

100 LAT

POLSKIEGO
TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

1924–2024

KSIĘGA
JUBILEUSZOWA

100 LAT
POLSKIEGO
TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

100 LAT
POLSKIEGO
TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

1924–2024

KSIEGA
JUBILEUSZOWA

POD REDAKCJĄ
KS. KAZIMIERZA PANUSIA
I KS. WITOLDA OSTAFIŃSKIEGO

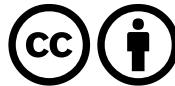
WYDAWNICTWO UNUM · KRAKÓW 2024

Korekta
Patrycja Klempas

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

Copyright © 2024 by Polskie Towarzystwo Teologiczne

Ten utwór jest dostępny na licencji
Creative Commons Uznanie autorstwa
4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0).

ISBN 978-83-7643-248-9 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-7643-249-6 (wersja online)

 <https://doi.org/10.21906/9788376432496>

Wydawnictwo UNUM
31-002 Kraków · ul. Kanonicza 3
+48 12 422 56 90 · unum@ptt.net.pl
<http://unum.ptt.net.pl>

*Wszystkim, których sercu bliskie jest
Polskie Towarzystwo Teologiczne
i jego dalszy rozwój*

WPROWADZENIE

Czas odmierzany zegarem płynie równomiernie. Każda godzina jest tak samo długa i tak samo ważna. W życiu ludzkim jest inaczej – są w nim chwile, w których nic szczególnego się nie dzieje, ale są też momenty doniosłe, uroczyste, w których człowiek jest obecny razem z całą swą przeszłością. Dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego takim doniosłym czasem jest jubileusz stulecia istnienia.

Polskie Towarzystwo Teologiczne, powołane do życia 23 lutego 1924 roku przez profesorów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie, starało się – jak zapisano w statucie – „służyć Wiekuistej Prawdzie”. Czyniło to na wiele sposobów. W krótkim czasie swą działalnością objęło cały kraj. Teologowie zrzeszeni w Towarzystwie obrali sobie za patrona profesora Akademii Krakowskiej – św. Jana Kantego, w którego życiu tak wyraźnie „wiedza i mądrość szukały przymierza ze świętością” (św. Jan Paweł II). Po drugiej wojnie światowej chlubne tradycje Polskiego Towarzystwa Teologicznego kontynuował oddział krakowski, który jako jedyny uzyskał zatwierdzenie przez władze komunistyczne. Polskie Towarzystwo Teologiczne, działając w trudnych warunkach, wydawało od 1948 roku kwartalnik „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, a w swoim wydawnictwie umożliwiało publikację wielu cennych książek. Wystarczy wspomnieć, że w 1969 roku ukazało się tam po raz pierwszy dzieło kard. Karola Wojtyły

zatytułowane *Osoba i czyn*, a w 1972 roku – *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*.

Aktualnie Polskie Towarzystwo Teologiczne posługuje się znowelizowanym statutem zatwierdzonym 12 marca 2019 roku przez Konferencję Episkopatu Polski. Liczy 957 członków (stan z 31 grudnia 2023). W jego w ramach działa 16 krakowskich sekcji specjalistycznych i 17 oddziałów terenowych w całej Polsce: w Katowicach, Przemyślu, Częstochowie, Kalwarii Zebrzydowskiej, Tarnowie, Tuchowie, Rzeszowie, Kielcach, Sandomierzu, Bielsku-Białej, Radomiu, Sosnowcu, Szczecinie, Toruniu, Włocławku, Pelplinie i Elblągu.

Czas jubileuszu stulecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego skłania do wyśpiewania Panu Bogu dziękczynnego *Te Deum*. Chcemy w nim zawrzeć wdzięczność wszystkim, którzy należeli do tej organizacji i przyczyniali się w różny sposób do jej rozwoju. Na program obchodów składają się trzy debaty, które z różnych punktów widzenia przybliżają współczesną rzeczywistość Kościoła i teologii w Polsce. Materiały z nich wypełniają stronicę tej książki jubileuszowej.

Pierwsza z debat odbyła się 28 lutego 2023 roku w Krakowie. Poświęcono ją teologii i jej rozwojowi w świecie współczesnym, w którym jakże często ludzie żyją tak, jakby Boga nie było. Druga miała miejsce we Włocławku, analizowano wówczas stan moralny polskiego społeczeństwa po pandemii COVID-19. Jesienią 2023 roku, dokładnie 16 listopada, odbyła się w Krakowie kolejna, trzecia debata poświęcona roli sztuki w doświadczeniu wiary, a główne uroczystości zaplanowane na 22 lutego 2024 roku w Krakowie wypełni konferencja naukowa ukazująca historyczny rozwój i wkład Polskiego Towarzystwa Teologicznego w teologię polską. Całość obchodów zamknie uroczysta Eucharystia przy ołtarzu św. Jana Kantego, patrona Towarzystwa, w uniwersyteckiej kolegiacie św. Anny w Krakowie celebrowana przez JE abpa prof. Marka Jędraszewskiego, metropolitę krakowskiego, który objął te uroczystości honorowym patronatem.

Drugą część książki jubileuszowej wypełniają biografie prezesów, osób nagrodzonych medalem *Bene Merenti*

Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz wybitnych członków tej organizacji. W tej wspaniałej galerii postaci obecny jest kard. Karol Wojtyła – św. Jana Paweł II, biskupi, kapłani i wierni świeccy. „Jedynym przedmiotem godnym historycznych badań są ludzie” – mawiał znakomity uczoney Jean Leclercq OSB. Przypominając biogramy wybitnych członków, Polskie Towarzystwo Teologiczne chce nie tylko utrwalić ich pamięć, lecz także podziękować za bezinteresowną pracę na rzecz jednego z najstarszych polskich towarzystw naukowych.

Księgę jubileuszową zamyka artykuł bpa prof. Michała Janochy pt. *Hiob, czyli teodycea Wojtyły*, specjalnie dedykowany na 100-lecie Polskiego Towarzystwa Teologicznego, oraz najciekawsze wykłady wybitnych profesorów: Franciszka Adamskiego i Andrzeja Borowskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, ks. Jerzego Szymika z Uniwersytetu Śląskiego oraz ks. prof. Mariana Wolickiego, wykładowcy na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, wygłoszone do uczestników walnych zebrań i konferencji Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Warto także sięgnąć do opracowania *W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014* (Kraków 2015).

Zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego dziękuje wszystkim, którzy przyczynili się do opracowania programu obchodów stulecia i jego realizacji, w szczególności s. prof. Adelajdzie Sielepin CHR, prof. Tomaszowi Węclawowiczowi, ks. prof. Lechowi Królowi z Włocławka i ks. prof. Witoldowi Ostafińskiemu z Krakowa. Rzecz jasna, słowa wdzięczności za opracowanie i wydanie tej książki należą się także Wydawnictwu UNUM i jego zasłużonemu dyrektorowi Sebastianowi Wojnowskiemu.

Służąc Wiekuistej Prawdzie, prosimy Pana dziejów i historii, by dalej prowadził Polskie Towarzystwo Teologiczne drogą mądrości i wiódł go ścieżkami prawości (por. Prz 4, 11).

Życzę owocnej lektury, pozwalającej zapoznać się z dokonaniami Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

ks. prof. dr hab. Kazimierz Panuś
prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego

DEBATY
JUBILEUSZOWE

PIERWSZA DEBATA JUBILEUSZOWA

**TEOLOGIA WOBEC DOŚWIADCZEŃ
WSPÓŁCZESNYCH PRZEMIAN
KULTUROWYCH**

KRAKÓW, 28 LUTEGO 2023

UCZESTNICY DEBATY

- ks. dr hab. Andrzej Draguła, prof. US
- ks. dr Grzegorz Strzelczyk, UŚ
- ks. dr hab. Robert Woźniak, prof. UPJPII – prowadzący debatę

KS. ROBERT WOŹNIAK

Drodzy Państwo, tematem tej debaty ma być teologia w świecie pluralizmu kulturowego i ideowego, a więc teologia wobec wyzwań, które stawia przed nami współczesny świat. W ramach wprowadzenia przywołam kilka wątków pojawiających się w literaturze.

W obrębie tego zagadnienia przychodzi mi na myśl sławne *Wprowadzenie do chrześcijaństwa* Josepha Ratzingera, w którym autor (chyba autobiograficznie) porównuje siebie do klauna opisanego przez Sørensa Kierkegarda, a potem Tomasza Manna. Była to postać, która ostrzegąca w cyrku przed pożarem, ale nikt jej nie wierzył. Wszyscy myśleli, że jest to tylko część spektaklu. Ratzinger stwierdził, że dzisiaj temu, kto myśli, mówi i pisze o Bogu, przypada w społeczeństwie rola takiego klauna.

Tracey Rowland, pisząc na zamówienie londyńskiego wydawnictwa Bloomsbury *Wprowadzenie do teologii katolickiej*, które niedługo ukaże się także w polskim przekładzie, wskazała, że stanęła przed wyjątkowo trudnym zadaniem, bo – chcąc opisać przede wszystkim dynamikę teologii XX-wiecznej – trudno było znaleźć punkt wspólny dla wielu nurtów i sposobów myślenia w naszej katolickiej teologii.

Przypomina mi się jeszcze jeden motyw, tym razem związany z myślą Hansa Ursa von Balthasara. Otóż on w swojej książce o eschatologii napisał, że zajmowanie się eschatologią dzisiaj jest dosyć trudne dlatego, że traktat teologii dogmatycznej chwilowo jest w przebudowie. Myślę, że to zdanie można odnieść w całości do teologii XX i XXI wieku.

Te trzy przykłady – myśl Ratzingera, Balthasara i Rowlanda – pokazują, jak złożona jest ta sytuacja. Trochę błędzimy w takim mroku teologicznym, tzn. dysponujemy ogromną

ilością studiów na temat historii teologii, które czasami poświęcone są jednej myśli, jednemu słowu u jednego autora. Dysponujemy wieloma syntezami, które bardzo często prezentowane są jako przeciwstawne, dialektycznie do siebie nastawione, i poszukiwanie jakiegoś oglądu syntetycznego, który jest konieczny w teologii, ale jest cechą każdego myślenia, wydaje się dzisiaj zadaniem ogromnie trudnym.

Być może jest tak, że rzeczywiście w historii teologii Kościoła i teologii chrześcijaństwa tylko niektóre momenty są naznaczone rzeczywiście wyjątkową myślą. Mówi się, że takim czasem były wieki IV i V. Potem wiek XIII był renesansem teologii, a jej bujny rozwój, pomimo tego chaosu i wielotorowości, nastąpił w wieku XX. Mamy zatem kilka wyjątkowych okresów w dziejach myślenia teologicznego. I chociaż nie jest tak, że poza nimi nic ciekawego w teologii się nie działo, to jednak inne epoki im nie dorównują pod względem kreatywności.

Dzisiaj wielkim problemem teologii jest to, że nie dysponuje ona taką filozofią, którą byłoby łatwo przystosować do teologii, i pozwoliła na jej syntezę zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną. Wielu zadaje sobie dzisiaj pytanie, co będzie dalej? Czy znajdziemy jeszcze wspólny język między teologami oraz między teologią i kulturą? Bo to, że tych teologii jest wiele, nie jest złe, ale czy będziemy w stanie w tej wielości języków znaleźć jakieś wspólne światło, które nas łączy.

Tak widzę problem, który został przez nas podjęty, i teraz chciałbym, drodzy goście, żebyście przedstawili nam krótkie expose, jak postrzegacie to zagadnienie. Potem otworzymy debatę, którą oczywiście chętnie poszerzymy o wszystkich zebranych, bo ostatecznie wiemy więcej tylko wtedy, kiedy rozmawiamy...

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Szanowni Państwo, drodzy Księża, chciałem powiedzieć, że ja, wbrew temu, co sugerował Ratzinger, nie czuję się błaznem. Jako ksiądz, teolog, a także akademik na uniwersytecie państwowym, w którym wydział jest niewielki w stosunku do całego uniwersytetu, wcale nie czuję się błaznem. Wręcz

przeciwnie, jestem kimś pożądanym i potrzebnym. To jest doświadczenie, które towarzyszy mi od dłuższego czasu jako pracownikowi Uniwersytetu Szczecińskiego i potrzebującą do tego świadectwo.

Kiedy kilka lat temu zostałem przez rektora poproszony o wygłoszenie wykładu inauguracyjnego, doszedłem do wniosku, że skoro proszą teologa o wykład inauguracyjny, to znaczy, że ta dziedzina jest ważna dla tego uniwersytetu. Co prawda rektor przyznał później, już po wykładzie, że przyszła do niego delegacja trzech kolegów profesorów, by zaprotestować, że uniwersytet nie jest miejscem dla teologa, ale byli oni w mniejszości, a recenzje, które dotarły do mnie bezpośrednio po wykładzie, były bardzo pozytywne. Tak więc nie czuję się błądnym.

Co ja bym mógł Państwu powiedzieć? Zacznę od tego, jak rozumiem teologię pastoralną.

Teologia pastoralna nie jest dla mnie teologią praktycznego działania Kościoła, to teologia w praktyce, czyli przestrzeń, w której nauka nabiera praktycznego wymiaru i staje się *praxis* Kościoła. Dla mnie jest to niezwykle ważne, ponieważ – kiedy uczę przyszyłych kaznodziejów – zdaję sobie sprawę, że kazanie jest najlepszym probierzem tego, jak kaznodzieja, a szerzej Kościół, rozumie to, co jest najważniejsze, tzn. zbawienie, i siebie jako tego, który to zbawienie proklamuje.

Ważny jest też kontekst, w którym dokonuje się praktyczna działalność Kościoła. Wydaje mi się, że obecnie można mówić o dwóch nakładających się na siebie procesach, które wcale nie działają przeciwko sobie.

Z jednej strony jest to postępująca sekularyzacja, co do której nie mamy żadnych wątpliwości – socjologowie religii mówią już o galopującej, a nie pełzającej (jak dawniej), sekularyzacji. Być może tu, w Małopolsce, jest trochę inaczej, odmiennie jest też na Śląsku oraz ziemiach zachodnich i północnych. Ja pracuję w Szczecinie, mieszkam w Zielonej Górze, więc te procesy od zawsze były u nas trochę żywsze.

Sekularyzacja objawia się takimi wyznacznikami, jak spadek praktyk, wzrost deklaracji niewiary i odrzucania zasad

etyki, jak mniejsza identyfikacja z instytucją Kościoła. To wszystko pokazuje, że mamy do czynienia z procesem, który objawia się różnorodnie. Jest to tzw. wiara bez przynależności, a jednocześnie wciąż funkcjonuje także przynależność bez wiary. Te procesy się na siebie nakładają.

Moim zdaniem mamy do czynienia (to jest moja intuicja pastoralna) z utratą czegoś, co można nazwać zmysłem religijnym lub też naturalną religijnością. Jest to bardzo ważne z punktu widzenia teologii pastoralnej i homiletyki. Jeszcze na początku XX wieku czytaliśmy w różnego rodzaju podręcznikach kaznodziejskich, że właściwie należy poprzedzić kaznodziejstwo rozumiane jako przepowiadanie wiary apologetyką, tzn. w sposób naturalny udowodnić istnienie Boga, a dopiero później będzie można głosić Ewangelię. Dzisiaj to przeprowadzenie człowieka przez religijność naturalną do wiary objawionej wydaje się pomysłem chybionym. Nie da się powiedzieć – tak jak mówił Paweł na Areopagu – „widzę, że jesteście ludźmi religijnymi”.

Z drugiej strony należy od razu dodać, że mamy jednocześnie do czynienia z pewnymi prądami postsekularnymi.

Z jednej strony mamy więc regres religijny, a z drugiej powrót religii, pewnych zachowań i zjawisk religijnych. Tylko że ten powrót religijności nie jest wcale – jakby chcieli niektórzy – restauracją wiary objawionej. W dużej mierze jest to coś, co bym nazwał religijnymi ruchami tektonicznymi. Mamy do czynienia z coraz bardziej zróżnicowanymi i spolaryzowanymi postawami wobec religijności.

Przede wszystkim polega to na rozpadzie pewnego utożsamiania religijnego, z którym żyliśmy przez wiele lat. Następowало to zwłaszcza po drugiej wojnie światowej, gdy ze względu na szczególną sytuację Kościoła w Polsce w dużej mierze mieliśmy poczucie utożsamiania religijności, duchowości i przynależności instytucjonalnej. Obecnie człowiek religijny, zaangażowany duchowo, niekoniecznie jest człowiekiem o kościelnej przynależności instytucjonalnej. Dzisiaj mamy do czynienia m.in. z duchowością niereligijną czy ateistyczną i spotykamy się z różnorodnymi pomysłami – może nie antyreligijnymi, ale na pewno alter religijnymi.

Ostatnio napisałem tekst o teologii Olgi Tokarczuk, która w jednym ze swoich esejów wyraźnie podkreśliła, że jej teoria literatury jest propozycją alter religijną, a więc propozycją czegoś, co miałyby być analogiczne do systemu religijnego.

Wydaje mi się, że dzisiaj coraz częściej spotykamy się z różnego rodzaju propozycjami alter religijnymi, takimi jak różnego rodzaju duchowości.

Tak więc rozpad tej triady: instytucjonalność, religijność – czy też wiara – i duchowość, pokazuje, że ktoś religijny albo nawet wierzący nie musi się koniecznie utożsamiać z instytucją Kościoła. Niegdyś wydawało się to niemożliwe, ale dzisiaj coraz częściej słyszymy o chrześcijaninie bezwyznaniowym, nieutożsamiającym się z żadną denominacją albo duchowością. Ktoś deklaruje, że jest po prostu chrześcijaninem. Jest też coraz więcej ludzi, którzy poszukują jakiejś duchowości, ale niekoniecznie uważają, że musi się ona łączyć z religijnością, a jeśli już tak jest, to nie musi się to wiązać z wiarą w odniesieniu do Boga osobowego. Brzmi to dla nas obco, ale współcześnie spotykamy także religijność nieteistyczną.

Przyzwyczajaliśmy się do prostych opozycji: ktoś jest wierzący bądź nie, ma życie duchowe lub jest go pozbawiony, jest kościelny lub niekościelny, religijny albo niereligijny. Moim zdaniem te opozycje dzisiaj już nie funkcjonują. Mamy raczej do czynienia z pewnym continuum pomiędzy opozycjami, a w dodatku są to opozycje, które w gruncie rzeczy nakładają się na siebie krzyżowo. Taki dychotomiczny, binarny obraz świata religii jest dzisiaj nie do zaakceptowania.

W związku z tym pojawia się pytanie, w jaki sposób Kościół miałby zareagować na tę nową sytuację przepowiadania Słowa Bożego. Bo jak już podkreślałem, interesuje mnie jednak *praxis* kościelna. Wydaje mi się, że refleksji domagają się przede wszystkim takie dziedziny teologii systematycznej, jak soteriologia i eschatologia. Współczesny człowiek nie rozumie, nie akceptuje i nie jest zdolny przyjąć takich klasycznie rozumianych kategorii, jak zbawienie, potępienie, życie wieczne, kara, nagroda i myślenie o wieczności jak o czymś, co ma się rozpocząć dopiero po życiu doczesnym.

Istotnej redefinicji domaga się analiza relacji pomiędzy takimi pojęciami, jak chociażby dobrostan duchowy, szczęście i zbawienie. Na ile te kategorie rzeczywiście są wobec siebie opozycyjne?

Wciąż głosimy na ambonach, że rzeczywistość rozpada się na dwie części: doczesność i wieczność, tu i tam, teraz i później, a między tymi wymiarami musi się dokonać przełom eschatologiczny. Chyba powinniśmy częściej myśleć o doświadczeniu zbawienia w kategoriach mniej eschatologicznych.

W dawnym rytuale podczas chrztu dziecka ksiądz pytał u drzwi kościoła: „o co *proście* Kościół Boży? O wiara. Co wam daje wiara – życie wieczne”. To jest moim zdaniem kluczowe. Bo czy rzeczywiście człowiek współczesny żąda od Kościoła wiary? Co więcej, jak rozumie życie wieczne? A z drugiej strony – czy my, jako Kościół, reflektujemy czas teraźniejszy, który jest w tym pytaniu i w tej odpowiedzi? „Co wam daje wiara”, a nie „co wam da w życiu wiecznym, które się rozpocznie po śmierci”. Dla mnie wydaje się istotne, aby przemyśleć na nowo kategorie eschatologiczne i soteriologiczne. Ks. Grzegorz Strzelczyk kiedyś napisał, że to są dla nas rzeczy ostateczne, a przecież spotykamy się ostatecznie z osobą. To moim zdaniem domaga się ponownej refleksji.

I teraz pojawia się pytanie, czego oczekuje od nas współczesny człowiek i co my mamy mu do zaoferowania. Czy w ogóle dobra nowina o zbawieniu jest dobrą nowiną, której współczesny człowiek oczekuje? Aby odpowiedzieć na to pytanie, spróbuję teraz połączyć moją perspektywę jako praktyka i wykładowcy homiletyki ze spojrzeniem nauczyciela akademickiego.

Jako nauczyciel akademicki prowadzę teraz trzech doktorantów w szkole doktorskiej. Każdy z nich jest doktorantem interdyscyplinarnym. Nie ma żadnego klasycznie teologicznego doktoratu. Jeden jest z pogranicza teologii i mediów, drugi z literatury i teologii, trzeci z etnologii, etnografii i teologii. Mówię o tym dlatego, że to doświadczenie, a także to, o czym mówią moi doktoranci (a mówią o bardzo pozytywnym ich odbiorze przez swoich kolegów z innych dziedzin i dyscyplin),

pokazuje, że jest bardzo duże zapotrzebowanie na refleksję teologiczną, która dotyka człowieka w jego doświadczeniu ziemskim.

To nie jest nic nowatorskiego, ale wydaje mi się, że postulat antropologicznego przeorientowania teologii tak, by była ona zdolna zreinterpretować rzeczywistość, jest czymś niezwykle ważnym zwłaszcza w przestrzeni akademickiej. Ja to dostrzegam i odbieram jako pozytywny sygnał ze strony środowiska uczelnianego. Jest to też mniej lub bardziej ukryte pragnienie rozmowy o zbawieniu.

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

W punkcie wyjścia różnimy się zainteresowaniami, bo ja jestem dogmatykiem i to starej daty. Wierzę w dogmaty w ogóle i w to, że one stanowią istotny punkt wyjścia w teologii. Innymi słowy – wierzę, że mamy zdolność rozpoznania tego, co Bóg chciał nam przekazać, i że absolutnie fundamentalną funkcją teologii jest praca nad zrozumieniem tego, że chciał to zrobić. Zrobił to w Jezusie, ale to jest szerszy proces i wymaga dłuższego wykładu z teologii fundamentalnej o objawieniu, a tego tematu nie będę teraz rozwijał. Teologia opiera się na tych danych, próbuje je zrozumieć i to jest pierwszy etap prac dogmatyków.

Jak mówił Robert, mamy te historyczne rozpoznania zrobione – to jest bezcenne. To jest najcenniejsza rzecz, jaką mamy, jeśli chodzi o bazę do następnego kroku teologii, która powinna się dokonać, bo prawdopodobnie nigdy wcześniej nie rozumiano tak dobrze dziejów, tzn. tego, jak dokonywał się w czasie proces samorozumienia doświadczenia Kościoła.

Nigdy nie mieliśmy tego tak dobrze przebadanego i uchwyconego, ale to gigantyczny zasób wyspecjalizowanej wiedzy. I myślę, że jest to jeden z problemów, z którymi zмага się współczesna teologia systematyczna, bo jeżeli intuicja Andrzeja jest słuszna, a jestem niemal przekonany, że jest, to od teologii oczekuje się ostatecznie wyjaśnienia rzeczywistości, a więc w którymś momencie musi się dokonać teologiczna synteza. I to powinno się zrodzić właściwie w jednym umyśle,

bo syntezę trudno stworzyć zespołowo, dzieląc ją na kawałki i opowiadając o niej w różny sposób.

Myszę, że to jest jedno z największych wyzwania w tej chwili, tzn. takie objęcie wiedzy historycznej, które pozwala na dogłębne zrozumienie tego, w co Kościół wierzy w swoim doświadczeniu i podstawowym rozumieniu dogmatu. Zebranie tego i próba wypowiedzenia w sposób kompletny, tzn. w sensie syntetycznego opisu rzeczywistości, jest zadaniem trudnym, ale tak długo, jak teologia będzie się uchylać od podjęcia tego zadania, tak długo będzie bezużyteczna. I to jest zadanie dla dogmatyków i teologów systematyków, nie uwolnimy się od tego i być może czyściec zacznie się dla nas od pytania: coście zrobili, żeby to zrobić? To jest mój koszmar nocny. Natomiast jest kilka kwestii, które nie pozwalają nam tej syntezy zrobić albo ją utrudniają. Po pierwsze mamy kłopot z uniwersalnymi kategoriami, bo znaleźliśmy się wewnątrz kultury, która jest głęboko pluralistyczna filozoficznie.

Jakim systemem filozoficznym, miałbym się dzisiaj posłużyć, żeby się skomunikować z moimi wiernymi w parafii? Bo ja akurat jestem praktykującym proboszczem, a to oznacza, że co niedzielę głoszę kazania do mojej społeczności parafialnej, w której jest kilka nisz kulturowych z różnymi założeniami filozoficznymi.

Jaki zatem system filozoficzny mógłbym wziąć za podstawę mojej syntezy dogmatycznej? To niezwykle trudne, bo właściwie dogmatyk powinien powiedzieć tak: filozofowie, zróbcie nam porządną filozofię, a my potem zrobimy syntezę dogmatyczną. Tak to działało wcześniej, a teraz mamy kłopot, bo właściwie nie wiadomo, na jakich założeniach powinniśmy ten system budować. Być może dogmatycy powinni zacząć zajmować się filozofią znacznie częściej, żeby spróbować być nie tylko świadomymi własnych założeń filozoficznych, lecz także je współtworzyć.

Dopóki mieliśmy scholastykę, było wspaniale, bo te założenia były wymierzone, ustalone, podane, na tym robiło się dogmatyczną nadbudowę i było dobrze – gmach jakby się trzymał. Współcześnie dogmatyk ma kłopot, bowiem nie do końca wie, jakie sam ma założenia. Czasami, jak się czyta

książki różnych naszych kolegów z branży i spróbuje się zadać to pytanie: jakie tam były założenia filozoficzne, to odpowiedź jest bardzo bolesna. Po prostu nie ma w nich spójności na poziomie oglądu filozoficznego.

Drugi poważny problem dotyczy antropologii. To też jest oczywiście związane z filozofią: mnóstwo założeń antropologicznych, które funkcjonowały w filozofiach, na których chrześcijaństwo się przez wieki opierało, zostało sfalsyfikowane przez współczesną naukę, zwłaszcza przez neurobiologię i to wszystko, co wiemy o ludzkim mózgu. I tam jest potężna przepaść, w którą wpadamy nieustannie, bowiem nie mamy tak naprawdę jeszcze sensownie przepracowanej wizji człowieka, która by integrowała naszą wiedzę o mózgu.

My opowiadamy ciągle o duszy tak, jakby pewne rzeczy nie wydarzyły się w naukach, a to wszystko jest bardziej złożone. To potężny zasób wiedzy, z którą trzeba się zmierzyć natychmiast, bo już właściwie jest za późno. Robimy to za wolno, ze zbyt małym zaangażowaniem. Nawet jeśli spróbujemy zrobić coś w soteriologii, to okazuje się, że trochę nie wiemy, kogo zbawiamy, tzn. nie potrafimy opisać tego, jak to zbawienie ma się przekładać na konstrukty w ludzkim mózgu i jaki ma to wpływ na przekonania, emocje itd.

Pracy jest więc sporo, ale myślę, że porównywalnie z kluczowymi momentami dla teologii IV i V oraz XII i XIII wieku (trochę wiek XIII jest krzywdzący dla XII), ale o tyle jest to analogia trafna, że warto się dobrze przyjrzeć temu, jak uprawiano teologię w obu tych okresach. Tam najważniejsi teologowie sami sobie wytwarzali podstawy filozoficzne i to było pluralistyczne. Oczywiście hegemonia Tomasza przykryła to później, ale jeżeli weźmiemy pod uwagę XII i XIII wiek (i mistrzów teologicznych różnych miast), to zobaczymy, że ich systemy filozoficzne znacząco się od siebie różnią, choćby Tomasz i Bonawentura, którzy – choć w tym samym okresie wykładali w Paryżu – budowali odmienne założenia filozoficzne. Da się – jak widać – wypowiedzieć tę samą wiarę dramatycznie, ale różnymi kategoriami, a więc ostatecznie to nie jest ze sobą sprzeczne. Oni byli w stanie

to robić w tym samym miejscu, czasie i Kościele. Już to już przerabialiśmy.

Być może jesteśmy na takim etapie, że nie musimy szukać ujednolicenia polegającego na tym, że mamy jeden uniwersalny system, jak w trakcie tomistycznej neoscholastyki.

Tylko trzeba się pogodzić z tym, że tych książek będziemy mieli wiele, a ludzie, którzy będą je czytać, wybiorą taką, która najbardziej rozświecili im rzeczywistość. W związku z tym po prostu twórzmy, a potem zobaczymy...

KS. ROBERT WOŹNIAK

Bardzo Wam dziękuję. Na ile zrozumiałem to, co chcieliście powiedzieć, to widzę jedną myśl, która was łączy. Zdecydowanie jest to wezwanie do interdyscyplinarności w teologii. Czyli czas, który przeżywamy, wymaga tego dialogu teologii z innymi naukami. Dzisiaj same nauki tworzą bardzo pluralistyczną rzeczywistość i one także dążą do pewnej interdyscyplinarności. Tym zatem, co Was łączy, jest chęć wejścia w dialog z innymi. To bardzo ważne zadanie dla teologii. Ostatnio czytałem ciekawą książkę Carla Truemana *The Rise and Triumph of the Modern Self*, w której autor zaproponował, by spojrzeć dzisiaj na sytuację chrześcijaństwa w II wieku; apologetyci, ojcowie apostołscy mają nam bardzo wiele do powiedzenia dlatego, że żyli trochę jak my – my pewnie bardziej – w świecie pluralistycznym. Jeśli dzisiaj kończy się, jak mówi Delsol, *christianitas*, pewien konglomerat, pewne życie się kultury, polityki, chrześcijaństwa, to rzeczywiście oni mają nam tutaj dużo do powiedzenia, bo nie żyli w takim świecie, w którym chrześcijaństwo przenikało całość życia. Żyli w takim świecie, gdzie chrześcijaństwo było na tym rynku jedną z opcji. Myślę, że ogromny problem sprawia nam dziś to, że staliśmy się opcjonalni. Taylor w *Secular Age* napisał, że tym się różnimy od pokoleń sprzed stu lat, że wtedy trzeba było się tłumaczyć, dlaczego się nie wierzy, a dziś uzasadnia się to, dlaczego się wierzy. Zauważmy, że w XX wieku pojawiło się sporo książek, w których poruszany jest temat, dlaczego jestem w Kościele i dlaczego wierzę.

I tutaj interdyscyplinarność, o której była już mowa, może się nam przydać i nie jest ona rzeczą narzuconą z zewnątrz, bo teologia zawsze, chociaż w innych warunkach, jakoś interdyscyplinarna była. A więc apologetci interesowali się filozofią, kulturą swoich czasów. W XIII wieku wojna o Arystotelesa to także wojna interdyscyplinarna, a dziś jeszcze to przyspieszyło.

Natomiast wydaje mi się, że nie zgadzamy się ze sobą dlatego, że ty, Andrzej, bardzo mocno wyakcentowałaś dynamikę współczesnej teologii z perspektywy – jakby to powiedzieć – wielkiego kwantyfikatora: „człowiek” dzisiaj bądź „ludzie” dzisiaj. Kimże jest ten „każdy człowiek”?

Mnie jest bliższy pluralizm, o którym mówił Grzegorz. I być może, gdyby było tak, jak mówisz, że dzisiejszy człowiek nie chce myśleć o zbawieniu poza światem i jest zainteresowany tylko tym światem, to w jakimś stopniu dla Kościoła byłoby moim zdaniem zupełnie nie do zaakceptowania. Dlatego że utopia, czyli przenoszenie ostatecznej nadziei na ziemię, zresztą podobnie jak jej zaniedbywanie, są w istocie tragiczne.

Wydaje mi się, że gdzieś ten ogląd pluralizmu w rzeczywistości, także i w samym Kościele, gdzieś tutaj uciekł. Ja zawsze boję się tych wielkich kwantyfikatorów, bo spotykam je i w duszpasterstwie, i w teologii. A są przecież ostatecznie jakimś niedokładnym uogólnieniem – o tyle niebezpiecznym, że zasłaniającym de facto rzeczywistość, która jest daleko bardziej pluralistyczna.

Wielość teologii wynika z tego, że ludzie różnie oceniają i rozumieją relację ze światem i z Bogiem.

Nie wiem, czy bylibyście w stanie uzgodnić to w tym zakresie?

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Ale my nie musimy się zgadzać z Grzegorzem...

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

To, proszę, zajmij swoje stanowisko.

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Oczywiście, kiedy ja mówię: każdy, wszystek itd., jest w tym hiperbola retoryczna. Mówię raczej o pewnych tendencjach czy różnych trendach.

Roberto Calasso, włoski intelektualista, twierdzi, że żyjemy w epoce sekularnej, tzn. takiej, w której dominującym myśleniem nie jest myślenie religijne, które by zakładało istnienie rzeczywistości nadprzyrodzonej i jej wpływ na rzeczywistość przyrodzoną. Według niego to myślenie jest raczej w odwrocie, a jeśli mamy dzisiaj do czynienia z myśleniem religijnym, to według niego jest to myślenie niby-religijne, quasi-religijne, alter religijne, czyli próbujemy tworzyć systemy soteriologiczne czy systemy zbawcze, które naśladują wieczne zabawienie lub ostateczne zbawienie i dają różnego rodzaju namiastki zbawienia.

A teraz – nawiązując do tego, co powiedział Grzegorz – nie wiem, czy się rozumiemy, ale chyba tak. Wydaje mi się, że w dużej mierze współczesny człowiek – ale nie każdy (ja nie mówię o tych ludziach, którzy są w jądrze Kościoła, bo z natury rzeczy mnie bardziej interesują ci, którzy są poza nim) – rozpoznaje siebie w tych nowych antropologiach, powiązanych także z nowymi odkryciami nauk przyrodniczych i nowymi sposobami myślenia o sobie. Czytam teraz bardzo interesującą książkę o kulturze malarycznej, o kulturze choroby, a więc niezwykle interesujące rozważania dotyczące transhumanizmu, który nam wydaje się czymś teoretycznym, ale w gruncie rzeczy transhumanizm jest jakąś koncepcją autosoteriologiczną, tzn. ideą samoocalenia człowieka.

Co to jest dusza? Nie wiem, czy dusza jest jeszcze dzisiaj kategorią teologicznie operatywną. Współczesny człowiek w ogóle nie rozpoznaje siebie w starych kategoriach soteriologiczno-eschatologicznych. On ich nie rozumie. Jest takie powszechne przekonanie, że do nieba pójdziemy wszyscy, a piekło nie istnieje i to przekonanie drzemie w świadomości ludzi, a my teraz mamy wychodzić z takimi kategoriami, jak piekło, niebo, zbawienie, potępienie. Jezus mówi, że „Królestwo Boże pośród was jest...”, a nie „będzie”, więc

uwzględnienie czasu teraźniejszego w przepowiadaniu zbawienia jest rzeczą niezwykle ważną. Interdyscyplinarność jest dla mnie postulatem koniecznym, ponieważ jeżeli nie będziemy szli w kierunku interdyscyplinarności, to kompletnie przestaniemy rozpoznawać i rozumieć człowieka, z którym rozmawiamy. Grzegorz mówił o konieczności budowania teologii na filozofii. Tylko czy dzisiaj istnieją takie systemy filozoficzne, na których da się budować teologię wynikającą z owego rozumienia; być może trzeba jeszcze bardziej pójść w głąb owego rozumienia. I nie chodzi tylko o język teologii systematycznej wewnątrz dogmatu, lecz także o to, by ten dogmat próbować opisać lub wyrazić w innych kategoriach niż te, które stały się dzisiaj kategoriami niekomunikatywnymi.

Pewnie chcielibyśmy zmienić mentalność słuchaczy, ale prawdopodobnie nie będziemy w stanie tego zrobić. Czy wobec tego teologia jest wyrażalna w każdym systemie filozoficznym? Czy to znaczy, że nie mamy takiej struktury myślowej, językowej, kategorialnej, w której dałoby się opisać prawdę zbawienia?

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Nie ma jednego uniwersalnego systemu filozoficznego. To jednak nie znaczy, że nie ma go w ogóle.

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Ale sam powiedziałeś, że nigdy nie było jednego.

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

No nie, jak tomizm „skolonizował” teologię katolicką, to właśnie mieliśmy tak przez parę wieków. Jesteśmy synami neoscholastyki. Z tyłu głowy nie mamy pluralizmu XII–XIII wieku. Myśmy nie chodzili na uniwersytet paryski w XIII wieku, wtedy, kiedy można było sobie wybierać między mistrzami i każdy z nich miał inne założenia filozoficzne. Ja się uczyłem na Uniwersytecie Gregoriańskim, który był jednym z najważniejszych ośrodków wszechogarniającej szkoły

rzymskiej. Mistrzowie mojego pokolenia mieli ją w głowach wszyscy. Byli pokoleniem przejścia, ale ono trochę trwało.

Wyzwaniem dla teologów jest dziś uświadomienie sobie tego, że muszą znowu być filozofami i to kreatywnymi, tzn. muszą wytworzyć sobie system (albo dokonać twórczej recepcji jakiegoś), jeżeli chcą w nim pracować. Muszą umieć to zrobić w taki sposób, żeby efekt był komunikatywny z niszą kulturową, z którą chcą się skomunikować

To jest ogromne wyzwanie, bo moim zdaniem nie ma co czekać na filozofów – nikt nam nie dostarczy czegoś takiego. To już się skończyło i trzeba wrócić do tego momentu, w którym teologia zajmowała się jednocześnie filozofią. Tylko, że myśmy nie uzyskali takiego wykształcenia. Nie wiem, czy kojarzycie jedną ze zmian, która dokonała się za czasów pontyfikatu Benedykta XVI w układzie studiów teologicznych – został zwiększony wymiar filozofii. Co zrobiliśmy w Polsce? Zwiększyliśmy w odpowiednich tabelkach punkty ECTS za poszczególne przedmioty, nie zwiększając jednak liczby godzin ani zakresu tematycznego zajęć, w związku z czym początkowo zostaliśmy absolutnie nietknięci tą reformą. A potem, jak w nowym *ratio studiorum* zaczęliśmy realnie wprowadzać to poszerzenie filozofii, to trzeba je było zrobić kosztem czegoś. Więc podniósł się raban, że zabieramy godziny np. muzyce kościelnej i to będzie koniec Kościoła. W takim miejscu jesteśmy, jeżeli chodzi o instytucjonalne uwarunkowania – musimy się tłumaczyć z tego, że filozoficzne przygotowanie księdza jest jednak ważniejsze od muzycznego. Więc w nowym *ratio* mamy już inne proporcje godzin, ale pozostaje pytanie, czy myśmy świadomie zagospodarowali ten ruch jako szansę na poprawę jakości filozoficznej świadomości kleru? I czy z kolei to zostało czy zostanie zagospodarowane przez teologię? Myślę, że w polskim Kościele ze świadomością wagi tych pytań nie jest najlepiej.

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Zwłaszcza jeśli ten wykład filozofii ograniczał się wyłącznie do historii filozofii albo do metafizyki arystotelesowsko-tomistycznej. Nie pamiętam dokładnie, ale myśmy tych godzin

dużo wprowadzili, łącznie z filozofią państwa. To niektórych dziwiło – po co klerykom filozofia prawa i państwa, a akurat ta pierwsza jest bardzo ważna chociażby w debacie na temat praw człowieka. To istotna dyskusja, lecz jest to tylko dopowiedzenie.

KS. ROBERT WOŹNIAK

To bardzo ciekawe wątki. Tak sobie myślę teraz, że posługujemy się nazwą „teologia”, ale w obecnym znaczeniu ten termin został użyty po raz pierwszy w XI wieku. Do X wieku ten sposób myślenia był nazywany *vera philosophia*. Żaden z Ojców Kościoła nie podpisałby się pod naszą definicją. Być może wiele konkretnych problemów zrodziło się wtedy, kiedy rozróznilo filozofię i teologię, co było z jednej strony koniecznością, a z drugiej mogło prowadzić do ich oddalania się od siebie i zwiększenia dystansu między rozumem i wiarą. Jednocześnie chrześcijaństwo i filozofia coraz mniej czuły się kompetentne do opisywania świata jako całości. Nie wiem tego, stawiam taką hipotezę.

Chciałbym podkreślić tu jeden z wątków waszej dyskusji. Zgadza się co do tego, że świat potrzebuje teologii. Andrzej, skupiając się na tym, co powiedziałeś na początku, myślę, że to nie jest sprzeciw wobec myśli Ratzingera, może nie o błazna chodziło, lecz o klauna, ale on też nie myślał, że świat nie potrzebuje teologii. To, co powiedziałeś, jest bardzo cenne. Świat potrzebuje teologii i ty, Grzegorz, to potwierdzasz każdą wypowiedzią.

Proszę zauważyć, że cały czas, raz po raz, ujawnia się trafność doboru dzisiejszych panelistów! Ks. Andrzej jest pastoralistą, który – jak widać – ma ogromne zacięcie systematyczne, a ks. Grzegorz jest systematykiem, który ma ogromne zacięcie pastoralne, jest dobrym duszpasterzem i ma doświadczenie w pracy z ludźmi. To także pokazuje rys chrześcijaństwa i jego myślenia, a także prawdziwej filozofii czy teologii, niezależnie od tego, jak to nazwiemy.

Ona zawsze była pastoralna i dzisiaj papież Franciszek często nam to przypomina. W XIV wieku Duns Szkot dowodził,

że teologia jest nauką praktyczną i to na pewno, oprócz tej interdyscyplinarności, jest także jakiś rys teologii, który my dzisiaj musimy odkryć.

Być może nie zapomniano o tym gdzieś w późnej scholastyce i potem przez debaty nowożytne. Wtedy, kiedy teologia chciała bardzo małpować nauki, jeszcze nie rozumiała jakby całej dynamiki współpracy, był taki okres, gdzie je wypierała, był także i taki, gdzie była nimi zafascynowana i próbowała naśladować. Zobaczmy, co z tego wyjdzie, bo jesteśmy jakby w środku tej wielkiej debaty.

I tu pojawia się inne pytanie. Bo z punktu widzenia świata mamy pluralizm i on domaga się teologii, jest dla niej wyzwaniem i szansą.

A teraz jak jest z Kościołem? Czy Kościół dzisiaj (nie mówię tylko o naszym polskim, tylko w ogóle) potrzebuje teologii i dlaczego jej potrzebuje. Zwróćmy uwagę na papieża Franciszka. Ja uważam (także po lekturze biografii Bergoliego), że jest on wybitnym intelektualistą, na pewno z większym zacięciem pastoralnym. I jak się czyta jego teksty programowe i oficjalne dokumenty, to tam pastoralność w żaden sposób nie wypiera systematyczności. I myślę, że to powinno wybrzmieć podczas naszej debaty.

Chciałbym, żebyśmy spróbowali odpowiedzieć na pytanie, czy potrzebujemy teologii w życiu kościelnym czy także dla jej pastoralnego wymiaru, który jest esencjalny w życiu Kościoła. Jeśli tak, to z jakich powodów? W czym może ona pomóc, a w czym zagrozić? Jak widzicie ten problem: teologia dzisiaj w Kościele?

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Mam wrażenie, że spotykamy się w połowie drogi. Zawsze, kiedy patrzę na ten moment eklezjalnej użyteczności teologii, to patrzę na studenta, którego mamy „wyprodukować”, żeby stał się katechetą, księdzem itd.

Teraz pozostaje pytanie, na ile my jesteśmy w stanie przygotować go do myślenia teologicznego, żeby on później, jak wyjdzie do ludzi, z którymi będzie się miał komunikować, był

w stanie przełożyć swoje zrozumienie Objawienia na kategorie i język, które będą przystępne dla jego słuchaczy. To jest największe wyzwanie stojące przed praktyczną stroną teologii systematycznej.

Czy my tu wygrywamy czy przegrywamy? Moim zdaniem w tej chwili w dużej mierze przegrywamy, bo przeciętny absolwent studiów teologicznych ma słabą zdolność dynamicznego przekładania swojego rozumienia na opowieść, a to oznacza, że strukturalnie nie udało nam się wytworzyć takiej teologii akademickiej, która będzie czegoś takiego uczyła. I to jest pewien deficyt. I to nie tylko w Polsce, bo dokładnie te same procesy obserwuję w innych miejscach na świecie, gdzie czasami bywam. Co z tym zrobić? Nie wiem...

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

To przejście od teologii systematycznej, czy takiej wyrażonej językiem kategorialnym, do teologii opowiadanej, narratywnej, kaznodziejskiej jest niezwykle trudne. Ja tego próbuję uczyć, więc wiem, jak trudno jest przejść adeptowi z jednej płaszczyzny teologicznej na drugą.

Osobiście uważam, że bardziej powinien się on ujawniać jako teolog na tej drugiej płaszczyźnie, bo tam kształtuje się jego prawdziwie myślenie teologiczne. To pierwsze jest *de facto* reprodukcją tego, co on przeczytał. Dopiero, kiedy próbuje on przetłumaczyć to, co wie, na komunikatywne kategorie, to wtedy ujawnia się jako teolog.

Kościół jaki jest, każdy widzi... Wydaje mi się, że do tej naszej intuicji, mówiącej, że teologia potrzebuje dialogu z innymi naukami, dodałbym jeszcze jedną.

Nie wiem, na ile wpisuje się to w twoje pytanie, ale uświadomiłem sobie, że potrzebna jest także teologia zorientowana kulturowo, tzn. taka, która będzie potrafiła się wyrazić na różne kulturowe sposoby, bo ten dialog pomiędzy teologią a kulturą jest dialogiem trudnym, by nie powiedzieć wręcz – zerwanym. A próby nawiązania tego dialogu, moim zdaniem, nie są najlepsze.

Doświadczenie kulturowe człowieka, który próbuje siebie opisać i wyrazić także w kategoriach kulturowych, literackich, artystycznych itd., jest także sposobem tego transferu oraz dialogu ze światem. I tutaj też brakuje nam operatywności, instrumentarium, żeby rozpoznać te miejsca. Nie będziemy tu przywoływać Melchiora Cano, ale na ile dostępne jest nam rozpoznawanie doświadczenia kulturowego i egzystencjalnego jako doświadczenia teologicznego. To jest moim zdaniem niezwykle ważne i być może jest zadaniem dla Kościoła jako instytucji. Czy Kościół jest instytucją kulturotwórczą i kulturowo dialogującą z rzeczywistością?

Mnie tego bardzo, bardzo brakuje. Moim zdaniem tego dialogu w przestrzeni kulturowej nie ma. A jeśli jest, to jest to dialog niewystarczający.

Czy teologia jest Kościołowi potrzebna? Kościół musi nieustannie rozpoznawać siebie i pytać o to, kim jest i co mówi o sobie samym. Być może także eklezjologia domaga się gruntownego autanamysłu, żeby lepiej rozpoznawać, co to znaczy być wspólnotą Kościoła.

Jeżeli jesteśmy przekonani, że naszym zadaniem jest mówienie o Kościele jako miejscu, w którym rozpoznaję wiarę, bo ja tak to rozumiem, to chyba potrzebujemy jakiegoś głębokiego namysłu nad sobą i nad naturą Kościoła, abyśmy wiedzieli, jak mamy działać. Przecież działanie wynika z istnienia, tzn. z samoświadomości. Jaka jest ta nasza świadomość eklezjalna? Być może wymaga ona teologicznej reinterpretacji i pogłębienia. Jednak co do efektów tej próby laboratoryjnej, jaką jest synodalność, jestem sceptyczny, nie ze względu na pomysł, lecz z powodu sposobu jego realizacji.

KS. ROBERT WOŹNIAK

Ktoś, kto nas słucha, może mieć wrażenie, że jesteśmy zdziwieni, że każda kategoria teologii musi być nieustannie rozważana. Absolutnie nie, jest to sama natura wiary będącej myśleniem z przyzwoleniem. I wszyscy wielcy teolodzy, którzy jednocześnie byli świętymi, dobrze o tym wiedzieli. Nie mieli muzealnego ani lękliwego podejścia do tajemnicy wiary, ale

pewnie też nie byli progresistami dla samej zmiany. Wielcy głęboko rozumieli, że nie chodzi tu o zmianę wiary, tylko o to, żeby ona sensownie potrafiła się wypowiadać.

To wszystko widać dzisiaj w eklezjologii, która wciąż pozostaje traktatem zbyt mało rozwiniętym. A to sprawia, że brakuje nam często żywej świadomości kościelnej, która rozumie, że jako Kościół wciąż jesteśmy w drodze. Dzisiaj stoi przed nami konieczność przemyślenia klasycznych kategorii teologii, aby umieć komunikować się z ludźmi dziś żyjącymi. W dziedzinie eklezjologii musimy zaś dokonać tego, co wcześniejsze pokolenia zrobiły dla chrystologii i trynitologii, a tak naprawdę wypracować podstawy integralnie rozumianej eklezjologii.

FRANCISZEK ADAMSKI

Do tej pory nie mamy takiej antropologicznej wizji człowieka, która zawierałaby wszystko o człowieku. A więc chcę postawić pytanie: czy ta wizja dotychczasowa, którą budowaliśmy przez wieki w antropologii chrześcijańskiej, czy wizja, którą przedstawił Karol Wojtyła w *Osobie i czynie*, a także Joseph Ratzinger we *Wprowadzeniu do chrześcijaństwa* (już nie mówiąc o Krąpcu i całej szkole lubelskiej i polskiej), jest niewystarczająca?

Czy to, czego szukamy i oczekujemy, bardzo wychodzi poza to, co wiemy? Czy to znaczy, że to, co wiemy, co przez wieki przyjmowaliśmy i w Kościele głosiliśmy tezę o błędzie antropologicznym, jest nieistotne, nieważne? Czy to nie jest teza pod pewne oczekiwanie współczesnego człowieka i środowisk teologicznych. Niemiecka droga synodalna. Czy to nie jest właśnie podejście pod te oczekiwania? Jak księża jako pastoralisci, duszpasterze, wychodzicie z tym problemem do ludzi?

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Myślę, że poważny kłopot, który mamy, jest taki: bardzo długo założenia antropologiczne szły w stronę przekonania, że człowiek ma sferę duchową, niematerialną. Ona jest ważniejsza od

cielesnej i to w niej dokonuje się najważniejsza część jego aktywności. Mówiliśmy o tzw. władzach duszy, czyli o tym, że jakaś część naszej aktywności dokonuje się w sferze niematerialnej. Potem się to ewentualnie wyraża przez materię, przez ciało, ale to, co decydujące, siedzi w duszy. Co wydarzyło się więc w momencie, w którym nabyliśmy wiedzę neurobiologiczną?

Okazało się wówczas, że sporo dokonuje się jednak znacznie bardziej w ciele niż kiedykolwiek jakikolwiek model antropologiczny, na którym bazowaliśmy, zakładał. My jesteśmy chyba jednak o wiele bardziej materią. Upraszczając bardziej, moglibyśmy powiedzieć tak, że w starszych modelach zakładaliśmy, że jesteśmy bytami duchowymi i mamy ciała jako interfejs do komunikowania się ze światem materialnym. Dziś chyba jednak musimy powiedzieć, że jesteśmy materią, a to, co nazywamy duszą, to ewentualnie interfejs do komunikowania się z Bogiem. To zasadnicza zmiana paradygmatu w myśleniu antropologicznym o nieznanym jeszcze dla mnie konsekwencjach.

Myśmy tej zmiany jeszcze nie skonsumowali w teologii. Niektórzy wręcz próbują jeszcze używać starych modeli, jakby nic się nie wydarzyło. Nie wiem, dokąd to nas zaprowadzi, bo same nauki jeszcze nie przedstawiły decydujących słów o naturze ludzkiego umysłu, świadomości itd., ale raczej nie ma odwrotu. To, co już wiemy o człowieku, nie pozwala myśleć w starych modelach, bo ich założenia były po prostu błędne – bazowały na nieprawdziwych wnioskach z niedoskonałych obserwacji.

KS. ROBERT WOŹNIAK

Jeśli mogę coś dodać – z jednym tylko uzupełnieniem – powinniśmy tutaj doprecyzować znaczenie słów: duch i materia. Kiedy mówisz o materii, to rozumiem, że wchodzisz na pole odkryć nauk ścisłych. Pojęcie dusza nie jest pojęciem nauk ścisłych. Jest pojęciem metafizycznym i teologicznym. I oczywiście tutaj problem pozostaje, ale nie tylko w konfrontacji duch – materia (czy dusza – materia), lecz także metodologicznie: nauki ścisłe – nauki filozoficzne.

I wracamy raz jeszcze do tego pytania: filozofia jest dzisiaj ważna w wypracowywaniu odpowiedzi na ważne pytania współczesności...

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Z tym tylko dodatkiem, że ja bym tego nie nazwał błędem, bo to nazywamy błędem z perspektywy minionej. Wtedy, kiedy to powstawało, oczywiście błędem nie było. Budowano taką filozofię, jaką można było stworzyć na podstawie posiadanej wiedzy. To jest oczywiste. Ale jest pytanie, czy nie należy tej naszej wiedzy antropologicznej weryfikować z tym, co rzeczywiście wiemy ze względu na osiągnięcia nauk?

Bo teraz ignorowanie osiągnięć tych nauk może nas zaprowadzić do ignorowania wiedzy o człowieku. Jak wiemy, niedawno jeden z biskupów zrezygnował z urzędu z powodu depresji. Komentarz jednego z pravicowych publicystów był taki, że biskup – zamiast się udać po nadprzyrodzoną pomoc – poszedł do psychiatry, a kto jak kto, ale biskup powinien się udać po nadprzyrodzoną pomoc, a nie do psychiatry. To jest właśnie ignorowanie wiedzy o człowieku. I wydaje się, że jest to tkwienie w bardziej wyobrażonych antropologiach niż rzeczywistych, tzn. w takich antropologiach postulowanych, w których chcielibyśmy wyrażać prawdę o człowieku, ale tego się już nie da zrobić.

STANISŁAW ZIEMIAŃSKI SJ

Nie jestem z zawodu teologiem, jestem filozofem, ale trzymam się definicji teologii, którą wygłosił ks. Stanisław Kamiński na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, że jest to zastosowanie jakiegoś systemu do kontekstu biblijnego. Próbuje więc zastosować system filozoficzny do tekstu biblijnego, ale ponieważ uważam, że filozofia bez konfrontacji z naukami przyrodniczymi jest zawieszona wysoko w chmurach, to w moim pojęciu filozofia musi się z nimi liczyć, więc obie te sprawy się łączą. I jeśli chodzi o zastosowanie do Biblii, trzymam się zasady ks. Schenka, który odróżniał ramy od obrazu. Obraz to istota i tam jest objawienie, ramy są tylko

nośnikiem tego objawienia i one mogą być różne, wymienne, obraz jest zaś najważniejszy.

To, co starałem się zrobić w tym kierunku, to m.in. odrzucenie platonizmu i neoplatonizmu, a więc podział. Zarówno trójpodziałowa struktura świata: niebo ziemia i podziemie, która pokutuje w naszych pieśniach i liturgii, i druga rzecz: dualizm antropomorficzny, też platoński. Wyraziłem to w pewnym artykule w czasopiśmie „Musica Ecclesiastica”, mianowicie: „Platonizm w pieśniach kościelnych” osadzony na tych dwóch wymiarach: kosmologicznym i antropologicznym. I okazuje się, że liturgia jest pełna platonizmu.

Podobno Benedykt XVI już próbował deplatonizować liturgię. Na razie zaczął od święta zmarłych, a więc już nie dusze w czyśćcu cierpiące, tylko zmarli, i myślę, że to był dobry kierunek, ale on nie został jeszcze dokończony.

A więc należałoby deplatonizować liturgię – to po pierwsze. Po drugie, jeśli chodzi o filozofię, zajmowałem się Tomaszem, ale jego nauki zupełnie przerabiałem tak, by dopasować je do dzisiejszych warunków naukowych. Te przesłanki, z których on wychodził, były zbyt słabe, więc próbowałem to robić w oparciu o współczesne dokonania zarówno astronomii, jak i fizyki oraz chemii czy nawet antropologii współczesnej i na nich budować dopiero jakieś argumenty za istnieniem Boga. To w moim podręczniku jest **teologią naturalną**. Poza tym, jeszcze próbowałem omówić historię zbawienia, też w tej perspektywie. Więc musiałem odrzucić anzelmiańską teorię *satisfactio vicaria*. Poszedłem za nauką jezuita José Lemego, który przyjął, że człowiek może liczyć na miłosierdzie Boże, ale nie będzie to jakaś zapłata za grzechy, tylko po prostu rezygnacja z mojej grzesznej decyzji, a Bóg mi odpuści jako miłosierny. Uważam, że to jest najlepsze rozwiązanie, ponieważ grzech nie jest jakimś towarem, który istnieje sam dla siebie, i nie można go sprzedawać czy kupować. To jest po prostu osobista decyzja, a więc muszę się nawrócić, zrezygnować z grzechu i wtedy Bóg mi przebaczy. Zwłaszcza grzech pierworodny nie może być grzechem natury, ponieważ jest to platonizm. Augustyńska teoria natury, skażona

natura, zraniona natura, to typowy platonizm, a więc nie można tak traktować grzechu pierwotnego, można go uznać ewentualnie jako socjologiczny, a więc dziedziczony przez wychowanie i wpływ społeczności, jest to zupełnie inna teoria zbawienia.

Natomiast w kwestii dualizmu ciało – dusza uważam, że taki podział nie ma sensu. Jest to platonizm zakotwiczony w liturgii. Moim zdaniem jedynym wyjściem jest mistyka, czyli to, co przeżywają święci, ewentualnie połączenie ze światami mimo wszystko przez różne objawienia, może nawet prywatne, ale one są też ważne. Więc uważam, że tym sposobem możemy dotrzeć i przebić tę kopułę nieba i przejść na drugą stronę – eschatologiczną.

KS. ROBERT WOŹNIAK

Wiem, że temat mistyki jest bardzo drogi ks. Grzegorzowi, który chociażby próbuje tłumaczyć świadomość Jezusa jako człowieka przez doświadczenie mistyczne.

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Znowu wchodzimy na grząski grunt, bo po pierwsze doświadczeń analogicznych do chrześcijańskich możemy się doszukać we wszystkich religiach i kulturach. A to raczej oznacza, że istnieją jakieś uniwersalne struktury antropologiczne, które prawdopodobnie umożliwiają doświadczenie mistyczne i ono jest potem moderowane teologicznie w sensie form rozumienia i wyrazu, natomiast co do istoty jest wspólne.

Drugim elementem, jeszcze bardziej niepokojącym, jest to, że analogiczne odpowiedzi mózgu można wywołać z pomocą chemii. Czyli da się wywołać taką reakcję mózgu jak w głębokiej kontemplacji z pomocą podania odpowiednich środków chemicznych, co też jest niepokojące dla teologa.

KS. DARIUSZ TUŁOWIECKI

Ten wątek sekularyzacji jest bardzo ciekawy, choć niektórzy współczesne zmiany interpretują w kluczu przemian społecznych (jak dyrektor instytutu CBOS). Natomiast ja

poszedłbym krok dalej. Ulega jej nie tylko współczesny człowiek, lecz także Kościół. Sam fakt, że Kościół jest instytucją, która ma swoje centrum, daje mu wiele plusów, bo wiadomo, z kim podjąć rozmowę, kto będzie decydował, choć to powiedzenie, że „Rzym powiedział, dyskusja zakończona” jest trochę odwrócone... Rzym powiedział – dyskusja się rozpoczyna. Natomiast ta sekularyzacja wewnątrz Kościoła, która sprawia, że rzeczywiście zbawienie dusz nie zawsze jest w centrum, a to, co jest motywem wielu działań, jest funkcjonowaniem instytucji dla jej funkcjonowania, z czym spotyka się z kolei niejednokrotnie ks. dr Strzelczyk jako członek Fundacji św. Józefa, w różnych problemach Kościoła jest mocno pomijana. Wydaje mi się, że to jest też ważna rzecz i błędem byłoby w tym ciągu sekularyzacyjnym tych zmian nie zauważyć.

Natomiast z tym, co ksiądz doktor powiedział na temat pewnego pluralizmu antropologicznego, otóż wydaje się, że dla wielu antropologia jest nauką i szukanie pewnych jej schematów zakłada jakiś element naukowy. Współczesny człowiek nie jest zaś zdolny do systematycznego spojrzenia na rzeczywistość, nie jest zdolny do wiedzy ani do odbioru informacji. Jak zatem budować przekaz? To obaj księża się tym zajmują – praktycznie i teoretycznie zarazem. Jak budować przekaz wobec osób, które są zdolne tylko do odbioru teologii Tik-Toka, emocjonalnych wrażeń? Czy to jest w ogóle możliwe? Czy takie osoby tego potrzebują i czy one są rzeczywiście zdolne odebrać tę prawdę o zbawieniu?

To jest ciekawa rzecz, czy w ogóle można mówić do odbiorcy w sytuacji, kiedy liczą się tylko wrażenia i emocje?

Natomiast odnośnie do przekazu: wydaje się, że rzeczywiście w przekazach wiary obok treści jest jeszcze jedna rzecz – poważne potraktowanie słuchacza.

Każdy, kto słucha nawet teologa, którego nie rozumie, to wie, czy jest poważnie potraktowany lub nie, i nie zawsze jako słuchacze w Kościołach jesteśmy poważnie potraktowani. Chciałem podziękować księżom, żeście nas poważnie potraktowali.

KS. ANDRZEJ DRAGUŁA

Oczywiście ja mówiłem o sekularyzacji społeczeństwa, ale też gdzieś pisałem o drugim procesie, jakim jest sekularyzacja chrześcijaństwa i Kościoła. Moim zdaniem jest to problem być może poważniejszy, chodzi o tę postępującą sekularyzację wewnątrz, bo jesteśmy dzisiaj na takim etapie, że jeżeli np. sekularyzacja postaw indywidualnych czy społeczeństwa postępuje, to wiemy jednocześnie, że nie postępuje sekularyzacja instytucjonalna w Polsce, ponieważ dzieje się wręcz przeciwnie.

W ostatnim czasie mamy do czynienia ze wzmocnieniem pewnego religijnego myślenia w przestrzeni instytucji państwa, ale to może doprowadzić do sekularyzacji chrześcijaństwa, które stanie się religią cywilną. I ono w pewnym momencie się staje religią cywilną. Ja dość dużo pisałem o porównaniu między Polską a Quebeciem. W pewnym momencie tam też katolicyzm stał się *de facto* religią cywilną. To jest istotne niebezpieczeństwo, ale takie procesy sekularyzacyjne dokonują się wewnątrz chrześcijaństwa. Dzisiaj wspomniany Ratzinger jeszcze na początku swojej kariery mówił przynajmniej o dwóch procesach wewnętrznej sekularyzacji. Pierwszy to pelagianizm ludzi pobożnych. To jest *de facto* sekularyzacja, bo jest to samo zbawienie, a drugi to moralizm, z którego nie potrafimy wyjść. To też sekularyzacja, bo jest to naturalizowanie nadprzyrodzonego przesłania – nie mówimy o zbawieniu, lecz o życiu przyzwoitym. To jest sekularyzacja tego, co najistotniejsze. Jeśli sprowadzamy doświadczenie zbawienia do doświadczenia bycia przyzwoitym albo pobożnym, to moim zdaniem jest to redukcja sekularyzacyjna wewnątrz.

Niektórzy są przekonani, że to jest niestety istotą chrześcijaństwa. Jeszcze jedną rzecz chciałem powiedzieć, o której ks. Dariusz wspominał. Grzegorz był jednym z pionierów obecności w internecie ze swoim portalem o teologii dogmatycznej. Ja też próbuję być w przestrzeni społeczności wirtualnych, ale do Tik-Toka raczej nie zapalam entuzjazmem. Wydaje mi się, że to już przestaje być instrumentem, a staje się

środowiskiem. I to jest doświadczenie, którego ja już chyba nie zdążę zdobyć, być może osiągną to moi młodszy koledzy.

Tu jest pytanie, jak funkcjonować w nowym środowisku. Być może jestem dzieckiem myślenia w kategoriach determinizmu technologicznego, ale jednak tak medium determinuje człowieka. To nie jest tylko kwestia tego, jakimi kategoriami mówić w internecie, lecz jest to także pytanie o zupełnie inny sposób bycia. I czy ten zupełnie inny sposób bycia jest *capax Dei*? Czy tam da mówić się o zbawieniu i budować wspólnotę Kościoła?

KS. GRZEGORZ STRZELCZYK

Ja mam takie skrzywienie niestety, że jestem informatykiem z pierwszego wykształcenia, co sprawia, że z dość dużej zawodowej ciekawości śledzę ten rozwój technologiczny. Rzeczywiście jest tak, że ewoluuje nam pokolenie z inaczej ustawionymi sprawnościami poznawczymi, tak bym to określił delikatnie. To jest już tak naprawdę generacyjne przystosowanie. Oni rosną w rozszerzonej rzeczywistości. I mnie jest to trudno zrozumieć, bo zostałem wychowany bez rozszerzonej rzeczywistości, tzn. dla mnie to, że ktoś, komunikując się ze mną w zwykłej przestrzeni, jest jednocześnie w rzeczywistości rozszerzonej („siedzi w komórce”), jest niekulturalne. W takich kategoriach jestem wychowany. Kiedyś to sobie uświadomiłem, obserwując „gimbazę” w pociągu: czterech gimnazjalistów, każdy ze swoją komórką. Ja sobie siedziałem z boku (a uwielbiam obserwować i podsłuchiwać ludzi w pociągu, to jest w ogóle poznawczo genialne) i w pewnym momencie sobie uświadomiłem, że tam nie siedzą cztery osoby, tzn. mój błąd poznawczy dotyczył tego, że ja tam widzę cztery osoby i cztery komórki. A tam było po prostu więcej osób. Te osoby rozmawiały między sobą, ale były jeszcze inne osoby, które były podłączone i uczestniczyły w tym wydarzeniu online. Ja widziałem czterech pasażerów, a tam było ich więcej.

Dla mnie to jest niekulturalne, dla nich nie. Dla nich jest to normalny sposób bycia w rzeczywistości. I ten przeskok jest

gigantyczny. Nie wiem, jak biologowie sobie z tym poradzą, ale obawiam się, że my jesteśmy już innym podgatunkiem pod względem struktur mózgu. Bo badania mózgu pokazują, że te różnice są faktycznie w tkance. Co z tego będzie – nie wiem, bo czy one będą się dziedziczyć...?

Natomiast, jeżeli mamy do czynienia z Ewangelią, która jest Dobrą Nowiną dla każdego człowieka, i w to wierzymy, to znaczy, że ona jest też dla nich. Tyle że być może to nowe pokolenie musi samo wymyślić, w jaki sposób ją odbierać. Być może to w ogóle nie jest moje zadanie, może ja mam po sobie pozostawić takie zrozumienie, jakie jestem w stanie odnieść do mojej kultury, a na tej ich nowej kulturze znowu będzie mogła wylądować łaska i oni sobie poradzą z jej przyjęciem.

Franciszek powiedział ciekawą rzecz w *Evangelii gaudium*, że łaska buduje na kulturze. To jest istotne dopowiedzenie do naszego oglądu rzeczywistości. Moim zdaniem to jedna z najgenialniejszych rzeczy powiedzianych w tym pontyfikacie: „łaska buduje na kulturze”. Jeżeli tak jest, to jaka kultura by to nie była, jest adresatem łaski. To znaczy nie tyle ona, co ludzie oddychający daną kulturą.

KS. ROBERT WOŹNIAK

Bardzo wam dziękuję za obecność i wypowiedzi – ks. Andrzejowi, ks. Grzegorzowi i Państwu.

Jak widzicie, nie udało się nam odpowiedzieć na wiele pytań. Tak jest z wiedzą – im więcej wiemy, tym więcej pytań sobie stawiamy, dlatego pozostaje sobie tylko życzyć, żeby takie debaty trwały i były kontynuowane w przyszłości. Bardzo wszystkim dziękuję. Szczęść Boże.

DRUGA DEBATA JUBILEUSZOWA

**PANDEMIA COVID-19.
WIARA, KOŚCIÓŁ, TEOLOGIA**

WŁOCŁAWEK, 24 MAJA 2023

UCZESTNICY DEBATY

- dr hab. Remigiusz Ciesielski prof. UAM
- ks. dr hab. Andrzej Muszala prof. UPJPII
- ks. prof. dr hab. Paweł Bortkiewicz UAM – prowadzący debatę

KS. LECH KRÓL

W imieniu zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie i zarządu Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku otwieram niniejszą debatę, która odbywa się w auli bł. kard. Stefana Wyszyńskiego, wychowanka tegoż seminarium i prezbitera diecezji włocławskiej, która aktualnie przeżywa jubileusz 900-lecia powstania oraz peregrynację kopii obrazu Maryi Jasnogórskiej. W tym miejscu chciałem przekazać słowa pozdrowienia i duchowej łączności od biskupa ordynariusza, Krzysztofa Wętkowskiego, który aktualnie znajduje się w parafii przeżywającej nawiedzenie kopii obrazu. Biskup senior, Wiesław Mering, jest chory. Tak więc jesteśmy bez żadnego księdza biskupa, ale biskup ordynariusz bardzo mnie prosił telefonicznie, żebym wszystkich serdecznie pozdrowił i wyraził radość z Państwa obecności tutaj.

Na początku witam zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego z siedzibą w Krakowie: ks. prof. dra hab. Kazimierza Panusia – prezesa Towarzystwa, ks. prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; dr hab. Witolda Ostafińskiego – sekretarza Towarzystwa; oraz członków zarządu Towarzystwa: ks. prof. Romana Bogacza, profesora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II – nie tak dawno ks. prof. był prodziekanem wydziału teologicznego, a aktualnie jest redaktorem czasopisma „Ruch Biblijny i Liturgiczny”; ks. dra Stanisława Mieszczaka; ks. dra hab. Henryka Majkrzaka, ks. prof. Tomasa Gierzyńskiego z Rzeszowa, ks. prof. dra hab. Franciszka Jabłońskiego z Gniezna, i ks. prof. Stefana Ewertowskiego z Elbląga.

Witam autorów naszej dzisiejszej debaty: ks. prof. dra hab. Pawła Bortkiewicza z Uniwersytetu Adama Mickiewicza

w Poznaniu, członka Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk, Rady Programowej Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” w Krakowie, Narodowej Rady Rozwoju powołanej przez prezydenta Andrzeja Dudę i Akademii Kopernikańskiej. Ks. prof. poprowadzi dzisiejszą sesję naukową, w której udział biorą dr hab. Remigiusz Ciesielski (profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, kierownik Zakładu Hermeneutyki Kultury) i ks. prof. dr hab. Andrzej Muszala z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (dyrektor Międzywydziałowego Instytutu Bioetyki oraz kierownik Katedry Bioetyki Społecznej i redaktor pierwszej w Polsce Encyklopedii Bioetyki).

Witam także przedstawicieli Wyższej Szkoły Kujawskiej we Włocławku, ich pracowników naukowych, administracyjnych i studentów.

Witam prof. dra hab. Stanisława Kunikowskiego, prezesa Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, na czele z prof. Arkadiuszem Ciechalskim i prof. Władysławem Kubiakiem.

Witam członków i sympatyków Towarzystwa Naukowego, księży profesorów Seminarium Duchownego z księżmi moderatorami i alumnami, księży profesorów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, kapłanów pracujących w kurii diecezjalnej i w różnych instytucjach diecezjalnych. Witam kapłanów duszpasterzy naszego miasta Włocławka, a także z diecezji.

Witam siostry zakonne, na czele z matką generalną Agatą Błaszczyk ze Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Najświętszej Marii. Witam braci Poczycieli z Getsemani. Witam także przedstawicieli Rycerzy Kolumba. I was wszystkich, drogie Panie i drodzy Panowie, z Włocławka i okolicy. Cieszymy się Państwa obecnością tutaj wśród nas.

Drodzy Państwo, koronawirus, który 4 marca 2020 roku dotarł do Polski, już 11 marca tego samego miesiąca został uznany przez Światową Organizację Zdrowia za przyczynę pandemii.

To był przełomowy moment, który drastycznie zmienił życie Polaków i nie tylko.

Pandemia ogromnie wpłynęła nie tylko na fizyczne i psychiczne zdrowie ludzi, lecz także odcisnęła swoje piętno w gospodarce, w codziennych nawykach, metodach pracy i edukacji. I choć wszystkie skutki pandemii COVID-19 w pełni poznany zapewne dopiero za jakiś czas, to już teraz obserwujemy jej wyraźny wpływ – oczywiście negatywny – na relacje społeczne i rodzinne, a także na takie sfery życia człowieka, jak życie religijne i duchowość. Myślę, że sytuacja popandemiczna, jakiej doświadczamy, uzasadnia temat, jaki podejmujemy w zorganizowanej debacie pt. Pandemia COVID-19. Wiara, Kościół, teologia. Debata dotyczy stanu moralnego społeczeństwa polskiego po pandemii COVID-19.

Zanim do nas przemówi ks. prof. Kazimierz Panuś, prezes Polskiego Towarzystwa, bardzo proszę do stołu prezydenckiego ks. prof. Bortkiewicza, ks. prof. Muszałę z Krakowa i prof. Ciesielskiego.

KS. KAZIMIERZ PANUŚ

Dziękuję ks. prof. Lechowi Królowi za piękne przywitanie nas wszystkich. Ze swej strony pragnę serdecznie pozdrowić wszystkich tutaj przybyłych, zwłaszcza członków Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Teologicznego, i gorąco podziękować za zorganizowanie tej debaty. Wpisuje się ona w przeżywanie jubileuszu 100-lecia tej organizacji kościelnej. Nawiązujemy tym samym do tradycji wypracowanej już w okresie międzywojennym przez pierwszy krąg uczonych skupionych wokół Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Lwowie. W swoim statucie napisali wtedy, że chcą służyć Wiekuistej Prawdzie, uwrażliwiać polskie społeczeństwo na problemy religijne, upowszechniać szeroko pojętą teologię. Dlatego też, przeżywając wyjątkowy jubileusz, postanowiliśmy przeprowadzić trzy takie debaty. Pierwsza odbyła się 28 lutego 2023 roku w Krakowie i poświęcona była teologii oraz jej rozwojowi w świecie współczesnym, w którym jakże często ludzie żyją tak, jakby Boga nie było. Druga odbywa się

właśnie w gościnnym Włocławku. Analizować będzie stan moralny polskiego społeczeństwa po pandemii COVID-19. Na jesieni, 16 listopada, odbędzie się w Krakowie kolejna, trzecia debata poświęcona roli sztuki w doświadczeniu wiary. Natomiast uroczystości główne zaplanowane są na 22 lutego 2024 roku i odbywać się będą w Krakowie. Składać się na nie będzie konferencja poświęcona historii Polskiego Towarzystwa Teologicznego i uroczysta Eucharystia przy ołtarzu św. Jana Kantego, patrona Towarzystwa, w uniwersyteckiej kolegiacie św. Anny w Krakowie. Cieszę się, że wielki jubileusz diecezji włocławskiej, przeżywającej aktualnie swoje 900-lecie, łączy się także ze stuleciem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Wszystkim panelistom życzę owocnej debaty.

KS. LECH KRÓL

Oddaję już głos ks. prof. Pawłowi, który przewodniczy dzisiejszej debacie.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo serdecznie dziękuję. Gorąco dziękuję w imieniu, jak sądzę, naszej trójki, a więc siedzącego po mojej lewej, serdecznej stronie prof. Remigiusza Ciesielskiego i po prawicy siedzącego ks. prof. Andrzeja Muszali. Dziękuję serdecznie za to zaszczytne i przemiłe zaproszenie z okazji dwóch jubileuszów. Jeden co prawda jest określony jako zwykły jubileusz 900-lecia decyzji, a drugi jako wielki jubileusz stulecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego, ale myślę, że oba zasługują na miano wielkich i wspaniałych jubileuszy. Dlatego też serdecznie dziękujemy za to zaproszenie.

Proszę Państwa, jesteście w miejscu niewątpliwie historycznym. Przywołanie postaci bł. Stefana Kardynała Wyszyńskiego, świadomość seminarium włocławskiego o tak licznych tradycjach, świadomość wielu instytucji i dzieł, które są związane z tą diecezją, powoduje, że osoba tak niekompetentna, jeżeli chodzi o historię, tak jak ja – mówiący te słowa – chciałby jednak poświęcić takie wprowadzenie refleksji na wskroś

historycznej, związanej z COVID-19, w sposób taki bardzo oględny czy bardzo daleki, ale podprowadzający do głównego tematu naszej debaty.

Truizmem jest stwierdzenie, że misją Kościoła założonego przez Chrystusa jest troska o wieczne zbawienie dusz, ale mając na uwadze tę troskę, Kościół nie zaniedbuje też doczesnego zdrowia ciał z powodu integralnego spojrzenia na człowieka. Człowieka, który jest jednością ciała i duszy. Kościół w swojej historii niejednokrotnie pokazał, że jest najwyższym stróżem zarówno duchowego, jak i cielesnego czy materialnego dobra człowieka. Warto zauważyć, że od początku instytucjonalizacji chrześcijaństwa – jeżeli tak można powiedzieć – a więc od IV wieku, pojawiły się pierwsze zorganizowane przykłady hospitalizacji chorych. Były to tzw. *xenodochi* albo *nosocomi*. Tak określał je św. Hieronim. Stwierdzał też, że św. Fabiola, który zmarł w 399 roku, jako pierwszy założył szpital w Rzymie, aby pomieścić biednych i chorych. Takie przyjazne miejsca służące opiece nad chorymi rozwijały się w pobliżu siedzib biskupich i klasztorów, na drogach wielkich komunikacji i szlakach pielgrzymów, m.in. takim hospicjum był ośrodek założony przez świętego Benedykta z Nursji w pobliżu Salerno. Z niego wykształciła się w niedalekim okresie czasu szkoła medyczna Salernitana, pierwsza i w tamtym czasie najważniejsza placówka medyczna w Europie. W Rzymie do dzisiaj, idąc Via della Conciliazione w stronę bazyliki św. Piotra, mijamy dawny szpital Santo Spirito in Saxia założony w VIII wieku. Był to hotel i szpital dla Anglików i Sassów, którzy przybywali odwiedzić grobowce apostołskie. Warto zauważyć, że w tym czasie przełomu starożytności i wczesnego średniowiecza szpitale na początku swojego istnienia, te szpitale chrześcijańskie, były swoistymi środowiskami recepcyjnymi, w których nie tyle spodziewano się obecności lekarzy, ile troszczono się nade wszystko o opiekę duchową, a więc struktura szpitala była właściwie budowlą kościoła, w centrum której na końcu znajdował się ołtarz, aby

umożliwić wszystkim chorym uczestnictwo we mszy świętej. Zaraz po przybyciu chory powinien się wyspowiadać, a jeśli nie, to zgodnie z przepisami bywał niekiedy wypisywany.

Pierwsza poważna epidemia w historii chrześcijaństwa wybuchła w Konstantynopolu w 541 roku. Była to tzw. epidemia Justyniana nazwana na cześć cesarza wschodu, który wówczas panował. Prokopiusz z Cezarei pisał, że tej „plagi – której niewiele brakowało, by cały rodzaj ludzki zostałby zniszczony – nie ma możliwości wyrażenia słowami, a nawet wyobrażenia sobie myślą jakiegoś dla niej wyjaśnienia i pozostaje tylko przypisać ją woli Bożej”. Kiedy ta plaga dotarła do Rzymu, nastąpiła zmiana na Urzędzie Piotrowym. Zmarł ówczesnie urzędujący papież, a rządy objął papież Grzegorz Wielki. To on właśnie prowadził wielkie procesje pokutne duchowieństwa i ludu rzymskiego, aby prosić Boga o zakończenie plagi. Z tego zresztą wywodzi się najprawdopodobniej Litania do Wszystkich Świętych, ponieważ te procesje były wzywaniem imion świętych męczenników i wypraszeniem ich wstawienictwa. Pod koniec tej procesji na szczycie jednej z takich wielkich procesji finalnej pojawił się anioł, który umieścił swój miecz w pochwie na znak ustania zarazy. Znamy to dzisiaj jako Mauzoleum Hadriana lub jako Zamek św. Anioła. Była taka przepowiednia, że jeśli anioł ponownie wyciągnie miecz, będzie to znaczyć, że został on odsłonięty, aby ukarać grzechy ludu rzymskiego. Tak św. Grzegorz miał stwierdzić w jednym ze swoich kazań, zachęcając Rzymian do naśladowania postawy skruszonych i pokutujących, objawionej onegdaj w przykładzie mieszkańców Niniwy. „Rozejrzyjcie się dookoła – wołał – oto miecz gniewu Bożego dzierzony nad całym ludem”.

Warto zauważyć, że epidemie to wydarzenia, które stanowiły pewne wstrząsy historyczne. Stwierdza się, że epidemia dżumy w 541 roku przyczyniła się znacząco do rozpadu zachodniego cesarstwa rzymskiego. Czarna śmierć z 1348 roku wyznaczyła koniec średniowiecza. Zabiła, jak się szacuje, od 40 do 60 proc. całej populacji Europy.

Zaraza biczowała Europę przez wiele stuleci. W XVI wieku Mediolan, zwany San Carlo (od imienia arcybiskupa

tego miasta Carlo Boromeo), także został dotknięty zarazą. Gdy zaraza się rozprzestrzeniała, kard. Boromeusz zarządził trzy ogólne procesje, aby uspokoić gniew Boży. Sam stał na czele ludu, boso, ze sznurem penitenta, z dużym krzyżem w ręku. Zaproponował też magistratom Mediolanu odbudowę sanktuarium poświęconego św. Sebastianowi i uroczyste obchodzenie święta na jego cześć. W lipcu 1577 roku zaraza ustała. Położono pierwszy kamień pod świątynię i 20 stycznia każdego roku odprawia się do dziś mszę upamiętniającą koniec tej plagi.

Ciekawy epizod miał miejsce w Bawarii w 1630 roku. Tam zapanowała dżuma dymienicza i mieszkańcy niewielkiej miejscowości, która szczególnie była nią dotknięta – Oberammergau, obiecali, że jeśli Bóg uwolni ludność od plagi, rada miejska będzie co dziesięć lat wystawiać przedstawienia męki pańskiej i angażować w nie całą populację miasta. Proszę wejść na strony internetowe Oberammergau i przekonać się, że misteria Męki Pańskiej są odgrywane do dziś. Już wprawdzie w formie bardzo profesjonalnej i skomercjalizowanej (żeby uczestniczyć w tych wydarzeniach bilety trzeba zamawiać na najbliższe lata), ale wszystko wywodzi się właśnie z tego układu z Bogiem dotyczącego zaprzestania epidemii.

Pominę tutaj kilka kolejnych, ale bardzo znaczących epizodów, np. epizod z Wenecji, który rzutuje na wybudowanie – znanego wszystkim odwiedzającym to piękne miasto – kościoła Santa Maria della Salute jako wotum wdzięczności czy jako ofiarę złożoną Bogu za cofnięcie zarazy. Czy przykład wydarzeń z Marsylii z 1720 roku, które zaowocowały poświęceniem miasta Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, kiedy bp de Belsunce prowadził publicznie procesje z bazyliki Notre-Dame de la Garde do kościoła Notre-Dame-des-Accoules. Po konsekracji miasta zaraza zaczęła ustępować. Bardzo szybko zaczęła się w czerwcu, a we wrześniu miasto było już wolne od choroby.

To są historie epidemii. Historia pandemii zaczyna się właściwie w roku 1817, kiedy ta z Indii dotarła do ujścia Wołgi. Druga fala w latach 1828–1930 przeszła przez centrum Europy.

Z Francji do Włoch uderzyła w Genuę, Turyn, następnie Rzym. Wówczas w Rzymie na stolicy Piotrowej urzędował papież Grzegorz XVI, który zorganizował surowy kordon sanitarny z barierami kontrolowanymi przez wojsko. Powołana przez niego komisja nałożyła kwarantannę na co najmniej 14 dni. Były też paszporty zdrowotne, aby móc krążyć po mieście i w okolicy, zawieszono wszystkie święta religijne i organizację wszelkiego rodzaju zgromadzeń. Naruszenie tych przepisów było surowo karane. Przepisom zdrowotnym towarzyszyła niezwykle intensyfikacja życia duchowego. 6 sierpnia procesja z wizerunkiem Madonny di San Luka z bazyliki Santa Maria Maggiore, udała się do kościoła Il Gesù i w końcu zaraza została wyprowadzona z Rzymu.

Takie epizody w historii Kościoła miały miejsce w mniej lub bardziej odległej przeszłości. Rzecz charakterystyczna, że to, co działo się w Rzymie właśnie w XIX wieku, znalazło też jakieś reperkusje w refleksji pewnego człowieka, wicehrabi de Chateaubriand, który w Paryżu w 1832 roku w swoich wspomnieniach o pladze, która w tamtych latach dotknęła także Paryż, gdyż rozprzestrzeniła się właściwie na całą Europę, napisał:

Gdyby ta plaga miała miejsce wśród nas w religijnym stuleciu, pozostawiłaby imponujący obraz. Wyobraźcie sobie zasłonę pogrzebową, powiewającą flagę prowadzoną na szczycie wież Notre Dame, kościoły pełne jęczącego tłumu, mnichów z krucyfiksem w rękach, którzy na skrzyżowaniu wzywają lud do pokuty, głoszą gniew i sąd Boży, które stały się widoczne na zwłokach już poczerniałych od ognia piekielnego. Ale tak się nie stało. Cholera przydarzyła się nam w stuleciu filantropii, niedowierzania, gazet, ziemskiej administracji.

A nam? W jakiej epoce przydarzyła się epidemia COVID-19? Jak na nią zareagowaliśmy? O odpowiedź na to pytanie będą prosił naszych znakomitych uczestników tego panelu. Nie będę już ich ponownie przedstawiał. Wspomnę tylko, że

prof. Remigiusz Ciesielski zajmował się bardzo konkretnie refleksją na temat oblicza prywatyzacji religijności w czasie pandemii. Natomiast ks. prof. Andrzej Muszala jest – tak jak już zostało powiedziane – wybitnym bioetykiem i nic, co z zakresu bioetyki, nie jest mu obce. Na dodatek zorganizował też unikalną w Polsce poradnię bioetyczną przy Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Nic nie mówiąc o sprawach naukowych, chcę jedynie zwrócić uwagę na to, że jest znakomitym duszpasterzem. Łączy w sobie zarówno wiedzę teologiczną, moralną, bioetyczną, jak i duszpasterską.

Pozwolę sobie rozpocząć alfabetycznie – żeby nie było, że jest preferencja świeckich przed duchownymi albo odwrotnie – czyli prof. Ciesielski, a potem prof. Muszala. Wszystko jasne.

REMIGIUSZ T. CIESIELSKI

Szczęść Boże. Ja po pierwsze chciałbym bardzo podziękować za znalezienie mojej osoby i zaproszenie mnie do tej debaty, dlatego że chyba ten temat – mówię chyba – będzie kiedyś mocno obecny w refleksji nad stanem polskiej religijności. Ten temat będzie nas nurtował przez najbliższe dziesięciolecia i to nie w kontekście tego, co zrobiliśmy w związku z pandemią, tylko tego, co pandemią staraliśmy się tłumaczyć. Przygotowując się do tego tekstu, czyniłem to z lekkim stresem, bo ks. prof. Paweł zawsze jest dla mnie wzorem – człowiek boi się po prostu, żeby nie było jakiejś nieścisłości logicznej w danym tekście. Gdy dodatkowo dowiedziałem się, że jest tutaj z nami przy stole ks. prof. Muszala, autor książki o zagadnieniach etycznych – tu wspomnę, że jego książka o modlitwie Jezusa miała ogromny wpływ na mnie i na prace, które pisałem – to teraz już w ogóle jestem w stresie. Dlatego proszę o zrozumienie.

Chciałbym zacząć od pewnej sytuacji, która pojawiła się już przy redagowaniu pomysłu tego wystąpienia. Akurat skończyłem czytać naprawdę brawurowo napisaną biografię św. Ambrożego pióra Anne Bernet, która w swojej pracy, przedstawiając relacje Ambrożego ze światem politycznym, przywołała dwa cytaty ze św. Hieronima. Ja również pozwolę sobie je przywołać, byście, szanowni Państwo, mieli je

w pamięci w momencie, kiedy będę o tym mówił. Pierwszy cytat „Pierwsze wrażenia są trudne do wykorzenienia z umysłu. Gdy raz wełna została ufarbowana na fioletowo, któż może przywrócić jej pierwotną biel”, i drugi: „I gdybym obrał linię, tak często przyjmowaną przez mocnych mężów w kontrolerskich, usprawiedliwiania środków rezultatem”. Myślę, że w kontekście mówienia o pandemii, o tym, jak zachowaliśmy się wokół tej pandemii, warto te dwa wskazania, te dwie myśli Hieronima mieć w pamięci. Wiara w to, że wybielimy na nowo to, co udało nam się skutecznie poszarzyć i wiara w to, że nasze decyzje możemy tłumaczyć zakładanymi rezultatami naszych działań – to dla wielu z nas powinny być takie wskazniki w ocenianiu tego, jak wyglądała sytuacja.

Pandemia być może nie stała się tematem modnym, ale zdecydowanie była zagadnieniem często podejmowanym w dzisiejszej humanistyce. W swej istocie pandemia jest wciąż wpisywana w przestrzeń nieznanego. Co tym bardziej pobudza humanistów do baczniejszego przyglądania się zjawiskom, jakie ona wywołuje. W sensie historycznym jesteśmy ciągle w momencie zbierania danych, które mają weryfikować stawiane przez nas hipotezy badawcze, i staramy się w miarę możliwości potwierdzać te hipotezy na podstawie uzyskiwanych danych. Nie ulega wątpliwości, że trudno nam odseparować te dane od trendów, które kierują uwagę badacza na wybrane tory interpretacyjne. Utrudnia to roztropny osąd nad zebraniem materiałem i czasem przeszkadza w stawieniu hipotez, które za parę lat będą oczywistą drogą rozważania problemów związanych z badaniem pandemii.

Pandemia koronawirusa od początku była dla polskiego kościoła wyzwaniem. Było to mierzenie się przede wszystkim z ograniczeniem dostępu do rytuału, ale w Kościele w Polsce było to także mierzenie się z dwoma nie mniej pandemicznymi zdarzeniami: z nagłym procesem sekularyzacji oraz z problemami związanymi z – nazywając to ogólnie – moralnością ludzi Kościoła. Zaczęły one mieć swoje coraz szersze kręgi informacji w momencie, kiedy pojawiła się pandemia.

W momencie obowiązywania wprowadzonych przez polski rząd najmocniejszych obostrzeń dotyczących rytuału,

czyli uczestnictwa we mszy, kiedy mogło w nim uczestniczyć tylko pięć osób (oprócz celebransa i służby liturgicznej), było to mierzenie się ze strachem przed zakażeniem i śmiercią (na marginesie: w tym samym czasie, kiedy myśmy bardzo mocno liczyli te osoby w kościele, to w jednej z telewizji ogólnopolskich była transmisja liturgii prawosławnej, gdzie wszyscy wierni zostali zaliczeni do chóru). Nie możemy o tym zapominać. Każdy z nas pewnie przynajmniej raz spotkał się z pytaniem zadawanym sobie czy stawianym w przestrzeni publicznej, jakkolwiek nie kontaktowaliśmy się wtedy ze sobą, mianowicie czy ja mogę umrzeć. I tutaj pojawiła się następna przestrzeń, którą ciągle należy definiować – kwestia umierania w czasie pandemii i możliwości uzyskania posługi ze strony Kościoła.

W czasie prowadzonych przeze mnie badań pojawiały się – nie chcę powiedzieć, że bardzo często, ale to nie był element marginalny – pytania, które stawiano na marginesie ankiet, że jednak ktoś mierzył się z jednej strony ze śmiercią bliskiego, z niemożnością powiedzenia sobie ostatniego słowa, a z drugiej strony u osób wierzących było to poczucie, że jednak ta osoba odeszła, nie otrzymawszy pomocy sakramentalnej. Mówiąc kolokwialnie, my jeszcze za to będziemy musieli zapłacić. Mówiąc „a”, musimy być świadomi, że będzie „b”. I tutaj te nasze zachowania będą miały wpływ na nasze podejście do umierania i śmierci w następnych pokoleniach.

Po zniesieniu obostrzeń dotyczących liczby osób mogących brać udział w nabożeństwach wielu wiernych niestety do świątyni nie powróciło. Tutaj jednak mam w sobie odrobinę nadziei, obserwując, jak wygląda kościół w mojej najbliższej okolicy, w dużym mieście, w Poznaniu. W co pierwszy piątek staje się on kościołem chyba coraz bardziej pełnym – być może więc te powroty jakoś mają miejsce – ale ponieważ ten obecny, pierwszy piątek maja, był związany z komuniami, a poprzedni był Wielkim Piątkiem, to tutaj mam świadomość problemu z oszacowaniem tego, co widzę, a jak to będzie wyglądało w rzeczywistości.

Po ponad dwóch latach pandemii koronawirusa i analizie skutków obecności tego patogenu w społeczeństwie można

wysnuć pierwsze wnioski dotyczące dwóch lat funkcjonowania polskiego kościoła w tych szczególnych okolicznościach. Można także dostrzec pierwsze reakcje konferencji Episkopatu Polski na sytuację kościoła po pandemii i tego, jak katolicy mają odnaleźć się w tej rzeczywistości. Ograniczenia dotyczące uczestnictwa w rytuale w znaczący sposób utrudniły wielu katolikom obecność, styczność ze sferą sacrum. W wielu kulturach miejsce rytualne jest miejscem odosobnienia. Istnieje granica pomiędzy światem sacrum i światem profanum, która jest jasno wyznaczona i ona chroni to, co święte. W warunkach liturgii przeżywanej w domu trudno o jasne wyznaczenie granicy sacrum i profanum. Wierni mogą jednak zadbać o podniosły nastrój podczas transmisji, np. poprzez odpowiedni strój, zapalenie świecy, umieszczenie krzyża na stole itp. Kwestią dyskusyjną pozostają postawy, jakie przyjmuje się podczas takiej transmisji, chociażby to, czy klękać przed telewizorem. Na jednych z zajęć ze studentami próbowałem wymyślić, jak ma wyglądać to miejsce, gdzie obserwujemy liturgię za pomocą ekranu telewizyjnego lub laptopa, i wyszło nam, że powinniśmy zrobić przestrzeń niemalże takiej kuchni rytualnej, gdzie różne ekrany służą do oglądania różnych programów i właśnie jeden z nich służy wyłącznie do oglądania transmisji mszy, co jednak wydaje się mało realne. Wskazywano w czasie tych zajęć na możliwość zapisania transmisji czy też pamiętania tego co innego na tym ekranie było wyświetlane przed tą transmisją liturgii.

W trakcie pandemii powstawały także materiały, które pomagały przeżywać liturgię poza świątynią. Pojawił się np. portal internetowy „Święta w domu”. Jednak wierni podczas transmisji nie przeżywają liturgii w sferze sacrum tak jak w świątyni i stają się raczej widzami rytuału niż jego uczestnikami. Aczkolwiek w rozważaniach kulturoznawczych, np. Rothenbuhler zauważa, że „oglądanie jest rodzajem uczestnictwa”. Można zachęcać oglądających do włączenia się do świętowania czy rytuału. Podkreśla on, że jeżeli uczestnictwo ograniczy się do oglądania, to znaczenie rytuału będzie jedynie nietrwałe. Jego skuteczność będzie niewielka,

ale nie możemy powiedzieć, że tej skuteczności nie będzie wcale. Raport wprowadza za to podział na zgromadzenie i publiczność. Zgromadzenie uczestniczy w rytuale, tworzy porządek, podczas gdy publiczność jedynie patrzy i słucha. Uczestnicząc w rytuale w sposób zapośredniczony, łatwiej stać się publicznością, niż być częścią zgromadzenia. Wierny ma ograniczone poczucie wspólnoty, co jest niezwykle ważne w rytuale katolickim. Ma ona bowiem charakter łączący oraz niwelujący różnice.

Podczas pandemii twórcza rola rytuału została ograniczona. Próbą utrzymania choć w części tej drogi było udostępnienie transmisji rytuału przez poszczególne parafie – by wierni mogli uczestniczyć w zapośredniczony sposób w liturgii celebrowanej przez znanego im osobiście kapłana – a nie telewizyjnej transmisji mszy z kościoła oddalonego o kilkaset kilometrów od ich domu. Tutaj na marginesie, bo być może do tego jeszcze wrócę w innym miejscu, w badaniu udało mi się dotrzeć do małżeństwa, które zmieniło swój sposób uczestnictwa w mszy świętej parafialnej. Było to spowodowane m.in. szokiem. To byli ludzie starsi, ale nie tak starzy jak my, którym zdarzyło się bycie niewpuszczonym do świątyni parafialnej. Oni przez całe życie uczestniczyli we mszy około południa i po prostu nie mieściło im się w głowie, że do tego kościoła nie będą wpuszczeni. Ich reakcja na to doświadczenie była fascynująca – przynajmniej dla mnie. Oni zaczęli przeżywać liturgię niedzielną w ten sposób, że wiedząc o godzinie rozpoczęcia mszy zapalali świecę i zwyczajnie czytali teksty liturgii, łącząc się duchowo z przestrzenią, w której ta liturgia jest rzeczywiście sprawowana. Udało mi się trafić na tylko jedną taką wypowiedź. Dla mnie była ona wyrazem dramatu odrzucenia przez Kościół. Całe życie chodzili do kościoła, a tu, nie mogąc fizycznie uczestniczyć we mszy, nadal nie uczestniczyli w niej przez transmisję internetową czy telewizyjną, lecz czytali w ciszy rubryki mszalne i tak towarzyszyli tej przestrzeni, w której ten rytuał się odbywał.

Podejście kościoła do transmisji rytuału ewoluowało. Jeszcze przed II wojną światową podchodzono do tej kwestii

nieufnie bądź ograniczono się jedynie do transmisji kazań. Zmiany przyszły wraz z postępowaniem technologicznym oraz coraz większym otwarciem Kościoła na świat, co było jednym z głównych postulatów Soboru Watykańskiego II. Papież Paweł VI uważał, że Kościół czułby się winny przed Panem, gdyby nie zdołał wykorzystać mediów do ewangelizacji. Tutaj przypomnę, że w czasie sesji organizowanej w roku 1990 w seminarium archidiecezjalnym w Poznaniu, kiedy Krzysztof Zanussi po raz pierwszy postawił tezę o zapóźnieniu kościoła w zaprzęgnięciu przewagi technologicznej do ewangelizacji. Pokazywał wtedy, że kiedy pojawił się Gutenberg z wynalazkiem druku, to od razu zainteresował się tym Kościół. To było jego pierwsze takie wystąpienie – chyba w 1989 albo 1992 roku, jeżeli dobrze pamiętam. Byłem tego świadkiem, więc zostało mi w pamięci, a on po tym cały czas się do tego odwoływał.

Kwestie transmisji mszy podjął m.in. Benedykt XVI, który w adhortacji *Sacramentum Caritatis* napisał, że w ostatnich latach rozwinął się termin „uczestnictwo” w odniesieniu do liturgii. Jednakże uczestniczący we mszy za pośrednictwem mediów nie spełnia świątecznego obowiązku, ponieważ język obrazu przedstawia rzeczywistość, ale jej nie uobecnia. Chwalimy jednocześnie osoby starsze i chore za ich uczestnictwo w liturgii przez radio i telewizję. Kościół powinien zadbać o te osoby, umożliwiając im przyjęcie komunii podczas wizyty nadzwyczajnego szafarza w ich domu.

W czytelny i zarazem metaforyczny sposób o uczestnictwie w rytuale zapośredniczonym przez media wypowiedział się – teraz zaskoczę ks. Pawła – Carlo Maria Martini. Przywołał ewangeliczną scenę uzdrawiania kobiety cierpiącej na krwotok, która przedzierała się przez tłum, aby dotknąć płaszcza Jezusa i kiedy dotknęła szat Chrystusa, została uzdrowiona. Wówczas Jezus obrócił się i spytał, kto go dotknął. Zdaniem Martiniego wskazuje to, że Jezus dokonał cudu w sposób nie w pełni świadomy. Włoski kardynał uważa, że ta scena zawiera trzy elementy, istotne w kontekście transmisji rytuału – masę, komunikację i osobę. Masą jest anonimowy

tłum, który zebrał się wokół Jezusa – to wierni uczestniczący w transmisji rytuału. Z masy, według Martiniego, wyłania się osoba, która kieruje się wiarą i zyskuje autentyczny kontakt z Jezusem. Ich komunikacja ma jednak charakter pośredni, podobnie jak przy rytuale zapośredniczonym przez media. Jezus uzdrowił kobietę niczego nie mówiąc, nie rozkazując, nawet nie dotykając chorej osoby. Potencjał został uwolniony działaniem kobiety. Martini konstatuje, że krawędzie płaszcza Jezusa, są jak media. Aktywny odbiorca transmisji ma szansę na doświadczenie głębokiego przeżycia religijnego, ale nie ma takiej pewności. Komunikacja zapośredniczona przez masowe media nie daje nigdy gwarancji posiadania zbawczego charakteru występującego przy bezpośredniej komunikacji sakramentalnej. Przy czym chciałem zauważyć, że jest to cytata z kardynała Martiniego, który dotyczy transmisji rytuału. Wypowiadający te słowa nie do końca musi się z tym zgadzać.

Katolicy w Polsce po pierwszych zakażeniach COVID-19 byli zachęceni do uczestnictwa w liturgii w zapośredniczony sposób. Jednakże abp Stanisław Gądecki wskazał, że choć dzięki transmisji wierni pokonują niewidzialne mury, to nie jest to w stanie zastąpić bogactwa osobistych spotkań i dodaje, że tak nie da się zbudować wiary, nadziei i miłości, przekazywanej przez żywą liturgię Kościoła.

Ważnym czynnikiem, który pozwolił wielu parafiom transmitować swoje liturgiczne celebracje było zniesienie przez firmę Google warunków posiadania minimum tysięcy subskrybentów dla kościołów, aby mogły przeprowadzać transmisję na portalu YouTube. Dane dotyczące liczby parafii w archidiecezji poznańskiej, które zdecydowały się na transmisję liturgii w czasie pandemii, zebrał w swoich badaniach ks. Maciej Szczepaniak. Po zdiagnozowaniu pierwszych zakażeń koronawirusa transmisje mszy rozpoczęto w 245 parafiach, w 128 nie zdecydowano się na taki ruch. Prawie 70 proc. parafii, które podjęły takie decyzje, to parafie miejskie lub podmiejskie, liczące od tysiąca do trzech tysięcy mieszkańców. W niemal połowie kościołów, z których odbywały się transmisje,

używano aplikacji dostępnych na stronach internetowych parafii. Spośród księży, którzy zdecydowali się na transmisję mszy, 170 twierdziło, że zrezygnuje z nich po ustaniu pandemii, 63 chciało je kontynuować, a 25 nie miało zdania.

Niestety zapośredniczony przekaz rytuału był także okazją do nadużyć liturgicznych. Za przykład może posłużyć jedna z poznańskich telewizji, która transmitowała liturgię odprawioną wcześniej. Jest to zaburzenie powodujące, że trudno mówić nie tylko o przestrzennej, ale także czasowej jakości i jedności rytuału, co w rezultacie przełożyło się na rzeczywisty brak uczestnictwa w takim rytuale. Na marginesie chciałem dodać, że z uwagą przyjąłem ostatnie rozporządzenia Episkopatu dotyczące przechowywania transmisji na serwerach czy też przechowywania jedynie części liturgii, np. kazań. W diecezji opolskiej wprowadzono zakaz udostępniania nagrań liturgii po jej zakończeniu, ale są takie kościoły, jak np. katedra w Poznaniu, które transmitują obraz i dźwięk z wnętrza świątyni przez całą dobę.

Wielość transmitowanych liturgii doprowadziła też do internetowego *churchingu*. Wierni zaczęli uczestniczyć w mszach transmitowanych nie tylko z kościoła, do którego chodzili na co dzień, lecz także z innych – w innej części miasta bądź kraju, gdzie kazania głosił lubiany przez nich kapłan. Ponadto dzięki dyspensie od fizycznego uczestniczenia w liturgii można było wybrać się na mszę także do zabytkowych świątyni czy sanktuariów rozsianych po całej Polsce. Tutaj na marginesie chciałbym dodać, że przed pandemią zastanawiając się nad sposobem realizowania transmisji liturgii w telewizji, w tym w Telewizji Polskiej, miałem wrażenie, że sensem tej transmisji jest pokazanie detali architektonicznych świątyni, a nie skoncentrowanie się na samym centrum liturgii, czyli transmitowanie jedynie tego, co dzieje się na ołtarzu.

Pod koniec 2021 roku Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego przedstawił dane za rok 2020. Pierwszy rok pandemii cechował się ograniczeniem działalności duszpasterskiej i skali sprawowania sakramentów. Liczba chrztów w całej

Polsce spadła o 16 proc. w porównaniu z rokiem 2019. Do bierzmowania przystąpiło 252 tysiące osób – co oznacza spadek o 34 proc., a sakramentów małżeństwa udzielono 91,5 tysiąca razy – to spadek o prawie 30 proc. Wyjątkiem była liczba osób, które przystąpiły do Pierwszej Komunii Świętej. Było ich 209 tysięcy, co oznacza wzrost o 20 proc. w porównaniu z rokiem 2019. W części kraju odnotowano spadek zainteresowania szkolną katechezą. W skali Polski na lekcje religii we wszystkich trzech typach placówek edukacyjnych uczęszczało 85,7 proc. uczniów. Najwięcej, bo 97 proc., chodziło na katechezę w diecezji tarnowskiej, przemyskiej i rzeszowskiej. Najniższą frekwencję zanotowano w diecezji wrocławskiej 65%.

Pominę fragment, który dotyczy przestrzeni sekularyzacyjnej i przejdę do wyników swoich badań. Od lipca do września 2020 roku udało mi się zrealizować ogólnopolskie badanie ankietowe dotyczące religijności podczas pandemii. Częściowo prezentowałem jego wyniki na łamach „Przeglądu Religioznawczego”. Przeprowadzona ankieta, co ważne dla interpretacji jej wyników, była skierowana do katolików deklarujących praktykowanie modlitwy osobistej częściej niż raz w tygodniu. Odnosiło się to do rozumienia trwania modlitwy osobistej przynajmniej od jednego roku. Badanie przeprowadzono metodą kwestionariusza internetowego. Otrzymałem zwrotnie 358 ankiet. Ze względu na jakość wypełnienia do analizy zakwalifikowałem 307 ankiet – 197 od kobiet i 119 od mężczyzn. Średnia arytmetyczna wieku to 47 lat. Najmłodszy respondent miał lat 19, najstarszy 72. Co do wykształcenia badanych, to aż 71 proc. deklarowało wykształcenie wyższe. 84 proc. badanych mieszkało z rodziną. Spośród 27 postawionych w ankiecie pytań osiem odnosiło się wprost do materii związanej z praktykami regulowanymi przez postanowienia Episkopatu Polski. Zrobiłem to tak: Co odczuwałeś przy ogłoszeniu – w związku z pandemią – ograniczeń w uczestniczeniu w mszy świętej? Czy w czasie pandemii uczestniczyłeś w mszy świętej za pośrednictwem mediów? Jeżeli uczestniczyłeś w transmisji mszy podczas pandemii,

jaki to był przekaz? Jak wyglądało twoje uczestnictwo w transmisji mszy świętej? Skąd dowiedziałeś się, czym jest komunია duchowa? Czym według ciebie jest komunია duchowa? Jakie warunki muszą być spełniane, aby ona zaistniała? Czy praktykowałeś komunię duchową podczas pandemii? Jeżeli praktykowałeś komunię duchową, to jakie uczucia towarzyszyły ci podczas tej praktyki? Sądzę, że treści, które zostały uchwycone w badaniu, pozwalają na postawienie hipotez dotyczących sposobu realizowania religijności w warunkach pandemii w Polsce.

Ze względu na wskazywane wyżej wskaźniki – przypominam, że respondenci deklarowali, że są osobami praktykującymi w wymiarze osobistym – 29,6 proc. badanych wskazało odpowiedź, że nie uczestniczyło w mszy świętej, ale odczuwało jej brak. Przypominam, były to osoby, które deklarowały się jako modlące. Jeżeli pozostaniemy w atmosferze filozofii dramatu, to interesująca będzie ta grupa badanych, która mimo obostrzeń podejmowała próby uczestniczenia w mszy świętej w sposób realny. 24,8 proc. badanych deklarowało, że starało się uczestniczyć w liturgii, jeżeli tylko wpuszczono ich do kościoła. Nie wiem, czy będzie istniała możliwość dotarcia do tej grupy badanych – ankieta była bowiem głównie anonimowa – jednak świadomość, że w drugim dziesięcioleciu XXI wieku, w dobie wolności praktyk religijnych, ponad 100 respondentów mogło zderzyć się z odmową wejścia do świątyni, z zakazem uczestniczenia w kulcie religijnym, brzmi dramatycznie. Ten kontekst domaga się pogłębionych badań o charakterze jakościowym. Sądzę, że takie badania pozwoliłyby na odwrócenie rzeczywistych skutków pandemii nie tylko na procesy sekularyzacyjne, lecz także na dookreślenie rozumienia miejsca świątyni w kulturze współczesnej.

Prawie 19 proc. badanych stwierdziło, że sytuacja pandemiczna nic nie zmieniła w ich podejściu do praktyk religijnych. Normalnie uczestniczyli w niedzielnej mszy. Oznacza to, że ponad 43 proc. badanych traktowało wypełnienie obowiązku religijnego jako zadanie ważniejsze niż przepisy prawa

cywilnego i to mimo zachęty biskupów do rezygnacji z fizycznej obecności w kościele. Zdecydowana większość, nawet osoby deklarujące udział fizyczny w mszy świętej korzystała z internetowej transmisji liturgii. Osoby, które deklarowały korzystanie z transmisji mszy świętej za pomocą mediów elektronicznych, wskazywały, że starały się specjalnie przygotować do przeżycia tej transmisji. Było to prawie 34 proc. badanych. Starały się uczestniczyć w niej tak jak w rzeczywistości sprawowanej liturgii. Wykonywali gesty, śpiewy i głośno odmawiali modlitwy. Na czas transmisji wyłączały np. telefon albo nie wykonywały innych czynności wykraczających poza uczestnictwo w transmisji. Ale warto tutaj dodać, że ponad 5 proc. respondentów wyznało, że traktowali transmisję jak każdy inny program, a prawie 3 proc. wykonywało w ich trakcie inne czynności, np. 1 proc. respondentów wskazało, że w czasie transmisji odpisywało na maile.

Bardzo interesujące są odpowiedzi na pytania dotyczące wyboru konkretnej transmisji czynności liturgicznych, w kontekście *churchingu*. Poznanie zasad wyboru konkretnej transmisji liturgii przez praktykującego *churching* respondenta. Zwraca uwagę fakt, że aż 99 respondentów, czyli prawie jedna trzecia badanych, wybierało transmisję mszy świętej ze swojej parafii. Wskazuje to na trzy możliwe hipotezy badawcze. Po pierwsze, czas niezwyčajny, czas niepokoju może być korelowany z potrzebą bliskości ze swoją najbliższą wspólnotą, poznawania problemów tej wspólnoty, poszukiwania informacji dotyczących spraw bieżących. Po drugie, może się to wiązać z potrzebą choć minimalnego realizowania wymogów religijnych w taki sam sposób jak w czasie zwyczajnym, pozbawionym zagrożeń. Być może chodzi o obecność, przynajmniej w sposób wirtualny, w tej samej świątyni, jak w każdą inną niedzielę, albo o wspomnienie jej wyglądu czy też zwyczajów liturgicznych w niej panujących. Trzecia hipoteza oparta jest na założeniu, że oglądający transmisję liturgii parafialnej nie został wpuszczony do budynku kościoła. Można uznać to za chęć realizacji obowiązku religijnego, mimo obiektywnych przeszkód

w uczestniczeniu w akcie kultycznym, w zakazanej do użytku przestrzeni.

Na zakończenie tego wyboru z tekstu, który przygotowałem, pozwolę sobie na krótkie podsumowania.

Dystans, z którym realizujący praktyki modlitewne przyjęli decyzję biskupów odnośnie funkcjonowania życia religijnego w czasie pandemii, mnie dziwi. Moim zdaniem w ich reakcjach można odczytywać obawę o status źródła praktyk modlitewnych, kiedy relacja z nim jest zapośredniczona medialnie. W rzeczywistym uczestniczeniu w rytuale mszy świętej niezbędna jest relacja oparta na realnej obecności.

Ks. Jacek Grzybowski w jesiennym numerze kwartalnika „Pastores” z roku 2019 napisał:

Jak ocenić pomysł adoracji Najświętszego Sakramentu online? Wydaje się, że po pierwsze, nie spełnia ona tego, co religijna adoracja przejawia w swojej istocie, realnego bycia w przestrzeni spotkania. Pośredniki, jakimi są komputery czy telefony, nie czynią nas realnie obecnymi podczas obecności Chrystusa w hostii. Po drugie, modlitwa i w ogóle klasycznie rozumiana religia jest oddawaniem czci Bogu i konfrontowaniem swojego życia z Jego świętością, ofiarowaniem własnego czasu. Nic innego w tym momencie nie robię, nie angażuje mnie nic innego. Czy religijność on-line nie pogłębia postawy religijnego indywidualizmu, który staje się grzechem nowoczesnych społeczności – religia i liturgia skrojone na moją miarę – pozbawiając modlitwę wyjątkowości (miejsce, czas, postawa ciała?), indywidualizmu, egoizmu na rzecz relacji, poświęcenia, oddania i służby. Coraz mocniejszy konsumpcjonizm dzisiejszej kultury potęguje postawy indywidualizmu, roszczeniowości, różnego rodzaju wygodnictwa. Ułatwienia związane z uczestnictwem w mszy św. jedynie pogłębiają ten proces.

Dziękuję bardzo.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo serdecznie dziękuję panu profesorowi za szereg refleksji, które mogą posłużyć do naszej rozmowy po zakończeniu drugiego przedłożenia. Zwrócę uwagę i podziękuję za rozróżnienie obserwacji i uczestnictwa, bo to jest kwestia niezwykle istotna dla oceny doniosłości i znaczenia udziału wiernych, nas wszystkich, w tych procesach, które się zadziały. To rozróżnienie ma bardzo poważne konsekwencje.

Sprawa druga, analizowana za przyczyną kard. Martiniego, to kwestia mediatyzacji. Na ile ona prowadzi do skutecznego, a więc zbawczego, działania? Czy to jest – tak można by odczytać wypowiedź kard. Martiniego – tylko kwestia pewnej woli człowieka, który zbliża się do medium, ale jak gdyby zmusza Boga do zadziałania. No to jest rzeczywiście hipoteza, powiedziałbym nawet, że bardzo śmiała i ryzykowna.

Dziękuję za zauważenie zjawiska *churchingu*. Tak określamy ten wybór kościołów, wybór parafii, wybór kaznodziejów. Ma on swoje konsekwencje natury socjologiczno-teologicznej. Mianowicie pokazuje Kościół jako pewien rynek zapotrzebowań. Oczywiście to jest jedna z takich hipotez marksistowskich, socjologii marksistowskiej, ukazująca Kościół w ten sposób, no ale właśnie, czy tak można na to patrzeć?

No i jeszcze kilka innych kwestii, które tutaj zostały poruszone i oparte są na empirii.

Proszę Państwa, ja celowo na początku mówiłem o rzeczywistości zupełnie niezwiązanej z naszą epoką, ale żebyśmy gdzieś tam może w tle mieli ten kontekst historyczny, który był niejednokrotnie naznaczony wielkimi zrywami ducha, a przede wszystkim właśnie czymś takim niezwykłym, co chyba nie nastąpiło w dzisiejszej epoce, mianowicie ofiarowaniem Bogu, wchodzeniem z Bogiem niejako w zakład. Jeżeli cofniesz, Panie, tę zarazę, tę epidemię, my zobowiązujemy się czy to do wybudowania świątyni, czy do sprawowania corocznie mszy dziękczynnej w tej intencji, czy właśnie chociażby do tych przedstawień misteriów wielkopostnych, które właściwie bardzo mnie urzekły.

Nie będę już przedłużał, oddaję głos ks. prof. Andrzejowi Muszali.

KS. ANDRZEJ MUSZALA

Dzień dobry, szczęść Boże wszystkim. Dziękuję za to zaproszenie, udzielenie mi głosu w tej arcyciekawej debacie na temat pandemii i w tej pandemii na temat wiary, Kościoła i teologii. Podobnie jak prof. Remigiusz Ciesielski, jechałem tutaj z wielkim lękiem. Aczkolwiek nie boję się ks. prof. Pawła Bortkiewicza – bo jest uosobieniem dobroci, natomiast boję się Państwa – jak zareagujecie. Chciałbym bowiem dokonać pewnego bilansu teologiczno-duszpasterskiego. Pandemia jeszcze trwa, ale przychodzi taki moment refleksji, której pewne elementy, momenty tego przedłożenia, nie będą łatwe. Zastanawiałem się, czy je pominąć czy nie, ale nie można ich pominąć, bo trzeba żyć w prawdzie. Więc jeżeli je tutaj poruszę, to uczynię to z życzliwością i z troską o nasze wspólne, tzn. Boże, dobro w ludziach.

Pandemia była wielką traumą dla całego świata, dla chrześcijan i dla Kościoła też. Zupełnie niespodziewanie przyszła do społeczeństwa, które było właściwie doskonale zabezpieczone na wszelkie możliwe sposoby przed różnymi chorobami. Nikt nawet nie myślał, że może wybuchnąć epidemia. Wielu ludzi w nią nawet nie wierzyło. Trzeba powiedzieć, że sama pandemia była wielkim złem, bo choroba jest czymś złym. Jednak nie można patrzeć na tę pandemię w kwestiach tylko biologicznych. Trzeba patrzeć również w nieco głębszych. Jeżeli chodzi o Kościół, pandemia była i ciągle jest wielkim egzaminem, próbą dla Kościoła. Jest też wielką szansą. Tak. Uważam, że pandemia jest wielką szansą dla Kościoła.

Teraz przejdę do trzech wymiarów, które są tu zaznaczone – wiara, Kościół i teologia.

Najpierw kwestia wiary. Myślę, że pandemia dała nam do myślenia na temat jakości naszej wiary. Czym jest dla nas wiara? Nawet w głosach moich szanownych poprzedników przejawiała się myśl, że Bóg powinien nas jakoś ochronić, bo jeżeli my się modlimy i jeszcze tę modlitwę wzmacniamy jakąś obietnicą, no to bardziej liczymy na Bożą Opatrzność. I tę Bożą Opatrzność rozumiemy jako coś, co nas ma chronić przed złem. I tutaj następuje weryfikacja. Czy nie jest to zbyt ludzkie

patrzenie na Boga, na Jego Opatrzność? Prawdę mówiąc, nigdzie w Ewangelii nie jest napisane, że Bóg nas ochroni przed chorobami. Owszem, wiemy, że Jezus był lekarzem ciał i dusz, uzdrawiał chorych. Natomiast ciągle zapominamy o tym, że On uzdrowił tylko nielicznych chorych i to Jego przyście na ziemię nie było po to, aby leczyć kogokolwiek z chorób somatycznych. Żyjąc bowiem o wiele dłużej i zakładając jakiś szpital, byłby najsłynniejszym lekarzem starożytności, z największymi sukcesami, a jednak tego nie zrobił. Jego uzdrowienia zawsze miały głębszy wymiar, np. uzdrowienie kobiety chorej na krwotok. Według jednego z tłumaczeń kard. Martiniego ta kobieta to symbol duszy ludzkiej. Wiemy, że w myśli żydowskiej dusza była zawarta w krwi. Ona była chora na upływ krwi. Jakby duchowo umierała. Jedynym dla niej ratunkiem był kontakt z Jezusem. Jezus powiedział – i przez to ten kontakt został nawiązany – „Kobieto, Twoja wiara Cię uzdrowiła”. Czyli akty cnót boskich – wiara, nadzieja i miłość – nawiązują kontakt z Bogiem i Bóg zawsze siebie daje. Owszem, w tym przypadku nastąpiło uzdrowienie cielesne tej kobiety, ale każdy akt wiary, nadziei i miłości w przypadku chrześcijanina skutkuje rozlaniem się łaski Bożej, przekazaniem darów Ducha Świętego i na te cuda my musimy patrzeć nie tylko tak po ludzku, że ktoś tam został uzdrowiony i miał szczęście, ale o wiele głębiej. Jakie znaczenie duchowe mają te uzdrowienia?

Proszę Państwa, pandemia bardzo zaczyna oczyszczać naszą wiarę. Okazuje się bowiem, że nawet wśród chrześcijan najważniejszym kryterium – nieoficjalnie, bo o tym się nie mówi – jest właściwie zdrowie. Weźmy choćby przykład naszych życzeń. Na początku zawsze idzie zdrowie – „Zdrowia, zdrowia i przede wszystkim zdrowia! To najważniejsze”. Pojawia się pytanie o jakość naszej wiary. Czy my traktujemy Boga instrumentalnie, czy też traktujemy Go poważnie, tzn. tak jak On chce być traktowany? Zapewne zaczę się narażać, ale mnie zawsze zastanawiają te masowe msze święte o uzdrowienie. I wiem, że chodzi tu głównie o uzdrowienie duchowe, ale wielu oczekuje uzdrowienia cielesnego. Obok naszego kościoła niedaleko jest inny, w którym takie msze święte się

odbywają i przybywa na nie tylu ludzi, że ponad połowa z nich nie mieści się w ogóle w kościele i blokują całą ulicę. Gdy jednak następnego dnia jest „zwykła” msza święta, to są może dwie, trzy osoby. Powstaje wówczas pytanie o jakość naszej wiary – w jaki sposób traktujemy Boga? Czy naciągamy Go do naszych własnych potrzeb – wtedy mówi się, że tworzymy Boga na swój obraz i podobieństwo – czy też kieruje nami zawierzenie – a więc wiemy, że niezależnie od tego, co się stanie, ta Opatrzność jednak jest. I to jest dojrzałe spojrzenie na Opatrzność Bożą. Oddajemy Bogu to, co się dzieje. Tak zresztą uczy nas tego Jezus, byśmy modląc się mówili „Bądź wola Twoja” – co jest w środku tej najważniejszej modlitwy. W tej modlitwie wszystko obraca się wokół tego krótkiego zdania „Bądź wola Twoja”. Jezus tego wezwania użył także podczas swojej modlitwy w Ogrójcu – „Nie moja, lecz Twoja wola, niech się dzieje”. Owszem, bał się cierpienia – „Jeśli możliwe, oddal ten kielich”. Modlitwa o zdrowie jak najbardziej jest czymś poprawnym, zrozumiałym i naturalnym. Natomiast nie może być ona pozbawiona tej głębi, że jednak Bóg wie, do czego to wszystko ma prowadzić. To jest kwestia dotycząca wiary. Później do tego wrócę, ale teraz przejdę do kolejnego punktu – jak my, jako Kościół, zdaliśmy egzamin w czasie pandemii?

Powiem, na jakiej podstawie będę te wnioski przedstawiał. Po pierwsze, to ks. Paweł już powiedział, mamy w Krakowie poradnię bioetyczną i w jej ramach podczas pandemii stworzyliśmy grupy wsparcia. Na początku jedną, a potem kilka. W tej poradni jest pani psycholog i ona dla osób, które w pandemii straciły swoich bliskich, stworzyła grupy wsparcia przez internet – maksymalnie do siedmiu, ośmiu osób. Nieraz byłem zapraszany na taką grupę. Zwykle gdzieś w połowie takiego spotkania, kiedy jego uczestnicy wypłakali się i wyżałili, byłem proszony o wsparcie ich słowem nadziei. Po drugie, udział poprzez webinaria w programie dla kapelanów „Bądź przy mnie”, organizowanym przez „Medycynę Praktyczną” – jedno z największych wydawnictw lekarskich. Co miesiąc przeprowadzano doszkalanie kapelanów przez internet, w jaki

sposób mają poruszać się w szpitalu, gdzie mogą otrzymać środki ochronne itd. Były to różne wykłady, a może raczej przedłożenia, w jaki sposób poruszać się w pandemii. Miałem okazję uczestniczyć w tym jako redaktor działu etyki w „Medycynie Praktycznej” i to dużo mi naświetliło. I po trzecie – rozmowy z ludźmi. To są te przesłanki, na których pragnę oprzeć obecną wypowiedź.

Jeżeli chodzi o kapelanów. Byli kapelani, którzy cudownie spełniali swoją rolę, którzy byli w szpitalach po osiem – a byli i tacy co po dwanaście – godzin. Ubierali się w fartuchy i byli z chorymi. To byli naprawdę cudowni, wspaniali kapelani. Wszyscy ci znani mi kapelani, którzy pracowali w taki sposób, żyją. Nie zarazili się – co jest ciekawe.

Niestety była też duża grupa kapelanów – przepraszam – to była nawet większość, którzy do szpitala nie chodzili. Wręcz wzbraniali się przed pójściem do szpitala, zasłaniając się różnymi wymówkami. Podam przykład z jednej diecezji – nie z krakowskiej, w której jestem, ale z innej. Kiedy kapelan diecezjalny do mnie dzwonił, to niemal płakał. Miał na terenie swojej diecezji 27 kapelanów. Z nich regularnie do szpitala chodziło trzech. Kilku chodziło na wezwania. Reszta nie chodziła wcale i to przez kilka miesięcy, a może nawet i dłużej. Ich usprawiedliwieniem było to, że szpitale nie pozwalają na wejście kapelana. Diecezjalny duszpasterz służby zdrowia zbadał ten problem i okazało się, że na 21 szpitali w jego diecezji tylko jeden odmawiał wejścia kapelanowi, reszta wręcz do tego zachęcała. Więc to alibi, krótko mówiąc, upadło. I to jest niestety kwestia, która musi nam dać wiele do myślenia.

Ja sam przeżyłem osobisty dramat, kiedy bardzo bliska mi osoba, kobieta, razem ze swym mężem, zachorowali na COVID-19. Dodatkowo, jeszcze córka im zachorowała – wówczas miała trzynaście lat. Gdy ten mąż znalazł się w szpitalu – a był to szpital wzorcowy (Wojskowy Instytut Medyczny przy ul. Szaserów w Warszawie) – to zarówno on, słabnący z dnia na dzień, jak i jego żona przez cztery tygodnie domagali się, by do niego przyszedł kapelan, gdyż niestety dawno nie był u spowiedzi i chciał pojednać się z Bogiem.

W piątym tygodniu został przeniesiony do innego szpitala, szpitala płucego przy ul. Płockiej, i tam przeżył jeszcze tydzień, ale kapelana się nie doczekał. Umarł po pięciu tygodniach. Jego córka, nie mogąc wejść do szpitala, stała pod budynkiem i płakała. Znała stan zdrowia ojca, ale nie wiedziała nawet, czy jeszcze żyje. Obok takiej sytuacji – chociażby tylko jedna się zdarzyła; choć wiemy, że było ich o wiele więcej – naprawdę nie możemy przejść obojętnie. I powstaje pytanie, do nas, księży, gdzie się podział duch ofiarności? Przecież tak jak to ks. Paweł mówił, bywały w przeszłości pandemie i księża byli na pierwszym froncie. Co się z nami stało, że tak zaczęliśmy się oszczędzać? To trzeba naprawdę przeanalizować i nie wybielać się, tylko uderzyć się w pierś.

Kolejna trudna sprawa z kapelanami to używanie środków ochronnych. Wiadomo, że łączyło się to z pewnym trudem, np. trzeba było ubrać fartuch, pójść do chorych, odwiedzić ich w domach. Nasz diecezjalny duszpasterz służby zdrowia – który zrelacjonował mi całą tę sytuację, gdy jeszcze bardzo trudno było zdobyć środki ochronne – załatwił je dla wszystkich dekanatów, by używać ich podczas wizyt u chorych. Na początek po trzy zestawy dla każdego dekanatu. Poinformował też, by do niego dzwonić, gdy ich zabraknie, bo wtedy on będzie je dalej załatwiał. Niestety żaden z dekanatów nie zadzwonił z potrzebą kolejnych środków.

Chcę zwrócić uwagę na jedną rzecz. My, księża, bardzo trudno akceptujemy jakiegokolwiek zmiany – np. to, że trzeba się ubrać w odzież ochronną, być sterylnym w kontakcie z chorym. Łatwiej nie iść do chorego, niż zaakceptować te wszystkie normy, ale właśnie nie ma innego wyjścia. Nie ma. Moim zdaniem, dzisiaj jest to albo głoszenie Ewangelii, kiedy ksiądz tak pójdzie, albo zaprzeczanie Ewangelii, kiedy ksiądz nie pójdzie. Ta kobieta, o której mówiłem, która została wdową z tą trzynastoletnią córką, w przypływie rozpatrzy poszła do swojego własnego proboszcza, żeby on tam poszedł do szpitala (była już noc, kiedy ten człowiek umierał; ostatnia noc jego życia) i usłyszała: „Proszę pani, ja po godzinie 22 to nigdy do chorego nie pójde. Nie ważne, czy jest pandemia

czy nie. Ja nigdy nie pójdę, bo zostanę zaatakowany”. Ja wiem, że mówię trudne rzeczy, ale po prostu, kiedy słyszy się takie zdania, to naprawdę nie możemy, absolutnie nie możemy, tak sprawy zostawić.

Przejdę teraz do tego, o czym mówił prof. Remigiusz – do kwestii mszy świętej przez internet. Ja nie mam wyrobionego zdania, bo ona przyniosła dużo dobrego, ale doprowadziła też do pewnych zmian negatywnych. Czy więcej było plusów czy minusów – nie wiem, ale zauważyłem, że uruchomiły się dwa mechanizmy. Pierwszy to ten, że ludzie teraz już niekoniecznie chcą przychodzić do Kościoła, bo skoro można uczestniczyć w domu, to część z nich stwierdza, że właściwie warto to kontynuować. Trzeba się z tym pogodzić, choć wiadomo, że lepiej by było, żeby ludzie przyszli – ja tylko stwierdzam fakt, który na pewno jest niezbyt dodatni. Drugi mechanizm to ten, że ludzie zaczęli sobie wybierać własne kościoły. Zobaczyli, że w innych parafiach kazania są bardziej sensowne albo np. krótsze i zaczęli jeździć do tych parafii. W mojej diecezji – kiedyś rozmawialiśmy o tym z kilkoma księżmi – pojawiło się dziwne zjawisko, że po pandemii w niektórych parafiach przybyło wiernych, a w niektórych ubyło. Oczywiście ci proboszczowie, którym ubyło, są źli na tych, którym przybyło. Uważają, że ci ostatni podkradają im wiernych. Ale to nie jest podkradanie wiernych, tylko wierni popatrzyli, że ksiądz obok ma więcej do powiedzenia, robi to ciekawiej i nie zamęcza ludzi. To jest dobry znak tego, że teraz my, księża, musimy się starać, by podnieść jakość kazań i wyjść naprzeciw oczekiwaniom tych wiernych. Przecież świeccy również stanowią Kościół. Teraz, po Soborze Watykańskim II, już to wiemy.

Przejdę teraz do Eucharystii – był problem z tym, czy podawać ją na rękę czy nie. Myślę, że nie tu tkwi sedno sprawy. Moim zdaniem niestety nie wykorzystaliśmy okazji, żeby wytłumaczyć ludziom, czym jest Eucharystia, bo ona przyjęta na rękę jest tak samo godna jak podana do ust. Przecież przez dziesięć wieków chrześcijanie przyjmowali komunię świętą na rękę. To dopiero w X wieku wprowadzono komunię świętą do ust. Weźmy np. jedną z katechez Cyryła Jerozolimskiego,

w której pięknie tłumaczył, w jaki sposób przyjąć i popatrzeć na Jezusa, a potem przyjąć Go do ust itd. Odsyłam do tej katechezy. Dla niego liczyła się wiara, a nie zewnętrzny wyraz.

Ja wiem, że część z Państwa nie akceptuje komunii na rękę, ale prawda jest taka, że niezależnie od tego, czy jest to ręka czy język, to jest to moje ciało, a ono całe stworzone zostało przez Boga. To, co się liczy, to moja wiara i miłość do Chrystusa, z jaką przyjmuję Eucharystię.

Teraz jeszcze przejdę do punktu trzeciego – teologii. Powiedziałem już wcześniej o obrazie Boga, który ma nas chronić. Pojawiła się tu dosyć trudna kwestia – Bóg, który karze, oraz tych wszystkich mszy świętych i próśb, by Bóg odsunął swoją karzącą rękę. Obraz Boga karzącego był związany z teologią, która panowała głównie w średniowieczu, również w XIX wieku, ale – jak widać – trwa i w XXI wieku. Jest u nas np. takie popularne powiedzenie „Dlaczego Pan Bóg mnie tak skarał?”. Proszę Państwa, Bóg nie może karać. Bóg jest miłosiernym ojcem. Jeżeli ktoś karze, to człowiek sam siebie, ale to już jest osobna kwestia. Weźmy chociażby przykład Hioba. Hiob był najsprawiedliwszym człowiekiem w ówczesnym świecie. Owszem, Bóg dopuścił na niego nieszczęścia tak, jak na tych, którzy zostali dotknięci pandemią, ale to nie znaczy, że oni zostali ukarani, a pandemia była wyrazem gniewu Boga. Nie wciągajmy Boga do wszystkiego. Nie czynmy Go odpowiedzialnym za wszelkie zło. Taki jest naturalny rozwój całej przyrody, że niestety wirusy w niej występują. Wiemy, że są wulkany i trzęsienia ziemi, ale są też wirusy i pandemie. My nie mamy tutaj trwałego miasta, nie żyjemy w Królestwie Niebieskim. Bojowaniem, cierpieniem jest ludzkie życie i teraz owszem, dramat pandemii nas dotyka, natomiast to nie jest tak, że Bóg karze. Nie!

I tutaj, moim zdaniem, trzeba by zastanowić się nad pewną koncepcją Boga, która od jakiegoś czasu jest już rozwijana w teologii nie tylko katolickiej, ale ogólnie chrześcijańskiej – Boga współczującego, cierpiącego, potrafiącego cierpieć, co nie neguje Jego doskonałości. Widzimy to w Chrystusie, który współcierpi, płacze nad grobem Łazarza, nad Jerozolimą, On się smuci, On umiera na krzyżu. Ktoś postawił temu taki

zarzut, że wprawdzie Jezus, Syn Boży przyjął ludzkie ciało, ale Jego Ojciec nie cierpiał. I tutaj teologowie, tacy jak Romano Guardini, Hans Urs von Balthasar, Erich Sauer czy też Dietrich Bonhoeffer, który powiedział, że tylko Bóg cierpiący może pomagać – oni wskazali na jeden aspekt w ofierze Izaaka. Owszem, Izaak miał zginąć, ale kto najbardziej cierpiał? Izaak czy jego ojciec, który go prowadził? Ojciec nie miał zginąć, ale cierpiał, tylko w inny sposób. Dlatego w śmierci Jezusa nie tylko cierpi Syn, ale współcierpi także Ojciec, chociaż trudno wnikać w to, jakie to jest cierpienie. Lecz nic, co ludzkie, nie jest mu obce. I zamiast mówić o Bogu karzącym, może trzeba mówić o Bogu współcierpiącym. Nie bójmy się tego.

Chociaż nie byłem kapłanem, to przyznam, że pomagałem kapłanowi jednego ze szpitali krakowskich i chodząc wtedy po szpitalu, byłem pytany przez ludzi, gdzie w tym wszystkim jest Bóg. I kiedy udzielałem odpowiedzi, że Bóg jest w tym dziecku i umiera razem z nim, to ludzie reagowali pozytywnie, bo uzyskali jakąś odpowiedź, a wcześniej oskarżali Boga za zimno, nieczułość, za nieobecność. Bóg jest w każdym ludzkim byciu i Jego opatrzność polega na tym, że On nigdy nas nie opuszcza.

Teraz przejdę do wniosków. Słyszysz się dzisiaj, że głównym zadaniem Kościoła jest to, by wrócić do stanu sprzed pandemii, by na nowo ściągnąć ludzi do Kościoła itd. Proszę Państwa, to jest fikcja, to jest nierealne. Zadanie, jakie teraz mamy, jest inne. Kościół ma iść do ludzi. Ja uświadomiłem sobie jedno, chodząc po szpitalu – nie ma ważniejszego miejsca. My nieraz robimy wielkie wysiłki, żeby jakaś jedna osoba przyszła do kościoła, a idąc do szpitala, my tam mamy kilkadziesiąt, a czasem sto, dwieście osób, którzy czekają – jakby „na talerzu”.

Pamiętam pewne zdarzenie. Było już około 21 i byłem tak zmęczony, że pomyślałem, że może odpuszczę ostatni odcinek oddziału, no ale poszedłem. I w ostatnim pokoju była 42-letnia kobieta, która na moje: „Jestem kapłanem katolickim, czy mogę czymś posłużyć, może Pani potrzebuje pomocy?”, odpowiedziała tak: „O, jak ja się modliłam przez cały dzień, żeby ksiądz do mnie przyszedł! Jutro mam operację i mam

50 proc. szans przeżycia”. I co o tym pomyśleć? Przecież ludzi w sytuacji tzw. „granicznej” mamy jak na dłoni. W szpitalach, w domach. Oni właśnie wtedy najbardziej oczekują księdza, a my marnujemy takie okazje! Jak my usprawiedlimy się z tego przed Bogiem? My chcemy ich ściągnąć do kościoła, do budynku, a przecież Kościół jest tam i my do nich nie chodzimy? Dlatego, po pierwsze, moim postulatem jest to, by wyjść z kościołów i iść do ludzi.

Po drugie, by zaangażować świeckich. Okazuje się, że w kilku krajach zachodnich – nieraz o tych krajach zachodnich mówimy pogardliwie – istnieją tzw. zespoły opieki duszpasterskiej składające się z kapłana i świeckich, np. w małym, francuskim mieście (15 tysięcy mieszkańców – szpital ma 100 łóżek) zespołem takim zarządzał diakon świecki ze swoją żoną. Księdza proszono tylko wtedy, kiedy była potrzeba, by np. odprawił mszę świętą, wypowiedział, udzielił namaszczenia, bo wiadomo, że uczynić to może tylko ksiądz. I ten diakon miał zespół składający się z 60 świeckich, którzy chodzili do szpitala i każdy z nich miał jednego lub dwóch chorych pod opieką, z którymi rozmawiał o sensie cierpienia i o tym, czy jest życie po śmierci. Ludzie, przeżywając sytuację graniczną, załamują się, ale jednocześnie są najbardziej otwarci i zadają najbardziej istotne pytania: „Czy jest życie po śmierci czy nie?”, „Dlaczego cierpię?”, „Gdzie jest Bóg?”. Kapelan nie jest w stanie odpowiedzieć na te pytania z czystej niemożności fizycznej, a tutaj święccy – oczywiście uformowani – mogą bardzo pomóc.

Po trzecie, po pandemii rodzi się postulat, by patrzeć na Kościół nie przez pryzmat struktur zewnętrznych, tylko przez wiarę ludzi. Nie lękajmy się, że Kościół, te strukturalne budynki, trochę opustoszały. Kościół przetrwa. Jestem o tym przekonany. Ci ludzie, którzy tu żyją, może nie chodzą do Kościoła, może nie przyszli na dzisiejszą sesję, ale to nie są ludzie źli. Oni także są członkami Mistycznego Ciała Chrystusa, są odkupieni przez Chrystusa. Ja patrzę na to z wielką nadzieją. Oczywiście, jeżeli dobrze wykorzystamy tę szansę, by tworzyć wspólnoty, które się modlą i czytają Pismo Święte,

czyli jeżeli położymy nacisk nie na to, co zewnętrzne, by pięknie wyglądały budynki kościelne, kościoły itd., tylko zadbamy o ducha ludzi. Jezus powiedział do Samarytanki, że prawdziwi czciciele będą oddawać Bogu cześć nie tu czy tam, tylko w Duchu i prawdzie. I to jest nasza szansa dla Kościoła.

W trakcie pandemii, pod koniec pierwszego roku jej trwania, opublikowałem artykuł o trochę mocnym tytule *Stary model Kościoła umiera w pandemii. Jaki Kościół po niej zmartwychwstanie?*, pozwólcie Państwo, że przytoczę jego fragment.

Czas COVID-u to czas śmierci starego modelu Kościoła.
Kościół ubogi dla ubogich. Kościół rozmodlony i duchowy.
Szpital polowy na „po bitwie”. Żywa wspólnota wspólnot.
Kościół pełen Ducha Świętego. Kościół pokorny i służebny.
Tylko taki Kościół przetrwa.

Uważam, że pandemia nie była karą Bożą, był to znak dla nas, chrześcijan, jak powinniśmy teraz zacząć myśleć o Kościele i jak służyć ludziom.

Dziękuję za uwagę.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo serdecznie dziękuję księdzu profesorowi. Myślę, że te oklaski to echo wypowiedzianych słów. Nie lękaj się, Andrzeju, bo tutejsze audytorium bardzo życzliwie przyjęło twoją wypowiedź – i przypuszczam, że mówię to w imieniu wszystkich – jako bardzo sensownie nas prowokującą do przemyślenia wielu spraw. Myślę zresztą, że obydwaj wystąpienia w tym kierunku zmierzały.

Chętnie wrócę i dopowiem tytułem komentarza, że zarówno kategorie, takie jak Opatrzność Boża, kara Boża, gniew Boży – niezależnie od tego, czy one wybrzmiewają nam minionym echem czy też mogłyby zostać rewaloryzowane w pewnym rozumieniu – jak i kategorie współczucia, Boga Współcierpiącego, na pewno są bardziej sensownym językiem opisu i interpretacji pandemii niż traktowanie tego wydarzenia

w kategoriach ekoteologii, o czym słyszeliśmy z najwyższych pięter. Tak mi się przynajmniej wydaje.

Proszę Państwa, mamy czas na dyskusję i pytania. Serdecznie do tego zachęcam.

JAROSŁAW HOROWSKI

Nazywam się Jarosław Horowski i jestem pracownikiem Instytutu Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Dziękuję za te wypowiedzi. Skojarzeń było wiele i prowokowały one do przemyślenia różnych kwestii, ale od razu przechodzę do tych, które wybrałem i które chciałbym zaznaczyć. Mam dwa pytania.

Pierwsze pytanie dotyczy tego, o czym mówił ks. prof. Muszala, czyli docierania do młodych ludzi, ale w kontekście coraz głębszego ich funkcjonowania w izolującej rzeczywistości wirtualnej. Współcześni młodzi ludzie przeszli okres, w którym powinni nawiązywać relacje i w którym powinien postępować ich rozwój społeczny, w izolacji i jest im trudno wrócić do funkcjonowania w relacjach. Ponieważ większość swoich zajęć prowadzę ze studentami pierwszego roku, widzę jak roczniki, które pojawiły się po pandemii, nie są zorientowane na „podbój i zmienianie świata”, a wręcz zamiast tego są bardzo skoncentrowane na sobie i własnych przeżyciach. Ta zmiana w ich nastawieniu jest istotna. Mówienie w takim kontekście o uczestnictwie albo o tworzeniu widowni przy różnego rodzaju sakramentach jest oczywiście zasadne, ale pojawia się pytanie – jak dotrzeć do tych, którzy w pewnym momencie zamkną się w domu i podejmując pracę zdalną, będą osobami poza relacjami. Jak dotrzeć do nich z dobrą nowiną?

Drugie pytanie dotyczy indywidualizmu i wspomnianego *churchingu*. Sam *churching* świadczy o tym, że jako katolicy nie jesteśmy związani z parafiami. Jest to proces dłuższy i głębszy, a pandemia jedynie uzewnętrzniała to, co działo się od dłuższego czasu. Wiadomo, że każdy, kto funkcjonuje w rodzinie i jest z nią związany, nie uda się na obiad do innego domu – oczywiście, poza sytuacjami, kiedy jest zaproszony wraz z rodziną. Ci, którzy zmienili parafię, już wcześniej

nie byli z nią związani. Pandemia po prostu ujawniła proces, który już trwał. I jest to problem nie tylko indywidualizmu w mentalności jednostek wędrujących po parafiach, lecz także indywidualizmu nas wszystkich polegający na tym, że tak naprawdę idziemy do Boga drogą osobistą zamiast we wspólnocie. Indywidualną drogą idą zarówno duchowni, jak i świeccy, bo to nie dotyczy tylko świeckich, lecz także tych, którzy stoją na czele parafii. Jak sprawić, by parafia zaczęła funkcjonować jako wspólnota?

KS. ANDRZEJ MUSZALA

Jeżeli chodzi o pierwsze pytanie, to nie wiem do końca. Nie znam odpowiedzi na wszystkie pytania. Mieliśmy grupę modlitewną i podczas pandemii nie mogłem dotrzeć do tych ludzi. Zaczęliśmy więc używać platformy YouTube. Co tydzień była jakaś konferencja. Ja uważam, że to jest dobry środek przekazu, aczkolwiek teraz, po pandemii, zapraszam tych młodych ludzi na różnego typu wyjazdy, rekolekcje, modlitwę w ciszy. Powiem szczerze, że nie mam spadku liczby uczestników, a nawet mogę powiedzieć, że ona wzrosła. W tym roku musiałem zwiększyć liczbę wyjazdów, bo cały czas jest dużo kandydatów. Ludzie szukają w internecie jakichś treści i to jest normalne. Wszyscy szukamy. Tutaj internet może spełnić dobrą rolę. Nie wiem, może są też inne sposoby. Może prof. Remigiusz też coś powie na ten temat.

Ja natomiast odpowiem jeszcze na drugie pytanie, choć właściwie odpowiedział na nie już 50 lat temu ks. Blachnicki – znowu się narażę – powiedział on, że musi kiedyś przyjść nowy model parafii. Ks. Blachnicki tłumaczył, że istnieje tradycyjny model parafii, tj. na szczycie piramidy jest proboszcz, potem ludzie, którzy są dookoła niego, grupy parafialne itd., ale parafia może być jak wspólnota, z kręgami, gdzie parafię w dużej mierze prowadzą świeccy. Osoby konsekrowane, takie jak proboszcz, wikariusze czy siostry zakonne, mają moc współdecydować w kwestiach parafialnych, ale ich głównym zadaniem jest przede wszystkim modlitwa, a nie zajmowanie się sprawami ekonomicznymi. W tym starym modelu, który

wciąż w Polsce funkcjonuje, właściwie wszystko zależy od proboszcza. Gdy on np. mówi kazania, to wiadomo, że ludzie będą szukać takiego proboszcza, takiej wspólnoty, gdzie poczują się bardziej jak u siebie. I chociaż terytorialnie będzie to poza ich parafią, to tam pójdą. To zatem pytanie o nowy model parafii.

Inna rzecz – której nie powiedziałem, choć miałem ją zapisaną – to formowanie kleryków. Ono nie może być takie samo jak przed pandemią. Mamy bardzo duże doświadczenie po pandemii. Trzeba to wykorzystać i formacja seminaryjna musi być poważnie zmodyfikowana – nacisk na grupowość, rozwój intelektualny, równość księży i świeckich, współpracę, dialog. Nie może już być formacji do starego modelu parafii. Jest to ogromny problem i ja mogę jedynie to zasygnalizować.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo serdecznie dziękuję, chociaż widząc na tej na sali jednego znajomego proboszcza, to tak sobie pomyślałem, że ten atak na proboszczów jednak był zbyt mocny. Przekazuję głos jeszcze panu profesorowi.

REMIGIUSZ T. CIESIELSKI

Dziękuję za zadanie pytania. Skojarzyła mi się relacja pomiędzy tym pytaniem, a tym, co zauważył ksiądz profesor na początku swojego przedłożenia – liczną obecnością na mszach świętych o uzdrowienie a kilkusobową obecnością na normalnej mszy. Myślę, że to jest problem, na który musimy zwrócić odwagę i mieć odwagę – mówię to wyraźnie – się z nim zmierzyć, gdyż to nie jest tak, że teologia ma wymykać się z przestrzeni kategorii logicznych. Gdy dla uczestniczącego w *churchingu* ważny jest kaznodzieja, to znaczy, że straciliśmy to, co najważniejsze. A gdzie jest przeistoczenie? Czy tego nie ma w naszym Kościele? Mamy kaznodziei, mamy gadające głowy, a przecież w każdym kościele dzieje się ten jeden, jedyny cud przeistoczenia. Tylko my o tym nie mówimy, bo się boimy, a to jest najważniejsze. To jest to, o co pyta ksiądz profesor. Indywidualizm ujawnił się w czasie pandemii tak, że

człowiek czuje się autosoterem – sam sobie wybacza grzechy i jeszcze ma na to logiczne wyjaśnienie wynikające z jakichś postanowień prawnych swojego kościoła. Owszem, Bóg jest miłosierny, ale zapomnieliśmy o tym, że za dobro wynagradza, a za zło karze, i że nasze czyny mają konsekwencje. Byłem na bardzo bolesnej konferencji na Jasnej Górze, gdzie dwóch duchownych płakało nad tym, że nie mogą wejść do szpitala, gdzie umierała ich mama. Wystarczyło, by otworzyć im drzwi, tylko tyle. Dochodzimy do takich rzeczy! Zapomnieliśmy, co jest pierwotne dla naszej wiary. To są zasady oraz dbałość o to, by osoba duchowna nie wciągała się w bycie celebrytą duchowieństwa.

Każdy ksiądz ma takie same możliwości wyповідania, doprowadzenia ludzi do zbawienia, bez względu na to, czy jest obdarzony darem pięknego mówienia czy nie. My mówimy o wszystkim, tylko nie o tym, że to, co najważniejsze, dzieje się na ołtarzu w czasie przeistoczenia. Poza nim nic więcej już tam nie ma. Ktoś pociągający kazaniem bardziej niż ktoś inny jest tylko anturazem.

W czasie badania popandemicznej sytuacji w Poznaniu znalazłem tylko dwa miejsca, gdzie liczba wiernych znacząco wzrosła. Jest to „pękająca w szwach” wspólnota na ul. Ptasiej, niestety prowadzona przez Bractwo Kapłańskie św. Piusa X oraz powracający do życia poznański karmel. Wszystko inne „przecieka przez palce”.

Ludzie bali się tej pierwszej niedzieli. Co się stanie, kiedy ja nie pójde do kościoła? Czy świat się zawali? Patrzyliśmy na tę niedzielną mszę świętą nie jako uczestniczenie w tym największym dla nas cudzie, tylko – jak to już zostało powiedziane – jak na jakieś fatum. Nie pójde i wtedy coś się stanie. I co się okazało? Okazało się, że niepójście do kościoła w niedzielę z powodu pandemii nic nie spowodowało. Tak oto lęk został pokonany.

Później część duchownych – jeżeli pamiętacie Państwo te pierwsze rozmowy z księżmi po pandemii – wierzyła w to, że ludzie zatęsknią za kościołem, wrócą i będzie to nowa wiosna kościoła. No niestety nie wrócili, bo pozwoliliśmy ludziom

samemu decydować, co jest tym elementem wystarczającym do tego, by święto było świętem, by niedziela było niedzielą – to ja jestem panem warunków, które tworzą to święto, tę niedzielę. Myśmy się w tym dobrze umościli. Nam jest z tym bardzo dobrze.

No i rzecz ostatnia. Nie zapominajcie Państwo, że każdy gest, każde słowo ma swoje konsekwencje, np. gdy nie mamy mocy związanej z namaszczeniem rąk, aby dopełnić rytuału kapłaństwa, a za chwilę namaszczenie to okazuje się mało przydatne, bo przecież moje ręce mogą dotykać się ciała Jezusa tak samo jak każde inne ręce. Albo dlaczego bawimy się w puryfikację rąk prezbiterów, skoro przy przyjmowaniu komunii do rąk cząstki ciała Jezusa pozostają również na moich rękach, których przecież nie puryfikuję. No to mówmy wprost, że taka puryfikacja jest jakimś teatrum. To są konsekwencje logiczne. Ludzie patrzą i wyciągają wnioski. Nie twórzmy plasterków na to, by oni ze swoimi wnioskami mogli sobie spokojnie żyć. Wiara ma ich uwierać, a dopiero wtedy poczują jej moc.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo serdecznie dziękuję. Myślę, że tu otwiera się cały szereg różnych kwestii, które pokazują, jak bardzo bogate było wydarzenie pandemii. Ks. prof. Muszala mówił o tym, że jest to zło, że było to zagrożenie, ale też, że jest to szansa na zwrócenie uwagi na wagę liturgii i powagę jej sprawowania oraz świadome uczestniczenie w liturgii. Są to, myślę, jedne z głównych problemów życia wiary współczesnego kościoła. Z jednej strony rodzi się zafascynowanie tzw. rytmem tradycyjnym, z drugiej zaś kontestacja liturgii posoborowej, która nie z racji soboru, lecz z racji różnych kwestii posoborowych i indywidualizmów posoborowych bywa rzeczywistość wykoślawiana. Dotykamy więc splotu bardzo wielu zagadnień i to oczywiście samo w sobie jest już pewnym walorem tego przeżytego czasu, o ile zechcemy dostrzec, że w tych wszystkich kwestiach, w wymiarze kaznodziejskim i duszpasterskim, powinniśmy podejmować namysł, debatę, katechezę.

Co do wspomnianych przez ks. prof. Muszałę kategorii na wskroś teologicznych, dotyczących współcierpienia i współuczestnictwa, to nie wahałbym się mimo wszystko przed powrotem do kategorii gniewu Bożego, kary Bożej, zwłaszcza Opatrzności. Bóg w ramach swojego współczucia i współuczestnictwa w dramacie ludzkiego życia nie może, jak sądzę, pozostawać obojętnym i niekiedy nie może też nie reagować gniewem, który przy spełnieniu pewnych warunków – o których pisał św. Tomasz w *Sumie teologicznej* – nie jest gniewem nieludzkim, czyli gniewem niewłaściwym, a jest gniewem pedagogicznym. Oczywiście nie chcę tych wątków rozwijać, a jedynie zwrócić uwagę na to, że rzeczywiście mamy tutaj otworzenie wielu tematów. Na te wszystkie tematy nie mamy już czasu, żeby w czasie tej sesji dyskutować, ale jeżeli jest jeszcze jakieś jedno, dwa pytania bezpośrednio związane z wystąpieniami, to dyskusja jest otwarta.

KS. STEFAN EWERTOWSKI

Wykorzystuję to forum do poruszenia kwestii transmisji mszy świętej w telewizji. Nie mogę jej oglądać! Naprawdę irytuje mnie jak reżyser pokazuje mi mszę świętą i jak zagląda w uszy ludziom, jak pokazuje ich twarze. Czy ja się tak zachowuję na mszy świętej? To jest nagminne. To nie skończyło się z pandemią, lecz trwa i teraz. Nie wiem, do kogo apelować, komu to powiedzieć, ale przecież to jest niedopuszczalne – że nie wspomnę o tych paskach na dole ekranu, które informują nas o różnych, lepszych lub gorszych, wydarzeniach. W moim przekonaniu to, jak transmituje się msze św., jest gorszące tak, jak pokazuje się celebrytów i ludzi biorących w niej udział. To jedna kwestia.

Druga, związana bezpośrednio z pandemią, jest taka, że ten czas spowodował odsunięcie się od religii dzieci i młodzieży. W tej chwili nie ma ich w kościele. To chyba tu nie wybrzmiało do końca. Powszechnie – przynajmniej tak jak ja rozmawiam z ludźmi lub księżmi – jest odczucie, że Kościół przestraszył się, że zaczął dbać o siebie, że Kościół nas zawiódł! Dlaczego nie nawoływano, że skoro nie możesz iść w niedzielę, bo jest

ograniczona ilość osób, to zrób to w dzień powszedni, bo wtedy nie ma tylu wiernych? Można również zrobić większe przerwy. Dlaczego nie nawoływano, by próbować umożliwić ludziom udział w Eucharystii na różne sposoby?

Ksiądz profesor mówił, że pandemia jeszcze trwa. Dlaczego zatem nie było jakiegoś poruszenia całego Kościoła, np. na forum Episkopatu, że skoro my przeżyliśmy, to teraz zrobmy dziękczynienie połączone z pamięcią o tych, którzy odeszli – w tym wielu księży. Zrobmy święto! Niekoniecznie narodowe, ale takie kościelne – upamiętniające zmarłych i dziękczynne za to, że przeżyliśmy.

Pogubiliśmy się w tym Kościele. Dlatego to jest kwestia dla teologii i te dyskusje nie są bezpodstawne. A w rzetelnym, głębokim podejściu i potraktowaniu ludzi, chyba zwyciężył lęk.

KS. ANDRZEJ MUSZALA

Przyczyn braku dzieci i młodzieży w kościołach jest kilka. Jedną z nich jest pandemia, ale zauważmy, że to nowe pokolenie myśli zupełnie inaczej. Podejrzewam, że gdyby nie było pandemii, to byłoby tak samo – dzieci i młodzieży ubywałoby na katechezie. Może nie tak radykalnie, ale podobnie. Co ja mogę powiedzieć? Pracuję głównie z młodymi, a teraz nawet z dziećmi dawnych moich studentów, obecnie absolwentów. I jeżeli uczą się ich autentycznej relacji z Bogiem, to one bardzo chętnie w to wchodzi.

To, czego młodzi ludzie nie rozumieją, to starych obrzędów. Jakaś procesja, pielgrzymka, peregrynacja ma znaczenie dla starszego i średniego pokolenia, ale nie dla młodych ludzi. Oni tego kompletnie nie rozumieją. Natomiast jeżeli mówi się im np. o modlitwie w ciszy czy czyta się z nimi Biblię, to właściwie oni nie są temu przeciwni. Znam przykład katechety, który na katechezie ma nie tylko 100 proc. tych zapisanych, lecz także tych wypisanych przez rodziców, którzy po kryjomu i tak na nią przychodzą. I pytam go: „Co ty robisz, że masz tylu ludzi?”, a on zawsze mówi: „Ja tylko z nimi czytam Pismo Święte”. Jeżeli katecheza dotyczy życia, to młodzi naprawdę nie są wrogo nastawieni, byle nie prowadziła ona do utrwalania różnych

form, które są zewnętrzne lub – co też trzeba powiedzieć – czasami przejściowe. Świat się rozwija i mamy znaki czasu. Ja myślę, że to jest kwestia tego, w jaki sposób przekazujemy wiarę.

GŁOS Z SALI

W czasie pandemii byłam w kościele katolickim w Niemczech, w polskiej misji katolickiej w Duisburgu. Nie zgodziłabym się z kwestią, że jest obojętne, czy komunię świętą przyjmuje się na rękę czy klęcząc. I w Polskiej Misji Katolickiej, i tutaj we Włocławku – gdzie jestem od roku – zauważyłam, że młodzi ludzie podchodzą do Pana Jezusa po prostu jak do kawałka ciastka. Biorą na rękę, nie ma pokłonu, nie ma powagi, wszystko szybko, rach-ciach. Napisane jest, że w trakcie przeistoczenia na słowa „Święty, Święty, Święty” aniołowie w niebie na twarz padają, a tutaj jest przekazywane, że obojętne jest to, czy my przyjmujemy Jezusa na rękę czy na klęcząco. Pytałam paru młodych ludzi o oddawanie prawdziwej czci i co to jest przeistoczenie, ale oni w ogóle nie wiedzieli, o co mi chodzi. Może warto położyć nacisk na to, żeby w kościele tym młodym ludziom więcej mówiono o tym, kim jest Pan Jezus i co to jest Eucharystia.

W czasie pandemii myśmy w Niemczech przeszli horror. Byliśmy obserwowani i sekowani przez niemieckiego kapłana i jego ludzi, czy przyjmujemy komunię do ust czy na dłoń. Moim zdaniem chyba całkowitym absurdem jest twierdzić, że można się zarazić wirusem, przyjmując do ust z rąk kapłana tego Pana Jezusa, który uzdrawiał i jest Bogiem. Jeżeli tak, to jest to dla mnie niezrozumiałe. A może tylko dla mnie?

KS. ANDRZEJ MUSZALA

Przepraszam Panią, ale ja muszę zaprotestować. Nie zgadzam się z tym. Wróć do tego „przychodzenia jak po ciastko”. To jest nasza wina i ja biję się teraz w pierś, że myśmy nie wykorzystali czasu pandemii na tłumaczenie wartości Eucharystii oraz sposobu i wiary, z jaką ją przyjmujemy. Powiem Pani, że w starożytności Eucharystia była sprawowana w domach i raz w tygodniu. W tych lokalnych wspólnotach – kościołów

jako budynków nie było – kapłan dawał ojcom rodzin Eucharystię na cały tydzień, którą ci codziennie rozdawali swoim domownikom. Chrystus przyjął ciało, on wszedł w ten świat. Chrystus jest wszędzie. To, że my dajemy komuś komunię do ust, a pyłek gdzieś tam leci, to temu nie jesteśmy w stanie zapobiec, ale my przecież tego nie chcemy. Myśmy straszliwie oddalili Chrystusa od wiernych. Pandemia była szansą, żeby go przybliżyć i naciskać na to, jak ważna jest wiara, a nie sposób zewnętrzny przyjmowania Chrystusa.

KS. HENRYK WITCZAK

Ksiądz profesor mówił o młodzieży, o pewnej szansie związanej z epidemią. Ponieważ na tym spotkaniu widzę przynajmniej jednego katechetę z młodzieżą, to myślę, że warto byłoby, gdyby to oni wypowiedzieli się na ten temat. Jak oni widzą całą sytuację po pandemii?

DARIUSZ DUSZEŃSKI

Jestem katechetą w liceum i w przedszkolu. Trochę nie zgodziłbym się z panią, bo już w przedszkolu dzieci wiedzą, że niedługo, bo w trzeciej klasie, przystąpią do Pierwszej Komunii Świętej. Wiedzą, bo mają mamy i babcie, które je do tego przygotowują.

Na początku, w pierwszym tygodniu od zamknięcia szkoły, na wyjazd do Częstochowy organizowany dla 150 osób mieliśmy już zebranych prawie 10 tysięcy złotych. Wieczorem zadzwoniła do mnie młodzież i stwierdziliśmy, że z powodu zakazu wyjazdu nie będzie. Co zatem z tymi pieniędzmi zrobić? Wtedy przedstawiciel młodzieży powiedział, że chcą zrobić uczynek miłosierdzia. Chciałem usłyszeć, co dalej, jaki jest ten pomysł młodzieży. Pomysł był taki, by całą kwotę przekazać szpitalowi wojewódzkiemu we Włocławku na zakup bardzo potrzebnych środków, których tak naprawdę wtedy nie było. To jest ta szansa, o której ksiądz profesor mówił.

Młodzież – a już trochę pracuję w tym liceum – naprawdę czeka na proboszczów i duszpasterzy. Przy czym trzeba – może tym się narażę, ale ja się nie boję – położyć akcent

na przygotowanie kleryków, bo jeżeli młody ksiądz mówi do mnie, że on nie czuje katechezy, to co to oznacza? Jeżeli uczył się do kurii, to niech idzie do kurii, ale młodzież czeka na sutannę, żeby ta chodziła po świeckim liceum. Czeka na tych wspaniałych proboszczów. Tu prawdopodobnie moja uczennica Olga za chwilę powie coś o parafii. Tak naprawdę z młodzieżą nie jest źle. Młodzież jest i widzę to codziennie. Jestem w szkole w godzinach 8–15. Młodzież wie, że może się do mnie zwrócić o każdej porze dnia i nocy.

U nas jest jeszcze taka fenomenalna rzecz jak wolontariat i to bardzo prężnie działający. Oni chcieli pomóc i pomagają do dziś.

Jako katecheta, jako ojciec i dziadek, zwracam się do wszystkich – nie bądźmy tylko kibicami i nie róbmy jedynie konferencji, bo tych można zrobić 10–15 w tygodniu, ale nie za tym nie idzie. Musimy iść, zobaczyć, złapać za rękę. Nie bójmy się oskarżeń typu „o, kolejny pedofil”, czy coś takiego. Przeżyłem już wiele lat i jeszcze nie miałem takich odczuć i moja młodzież też nie. Może mam nieco łatwiej przez to, że nie mam sutanny oraz mam żonę i dzieci? Może jest to jeden z powodów. A może środowisko? Może też widzą u mnie to, co chcę im pokazać? Bo tak byłem wychowany przez Kościół, przez księży, zakonnice i moją rodzinę. Największym problemem jest to, że nie ma rodzin. W wielu domach mamy partnerów albo kolejnych partnerów i te dzieciaki naprawdę są same. Szansą dla dzisiejszego Kościoła jest to, by ich przygarnąć.

UCZENNICA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO

IM. MARII KONOPNICKIEJ WE WŁOCŁAWKU

Dziękuję za udzielenie mi głosu. Jestem uczennicą pana Darka i chodzę do III LO im. Marii Konopnickiej. Chciałabym się skupić na fakcie, że młodzi ludzie naprawdę szukają Kościoła i to bardzo. My się dopiero kształtujemy i czasami ciężko jest samemu przez coś przejść, coś przetrwać oraz zrozumieć niektóre rzeczy. Dlatego pomoc katechety albo księdza w kościele wiele dla nas znaczy.

Chciałabym też zwrócić uwagę na wybór parafii. Nie sądzę, żeby to było zawsze złe. Owszem, w mszy świętej przeistoczenie jest najważniejsze i z jego powodu na nią idziemy. Jednak istotne jest również rozumienie tego, co się podczas niej dzieje i co jest mówione na kazaniu. Jeśli więc w naszej parafii te słowa do nas nie docierają, to myślę, że dobrym pomysłem jest pójść gdzie indziej, by podczas mszy świętej nie być biernym, lecz uczestniczyć w niej całą sobą.

KS. PAWEŁ BORTKIEWICZ

Bardzo dziękuję. Odniosę się krótko do tego mocnego stwierdzenia, które padło ze strony ks. prof. Ewertowskiego, że Kościół nas zawiódł. Jeżeli potraktujemy Kościół jako rzeczywistość wspólnoty świeckich i duchownych, to myślę, że rzeczywiście wspólnie możemy uderzyć się we własne piersi. Wiele było krytycznych słów na temat zaniechania działalności duchowieństwa i z tym oczywiście pełna zgoda. Tu nie zamierzam polemizować.

Skoro były przywoływane różne świadectwa, to chcę podzielić się wspomnieniem z mojej rodzinnej parafii, z diecezji legnickiej w Jeleniej Górze. Gdy w pierwszym okresie pandemii restrykcje ograniczały liczbę wiernych uczestniczących we mszy świętej do 50 osób proboszcz, dysponując taką, a nie inną liczbą księży, a konkretnie dwoma księżmi wikariuszami i jednym emerytem, postanowił, że jedna msza będzie odbywała się w bazylice, druga w kaplicy sióstr, a trzecia w filialnym kościele św. Anny, w którym odbywa się całodzienna adoracja Najświętszego Sakramentu. Uznał, że w ten sposób będzie mógł obsłużyć 150 osób. Otóż na pierwszej mszy porannej o godzinie siódmej w bazylice były 43 osoby i była to największa liczba wiernych w ciągu całej niedzieli. Na żadnej mszy nie doszło do limitu 50 osób.

Więc zawiedliśmy wielopostaciowo w różnych obszarach, niejednokrotnie rzeczywiście łękając się – o czym była tu mowa – i nie potrafiąc tego lęku przełamać.

Patrząc na rozwój wydarzeń tej naszej debaty, myślę, że moglibyśmy ją dalej prowadzić i niech ona będzie prowadzona,

ale już w jakiś innym czasie i przestrzeni. Ponieważ mam taki przywilej, pozwolę sobie zakończyć nasze spotkanie. Nie dlatego, że ono nie ma możliwości kontynuacji, ale po prostu upływ czasu jest już znaczący. Myślę, że organizatorzy wyrażają na to zgodę.

Chciałbym zakończyć krótkim cytatem z książki *Pamięć i tożsamość* Jana Pawła II:

Nie ma zła, z którego Bóg nie mógłby wyprowadzić większego dobra. Nie ma cierpienia, z którego nie mógłby uczynić drogi prowadzącej do Niego... Odnosi się to do każdego cierpienia wywołanego przez zło. Odnosi się także do ogromnego zła społecznego i politycznego, jakie wstrząsa współczesnym światem i rozdziela go.

Niech te słowa, które mocno korespondują z tym, co mówił ks. prof. Muszala o szansie, i co mówił pan prof. Ciesielski o nadziei przebijającej mimo trudnego doświadczenia pandemii COVID-19, wybrzmiają jako ostatnie.

Bardzo dziękuję przede wszystkim naszym panelistom, a więc ks. prof. Andrzejowi Muszali – że zaczęły teraz tak klerykalnie – i prof. Remigiuszowi Ciesielskiemu.

Gdy mówię o panu profesorze, to trzeba podkreślić jego aspekt małżeńsko-rodzinny, bo pan profesor przybył tu ze swoją żoną, prof. Moniką Oliwą-Ciesielską, wybitnym socjologiem. Ponieważ małżeństwo to jedność, więc na zakończenie pozwolę sobie tę jedność zauważyć.

Dziękuję wszystkim państwu. Nade wszystko dziękuję obu księżom prezesom za zaproszenie – zarówno prezesowi Polskiego Towarzystwa Teatrolologicznego, ks. prof. Panusiowi, jak i prezesowi Teologicznego Towarzystwa Naukowego we Włocławku, ks. prof. Królowi – i za możliwość tego spotkania.

Bardzo serdecznie dziękuję. Bóg zapłać!

TRZECIA DEBATA JUBILEUSZOWA

SZTUKA W DOŚWIADCZENIU WIARY

KRAKÓW, 16 LISTOPADA 2023

UCZESTNICY DEBATY

- prof. dr hab. Grażyna Korpala,
Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie
- s. dr Natanaela Błażejczyk CSSF,
sekretarz Rady ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego
Konferencji Episkopatu Polski
- ks. Jacek Kurzydło,
dyrektor Muzeum Archidiecezjalnego w Krakowie
- prof. dr hab. Tomasz Węclawowicz,
kierownik Sekcji Sztuki Sakralnej – prowadzący debatę

Po modlitwie przy konfesji św. Jana Kantego, patrona Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w kolegiacie uniwersyteckiej św. Anny w Krakowie, zebranych przywitał ks. prof. dr hab. Tadeusz Panuś, proboszcz parafii. Następnie uczestnicy przeszli do sali akademickiej, w której odbyła się debata. Ze względu na chorobę w debacie nie wzięli udziału bp prof. dr hab. Michał Janocha i ks. prof. dr hab. Piotr Maniurka z Opola. Poniżej zamieszczamy tekst referatów: s. dr Natanaeli Wiesławy Błazęczyk CSSF, prof. Grażyny Korpala i ks. Jacka Kurzydło, dyrektora Muzeum Archidiecezjalnego w Krakowie.

KS. KAZIMIERZ PANUŚ

Witam serdecznie wszystkich przybyłych na III debatę Polskiego Towarzystwa Teologicznego z okazji jubileuszu 100-lecia jego powstania. Tematem, który chcemy rozważyć, jest sztuka w doświadczeniu wiary. Przypomnę, że pierwsza debata poświęcona była teologii wobec doświadczeń współczesnych przemian kulturowych; druga przybliżyła stan moralny polskiego społeczeństwa po pandemii. Przystępujemy więc teraz do trzeciej sesji, która poświęcona jest sztuce w doświadczeniu wiary. Życzę owocnych obrad i oddaję głos głównemu organizatorowi tej debaty – prof. Tomaszowi Węclawowiczowi.

TOMASZ WĘCLAWOWICZ

Czcigodni Księża, Szanowni Państwo, bardzo dziękuję za liczne przybycie. Zorganizowaliśmy tę debatę z trzema punktami. Pierwszy, dotyczący w ogóle idei artystycznej przy sztuce sakralnej. Niestety ks. biskup Janocha ma kłopoty zdrowotne i mimo że zaproponował bardzo ciekawy temat, aktualny, dotyczący Jerzego Nowosielskiego i jego twórczości sakralnej oraz parasakralnej, bo taki jest sens twórczości Jerzego Nowosielskiego,

nie mógł przybyć, ale obiecał złożyć tekst do druku, może nawet w wersji rozszerzonej. Również ks. prof. Maniurka nie przybył niestety z powodów zdrowotnych, mimo że jeszcze kilka dni temu, jak był w Krakowie, wszystko uzgadnialiśmy w Muzeum Archidiecezjalnym. Dyrektor naszego krakowskiego Muzeum Archidiecezjalnego godnie go zastąpi, bo przygotował merytorycznie podobny tekst. Natomiast prof. Grażyna Korpala z Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie przedstawi nam swoje doświadczenia z konserwacji sztuki sakralnej. Konserwacja dzieł, które są aktualnie w kulcie, jest poważnym problemem. Wymagają bowiem odmiennego podejścia niż dzieła świeckie albo sakralne, które są tylko w muzeach. Dzieła, które są aktualnie w kulcie, po konserwacji często zyskują nowy wygląd, czasem zaskakujący, choć nie chcę wchodzić tutaj w merytorykę wypowiedzi pani profesor. Natomiast od szerokiego audytorium oczekujemy pytań i komentarzy. Witam serdecznie zgromadzonych tutaj członków Polskiego Towarzystwa Teologicznego i wszystkie inne osoby, które tutaj przybyły.

Bardzo proszę pierwszą prelegentkę, s. Natanaelę, która opowie o idei historii sztuki. W Konferencji Episkopatu Polski siostra jest *de facto* szefową wszystkich konserwatorów diecezjalnych w Polsce.

S. NATANAELA WIESŁAWA BŁAŻEJCZYK CSSF¹

ŹRÓDŁO DZIEŁA SZTUKI

Nikt nie potrafi zrozumieć lepiej, niż wy, artyści, genialni twórcy piękna czym był ów pathos, z jakim Bóg u świtu stworzenia przyglądał się dziełu swoich rąk. Nieskończenie wiele razy odbłask tamtego doznania pojawiał się w waszych oczach, artyści wszystkich czasów, gdy zdumieni tajemną mocą dźwięków i słów, kolorów i form, podziwialiście dzieła

¹ S. Natanaela Wiesława Błażejczyk CSSF – dr sztuk pięknych, pracuje na rzecz ochrony sztuki sakralnej, artystka. Od roku 2006 jest konsultantem ochrony zabytków sakralnych przy sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. Sekretarz

swojego talentu, dostrzegając w nich jakby cień owego misterium stworzenia, w którym Bóg, jedyny Stwórca wszystkich rzeczy, zechciał niejako dać wam udział².

Sztuka jest czymś elementarnym. Sam rozum, w tej postaci, która przejawia się w nauce, nie może stanowić pełnej odpowiedzi człowieka na rzeczywistość i nie potrafi oddać tego wszystkiego, co człowiek może, chce i musi wyrażać. Myślę, że to Bóg tchnął sztukę w ludzkie dusze. Sztuka – obok nauki – jest najwyższym darem, jaki człowiek otrzymał od Boga³.

Tytułowym tematem zainteresowałam się po przeczytaniu książki *Estetyka filozoficzna* Mirosława Żelaznego⁴. Następnie sięgnęłam po eseje filozoficzne tego autora pt. *Podpatrzeć niebo*⁵. Jeden z nich, zatytułowany *Źródło i delta dzieła sztuki. Wielkie nicowanie świata idei*, nawiązuje do rozprawy Martina Heideggera. Na podstawie jego myśli Żelazny napisał, że:

źródło rzeki kojarzy się nam z czystością i świeżością. W miarę jednak, jak rzeka płynie, woda staje się w niej coraz mniej czysta i świeża, wreszcie – rozlewając się w deltę – wpada do morza. Ze źródła wypływa niewiele wody, ale bardzo czystej. W delcie jest jej dużo, tylko że będzie to już woda zanieczyszczona, przemieszana z mułem i częściami rozkładających się organizmów⁶.

Rady ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego KEP i Stowarzyszenia Muzea i Skarbcze Kościelne „Ars Sacra”. Członkini Rady Naukowej Biuletynu Konserwatorskiego Województwa Podlaskiego. W latach 2016–2020 członkini Rady Programowej NIMOZ. Autorka wielu publikacji, opracowań graficznych oraz projektów kaplic. Jej prace graficzne, malarskie oraz rzeźbiarskie były prezentowane na licznych wystawach zbiorowych i indywidualnych.

² Jan Paweł II, *List do artystów*, 4 kwietnia 1999, nr 1.

³ J. Ratzinger [w:] J. Szymik, *Czulość, siła i drżenie*, Katowice 2009.

⁴ M. Żelazny, *Estetyka filozoficzna*, Toruń 2009, s. 279–294 (Monografie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika).

⁵ M. Żelazny, *Podpatrzeć niebo. Esej z filozofii idei*, Toruń 2008.

⁶ M. Żelazny, *Estetyka filozoficzna*, dz. cyt., s. 282.

Ten obraz wydaje się adekwatny do rzeczywistości, którą możemy zaobserwować na przestrzeni wieków w kulturze i sztuce. W swoim artykule spróbuję pokazać ewolucję widoczną w poszukiwaniach inspiracji twórczych przez artystów. Rzutowały one nie tylko na poziom samych dzieł, lecz także na zmiany mentalności społecznej.

Najpierw chcę się odnieść do tego, co dla mnie, jako artystki, jest źródłem sztuki. Gdzie powinno się szukać źródła sztuki sakralnej, nie tylko uznawaną przez twórców, lecz także w obiektywnym znaczeniu tego pojęcia?

Bóg źródłem piękna

Papież Jan Paweł II, jeszcze jako bp Karol Wojtyła, prowadząc rekolekcje dla artystów pt. *Ewangelia a sztuka*⁷, wskazał na fragmenty z Pisma Świętego, które powinny inspirować artystów do poszukiwania prawdziwego Piękna.

Pierwszy z nich to przypowieść o bogatym młodzieńcu, który chce osiągnąć życie wieczne. Przyszedł on do Jezusa i zapytał: „Nauczycielu dobry, co mam czynić, aby osiągnąć, życie wieczne” (Mk 10, 18; Łk 18, 19). Jezus odpowiedział pytaniem: „Dlaczego nazywasz mnie dobrym? Nikt nie jest dobry, tylko sam Bóg” (Mk 10, 18; Łk 18, 19).

To zdanie jest bardzo znamienne – mówił Wojtyła. Czy Chrystus, mówiąc tak, chciał przekreślić fakt, że każdy byt, każde stworzenie, jest jakoś dobre? Jest jakimś dobrem? Nie, Chrystus tylko chciał podkreślić i zaakcentować, że Dobrem – w całym, bezwzględnym tego słowa znaczeniu – jest wyłącznie Bóg. Tylko w Bogu realizuje się to wszystko, co się zawiera w pojęciu „dobro”. I dlatego też o Nim właściwie można powiedzieć, że jest dobry. I analogicznie można też o Nim powiedzieć, że jest piękny. To znaczy, że jest Pięknem. Wszystko to, co się zawiera w pojęciu piękna, wszystko to

zawiera się w Bogu. A stworzenia – wszystko jedno, czy to będą dzieła przyrody czy też dzieła człowieka, dzieła sztuki – posiadają w sobie tylko jakiś przebłysk, refleks, jakiś – rzecz by można – fragment piękna. To piękno jest w nich zawarte. To piękno jest, rozproszone w świecie widzialnym. Ale właśnie w tym swoim rozproszeniu to piękno – żadne [piękno] – nie jest pięknem w znaczeniu bezwzględnym. Takim źródłem Piękna jest tylko Bóg⁸.

Stworzyciel w świecie zostawił ślady swego Piękna i dlatego ten świat, a z nim ludzka dusza, w sposób pośredni mogą być źródłem poznania i odtworzenia piękna.

Na ścisły związek Dobra i Piękna zwrócił uwagę już Platon. Jego idea filozoficzna Piękna, Dobra i Prawdy była bardzo bliska Janowi Pawłowi II i Benedyktowi XVI.

Dla Platona decydująca była kategoria piękna: to, co piękne, i to, co dobre, czyli Bóg, są jednym. Doświadczając piękna, zostajemy do głębi zranieni, a to zranienie porywa nas w górę, ponad nas samych, budzi tęsknotę i w ten sposób prowadzi w kierunku tego, co prawdziwie piękne, w kierunku samego dobra⁹.

Kolejny interesujący nas fragment odnajdujemy w Księdze Rodzaju w opisie stworzenia świata (Rdz 1, 1–31). Pan Bóg przez sześć dni stwarza, siódmego zaś odpoczywa. Każdy dzień kończy się afirmacją na wzór refrenu: „To było dobre”. W języku hebrajskim słowo „dobry” znaczy również „piękny”. Wszystko, co zaistniało, było dobre, piękne i skierowane ku dobru, Pięknu, Bogu. Na początku wszystkiego Bóg stworzył idealny świat na miarę swojej doskonałości i według tego wzorca stworzył wszystko. I najważniejsze: według tego wzorca stworzył człowieka, zgodnie ze swoim archetypem. Szóstego dnia, kiedy Bóg stworzył człowieka powiedział – „to

⁸ K. Wojtyła, *Ewangelia a sztuka*, dz. cyt., s. 27.

⁹ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, Poznań 2002, s. 115 (Christianitas).

było bardzo dobre”. To absolutnie oryginalne: obraz człowieka ma swój prawzór w boskiej doskonałości, w boskim intelekcie. Jesteśmy stworzeni na obraz i podobieństwo Boga (w. 26). Człowiek to arcydzieło Stwórcy. Potwierdza to sam Bóg, gdy oświadcza, patrząc na całość dzieła, że było „bardzo dobre”.

Syn Boży, Jezus Chrystus, „stał się człowiekiem za sprawą Ducha Świętego i narodził się z Dziewicy”¹⁰. Dla nas, dla naszego zbawienia stał się człowiekiem¹¹. Stał się podobny do nas we wszystkim oprócz grzechu (por. Hbr 4, 15). Właśnie dlatego Chrystus objawia człowieka człowiekowi, ukazuje mu jego powołanie do zjednoczenia z Bogiem, do Piękną i Dobrą. Grzech umniejsza człowieka. Sprawia, że pierwotne piękno zostaje zatarte, przykryte warstwą zanieczyszczeń, brudu, egoizmu i pychy. Chrystus przez swoją śmierć na krzyżu przywraca człowieka Bogu, przywraca utracone podobieństwo Boże i pierwotne piękno. To dokonuje się ustawicznie, dopóki zbawienie nie osiągnie pełni, taki był sens Wcielenia Syna Bożego.

Święty Bonawentura stwierdził:

Ślepcom jest więc ten, do kogo nie dociera blask bijący z rzeczy stworzonych. Głuchy jest ten, kto nie słyszy tak potężnego wołania. Niemy jest ten, kto nie wysławia Boga za te wszystkie skutki. Głupi jest ten, który mimo takich wskazówek nie zauważa pierwszej zasady. Otwórz więc oczy, nakłoń duchowe uszy, rozwiąż swoje usta i przyłóż swoje serce, abyś we wszystkich stworzeniach zobaczył, usłyszał, pochwalił, ukochał, uszanował, uwielbił i uczcił swojego Boga, by przypadkiem nie powstał przeciw tobie cały świat¹².

„Doktor Seraphicus” przyznaje rację św. Pawłowi, który w Liście do Rzymian napisał, że „od stworzenia świata nie-

¹⁰ Druga modlitwa eucharystyczna.

¹¹ Por. *Credo*.

¹² Św. Bonawentura, *Droga duszy do Boga*, [w:] Św. Bonawentura, *Droga duszy do Boga i inne traktaty*, tłum. S. C. Napiórkowski, C. Niezgodna, S. Kafel, Poznań 2001, s. 29 (Biblioteka Christianitas 7).

widzialne Jego przymioty – wiekuista Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne dla umysłu przez Jego dzieła” (Rz 1, 20). Dlatego Stwórcę kontempluje się i poznaje przez Jego dzieła. Według św. Bonawentury piękno ma swoje źródło w Bogu, a cały świat stworzony jest objawieniem tego piękna. Z kolei człowiek musi się na to piękno otworzyć i je przyjąć.

Nie tylko Platon i Bonawentura wskazywali na Boga, jako źródło Piękna. Kontynuację i rozwinięcie tej myśli znajdziemy u takich teologów, jak św. Augustyn, Paulin z Noli, Grzegorz z Nyssy, Grzegorz z Nazjanzu, Efrem Syryjczyk, Piotr Damiani, Boecjusz oraz Hans Urs von Balthasar, Romano Guardini i wielu innych.

Myśl Hansa Ursa von Balthasara często przywoływał papież Benedykt XVI, którego łączyła wielka przyjaźń z tym uczonym. Balthasar twierdził, że sztuka prawdziwa, a więc prawdziwe piękno, ma udział w afirmacji Boskiego geniuszu, że:

piękno dla nas będzie [...] pierwszym słowem. Piękno jest ostatnią rzeczywistością, na którą może ważyć się myślący rozum, ponieważ jako niepojęty blask otacza ono podwójną gwiazdę prawdy i dobra oraz ich nierozzerwalne odniesienie do siebie¹³.

Powiązanie między prawdą, dobrem, pięknem i ludzką pracą dostrzegali Cyprian Kamil Norwid, który napisał:

Bo nie jest światło, by pod korcem stało,
Ani sól ziemi do przypraw kuchennych,
Bo piękno na to jest, by zachwycało,
Do pracy – praca, by się zmartwychwstało¹⁴.

¹³ J. Adamkiewicz, *J. Ratzingera – Benedykta XVI teologia piękna. Założenia, treści, perspektywy*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Jerzego Szymika, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Teologiczny, Katowice 2017, s. 89, <http://www.sbc.org.pl/Content/271406/PDF/doktorat3798.pdf> (18.01.2024).

¹⁴ C. Norwid, *Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem*, Warszawa 1989, s. 70.

Prawda i dobro są fundamentem pięknego życia tu, na ziemi, a także życia wiecznego. Zachwyty jest bardzo często przebłykiem, który rodzi w nas jakieś nowe poznanie, doświadczenie, a może nawet spotkanie z Tajemnicą, z Pięknem najwyższym, transcendentnym.

Zapomina się jednak często, że mówiąc o pięknie, Dostojewski miał na myśli zbawiające piękno Chrystusa. Musimy nauczyć się widzenia Jezusa. Jeśli nie znamy Go tylko przez słowa, lecz zostaliśmy trafieni strzałą Jego paradoksalnego piękna, wówczas znamy Go rzeczywiście. Nie znamy Go jedynie z drugiej ręki. To zaś oznacza, że spotkaliśmy piękno prawdy, która zbawia. Nic zaś nie prowadzi nas do piękna Chrystusa tak bardzo, jak piękno stworzone z inspiracji płynącej z wiary i jego blask na twarzach świętych, w którym widoczny staje się blask Jego oblicza¹⁵.

Sztuka Wschodu i Zachodu swoje źródło odnajdywała w pięknie Boga aż do XIII wieku. Nawet jeżeli w początkowych wiekach chrześcijaństwa wspólnota wiernych zapożyczała swoje przedstawienia ze sztuki pogańskiej, to nadawała jej nowe znaczenie i swoją autentycznością przemawiała do człowieka, np. kiedy Jezusa przedstawiano jako filozofa, mówiono, że jest nauczycielem, kiedy jako pasterza, że jest stróżem i obrońcą tych, którzy przyjęli chrzest i wiarę w Boga. Ponadto przywoływano historię zbawienia o Jezusie Dobrym Pasterzu, który wychodzi na poszukiwanie zagubionej ludzkości, bierze ją na ramiona i przywraca jej utracone piękno.

Zmiana w przedstawieniach religijnych Chrystusa nastąpiła po odnalezieniu w połowie VI wieku tzw. *acheiropoietos*, chusty i całunu z odbiciem wizerunku twarzy Chrystusa.

Były to tzw. *kamulanium*, odcisk wizerunku Chrystusa na kobiecej szacie, oraz tzw. mandylion, który najprawdopodobniej

¹⁵ J. Ratzinger, *W drodze do Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kraków 2004, s. 42n.

został przeniesiony z Edessy (w Syrii) do Konstantynopola i który wielu dzisiejszych badaczy skłonnych jest utożsamiać z Całunem Turyńskim¹⁶.

Średniowiecze całą uwagę człowieka kierowało ku Bogu, ku religii i bogobojności, widać to zarówno w sztuce, jak i w architekturze. Sztukę przenikała duchowość, pociągała ludzi do Odkupiciela. Artyści nie ograniczali się do zobrazowania jakiejś sceny czy przypowieści, ale usiłowali dotrzeć do głębi, spojrzeć wzrokiem nowego człowieka, który przez modlitwę i ciszę wewnętrzną daje się prowadzić Duchowi Świętemu. Co więcej, duchowość obrazów działa w dwie strony. Z jednej na twórców, z drugiej na przemianę serc – odbiorców. Dzieła, które powstawały, mówiły o pięknie Boga, zmartwychwstaniu i paruzji. Wskazywały na chrzest i Eucharystię, uczestniczyły w liturgii, były obrazami paschalnymi. Należy tu przywołać chociaż kilku artystów, takich jak Simone Martini i Lippo Memmi, Giotto di Bondone, Andriej Rublow, Masaccio (właśc. Tommaso di Ser Giovanni di Monte Cassai) i Masolino da Panicale.

Główne miejsce w absydzie kościoła lub w kopule bazyliki zajmował Chrystus Pantokrator. Kanon przedstawienia musiał ukazywać Chrystusa zmartwychwstałego, tego, który pokonał śmierć i który przyjdzie przy końcu czasów.

Oddalanie od źródła

W gotyku dokonywała się powolna zmiana:

Wiele rzeczy zachowuje wprawdzie niezmienny kształt: szczególnie dotyczy to owej nośnej, wewnętrznej analogii pomiędzy Starym a Nowym Testamentem, która ze swej strony jest zawsze wskazaniem na to, co jeszcze nie nastąpiło. Zmienia się jednak obraz centralny. Nie przedstawia

¹⁶ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 108.

on już Pantokratora, władcy świata, który wprowadza nas w Ósmy Dzień: zamiast tego pojawia się obraz Ukrzyżowanego w jego przepelnionym bólem cierpieniu i umieraniu. Opowiedziany zatem zostaje historyczny przebieg Męki, a Zmartwychwstania nie czyni się widzialnym. Na plan pierwszy wkracza element historyczno-narracyjny – można powiedzieć, że w miejsce obrazu misteryjnego pojawia się obraz dewocyjny¹⁷.

Benedykt XVI tłumaczył tę zmianę przejściem od platonizmu do arystotelizmu. Jednak obrazy te – jak napisał papież – pocieszają (np. *Ukrzyżowanie* autorstwa Grünewalda w ołtarzu z Isenheim) i wypływają z modlitwy, z pogłębionej medytacji nad drogą krzyżową i męką Chrystusa. Ofiara krzyżowa Chrystusa pomaga zrozumieć jeszcze bardziej mszę świętą jako obecność Krzyża. Papież zwracał uwagę na moc uduchowienia, która tkwi w obrazach Matki Bożej tego okresu. W sztuce gotyku ujawniało się człowieczeństwo wiary, prawdziwy obraz człowieka – takiego, jaki został pomyślany przez Stworzyciela i odnowiony przez Chrystusa¹⁸. W tym też czasie powstały przepiękne witraże przedstawiające całą historię Boga i ludzi od stworzenia po paruzję w pięknym świetle współgrającym ze słońcem, tworzono piękne, rzeźbione ołtarze, jak np. Wita Stwosza w Krakowie w kościele Mariackim. Wybitnymi przedstawicielami tego okresu są Robert Campin i Martin Schongauer.

W renesansie, zwanym również odrodzeniem (XV i XVI wiek), źródłem piękna był człowiek, rozum, fascynacja anatomią, nauką, architekturą, astronomią. Artyści¹⁹ sięgali do starożytnych wzorców, do antyku:

[...] rodzi się to, co estetyczne, w znaczeniu nowoczesnym – ogląd piękna, które nie chce już wskazywać poza siebie, lecz pięknem, które wystarcza same sobie. Człowiek doświadcza

¹⁷ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 114.

¹⁸ Por. J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 114.

¹⁹ Główni przedstawiciele to Michał Anioł, Leonardo da Vinci, Rafael Santi.

siebie w całej swojej wielkości, w swojej autonomii. Sztuka mówi o wielkości człowieka, jest nią wręcz zaskoczona. Nie potrzebuje już szukać żadnego piękna. Porównując przedstawienia mitów pogańskich i przedstawienia chrześcijańskiej historii, z trudem można dostrzec jakąkolwiek różnicę. Tragiczny wymiar antyku popadł w zapomnienie, dostrzega się tylko jego boską piękność, rodzi się tęsknota za bogami, za mitem, za światem bez strachu przed grzechem i bez bólu krzyża, który być może zbyt silnie zdominował obrazy późnego średniowiecza. Wprawdzie w epoce tej nadal przedstawia się treści chrześcijańskie, ale taka „sztuka religijna” nie jest już sztuką sakralną we właściwym sensie tego wyrażenia. Nie włącza się ona w pokorę sakramentu i w jego przekraczający dynamizm. Chce ona zażywać dzisiejszego dnia i zbawiać samym pięknem²⁰.

Na temat fresków w Kaplicy Sykstyńskiej, dzieła Michała Anioła, wypowiadał się również Jan Paweł II w poezji²¹, w *Liście do artystów*²², a także w homilii z racji prac konserwatorskich, podczas której powiedział:

Jest to Chrystus niezwykle. Ma w sobie jakieś antyczne piękno, w pewnym sensie nietypowe dla Jego tradycyjnych przedstawień malarskich. [...] Kaplica Sykstyńska jest właśnie – jeśli tak można powiedzieć – sanktuarium teologii ludzkiego ciała. Jeśli świadczy o pięknie człowieka stworzonego przez Boga mężczyzną i niewiastą, to w tym świadectwie wyraża też w jakiś sposób nadzieję świata przemienionego, przemienionego wraz z Chrystusem zmartwychwstałym, a przedtem jeszcze na górze Tabor²³.

²⁰ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 117.

²¹ K. Wojtyła – Jan Paweł II, *Poezje zebrane. Tryptyk Rzymski. Wydanie jubileuszowe 25 lat pontyfikatu*, Kraków 2003.

²² Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan 1999.

²³ J. Miziołek, *Jan Paweł II i Kaplica Sykstyńska*, „Wszystko co Najważniejsze” 2021 nr 34. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-jerzy-miziolek-jan-pawel-ii-i-jego-spojrzenie-na-bogactwo-kaplicy-sykstyńskiej/> (18.01.2024)

Papież, akcentując antyczne piękno ciała ludzkiego, zwracał uwagę na myśl, którą wyraził papież Benedykt XVI. Jednak końcowe zdanie wypowiedzi Jana Pawła II stawia Michała Anioła jako kogoś, kto widzi więcej i głębiej niż tylko piękno ciała. Należy pamiętać, że wiele osób odbierało przedstawienia w Kaplicy Sykstyńskiej w sposób zmysłowy, nie upatrywało w ciele człowieka świątyni ducha. Freski w Sykstyńskim stały się elementem katechez środowisk Jana Pawła II na temat „sanktuarium teologii ciała”, papież tym przedstawieniom nadał bogatą treść ideową i teologiczną.

Z powyższego można wyprowadzić wnioski, że każde dzieło trzeba rozpatrywać indywidualnie, że w każdym nurcie czy stylu malarskim będą artyści uczciwie poszukujący Piękna, Dobra i Prawdy. Po epoce renesansu narodził się w sztuce **manieryzm „styl antyklasycyzy”** i trwał od około połowy XVI wieku do pierwszych dekad wieku XVII. Podobnie jak w poprzedniej epoce źródłem sztuki był człowiek, ale nie z renesansowymi proporcjami. Postaci są wysmukłe.

Piękno manierystyczne wyraża ledwie zawołane rozdarcie duszy; jest pięknem wyrafinowanym, wyszukany i kosmopolityczny – tak jak arystokracja, która ceniła je i zamawiała dzieła u artystów (natomiast barok, przeciwnie, będzie miał rysy popularne raczej i emocjonalne). Manieryzm zwalcza surowe reguły renesansu, daleko mu jednak do luźnego dynamizmu barokowych figur, wydaje się powierzchowny, kultywuje jednak ową powierzchowność za pomocą studiów anatomii i pogłębiania związku ze starożytnością, w czym przewyższa podobne dążenia renesansu, krótko mówiąc, jest przewycięzeniem i zarazem pogłębieniem sztuki renesansu. Długo sądzono, że manieryzm zawiera się w krótkim nawiasie między renesansem a barokiem; dziś uznaje się przeciwnie, że większa część okresu renesansu – od śmierci Rafała w 1520 roku, jeśli nie wcześniej – jest manierystyczna²⁴.

Przedstawicielami tego kierunku są: Jacopo da Pontormo, Rosso Fiorentino, El Greco, Parmigianino, Agnolo Bronzino.

Barok to kolejna epoka w sztuce, czas jej trwania datuje się pomiędzy XVI a XVIII wiekiem. Jest wynikiem:

[...] reformy Kościoła, rozpoczętej wraz z Soborem Trydenckim. Trydent, zgodnie z tradycją zachodnią, po raz wtóry podkreślił jedynie dydaktyczno-pedagogiczny charakter sztuki, lecz zapoczątkowując wewnętrzną odnowę, skłaniał także do nowego spojrzenia, pochodzącego z wewnątrz i do wewnątrz prowadzącego. Obraz na ołtarzu jest jak okno, przez które wkracza do nas rzeczywistość Boga, zasłona czasowości zostaje podniesiona a nam wolno zajrzeć do wnętrza Bożego światła. Sztuka ta ponownie pragnie nas włączyć w niebiańską liturgię [...] ²⁵.

Barok skupiał się głównie na tematach religijnych (scenach biblijnych) i mistycznych. Nastrój obrazów budują półmroki, kolor i światło. Mistrzami malarstwa barokowego byli: Michelangelo Merisi da Caravaggio, Peter Paul Rubens, Rembrandt Harmensz van Rijn.

Po okresie baroku w zasadzie nie było już żadnej epoki, która zajmowałaby się w takim wymiarze sztuką sakralną jak dotychczas.

W **rokoko** ²⁶ dominowały tematy mitologiczne, zabawy, wydarzenia towarzyskie, najczęściej przedstawiane na łonie natury, „które miały symbolizować beztroskę (Fragonard, Huśtawka) i zachwycać widza idyllicznymi krajobrazami. Tematyka scen była pełna lekkości i elegancji. Bohaterowie tych dzieł mieli na sobie stroje dworskie lub pasterskie. [...] Uwielbienie przepychu przeplata się w stylu rokokowym

²⁵ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 117–118.

²⁶ Rokoko – nurt stylistyczny, obecny zwłaszcza w architekturze wnętrz, ornamentyce, rzemiośle artystycznym i malarstwie, występujący w sztuce europejskiej w latach ok. 1720–1780, por. hasło *Rokoko*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Rokoko> (18.01.2024).

z pogodną, lekką treścią obrazów”²⁷. Nie brakuje też artystów (Hogarth), którzy z humorem i zjadliwą ironią przedstawiali znaną im codzienność, problemy społeczne i moralne.

Kultura **oświecenia** (1685–1815) „odwróciła się od wiary i poszła inną drogą, co sprawiło, że wiara uciekła w naśladownictwo przeszłości, albo próbowała się dopasować, albo zatraciła się w rezygnacji i kulturowej abstynencji. Doprowadziło to do nowego ikonoklazmu”²⁸. W epoce oświecenia ludzki rozum i wiedzę uznano za najwyższą wartość orzekającą o prawdzie i pięknie, „wszystkie wartości opierano na człowieku, nie na tradycji, której źródłem byłaby wiara religijna czy boski porządek natury”²⁹.

Początki **klasycyzmu** sięgają epoki renesansu, ale rozwinął się on na przełomie XVIII i XIX wieku w sztuce europejskiej. Inspiracje czerpano ze sztuki antycznej. Dążono do uzyskania czystych, szlachetnych form, nurt charakteryzował się symetrią, wyczuciem równowagi, oszczędnością dekoracji. Porządek praw i zasad musiał być oparty na rozumie³⁰. Doskonałym przykładem malarstwa klasycystycznego są obrazy takich artystów, jak Bernardo Bellotto, Antoni Brodowski.

Romantycy³¹:

[...] zwrócili uwagę na życie wewnętrzne człowieka – duchowość, uczucia, emocje, a również na odrębność jednostki ludzkiej, jej odmienność i indywidualność. Dominacja uczucia nad rozumem była także buntem przeciwko zastanej rzeczywistości i obowiązującym w niej normom społecznym. Najważniejszym uczuciem dla romantyka jest miłość (do Ojczyzny, do kobiety, do dziecka), przeważnie nieszczęśliwa i tragiczna, zawsze jednak wszechogarniająca

²⁷ *Rokoko*, <http://www.magazynsztuki.pl/rokoko/> (18.01.2024).

²⁸ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 118.

²⁹ *Oświecenie*, <https://kanonlektur.pl/epoki/oswiecenie/> (17.01.2024).

³⁰ Por. *Klasycyzm w architekturze – charakterystyka i przykłady*, <https://kukultury.pl/klasycyzm-w-architekturze-charakterystyka-i-przyklady/> (17.01.2024).

³¹ Hasło: *Romantyzm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Romantyzm> (17.01.2024).

i potężna. Według romantyków świat dzielił się na to, co widzialne (materialne) i poznawalne zmysłowo oraz na to, co niewidzialne (duchowe) – dające się poznać jedynie za pomocą środków pozarozumowych, takich jak wiara i intuicja³².

W malarstwie tego okresu obowiązywały ideały klasycyzmu i realizmu, przywiązywano znaczenie do koloru, światłocienia, modelunku postaci, kompozycji. Najwybitniejszymi polskimi malarzami romantycznymi byli Piotr Michałowski, Jan Matejko oraz Walenty Wańkowicz.

Realści³³ (druga połowa XIX wieku) interesowali się ludzkim życiem, nie idealizowali rzeczywistości, „uważali, że należy przedstawiać świat takim, jakim jest, bez zmyślonych bożków i postaci (np. aniołki, elfy). Dzieła malarskie miały przedstawić codzienne życie ludzi, ich problemy, pracę i radości”³⁴. Obraz *Kobiety zbierające kłosa* z 1857 roku Jeana-François Milleta jest typowym przykładem malarstwa realistycznego przedstawiającego chłopskie życie, ciężką, trudną pracę w pełnej zgodzie z naturą.

Impresjoniści (koniec XIX wieku) – „nie dążyli do urzeczywistnienia piękności transcendentnych: chcieli rozwiązać problemy techniki malarskiej, wymyślić nową przestrzeń, nowe możliwości percepcyjne”³⁵. Malarze ograniczyli paletę do barw tęczy, inne kolory uzyskiwali w wyniku mieszania ze sobą tych barw. Dla impresjonistów treść obrazu nie miała znaczenia, ważny był kolor, światło i forma. Świadomym prekursorem awangardowej sztuki XX wieku był malarz francuski Paul Cezanne, a także Paul Gauguin, Vincent van Gogh i Claude Monet. W Polsce był to Władysław Podkowiński i jego obraz *Dzieci w ogrodzie* z 1892 roku.

³² Hasło: *Romantyzm*, dz. cyt.

³³ Hasło: *Realizm*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Realizm_\(malarstwo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Realizm_(malarstwo)) (17.01.2024).

³⁴ *Realizm*, <http://www.magazynsztuki.pl/realizm/> (17.01.2024).

³⁵ *Historia Piękna*, dz. cyt., s. 359.

Kryzys sztuki

Sztuka [...] w ekspresjonizmie i impresjonizmie dotarła do granic możliwości postrzegania zmysłowego, staje się – dosłownie – bezprzedmiotowa. Staje się eksperymentowaniem ze stworzonymi przez człowieka światami, pustą kreatywnością, która nie dostrzega już Creator Spiritus – stwórczego ducha. Próbuje ona zająć Jego miejsce produkując już tylko to, co przygodne i puste, uświadamiając człowiekowi absurdalność jego twórczości³⁶.

Kryzys sztuki jest symptomem kryzysu człowieczeństwa! Artyści mają problem z odpowiedzią na pytania wykraczające poza sferę materialną: skąd przychodzimy, po co żyjemy, co jest dla mnie najważniejsze, w co wierzę³⁷.

Rozpocznijmy zatem przegląd sztuki XX wieku naznaczony licznymi kierunkami i stylami, prześledźmy inspiracje artystyczne, odkryjmy źródło, z którego czerpał miniony wiek.

W pierwszej połowie XX wieku we wszystkich dziedzinach sztuki pojawił się **ekspresjonizm**. W sztukach plastycznych:

odnosił się do przedstawiania odczuć i wrażeń artysty. Jednak źródłem tych wrażeń były zazwyczaj przykre, przygnębiające przeżycia, przesadnie przez twórcę przerysowane, często w sposób zaskakujący, gwałtowny, agresywny. Ekspresjoniści dążyli do wydobycia zjawisk wyjątkowych, zniekształconych, patologicznych. Stosowali symbole skojarzeniowe, odwołujące się do mrocznych zakątków ludzkiej podświadomości.

³⁶ J. Ratzinger, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 119.

³⁷ Opinia na podstawie odsłuchanych wywiadów z artystami przeprowadzonych przez prof. Łukasza Murzyna w ramach projektu *Dogmat. W co wierzą artyści*. Badania były prowadzone przez zespół teoretyków i artystów Wydziału Sztuki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, por. *Dogmat! w co wierzą artyści*, <https://www.youtube.com/@dogmatwcowierzaartysci386> (17.01.2024).

Przedstawiali zdeformowaną rzeczywistość, by przekazać subiektywną jej wizję³⁸.

Dobrym przykładem jest obraz pt. *Krzyk*, Edvarda Muncha. Twórcami tego kierunku byli: Vincent van Gogh, James Ensor i Paul Gauguin.

Ekspresjonizm abstrakcyjny to „termin stosowany wobec różnorodnych dzieł malarzy tworzących w Nowym Jorku od lat 40. do 60. XX wieku; [...] według R. Motherwella dzieła malarskie powinno wyrażać wewnętrzne doświadczenie rzeczywistości”³⁹. W praktyce oznacza to, że artysta może zrobić z płótnem to, co zechce, może malować tak, jak chce, np. malarze rozlewali farbę na płótno, jeździli po nim rowerem, zostawiając ślady kół, malowali bezpośrednio farbą z puszek, nie używając pędzla, lecz lejąc stróżkami przez otwór zrobiony w puszcze. Działania były spontaniczne, intuicyjne, w żaden sposób nie można powiedzieć o jakichś celowych założeniach. Przedstawicielami ekspresjonizmu abstrakcyjnego są: Arshile Gorky, Hans Hofmann, Jackson Pollock, Lee Krasner, Robert Motherwell, Willem de Kooning, Franz Kline, Clyfford Still.

Ekspresjonizm ewidentnie pokazał rozpad człowieka w sensie duchowym: nie ma głębi, nie ma harmonii, nie ma wartości, człowiek gubi wymiar swojego człowieczeństwa.

Kubizm rozpoczął się we Francji ok. 1907 roku. Artyści tego nurtu poszukiwali nowych zasad budowy przestrzennej dzieła. Odrzucili wszystkie dotychczasowe zasady perspektywy i elementy kompozycji. Sztuka nie stawia sobie za cel problemu piękna „ani nie zamierza wywoływać spokojnej przyjemności kontemplowania harmonijnych form”⁴⁰. Prekursorem kubizmu byli Georges Braque, do którego wkrótce dołączył Pablo Picasso.

³⁸ Hasło: *Ekspresjonizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ekspresjonizm> (17.01.2024).

³⁹ Hasło: *Ekspresjonizm abstrakcyjny*, [w:] Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ekspresjonizm-abstrakcyjny;3897105.html> (17.01.2024).

⁴⁰ *Historia piękna*, dz. cyt., s. 515.

Fowizm pojawił się na bardzo krótki czas (1905–1907), rozwijał się w okresie modernizmu i był odłamem ekspresjonizmu⁴¹. Artystów tego kierunku łączyła swoboda artystyczna, bunt przeciw naśladowaniu natury. Fascynował ich kolor (kontrastujące ze sobą barwy), malowali czystą, żywą, płaską, płamą barwną, stosowali śmiałą deformację rysunku. Ponadto interesowali się sztuką ludów prymitywnych, dlatego chcieli uczyć patrzenia i interpretowania świata innymi oczami. Cechy malarstwa tego kierunku widzimy w obrazach Henriego Matisa (*Otwarte okno, Kobieta w kapeluszu*), Georgesa Rouaulta (*Forains, Cabotins, Pitres*), Andréa Deraina (*Le Séchage des voiles*).

Formizm – „dwudziestolecie międzywojenne jest próbą stworzenia nowego stylu, na podstawie pojęć realizmu i piękna, które rozwinęły się z doświadczeń kubistów, futurystów i ekspresjonistów”⁴². Czerpali oni również z polskiej sztuki ludowej, m.in. z podhalańskiego malarstwa na szkle.

Formistów łączyło zainteresowanie zagadnieniem formy, której przypisywali nadrzędną rolę. Sprzeciwili się naturalizmowi – wiernemu przedstawianiu rzeczywistości w sztuce. [...] Dzieła formistów cechowały się deformacją kształtów, geometryzacją, zerwaniem z tradycyjnym przedstawianiem przestrzeni, często mocnym kontrastem światłocieniowym i grubym konturem. Wielu z nich posługiwało się także prymitywizacją, to jest naiwną stylizacją, po to, aby osiągnąć w dziele większą ekspresję⁴³.

Najbardziej rozpoznawalnymi formistami byli: Leon Chwistek, Tytus Czyżewski, Zbigniew Pronaszko oraz Stanisław Ignacy Witkiewicz.

⁴¹ Por. hasło: *Fowizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Fowizm> (17.01.2024).

⁴² P. Stróżeł, *Leon Chwistek. Szermierka*, <https://culture.pl/dzielo/leon-chwistek-szermierka> (17.01.2024).

⁴³ Hasło: *Formizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Formizm> (17.01.2024).

Sztuka abstrakcyjna to wykluczenie wszelkiego rodzaju form – ram mających na celu określanie przedmiotów, perspektyw i skal⁴⁴. Malarstwo abstrakcyjne porzuca narrację o czymś, o świecie i człowieku. Prekursor tego kierunku, Wassily Kandinsky, przeniósł sposób opowiadania z malarstwa do rozważań ogólnoteoretycznych na temat sztuki, napisał rozprawy zatytułowane: *O duchowości w sztuce* (1912), *O zagadnieniu formy* (1913), *Punkt i linia na płaszczyźnie* (1926). Wspomniane rozprawy znajdują odbicie w jego pracach i są całkowicie nowym spojrzeniem na sztukę. Kandinsky w pracach *Za i przeciw* (1929), *Z czarnym łukiem* (1912) i wielu innych wypowiadał się w zgeometryzowanych kształtach, w wyraźnej kompozycji, w równowadze stabilności i niestabilności, agresywności barw, w napięciach pomiędzy kształtem figur geometrycznych a liniami. Jest to całkowite odejście od obrazowania przedmiotowego. Obrazy oddziałują zestawem kolorów, kształtów i swą atmosferą. Abstrakcjonizm narodził się z kubizmu, futuryzmu i impresjonizmu.

Źródłem **secesji** (przełom XIX i XX wieku) była obserwacja natury, roślinności przetransponowana w ornamenty abstrakcyjne oraz „dążenie do stylowej jedności sztuki dzięki łączeniu działań w różnych jej dziedzinach, a w szczególności rzemiosła artystycznego, architektury wnętrz, rzeźby i grafiki”⁴⁵. Podstawowymi cechami stylu secesyjnego są: charakterystyczne płynne, faliste, ruchliwe linie, bogata ornamentyka roślinna lub roślinno-zwierzęca oraz subtelna pastelowa kolorystyka. Najwybitniejszymi przedstawicielami secesji są: Ferdynand Hodler, Edward Munch, Max Klinger i Franz von Stuck, Alfons Mucha oraz Gustaw Klimt. W Polsce do secesjonistów zalicza się Stanisława Wyspiańskiego, Józefa Mehoffera i Jana Stanisławskiego.

Symbolizm to drugi obok secesji kierunek Młodej Polski. Na jego czele stoi Stanisław Wyspiański (*Chochóły*) i Jacek

⁴⁴ *Abstrakcjonizm*, <http://www.magazynsztuki.pl/malarstwo-abstrakcjonistyczne/> (17.01.2024).

⁴⁵ Hasło: *Secesja (sztuka)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Secesja_\(sztuka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Secesja_(sztuka)) (17.01.2024).

Malczewski. Szczególnie twórczość Malczewskiego jest pełna alegorii i symboli, zarówno w malarstwie religijnym, jak i w wizji przyszłości ojczyzny. Malarz odnosił się do wydarzeń historycznych, ale nie w sposób oczywisty, lecz symboliczny. Sięgał głębiej, widział więcej, to nie jest więc realistyczne malarstwo. Każdy gest, spojrzenie, przedmiot, pierwszy, drugi plan – wszystko ma swoją ukrytą wymowę. Mają swoje przesłanie, które wciąż jest odczytywane.

A oto co mówił o powołaniu i roli artysty:

[...] Trzy są drogi do udoskonalenia ducha i zbliżenia tegoż do tronu Boga: Droga modlitwy, Droga miłości i Droga wiedzy (czyli poznanie prawdy). Na drodze miłości jest szlak sztuki. Tym szlakiem idąc, dochodzimy bliżej do poznania wszechpotęgi Stwórcy, z wolą się Jego łączyć zjednoczymy. Śpiewamy bowiem my artyści »Magnificat« na widok dzieł stworzonych przez Boga na ziemi i we wszechświecie... Tak i sztuki, która jest modlitwą naszą, nie będziemy czynili: ani dla świata, który nas otacza, ani dla pieniędzy, których nam do życia pozornie potrzeba, ani dla pychy rzemiosła, w którym staliśmy się biegli, ani dla podziwu tłumów, które jeszcze słyszeć nie chcą głosu wołającego na puszczy. Ale uprawiać Ją (sztukę) będziemy z miłości zbliżenia się i łączenia z Najwyższym Duchem Ojcem przedwiecznym w ciszy, w pokorze i osamotnieniu. [...] Będziecie bowiem sami i samotni – jeżeli wytrwacie i zostanieie artystami, to jest, jeżeli żyć będziecie chcieli modlitwą sztuki, klęcząc przed tronem miłości Bożej. Świat obecny, tak klęczących was samotnych zostawi.

W mowie rektorskiej Malczewski zgłaszał postulaty etyczne, poszukiwał absolutu, dociekał prawdy, rozważał kwestie miłości, samotności, mądrości i zmartwychwstania⁴⁶.

⁴⁶ J. Malczewski, *O powołaniach artystów i zadaniach sztuki* (mowa rektorska na otwarcie roku akademickiego 1912–1913 wygłoszona 15 października 1912 roku), <http://www.radom.kik.opoka.org.pl/malczewski.php> (13.12.2023).

Dadaizm (1918) – dla dadaistów źródłem sztuki jest manifest dada.

Dzieło sztuki nie powinno przedstawiać piękna, które jest martwe: ani wesołe, ani smutne, ani jasne, ani ciemne, nie powinno dręczyć pojedynczych istnień, podsuwając im ciasteczka świętych aureoli lub serwując im pot po ostrym biegu przez atmosfery. Piękno dzieła sztuki nie jest ustanawiane dekretem prawnym, obiektywnym, jednogłośnym [...]. Porwijmy niczym rozszalały wiatr welon chmur oraz modlitw i przygotujmy okazały spektakl kataklizmu, pożaru i rozkładu [...]. Obwieszczam bunt przeciwko wszelkim siłom kosmicznym zgniętego słońca, które wychyla się zza fabryk myśli filozoficznej, wściekłą walkę, wszystkim środkami, OBRZYDLIWOŚCI DADAISTYCZNEJ [...]. Wolność: DADA DADA DADA, krzyk sprzecznych kolorów, supeł przeciwnieństw i zaprzeczeń, groteski i nedorzeczności: Życia⁴⁷.

„Dada” nie znaczy nic, czyli znaczy wszystko. Oznacza zerwanie z tradycją, odrzucenie istniejących kanonów, swobodę twórczą, absolutną dowolność w korzystaniu ze środków artystycznej ekspresji. Dadaizm to nie styl w sztuce, lecz styl życia. Dadaizm w malarstwie, który można uznać za ideologię, zrodził się z buntu, chęci odwrócenia ról i naprawienia zniszczonego wojną globu. Klasykiem owego przełomu jest Marcel Duchamp i jego dzieła: *Fontanna – muszla klozetowa* (1917), *L.H.O.O.Q – Mona Lisa z wąsami* (1919).

Konstrukttywizm jest kierunkiem, który narodził się w Rosji w latach 20. XX wieku i silnie oddziaływał na europejską sztukę współczesną. Zgodnie z programowymi założeniami radzieckiego konstrukttywizmu, „zadaniem artysty stało się współuczestniczenie w tworzeniu nowego świata i kontrolowanie form nowej rzeczywistości [...]. Za podstawową cechę

⁴⁷ T. Tzara, *Manifest dada (1918)*, [w:] *Historia brzydoty*, red. Umberto Eco, tłum. J. Czaplńska i in., Poznań 2007, s. 374.

nowoczesności uznano «triumf metody konstruktywnej»⁴⁸. Metoda ta w prądzie artystycznym polegała konstruowaniu, budowaniu obrazów za pomocą prostych kształtów geometrycznych: koła, trójkąta, prostokąta, kwadratu, linii prostej. Konstruktywizm w malarstwie, miał duży wpływ na architekturę, która zaczęła kłaść większy nacisk na funkcjonalność aniżeli na dekoracyjność formy. Zapoczątkował też nowe kierunki w sztuce, takie jak minimalizm, op-art czy sztukę kinetyczną. Należy do ciekawszych kierunków w sztuce, dalej inspiruje artystów i oddziałuje na wyobraźnię odbiorcy. Źródłem sztuki było pragnienie stworzenia nowego świata w nowej formie pozbawionej skojarzeń ze światem przedmiotów oraz osobistych przeżyć. Polskim przedstawicielem kierunku jest Władysław Strzemiński.

Suprematyzm (łac. *supremus* – najwyższy) – kierunek powstał w 1915 roku, jego twórcą był Kazimierz Malewicz, według którego sztuka powinna zmierzać do „poszukiwania istoty odwzorowania”⁴⁹.

Malewicz chciał połączyć ciało i ducha. Szukając formy dla duchowości wziął znak krzyża, ale to był zbyt oczywisty symbol. Kiedy odłączył jedno ramię, powstało „tau”; później zostały trzy kwadraty, ale były jak święta Trójca; dwa to indyjski symbol oznaczający wszechogarniające siły. Więc pozostawił jeden kwadrat. Nie powiesił go na wysokości oczu, tylko pod sufitem – jako pomost między Bogiem a człowiekiem⁵⁰.

⁴⁸ M. K. Zwierzdzyński, *Konstruktywizm a konstrukcjonizm*, „Principia” 56 (2012), s. 117–135, <https://www.doi.org/10.4467/20843887PI.11.007.0583>.

⁴⁹ Hasło: *Suprematyzm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Suprematyzm> (17.01.2024).

⁵⁰ M. Skłodowska, *Sztuka wolna od gwałtu. Rozmowa z Gerhardem Jürgenem Blumem-Kwiatkowskim*, „Gazeta Wyborcza”, 24.11.2006. [w:] M. Wawer, *Dziennikarze o sztuce, czyli opowieści medialnie nielogiczne*, Kraków 2012, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/444/wawer_dziennikarze_o_sztuce_czyli_opowieści_medialnie_nielogiczne_2012.pdf?sequence=1&isAlloved=y (17.01.2024).

Dla Malewicza źródłem dzieła sztuki była myśl dążąca do transcendencji, którą uważał za najważniejszą, a praca, obraz jest wyrażeniem tej myśli. Kwadrat zaś jest początkiem nowego Wszechświata, w nim można zobaczyć wszystko. Dla suprematyzmu ważniejsze było to, w jaki sposób odbiera się dzieło sztuki, uczucie towarzyszące odbiorowi dzieła aniżeli samo dzieło i to, co ono przedstawia.

Kompozycje suprematyczne składały się z elementarnych form geometrycznych (z kwadratu, prostokąta, koła, linii prostej i krzyża). Pierwszą i najważniejszą kompozycją był czarny kwadrat na białym tle, nazwany przez Malewicza atomem malarstwa, jednostką podstawową. Początkowo – kompozycje – były płaskie i statyczne, później, dzięki wprowadzeniu diagonalnych osi, sugerowały przestrzeń i ruch. W latach 1924–26 Malewicz rozszerzył zakres suprematyzmu na kompozycje trójwymiarowe (tzw. architektony i planity). Suprematyzm jest kierunkiem zrywającym ze wszelką figuratywnością w sztuce, która odtąd ma przestać naśladować rzeczywistość. Odrzuca twórczość służącą religii, państwu lub społeczeństwu na rzecz sztuki totalnie nieużytkowej, która ma budzić w człowieku świat duchowych doznań, a nie rozumowych interpretacji. Zakłada maksymalne uproszczenie form, a co za tym idzie zwierzchnictwo (supremację) podstawowych kształtów i kolorów, które nie mają już służyć przedstawianiu większych, bardziej skomplikowanych elementów, ale być wartością samą w sobie⁵¹.

Surrealizm (lub nadrealizm) powstał w 1920 roku we Francji. „Artyści starali się wykreować obrazy burzące logiczny porządek rzeczywistości. Często były to wizje groteskowe, z pogranicza jawy, snu, fantazji, halucynacji, a odsunięte od racjonalizmu”⁵².

⁵¹ K. Malewicz, *Czarny kwadrat na białym tle*, 1915, <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/kazimierz-malewicz-czarny-kwadrat-na-bialym-tle/> (17.01.2024).

⁵² Hasło: *Surrealizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Surrealizm> (17.01.2024).

Surrealizm ściągnął maskę. Otwarcie znieważa Boga i człowieka, żywych i umarłych, piękno i moralność, strukturę i formę, rozsądek i sztukę: „Sztuka to błahostka [...]. Uważa, iż posiadał punkt widzenia, na podstawie którego życie i śmierć, rzeczywistość i wyobrażenia, komunikatywność i jej brak, wszystko, co «nad» i «pod» już nie musi być odbierane jako przeciwieństwa czy pojęcia sprzeczne”. Ta definicja, pozornie naukowa, nie jest niczym więcej jak definicją chaosu. Nawet surrealizm temu nie zaprzecza, lecz uznaje i otwarcie szuka „systematyzacji chaosu” (S. Dali) i dezorientacji. „Nie istnieje porządek nowatorski, istnieje jedynie nieporządek i szaleństwo”. Z satysfakcją ogłasza, że „oto narodził się nowy nałóg, z którego początkiem oferuje się człowiekowi kolejną iluzję: surrealizm, owoc szaleństwa i ciemności” (Aragon). [...] Nie warto bagatelizować tego zjawiska [...]. Surrealizm, w gruncie rzeczy, jest ostatnim pośpiesznym krokiem w kierunku upadku sztuki i człowieka, upadku, którego Nietzsche doświadczył, kiedy w 1881 roku napisał: „Czy nie zaczniemy spadać? I w tył, w bok, w przód, i na wszystkie strony? Czy istnieje jeszcze jakaś góra i dół? Czy nie błądzimy ciągle w jakiejś nieskończonej nicości? Czy nie wionie ku nam pusta przestrzeń? Nie robi się jeszcze zimniej?”⁵³.

Ten opis surrealizmu oddają obrazy przedstawicieli tego nurtu: Salvadora Dali, Maxa Ernsta, a w Polsce: Zdzisława Beksińskiego (np. praca *Pełzająca śmierć* z lat 70. XX wieku). Obrazy Beksińskiego są przesycone samotnością, bólem, śmiercią, końcem świata, najczarniejszymi myślami, które mogą przychodzić człowiekowi do głowy. Artystów surrealizmu interesowała psychoanaliza Carla Gustava Junga i Zygmunta Freuda.

Informel (fr. art. *informel* – sztuka bezkształtna) jest terminem określającym rodzaj malarstwa współczesnego, które powstało w latach 50. XX wieku. Źródłem dzieła sztuki miały być stany i odczucia artystów wywołane wrażeniem

empirycznym lub zmysłowym, nie zaś rzeczywiste i dokładne wyobrażenia. Tworzenie obrazu polegało na swobodnym, żywiolowym operowaniu materią, podobnie jak w ekspresjonizmie. Wszystko to miało odzwierciedlać stany ducha artysty, z zaznaczeniem dynamiki oraz ogromnego ładunku emocjonalnego. Artystą tworzącym w tym nurcie jest np. Jackson Pollock (*Wilczyca*). W Polsce: Tadeusz Kantor (*Informel*, 1959).

Nurt **pop-art** można nazwać „estetyką odpadków”⁵⁴.

Lubię różne zbędne pozostałości i rzeczy dawno zapomniane. Do tych LEFTOVERS mam szczególne zamiłowanie. Zawsze uważałem, że w odłożonych na bok pozostałościach, których nikt już nie chce, może kryć się coś zabawnego. Taki leftover często ma coś w sobie – poza tym szkoda, żeby się marnował. Każda pozostałość ma swój urok⁵⁵.

Nurt narodził się w USA i Wielkiej Brytanii na początku lat 50. XX wieku. Na jego wpływ miała kultura masowa. Pop-art wzorował się na surrealizmie. To, co go odróżniało od dotychczasowych prądów w sztuce, wynikało z tego, że często wykorzystywano do stworzenia dzieła coś, co już istnieje, np. jakieś znane zdjęcie reklamowe, banery, logo, komiksy, kolorowe pisma. Pop-art miał na celu przedstawić, przerobić je tak, by podkreślić kicz i banał. Mistrzem pop-artu do dzisiaj jest Andy Warhol (*Marilyn Monroe*, 1962). W naszym kraju pop-art nie przyjął się tak jak na zachodzie. W twórczości polskich artystów, np. Jerzego „Jurry” Zielińskiego, Teresy Tyszkiewicz, Zdzisława Sosnowskiego, Janusza Haki, widać tylko rezonans inspiracji tym kierunkiem sztuki⁵⁶.

Figuratywizm rozwinął się w pierwszej połowie XX wieku i był kontynuowany nieco w innej formie do lat 70. XX wieku. Malarstwo sięgało po wewnętrzne przeżycia człowieka.

⁵⁴ Por. *Historia brzydoty*, dz. cyt., s. 388.

⁵⁵ *Historia brzydoty*, dz. cyt., s. 388.

⁵⁶ *Pop-art*, <http://www.magazynsztuki.pl/pop-art/> (17.01.2024).

„Ludzkie troski przedstawiano za pomocą różnorodnych deformacji i symboli”⁵⁷. Przedstawicielem tego nurtu jest Francis Bacon⁵⁸.

Minimalizm pojawiał się w sztuce na początku lat 60. XX wieku. Był kompletnie nową koncepcją artystyczną. Odrzucał wiele środków, jakimi wcześniej wyrażała się sztuka.

Operowano jedynie uproszczoną bryłą, podstawowymi kształtami (okrąg, trójkąt, prostokąt), gładkimi powierzchniami oraz wielkościami i skalą (powstawały tak często monumentalne obiekty)⁵⁹.

Sztuka ziemi (początek: lata 70. XX wieku) ma swoje źródło w naturze, w ingerencji w krajobraz, a środkami artystycznymi są kamienie, piasek, drewno, liście, gałęzie, ziemia, drzewa itd. Ponieważ tego typu działania artystyczne są narażone na szkodliwe warunki atmosferyczne, prezentuje się je w formie dokumentacji fotograficznej i filmach wideo. Polską artystką tworzącą w nurcie sztuki ziemi jest Teresa Murak⁶⁰. Twórczość Murak charakteryzuje się zasiewami rzeżuchy. Sama artystka „przyznaje się do inspiracji chrześcijańską duchowością”, krytycy sztuki mówią o feminizmie ziemi, „kobiecości wyabstrahowanej z erotyzmu, za to związanej z tajemnicą życia, symboliką ziemi, płodności, zasiewu, plonu, rodzenia, wzrastania i troski”⁶¹. Do inspiracji duchowością chrześcijańską odwołuje się w swoich działaniach związanych z naturą współczesny artysta Łukasz Murzyn⁶² (*Ziemia*, 2006,

⁵⁷ *Malarstwo figuratywne*, <http://www.magazynsztuki.pl/malarstwo-figuratywne/> (17.01.2024).

⁵⁸ F. Bacon, *Trzy studia postaci na podstawie tematu Ukrzyżowania* (1944), *Autoportret* (1973), *Trzy studia do portretu Luciana Freuda* (1969).

⁵⁹ Hasło: *Minimalizm (sztuki plastyczne)*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Minimalizm_\(sztuki_plastyczne\)#Przypisy](https://pl.wikipedia.org/wiki/Minimalizm_(sztuki_plastyczne)#Przypisy) (17.01.2024).

⁶⁰ *Teresa Murak*, <https://culture.pl/pl/tworca/teresa-murak> (17.01.2024).

⁶¹ I. Zmyślony, *Feminizm ziemi. Powrót Teresy Murak*, <https://archiwum-obieg.u-jazdowski.pl/rozmowy/29069> (17.01.2024).

⁶² Ł. Murzyn, Strona autorska, <https://lukaszmurzyn.com/> (17.01.2024).

cykl instalacji i fotografii). W moim odbiorze sztuka Murzyna raczej skłania się ku ogólnoeuropejskim tendencjom odejścia od szeroko rozumianej Tradycji w Kościele, oderwania od spraw ducha.

Delta „dzieła sztuki”

Sztuka feministyczna nie miała być nowym stylem, czy odłamem, ale częścią szerszego ruchu feministycznego⁶³.

Dziś sztuka feministyczna to jest to, co się dzieje w czasie marszów na ulicach. To jest, to co mówią kobiety wychodząc na ulicę i wykrzykując swój protest. Uważam, że można mówić o tym, jak o sztuce, ponieważ sztuka nie ma granic. Prawda jest taka, że młode artystki zajmują się swoimi osobistymi, wewnętrznymi mitologiami⁶⁴.

Feminizm nie ma nic wspólnego z Prawdą i Pięknem. Jest ideologią, genderyzmem i mutacją marksizmu, a jego celem jest rewolucja społeczna i obyczajowa. Genderyzm jest zgnilizną naszych czasów, to mieszanka marksizmu i pornografii, to nurzanie się w moralnym błocie. Zwrócił na to uwagę Benedykt XVI, mówiąc, że

gender jest gorsze od marksizmu, ponieważ bardziej niszczy rodzinę, kolebkę człowieczeństwa, niszczy samego człowieka i czyni go niezdolnym do tworzenia wyższej kultury oraz życia w niej⁶⁵.

⁶³ Hasło: *Sztuka feministyczna*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_feministyczna (17.01.2024).

⁶⁴ M. Zdanowska, *Sztuka feministyczna tworzy się na ulicach*, <https://wydawnictwo.krytykapolityczna.pl/blog/wywiad/sztuka-feministyczna-tworzy-sie-na-ulicach> (13.12.2023).

⁶⁵ B. Rogalski, *Wyciągają ręce po nasze dzieci*, „Niedziela” 2018 nr 7, <https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/niedziela201807-gender> (13.12.2023).

Źródłem „dzieł” ludzi, artystów, identyfikujących się z LGBT jest ich własny problem związany z seksualnością, odrzuceniem prawa, nawet już nie tylko Bożego, lecz także naturalnego, niezgoda feministek na bycie kobietą stworzoną na obraz i podobieństwo Boże, na rolę żony i matki, która wynika z natury kobiecości. Krecja przybiera różne formy, od plakatów na temat równości poprzez różne happeningi, performensy aż po demonstrację nienawiści do ludzi myślących inaczej, najczęściej odnosi się to do katolików. Należy ich ośmieszyć, wykpić ich wiarę w Jezusa, sprofanować wizerunki świętych. W zależności od charakteru działań można wyróżnić kilka nurtów. Wymienię niektóre z nich.

Sztuka konsumpcyjna – to powiązanie erotyzmu z konsumpcją. Źródłem wszelkich działań jest pewnego rodzaju konsumpcyjna erotyka, udokumentowana i przedstawiona za pomocą fotografii, filmów, instalacji. Tworzona jest na usługi kultury masowej, reklam, kolorowych magazynów. Ten rodzaj sztuki obrazują prace fotograficzne i filmowe Natalii LL. Artystka tak wypowiedziała się o swojej sztuce:

[...] cała moja sztuka od 1972 roku była związana z konceptualną zabawą, konsumpcją. Oczywista przewrotność sztuki konsumpcyjnej była rodzajem kpiny ze świata dojrzałej konkretności, a więc banany w uległych i czarujących ustach mogły się zamienić za przyczyną naszej przewrotnej wyobraźni w penisy spragnione piesszczot. [...] Być może dlatego sztuka konsumpcyjna jest manifestacją radości życia z pełną świadomością twrogi i eschatologicznego końca człowieka⁶⁶.

Waginizm:

[...] którego gwiazdą jest pani Iwona Demko⁶⁷, której prace w całości poświęcone są kobiecym genitaliom, podobnie

⁶⁶ Natalia LL. *Sztuka konsumpcyjna*, <https://culture.pl/pl/dzielo/natalia-ll-sztuka-konsumpcyjna> (13.12.2023).

⁶⁷ I. Demko, Strona autorska, <https://iwonademko.pl/> (17.01.2024).

zresztą jak wszystkie wywiady, których udziela. Do niedawna artystka-waginstka, jak samą siebie określa, funkcjonowała w kulturalnej niszy, do której zaglądali wyłącznie prawdziwi koneserzy sztuki niepokornej oraz wielbiciele sprośności. Obawiam się nawet, że z przewagą tych drugich, co było powodem troski artystki. „Mężczyźni z kolei reagowali ślinieniem w kącikach ust i takimi rubasznymi uśmiechami” – mówiła zniesmaczona tym, że nie każdy umie się poważnie zachować w bliskości wystawionych na widok publiczny kobiecych genitaliów. Kolejna niezrozumiana przez współczesnych artystka, czyli nic nowego⁶⁸.

Co może być źródłem takiej sztuki? Być może potrzeba zwrócenia na siebie uwagi, chęć zaistnienia w świecie, podkreślenia twórczego potencjału niedocenionego przez otoczenie, jakiś bunt z powodu braku władzy, niemocy nad rzeczywistością. Albo gdzieś jeszcze głębiej – ukryta samotność, brak poczucia bezpieczeństwa, chęć bycia przywódczynią kobiet, występowania rzekomo w ich imieniu, ale tak naprawdę to tylko we własnym. To obsesyjne zajmowanie się życiem własnym i innych kobiet, niezdrowe ujęcie dla pasji tworzenia i narzucania sposobu swojego myślenia. „Kiedy kobiety będą gotowe do uniesienia spódnicy, to znaczy, że przeszły kolejny poziom emancypacji. Nie mogę się tego doczekać”⁶⁹.

Sztuka ciała rytualnego:

Artystką, która najpełniej wśród środkowoeuropejskich twórczyń sztuki ciała wypowiedziała się w tej materii, była i wciąż pozostaje Marina Abramović. [...] Bojana Pejić, opisując sztukę ciała ... sytuuje twórczość Mariny Abramović w obszarze „ciała rytualnego”. Podkreśla, że w grupie artystów, z którymi wystawiała, była jedyną kobietą, ale też jedyną osobą z tego grona, która nie przestała używać swego ciała

⁶⁸ *Kataryna: Parada waginistek*, <https://www.rp.pl/plus-minus/art37015311-kataryna-parada-waginistek> (13.12.2023).

⁶⁹ *Kataryna: Parada waginistek*, dz. cyt.

jako „materiału” artystycznego...Punktem odniesienia była fizyczność doznań, [...] fizyczność doświadczenia, poddawanie ciała rozmaitym bodźcom o pararytualnym charakterze, którego celem jest dotarcie do egzystencjalnego wymiaru samopoznania, stanowi zasadniczy element twórczości Mariny Abramović⁷⁰.

Czy rzeczywiście poprzez takie działania artystka osiągnęła cel: dotarła do „egzystencjalnego wymiaru samopoznania”, odnalazła własną tożsamość? Mam wątpliwości. Jest to złudna droga do poznania siebie. Tego typu artyści wmawiają nam swoją interpretację i sposób, w jaki mamy odbierać to, co robią, ale jest to niedorzeczne. Bez Chrystusa, który stał się Człowiekiem, nie jesteśmy w stanie siebie poznać do końca. Wiara i rozum służą poznaniu siebie.

Diagnoza stanu delty

Delta dzieła sztuki może oznaczać, że nie ma już twórców, którzy potrafią „zrozumieć, czym był ów pathos, z jakim Bóg u świtu stworzenia przyglądał się dziełu swoich rąk”⁷¹, że brakuje artystom daru nowego spojrzenia, który rodzi się z modlitwy, medytacji, kontemplacji Piękna, że dzisiejszy świat jest już tak zepsuty, absurdalny, zmaterializowany, zdominowany przez „nowoczesność”, technologię, że człowiek przestał myśleć racjonalnie, że nie potrafi mądrze wykorzystywać zdobyczy nauki ani wybierać pomiędzy dobrem a złem, daje się zmanipulować. Problem pozornego piękna dotyka artystów, którzy z jednej strony chcą być oryginalni, zaznaczyć swoją indywidualność, a z drugiej dają się wciągać w propagandę, kulturę masową, w komercję, która nie jest owocem natchnienia.

⁷⁰ P. Piotrowski, *Ciało i tożsamość. Sztuka ciała w Europie środkowej*, s. 221; <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/50cf63a3-6b04-4bc2-96e8-df978a3961b2/content> (13.12.2023).

⁷¹ J. Paweł II, *List do artystów*, dz. cyt., nr 1, 4.

Czy jest coś ciekawego, pożytecznego dla człowieka we wspomnianych nurtach artystycznych ostatnich lat? Czy to piękno budzi tęsknotę za Dobrem i Pięknem. Trzeba powiedzieć – nie! Sztuka tego okresu jest owocem grzechu opisanego w Księdze Rodzaju, zionie pustką. Jest pragnieniem posiadania, pożądania, przyjemności, życia bez ofiary i wyrzeczenia, skupienia na sobie. Bóg nie ogranicza człowieka, obdarza go wolnością. Jeżeli daje mu przykazania, nakazy i zakazy, to tylko dla jego dobra. Jeśli nie wierzyć Bogu, to komu? Ludziom wewnątrznie i społecznie zdeintegrowanym, przybierającym rozmaite twarze o zamiarach destrukcyjnych dla człowieka i ludzkości?

Piękno nie jest prostą harmonią formy; „najpiękniejszy z synów ludzkich” (Ps 45 [44], 3) jest równocześnie w tajemniczy sposób Tym, który „nie miał wdzięku ani też blasku, aby na Niego popatrzeć” (Iz 53, 2). Jezus Chrystus pokazał, jak prawda i miłość mogą przemienić ciemną tajemnicę śmierci w jasne światło zmartwychwstania. Tu blask chwały Bożej przekracza wszelkie istniejące w świecie piękno. Prawdziwym pięknem jest miłość Boga, która definitywnie objawiła się nam w tajemnicy paschalnej⁷².

Ta miłość pozwala patrzeć na każdego człowieka z nadzieją, ta miłość pozwala patrzeć na piękno i brzydotę, na źródło i deltę. Człowiek ze źródła potrafi uczynić deltę i z delty za sprawą łaski – źródło. Życie każdego człowieka, każdego twórcy, może ulec całkowitej przemianie, gdy doświadczy Boga i pozwoli Mu wejść do swojego serca.

Błędne i bezsensowne jest podążanie za złem i brzydotą w stronę tego, co przeraża i budzi niepokój. Sztuka tylko wtedy może, i powinna, zajmować się złem i brzydotą, gdy chce pokazać o nich prawdę lub je przemieniać w dobro i piękno.

⁷² Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis* (22 lutego 2007), nr 35, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/adhortacje/sacramentum_caritatis_22022007 (17.01.2024).

Wówczas takie działanie jest wzorowaniem i upodabnianiem się do Boga, który „zło dobrem zwycięża”.

„Delta jest efektem wielokrotnej przemiany źródła, a dokładniej przemiany wielu wymieszanych źródeł”⁷³, ale jest też wynikiem zerwania łączności z tym, który jest samym Pięknem i samym Dobrem, z tym, od kogo artyści otrzymali ów dar wrażliwości na piękno.

Obecnie w dużej mierze sztukę współczesną (ową „deltę”) charakteryzuje pustka i niemoralność.

Spora część dorobku artystycznego ostatnich dziesięcioleci, może być w zasadzie rozumiana tylko jako zamierzona drwina z tego, co dotąd określano artystycznym kunsztem. Poprzez kpinę i szyderstwo współcześni artyści próbują uwolnić się spod wielkości prawdziwej sztuki, przekroczyć ją i odnieść nad nią zwycięstwo, niwelując artystyczny poziom, do którego nie potrafią dorosnąć⁷⁴.

Powracając do myśli na temat źródła, według obrazu Heideggera, moje skojarzenia wydają się oczywiste. Obraz sztuki zmieniał się wraz z odejściem od wiary w Boga i rozwojem cywilizacji konsumpcji. Wówczas, gdy wszystkie władze duchowe i intelektualne były spójne, ukierunkowane na Najwyższego, następował rozwój kulturowy i zwiększenie wrażliwości na drugiego człowieka, ale gdy ludzie postawili siebie na miejscu Boga, nastąpił regres wartości moralnych, wzajemnej życzliwości, szacunku do życia. Zdolność tworzenia rzeczy pięknych jest darem Stwórcy, to talent od Boga. Tylko człowiek, który podjął się tworzenia sztuki i doznawał radości i męki tworzenia, może powiedzieć, że ten dar jest jakimś wyróżnieniem, ale i „darem, za który trzeba płacić całym swoim życiem. [...] Nie tworzy się dzieł

⁷³ M. Żelazny, *Estetyka filozoficzna*, dz. cyt., s. 284.

⁷⁴ J. Ratzinger, *Sakrament i misterium*, Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny 2018, s. 163

talentu łatwo; [...] one dorastają, dojrzewają w jakimś bólu, bólu tworzenia, który ma pewne podobieństwo w bólu rodzenia⁷⁵. Ten ból jest skutkiem nie tylko aktu tworzenia, lecz także przeżywania świadomości odpowiedzialności za talent, który zobowiązuje do wcielenia Piękną w dzieło sztuki. Problem jedności poezji i życia, sztuki i życia, w sposób szczególny niepokoił romantyków. Artysta, tworząc nawet najwspanialsze dzieła, musi pamiętać, że „Bóg nie będzie nas sądził za nasze dzieła. Będzie nas sądził z wartości naszego człowieczeństwa”⁷⁶.

Nadzieja na uzdrowienie – trzeba powrócić do Źródła, do początku...

Źródło inspiracji Słowem Bożym nie wyschło. W Polsce jeszcze powstają nowe kościoły⁷⁷, do wystroju wnętrza są zapraszani artyści⁷⁸, którzy nie są przypadkowymi twórcami (oczywiście nie zawsze), lecz osobami związanymi ze wspólnotą wiernych. Teologia Katolicka podjęła projekt: „Namalować katolicyzm od nowa”, Fundacja Marta i Maria organizuje konkursy sztuki sakralnej, Duszpasterstwo Środowisk Twórczych w Toruniu organizuje ogólnopolskie tematyczne wystawy związane z wydarzeniami historyczno-kościelnymi, jak np. rocznica chrztu Polski, objawień w Fatimie, beatyfikacji kard. Stefana

⁷⁵ K. Wojtyła, *Ewangelia a sztuka*, dz. cyt., s. 36–37.

⁷⁶ K. Wojtyła, *Ewangelia a sztuka*, dz. cyt., s. 39.

⁷⁷ Mam na myśli np. Kościół pw. Ducha Świętego w Tychach ozdobiony polichromią Nowosielskiego, a także Kościół św. Franciszka z Asyżu i św. Klary w Tychach, oba budynki zaprojektował Stanisław Niemczyk.

⁷⁸ Dla przykładu: Joanna i Roman Kalarusowie – artyści wykonali malowidła sakralne w kościele pw. bł. Karoliny Kózkówny w Tychach, kościele pw. Matki Kościoła Niepokalanej Jutrzenki Wolności w Katowicach, polichromię nawiązującą do Apokalipsy w krypcie grobowej w katowickiej katedrze Chrystusa Króla; Mateusz Środoń – autor polichromii ściennych i elementów plastycznych wystroju wnętrza kościoła pw. NMP w Międzyzlesiu w Warszawie; Grzegorz Witek – projekt i realizacja trzech drzwi głównych do kościoła pw. św. Ojca Pio, Ursynów, Warszawa.

Wyszyńskiego. Odbywają się plenery pisania ikon. Ale żeby te zadania i inicjatywy były autentyczne, powinny być podejmowane i realizowane w ciszy i na kolanach. Nie stworzy się niczego wspianego, „od nowa” bez modlitwy, bez przemiany serca.

Dokonująca się w wierze odnowa sztuki nie może nastąpić dzięki pieniądзом, ani przez powołanie jakiejś komisji. Sztuka taka zakłada przede wszystkim dar nowego spojrzenia. Warto zatem dołożyć wszelkich wysiłków, aby ponownie dotrzeć do wiary widzącej. Tam, gdzie ona zaistnieje, tam i sztuka znajdzie swój właściwy wyraz⁷⁹.

Próbie naprawienia zerwanej więzi podjął w pierwszej połowie XX wieku francuski filozof Jacques Maritain, który w *Sztuce i mądrości* sformułował swoje oczekiwania wobec artystów chrześcijan. Jego zdaniem, powinni być oni przede wszystkim... świętymi. Drugim warunkiem jest tworzenie pięknych dzieł. I to wszystko. „Jeżeli chcecie stworzyć dzieło chrześcijańskie, bądźcie chrześcijanami i szukajcie sposobu stworzenia dzieła pięknego, w które przejdzie wasze serce; nie starajcie się «robić po chrześcijańsku»” – napisał Maritain. Artysta nie powinien swojego dzieła podporządkowywać ewangelizacji, bo w ten sposób będzie miało ono jedynie charakter propagandowy, a sztuka tego nie znosi. Jeśli zaś autentyczny chrześcijanin użyje całego swojego talentu i warsztatu do tworzenia pięknych rzeczy, to w naturalny sposób nabiorą one cech chrześcijańskich. Wtedy także ewangelizacja będzie bardziej skuteczna.

Wizja Maritaina została podjęta przez Jana Pawła II w *Liście do artystów*. Papież dostrzegł w twórczości artystycznej jakby przedłużenie procesu stworzenia świata opisanego w Księdze Rodzaju. Czy jednak te propozycje filozofa i papieża zostały przez współczesnych przemyślane? W kościołach ciągle robi się to, przed czym przestrzegali Maritain: „oddziela się artystę

od chrześcijanina. [...]. Tymczasem powinniśmy łączyć te dwie rzeczy: wiarę i profesjonalny warsztat”⁸⁰.

Sztuka według Benedykta XVI:

[...] musi się dzisiaj (a może było tak zawsze) przeciwstawić dwóm wyzwaniom: kultowi brzydoty, który mówi nam, że wszystko inne, wszelkie piękno jest oszustwem, a tylko przedstawienie okrucieństwa, podłości, nikczemności wyraża prawdę i jest autentycznym oświeceniem. Musi się ona również przeciwstawić zakłamanemu pięknu, które pomniejsza człowieka, zamiast ukazywać mu jego wielkość i właśnie dlatego jest kłamstwem⁸¹.

Bez tych warunków będzie trudno o powrót do źródła.

TOMASZ WĘCŁAWOWICZ

Bardzo dziękuję siostrze za ciekawe słowa. Wielka szkoda, że nie ma tutaj ks. bp prof. Janochy. Właśnie Jerzy Nowosielski byłby dobrym przykładem artysty, który był jednocześnie teologiem. On zawsze przedstawiał uzasadnienia teologiczne na swoich obrazach. Był teologiem prawosławnym, stąd też charakter ikonowy zarówno jego obrazów religijnych, wystrojów wnętrz cerkiewnych, jak i tych obrazów parareligijnych związanych z człowiekiem. W warszawskiej Zachęcie jest wystawa monograficzna prof. Jerzego Nowosielskiego, migawki można zobaczyć w telewizji, ale kto będzie miał okazję, powinien pojechać i zobaczyć ją osobiście, ponieważ tak dużego przeglądu twórczości Nowosielskiego nie było od 20 lat. W Krakowie jest ekspozycja stała w Muzeum Narodowym, w tzw. Nowym Gmachu przy al. 3 Maja, ale tam są tylko 2–3 małe salki, a w Warszawie jest to duża wystawa czasowa z prywatnych kolekcji. Czy są jakieś pytania do siostry?

⁸⁰ S. Babuchowski, *Pęknięta katedra*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/489791.Peknieta-katedra> (14.12.2023).

⁸¹ J. Ratzinger, *W drodze do Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kraków 2004, s. 42; J. Adamkiewicz, *J. Ratzingera – Benedykta XVI teologia piękna. Założenia, treści, perspektywy*, dz. cyt. s. 171.

KS. STANISŁAW WRONKA

Na początku swojego wystąpienia s. Natanaela przypomniała, że źródłem sztuki powinno być piękno i dobro obecne w stworzeniu, które odbija absolutne piękno i dobro Stwórcy wszystkiego. Pojęcia piękna i dobra są bardzo bliskie w języku hebrajskim i greckim. W tym ostatnim łączono je w jeden wyraz: *kalós kai agathós* – *kaloskagathós*. We współczesnej sztuce widzimy jednak, że artyści chcą przedstawić świat również od strony brzydoty i zła. Kładą więc nacisk nie tyle na piękno i dobro, co na prawdę stworzenia. Jest ono zasadniczo dobre, ale naznaczone także złem. Pytanie tylko, czy w tym koncentrowaniu się na ciemnej stronie rzeczywistości nie ma przesady i pragnienia szokowania. A może jest to wyraz rozpacz i beznadziei? Współczesna sztuka bywa czasem przerażająca. Problem leży chyba w tym, jak połączyć piękno, dobro i prawdę. Widziałem kiedyś w kościele w Niemczech – w czasie spotkania Katolickiej Federacji Biblijnej – obraz Matki Bożej, która miała wygląd czarownicy. Wszyscy uczestnicy, pochodzący z różnych krajów, odebrali ten obraz negatywnie. Po co tutaj brzydota? A może to tylko kwestia gustu, o którym się nie dyskutuje? Genialny kompozytor, Wolfgang Amadeus Mozart, twierdził, że nawet jeśli muzyka dotyczy spraw przerażających, to powinna ciągle być piękna i przyjemna do słuchania. Rzeczywiście jego *Msza żałobna Requiem (Odpoczynek)*, z sekwencją *Dies irae (Dzień gniewu)* mówiącej o śmierci i sądzie, jest piękna, nie drażni uszu. Może dlatego, że ostatnim jej akordem jest Boże miłosierdzie i zbawienie?

S. NATANAELA WIESŁAWA BŁAŻEJCZYK CSSF

Papież Jan Paweł II powiedział kiedyś, że jeśli sztuka przedstawia przejawy zła, ale nie odzwierciedla w naszej percepcji piękna, to jest ona przez nas oceniana jako gorsza, brzydsza i staje się wołaniem o odkupienie. Ważne jest jednak, że mamy taką „sztukę”, ponieważ ona odzwierciedla stan człowieka. Pokazuje, gdzie jest człowiek, w jakim miejscu, co się z nim dzieje. Kiedy ksiądz przedmówca mówił o muzyce, przypomniał mi

się pomnik Chopina w Łazienkach Warszawskich. Przedstawia on kompozytora, który wsłuchuje się w szum wierzby. To jest symbol pragnień człowieka, który chce dotrzeć do istoty Piękna, ale musi otworzyć ucho i serce, wtedy usłyszy, tak jak Chopin, „szum wierzb”. Wykorzystując talent i wyobraźnię, dar otrzymany od Boga, można ten szum zapisać w nutach. To jest owo misterium, że kiedy jesteśmy otwarci na to, co nas otacza, potrafimy uchwycić różne aspekty rzeczywistości, głębię otaczającego nas świata.

JÓZEF CEZARY KAŁUŻNY

Trudno dyskutować z doświadczeniem, bo to jest artystyczne doświadczenie siostry przełożone na doświadczenie historyka sztuki i stąd wynikają oczywiście pewne skróty. Jako historyk zastanawiam się nad doświadczeniem człowieka wierzącego wobec wyobrażenia. Ono mnie zawsze inspirowało, było punktem odniesienia. Jak wyobrażamy sobie Boga bez wypracowanego kanonu? Mówię o okresie wczesnym – do V–VI wieku. Siostra mówiła, jak Bóg nas sobie wyobraża, jak nas czyta. Jak – z drugiej strony – przedstawić Boga, skoro nie posiadano wzorców, wzorców żydowskich – judaizm jest anikoniczny. Poszukiwano w ikonografii tożsamości, więc od II wieku wykorzystywano dostępne, kulturowo bliskie wzorce antyczne (był to czas, w którym zdecydowana większość chrześcijan była już pochodzenia pogańskiego). Mówiły one dwuznacznym językiem, bazującym co prawda na pierwotnym wzorze ikonograficznym znanym w świecie pogańskim, np. Hermes Kriophoros – dobry pasterz, ale zostały wypełnione nową treścią – pogański pasterz staje się Chrystusem Dobrym Pasterzem.

Tu jest moje pytanie: o to doświadczenie własne, o którym siostra mówi... W cytowanym przez siostrę *Liście do artystów* Jana Pawła II jest zdanie, które mnie ujęło: o umiejętności przedstawienia widzialności niewidzialnego. I kiedy w tym kluczu przyjrzałem się rodzącej się sztuce wczesnochrześcijańskiej, zobaczyłem, że kształtują ją na początku nie elity, lecz prości chrześcijanie wyrażający tęsknotę za swoim

Bogiem. Dlatego ta najstarsza ikonografia powstaje w katakumbach, najstarszych miejscach spotkań. Te pierwsze przedstawienia to takie bohomyzy, starożytna sztuka nawet się tym nie zajmuje i słusznie, bo to są bohomyzy, drapańce, potem dopiero w III wieku powstały bardziej dopracowane kompozycje. I to jest wyraz realnej tęsknoty za Bogiem wyrażonej za pomocą prostych narzędzi ikonograficznych: kotwica – nadzieja, kosze chlebów i ryby – cud rozmnożenia, Endymion – Jonasz itd. I mnie ujmowały te pierwsze przedstawienia: niezwykle proste, ale głęboko symboliczne, nieakceptowane przez biskupów i elity Kościoła, a rozkwitające w całe cykle dekoracyjne i kształtujące przyszłe kanony. Pomimo tego, że sztuka w IV wieku funkcjonowała i rozwijała się dynamicznie, to nadal jest na cenzurowanym i często w oficjalnym nauczaniu (synod w Elwirze – ostro przeciw sztuce, bp Epifaniusza z Salaminy, Tertulian) następuje jej odrzucenie i negacja jako czynnik niebezpieczny i bałwochwalczy. A tutaj to jest potrzeba serca do wyobrażenia, tęsknota do wyrażenia tej tęsknoty za pomocą obrazu. Dlaczego? Dlatego, że świat i żyjący w nim ludzie zawsze był medialni, obrazkowi, zawsze towarzyszyła im chęć wyobrażenia sobie Stwórcy i ich tęsknoty za nim. Siostra mówiła o doświadczeniu spotkania człowieka z Bogiem – mnie ujmowała głęboko prostota obrazu, a jednocześnie jego ogromny potencjał emocjonalny: gołębica, która wyglądała jak kuropatwa z kijami golfowymi, a to ma być gałązka oliwna wydrapana na kolanach, na szybko, ale ile jest w tym emocji? Więc ja bym tego nie bagatelizował, bo jest to ważne w każdym z tych obrazów, które siostra pokazała. I spotkanie w tej relacji człowieka z Bogiem, w każdym z tych obrazów, może być najpiękniejszym doświadczeniem.

S. NATANAELA WIESŁAWA BŁAŻEJCZYK CSSF

Dzisiaj również mamy podobne przykłady, ponieważ nie wszystkie obrazy czy rzeźby, które są przedmiotem kultu i słyną z łask, są uznawane za dzieła sztuki. Człowiek, modląc się przed nimi, może otrzymać o wiele więcej łask,

niż gdyby modlił się przed obrazem z najlepszych galerii. To jest wielka tajemnica łaski Bożej w sztuce sakralnej, że autentyzm płynący z serca i pokora często mają dużo większą moc niż dzieło, które zostało stworzone przez kogoś o „wielkim” nazwisku.

GŁOS Z SALI

Nie wiem, czy siostra to zrobiła celowo, ale chciałam podziękować, bo w tej sztuce, która powstawała na przestrzeni wieków, dla mnie było ważne podkreślenie, że tak naprawdę celem poszukiwań człowieka, jest to, by potrafił odnaleźć się w tym, co go otacza. Powiedziała siostra o tej przestrzeni stworzenia przez Boga, potem przeszła przez to, co jest w człowieku i co jest zachwytem dla samego człowieka, który powinien to zobaczyć, że jest obrazem piękna i że Bogu podobało się stworzenie człowieka właśnie takiego. Jest to zachwyty nad mężczyzną, kobietą i dzieckiem. Potem to przejście w światłości. Ja jestem bardzo wdzięczna, że pokazała siostra cały ten wachlarz. Dla mnie było to zebraniem tego, co składa się na życie człowieka, a także wyrazem tego, że wszystko jest w Bogu. Moje zagubienie sprawia, że zaczynam tracić kształt, ale z drugiej strony odnaleźć siebie mogę w tym, co zaczyna być ciszą, kolorem. Bardzo piękne byłyby te obrazy, jeśli chodzi o impresjonizm. Ja zachwycam się tym, że niejednokrotnie piękno odnajduje się w tym, co wydawałoby się mgliste. Sama impresjonizmu nie lubię, ale dzisiaj popatrzyłam na stronę obrazu grzechu, zagubienia, dramatu, w którym człowiek woła, gdzie jest jego miejsce. Zrobiła siostra dla mnie wiele, pokazując przez całe te wieki obraz życia każdego z nas, i za to chciałam podziękować.

S. NATANAELA WIESŁAWA BŁAŻEJCZYK CSSF

Chciałam tylko, żeby każdy pamiętał, że z delty można przejść do źródła, bo w chrześcijaństwie tak jest. Jezus na nas czeka. Dodam tylko, że o ile rzeka nie wraca z delty do źródła, o tyle z punktu widzenia chrześcijańskiego w sztuce jest możliwość powrotu: Jezus na nas czeka.

KS. ANDRZEJ NOWICKI

Chciałem siostrze bardzo podziękować za ten wykład. Zrodziła mi się taka myśl, mianowicie: kiedyś kard. Ratzinger określił teologię jako myśl ścigającą serce. To określenie mi się bardzo podobało, bo nawiązywało do myśli Abrahama JozuiHeshel'a, który mówił o niemożności zbliżenia się i spotkania tego, co niewysłowione, z tym, co rozumowe, z tego świata, gdzie wszystko liczymy i ważymy. Dlaczego to przywołuję? Bo często to spojrzenie na sztukę może być zależne w aspekcie tej korelacji: jakie serce i jaka myśl – taka sztuka. Myśl, która ściga serce, i jakie serce? Oczywiście my tutaj wchodzimy w pewne bardzo subiektywne doświadczenie, do którego każdy człowiek ma prawo, nie możemy go ograniczać. Wiemy też, że z gustami się nie dyskutuje, ale myślę, że w odniesieniu do tego świata, wyrażania siebie i wrażliwości, która też tutaj padała, to kwestia tego, jakie jest to ludzkie serce, jest niezwykle istotna. Oczywiście mówimy tutaj o wymiarze symbolicznym, ale rozumiemy coś o wiele więcej, czyli jakie jest to nasze człowieczeństwo, które również poprzez sztukę wydobywamy. Bo może być myśl, która pracuje na zamówienie i też możemy mieć do czynienia z jakimś tam dziełem, które pewnie zostanie okrzyknięte za wybitne, ale my nie mamy tego czucia, takiego doświadczenia mistycznego nie tylko w odniesieniu do autora, lecz także w ogóle do sztuki, do pewnego spojrzenia, które po ludzku jakoś większość określa jako: to jest to.

TOMASZ WĘCŁAWOWICZ

Bardzo dziękuję. Siostra poruszyła bardzo ciekawą kwestię, że dzieło niedoskonałe artystycznie czasem się cieszy większym kultem niż dzieło wielkiego mistrza. Niedawno była taka niezręczna sytuacja konserwatorska w Krakowie, bo figura Madonny, czczona lokalnie w jednej z podkrakowskich wsi, była oddana do konserwacji i spod ludowych przemalówek wyszła figura późnogotycka. Ale wierni już jej nie chcieli, oni chcieli tamtą, bo to nie była ich Madonna.

GRAŻYNA KORPAL

GRANICE INGERENCJI KONSERWATORSKIEJ

W DZIEŁACH SZTUKI SAKRALNEJ

Primum non nocere, secundum cavere, tertium sanare (nie szkodzić, uważać, leczyć) – trawestując przypisywaną Hipokratesowi zasadę w odniesieniu do konserwacji dzieł sztuki, przyjmujemy, że należy wstrzymać się od niepotrzebnych interwencji, traktować dzieła z szacunkiem i ratować zapobiegając dalszej destrukcji.

Obecnie publikowane na całym świecie kodeksy deontologii konserwatorskiej, odnoszące się do norm, obowiązków oraz granic ingerencji konserwatorów, szczegółowo określają zasady ochrony dziedzictwa kultury. Dotyczą badań zabytkowych obiektów, poprawności strategii konserwacji, a także działań konserwatorów¹.

Przyjmujemy (za Wolfangiem Baatzem²), że znajomość historycznego rozwoju myśli konserwatorskiej pozwala na uniknięcie popełniania błędów w ochronie dziedzictwa kulturowego. Niestety w praktyce wciąż pokutują sztywne schematy, doktryny konserwatorskie niedostosowane do indywidualnego charakteru i rangi konserwowanych obiektów. Panujące „mody konserwatorskie”, prawa rynku czy uwarunkowania społeczne dodatkowo utrudniają wnikliwą analizę i optymalne rozwiązania poddanego konserwacji dzieła sztuki. Równocześnie postrzeganie konserwacji dzieł sztuki, oparte na badaniu samej materii przedmiotu konserwacji, jego tworzywa i czynników zmieniających to tworzywo, doprowadziło do coraz powszechniejszego obecnie zjawiska, zdominowania przez naukową informację konserwatorską intencji autorskich,

¹ *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe normy Ochrony Dziedzictwa Kultury*, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, <https://bc.pollub.pl/Content/12727/PDF/vademecumpl.pdf> (17.01.2024).

² W. Baatz, *On principles and objectivity*, [w:] *Conservation ethics today: are our conservation-restoration theories and practice ready for the twenty-first century?*, s. 65–71.

wartości artystycznych, duchowości i ekspresji dzieła. Sprzyja temu rygorystyczne przestrzeganie zasad konserwatorskich obowiązujących w sferze działań plastycznych. Tymczasem relacja między scjentycznym i artystycznym sposobem oceny dzieł sztuki jest nie tylko złożona, lecz także stanowi istotę procesu konserwacji. Artystyczny aspekt działań konserwatorskich jest fundamentalny i nie może być pominięty. Ten nieograniczony obszar refleksji i doznań wymaga od konserwatora zdolności artystycznych, własnych twórczych dokonań i niedyskursywnego doświadczenia estetycznego – co najważniejsze wymaga szczególnej odpowiedzialności i pokory, by ocalić obiekt, dostrzec i wydobyć idee twórcy zawartą w konserwowanym dziele sztuki³.

Dotyczy to szczególnie dzieł sztuki sakralnej⁴. Konserwator musi mieć zakodowane, że obiekty pozostające w kulcie dalece wykraczają poza swój aspekt rzeczowy – posiadają szczególną wartość wynikającą nie tylko z roli, do jakiej zostały stworzone, lecz także duchowości wynikającej z adoracji, „wymodlenia”, wiary odbiorców i liturgii. W tym aspekcie działania konserwatorskie w warstwie intelektualnej i artystycznej dalece wykraczają poza przyjęte schematy czy modele decyzyjne. U podstaw deontologicznego pojmowania procesu konserwacji leży niepodważalne prawo twórcy-artysty do pełnego poszanowania rezultatów jego pracy niezależnie od wieku i wartości dzieła. Konserwator „dotyka” dzieła sztuki będącego zapisem twórczego przeżycia, poznania oraz działania autora. Ten zapis skłania do zastanowienia się nie tylko nad procesem powstania dzieła, jego historią, technologią, lecz także nad jego twórcą, sprawcą zawartej w nich duchowości i ekspresji. Pozwala mimo oddalenia czasowego i kulturowego uchwycić sens nadawany im nie tylko przez artystę. Wartości zawarte w dziele sztuki, warunkujące jego oddziaływanie,

³ W. Kurpik, *Zasady konserwacji dzieł sztuki – celowość i zakres unormowań*, „Biuletyn Informacyjny Konserwacji Dzieł Sztuki” 7 (1996) nr 3–4 (26–27), s. 41–42,

⁴ J. S. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1995.

muszą być zachowane, odkryte lub przywrócone w trakcie konserwacji, nie mogą być zagubione. Odbiór wartości zawartych w obiekcie nie jest czymś stałym, proces ten zależy od dzieła, odbiorcy i czasu. Konserwator staje między artystą twórcą dzieła, a odbiorcą współczesnym i przyszłym, dotyka najwrażliwszej tkanki tego, co przedstawione i tego, co wyrażone, co razem tworzy świat przedmiotu estetycznego⁵. Oczywista prawda o niepowtarzalności dzieła i różnorodności jego przekształceń oraz zniszczeń w kontekście roli, jaką pełni, sprawia, że decyzje konserwatora wymykają się ścisłym rygorom. Aliści mamy świadomość, że rozpoznanie dzieła będzie zawsze zjawiskiem niepełnym zarówno z historycznego punktu widzenia, jak i mechanizmów psychologicznych czy społeczno-kulturowych.

Przywołanie tego obszaru działań konserwatorskich pomaga zwrócić uwagę na pewne cechy materialności przedmiotów konserwacji, które niekoniecznie przynależą wyłącznie do domeny dzieł sztuki. To właśnie m.in. te problemy związane z zachowaniem dzieł sztuki sakralnej przyczyniły się w dużym stopniu do przywrócenia humanistycznego aspektu rozważań o materiale obiektów poddanych konserwacji. Konserwator dzieł sztuki, który na co dzień zmagają się z problemem przemijania, musi zdekodować dzieło i jego konteksty, przenieść uwagę z bezwarunkowej ochrony materii na intencje artysty. Zarazem musi mieć świadomość, że „zatrzymanie” procesu przemijania bywa wyborem etycznym. To, co zachowamy, zawsze będzie miało wpływ na współczesną i przyszłą percepcję. Wybór niezmiennie budzi i będzie budził kontrowersje, będzie zarazem uzależniony od obowiązującego systemu wartości. Właściwa decyzja z dzisiejszej perspektywy nie gwarantuje zamierzonej interpretacji w przyszłości. Umiarkowana akceptacja naturalnych procesów ma tutaj kluczowe znaczenie. To sprawia, że konserwatorskie decyzje wymagają zawsze

⁵ G. Korpala, *Autor, dzieło sztuki, konserwator, odbiorca*, Kraków 2004, s. 29–31 (Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie 13).

mądrego kompromisu. Nie ułatwia zadania świadomość, że podjęte przez konserwatora działanie, zmierzające do zachowania dzieła sztuki, paradoksalnie są i będą związane z kreacją lub neokreacją jakości artystycznych⁶. Z kolei naukowa orientacja, kreując w większości przypadków bezkrytyczne podejście do materiału i autentyzmu jako podstawowego czynnika kwalifikującego i odnoszącego się do wartości dzieła, znacząco zmienia „emanację”, przeżywanie, odbiór lub rolę, jaką pełnią dzieła sakralne pozostające w kulcie. Szczęśliwie aktualnie rozwijane teorie konserwatorskie wskazują, że konserwacja ulega „odmaterializowaniu”. Stopniowo problem materiału traci swoją pierwszoplanową pozycję i samodzielną niepodważalną wartość. Wsparciem dla krytycznej oceny dotychczasowych działań jest tendencja indywidualnego i kontekstualnego podejścia do praktyk konserwatorskich kielkująca od końca minionego wieku. Zmiany podejścia do szeroko podejmowanego dziedzictwa kultury, gdzie silnym nurtem debat są zagadnienia szanujące tożsamość, ma tutaj fundamentalne znaczenie. W takim podejściu dyscyplina konserwacji budowana wokół szeroko pojętego dziedzictwa sprawia, że praktyka konserwatorska nie może ograniczać się do materii chronionych przedmiotów, lecz zmusza do refleksji, zarazem prowokuje do weryfikacji dotychczasowych tendencji i obowiązującej deontologii konserwatorskiej.

Reasumując, pozostaje nadal pytanie, jak uniknąć ewentualnych błędów?

Po pierwsze, wiedząc, że każde dzieło jest przekazem, należy dostrzec jego niematerialną wartość. Równocześnie trzeba mieć na uwadze, że dualny charakter dzieła nie ułatwia zadania w podejmowaniu decyzji i opracowaniu postępowania konserwatorskiego. Wymaga zatem wyważonej, szeroko konsultowanej dyskusji w zakresie teologii, liturgii, historii

⁶ G. Korpala, *Artystyczny aspekt procesu konserwacji*, [w:] *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, red. B. Szymgin, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Warszawa–Lublin 2008, s. 49–50.

sztuki, a także tradycji, obrzędowości, obyczajów, słowem – dziedzictwa danego miejsca. Akceptując fakt, że to czas i konserwator kreują sytuacje wykraczające poza pierwotny wyraz artystyczny konserwowanego dzieła, należy mieć świadomość, że zamazujemy *nolens volens* granicę między jego obiektywną źródłową wymową a subiektywną interpretacją. Zachowanie prawdy materii, czy inaczej autentyzmu, zostaje zakłócone przez nieuniknione w większości przypadków zabiegi dekontaminacyjne czy kolejne wprowadzanie środków zabezpieczających, konsolidujących, utrwalających lub impregnujących zniszczony obiekt. Odbiór sensoryczny dzieła sztuki zostaje zmieniony. Z kolei zachłanne pragnienie zachowania obiektu w jego zniszczonej formie prowadzi często do nadinterpretacji zagadnienia i jest nie do zaakceptowania przez wiernych, traci swój sens. Paradoksalnie, wybierając purystyczne rozwiązania, w istocie prezentujemy odbiorcy dzieło możliwe do wielorakiej interpretacji, odmienne od pierwotnego założenia, kreujemy nowe przeżycia estetyczne, dalekie od pierwotnego wyrazu. Decyzje sprowadzenia konserwacji do niezbędnego minimum, czyli zabiegów nieingerujących w obiekt poza wprowadzeniem specyfików umożliwiających przetrwanie materii, wpisują się w przyjęte doktryny konserwatorskie. Tak zakonserwowane dzieła to doskonałe preparaty – dopuszczalne, zazwyczaj adresowane do ekspozycji muzealnej. Niestety autorem takiego opracowania i ekspresji jest zarówno konserwator, jak i czas. Pozostaje zatem retoryczne pytanie, czy wykreowany nowy wyraz artystyczny, wynikający z radykalizmu naukowo zorientowanej konserwacji, nie oddala nas w coraz większym stopniu od przedmiotu konserwacji, kładąc nacisk na zagadnienia materii kosztem zagubienia wartości niematerialnych.

Po drugie, nie możemy zapomnieć o najważniejszym, tj. kontekście podanego konserwacji dzieła – w tym przypadku niezmiernie ważnym elementem jest aspekt komunikacji z właścicielem lub właścicielami, a także konieczność partycypacji społecznej na poszczególnych etapach procesu konserwacji, czyli identyfikacji dzieła i jego stanu zachowania, diagnozy i samego projektu. Niezbędne jest upowszechnienie

wiedzy dotyczącej konserwowanego obiektu w odniesieniu do kultu, tradycji parafialnych, „przyzwyczajień” itd. Dużą rolę odgrywa tutaj istotny dla zachowania dziedzictwa wątek edukacyjny. Każda konserwacja kreuje nową rzeczywistość dla obiektu, dlatego biorąc pod uwagę kontekst dzieła sakralnego, jego integralność, prawdę materii i wartości niematerialne oraz problemy wynikające z tego zadania, musimy poszerzyć dotychczasową obowiązującą współpracę interdyscyplinarną o współpracę z teologami specjalistami od historii kościoła, liturgii, a także o dyskurs z miejscową społecznością.

Po trzecie, ujmując holistycznie przedmiot konserwacji, musimy posługiwać się językiem sztuki i przenieść uwagę z bezwarunkowej ochrony materii na *intentio operis*.

Na marginesie tego syntetycznego spojrzenia na proces konserwacji dzieł sztuki sakralnej pozostających w kulcie, nasuwa mi się osobista refleksja – walcząc o zachowanie naszego dziedzictwa, pamiętajmy, że globalizacja systemu myślenia jest wrogiem konserwacji dzieł sztuki wymagających zawsze indywidualnego podejścia – *contra spem spero*.

TOMASZ WĘCŁAWOWICZ

Dziękuję pani profesor za wypowiedź. Podsumuję ją anegdotą. Przykład z życia jednej z podkrakowskich wsi – był obraz w kościele wiejskim, który nie cieszył się specjalnym kultem. Przedstawiał twarz starca wśród chmurek, było to bardzo kiepskie malowidło. Postać była rozumiana jako Bóg Ojciec, konserwatorka (to było jakieś 60 lat temu) przeglądała ten obraz i stwierdziła, że tam pod spodem coś jest, wymyśla i okazało się, że jest to obraz gotycki – biskup w infule z pastorałem, z długą siwą brodą. I ona, młoda historyczka sztuki, określiła go jako św. Mikołaja i jako św. Mikołaj przez dziesięciolecia funkcjonował w tym kościele. Na rok 2000 wiele cennych obrazów ponownie oddano do konserwacji. Ks. Nowobilski się tym zajmował. Oczywiście konserwacja była zachowawcza, bo był to tryptyk, chociaż tylko środkowa część funkcjonowała, więc odnowiono także skrzydła i z kontekstu ikonograficznego okazało się, że jest to św. Wojciech. Obraz wrócił do kościoła, gdzie już był rozbudowany cały

ceremoniał czczenia św. Mikołaja. Dzieci dostawały prezenty pod obrazem św. Mikołaja i ten św. Wojciech dalej robi za św. Mikołaja. Tylko kilku historyków sztuki wie, że to jest św. Mikołaj. Opublikowano to w Czechach, ponieważ obraz prawdopodobnie był pod wpływem czeskim.

KS. JACEK KURZYDŁO

MYŚL TEOLOGICZNA

W EKSPOZYCJI MUZEUM DIECEZJALNEGO

Muzeum diecezjalne jest szczególnym rodzajem ośrodka kultury, który skupia swoją uwagę na obiektach sztuki sakralnej oraz sztuki religijnej. Można odnieść wrażenie, że nie różni się ono od innych muzeów, tzw. świeckich, wszak wiele jest muzeów tematycznych lub takich, które prezentują obiekty związane ze sztuką sakralną. Jednak zasadniczą różnicą jest narracja, zgodnie z którą przygotowywane są scenariusze ekspozycji. W muzeach sztuki jest to narracja na ogół chronologiczna. Ukazywane są dzieła określonych okresów, środowisk artystycznych, monograficzne zespoły dzieł jednego artysty ukazujące np. etapy jego twórczości.

Jeśli chodzi o muzea diecezjalne, powinny się one charakteryzować narracją synchroniczną, przenoszącą nas na płaszczyznę teologiczną, która piękno potrafi wypełnić treścią prawdy.

Doświadczając piękna, zostajemy do głębi zranieni, a to zranienie porywa nas w górę, ponad nas samych, budzi tęsknotę i w ten sposób prowadzi w kierunku tego, co prawdziwie piękne, w kierunku samego dobra¹.

Zatem scenariusze wystaw muzeów diecezjalnych i prezentowane na nich dzieła powinny być łączone tematami teologicznymi i wątkami liturgicznymi. Ten kierunek pozwala wydobyć ich pierwotne znaczenie lub funkcję kultyczną. Niezwykle inspirujące dla widza może być odkrywanie intencji

¹ Benedykt XVI, *Duch liturgii*, dz. cyt., s. 115.

fundatorów, a także pasji artystycznej twórców. Warto przy tym zaznaczyć, że obiekty zgromadzone na ekspozycji nie muszą zawierać się jedynie w kręgu dzieł sakralnych. Czasami sztuka niesakralna, a związana z danym miejscem, dzięki wpleceniu jej w kontekst sakralny pozwala z niej wydobyć najbardziej autentyczne światło. Precyzyjnie ujął to papież Benedykt XVI w przemówieniu do pracowników Muzeów Watykańskich:

Jest to światło ludzkiego stworzenia, ukształtowanego przez Boga, wolności w dramacie odkupienia, rozdartego między ziemią a niebem, między ciałem a duchem. Jest to światło piękna, które bije z dzieła sztuki i prowadzi ducha do otwarcia się na to, co wzniosłe – na wyżyny, gdzie Stwórcę spotyka stworzenie, które powstało na Jego obraz i podobieństwo.

Myśl teologiczna w ekspozycji muzealnej zdaje się porządkować zespół różnego rodzaju obiektów z zakresu malarstwa, rzeźby, złotnictwa, tkanin, pochodzących z różnych okresów dziejowych i stylistycznych. Przez nią pozorna różnorodność staje się nie tylko spójnym przekazem tego, czym żył i żyje wspólnota Kościoła, lecz także odkrywa przed widzem kierunek poszukiwań sztuki, piękna.

Dla zobrazowania przedstawionych powyżej tez, chciałbym posłużyć się konkretnym przykładem, jakim będzie obecnie prezentowana w Muzeum Archidiecezjalnym w Krakowie wystawa stała zatytułowana *Sztuka sakralna Małopolski*. Głównym założeniem scenariusza tej ekspozycji jest próba ukazania historycznego i artystycznego bogactwa sztuki sakralnej na terenie Małopolski – definiowanej w tym przypadku zarówno jako twórczość lokalnych artystów, jak i fundacje przedstawicieli małopolskiego Kościoła. Obiekty reprezentują różne okresy, od XIII wieku do czasów współczesnych, przybliżając dwie obecne w Małopolsce tradycje Kościoła – Zachodnią i Wschodnią. Podczas prac nad aranżacją wystawy Muzeum Archidiecezjalne postanowiło odejść od podziału chronologicznego. Zamiast tego kolejne sale ukazują konkretne tematy ikonograficzne (m.in. ikonografia Chrystusa, Maryi, świętych) czy idee, a w przypadku dzieł rzemiosła artystycznego także określone techniki

zdobnicze, co ułatwia porównanie, jak konkretne wątki w sztuce sakralnej zmieniały się i rozwijały na przestrzeni wieków.

Oś wystawy stanowią wypowiedzi papieża Benedykta XVI, które nie tylko wprowadzają w tematykę poszczególnych części ekspozycji, lecz także zwracają uwagę na dodatkowy wątek, jakim są rozważania nad pięknem i sztuką – zarówno w ujęciu teologicznym, jak i tym obecnym w naszym codziennym życiu.

Związek pomiędzy tajemnicą, w którą się wierzy i tajemnicą, którą się celebruje, wyraża się w sposób szczególny w teologicznej i liturgicznej wartości piękna. Liturgia bowiem, jak i zresztą Objawienie chrześcijańskie, ma wewnętrzny związek z pięknem: jest *veritatis splendor*².

Pierwsza część wystawy to opowieść o najważniejszych w sztuce zachodniej motywach ikonograficznych i symbolach. Ekspozycję otwiera sala chrystologiczna – poświęcona przedstawieniom Chrystusa, scen z Jego życia, a także tematyce liturgii i jej związków ze sztuką sakralną. Niejako ekspozycją otwierającą jest XIII-wieczna chrzcielnica z parafii w Dobczycach, która odwołuje nas do inicjacji chrześcijańskiej. W tej sali zobaczymy również obrazy z Poliptyku z kościoła Mariackiego w Krakowie autorstwa Jakuba Mertensa, scenę Ukrzyżowania z XVII wieku z umieszczonymi pod krzyżem fundatorami czy ten sam temat śmierci Zbawiciela na krzyżu w otoczeniu ornamentów roślinnych na transferach fresków datowanych na lata 1420–1430. Oprócz wyjątkowych obrazów i rzeźb Chrystusa Zmartwychwstałego, znajdują się tutaj także tkaniny liturgiczne oraz dzieła sztuki złotniczej. Możemy zobaczyć drogocenne gotyckie kielichy z XIV i XV wieku, bogato zdobione monstrancje (np. wykonaną w warsztacie augsburskim z kościoła w Łazanach) czy dzban i tacę używane do lavabo wykonane w XVII wieku przez Krystiana Paulsena. Szaty i paramenty liturgiczne odwołują nas bezpośrednio do Eucharystii, podczas której piękno obrzędów, języka i arcyzmu

² Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis*, nr 35.

przedmiotów ma przygotować ludzi do zachwycenia się Bożą chwałą ucieleśnioną w osobie Jezusa Chrystusa.

Jak mówił w swoim orędziu na Światowy Dzień Chorego w 2008 roku papież Benedykt XVI: „Nie sposób kontemplanować Maryję i nie ulec fascynacji Chrystusem; nie można też, patrząc na Chrystusa, nie odczuwać obecności Maryi”. Z tego właśnie względu druga sala wystawy wprowadza nas w tematykę maryjną. Na ekspozycji zobaczymy XIII- i XIV-wieczne rzeźby przedstawiające Madonnę z dzieciątkiem, obrazy *Zwiastowanie* pędzla Giovanniego Battisty Pittoniego oraz *Matkę Bożą Karmiącą* autorstwa Józefa Unierzyskiego. Tematykę maryjną prezentują również ornaty ze sceną Wniebowzięcia czy Matkę Bożą Niepokalanie Poczętą. Z kolei w gablocie zobaczymy korony Matki Bożej Świętojańskiej i Dzieciątka z kościoła św. Jana w Krakowie.

Maryja [...] wraz z wielką wspólnotą świętych i zajmując centralne miejsce pośród nich, jeszcze stoi przed Bogiem i wstawia się za nami, prosząc Syna, by znów posłał swego Ducha do Kościoła i świata i odnowił oblicze ziemi³.

W dalszych salach przedstawienia Matki Bożej i Chrystusa przeplatają się z wizerunkami świętych. Na ekspozycji znajdziemy m.in. najstarszy przykład malarstwa tablicowego w Polsce z kościoła w Dębnie Podhalańskim przedstawiający św. Agnieszkę i św. Katarzynę (XIII wiek), wizerunek św. Hieronima powiązany z warsztatem hiszpańskiego malarza Jusepe de Ribery, obrazy świętych: Jana od Krzyża, Franciszka Ksawerego i Jacka oraz wykonany na początku XV wieku obraz św. Jana Jałmużnika w otoczeniu żebraków, zamknięty w pięknej gotyckiej formie.

W życiu świętych nie należy brać pod uwagę jedynie ich ziemskiej biografii, ale także ich życie i dzieło w Bogu, po

³ Benedykt XVI, *Msza Święta w sanktuarium maryjnym w Altötting*, 11 września 2006.

śmierci. Jeśli chodzi o świętych jest jasne: kto zmierza ku Bogu, nie oddala się od ludzi, ale staje się im prawdziwie bliski. W nikim innym, jak w Maryi, nie możemy tego dostrzec wyraźniej⁴.

Ostatnia sala tej części ekspozycji jest miejscem sprzyjającym wyciszeniu, w którym zwiedzający są zaproszeni do chwili osobistej modlitwy i kontemplacji – to sala, w której umieszczone są m.in. relikwiarze. Chodzi o realne przeniesienie zwiedzających od estetycznej i niejako dydaktycznej wędrówki do wertykalnego spotkania ze świadkami Zmartwychwstałego Chrystusa.

Druga część wystawy *Sztuka sakralna Małopolski* to ukazanie bogactwa sztuki cerkiewnej wschodniej części tego regionu. Pokażny zbiór ikon i paramentów liturgicznych, pochodzący ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, ukazuje nam niejako inną drogę odkrywania Boga w dziele stworzenia niż w sztuce zachodniej. Pierwszą rolę w dziele sztuki pełni już nie jej estetyczny idealny wygląd, lecz tematyka, którą wyraża. Ukazane, mówiąc technicznym językiem, płasko wizerunki Chrystusa, Maryi i świętych są jedynie drogowskazem, który ma prowadzić do bezpośredniego spotkania w duchu modlitwy i kontemplacji. Pierwsza sala zawiera elementy wystroju cerkwi łemkowskich. Zobaczymy tu rekonstrukcję ikonostasu czy jego miniaturową formę, zdobioną ambonę i lichtarze. W drugiej sali są ikony przedstawiające Matkę Bożą i świętych z najstarszym wizerunkiem maryjnym ze zbiorów sądeckich, Hodegetrią pochodzącą z końca XV wieku. W ostatniej sali możemy podziwiać wizerunki Chrystusa odbitej na chuście, tzw. Mandylion, oraz polichromowane lichtarze i krzyże, księgi liturgiczne i ikony z wizerunkami Apostołów. Każda z sal zawiera tabliczki z cytatami wypowiedzi papieża Benedykta XVI, które pomagają zrozumieć charakter i znaczenie wizerunków sztuki cerkiewnej.

Myśl teologiczna zawarta w scenariuszu wystaw w muzeach diecezjalnych, pokazana na przykładzie wystawy stałej

⁴ Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est*, nr 42.

w Muzeum Archidiecezjalnym w Krakowie, ukazuje nie tylko ich spójność i związek z celami, które przyświecają charakterowi tych instytucji, lecz także wyraża konieczność takiej implementacji jako czynnika ewangelizacyjnego, który powinien przyświecać kościelnej instytucji kultury. Dlatego wciąż należy kłaść duży nacisk na doskonalenie zespołów muzealnych w ich pracach koncepcyjnych, w których teologia będzie nieustannie źródłem inspiracji i solidną podwaliną w działaniach aranżacyjnych.

Miasta i wioski na całym świecie zawierają skarby sztuki, które wyrażają wiarę i przypominają nam o związku z Bogiem. Niech więc odwiedziny miejsc sztuki będą nie tylko okazją do wzbogacenia kulturalnego, ale niech się staną również czasem łaski, bodźcem do umocnienia naszej wiary i dialogu z Panem⁵.

JÓZEF KAŁUŻNY

Taka refleksja do prezentacji księdza dyrektora. Dla mnie jest bardzo ważne, że pojawia się jasna narracja związana z myślą teologiczną zawartą w muzeum. W końcu są to nie tylko artefakty, lecz także scenariusz, opowieść, w którą zostajemy wciągnięci. Jestem zmęczony wystawami w muzeach związanymi z instytucjami kościoła, które odwiedzam, gdzie nie ma myśli teologicznej, a jest tylko „wystawa”. Ja tam znajduję mumię egipską obok relikwiarza i...? Wiem, że to jest bliskie, a jedno i drugie to osoba zmarła, co więcej, ta myśl mi się podoba, ale bez opowieści i dopowiedzeń mamy tylko dwa „puste” artefakty – historia je ubiera i odziewa w narrację.

Na rocznicę chrztu Polski 1050 miałem przyjemność razem z dyrektorem Muzeum Archeologicznego w Krakowie, prof. Jackiem Górskim, współtworzyć scenariusz i wystawę *Historia chrześcijaństwa w Polsce po 966*. I dyrektor do mnie dzwoni tuż przed otwarciem i mówi, a wręcz krzyczy: udało się! Ja mówię, że otwieramy o 10, a jest dopiero 8, a on

powtarza: udało się. Koncepcja była taka, że w jednej z sal wystawowych budynku Muzeum Archeologicznego, starej przestrzeni sakralnej klasztoru karmelitów, gdzie znajdowała się kaplica św. Michała, stworzyliśmy rekonstrukcję kościoła, bazyliki z dwunastoma kaplicami, dwunastoma opowieści historii rozwoju chrześcijaństwa w Polsce. Dwanaście opowieści związanych z dwunastoma bohaterami, świętymi. Od pogańskiego Światowida leżącego u wejścia, przez św. Kingę, św. Wojciecha, św. Kingę, św. Jacka itd. – tych świętych, którzy realnie wpłynęli na rozwój duchowy i gospodarczo-polityczny Polski. Dużo interaktywnych obrazów, dużo takiego bardzo prostego tłumaczenia: św. Kinga obok sprowadzonego z Muzeum w Wieliczce wózka kopalnianego i bałwana soli, do tego emocje: kadzidło, muzyka – chorał gregoriański obok XIV-wiecznego psalterza. Wracam do krzyku dyrektora Górskiego: udało się, przed otwarciem. Pytam, jak się udało, a on mówi, słuchaj, weszła nasza pani Helena, która sprząta w muzeum, no i co? I wiesz ona w naszej chrzcielnicy, którą zrekonstruowaliśmy z Lednicy zanurzyła rękę i zrobiła znak krzyża, a potem przyklęknęła. Sobie myślę, dobra, wygraliśmy. Chodziło mi o ten aspekt emocjonalny, bowiem jedyna rzecz, której mi tutaj brakowało, to wejście w relację – bardzo konkretną, mocniejszą relację emocjonalną. Scenariusz jest związany z głęboką przecież myślą papieża Benedykta XVI i to jest cudowne, ale jak to teraz przekazać, „przetłumaczyć” odbiorcy w najprostszy sposób – to jest sztuka. Najsurowszym cenzorem w czasie zwiedzania zabytków są moje dzieci. Są najbardziej radykalne. Jak wchodzę gdzieś z nimi na wystawę, a one wychodzą po 20 minutach, to znaczy, że to jest kiepska wystawa. Zachwyciła ich wystawa dworu Sienkiewicza, siedzieli tam przez dwie godziny i ciężko je było wyciągnąć. Dla mnie było to normalne XIX-wieczne wnętrze z odrobiną zaskakujących ciekawostek, więc po wyjściu ich pytam: co wam się podobało? A one mówią emocjonalnie o zabytkach, o Sienkiewiczu, tak naprawdę mówią o tej relacji, w którą dały się wciągnąć. Zabytek do nich przemówił. Myślę, że dzisiejszy świat, który jest medialny, obrazkowy, potrzebuje takiego wciągnięcia w historię, a to jest prawdziwa sztuka. To

ogromne wyzwanie. Łatwo poddać krytyce, trudniej tworzyć, ale chcę powiedzieć, czego mi tu brakowało – może ekranu, na którym ktoś trzymający właśnie prezentowany obok relikwiarz tłumaczy, co to jest, jak był wykorzystywany, jaką wartość miał dla chrześcijan, a obok tekst dla chcących pogłębić wiedzę, wówczas i dziecko, i dorosły wejdą w relację nie z artefaktem, lecz z zabytkiem, co więcej – z sacrum. Dzisiaj świadomość religijna jest bardzo mała, a przestrzeń ekspozycji, jak wnoszę ze scenariusza wystawy zaprezentowanego przez księdza dyrektora, jest również przestrzenią pogłębianej ewangelizacji w duchu katechezy papieża Benedykta XVI, uprościłbym to – ułatwił odbiór i przejście od przedmiotu wystawy do podmiotu przekazywanej treści. Dzisiaj nie chce się czytać tabliczek. Dzisiaj bierze się obraz, ewentualnie doczytuje – mówię oczywiście o przeciętnym odbiorcy, a nie o specjaliście w danej dziedzinie.

KS. STANISŁAW WRONKA

Chciałbym poruszyć problem bardziej ogólny. W czasie debaty wybrzmiało bardzo dobrze to, że artysta powinien czytać rzeczywistość, zgłębiać ją i ukazywać w sposób piękny. Prof. Korpala pokazała, z jaką pieczołowitością i szacunkiem powinno się podchodzić do dzieł sztuki, czyli do utworów innego człowieka, w czasie prac konserwatorskich. Natomiast dzisiaj panuje powszechne przekonanie, że artysta jest nie od-twórcą, lecz twórcą, i właściwie ma pełną wolność. Może robić praktycznie wszystko, nawet kiedy jest to wbrew prawdzie i ze szkodą dla ludzi. Dotyczy to zwłaszcza literatury, filmu, teatru. Zdarza się, że artysta tworzy dzieło, w którym wyraźnie odnosi się do jakiegoś wydarzenia lub postaci z niedalekiej przeszłości albo nawet z obecnych kontekstów, wypaczając rzeczywistość, nadając jej zupełnie inny sens, często z krzywdą dla ludzi i środowisk. W razie krytyki broni się tzw. licencją poetycką, uważa że jako artysta może dowolnie traktować każdą rzeczywistość, a sprzeciw wobec zakłamywania prawdy traktuje jako zamach na swoją wolność artystyczną. Wydaje mi się, że dochodzi tutaj do jakiegoś ogromnego nieporozumienia i zamieszania. Co państwo o tym sądzą?

KS. JACEK KURZYDŁO

Rozwijając przedstawiony przeze mnie temat, chciałbym podzielić się refleksją, która dotyczy nie tylko przestrzeni muzealnej, lecz także przestrzeni sacrum w naszych świątyniach, które również prezentują sztukę sakralną. Zetknąłem się ostatnio z projektem aranżacji jednego z nowo wybudowanych kościołów. Chociaż projekt pod kątem artystycznym był bardzo ciekawy, nawiązywał do patronatu świątyni, to miał podstawową wadę – brakowało w nim czytelnej symboliki ikonograficznej, odwołania do tradycyjnych motywów chrześcijańskich. Jest to o tyle ważne, że w kościele nie ma miejsca na noty informacyjne, dzieło musi być czytelne dla osoby, która jako wyznawca danej religii przychodzi tam się modlić, a sztuka, pełniąc rolę służebną, powinna niczym drogowskaz kierować do spotkania z Bogiem i całym światem nadprzyrodzonym. Uderzył mnie szczególnie projekt chrzcielnicy, która nie zawierała żadnych symboli chrześcijańskich czy chrzcielnych, a była jedynie emanacją twórczej wrażliwości artysty bliskiej jemu samemu, niekoniecznie wszystkim wiernym. W tym kontekście istotne jest przywiązywanie wagi do weryfikacji tego, w jaki sposób jest aranżowana nowa przestrzeń sakralna czy dokonywane zmiany w już istniejących kościołach. Jednocześnie nie deprecjonuje współczesnej sztuki sakralnej czy religijnej, nawet jestem gorącym zwolennikiem tego, aby miała ona przestrzeń do autoprezentacji właśnie w muzeach kościelnych czy świeckich instytucjach kultury – odpowiednio zaaranżowana i przedstawiona. Poniekąd również odbiorca kształtuje artystę, który – okazując w dziełach swoją wrażliwość – nie może zapominać, że jest również odpowiedzialny za oddziaływanie swojej twórczości na innych.

S. NATANAELA WIESŁAWA BŁĄŻEJCZYK CSSF

Ksiądz poruszył temat wolności artystycznej, ja też uważam, że obecnie to prawo jest nadużywane, ponieważ kontrowersyjne sztuki, które dotychczas były prezentowane tylko w galeriach, teraz wychodzą na ulice. Przykładem tego jest weganizm (który na razie w Polsce nie zdominował przestrzeni publicznej, ale zapewne to tylko kwestia czasu, ponieważ już

ma to miejsce w Hiszpanii, Anglii i Stanach Zjednoczonych), waginizm, feminizm i konsumpcjonizm. Te ostatnie kierunki sztuki pobudzają seksualność człowieka, erotykę i ośmieszają religię. Są to działania ideologiczne, a nie artystyczne. Prawdą jest, że gdy wyraża się sprzeciw wobec takich przedstawień i działań, twórcy odpowiadają, że nie można im tego zabronić, ponieważ istnieje wolność artystyczna. Niestety nie każdy przejaw wolności przynosi korzyść – św. Paweł powiedział: „Wszystko mi wolno, ale nie wszystko przynosi korzyść”.

KS. KAZIMIERZ PANUŚ

Dziękuję bardzo za podjęcie wielkiego tematu, jakim jest sztuka w doświadczeniu wiary. Przybliżono wiele aspektów tego zagadnienia, nad którym można by jeszcze długo dyskutować. Z potrzeby serca dziękuję serdecznie wszystkim prelegentom. Szczególne podziękowanie należy się Telewizji JP2TV, która ocaliła od zapomnienia nasze dzisiejsze doświadczenia naukowe.

Zamykając tę debatę, pragnę zaprosić wszystkich na główne uroczystości 100-lecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego, które będą miały miejsce 22 lutego 2024 roku. Najpierw odbędzie się konferencja naukowa w Seminarium Duchownym przy ul. Podzamcze 8 na temat wkładu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w szeroko pojętą kulturę teologiczną w Polsce, a później o godzinie 18.00 ks. abp Marek Jędraszewski odprawi uroczystą liturgię, która zamknie ten czas jubileuszu, w kolegiacie św. Anny w Krakowie, przy konfesji św. Jana Kantego.

BIOGRAMMY

PREZESI
POLSKIEGO
TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

Zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego dziękuje
Szymonowi Koziei za pomoc w opracowaniu biogramów prezesów.

WAIS Kazimierz – urodził się 6 lutego 1861 roku w Klimkówce (obecnie powiat krośnieński), zmarł 9 lipca 1934 roku w rodzinnej miejscowości; profesor doktor habilitowany, wykładowca Uniwersytetu Franciszkańskiego (Uniwersytetu Jana Kazimierza). Pochodził z rodziny chłopskiej, był synem Floriana – cieśli uprawiającego rolę – i Marii z domu Bigos. Kształcił się początkowo w rodzinnej miejscowości, następnie w gimnazjum w Jaśle, gdzie uzyskał świadectwo maturalne w 1885 roku. Następnie studiował w Seminarium Duchownym obrządku łacińskiego w Przemyślu (1885–1889). Po święceniach kapłańskich, które przyjął 21 lipca 1889 roku w Przemyślu pracował jako katecheta i wikariusz parafii w Gorlicach (1889–?), Łańcutcie oraz Przemyślu (1891–1892). Studia specjalistyczne z filozofii odbywał na uniwersytecie w Innsbrucku (1892), następnie na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, gdzie w 1894 roku uzyskał doktorat. Zainteresowany neoscholastyką udał się do Lowanium (wrzesień–listopad 1894), gdzie pogłębiał wiedzę pod kierunkiem Desiré-Josepha Merciera oraz zapoznawał się z najnowszym dorobkiem z zakresu filozofii chrześcijańskiej i publikacjami na ten temat w tamtejszych zbiorach bibliotecznych. Z początkiem 1895 roku powrócił do Przemyśla, gdzie z nowym rokiem akademickim rozpoczął pracę jako prefekt (1895–1896) w Seminarium Duchownym oraz wykładowca w Diecezjalnym Instytucie Teologicznym. W kolejnych latach otrzymał nominację na profesora teologii fundamentalnej (1896) oraz profesora filozofii chrześcijańskiej (1897). Pracując jako wykładowca, prowadził własne badania naukowe, zgłębiał wiedzę filozoficzną oraz starał się nawiązywać i podtrzymywać kontakty naukowe z innymi środowiskami, a także zapoznawać się z ważnymi ówczesnymi ośrodkami życia religijnego oraz kulturalnego. W tym celu

podejmował podróże o charakterze naukowym i krajoznawczym, m.in. w 1902 roku zwiedził Częstochowę, Warszawę, Petersburg, Moskwę i Kijów, a w latach późniejszych odwiedził kraje Europy Zachodniej (1904–1905), dłużej zatrzymując się w Lowanium i w Londynie. Szczególnie w tym okresie zajmował się najnowszymi osiągnięciami i publikacjami z zakresu kosmologii, kwestiami społecznymi oraz ruchem hipnotystycznym. Podobnie jak w czasie studiów i poprzedniej podróży nawiązał wówczas szereg kontaktów osobistych z wieloma wybitnymi przedstawicielami nauki i kultury. Kolejnym etapem działalności ks. Kazimierza Waisa była praca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Franciszkańskiego (od 1919 roku przekształconym w Uniwersytet Jana Kazimierza) we Lwowie. Kierowanie katedrą filozofii zaproponowano mu w 1908 roku przy osobistym poparciu abp. Józefa Bilczewskiego. Mimo propozycji otrzymania godności kanonika gremialnego w Przemyślu, co zaproponował mu bp Józef S. Pelczar, zdecydował się na pracę we Lwowie. Po zakończeniu działalności dydaktycznej w Instytucie Teologicznym w Przemyślu podjął – otrzymawszy tytuł profesora – wykłady z filozofii (marzec 1909 – grudzień 1927) i teologii fundamentalnej (marzec 1909 – czerwiec 1911) na Wydziale Teologicznym we Lwowie. Był długoletnim kierownikiem Katedry Filozofii na lwowskim uniwersytecie i w ramach jej działalności zorganizował oraz prowadził seminarium naukowe. Uważany był za jednego z najwybitniejszych wykładowców wydziału. Odznaczał się nieprzeciętną pracowitością i walorami dydaktycznymi, zyskując uznanie całego lwowskiego środowiska akademickiego. W trudnym okresie pierwszej wojny światowej i walk polsko-ukraińskich o Lwów pełnił funkcję rektora tamtejszego Seminarium Duchownego obrządku łacińskiego. Przez dwie kadencje pełnił funkcję dziekana (1912–1915), a przez trzy – prodziekana Wydziału Teologicznego (1913–1917), dwukrotnie był prorektorem (1918–1920) oraz przez jedną kadencję (1917–1918) – rektorem uniwersytetu. W latach 1911–1920 był także senatorem uniwersytetu. Osobnym polem działalności Waisa była współpraca z redakcją „Przeglądu

Teologicznego”. Z powodów zdrowotnych zakończył wykłady w grudniu 1927 roku. Dwa lata później, zanim opuścił Lwów, otrzymał od Senatu Uniwersytetu Jana Kazimierza tytuł honorowego profesora. Jako wykładowca, dziekan i rektor nie angażował się, w przeciwieństwie do wielu profesorów Wydziału Teologicznego, w działalność społeczno-polityczną. Osobiste walory naukowe i organizacyjne Waisa dostrzegają zarówno hierarchia, jak i inne środowiska naukowe odradzającej się Rzeczypospolitej. Nie przyjął zaproponowanej mu przez abp. Bilczewskiego kanonii w kapitule metropolitalnej i sufraganii w kapitule lwowskiej (1917) oraz zaproponowanej mu przez rodzimą diecezję funkcji rektora Seminarium Duchownego w Przemyślu wraz z kanonią w kapitule katedralnej. W latach późniejszych nie wyraził zgody na proponowane mu przez Episkopat Polski rektorstwo na Uniwersytecie Lubelskim (1923). Pragnął realizować swoje pasje naukowe bez wikłania się w kolejną działalność administracyjną na rzecz nieznanego mu środowiska akademickich. Kreśląc sylwetkę Waisa, warto zwrócić uwagę na jego dorobek naukowy. Wiodącymi tematami jego publikacji filozoficznych – nie uwzględniając oczywiście podręczników – były zagadnienia związane z kosmologią i psychologią. Odegrał także znaczącą rolę w propagowaniu neoscholastyki, przenosząc na polski grunt wiedzę i doświadczenia z uniwersytetu w Lowanium. Pozostawił po sobie 64 publikacje drukowane oraz wspomnienia i pamiętniki, które w części zostały opublikowane. Wśród wspomnianego dorobku znajdują się zarówno publikacje książkowe (6), artykuły naukowe, biografie uczonych i wspomnienia pośmiertne, teksty odczytów, oficjalnych przemówień, a także sprawozdania rektorskie, recenzje publikacji autorów zagranicznych i opracowania o charakterze popularno-naukowym. Artykuły sygnowane przez Waisa można znaleźć w czasopismach naukowych („Przegląd Teologiczny”, „Studia Gnesniensia”), periodykach diecezjalnych i kościelnych („Kronika Diecezji Przemyskiej”, „Ateneum Kapłańskie”, „Dwutygodnik Duszpasterski i Katechetyczny”, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”) i w prasie codziennej („Echo

Przemyskie”, „Gazeta Kościelna”). Niektóre z publikacji ze względu na ważność poruszanych zagadnień były powielane w innych czasopismach lub drukowane w oddzielnych broszurach. Wais miał znaczący wpływ na zorganizowanie działalności Polskiego Towarzystwa Teologicznego, widząc w jego działalności możliwość nie tylko zjednoczenia polskich środowisk teologicznych wywodzących się z różnych środowisk dawnych państw zaborczych, lecz także nadania im wspólnego kierunku działań i dzielenia się doświadczeniami z zakresu badań naukowych oraz działalności dydaktycznej.

Jako pierwszy z wyboru prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego (23 lutego 1924 – 30 czerwca 1927) wraz z innymi współpracującymi z nim członkami Towarzystwa, szczególnie ks. Alekssem Klawkiem – późniejszym sekretarzem generalnym Polskiego Towarzystwa Teologicznego, starał się nadać mu oryginalny kierunek działalności na kolejne lata. Zabiegał także o nadanie Towarzystwu charakteru instytucji o wymiarze ogólnokrajowym i pozyskanie wsparcia dla niego u najwybitniejszych i najbardziej wpływowych wówczas hierarchów: kard. Edmunda Dalbora i kard. Aleksandra Kakowskiego. W okresie jego kierowania Towarzystwem powstały w 1924 roku oddziały w Poznaniu, Przemysłu, Katowicach, Tarnowie i Lublinie, w 1926 roku w Warszawie, a w roku następnym w Wilnie. Uehonorowany tytułem członka honorowego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Z niezwykłą pracowitością, mimo że zawsze stronił od prac o charakterze administracyjnym, wykorzystując doświadczenia zebrane podczas wyjazdów zagranicznych i kontaktów z innymi środowiskami naukowymi, kierował Towarzystwem. Nie są znane powody złożenia rezygnacji z pełnienia funkcji prezesa. Ostatnie pięć lata życia z powodu choroby nóg i oczu spędził w rodzinnej miejscowości, gdzie zmarł i został pogrzebany na miejscowym cmentarzu. Jako członek i prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego uehonorowany został pośmiertnie uroczystą żałobną akademią w auli uniwersytetu we Lwowie połączoną z pontyfikalnym nabożeństwem w katedrze obrządku łacińskiego z udziałem członków Towarzystwa,

studentów i pracowników uniwersytetu. • Por. *Ks. Kazimierz Wais jako człowiek i filozof (1865–1934)*, Lwów 1935; T. Śliwa, *Wais Kazimierz (1861–1934)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 358–362; J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza 1918–1939*, Kraków 2002, s. 536nn; K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdy. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 13; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 2.

SZYDELSKI Szczepan – urodził się 25 grudnia 1872 roku w Sokołowie Małopolskim, zmarł 28 listopada 1967 roku w Nysie; profesor doktor habilitowany, teolog apologeta, wykładowca Uniwersytetu Franciszkańskiego (Uniwersytet Jana Kazimierza) oraz w Wyższym Seminarium Duchownym, działacz społeczny. Urodził się w rodzinie garncarzy Łukasza i Franciszki z domu Dec. Kształcił się w szkole elementarnej w rodzinnej miejscowości, a następnie w gimnazjum w Rzeszowie, gdzie uzyskał świadectwo maturalne. W okresie nauki gimnazjalnej angażował się w działalność tajnych organizacji uczniowskich (1887–1888). Po wstąpieniu w 1892 roku do Seminarium Duchownego obrządku łacińskiego we Lwowie studiował tamże na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Franciszkańskiego. Świecenia kapłańskie przyjął 19 lipca 1896 roku we Lwowie z rąk abp. Seweryna Morawskiego. Po święceniach pracował jako wikariusz parafii i katecheta w Buczaczu (1896–1901), gdzie rozwinął szeroką działalność społeczną w parafii pw. św. Marcina we Lwowie (1901–1902) i w parafii katedralnej (1902–1906), katecheta gimnazjalny i szkół realnych we Lwowie (1906–1913). Jako katecheta lwowski aktywnie włączył się w działalność instytucji szkolnych, m.in. organizował Kursy Katechetów oraz brał udział w pracach Towarzystwa Nauczania Szkół Wyższych. Był oddanym działaczem społecznym i politycznym w środowiskach katolickich. Zasiadał jako radny w Radzie Miejskiej Lwowa

(od 1911) i z jej ramienia brał udział w pracach Lwowskiej Rady Szkolnej. Działał także na rzecz studentów, m.in. był członkiem Komisji ds. młodzieży (1921–1925). Aktywnie uczestniczył w pracach Towarzystwa św. Wincentego à Paulo oraz jako prezes we lwowskim Towarzystwie Kapłanów. Udzielał się w pracach Związku Katolickich Towarzystw oraz Czytelni Katolickiej oraz współpracował z działaczami chrześcijańskiego ruchu zawodowego. Aktywnie działał w środowisku Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji. Był założycielem i wydawcą dwutygodnika „Katolicki Głos Pracy”. Aktywnie uczestniczył w wielu akcjach społecznych, był m.in. członkiem Zarządu Związku Miast Polskich (od 1928 roku) i posłem na Sejm w latach 1930–1938. Innym polem aktywności ks. Szydelskiego była działalność charytatywna i organizowanie pomocy materialnej i duchowej dla ubogich. Doktoryzował się w 1905 na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pt. *Z walki o nadprzyrodzony charakter Biblii*. W sześć lat później habilitował się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu we Lwowie na podstawie wydanej drukiem pracy z zakresu apologetyki – *Początki chrześcijaństwa. Studium*. Jako pracownik tegoż Wydziału w 1912 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1919 roku profesorem zwyczajnym. Pełnił funkcję dziekana (1919–1921) oraz prodziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza (1921–1922) oraz zasiadał w senacie uczelni (1930–1931). Uważany był za wybitnego organizatora, wykładowcę i znawcę problematyki apologetycznej i dlatego władze Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego proponowały mu objęcie Katedry Historii Religii, z czego nie skorzystał i do wybuchu drugiej wojny światowej pracował we Lwowie. W dorobku Szydelskiego w *Słowniku polskich teologów katolickich* zestawiono 346 pozycji (w tym około 200 o charakterze wyłącznie naukowym) obejmujących publikacje książkowe (21) – niektóre wydawane ponownie, artykuły naukowe w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych („Muzeum”, „Świat Słowiański”, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”,

„Przegląd Teologiczny”, „Kwartalnik Historyczny”, „Kwartalnik Teologiczny Wileński”, „Ruch Teologiczny”, „Collectanea Theologica”, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego”, „Przegląd Biblijny”, „Polonia Sacra”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”), artykuły w periodykach kościelnych („Ateneum Kapłańskie”, „Miesięcznik Kościelny”, „Gregoriana”, „Kuźnica Kapłańska”, „Homo Dei”), popularne publikowane w prasie codziennej i popularnych periodykach („Gazeta Kościelna”, „Gazeta Lwowska”, „Przewodnik Naukowy Literacki”, „Rola”, „Polski Przewodnik Katolicki”, „Przewodnik Katolicki”), recenzje publikacji krajowych i zagranicznych. Niektóre z artykułów ukazywały się także jako broszury. Pozostawił także skrypty, streszczenia i konspekty wykładów, z których kilka zachowało się w maszynopisie. Niektóre z publikacji podpisywał pseudonimem X. S. albo Sz. Zwiedzając liczne ośrodki naukowe i zakłady teologiczne w Europie Zachodniej w latach poprzedzających wybuch pierwszej wojny światowej i po jej zakończeniu, dostrzegł potrzebę zjednoczenia polskiego środowiska teologicznego i nadania mu takiego kierunku działania, które pozwoliłoby mu być ośrodkiem wiodącym w Europie. W 1920 roku na ogólnopolskim zjeździe naukowym wystąpił z inicjatywą utworzenia Polskiego Towarzystwa Teologicznego, a gdy to spotkało się z aprobatą zebranych, przystąpił do jego zorganizowania, opracowując normy prawne i wytyczając kierunki prac dla poszczególnych sekcji. Wspólnie z ks. Ignacym Chwirutem i ks. Teofilem Długoszem, przy wsparciu innych, m.in. ks. Aleksego Klawka oraz o. Antonina Górnisiewicza OP, opracował projekt statutu, który przedłożył władzom kościelnym i świeckim. Podczas pierwszego spotkania organizacyjnego został wybrany wiceprezesem (1924–1927), a po ustąpieniu ks. Kazimierza Waisa (1927) przez 19 lat kierował Polskim Towarzystwie Teologicznym jako prezes (30 czerwca 1927 – 12 listopada 1946), z przerwą w latach drugiej wojny światowej, kiedy to działalność Towarzystwa zamarła. Doprowadził do pierwszego zjazdu teologów polskich, który miał miejsce we Lwowie 11–12 kwietnia 1928 roku. Kolejne miały

miejsce 18–20 sierpnia 1933 roku w Warszawie i 30 sierpnia – 1 września 1938 roku w Krakowie. Zabiegał o objęcie działalnością przez Towarzystwo wszystkich diecezji na terenie Polski. W okresie jego kierowania Towarzystwem powstały w 1930 roku oddziały w Pelplinie i Płocku, w latach 1931–1932 w Krakowie, Częstochowie, Kielcach, Łucku i Sandomierzu, a po 1933 roku w Łodzi, Pińsku i Włocławku. W okresie kierowania Polskim Towarzystwem Teologicznym kwartalnik „Przegląd Teologiczny”, wydawany od 1920 roku i uznany następnie jako organ Towarzystwa, zmienił w 1931 roku nazwę na „Collectanea Theologica”, a w trzy lata później zarząd wydawnictwa Biblioteka Religijna przekazał czasopismo na własność Towarzystwa. Zainicjował także wydawanie serii „Nasza Myśl Teologiczna”, w których w latach 1930 i 1935 ukazywały się materiały z obrad i referaty wygłoszone podczas zjazdów Towarzystwa. Po zakończeniu drugiej wojny światowej starał się o reaktywację działalności Towarzystwa, jednak likwidacja Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza, przeniesienie Seminarium Duchownego ze Lwowa do Kalwarii Zebrzydowskiej i rozproszenie przedwojennej kadry naukowej tego wydziału uniemożliwiło jego aktywną działalność. W dowód uznania za działalność na rzecz Polskiego Towarzystwa Teologicznego otrzymał podczas III Zjazdu Polskiego Towarzystwa Teologicznego, 1 listopada 1938 roku, tytuł „honorowego członka” tego Towarzystwa.

Szeroką działalność na polu naukowym, społecznym i charytatywnym przerwał wybuch drugiej wojny światowej, od listopada 1939 roku czas spędzał w rodzinnym Sokołowie Małopolskim. W latach 1946–1950 prowadził wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Lwowskiej ekspatriowanym do Kalwarii Zebrzydowskiej, a następnie objął wykłady z apologetyki, patrologii i historii religii w Seminarium Duchownym w Nysie, gdzie okresowo zastępował rektora Seminarium (1957) oraz prowadził działalność naukowo-dydaktyczną przez kolejną dekadę. Uehonorowany godnością prałata domowego (1952), a od władz państwowych Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski „Polonia

Restituta” (1937). Zmarł w Nysie i tam został pochowany na miejscowym cmentarzu zwanym Jerozolimskim. • Por. S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 731; *Kronika. Jubileusz Nestora polskich teologów*, „Nasza Przeszłość” 12 (1960), s. 303–304; K. Gumol, *Zgon ks. prof. dr Szczepana Szydelskiego*, „Collectanea Theologica” 1968 nr 3, s. 177–178; K. Gumol, *Ks. profesor Szczepan Szydelski*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 2 (1970), s. 279–284; T. Nowacki, *Ks. prof. Szczepan Szydelski (1872–1967)*, „Novum” 1980 nr 5, s. 141–148; J. Mandziuk, *Szydelski Szczepan, krypt.: X. S., Sz. (1872–1967)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 253–263; J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza 1918–1939*, Kraków 2002, s. 536nn; J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 51–52, 89; K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 12, 16.

WICHER Władysław – urodził się 22 stycznia 1888 roku w Krzyszkowicach k. Myślenic, zmarł 15 listopada 1969 roku w Krakowie; profesor doktor habilitowany, teolog moralista, wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Akademii Teologii Katolickiej. Syn Michała i Marii z domu Motyka. Kształcił się w rodzinnych Krzyszkowicach, w Myślenicach i w Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Krakowie (1900–1904), a następnie w Gimnazjum św. Anny (od 1928 roku – im. B. Nowodworskiego) w Krakowie po przeniesieniu się do Małego Seminarium. Po maturze w 1908 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie i równocześnie rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1910 roku został skierowany na dalsze studia teologiczne do Innsbrucka, gdzie uzyskał stopień doktora teologii (1915) na podstawie rozprawy pt. *Sklaverei und das Neue Testament*. Świecenia kapłańskie otrzymał 8 września 1912 roku w Krakowie z rąk bpa Adama Stefana Sapięhy.

Po powrocie do rodzimej diecezji pracował jako wikariusz i katecheta w Myślenicach (1 września 1914 – 30 kwietnia 1915), Dziekanowicach (1 maja – 31 sierpnia 1915), katecheta w polsko- i niemieckojęzycznych szkołach powszechnych w Lipniku k. Białej (1 września 1915 – 31 sierpnia 1916), niemieckiej szkole wydziałowej i równocześnie seminarium nauczycielskim żeńskim w Białej (1 września 1916 – 31 stycznia 1917), a następnie w szkole realnej w Żywcu (1 lutego 1917 – 31 grudnia 1918 [1 lutego 1919]). W późniejszych latach był także prefektem (1 lutego 1919 – 1 stycznia 1929) i wicerektorem Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej (15 stycznia 1927 – grudzień 1929). Poza działalnością dydaktyczną pracował jako przewodniczący egzaminacyjnej komisji jurysdykcyjnej, cenzor książek religijnych i egzaminator prosynodalny oraz wiceoficjał Sądu Kościelnego III Instancji (1947–1957). Wkrótce po odzyskaniu przez Polskę niepodległości został zatrudniony na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego jako zastępca profesora teologii moralnej (1 lutego 1919 – grudzień 1923). Wykłady podjął w lutym 1919 roku. Nominację na profesora nadzwyczajnego otrzymał 1 stycznia 1929 roku, a na profesora zwyczajnego 20 września 1938 roku. Stopień doktora habilitowanego uzyskał 16 maja 1923 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pt. *Niewolnictwo w nauce moralnej chrześcijaństwa* (Lwów 1922). Oprócz wykładów, w języku polskim, prowadził także proseminaria i seminarium naukowe z myślą o przygotowaniu przyszłej kadry teologów moralistów oraz kierował badaniami terenowymi dotyczącymi stanu moralności w archidiecezji krakowskiej. Angażował się w działalność organizacyjną i administracyjną Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, m.in. pełnił funkcję dziekana przez dwie kadencje w latach 1937–1939 oraz zasiadał w senacie uniwersytetu. Z ramienia Komitetu Polskiego Bloku Katolickiego, którego był członkiem od 1938 roku, zasiadał w Radzie Miasta Krakowa. Poza uczelnią pełnił funkcję sędziego w Sądzie Biskupim oraz pracował jako wykładowca etyki i dyrektor

Wyższych Kursów Katechetycznych dla Kobiet (Szkoły Katechetek) przy Domu Studiów Sióstr Zakonu św. Urszuli Unii Rzymskiej w Krakowie. 6 listopada 1939 roku wraz z innymi profesorami wyższych krakowskich uczelni został aresztowany przez Niemców. Początkowo przebywał w krakowskim więzieniu Montelupich, następnie we Wrocławiu, skąd trafił do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Po odzyskaniu wolności 6 lutego 1940 roku i okresie rekonwalescencji w Krzyszkowicach został przez władzę kościelną mianowany administratorem parafii Dziekanowice (1 lutego 1941 – 30 października 1945), gdzie w ramach tajnego nauczania prowadził m.in. seminarium magisterskie i doktoranckie. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do pracy dydaktycznej (1 kwietnia 1945), którą kontynuował do likwidacji wydziału przez władze komunistyczne 11 sierpnia 1954 roku. Po powołaniu Akademii Teologii Katolickiej został mianowany tamże profesorem, pracował tam przez trzy lata (1 września 1954 – 1 września 1957). Wraz z innymi kapłanami metropolii krakowskiej odmówił dalszej pracy z powodu braku uregulowania statusu kanonicznego wykładowców wcześniej zatrudnionych na Wydziałach Teologicznych w Krakowie i Warszawie. Pracę w Warszawie łączył z wykładami z teologii moralnej dla kleryków z Seminarium Duchownego w Krakowie w ramach studiów seminaryjnych, a następnie Wydziału Teologicznego (od 1974 roku Papieskiego Wydziału Teologicznego).

Pozostawił znaczący dorobek naukowy obejmujący łącznie 83 pozycje, w tym publikacje zwarte (3), recenzje (24), biografie (2), artykuły w pracach zbiorowych (6). Ponadto publikował artykuły o zróżnicowanej objętości w większości dotyczące teologii moralnej i tematów pokrewnym, a także kazania publikowane zarówno w czasopiśmie naukowych, jak i w czasopiśmie specjalistycznych oraz w dziennikach: „Gazeta Kościelna” (1917, 1924), „Przegląd Teologiczny” (1927, 1928, 1929), „Ateneum Kapłańskie” (1927, 1928, 1932, 1934–1936, 1947, 1948), „Przegląd Homiletyczny” (1927, 1930), „Miesięcznik Katechetyczno-Wychowawczy

(1930–1932, 1934), „Przegląd Powszechny” (1930, 1931, 1937, 1947, 1948), „Trzeźwość” (1931, 1935), „Przegląd Współczesny” (1932), „Mystici Christi” (1934–1935), „Ruch Katolicki” (1935), „Walka z Alkoholizmem” (1935), „Collectanea Catholica” (1935), „Nasza Myśl Teologiczna” (1935), „Nasza Przeszłość” (1947), „Polonia Sacra” (1948, 1952, 1953–1954, 1955), „Homo Dei” (1948, 1957, 1959), „Tygodnik Powszechny” (1948, 1952), „Caritas” (1949), „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (1953, 1957, 1964, 1968). Część artykułów była przedrukowana w innych czasopismach lub w oddzielnych broszurach oraz powielana. Ponadto część prac ks. Wichra pozostała w maszynopisach lub została powielona w różnych technikach. Był redaktorem czasopisma naukowego „Polonia Sacra” (1948–1958). Często brał udział w konferencjach i sympozjach naukowych. W wykładach i publikacjach ks. Wicher podejmował trzy zasadnicze zagadnienia. Pierwszy obejmował opracowanie doktryny moralnej niektórych moralistów polskich i historii teologii moralnej w środowisku krakowskim. Drugie dotyczyło przedstawienia wolności woli i determinizmu psychologicznego, sumienia, temperamentów, religijności człowieka, jego życia w społeczeństwie oraz powinności i posłuszeństwa wobec władzy. Trzecią grupą zagadnień i tematów są aktualne problemy dotyczące czystości życia i świętości rodziny, eugeniki, obrony życia nienarodzonych, walki z nałogami, szacunku do własności prywatnej oraz społecznej. Sporadycznie podejmował także inne zagadnienia z zakresu teologii moralnej.

Na krótko przed drugą wojną światową został wybrany prezesem oddziału krakowskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W 1946 roku podczas zjazdu w Lublinie doprowadził wraz z sekretarzem generalnym, ks. Aleksym Klawkiem, do połączenia Towarzystwa ze Związkiem Polskich Zakładów Teologicznych. W wyniku tych zabiegów powstało Towarzystwo Polskich Teologów im. św. Jana Kantego z siedzibą w Warszawie. Na prezesa tej organizacji wybrano ks. Ignacego Grabowskiego, a jego zastępcą miał być ks. Aleksy Klawek. Towarzystwo to jednak nie otrzymało zatwierdzenia władz państwowych. Zatwierdzenie takie otrzymał natomiast

12 listopada 1946 roku oddział krakowski. Został on zarejestrowany jako Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie. Jego prezesem został ks. Wicher, który kierował nim przez dekadę (1946–1956). Jako prezes Towarzystwa zorganizował czwarty ogólnopolski zjazd teologów. Odbył się on w dniach 6–8 kwietnia 1948 roku w Krakowie. Było to pierwsze po drugiej wojnie światowej spotkanie teologów połączone z jubileuszem 550-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu jagiellońskiego oraz 25-lecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Ks. Wicher pozostawił po sobie pamięć członka Towarzystwa często głoszącego referaty podczas spotkań naukowych Sekcji Dogmatyczno-Moralnej oraz prezesa dbającego o jego rozwój intelektualny. W dowód wdzięczności za czynny udział w spotkaniach i kierowanie Towarzystwem przez 11 lat zorganizowano 6 czerwca 1962 roku uroczyste zebranie z okazji pięćdziesięciolecia kapłaństwa oraz 23 stycznia 1969 roku złotego jubileuszu jego pracy naukowej. Uonorowany wieloma godnościami kościelnymi, m.in. prałat domowy Jego Świątobliwości, kanonik krakowskiej kapituły metropolitalnej (mianowany 2 sierpnia 1951 roku), a od 1964 roku kustosz kapituły. Zmarł w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w rodzinnych Krzyszkowicach. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. Pers A 1171, Akta personalne ks. Władysława Wichra; S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 791; S. Smoleński, T. Chmura, *Sesja jubileuszowa ku uczczeniu 50-lecia pracy naukowej ks. prof. dr Władysława Wichra*, „Analecta Cracoviensia” 1 (1969), s. 456–459; J. Wichrowicz, *Śp. ks. prof. dr Władysław Wicher (1888–1969)*, „Collectanea Theologica” 1970 z. 4, s. 100–102; J. Wichrowicz, *Ks. Władysław Wicher (1888–1969)*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1972 nr 2, s. 269–182; L. Grzebień, *Wicher Władysław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 392–395; S. Piech, *Władysław Wicher (1888–1969)*, [w:] *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 475–481; K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga*

jubileuszowa, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 19–20; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 3.

FLORKOWSKI Eugeniusz Władysław – urodził się 9 maja 1902 roku w Zawadzie Lanckorońskiej, w powiecie brzeskim, zmarł 20 lutego 1989 roku w Zakopanem; profesor doktor habilitowany, patolog, wykładowca Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie, rektor Wyższego Seminarium Duchownego. Syn właścicieli ziemskich Antoniego i Marii z domu Jarosz. Kształcił się początkowo w rodzinnej miejscowości w szkole powszechnej (wrzesień 1909 – czerwiec 1913), następnie w I Gimnazjum im. K. Brodzińskiego w Tarnowie (wrzesień 1913 – czerwiec 1914), które z powodu wybuchu wojny przerwał, jednak naukę kontynuował u prywatnych nauczycieli, a egzaminy z klas 2–3 składał jako „prywatysta” w gimnazjum w Nowym Sączu. Następnie uczęszczał do gimnazjum w Brzesku (1916–1920) i ponownie do I Gimnazjum w Tarnowie (1920–1921), gdzie złożył maturę jako eksternista (prywatysta). Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jako kleryk angażował się w działalność koła studenckiego „Czytelnia”, której przez dłuższy czas był prezesem. Świecenia kapłańskie przyjął 19 września 1925 roku w katedrze wawelskiej z rąk abpa Adama S. Sapiehy. Krótko pracował jako wikariusz w parafii Poręba Żegoty (14 sierpnia – 1 września 1926), a studiach w Rzymie i powrocie do archidiecezji pracował jako katecheta i wikariusz w parafii Raba Wyżna (1927–1928), a następnie pełnił tę samą funkcję w parafii pw. Najświętszego Salwatora w Krakowie (1928–1931), będąc równocześnie katechetą-suplentem w IV Gimnazjum im. H. Sienkiewicza. Po kilkuletniej pracy duszpasterskiej został skierowany do Książęco-Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie jako prefekt kleryków (17 sierpnia 1931 – 3 października 1939).

Później był także rektorem Seminarium (25 kwietnia 1961 – 10 września 1970). W okresie poprzedzającym wybuch drugiej wojny światowej pracował także jako prefekt VIII Gimnazjum i Liceum im. A. Witkowskiego w Krakowie (1934–1939), pełnił także funkcję sekretarza Koła Katechetów w Krakowie i udzielał się w duszpasterstwie. Studia teologiczne kontynuował w Pontificium Collegium Internationale Angelicum w Rzymie (1925–1927) zwieńczone bakalaureatem i licencjatem (1926) oraz doktoratem na podstawie rozprawy pt. *De augmento habituum sec. doctrinam S. Thomae*, przygotowanej pod kierunkiem prof. Réginalda Garrigou-Lagrange’a OP. Po nostryfikacji doktoratu w Polsce (1931) rozpoczął pracę na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Początkowo jako lektor przy Katedrze Dogmatyki Traktatowej (1931–1934) prowadził wykłady z sakramentologii ogólnej i szczegółowej, eschatologii oraz wprowadzenia do historii dogmatów. W pierwszych dniach drugiej wojny światowej uciekał z klerykami na wschód Polski, później poszukiwany przez Gestapo i zagrożony aresztowaniem ukrywał się w Krakowie, a po zamknięciu Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadził wykłady z apologetyki i sakramentologii dla studentów teologii z archidiecezji krakowskiej i diecezji częstochowskiej. Po wznowieniu działalności wydziału jako zastępca profesora kontynuował wykłady z patrologii, historii dogmatów i sakramentologii (do likwidacji tegoż wydziału decyzją Rady Ministrów PRL w 1954 roku). W 1947 roku przedłożył rozprawę pt. *Soteriologia Pelagiusza. Studium historyczno-prawne* (Kraków 1949), dzięki której uzyskał stopień doktora habilitowanego i został zatrudniony na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w charakterze docenta. W 1973 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. W 1959 roku po powołaniu przez władze kościelne Wydziału Teologicznego (od 1974 roku Papieskiego Wydziału Teologicznego) w Krakowie powierzono mu funkcję dziekana (*de facto* opiekował się wydziałem jako podległej władzy kościelnej od chwili jego likwidacji w sierpniu 1954 roku, przeniesienia do Warszawy, scalenia z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu

Warszawskiego i przekształcenia w Akademii Teologii Katolickiej), którą sprawował do 1968 roku, ściśle współpracując na polu organizacji i prowadzenia fakultetu z abp. Eugeniuszem Baziakiem, następnie z abp. Karolem Wojtyłą. Był to pierwszy „papieski” wydział teologiczny w krajach rządzonych przez władze komunistyczne, niezależny od władz państwowych, całkowicie oddany zwierzchnictwu Stolicy Apostolskiej. Od 1954 roku aż do śmierci prowadził dla krakowskich studentów wykłady z teologii fundamentalnej, a okresowo także z teologii wschodniej i historii dogmatów. Kierował seminarium naukowym, na którym powstawały prace magisterskie, licencjackie (licencjat kanoniczny) i doktorskie. Był recenzentem szeregu prac naukowych, w tym w przewodach habilitacyjnych i w postępowaniu o nadanie tytułu profesorskiego. Dzięki doświadczeniu i osobistemu zaangażowaniu doprowadził do uruchomienia studiów licencjackich (licencjat kanoniczny), studiów doktoranckich oraz możliwości prowadzenia przewodów habilitacyjnych. Zabiegał o właściwe obsadzanie stanowisk wykładowców i lektorów oraz o ich uposażenie materialne.

Zainteresowania naukowe Florkowskiego skupiały się głównie na teologii fundamentalnej. Jego spuścizna obejmuje 66 pozycji o zróżnicowanej tematyce i objętości, w tym wspomnianą rozprawę habilitacyjną, pięć artykułów naukowych, 10 recenzji, dwa wprowadzenia do polskich wydań dokumentów Soboru Watykańskiego II (*Konstytucje, dekrety, deklaracje*, tekst łańciskopolski, Poznań 1986, wspólnie z Julianem Groblickim), osiem haseł w *Encyklopedii Katolickiej KUL* (t. 1, Lublin 1975). Publikował na łamach „Czasu” (1931, 1933), „Głosu Narodu” (1932, 1934), „Ateneum Kapłańskiego” (1934, 1948), „Tygodnika Powszechnego” (1947–1950, 1981), „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” (1948, 1951, 1952, 1954–1956, 1959), „Polonia Sacra” (1949), „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” (1950, 1957, 1978), „Collectanea Theologica” (1954, 1959), „Homo” Dei (1959), „L’Osservatore Romano” (1963), „Analecta Cracoviensia (1973–1974, 1985). Wielką popularnością cieszył się skrypt – skrót wykładów

wyłoszonych w seminariach duchownych opublikowanych pod wspólnym tytułem *Szkice z historii religii* (Kraków 1985) oraz opracowanie pt. *Z problematyki religioznawczej. Chryścianizm a przedchrześcijańskie systemy religijne* (Kraków 1986). Opracował także śpiewnik pieśni kościelnych (Kraków 1935, wyd. 2, Kraków 1936). Doskonała znajomość języka łacińskiego, a także francuskiego, włoskiego i niemieckiego, pozwoliła Florkowskiemu na tłumaczenie na język polski oraz adiustację szeregu dokumentów soborowych i innych dokumentów kościelnych oraz tekstów liturgicznych. Dzięki znajomości wspomnianych języków na bieżąco śledził nurty teologiczne, a najważniejsze osiągnięcia i dorobek wybitnych teologów omawiał podczas wykładów.

Oprócz pracy naukowej był czynny na innych polach, oddając się pracy wychowawczo-dydaktycznej, organizacyjnej oraz duszpasterskiej. Był sekretarzem Naukowego Instytutu Katolickiego, rektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie (1961–1970), przewodniczącym Komisji Przygotowawczej (1971–1972), następnie przewodniczącym Komisji ds. Nauki Wiary Synodu Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979). Uhonorowany wieloma godnościami i tytułami kościelnymi: przywilejem „expositorium canonicale” (16 grudnia 1936), szambelanem papieskim (10 kwietnia 1951), prałatem domowym (20 listopada 1962), kanonikiem gremialnym kapituły metropolitalnej w Krakowie (1964, od 1983 roku prałat scholastyk) oraz godnością protonotariusza apostolskiego (1970). Był długoletnim członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Funkcję prezesa Towarzystwa (1956–1957) pełnił w trudnym dla Kościoła katolickiego w Polsce okresie, naznaczonym represjami wobec hierarchii i duchowieństwa. Wspierał inicjatywy zmierzające do jednoczenia środowiska teologicznego, podnoszenia poziomu wiedzy teologicznej wśród kapłanów. Był członkiem zespołu redakcyjnego „Analecta Cracoviensia”, które było wydawane przez Polskie Towarzystwo Teologiczne. Jako prezes Towarzystwa czynnie angażował się i popierał krakowskie środowisko teologiczne zabiegające o przywrócenie

Wydziału Teologicznego w struktury Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uhonorowany medalem pamiątkowym Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W telegramie kondolencyjnym (22 lutego 1989) Jan Paweł II, charakteryzując ks. Florkowskiego, podkreślił, że „promieniował radością i wiedzą, miłością i przyjaźnią, szczerością i prostotą. Kapłan oddany i wierny Kościołowi. Uczony i profesor oddany i wierny krakowskiej uczelni, która go wykształciła i której oddał bez reszty swoje umiejętności i swoje serce do ostatniej chwili. Profesor, rektor, wychowawca, członek Metropolitalnej Kapituły w Krakowie, wycisnął głęboki ślad w naszych duszach, w całym Kościele Krakowskim i pozostanie w nim żywy”. Zmarł w Zakopanem. Pochowany został na cmentarzu Rakowickim w Krakowie w grobowcu kapitulnym. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. Pers A 1472, Akta personalne ks. Eugeniusza Florkowskiego; A. Kubiś, *Ks. Prof. Dr Eugeniusz Florkowski (w 50-lecie święceń kapłańskich)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 29 (1976) nr 1, s. 1–9; A. Kubiś, „Analecta Cracoviensia” 24 (1992), s. VII–XVII; G. Ryś, *Florkowski Eugeniusz (1902–1989)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, Warszawa 1995, s. 164–165; A. Kubiś, *Eugeniusz Władysław Florkowski (1902–1989)*, [w:] *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 513–517; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 3.

KŁÓSAK Kazimierz – urodził się 1 stycznia 1911 roku w Skwarzanie Starej k. Żółkwi, zmarł 1 czerwca 1982 roku w Krakowie; profesor doktor habilitowany, filozof neoscholastyk, teolog, wykładowca Akademii Teologii Kapłańskiej i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Syn Jana i Zofii z domu Maćkowska. Kształcił się w gimnazjum im. M. Kopernika w Żywcu, gdzie po ukończeniu szkoły uzyskał świadectwo dojrzałości. Po wstąpieniu do Seminarium Duchownego w Krakowie kształcił się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1929–1934). Święcenia kapłańskie przyjął 14 marca 1934 roku w Krakowie z rąk abpa Adama

S. Sapielhy. Pracował jako katecheta i wikariusz parafii Osielec (13 sierpnia 1934 – sierpień 1935) oraz wikariusz parafii na krakowskim Podgórzu (1 października 1939 – 23 marca 1940). W późniejszym okresie pełnił funkcję prefekta Seminarium Duchownego w Krakowie, został mianowany 23 marca 1940 roku. Doktoryzował się w 1934 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pt. *Tomizm w ujęciu Jakuba Maritana*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Krzysztofa Michalskiego. Studia specjalistyczne z zakresu filozofii kontynuował w Pontificium Collegium Internationale Angelicum w Rzymie (1935–1937) oraz w Lozanium (1937–1939), gdzie uzyskał licencjat kanoniczny. Podczas pobytu za granicą zgłębiał najnowsze osiągnięcia na polu filozofii neoscholastycznej. W latach drugiej wojny światowej prowadził zajęcia dla kleryków archidiecezji krakowskiej w ramach tajnych kompletów i wykładów organizowanych w gmachu pałacu biskupiego. W 1945 roku rozpoczął pracę na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którym wykładał filozofię. Po likwidacji tegoż wydziału przez władze państwowe w 1954 roku i powołaniu do życia Akademii Teologii Katolickiej zdecydował się wyjechać do Warszawy, gdzie otrzymał zatrudnienie na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej jako profesor nadzwyczajny. Powierzono mu zorganizowanie i prowadzenie Katedry Filozofii Przyrody. O zatrudnienie go na pełny etat starały się także władze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w 1959 roku proponując mu funkcję kierownika Katedry Filozofii Przyrody oraz wykładowcy, jednak Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego nie wyraziło wówczas zgody na to zatrudnienie. Taką zgodę otrzymał dopiero po pięciu latach. Tak więc w latach 1964–1971 kierował wspomnianą katedrą na Wydziale Filozofii KUL (1964–1971), będąc równocześnie kierownikiem Sekcji Filozofii na tym wydziale. Ponadto prowadził wykłady z filozofii dla absolwentów Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Krakowie (od 1957). Był prodziekanem (1954–1956) i dziekanem Wydziału Filozoficznego Akademii Teologii Katolickiej (1956–1957, 1964–1976). Należy dodać, że w latach 50. był

członkiem Komitetu Intelktualistów i Działaczy Katolickich, co znacznie ułatwiało mu działalność organizacyjną i kierowanie wydziałem. Dorobek naukowy Kłósaka liczy ponad 130 publikacji i obejmuje podręczniki, monografie i artykuły. Głównymi obszarami działalności naukowej były zagadnienia związane z metodologią filozofii, w której wyróżniał zarówno część pozytywną, jak i krytyczną oraz drugi obszar stanowiący filozofię przyrody. Zajmował się zagadnieniami teorii ewolucji w aspekcie pochodzenia człowieka, analizując argumenty na rzecz ewolucji. Podejmował problem teologicznej interpretacji przyrody, podkreślając, że taką interpretację należy prowadzić na płaszczyźnie metafizyki; podejmował problematykę filozoficzno-teologiczną w duchu neotomizmu propagowanego przez filozofów z Lowanium, a także kwestię poznawalności Boga, któremu to zagadnieniu poświęcił m.in. publikację *W poszukiwaniu Pierwszej Przyczyny*. Znany był również z polemik z koncepcjami materializmu dialektycznego. Analizował różne kierunki tej filozofii, jej stosunek do nauk przyrodniczych, szczególnie do biologii i fizyki. Krytycznie oceniał główne prawa dialektyki, w tym rozwiązania kosmologiczne. Wspólnicjator założenia (wraz z ks. Józefem Iwanickim) w 1965 roku półrocznika „*Studia Philosophiae Christianae*”, wydawanego przez Akademię Teologii Katolickiej, w redakcji którego pełnił początkowo funkcję zastępcy redaktora naczelnego, a później także redaktora naczelnego. Przez krótki okres, w latach 1957–1958, był prezesem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W początkowym okresie działalności podjął starania zorganizowania kolejnego ogólnopolskiego zjazdu Towarzystwa. Władze państwowe nie wyraziły jednak zgody twierdząc, że Towarzystwo działa jedynie na terenie województwa krakowskiego i dlatego nie może organizować spotkań o charakterze ogólnopolskim. W latach późniejszych, w 1969 roku, przyczynił się do założenia rocznika „*Analecta Cracoviensia*” wydawanego przez Polskie Towarzystwo Teologiczne, którego przez wiele lat był współredaktorem. Zmarł w Krakowie. Spoczywa na Cmentarzu Salwatorskim.

A 1362, Akta personalne ks. Kazimierza Kłósaka; J. Życiński, *Kazimierz Kłósak (1911–1982)*, [w:] *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, Kraków 2000, s. 531–540; W. Chudy, *Ks. Kazimierz Kłósak*, [w:] *Polska filozofia powojenna*, t. 1, red. W. Mackiewicz, Warszawa 2001, s. 412–427 (tam bibliografia); Z. Hajduk, *Kłósak Kazimierz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, s. 195; Z. Hajduk, *Kłósak Kazimierz*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2011, s. 654–655 (tam bibliografia); K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 20; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 3.

WYCZAWSKI Eugeniusz (imię zakonne Hieronim) OFM – urodził się 2 marca 1918 roku w Wiązownicy (powiat jarosławski), zmarł 8 lutego 1993 roku w Warszawie. Urodził się w rodzinie oficera austriackiego Jana i Marii z domu Sobal (Sabal). Początkowo kształcił się w szkole powszechnej w Wiązownicy, następnie w Gimnazjum Staroklasycznym w Jarosławiu. 4 września 1933 roku wstąpił do Prowincji Niepokalanego Poczęcia Zakonu Braci Mniejszych (bernardyni). Roczny nowicjat, w którym otrzymał imię zakonne Hieronim, zakończył pierwszymi ślubami zakonnymi 5 września 1934 roku i następnie kontynuował naukę w prywatnym gimnazjum zakonnym w Sokalu. Świadectwo maturalne uzyskał 24 maja 1937 roku jako eksternista w państwowym gimnazjum im. Malczewskiego w Sokalu. Dalszą naukę z zakresu filozofii i teologii kontynuował w zakonnym Seminarium Duchownym we Lwowie. W trakcie studiów złożył śluby uroczyste 12 marca 1939 roku. Po wybuchu drugiej wojny światowej, wraz z innymi klerykami, znalazł się w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie w ramach tajnego nauczania kontynuował studia teologiczne oraz prowadził dla młodszych kleryków lektoraty z języka hebrajskiego i greckiego. Świecenia kapłańskie przyjął 8 czerwca 1941 roku w Krakowie. W następnych miesiącach pracował

jako duszpasterz w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz przy kaplicy zakonnej w Zakopanem (1944–1945). Po zakończeniu działań wojennych mieszkał w klasztorze bernardyńskim w Krakowie (1945–1961) oraz w Warszawie na Czerniakowie (1961–1993). Okres krakowski zakonnika wypełniała praca naukowa, administracja konwentu (gwardian w latach 1957–1960), opieka nad archiwum i biblioteką zakonną, a warszawski – wyłącznie działalność naukowa. Po święceniach kapłańskich, mimo że w oczach przełożonych uchodził za kandydata na studia specjalistyczne z zakresu biblistyki, zajmował się gromadzeniem i studiowaniem materiału dotyczącego historii bernardynów na ziemiach polskich. Wkrótce po zakończeniu działań wojennych rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie po otrzymaniu magisterium, 25 lipca 1945 roku, został zatrudniony jako asystent przy Katedrze Historii Kościoła w Polsce oraz jako asystent przy historii Kościoła Powszechnego. Prowadził proseminarium oraz lektoraty z języka łacińskiego i greckiego, jednocześnie studiując historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1945–1946). Doktoryzował się 12 lutego 1947 roku na podstawie rozprawy *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*, którą przygotował pod kierunkiem ks. prof. Tadeusza Glemmy. W 1950 roku awansował na stanowisko starszego asystenta. Po przeprowadzonym przewodzie habilitacyjnym na podstawie rozprawy *Biskup Piotr Gembicki* (Kraków 1957) Rada Wydziału nadała mu 20 lutego 1952 roku stopień doktora habilitowanego zatwierdzony także przez Senat Uniwersytetu. Po likwidacji Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim przez władze komunistyczne i powołaniu Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie zdecydował się za zgodą władz zakonnych na podjęcie tam pracy. Wkrótce uzyskał nominację na stanowisko docenta, a 29 września 1956 roku został profesorem nadzwyczajnym. Kierował równocześnie (porządkowanym przez siebie od 1955 roku) zakonnym prowincjalnym archiwum w Krakowie i prowadził wykłady z historii Kościoła w Wyższych Seminarjach Duchownych Archidiecezji Krakowskiej i Zakonu Kapucynów. W 1957 roku zrezygnował z wykładów

na Akademii Teologii Katolickiej – oficjalnie otrzymując bezpłatny bezterminowy urlop. Podjął wówczas dodatkowo wykłady w Wyższym Seminarium Duchownym Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej i w zorganizowanym przez siebie Międzyzakonnym Studium Pastoralnym (od 1948). Okresowo pracował także jako sędzia prosynodalny w Metropolitalnym Sądzie Duchownym w Krakowie (1948–1961). W 1961 roku za zgodą władz zakonnych powrócił do pracy na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej i zamieszkał w Warszawie. Zrezygnował wówczas z wykładów w Krakowie. Kierował Katedrą Historii Kościoła w Polsce, a później także Sekcją Historii Kościoła. 2 czerwca 1975 roku otrzymał nominację na profesora zwyczajnego. Prowadził wykłady z historii Kościoła, nauk pomocniczych historii i seminarium naukowe. Wypromował 24 doktorów i 44 magistrów, ponadto jako recenzent i oceniający dorobek brał udział w przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich. W latach 1963–1964 pełnił funkcję zastępcy prodziekana wydziału, w okresie 1964–1966 – dziekana, oraz w latach 1977–1980 – delegata do Senatu Akademii, w którym także należał już wcześniej do różnych komisji. W okresie pracy w Akademii Teologii Katolickiej odbył kilka podróży naukowych oraz angażował się w działalność różnych gremiów naukowych, m.in. działał w Polskim Towarzystwie Historycznym (od 1974 roku), Komisji Historii Porównawczej Kościołów PAN (od 1977 roku) oraz Komisji Nauk Społecznych PAN (od 1984 roku). Opublikował kilkanaście publikacji książkowych, kilkadziesiąt pozycji pod redakcją – w tym cztery tomy zainicjowanego przez siebie *Słownika polskich teologów katolickich* (t. 1–4, Warszawa 1981–1983), a także opracował *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich* (Warszawa 1982). Opracował ponad 300 biogramów oraz szereg recenzji. W 1972 roku zainicjował wydawanie na Akademii Teologii Katolickiej serii wydawniczej *Studia z Historii Kościoła w Polsce*, a następnie *Bibliografia Historii Kościoła w Polsce*. W sumie dorobek naukowy o. Wyczawskiego obejmuje 675 pozycji drukowanych, nie licząc wielokrotnie powielanych skryptów i wykładów. Część opracowań pozostało

w maszynopisie. Za całokształt pracy naukowej, wydawniczej i dydaktycznej został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski „Polonia Restituta” (1988) oraz otrzymał nagrodę im. Włodzimierza Pietrzaka (1987). Od 1952 roku był członkiem Polskiego Towarzystwa, sekretarzem (1958–1959), wiceprzewodniczącym Sekcji Historycznej – nazywanej także Historii Kościoła (od 1968 roku) oraz przez jeden rok prezesem Towarzystwa (1959–1960). Zmarł w Warszawie; pochowany został w grobowcu zakonnym na Cmentarzu Czerniakowskim.

• Por. J. Mandziuk, *Życie i działalność ks. prof. dr hab. Hieronika Eugeniusza Wyczawskiego OFMObs. (1918–1993)*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1993 nr 1, s. 7–17 (rozbieżne daty pełnienia funkcji w Polskim Towarzystwie Teologicznym: „w latach 1951–1952 sekretarz oddziału krakowskiego, a w latach 1956–1958 jego przewodniczący. Od 1968 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Sekcji Historii Kościoła przy Towarzystwie Teologicznym”); J. Mandziuk, *Wyczawski Hieronim Eugeniusz (1918–1993)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995, s. 643–655; A. Sitnik, *Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFM*, [w:] *Tempus est optimus magister vitae. Prace dedykowane Ojcu Profesorowi Wiesławowi Franciszkowi Murawcowi OFM*, red. A. K. Sitnik OFM, Kalwaria Zebrzydowska 2010, s. 195–204 (tam bibliografia); A. Sitnik, *Wyczawski Hieronim Eugeniusz OFMObs*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, s. 1047–1048.

SMEREKA Władysław – urodził się 9 czerwca 1907 roku w Sąsiadowicach k. Sambora (obecnie w granicach administracyjnych Ukrainy), zmarł 30 sierpnia 1983 roku w Lesznie; profesor doktor habilitowany, teolog, bibliista, wykładowca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego i Papieskiego Wydziału Teologicznego przemianowanego w Papieską Akademię Teologiczną. Kształcił się w szkole powszechnej i w Gimnazjum Klasycznym w Samborze. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości wstąpił do Seminarium Duchownego obrządku łacińskiego we Lwowie i równocześnie podjął naukę na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we

Lwowie. Święcenia kapłańskie przyjął 28 czerwca 1931 roku we Lwowie. Pracował jako katecheta etatowy w Horodence (1931–1933), Sokolnikach (1933–1934) oraz we lwowskiej parafii pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy (1934–1939). W latach drugiej wojny światowej przebywał w Białogórze (1939–1940), Chotowej (1940–1942) i w Ujanowicach k. Limanowej (1942–1946). W wymienionych miejscowościach angażował się w działalność duszpasterską oraz w tajne nauczanie. W Ujanowicach założył Gimnazjum Ogólnokształcące (1945–1952). Pełnił funkcję administratora parafii Gawłów k. Bochni (wrzesień 1946 – październik 1947). W 1929 roku związał się z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie przez dwa lata pracował jako zastępca asystenta, a w 1937 roku dodatkowo podjął obowiązki wykładowcy Nowego Testamentu w Instytucie Wiedzy Religijnej na tym uniwersytecie. Stopień naukowy doktora teologii uzyskał 3 grudnia 1938 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza na podstawie rozprawy pt. *Najdawniejsza legenda o Matce Bożej*. Po zakończeniu działań wojennych przebywał ponad rok we Wrocławiu, gdzie współpracował przy tworzeniu nowego wydziału teologicznego na odradzającym się uniwersytecie (lipiec 1945 – wrzesień 1946), a następnie wyjechał do Małopolski, gdyż otrzymał propozycję pracy na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tamże został młodszym (1947–1949), a następnie starszym asystentem (1949–1952) oraz zastępcą profesora Nowego Testamentu (1952–1954). W 1953 roku habilitował się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pt. *Proces Jezusa Chrystusa*. Po likwidacji przez władze komunistyczne Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i połączeniu go z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, w ramach nowo utworzonej warszawskiej uczelni o nazwie Akademia Teologii Katolickiej, odmówił przejścia do pracy w stolicy i pozostał w Krakowie. Prowadził wykłady z Nowego Testamentu dla kleryków Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej oraz zasilł kadrę Wydziału Teologicznego (od

1974 roku – Papieskiego Wydziału Teologicznego) działającego w miejsce zlikwidowanego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1964 roku otrzymał nominację jako profesora nadzwyczajnego, a w 9 lat później profesora zwyczajnego. Do przejścia na emeryturę w 1977 roku prowadził wykłady z egzegezy Nowego Testamentu. Dorobek naukowy Smereki obejmuje ponad 70 publikacji, w znacznej mierze obejmuje zagadnienia biblijne. Angażował się w działalność Polskiego Towarzystwa Teologicznego, którego członkiem został w okresie międzywojennym. Był sekretarzem generalnym Towarzystwa (1946–1948), dwukrotnie – łącznie przez 9 lat – pełnił funkcję prezesa (1960–1962; 1966–1973). Był przewodniczącym Sądu Koleżeńskiego w latach 70. oraz sekretarzem redakcji w latach 1948–1951, a później – wraz z ks. Aleksym Klawkiem – redaktorem naczelnym „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” w latach 1952–1954. Zainicjował wraz z innymi członkami Polskiego Towarzystwa Teologicznego wydawanie „Analecta Cracoviensia”. Pierwszy tom tego rocznika ukazał się w 1969 roku. Ponadto 25 stycznia 1969 roku z inicjatywy Zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego zorganizowano sesję naukową poświęconą dorobkowi naukowemu prezesa Towarzystwa – ks. prof. dra Władysława Wichra. Smereka zmarł w Lesznie. Pochowany został na Cmentarzu Salwatorskim w Krakowie w grobowcu Księży Parafii Najświętszego Salwatora. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. Pers A 1387, Akta personalne ks. Władysława Smereki; G. Ryś, *Smereka Władysław (1907–1983)*, [w:] *Słownik polskich teologów biblijnych*, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995, s. 540–542 (tam bibliografia); M. Barcik, *Okupacja – wyzwolenie – likwidacja (1939–1954)*, [w:] *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397–1997*, red. S. Piech, Kraków 1997, s. 208; A. Kubiś, *A jednak przetrwał (1954–1981)*, [w:] *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397–1997*, red. S. Piech, Kraków 1997, s. 228; K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdy. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 21; S. Wronka, *Czasopismo naukowe „Ruch Biblijny i Liturgiczny”*,

[w:] *W służbie Wiekuistej Prawdzie...*, dz. cyt., s. 57; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 3, 7.

GRZYBEK Stanisław – urodził się 14 kwietnia 1915 roku w Lipnicy Murowanej, zmarł 23 października 1998 roku w Krakowie; bibliista, tłumacz Pisma Świętego; profesor doktor habilitowany, wykładowca Akademii Teologii Katolickiej i Papieskiej Akademii Teologicznej. Urodził się w rodzinie Józefa i Karoliny z domu Wojciechowska. Kształcił się w szkole powszechnej oraz w gimnazjum i liceum klasycznym w Brzesku, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości w 1933 roku. Po wstąpieniu do Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (1933–1938). Święcenia kapłańskie przyjął 26 czerwca 1938 roku w Częstochowie z rąk bpa Teodora Kubiny. Pracował jako katecheta etatowy szkolny i wikariusz parafii w Dąbrowie Górniczej (1938–1940), następnie jako wikariusz w Koziegłowach (1940–1941) i Krzepicach (1941–1942), administrator parafii w Krzepicach (1942–1945) i w Wieruszowie (luty–wrzesień 1945) oraz prokurator w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie (1945–1951). Pracę naukową rozpoczął uzyskaniem magisterium z zakresu biblistyki pt. *Baalam i jego przepowiednie na podstawie Księgi Liczb 22*, przygotowanej pod kierunkiem ks. Józefa Archutowskiego (18 czerwca 1938). Po drugiej wojnie światowej na Wydziale Filozoficznym uzyskał kolejne magisterium. Doktorat z teologii z zakresu biblistyki uzyskał w 1949 roku po przedłożeniu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego rozprawy doktorskiej pt. *Księga Estery. Krytyczny wstęp, przekład, komentarz, ekskursy*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Aleksego Klawka, a cztery lata później uzyskał habilitację przeprowadzoną na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1953) na podstawie rozprawy pt. *Rekonstrukcja tekstu pieśni Debory na podstawie Sdz 4–5*. Wykład habilitacyjny wygłosił 30 czerwca 1953 roku. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki zatwierdziła

habilitację 19 listopada 1954 roku i nadała mu tytuł naukowy docenta. 3 czerwca 1971 roku uchwałą Rady Państwa został mianowany profesorem nadzwyczajnym (procedura została zapoczątkowana na posiedzeniu Rady Wydziału Teologicznego Akademii Teologii Katolickiej 25 listopada 1968 roku), a 17 stycznia 1980 roku – profesorem zwyczajnym po przeszło pięcioletnim postępowaniu, co było wówczas powszechną praktyką. W 1937 roku został zatrudniony jako zastępca asystenta (tzw. młodszy asystent) na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jako wykładowca archeologii biblijnej oraz lektor języka hebrajskiego i greckiego powrócił do pracy po zakończeniu drugiej wojny światowej na stanowisko kontraktowego młodszego asystenta przy Seminarium Dogmatyki Szczegółowej i Patrologii (1946–1949). W tym czasie po doktoracie uzyskał stanowisko adiunkta, od 1951 roku prowadząc – jako lektor – zajęcia z języka hebrajskiego i greckiego. 1 września 1953 roku został zatrudniony w charakterze pomocniczego pracownika naukowego na stanowisku starszego asystenta przy Katedrach Studium Biblijnego Starego i Nowego Testamentu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po likwidacji przez władze komunistyczne Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim (11 sierpnia 1954) podjął 1 listopada 1954 roku pracę na nowoutworzonej Akademii Teologii Katolickiej, początkowo jako pomocniczy pracownik nauki, prowadząc wykłady z teologii biblijnej (1954–1957), a od 1 grudnia 1954 roku otrzymał stanowisko samodzielnego pracownika naukowego przy Katedrze Starego Testamentu. Po opuszczeniu Akademii Teologii Katolickiej wraz z innymi kapłanami z metropolii krakowskiej w sierpniu 1957 roku prowadził wykłady z Pisma Świętego w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie i w seminariach duchownych cystersów, paulinów i dominikanów. Prowadził także wykłady zleczone na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1957–1963). W 1965 roku powrócił do pracy na Akademii Teologii Katolickiej, gdzie 30 grudnia 1965 roku powierzono mu – jako docentowi etatowemu – wakującą Katedrę Teologii Biblijnej jako kierownikowi. W tym samym czasie otrzymał

misję kanoniczną od prymasa Stefana Wyszyńskiego do pracy na Akademii Teologii Katolickiej. Katedrą kierował do 30 września 1982 roku, kiedy to zakończył pracę etatową i przeszedł na emeryturę. W Akademii Teologii Katolickiej pełnił także funkcje administracyjne jako prodziekan (1966–1969) i dziekan wydziału (1969–1972, 1972–1975, 1975–1978). Od 1962 roku, będąc pracownikiem Akademii Teologii Katolickiej, prowadził równocześnie wykłady na Wydziale Teologicznym (od 1974 roku – Papieskim Wydziale Teologicznym) w Krakowie początkowo jako docent, a następnie profesor nadzwyczajny (mianowany w 1971 roku) oraz kierował fakultetem jako jego dziekan (1968–1974) i przygotował statut dla Papieskiego Wydziału Teologicznego. Po przekształceniu Papieskiego Wydziału Teologicznego w Papieską Akademię Teologiczną (8 grudnia 1981 roku) został wykładowcą nowopowstałej uczelni oraz dziekanem tamtejszego wydziału teologicznego (1982–1985). Był także założycielem i pierwszym rektorem Instytutu Teologicznego w Częstochowie.

Pod kierunkiem ks. Grzybka na Papieskim Wydziale Teologicznym, a następnie Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie powstało 18 prac doktorskich, 31 licencjatów kanonicznych oraz 156 prac magisterskich, a na Akademii Teologii Katolickiej wypromował 14 doktorów oraz kierował 85 pracami magisterskimi i magistersko-licencjackimi. Brał udział jako recenzent w licznych przewodach doktorskich, habilitacyjnych oraz postępowaniach o nadanie tytułu profesorskiego.

Dorobek naukowy ks. Grzybka liczy około 300 pozycji, w tym 12 publikacji książkowych. Część z nich ukazała się w przekładach na języki obce. Dotyczą egzegezy i teologii biblijnej, hermeneutyki i metodologii biblijnej oraz zastosowania wiedzy biblijnej w liturgii i duszpasterstwie. Znaczącą część publikacji stanowią recenzje zagranicznych publikacji uznanych autorów. Biografowie często podkreślają, że ekspozycja w swej twórczości naukowej piśmiennictwo teologiczne dawnych biblistów polskich oraz to, że dużo miejsca – oprócz prac badawczych – poświęcał popularyzacji wiedzy biblijnej

m.in. przez publikowanie homilii i rozważań biblijnych. Należy wspomnieć, że ks. Grzybek na potrzeby Biblii Tysiąclecia przetłumaczył Księgę Tobiasza, Księgę Judyty i Księgę Estery, a dla Biblii Poznańskiej – Księgę Joba. Był także konsultantem i recenzentem tłumaczeń wielu ksiąg Starego Testamentu. Regularnie brał udział w zjazdach naukowych i konferencjach biblistów w kraju i zagranicą, podczas których wygłaszał referaty. Nie stronił od wykładów publicznych i gościnnych. Był czynnym członkiem Sekcji Biblistów Polskich. Angażował się w działalność wydawniczą, starając się w ten sposób konsolidować polskie katolickie środowisko teologiczne. Poza redakcją „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”, o czym niżej, wspierał wydawane przez Akademię Teologii Katolickiej „Collectanea Theologica”, pełniąc funkcję zastępcy redaktora naczelnego (1962–1966) i członka redakcji (1966–1969). Ponadto w Akademii był członkiem Senackiej Komisji Wydawniczej i członkiem Komisji Bibliograficznej. Był aktywnym członkiem Sekcji Biblijnej Konferencji Episkopatu Polski (1967–1970, 1970–1976, 1976–1982).

Długoletni członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego, m.in. redaktor kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (1955–1981) wydawany jako organ Sekcji Biblijno-Liturgicznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego, inicjator i pierwszy kierownik Sekcji Wydawniczej Polskiego Towarzystwa Teologicznego (od 1966 roku), prezes Towarzystwa (1962–1966). Czynnie angażował się w redagowanie „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”, przez długi czas odpowiadając szczególnie za dział Starego Testamentu (1984–1955). Jako redaktor starał się o jego wysoki poziom naukowy i edytorski. Uhonorowany medalem Polskiego Towarzystwa Teologicznego za lat 35 kierowania Sekcją Wydawniczą Towarzystwa (1987). Władze kościoła nadały mu godność prałata (1962) i protonotariusza apostolskiego (1988), a uczelnia przyznała medal *Bene Merenti* im. św. Jadwigi Królowej (1997). Przez władze komunistyczne PRL został odznaczony Krzyżem kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974). Dwukrotnie został wyróżniony nagrodą trzeciego stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki za

szczególne osiągnięcia naukowe (1973, 1976). Zmarł w Krakowie. Pochowano go w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Salwatorskim. • Por. K. Hoła, *Z działalności Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie w roku 1987*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1988) nr 3, s. 235–236; A. Kubiś, *Ksiądz Profesor Zwyczajny Dr Hab. Stanisław Grzybek w Krakowskim Wydziale Teologicznym*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 17–18 (1989–1990), s. 219–232; M. Barcik, *Okupacja – wyzwolenie – likwidacja (1939–1954)*, [w:] *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397–1997*, red. S. Piech, Kraków 1997, s. 206nn; A. Kubiś, *A jednak przetrwał (1954–1981)*, [w:] *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397–1997*, red. S. Piech, Kraków 1997, s. 228; S. Mędała, *Ks. prof. dr hab. Stanisław Grzybek (1915–1998)*, „Studia Theologica Varsaviensia” 37 (1999) nr 1, s. 9–19; J. Mandziuk, *Grzybek Stanisław (1915–1998)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 199–209 (tam bibliografia); S. Wronka, *Czasopismo naukowe „Ruch Biblijny i Liturgiczny”*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdy. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. s. 57; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie*, Kraków 1974, s. 3, 33.

PRZYBYSZEWSKI Bolesław – urodził się 13 września 1908 roku w Skrzyszowicach (obecnie powiat miechowski), zmarł 2 listopada 2001 roku w Krakowie; profesor doktor habilitowany, historyk sztuki, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego (Papieskiej Akademii Teologicznej). Syn rolników Piotra i Katarzyny z domu Nowicka. Początkowo kształcił się w rodzinnej miejscowości, następnie w Gimnazjum in. B. Nowodworskiego w Krakowie. Po uzyskaniu świadectwa maturalnego (1928) wstąpił do Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Krakowie i rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, które ukończył w 1933 roku. W latach późniejszych studiował historię sztuki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1937–1939). Stopień

magistra teologii uzyskał na podstawie pracy pt. *Iwo Odrowąż a klasztory norbertańskie w Hebdowie i Imbranowicach* (1938). Po zakończeniu drugiej wojny światowej podjął dalsze studia na Uniwersytecie Jagiellońskim z zakresu historii, historii sztuki i archeologii klasycznej. Stopień doktora teologii uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pt. *Dzieje kościelne Krakowa w czasie okupacji 1939–1945* (promocja 22 czerwca 1950 roku). Po przewodzie habilitacyjnym przeprowadzonym na Akademii Teologii Katolickiej, na podstawie pracy *Złoty dom królestwa. Studium z dziejów krakowskiego cechu złotniczego od czasu jego powstania (ok. 1370) do połowy wieku XVI*, uzyskał stopień doktora habilitowanego, zatwierdzony 30 kwietnia 1968 roku przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego. Tytuły profesorskie uzyskał na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie – profesora nadzwyczajnego w 1973 roku, a zwyczajnego w 1977 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 4 kwietnia 1933 roku w katedrze wawelskiej w Krakowie z rąk abpa Adama S. Sapiehy. Kolejno pracował jako wikariusz w parafii Morawica (1933–1934) i Wieliczka (1934–1938) oraz jako pomoc duszpasterska w parafii pw. Św. Szczepana w Krakowie (od 1939). W następnych latach pracował jako notariusz (1942–1950) oraz kanclerz Kurii Metropolitalnej w Krakowie (1950–1952). Ponadto pracował jako archiwariusz kapituły katedralnej (1946–1952) i opiekował się zbiorami archiwum diecezjalnego. W latach stalinowskich jako podejrzany o szpiegostwo na rzecz Watykanu i krajów zachodniej Europy oraz USA został aresztowany i około 9 miesięcy spędził w więzieniu Montelupich w Krakowie (od listopada 1952 roku do lipca 1953 roku), gdzie był wielokrotnie przesłuchiwany i zmuszany do składania zeznań obciążających innych kapłanów i kard. A. S. Sapiehę. Złamany psychicznie i moralnie po opuszczeniu więzienia pracował jako wikariusz adiutor *cum iure successionis* w parafii pw. Świętego Krzyża w Krakowie (1953–1954), następnie jako jej administrator (1954–1966) i proboszcz (1966–1971). Działalność na polu dydaktycznym rozpoczął jesienią 1939 roku, prowadząc dla kleryków archidiecezji krakowskiej wykłady

z historii Kościoła w tajnym studium teologicznym w Krakowie, zastępując więzionych wykładowców z wydziału teologicznego. W 1944 roku rozpoczął wykłady z historii sztuki dla kleryków z Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Po 1953 roku prowadził wykłady z historii Kościoła w seminarium księży sercanów w Stadnikach, w Wyższym Instytucie Katechetycznym przy klasztorze Urszulanek Unii Rzymskiej oraz w Naukowym Instytucie Katolickim. W wymienionych placówkach oraz w Częstochowskim WSD w Krakowie i w seminariach zakonnych cystersów w Mogile i Szczyrzycu, bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz w krakowskich seminariach franciszkanów konwentualnych, kapucynów, karmelitów bosych i paulinów prowadził wykłady z historii sztuki. Oprócz tego prowadził zajęcia z teologii pastoralnej w Seminarium Duchownym Dominikanów w Krakowie i krakowskim Międzyzakonnym Studium Duszpasterskim zorganizowanym przez franciszkanów konwentualnych. W 1963 roku podjął pracę na Wydziale Teologicznym w Krakowie, prowadząc zajęcia z historii sztuki. Po utworzeniu Papieskiej Akademii Teologicznej (1981) prowadził nadal wykłady i seminarium naukowe. Za działalność dydaktyczną i naukową otrzymał od Papieskiej Akademii Teologicznej medal *Bene Merenti* (1998). W latach 1966–1969 prowadził wykłady z zakresu historii sztuki na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, kierując równocześnie Katedrą Archeologii Chrześcijańskiej. Członek Komisji Historii Sztuk Polskiej Akademii Nauk (od 1948 roku) oraz członek Komisji Historii Sztuki Polskiej Akademii Nauk (w latach 1963–1965). W 1991 roku został powołany na członka czynnego Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności. Ponadto w 1971 roku został powołany do Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki, gdzie powierzono mu kierownictwo sekcji Historii Sztuki. Długoletni członek Stowarzyszenia Historyków Sztuki w Polsce i jego członek honorowy. Za działalność naukową wyróżniony przez Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa nagrodą im. Klemensa Bączkowskiego (1995). Bibliografia prac ks. Przybyszewskiego obejmuje 201

pozycji drukowanych zawierających opracowania, biogramy oraz edycje źródłowe. Są to publikacje książkowe (30), artykuły naukowe zamieszczane w publikacjach zbiorowych i czasopismach naukowych („Rocznik Krakowski”, „Chrześcijanin w Świecie”, „Sprawozdanie z Czynności Posiedzeń PAU”, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN”, „Folia Historie Atrium”, „Prace Komisji Historii Sztuki PAU”, „Studia Renesansowe”, „Biuletyn Historii Sztuki”, „Studia Źródłoznawcze”, „Analecta Cracoviesia”, „Collectanea Theologica”, „Studia Theologica Varsaviensia”, „Nasza Przeszość”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, „Studia Waweliana”, „Folia Historica Cracoviensia”, „Folia Historie Atrium. Seria nova”) lub w biuletynach kościelnych („Notificationes e Curia Cracoviensis”, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej”, „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej”, „Biuletyn Informacyjny PostulATORSKIEGO OŚRODKA STUDIÓW”, „Materiały Homiletyczne”), artykuły o charakterze popularnym („Kierunki”, „Tygodnik Powszechny”, „Przewodnik Katolicki”, „Meteor”, „Za i Przeciw”, „Nasza Gazeta. Tygodnik Związku Polaków na Litwie”, „Podlaskie Echo Katolickie”, „Źródło”, „Gość Niedzielny”, „Alma Mater”), ponadto liczne biogramy. Niektóre z artykułów były przedrukowywane w innych czasopismach lub ukazywały się jako oddzielne publikacje. Część prac i wypisów źródłowych zachowała się w maszynopisach i rękopisach. Ks. Bolesław Przybyszewski był prezesem Polskiego Towarzystwa Teologicznego w latach 1973–1978. Za jego prezesowania tytuł honorowego członka Towarzystwa przyznano kard. Karolowi Wojtyłcie. Za zasługi na polu kierowania Towarzystwem i wspomagania kolejnych zarządów ks. Przybyszewski został wyróżniony tytułem honorowego członka Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W latach 70. działała przy Towarzystwie Sekcja Studyjna problemów Soboru Watykańskiego II. Kierował nią ks. Przybyszewski. Liczyła 12 członków. Członek Rady naukowej przy Sekcji Wydawniczej. Wyróżniony godnością protonotariusza apostolskiego. Zmarł w Krakowie, został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim.

- Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, brak sygn., teczka 1; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie*, Kraków 1976, s. 3, 34–36; S. Piech, *Przybyszewski Bolesław, ps. M. Venturelli 1908–2001*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 530–538 (tam bibliografia); K. Panuś, *90 lat historii*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 21.

CHMIEL Jerzy – urodził się 5 października 1935 roku w Krakowie, zmarł 6 sierpnia 2016 roku w Krakowie; doktor habilitowany, biblista, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego przemianowanego w Papieską Akademię Teologiczną. Syn szewca Franciszka i Stefanii z domu Fular. Początkowo kształcił się w szkole podstawowej nr 4 im. św. Jana Kantego w Krakowie, następnie w V Liceum Ogólnokształcącym im. A. Witkowskiego w Krakowie (1949–1953). Po uzyskaniu świadectwa maturalnego wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie (1953). Kształcił się początkowo na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1953–1954), następnie w seminarium duchownym, w którym wykładali profesorowie tego wydziału po usunięciu go ze struktur uniwersytetu. Święcenia kapłańskie przyjął 3 grudnia 1958 roku w Krakowie. Pracował jako katecheta i wikariusz parafii Zakopane (12 grudnia 1958 – 15 sierpnia 1959), Lachowice (15 sierpnia 1959 – 25 sierpnia 1960) i Rabka (25 sierpnia 1960 – 31 grudnia 1960). W późniejszych latach pracował jako prefekt (23 listopada 1968 – 26 czerwca 1976) i wicerektor Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie (26 czerwca 1976 – 13 czerwca 1980). Ponadto pracował jako cenzor kościelny (29 stycznia 1985 – 30 września 2011). 21 grudnia 1972 roku uhonorowany tytułem kanonika honorowego EC, używania rakiety i mantoletu – 8 maja 1976 roku, i godnością kapelana Ojca Świętego 13 czerwca 1980 roku. Studia specjalistyczne odbył w Papieskim Instytucie Biblijnym

w Rzymie oraz na Uniwersytecie Gregoriańskim (1961–1968). Ponadto studiował w Schola Superior Litterarum Latinarum, w Papieskim Instytucie Archeologii Biblijnej i w Rzymskiej Akademii Sztuk Pięknych (1961–1962). Studia uwieńczył licencjatem z teologii (1962), licencjatem z nauk biblijnych (1965) oraz doktoratem na Gregorianum (11 czerwca 1968) na podstawie rozprawy pt. *Lumière et charité d'après la première épître de saint Jean*. Habilitację uzyskał w 1975 roku na podstawie rozprawy pt. *Interpretacja Starego Testamentu w kerygmacie apostołskim o zmartwychwstaniu Jezusa*. Po powrocie do kraju, po ukończeniu studiów specjalistycznych w Rzymie, pracował jako wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym (1968–1982), następnie na Papieskiej Akademii Teologicznej (1982–2009) i Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (2009–2013). Przez niemal ćwierćwiecze kierował Katedrą Hermeneutyki Biblijnej i Judaizmu (1975–2009) – od 8 maja 1976 roku jako docent. Prowadził wykłady z egzegezy Starego i Nowego Testamentu, hermeneutyki biblijnej, teologii biblijnej i języka hebrajskiego. Oprócz wykładów prowadził seminarium naukowe. Wypromował czterech doktorów. Był także recenzentem w ośmiu przewodach doktorskich i ośmiu habilitacyjnych. Ponadto pełnił funkcję prodziekana (1982–1985) i dziekana Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej (1985–1991) oraz prorektora tego uniwersytetu (1997–2001). Znany był także w innych środowiskach naukowych. Był członkiem Polskiej Akademii Nauk – Wydział I Nauk Społecznych, oraz Polskiej Akademii Umiejętności – Wydział II Historyczno-Filozoficzny; przynależał do Komisji Historii i Kultury Żydów (1997–2001).

Autor około 500 publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym w większości poświęconych zagadnieniom biblijnym oraz sydonologicznym. Propagator wiedzy o Całunie turyńskim, na temat którego wygłaszał liczne odczyty, prelekcje i wygłaszał referaty podczas konferencji naukowych. Aktywny członek Sekcji Biblijnej Konferencji Episkopatu Polski (1982–1988, 1988–1993, 1993–1998). Długoletni członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Założyciel i moderator

Studium Syndonologicznego przy Polskim Towarzystwie Teologicznym (9 października 1981). Prezes Towarzystwa w latach 1978–1987). W czasie kadencji ks. Chmiela rozpoczęto prace nad zmianą statutu Towarzystwa, starając się o rozszerzenie jego działalności na te województwa, w których granicach znajdowała się kościelna metropolia krakowska. Członek Komisji Kontrolującej (14 lutego 1996 – 23 lutego 1999) oraz Sądu Koleżeńskiego (23 lutego 1999 – 19 lutego 2002). Redaktor naczelny „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”, początkowo ukazującego się pod nazwą „Ruch Biblijno-Liturgiczny” (1981–2006), a wcześniej sekretarz redakcji (6 grudnia 1968 [1970] – 1978). W 2002 roku uhonorowany został medalem *Zasłużony dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego* jako były prezes Towarzystwa i wieloletni redaktor naczelny „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”. Pełnił ponadto funkcję członka Rady Naukowej przy Sekcji Wydawniczej. Ostatnie lata życia spędził w Domu Księży Chorych w Krakowie-Swoszowicach. Zmarł w Krakowie 6 sierpnia 2016 roku; spoczywa na Cmentarzu Rakowickim. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, brak sygn., Polskie Towarzystwo Teologiczne,teczka 10; *Księga protokołów zebrań Zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1986* [do 2009]; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Polskie Towarzystwo Teologiczne,teczka 4/1, Sprawozdania roczne prezesów Polskiego Towarzystwa Teologicznego z lat 1978–1999; J. Chmiel, *15-lecie istnienia Studium Syndonologicznego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1996), s. 201–206; *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 110; S. Wronka, *Czasopismo naukowe „Ruch Biblijny i Liturgiczny”*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdy. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 57; *Zmarli. Ks. Jerzy Chmiel (1935–2016)*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 2016 nr 7–9, s. 153–154; B. Przybyszewski, *Skład osobowy Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie* [mps], Kraków 1976, s. 34; *Leksykon syndonologiczny. Polska perspektywa i wkład*, red. nauk. T. Graff, K. Pilarczyk, Z. Trepa, Kraków 2023, s. 225–226.

HOLA Kazimierz – urodził się w 1933 roku w Bachowicach k. Wadowic, zmarł w 2003 roku; doktor habilitowany, teolog, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego przemianowanego w Papieską Akademię Teologiczną. Syn nauczycieli Władysława i Marii. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Bachowicach i Zatorze uczęszczał do gimnazjum i liceum ogólnokształcącego w Wadowicach, gdzie uzyskał świadectwo maturalne w 1951 roku. Po wstąpieniu do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie kształcił się na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (1951–1954) i w ramach wykładów zorganizowanych w seminarium duchownym (1954–1956) po zlikwidowaniu Wydziału Teologicznego przez władze państwowe i przeniesieniu go do Warszawy w ramach nowoutworzonej Akademii Teologii Katolickiej. Święcenia kapłańskie przyjął 24 czerwca 1956 roku w Krakowie. Pracował m.in. jako katecheta i wikariusz w parafii Ruszcza (1957–1959), na Prądniku Czerwonym (1959–1960) i w Zabierzowie k. Krakowa (1960–1961). W późniejszych latach jako wikariusz parafii pw. św. Floriana w Krakowie prowadził tam duszpasterstwo akademickie (1963–1964). Za działalność duszpasterską został uhonorowany godnością kanonika honorowego (1972). Od 1993 roku mieszkał w Makowie Podhalańskim. Pracował na polu społecznym, m.in. był założycielem i prezesem pierwszej polskiej Rodziny Kolpinga w Stanisławiu Górnym k. Wadowic (1990), prezesem Związku Centralnego Dzieła Kolpinga w Polsce (1993–1996) oraz prezesem Rodziny Kolpinga w Makowie Podhalańskim (1996–2003). Przez dłuższy czas był wydawcą gazety „Kolping”. Wkrótce po przyjęciu święceń kapłańskich rozpoczął studia specjalistyczne z teologii na Akademii Teologii Katolickiej, gdzie także otrzymał zatrudnienie w charakterze asystenta (1957) przy Katedrze Dogmatyki Teoretycznej na tamtejszym Wydziale Teologicznym. Wraz z innymi kapłanami metropolii krakowskiej opuścił uczelnię w 1957 roku, przerywając studia i rezygnując z dalszej pracy po otrzymaniu wiadomości, że akademia nie otrzymała zatwierdzenia kanonicznego.

W 1961 roku podjął studia na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, które uwieńczył doktoratem w 1963 roku na podstawie rozprawy pt. *Zagadnienie nieskończoności w teologii św. Tomasza*. Wiedzę z zakresu teologii pogłębiał w ramach naukowych wyjazdów zagranicznych – do Wiednia (1969), Paryża (1970) oraz Fryburga (1971). Pracował jako wykładowca teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym – Papieskim Wydziale Teologicznym, gdzie uzyskał stanowisko docenta (1977). Wykłady prowadził w oparciu o własne skrypty i materiały pozyskiwane podczas wyjazdów zagranicznych. Prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego (23 stycznia 1987 – 21 stycznia 1988). W tym okresie powołano Radę Konsultacyjną przy Sekcji Wydawniczej (4 czerwca 1987) oraz zaproszono prof. P. Schäfera z Uniwersytetu w Passau z referatem gościnnym dla członków Towarzystwa i krakowskiego środowiska naukowego. Zmarł w Makowie Podhalańskim i tam pochowano go na miejscowym cmentarzu. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, brak sygn., Polskie Towarzystwo Teologiczne, teczką 10; *Księga protokołów zebrań Zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1986 [do 2009]*; K. Hoła, *Z działalności Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie w roku 1987*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1988) nr 3, s. 235; J. Urban, *Księża zmarli. Ks. Kazimierz Hoła*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 4–6 (2003), s. 157–158.

WAL Jan – urodził się 12 maja 1942 roku w Przeczycy k. Jasła, zmarł 27 sierpnia 2023 roku w Krakowie; profesor doktor habilitowany, teolog pastoralista, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego przemianowanego w Papieską Akademię Teologiczną (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II). Syn rolników Franciszka i Marii z domu Barbrzak. Początkowo kształcił się w szkole podstawowej w rodzinnej miejscowości (1944–1955), a po ukończeniu klasy VII naukę pobierał w liceum ogólnokształcącym w Jodłowej, które ukończył uzyskaniem świadectwa maturalnego w 1959 roku. Z okresu licealnego pozostawił po sobie – wśród kolegów

i nauczycieli – pamięć ucznia wyróżniającego się zamiłowaniem do przedmiotów humanistycznych i pracowitością oraz przykładowym służeniem do mszy świętej. Jesienią 1960 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie i kształcił się na Wydziale Teologicznym. W okresie pobytu w seminarium pełnił funkcje tzw. gospodarza, którego zadaniem była troska o sprawy materialne wspólnoty, zbieranie składek i kontrola wspólnych wydatków. Świecenia kapłańskie przyjął 3 kwietnia 1966 roku w katedrze wawelskiej z rąk abpa Karola Wojtyły. Kolejno pracował jako katecheta i wikariusz parafii pw. św. Wojciecha i św. Katarzyny w Jaworznie (4 maja 1966 – 18 czerwca 1969), a następnie kolejno w krakowskich parafiach: w Nowej Hucie-Bieńczycach (18 czerwca 1969 – 1 lipca 1973), pw. Najświętszego Salwatora (1 lipca 1973 – 2 września 1975) i pw. św. Szczepana (2 września 1975 – 11 czerwca 1977), równocześnie obsługując kościół wizytek (16 sierpnia 1976 – 11 czerwca 1977). Następnie pracował na stanowisku dyrektora Wydziału Duszpasterstwa Charytatywnego Kurii Metropolitalnej w Krakowie (1977–1986), koordynując napływającą pomoc z ośrodków Caritas z Europy Zachodniej i USA. W latach 1982–1986 rozdysponował dary z około 700 samochodów ciężarowych, które były kierowane do Krakowa. Brał udział w pracach Synodu Duszpasterskiego Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979). Wielokrotnie głosił rekolekcje parafialne na terenie Polski i w środowiskach emigracyjnych w Europie Zachodniej. Studia na Wydziale Teologicznym (od 1974 roku – Papieskim Wydziale Teologicznym) rozpoczął w 1966 roku z polecenia abpa Karola Wojtyły. Uwieńczył je licencjatem kanonicznym (kościelnym) w 1976 roku na podstawie rozprawy pt. *Stowarzyszenia misyjne duchowieństwa i środowisk uniwersyteckich w Polsce w okresie międzywojennym* (Kraków 1976). Doktorat obronił w 1981 roku na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Tadeusza Pieronka, pt. *Problem dialogu w dokumentach Vaticanum Secundum oraz w orzeczeniach Stolicy Apostolskiej z okresu Concilium i Postconcilium*. Habilitował się na Wydziale Teologicznym

Papieskiej Akademii Teologicznej w 1984 roku na podstawie dysertacji pt. *Soborowa wizja duszpasterstwa charytatywnego. Studium pastoralno-kanoniczne*. W latach 1986–1987 był stypendystą Uniwersytetu w Lovain-la-Neuve w Belgii, gdzie zgłębiał zagadnienia dialogu religijnego i kulturowego. Szczególnie poświęcał się studiom nad encykliką Pawła VI *Ecclesiam suam* oraz analizom publikacji o charakterze pastoralnym paryskiego wydawnictwa Editions du Dialogue. Nawiązane wówczas kontakty naukowe i zdobyte doświadczenie owocowało w późniejszej pracy naukowej i organizacyjnej. Po powrocie do kraju podjął wykłady z teologii pastoralnej i socjologii religii na Papieskiej Akademii Teologicznej (1987–2008), uzyskując kolejno stopień docenta (1989), tytuł profesora nadzwyczajnego (2000) i profesora zwyczajnego (2006). Prowadził także seminaria magisterskie. Wypromował 112 magistrów, 24 licencjatów kanonicznych (kościelnych) oraz 11 doktorów. Wykonał 31 recenzji doktorskich, 15 habilitacyjnych i 14 w przewodach do tytułu profesora nauk teologicznych. Kierował Katedrą Teologii Pastoralnej (1987–1998), następnie po podziale – Katedrą Teologii Pastoralnej Ogólnej (1998–2008). Ponadto był opiekunem specjalizacji z Teologii Praktycznej. W 1995 roku założył na Papieskiej Akademii Teologicznej międzywydziałowe studium dziennikarskie, którym od 2005 roku kierował jego uczeń i pierwszy doktor – ks. Andrzej Baczyński (zmarł w 2015 roku).

Działalność naukowa, organizacyjna i pastoralna ks. Wala nie ograniczała się do środowiska rodzimej uczelni i terenu archidiecezji krakowskiej. Był prezesem Sekcji Pastoralistów Polskich przez ponad dekadę na przełomie XX i XXI wieku (1992–1997, 1997–2002). W latach 1984–2005 [?] był członkiem (a po zmianie statutu Komisji Episkopatu) konsultorem Komisji Charytatywnej Episkopatu. W tym czasie aktywnie wspierał, korzystając z bogatego doświadczenia i międzynarodowych kontaktów, odradzającą się Caritas Polska. Po 2000 roku przez jedną kadencję był członkiem Sekcji Teologicznej Polskiej Akademii Nauk. Ponadto w latach 1991–1999 czynnie uczestniczył w pracach II Polskiego

Synodu Plenarnego, prezentując w nim zarówno pastoralne środowisko akademickie, jak i duchowieństwo archidiecezji krakowskiej. W dorobku naukowym ks. Wala jest ponad 120 pozycji naukowych – publikacji książkowych, artykułów, recenzji, haseł encyklopedycznych i słownikowych. Na szczególną uwagę zasługuje 15 publikacji książkowych, w tym siedem poświęconych sprawie dialogu: *Vademecum dialogu* (Kraków 1998), *Kultura dialogu* (Kraków 2012), *Duch dialogu* (Kraków 2013), *Kapłan w dialogu* (Kraków 2014), razem z ks. Tadeuszem Borutką *Dialog Kościoła* (Kraków 2015), *Suplement dialogiczny* (Kraków 2021) oraz pięciu tomików poezji o tematyce metafizyczno-religijnej. Publikował na łamach „*Analecta Cracoviensia*”, „*Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi*”, „*Polonia Sacra*”, „*Tygodnika Powszechnego*”, „*Wiadomości Charytatywnych*” i w pracach zbiorowych wydawanych przez różne ośrodki teologiczne. Jako członek Sekcji Charytatywnej Konferencji Episkopatu Polski redagował przez wiele lat materiały na doroczne Tygodnie Miłosierdzia. Organizował osobiście i brał udział w licznych konferencjach naukowych krajowych i zagranicznych, podczas których wygłaszał referaty (w języku francuskim) i prowadził obrady jako ceniony pastoralista. Szerokim echem w europejskich środowiskach teologicznych odbiło się wystąpienie ks. Wala na międzynarodowym sympozjum *Secours Catholique* w 1989 roku poświęcone *Opcji preferencyjnej na rzecz ubogich i prawa ubogich*, podczas którego wygłosił referat na temat działalności charytatywnej Kościoła katolickiego w krajach komunistycznych. Dorobek naukowy ks. Wala charakteryzuje się otwartością na współpracę teologii pastoralnej z socjologią religii, katolicką nauką społeczną, psychologią i pedagogiką religii, antropologią pastoralną i prawem kanonicznym. W twórczości wykorzystuje zarówno dokumenty Kościoła powszechnego, jak i kościołów partykularnych, co pozwala sytuować jego dorobek naukowy w realiach prawnych, społecznych, politycznych i religijnych w Polsce. Wieloletni członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego, m.in. członek redakcji „*Analecta Cracoviensia*”

prezes w latach 1988–1996. Kierownik Sekcji Wydawniczej do 1991 roku, członek Komisji Kontrolującej (14 lutego 1996 – 23 lutego 1999). W okresie kierowania Towarzystwem rozpoczęto pierwsze starania o uporządkowanie jego prawnej sytuacji zarówno pod względem kanonicznym, jak i prawa państwowego. W trakcie kadencji Wala zmieniono zasady wyboru zarządu i ustalono długość kadencji z jednorocznej na trzyletnią. Dzięki jego staraniom Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła statut Polskiego Towarzystwa Teologicznego, rozszerzający możliwość nadania tytułów członków zwyczajnych osobom świeckim. Był to pierwszy statut Towarzystwa zatwierdzony po drugiej wojnie światowej przez władze kościelne. Dalsze starania nad uporządkowaniem prawnych kwestii Polskiego Towarzystwa Teologicznego prowadził kolejny prezes – ks. prof. dr hab. Kazimierz Panuś. Uhonorowany medalem *Zasłużony dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego* 23 lutego 2011 roku. Za całokształt pracy naukowej duszpasterskiej, charytatywnej i dydaktycznej otrzymał liczne odznaczenia, wyróżnienia i nagrody, m.in. 4 grudnia 2006 roku został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi przez prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, za działalność na polu charytatywnym został wyróżniony listem dziękczynnym i medalem uniwersyteckim *Universitas Jagellonica Cracoviensis* nadanym „za udzieloną pracownikom uniwersytetu i ich rodzinom pomoc charytatywną w latach 1981–1983”, a także został odznaczony przez międzynarodową katolicką instytucję pomocową *Malteser Hilfsdienst* i ekumeniczne dzieło pomocy *Lazarus Hilfswerk*. Z kolei Towarzystwo Walki z Kalectwem nadało Walowi złotą odznakę za wieloraką pomoc osobom niepełnosprawnym. Za wybitne i twórcze osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne wyróżniony został także nagrodą przyznaną przez rektora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Szczególnym wyrazem wdzięczności środowiska akademickiego dla ks. J. Wala była sesja naukowa z okazji 80 rocznicy urodzin, 10 maja 2022 roku, połączona z uroczystą celebrą liturgiczną i laudacją na cześć jubilata. Władze kościelne uhonorowały go przywilejem używania rokiety

i mantoletu oraz godnością kanonika gremialnego Kapituły Kolegiaty św. Anny w Krakowie. Zmarł 27 sierpnia 2023 roku w Krakowie. • Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, brak sygn., Polskie Towarzystwo Teologiczne,teczka 10, *Księga protokołów zebrań Zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1986* [do 2009]; R. Kamiński, *Ks. prof. dr hab. Jan Wal teologiem pastoralistą przełomu XX i XXI wieku*, „Roczniki Pastoralno-katechetyczne” 2009, s. 169–179; K. Panuś, *Sprawozdanie prezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego za rok 2011*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 65 (2012) nr 3, s. 261; K. Panuś, *90 lat historii, [w:] W służbie Wiekuistej Prawdzie. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 22–23; relacja ustna ks. Jana Wala, Kraków, 12 maja 2023.

JELONEK Bolesław Tomasz – urodził się 9 marca 1937 roku w Krakowie; profesor doktor habilitowany, biblista, matematyk, wykładowca Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II). Syn nauczyciela akademickiego, Augustyna Wawrzyńca, zamordowanego przez NKWD w Charkowie w 1940 roku i Zofii z domu Pszon. Kształcił się w Krakowie. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości wstąpił w 1953 roku do zakonu kapucynów. Podczas obłóczyn otrzymał imię zakonne Tomasz, które używał jako podstawowe w dalszych latach. Pierwsze śluby zakonne złożył w 1954 roku, a wieczyste 4 września 1960 roku, z których w dwa lata później uzyskał zwolnienie za dyspensą prymasa Stefana Wyszyńskiego. Święcenia kapłańskie przyjął 24 marca 1976 roku w Krakowie z rąk kard. Karola Wojtyły. Jako diakon pracował w parafii w Wieliczce (1976), a po święceniach kapłańskich jako katecheta i wikariusz parafii w Jaworznie (12 czerwca 1976 – 18 czerwca 1977) i w parafii pw. Dobrego Pasterza w Krakowie, Prądniku Czerwonym (mianowany 18 czerwca 1977 roku). Kształcił się w zakonnym Wyższym Seminarium Duchownym oo. Kapucynów, a po opuszczeniu zakonu studiował matematykę na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie uzyskał magisterium (1963) oraz teologię na Wydziale

Teologicznym (od 1974 roku – Papieskim Wydziale Teologicznym) w Krakowie, gdzie uzyskał kolejne magisterium (1971). Doktoryzował się z teologii w 1974 roku, a w dziewięć lat później uzyskał stopień doktora habilitowanego. Profesor nauk teologicznych od 30 listopada 1998 roku. Pracownik naukowo-dydaktyczny i wykładowca matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim od 1963 roku. Od 1972 roku prowadził wykłady z Pisma Świętego na Wydziale Teologicznym (od 1974 roku – Papieskim Wydziale Teologicznym) przekształconym w 1981 roku w Papieską Akademię Teologiczną oraz w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Kapucynów (od 1992 roku), a także w ukraińskich seminariach duchownych w Brzuchowicach k. Lwowa i w Gródku na Podolu oraz innych seminariach. Promotor 20 doktorów, 30 licencjatów kanicznych, około 250 prac magisterskich z zakresu matematyki, teologii i nauk o rodzinie. Recenzent prac doktorskich, członek komisji i recenzent w przewodach habilitacyjnych i profesorskich. Współorganizator i przewodnik biblijnych obozów naukowych na terenie Ziemi Świętej. Organizator i aktywny uczestnik licznych krajowych i zagranicznych konferencji naukowych, podczas których wygłaszał referaty oraz brał udział w dyskusjach panelowych.

Prodziekan (1985–1988) i dziekan Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (1988–1991); dyrektor Instytutu Nauk o Rodzinie (1990–1991); kierownik Katedry Teologii i Informatyki Biblijnej. Po reorganizacji Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) był pracownikiem Wydziału Nauk Społecznych, kierownikiem Katedry Teologii Małżeństwa i Rodziny (2008–2014). Ponadto był przewodniczącym Senackiej Komisji Dyscyplinarnej ds. Pracowników Naukowych. Obszarem badań naukowych ks. Jelonka jest teologia biblijna, historia oddziaływania Biblii, historia Ziemi Świętej i Izraela, a także małżeństwo i rodzina w kulturach świata. Autor licznych publikacji naukowych i popularnonaukowych z zakresu biblistyki, a także homilii i rozważań religijnych. Aktywny członek Sekcji Biblijnej Konferencji Episkopatu

Polski (1988–1993, 1998–2003). Członek Stowarzyszenia Bibliistów Polskich – członek zarządu I kadencji (2003–2008) oraz Polskiego Towarzystwa Matematycznego – członek zarządu Oddziału w Krakowie (wybór 1997, 2001), delegat z wyboru na Walce Zebrania. Długoletni członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Sekretarz Polskiego Towarzystwa Teologicznego (1981–1983), długoletni kierownik Sekcji Biblijno-Liturgicznej (powołany w 1982 roku). Prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego (29 stycznia 1990 – 29 stycznia 1991), przewodniczący Komisji Kontrolującej (Rewizyjnej) Polskiego Towarzystwa Teologicznego (1999–2023). Odznaczony medalem *Zasłużony dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego* 26 lutego 2019 roku. Uhonorowany godnością kapelana Jego Świątobliwości; kanonik honorowy Kapituły Archidiecezji Lwowskiej. Konfrater Zakonu Kapucynów.

- Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, brak sygn., Polskie Towarzystwo Teologiczne, teczka 10, *Księga protokołów zebrań Zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1986* [do 2009]; K. Hoła, *Z działalności Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie w roku 1987*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1988), s. 237; K. Panuś, *Sprawozdanie prezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego za rok 2019*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2 (2020), s. 145; relacja ustna ks. Tomasza Jelonka, Kraków, 5 maja 2023.

PANUŚ Kazimierz Józef – urodził się 5 lutego 1955 roku w Myślenicach; profesor doktor habilitowany, teolog, homileta, historyk kaznodziejstwa; wykładowca Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II). Syn Stefana i Józefy z domu Matoga. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnym Sieprawiu, z którego pochodziła także bł. Aniela Salawa, podjął naukę w liceum ogólnokształcącym w Myślenicach (1970–1974), gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. W szkole średniej ujawniły się jego szczególnie uzdolnienia humanistyczne, zwłaszcza z zakresu historii i języka polskiego, a także zainteresowanie życiem religijnym i zagadnieniami teologicznymi. Podobnymi zdolnościami

humanistycznymi wyróżniał się młodszy brat – teolog i duszpasterz, teoretyk i praktyk katechetyki, wieloletni dyrektor Wydziału Katechetycznego w Krakowie, a następnie od 2012 roku proboszcz uniwersyteckiej parafii św. Anny w Krakowie – ks. prof. dr hab. Tadeusz Panuś (ur. 1960). Po wstąpieniu do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie pełnił funkcję ceremoniarza, przygotowując m.in. liturgię sprawowaną przez kard. Karola Wojtyłę. Był ceremoniarzem arcybiskupa krakowskiego w czasie konsekracji kościoła Matki Bożej Królowej Polski (Arki Pana) w Krakowie, w Nowej Hucie, 15 maja 1977 roku i w czasie ostatniej mszy świętej sprawowanej przez niego przed wyjazdem do Rzymu na konklawe wieczorem w kościele Mariackim w Krakowie, w niedzielę 1 października 1978 roku. Podczas pobytu w seminarium duchownym kształcił się na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, gdzie uzyskał magisterium z teologii 7 marca 1980 roku na podstawie pracy pt. *Schemat dziejów ludzkości w «De civitate Dei» św. Augustyna*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Mariana Michalskiego. Kontynuował studia na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie uzyskał licencjat kanoniczny 28 lutego 1986 roku po przedłożeniu rozprawy z patrologii pt. *Św. Patryk – wzorem chrześcijańskiego misjonarza*, napisanej pod kierunkiem ks. doc. dr hab. Edwarda Stańka. Praca licencjacka została przygotowana w okresie aktywnej działalności katechetycznej i duszpasterskiej w parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Żywcu. W czerwcu 1986 roku został skierowany na studia doktoranckie na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, które zwieńczył, uzyskując stopień doktora nauk teologicznych 18 maja 1989 roku w oparciu o rozprawę pt. *Ideał chrześcijanina i metody jego realizacji w «Mowach» św. Leona Wielkiego*, napisaną pod kierunkiem ks. doc. dr hab. Edwarda Stańka. Zarówno praca licencjacka, jak i rozprawa doktorska zostały bardzo wysoko ocenione przez recenzentów i wyznaczyły kierunek pracy dydaktycznej i naukowej na przyszłość. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na podstawie rozprawy *Uratować naród! Głos z ambony katedry*

wawelskiej okresu niewoli narodowej 1795–1918 (Kraków 1996). Kolokwium habilitacyjne na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej odbyło się 28 lutego 1997 roku. W 2002 roku uzyskał tytuł profesora nauk teologicznych.

Święcenia kapłańskie przyjął 18 maja 1980 roku w Krakowie z rąk abpa Franciszka Macharskiego. Kolejno pracował jako katecheta i wikariusz parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Żywcu (czerwiec 1980 – sierpień 1986), później jako prefekt studiów (24 sierpnia 1989 – 10 grudnia 1993) i wicerektor (10 sierpnia 1993 – 26 sierpnia 1997) Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie. W latach 1997–2022 równoległe z działalnością naukowo-dydaktyczną prowadził duszpasterstwo w kaplicy na krakowskim osiedlu Cichy Kącik (ul. Beniowskiego 39). Przylegający do kaplicy dom profesorski był w tym okresie ważnym, formalnym i nieformalnym, ośrodkiem wymiany myśli teologicznej, poglądów religijnych i miejscem kolokwiów oraz seminariów uczonych reprezentujących różne środowiska naukowe krajowe oraz zagraniczne. Wielokrotnie głosił rekolekcje parafialne na terenie Polski i w środowiskach emigracyjnych we Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Pracę na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie rozpoczął w październiku 1986 roku jako asystent w Katedrze Homiletyki Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), sprawował tę funkcję do 1991 roku, następnie pracował tam jako adiunkt (1991–1997) oraz kierownik tej katedry (od 1997 roku). Oprócz zajęć dydaktycznych na rodzimej uczelni prowadzi wykłady i ćwiczenia z homiletyki w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Sosnowieckiej oraz w seminariach zakonnych afiliowanych do Papieskiej Akademii Teologicznej (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II): Kapucynów (od 1992 roku), Karmelitów Bosych, Paulinów i Salezjanów. Prodziekan Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej od 26 maja 2000 roku do września 2003 roku – i okresowo pełniący obowiązki dziekana, prorektor tej uczelni w latach 2006–2009. Członek władz Senatu Papieskiej Akademii Teologicznej.

Autor około 400 publikacji naukowych, w tym 45 pozycji książkowych. Wśród nich znajdują się rozprawy naukowe, tłumaczenia dzieł św. Patryka i opracowania popularno-naukowe. Publikował w wielu czasopismach naukowych, takich jak „Roczniki Teologiczne”, „Polonia Sacra”, „Ateneum Kapłańskie”, „Studia Włocławskie”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Studia Pastoralne”, „Studia Nauk Teologicznych PAN”, „Przegląd Homiletyczny” i „Materiały Homiletyczne”. Tematem wiodącym badań i dociekań naukowych Panusia jest historia kaznodziejstwa. Owocem tych poszukiwań są monografie: *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, t. 1–2 (Kraków 1999–2001) i *Kaznodziejstwo* (Kraków 2022), t. 1: *Kościół powszechny*, t. 2: *Kościół w Polsce od średniowiecza do baroku*, t. 3: *Kościół w Polsce od oświecenia do czasów współczesnych*, oraz seria: *Wielcy mówcy Kościoła* (Kraków 2004), K. Panuś, *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce* (Kraków 2005), *Wielcy kaznodzieje Krakowa. Studia in honorem Eduardi Staniek*, red. K. Panuś (Kraków 2006), *Wielcy mówcy katedry na Wawelu* (Kraków 2008). Wiele uwagi poświęcił kaznodziejstwu krakowskiemu (por. *Kaznodziejstwo w katedrze krakowskiej*, cz. 1–2, Kraków 1995). W ramach serii *Wielcy ludzie Kościoła* wydał w wydawnictwie WAM 15 tomów biografii świętych i kaznodziejów (m.in. św. Patryka, Henriego Lacordaire, św. Jana z Avili, ks. Piotra Skargi). Zajmował się także teorią i praktyką głoszenia kazań (por. *Sztuka głoszenia kazań*, Kraków 2008). Promotor 18 doktorów (m.in. ks. Witolda Ostafińskiego, ks. Macieja Radeja i Sebastiana Wiśniewskiego OMI, którzy są pracownikami naukowymi uczelni polskich) oraz kilkudziesięciu magistrów. Recenzent prac doktorskich, członek komisji i recenzent w przewodach habilitacyjnych i profesorskich. Recenzent licznych grantów naukowych.

Członek Komitetu Nauk Teologicznych przy Polskiej Akademii Nauk (2003–2014). Kierownik i główny wykonawca trzech grantów Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki pt. *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*, w ramach których wydano antologię kazań maryjnych, funeralnych, pasyjnych, wielkanocnych, adwentowych,

bożonarodzeniowych i patriotycznych, a w trakcie opracowania są kazania o Duchu Świętym, Eucharystii, ślubne, pogrzebowe i eschatologiczne. Te ogromne obszary wciąż mocno zaniedbanego badawczo działu naszego piśmiennictwa stanowią cenny materiał źródłowy do poznania dziejów polskiego języka, literatury, kultury religijnej, duchowości i obyczajów. Kazimierz Panuś, podejmując długoterminowe prace nad krytyczną edycją źródeł, stworzył doskonałą bazę dla przysłych badań naukowych, wzbogacając w istotny sposób warsztat badawczy literaturoznawstwa i homiletyki, a w wielu wypadkach korygując dotychczasowe ustalenia o twórcach i treści głoszonych przez nich kazań. Wiceprezes (w latach 1991–1996) i długoletni prezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego (1996 – obecnie). Jako prezes Towarzystwa przyczynił się nie tylko do zakończenia unormowania jego statusu kanonicznego i prawnego według obowiązujących norm państwowych, ale także do znacznego rozwoju personalnego, aktywności sekcji i oddziałów zamiejscowych. Doprowadził do powstania oddziałów terenowych Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Sandomierzu (2006), Bielsku-Białej (2006), Radomiu (2007), Sosnowcu (2009), Szczecinie (2011), Toruniu (2012), Pelplinie (2014) i Elblągu (2016) oraz złączenia Włocławskiego Towarzystwa Teologicznego z Polskim Towarzystwem Teologicznym (2014). Nawiązał bezpośrednie kontakty i wymianę personalną z zachodnioeuropejskimi środowiskami teologicznymi francuskimi, niemieckimi i angielskimi. Na szczególną uwagę zasługują kontakty z katolickim *Theological Society in Liverpool (Hope University)*, gdzie osobiście głosił referaty prezentując środowisko Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Kontakty te zaowocowały także wymianą doświadczeń, poglądów i publikacji naukowych. Jako przedstawiciel Towarzystwa i środowiska polskich teologów wielokrotnie uczestniczył w zjazdach i konferencjach teologicznych we Francji. W okresie pełnienia funkcji prezesa Towarzystwa zorganizował i bezpośrednio przyczynił się, biorąc także czynny udział, wygłaszając referaty, do zorganizowania wielu konferencji

naukowych. Pod kierunkiem Panusia wyznaczono działania i wiodące programy badawcze, na które składały się konferencje naukowe, dyskusje panelowe, wydawnictwa oraz nabożeństwa liturgiczne: (1) O świętych i świętości (1997–2008); (2) Wokół teologii słowa, obrazu i kształtu (od 1999 roku); (3) Przebaczenie i pojednanie (2008–2011); (4) Teologia kultury (2010–2012); (5) Chrześcijanin jutra. Nadzieje i obawy (2014–2016). Kierownik Sekcji Homiletycznej, którą powołał w 1986 roku, zastępca redaktora naczelnego rocznika „Analecta Cracoviensia” w latach 1997–2014, członek redakcji kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny” w latach 1998–2023. Uhonorowany godnością prałata – kapelana Ojca Świętego w 2007 roku. Odznaczony Medalem Srebrnym za długoletnią służbę w 2009 roku, nagrodami Prezesa Rady Ministrów za rok 2023, rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie za osiągnięcia w pracy naukowo-dydaktycznej i organizacyjnej w latach 2010 i 2016 oraz wyróżnieniem Stowarzyszenia Wydawców Katolickich FENIKS 2015.

- Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn., Polskie Towarzystwo Teologiczne, teczka 4/1, Sprawozdania roczne prezesów Polskiego Towarzystwa Teologicznego z lat 1996–2023; *Panuś Kazimierz*, [w:] *Kto jest kim w Kościele. Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1999, s. 275; *Cytadela nauki*, red. R. Michałek, H. Latała, Kraków 2005, s. 205–209; S. Wronka, *Czasopismo naukowe „Ruch Biblijny i Liturgiczny”*, [w:] *W służbie Wiekuistej Prawdy. Polskie Towarzystwo Teologiczne 1924–2014. Księga jubileuszowa*, red. K. Panuś, Kraków 2015, s. 58; *Panuś Kazimierz Józef*, [w:] *Złota Księga Nauki Polskiej*, t. 2, Gliwice 2020, s. 266; relacja ustna ks. Kazimierza Panusia, Kraków, 9 maja 2023.

OSOBY WYRÓŻNIONE
MEDALEM *BENE MERENTI*
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

WOJTYŁA Karol – Jan Paweł II (1920–2005) – urodził się 18 maja 1920 roku w Wadowicach. W 1946 roku przyjął święcenia kapłańskie i rozpoczął studia na Angelicum w Rzymie zwieńczone w 1948 roku doktoratem pt. *Zagadnienie wiary w dziełach św. Jana od Krzyża*. Po powrocie do kraju był wikariuszem w Niegowici k. Bochni i w parafii św. Floriana w Krakowie. W 1953 roku habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim na podstawie rozprawy pt. *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maxa Schelera*. Oprócz wykładów teologii moralnej w seminariach duchownych: krakowskim, częstochowskim i śląskim, prowadził od 1954 roku zajęcia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim z teologii moralnej oraz historii doktryn etycznych. W 1958 roku został mianowany biskupem pomocniczym archidiecezji krakowskiej, a 30 grudnia 1963 roku arcybiskupem metropolitą krakowskim. Uczestniczył czynnie we wszystkich sesjach Soboru Watykańskiego II. W 1967 roku został kardynałem. Pod pseudonimami Andrzej Jawień, Stanisław Andrzej Gruda, Piotr Jawień uprawiał twórczość literacką poświęconą zagadnieniom religijnym i etycznym, podejmującą dialog z tradycją polskiej literatury romantycznej. W czasie pełnienia funkcji ordynariusza krakowskiego zreorganizował struktury archidiecezji, powołał w kurii Wydział Duszpasterstwa Rodzin i Duszpasterstwa Charytatywnego; w latach 1972–1979 przeprowadził synod archidiecezjalny, przyczynił się do ożywienia kultu św. Stanisława Biskupa oraz rozwoju pobożności maryjnej, uczestniczył także w licznych koronacjach wizerunków Najświętszej Maryi Panny i uroczystościach milenijnych. W 1976 roku głosił rekolekcje wielkopostne dla papieża Pawła VI i kurii rzymskiej (*Segno di contraddizione*). Jako kardynał brał czynny udział w pracach

dykasterii rzymskich oraz uczestniczył w synodach biskupów. 16 października 1978 roku został wybrany na papieża jako pierwszy Polak i pierwszy od 455 lat papież spoza Italii. Przyjął imię „Jan Paweł II” na znak kontynuacji dziedzictwa swych trzech bezpośrednich poprzedników. Przez prawie 27 lat pontyfikatu prowadził wszechstronny dialog ze światem i Kościołami lokalnymi. Wydał 14 encyklik. Ogromne znaczenie miały jego pielgrzymki apostolskie do świata, a zwłaszcza do ojczyzny. W czasie jednej z nich, w 1983 roku, zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego wręczył mu medal *Bene Merenti*. Jan Paweł II zmarł 2 kwietnia 2005 roku. Beatyfikował go 1 maja 2011 roku jego następca – papież Benedykt XVI, a kanonizował 27 kwietnia 2014 roku papież Franciszek. Por. *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, red. T. Pieronek, R. M. Zawadzki, t. 1, Kraków 1988; K. Panuś, *Piewca katedry wawelskiej – biskup, arcybiskup, kardynał Karol Wojtyła, papież Jan Paweł II*, [w:] K. Panuś, *Wielcy mówcy katedry na Wawelu*, Kraków 2008, s. 399–423; M. Radej, *Kaznodziejstwo biskupa, arcybiskupa i kardynała w katedrze na Wawelu*, Kraków 2008; G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, Kraków 2000; *Servo veritatis. Materiały międzynarodowej konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II*, red. S. Koperek, S. Szczur, Kraków 2003.

ADAMSKI Franciszek – profesor doktor habilitowany, socjolog rodziny, kultury i religii. Urodził się 18 sierpnia 1930 roku w Babicy. Profesor na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Krakowskiej Szkole Wyższej. Ukończył Katolicki Uniwersytet Lubelski w 1957 roku; stopień doktora uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1964 roku; stopień doktora habilitowanego uzyskał na Uniwersytecie Łódzkim w 1971 roku; tytuł profesora uzyskał w 1980 roku. Na jego dorobek naukowy składa się 180 publikacji, w tym 11 książek. Wypromował 10 doktorów. Był kierownikiem Katedry Socjologii Rodziny w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1972–1981, kierownikiem Zakładu Pedagogiki Społecznej

na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1990–2000. Tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w 1994 roku. Pełnił funkcję dyrektora Instytutu Pedagogiki na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1996–2000. Za osiągnięcia naukowe został wyróżniony nagrodą Ministerstwa Edukacji Narodowej w latach 1982 i 1986, nagrodą rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1985, 1994, 1998; 2000. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w 1967 roku, a także Rady Programowej Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, której przewodniczył w latach 1997–2001. Przewodniczący Zespołu Nauk Społecznych Rady Ekspertów Ministerstwa Edukacji Narodowej w latach 1990–1993. Członek Komisji Episkopatu Polski ds. Środków Społecznego Przekazu w latach 1973–1995; Komisji Episkopatu Polski ds. Kultury w latach 1996–1999; Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 1973 roku. Członek International Sociological Association – Committee Family Research w 1975 roku i Polskiego Towarzystwa Teologicznego w 1995 roku. Autor pierwszego i jedyne w języku polskim podręcznika socjologii małżeństwa i rodziny; inicjator rozwoju personalistycznego kierunku w pedagogice polskiej po 1989 roku; nestor polskiej socjologii rodziny. W 2013 roku otrzymał medal *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Najważniejsze publikacje: *Rodzina. Wymiar społeczny i kulturowy*, Kraków 2004; *Wychowanie personalistyczne*, Kraków 2005. • Por. *Złota księga nauki polskiej. Naukowcy zjednoczonej Europy*, Gliwice 2006, s. 8–9.

BIELAŃSKI Janusz – kapłan archidiecezji krakowskiej, infułat, proboszcz parafii archikatedralnej na Wawelu, kanonik gremialny Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Urodził się 25 marca 1939 roku w Różance. Po ukończeniu Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej otrzymał święcenia kapłańskie 23 czerwca 1963 roku w katedrze na Wawelu z rąk bpa Karola Wojtyły, wówczas wikariusza kapitulnego archidiecezji krakowskiej. W latach 1983–2007 był proboszczem parafii archikatedralnej na Wawelu. Do

godności infułata (protonotariusz apostolski *supra numerum*) został wyniesiony w 2000 roku przez papieża Jana Pawła II. W 2003 roku został odznaczony medalem *Polonia Mater Nostra Est*. W tym samym roku otrzymał medal *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Ze stanowiska proboszcza zrezygnował 2 stycznia 2007 roku, ze względu na powtarzające się zarzuty o jego współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa, którym zdecydowanie zaprzeczał. Pełnił posługę duszpasterza leśników. Zmarł 3 listopada 2018 roku w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu salwatorskim w Krakowie.

BROM Rudolf – dyrektor Drukarni Diecezjalnej, doktor teologii, infułat. Urodził się 20 marca 1943 roku w Brzezince k. Mysłowic, w rodzinie Teodora Broma pochodzącego z Brzezinki i Heleny z domu Seweryn pochodzącej z Kosztów w części przynależnej do parafii Dzieńkowice. Został ochrzczony w kościele parafialnym Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Brzezince. W 1945 roku, po spaleniu przez Rosjan domu, w którym mieszkali rodzice, wraz z mamą (ojciec był w Anglii) przeniósł się do Kosztów, części należącej do parafii Dzieńkowice. Od tego czasu związany był z Dzieńkowicami. Po zdaniu matury, w 1962 roku, wstąpił do Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk biskupa Herberta Bednorza 2 czerwca 1968 roku w katowickiej katedrze Chrystusa Króla. Jako wikariusz pracował w Przyszowicach, a następnie po trzech latach w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach. W 1973 roku został powołany do pracy w kurii diecezjalnej. Rozpoczął równocześnie dalsze studia na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, uwieńczone magisterium i licencjatem. W 1980 roku we współpracy z biskupem Czesławem Dominem organizował przeniesienie Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do Katowic. W 1983 roku był jednym z członków zespołu przygotowującego pobyt ojca świętego Jana Pawła II w Katowicach podczas jego pielgrzymki do Polski. Po przeszło dziesięciu latach pracy w kurii został dyrektorem Drukarni

Archidiecezjalnej w Katowicach. W 2008 roku przeszedł na emeryturę. W tym też roku obronił pracę doktorską z historii kaznodziejstwa. W 2012 roku został mianowany protonariuszem apostolskim (infułatem) i otrzymał delegację do udzielania sakramentu białowania. Autor m.in. książek: *Pośługa słowa Bożego według nauki I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice 2005; *Nauczanie pasterskie biskupa katowickiego Stanisława Adamskiego*, Katowice 2007; oraz *Dzieńkowice*, praca zbiorowa, red. A. Liskowacka, R. Brom, Katowice 2005. Medal *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego otrzymał w 1998 roku. • Por. H. Olszar, „By czas nie przyćmił i niepamięć”. Prezentacja ks. Rudolfa Broma i jego książki „Nauczanie pasterskie biskupa Stanisława Adamskiego”; WA 2009, nr 5, s. 240–247; Hasło: *Brom Rudolf*, https://silesia.edu.pl/index.php/Brom_Rudolf (22.11.2023).

CHMURA Tomasz – kapłan archidiecezji krakowskiej, doktor teologii. Urodził się 21 grudnia 1937 roku w Choczni. W 1956 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Święcenia kapłańskie otrzymał z rąk wikariusza kapitulnego bpa Karola Wojtyły na Wawelu w 1962 roku. Po święceniach przez rok pracował jako wikariusz w Liszkach. W latach 1963–1968 był prefektem w seminarium duchownym w Krakowie. W 1965 roku otrzymał stopień licencjata teologii na podstawie rozprawy pt. *Rola dogmatycznych założeń w metodologicznej strukturze teologii moralnej B. Häringa*, napisał pod kierunkiem ks. prof. Ignacego Różyckiego. 30 września 1967 roku został zatrudniony w Papieskim Fakultecie Teologicznym w Krakowie jako asystent w Katedrze Teologii Moralnej. W 1971 roku obronił pracę doktorską pt. *Rola idei naśladowania Chrystusa w teologii moralnej F. Tillmana*, napisał pod kierunkiem ks. prof. Ignacego Różyckiego. Po uzyskaniu stopnia doktora teologii spędził dwa lata w ośrodkach teologicznych w Wiedniu, Rzymie, Fryburgu i Lowanium. W latach 1978–1979 był na stypendium w Katolickim Uniwersytecie Ameryki w Waszyngtonie. W 1973 roku został mianowany adiunktem na Papieskim

Wydziale Teologicznym w Krakowie. Brał udział w Międzynarodowym Kongresie Teologii Moralnej w Rzymie (7–12 kwietnia 1986 roku) oraz w spotkaniach moralistów w ramach Komisji Episkopatu Polski. Poświęcił się głównie pracy dydaktycznej jako wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie przekształconym następnie w 1981 roku w Papieską Akademię Teologiczną. W tym charakterze był zatrudniony do 21 grudnia 2003 roku. Wśród publikacji ks. dra Tomasza Chmury na uwagę zasługują: *Kult liturgiczny św. Floriana w Krakowie w połowie XIV wieku*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 4 (1984); *Książd Profesor Ignacy Różycki. W 10 rocznicę śmierci*, „Analecta Cracoviensia” 25 (1993); *Z Raby Wyżnej przez Kraków na Watykan. Curriculum vitae Księdza Biskupa Stanisława Dziwisza*, „Analecta Cracoviensia” 30–31 (1998–1999); *Miejsce sakramentu pokuty w strukturze Bożego dzieła miłosierdzia*, [w:] *Święto miłosierdzia Bożego*, Kraków 1996, s. 71–99. Opracował także hasło *Ignacy Różycki* do *Polskiego słownika biograficznego*. Miał także udział w tłumaczeniu tekstów Soboru Watykańskiego II oraz innych dokumentów Kościoła. W wigilię Bożego Narodzenia 1994 roku ks. dr Tomasz Chmura został mianowany kanonikiem penitencjarzem w Kapitulie Kolegiackiej św. Anny w Krakowie, a 10 września 2009 roku otrzymał godność prałata honorowego. 23 lutego 2010 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne wyróżniło go medalem *Bene Merenti*. Zmarł 22 sierpnia 2023 roku w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu w rodzinnej Choczni. • Por. E. Staniek, *Bogu i księdzu Tomaszowi dzięki!*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2 (2010), s. 179–186.

CHOWANIEC Franciszek (1931–2015) – pierwszy i wieloletni moderator diecezjalny Ruchu Światło-Życie w archidiecezji krakowskiej, powołany do tej funkcji przez kard. Karola Wojtyłę. Urodził się 9 sierpnia 1931 roku we Włosienicy k. Oświęcimia. Ochrzczony został trzy dni później. Lata młodości przeżywał w cieniu pobliskiego obozu koncentracyjnego. Przerwaną w drugiej klasie szkoły podstawowej naukę kontynuował po 1945 roku w Oświęcimiu, gdzie przyjął

także sakrament bierzmowania i rozpoczął edukację w liceum salezjańskim. Do krakowskiego seminarium duchownego wstąpił w 1952 roku, a pięć lat później – w 1957 roku – otrzymał święcenia kapłańskie z rąk abpa Eugeniusza Baziaka. Jako wikary pracował w Sułkowicach i Nowym Targu, gdzie spotkał się z ks. Franciszkiem Blachnickim, który zaraził go ideą Ruchu Światło-Życie. W 1970 roku kard. Karol Wojtyła powołał ks. Chowańca na stanowisko prefekta w Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie. W 1973 roku objął duszpasterstwo ministrantów w archidiecezji krakowskiej, w 1974 roku został członkiem Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej, a w 1975 roku – członkiem Wydziału Duszpasterstwa Kurii Metropolitalnej. Równocześnie pełnił obowiązki proboszcza parafii Wszystkich Świętych w Krakowie. „Chcę Księdzu Kanonikowi powiedzieć, że praca, którą prowadzi, jest za łaską Bożą ogromnie cenna i owocna. Właśnie ta praca z liturgiczną służbą ołtarza prowadzona różnymi metodami, ale przede wszystkim metodą „oazową”, daje sposobność [...] spotkania się z najwartościowszymi przedstawicielami młodzieży i duchowieństwa. I to przynosi owoce, również w zakresie powołań kapłańskich” – pisał do ks. Franciszka przyszły papież. Moderatorem Służby Liturgicznej i Ruchu Światło-Życie Archidiecezji Krakowskiej ks. Chowaniec został w 1977 roku i pełnił tę funkcję do 2001 roku. Ks. Chowaniec pośredniczył w kontaktach między kard. Wojtyłą a ks. Franciszkiem Blachnickim. Jego pomysłem były krzyże animatorskie nadawane przy błogosławieństwie animatorów podczas Centralnej Oazy Matki w Krościenku. Uczestniczył w życiu Ruchu w spotkaniach diecezjalnych i ogólnopolskich. Był cenionym spowiednikiem w sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach. Projektował ornaty, stuły. Był człowiekiem niezwykle rozmodlonym i zanurzonym w Bogu. W uznaniu zasług otrzymał godność prałata, a Polskie Towarzystwo Teologiczne w 2011 roku przyznało mu medal *Bene Merenti*. Zmarł 8 września 2015 roku w szpitalu w Oświęcimiu. Został pochowany na cmentarzu w rodzinnej parafii Włosienicy k. Oświęcimia.

CICHY Stefan – doktor nauk teologicznych, rektor Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach w latach 1980–1992, biskup pomocniczy katowicki w latach 1998–2005, biskup diecezjalny legnicki w latach 2005–2014, od 2014 roku biskup senior diecezji legnickiej. Urodził się 30 marca 1939 roku w Przyszowicach. W latach 1957–1963 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie. Świeceń prezbiteratu udzielił mu 23 czerwca 1963 roku biskup koadiutor katowicki Herbert Bednorz. W latach 1967–1971 odbył studia na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, gdzie uzyskał licencjat. Następnie w latach 1971–1974 studiował na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Wiedeńskiego, które ukończył ze stopniem doktora teologii w zakresie liturgiki. W latach 1963–1968 pracował jako wikariusz w parafii św. Szczepana w Katowicach, a w latach 1968–1971 w parafii katedralnej w Katowicach. Podczas swoich studiów w Wiedniu pomagał w duszpasterstwie w kościele św. Gertrudy. W 1975 roku był wikariuszem w parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach. W latach 1985–1994 pełnił funkcję przewodniczącego Diecezjalnej Komisji Liturgicznej w Katowicach, a w latach 1992–1998 ojca duchownego kapłanów archidiecezji katowickiej. 11 czerwca 1998 roku został mianowany wikariuszem generalnym archidiecezji. Należał do rady duszpasterskiej i kolegium konsultorów. W latach 1988–1991 był przewodniczącym komisji duchowieństwa i osób życia konsekrowanego II Synodu Plenarnego. W 1985 roku został współpracownikiem tygodnika „Gość Niedzielny”. W 1985 roku otrzymał godność kapelana Jego Świątobliwości, a w 1992 roku protonotariusza apostolskiego *supra numerum*. W 1975 roku został wykładowcą liturgiki w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie, które w 1980 roku zostało przeniesione do Katowic. W latach 1977–1978 sprawował urząd wicerektora, w latach 1978–1980 pełnił obowiązki rektora tego seminarium, a od 1980 do 1992 roku był jego rektorem. W 1995 roku objął funkcję redaktora naczelnego „Śląskich Studiów Historyczno-Teologicznych”. 26 sierpnia

1998 roku został mianowany biskupem pomocniczym archidiecezji katowickiej i biskupem tytularnym Bonusty. Sakrę biskupią otrzymał 12 września 1998 roku w archikatedrze katowickiej z rąk metropolity katowickiego, abpa Damiana Zimonia, w asyście biskupów pochodzących ze Śląska: metropolity białostockiego abpa Stanisława Szymeckiego i bpa tarnowskiego Wiktora Skworca. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa: *Per Crucem ad Lucem (Przez Krzyż do Światła)*. Decyzją papieża Jana Pawła II, 19 marca 2005 roku, został przeniesiony na urząd biskupa diecezjalnego diecezji legnickiej. Ingres do katedry legnickiej, w trakcie którego objął kanonicznie diecezję, odbył 30 kwietnia 2005 roku. W 2007 roku zainaugurował I Synod Diecezji Legnickiej. Po osiągnięciu wieku emerytalnego papież Franciszek przyjął jego rezygnację z obowiązków biskupa diecezjalnego diecezji legnickiej 16 kwietnia 2014 roku. W ramach Konferencji Episkopatu Polski w 1999 roku został członkiem Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, której przewodniczył przez dwie kadencje w latach 2001–2011. W 2000 roku został redaktorem naczelnym wydawanego przez nią biuletynu „Anamnesis”. W 2009 roku konsekrował biskupa pomocniczego legnickiego Marka Mendyka. Był współkonsekratorem podczas sakr biskupów pomocniczych katowickich: Józefa Kupnego (2006), Marka Szkudły (2015) i Adama Włodarczyka (2015). Jest autorem licznych publikacji, m.in. *Przybądź Duchu Święty. Nabożeństwa na Rok Duchy Świętego* (Katowice 1998) i *Uczestnicy czy niemi świadkowie* (Kielce 2005). Publikował artykuły w dziełach zbiorowych i czasopismach teologicznych. Otrzymał tytuł honorowego obywatela Jeleniej Góry (2008), Legnicy (2009) oraz gminy Legnickie Pole (2014). W 2016 roku został uhonorowany Śląską Nagrodą im. Juliusza Ligonia, ufundowaną przez Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”. Polskie Towarzystwo Teologiczne, którego jest wielkim przyjacielem, przyznało mu medal *Bene Merenti* w 1999 roku. W liście do ks. prezesa z okazji 90 rocznicy istnienia Towarzystwa bp Cichy napisał: „Z działalnością Polskiego Towarzystwa Teologicznego zapoznałem się jako

alumn Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie uczestnicząc w niektórych ciekawych zebraniach tego towarzystwa. Także po święceniach prezbiteratu udawałem się z Katowic do Krakowa, by dowiedzieć się czegoś więcej o interesujących mnie zagadnieniach. Po przeniesieniu Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do Katowic w 1980 roku czyniłem starania o powstanie oddziału terenowego Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Katowicach i po jego powstaniu przez szereg lat kierowałem nim. Jako biskup pomocniczy katowicki (1998–2006), a także jako biskup legnicki, kiedy to tylko było możliwe, udawałem się na walne zebrania Polskiego Towarzystwa Teologicznego do Krakowa. Nieraz wybierano mnie na przewodniczącego tych zebrań. 23 lutego 1999 roku otrzymałem medal Zasłużony dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Władzom Polskiego Towarzystwa Teologicznego życzę, aby nadal prężnie rozwijało ono swoją działalność w służbie Wiekuistej Prawdzie. Niech rośnie liczba członków zaangażowanych w jego działalność. Życzę udanych sympozjów i ciekawych publikacji. Na lata pracy ku setnej rocznicy niech Pan Bóg błogosławi. Szczęść Boże!”

- Por. *Per cruce[m] ad lucem. Księga jubileuszowa Księdzu Stefanowi Cichemu Biskupowi Legnickiemu w 50. Rocznicę święceń prezbiteratu i w 15. rocznicę święceń biskupich od duchowieństwa i wiernych świeckich diecezji legnickiej*, Legnica 2013.

DYDUCH Jan Maciej – kapłan archidiecezji krakowskiej, profesor doktor habilitowany prawa kanonicznego, rektor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w latach 2004–2010, infułat. Urodził się 7 stycznia 1940 roku w Kukowie k. Lachowic w rodzinie chłopskiej. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Krzeszowie w 1953 roku i liceum ogólnokształcącego w Suchoj Beskidzkiej w 1957 roku, wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w katedrze na Wawelu 23 czerwca 1963 roku z rąk bpa Karola Wojtyły, wikariusza kapitulnego archidiecezji krakowskiej. Wraz z nim święcenia kapłańskie otrzymali jego brat Tadeusz, a także m.in. ks. Stanisław

Dziwisz, ks. Jan Zając, ks. Tadeusz Rakoczy i ks. Janusz Biełański. Po święceniach kapłańskich pracował jako wikariusz w następujących parafiach: Trzebinia-Siersza (1963–1965), Jaworzno (1965–1968), Nowa Huta Bieńczyce (1968–1972) oraz w parafii pw. św. Szczepana w Krakowie (1972–1981). W czerwcu 1975 roku, za zgodą kard. Karola Wojtyły, podjął studia zaoczne na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Niemal równocześnie, bo we wrześniu 1975 roku, został mianowany notariuszem Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Jego opiekunem naukowym stał się ks. prof. Edward Szafrowski. Studia magisterskie zakończył 27 kwietnia 1978 roku, uzyskując dyplom z wyróżnieniem. Następnie podjął studia doktoranckie. 24 czerwca 1980 roku obronił doktorat na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie na podstawie pracy pt. *Institutionalne formy współdziałania hierarchii z laikatem w powszechnym ustawodawstwie soborowym*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. E. Szafrowskiego. 1 grudnia 1981 roku został mianowany kanclerzem Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Powierzono mu też prowadzenie wykładów z prawa kanonicznego na nowo utworzonej Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Odtąd łączył obowiązki kanclerza Kurii Metropolitalnej i pracownika naukowego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Do grona członków Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie został przyjęty 1 grudnia 1978 roku. Wkrótce został członkiem Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Brał udział w pracach Sekcji Kanonistycznej Towarzystwa, wygłaszając liczne referaty. Opracował statut Towarzystwa. W uznaniu zasług Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu w 2006 roku medal *Bene Merenti*. Habilitował się 20 maja 1985 roku na podstawie pracy pt. *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w prawodawstwie soborowym*. Recenzentami pracy habilitacyjnej byli: prof. dr hab. Tadeusz Pawluk, prof. dr hab. Marian Fąka i prof. dr hab. Wojciech Góralski. Otrzymał stopień doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego. Tytuł profesora uzyskał w 1994 roku, a profesurę zwyczajną

w 2002 roku. W latach 1991–1997 był prorektorem Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a w 1999 roku dyrektorem Instytutu Prawa Kanonicznego, który zorganizował. Autor ponad 200 artykułów naukowych i kilkudziesięciu popularno-naukowych. Ważniejsze książki: *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w prawodawstwie posoborowym* (1986), *Rola i znaczenie Konkordatu* (1994), *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Kościołowi Powszechnemu* (1998), *Kanoniczne wizytacje parafii kard. K. Wojtyły* (2000), *Kardynał Karol Wojtyła w służbie Konferencji Episkopatu Polski* (2007). Do roku 2004, a więc niemal przez cały okres rządów kard. Franciszka Macharskiego, był kanclerzem Kurii Metropolitalnej w Krakowie. W tym czasie mianowany był członkiem Archidiecezjalnej Komisji Egzaminacyjnej (1988), przewodniczącym Archidiecezjalnej Komisji Wyborczej do Rady Kapłańskiej i do Rady Duszpasterskiej Archidiecezji Krakowskiej (1992), członkiem Kolegium Konsultorów Archidiecezji Krakowskiej (od 1992), delegatem metropolity krakowskiego kard. F. Macharskiego ds. wprowadzenia w życie zapisów Konkordatu (1998). W latach 2004–2010 pełnił obowiązki rektora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, przemianowanego w 2009 roku na Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Po wyborze na rektora zrezygnował z funkcji kanclerza Kurii Metropolitalnej. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Jako kapłan odznaczony był kolejno kanonikatem EC (1977), RM (1984), prałaturą (1991), kanonią w Krakowskiej Kapituły Katedralnej (2001), infulą jako protonotariusz apostolski (2007). Członek Consotiatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo, Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, konsultor Rady Naukowej Episkopatu Polski. Uczestnik wielu międzynarodowych i krajowych kongresów kanonistycznych, z których później zamieszczał krótkie sprawozdania na łamach czasopism. Zmarł 17 listopada 2018 roku. Pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. • Por. J. Urban, *Sylwetka ks. prof. dr. hab. Jana Macieja Dyducha*, [w:] *Lex Tua veritas. Księga pamiątkowa...*, red. S. Koperek i inni, Kraków 2010, s. 49–51.

DZIWIŚZ Stanisław – sekretarz i kapelan arcybiskupa metropolity krakowskiego Karola Wojtyły w latach 1966–1978, osobisty sekretarz papieża Jana Pawła II w latach 1978–2005, arcybiskup metropolita krakowski w latach 2005–2016, kardynał prezbiter od 2006 roku, arcybiskup senior archidiecezji krakowskiej od 8 grudnia 2016 roku; kawaler Orderu Orła Białego. Urodził się 27 kwietnia 1939 roku w Rabie Wyżnej. 23 czerwca 1963 roku, po ukończeniu sześcioletnich studiów seminaryjnych, przyjął święcenia kapłańskie, których udzielił mu w katedrze wawelskiej bp Karol Wojtyła. Przez dwa lata (1963–1965) pracował jako wikariusz w Makowie Podhalańskim, a następnie został skierowany na studia specjalistyczne z zakresu liturgiki na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, uzyskując stopień licencjata (1967). W 1981 roku na podstawie rozprawy pt. *Kult św. Stanisława biskupa w Krakowie do Soboru Trydenckiego*, przygotowanej pod kierunkiem ks. prof. Wacława Schenka, uzyskał stopień doktora teologii na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W latach 1966–1978 był kapelanem ks. kard. Karola Wojtyły. Jednocześnie był wykładowcą liturgiki w Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie, redaktorem pisma urzędowego Kurii Biskupiej „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi”, członkiem i sekretarzem Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej, członkiem Rady Kapłańskiej. Uczestniczył w pracach Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979). Pełnił funkcję sekretarza osobistego Ojca Świętego Jana Pawła II od chwili wyboru do ostatnich dni jego pontyfikatu (1978–2005). W 1998 roku został mianowany biskupem tytularnym San Leone i drugim prefektem Domu Papieskiego (*prefetto aggiunto*). Sakrę biskupią przyjął 19 marca 1998 roku z rąk Ojca Świętego Jana Pawła II. Pięć lat później został podniesiony do godności arcybiskupiej. W latach 2005–2016 był arcybiskupem metropolitą krakowskim, a 24 marca 2006 roku papież Benedykt XVI kreował go kardynałem. Jest członkiem trzech dykasterii watykańskich: Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego, Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu i Papieskiej Rady ds. Świeckich.

28 stycznia 2017 roku został odznaczony przez prezydenta RP Orderem Orła Białego. Autor kilku książek, z których największy sukces odniosła publikacja pt. *Świadectwo* (2007) przetłumaczona na 18 języków. Na jej podstawie powstał także film. W wielu krajach świata otrzymał wyróżnienia, medale i doktoraty *honoris causa*. W uznaniu zasług Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu w 2015 roku medal *Bene Merenti*. • Por. T. Chmura, *Z Raby Wyżnej przez Kraków na Watykan. Curriculum vitae ks. bp. Stanisława Dziwisza*, „*Analecta Cracoviensia*” 30–31 (1998–1999), s. IX–XXII; D. Raś, R. Nęcek, *Kardynał Stanisław Dziwisz*, [w:] *Testi Ioannis Pauli II. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin Jego Eminencji ks. kard. Stanisława Dziwisza*, red. S. Koperek, Kraków 2009, s. 67–68.

GÓRNY Kazimierz – biskup pomocniczy krakowski w latach 1985–1992, biskup diecezjalny rzeszowski w latach 1992–2013, od 2013 roku biskup senior diecezji rzeszowskiej. Urodził się 24 grudnia 1937 roku w Lubniu (archidiecezja krakowska), w rodzinie Stanisława i Barbary. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnej miejscowości i Niższego Seminarium Duchownego w Krakowie, oraz po zdaniu matury w 1955 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Święcenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1960 roku z rąk Karola Wojtyły, wówczas biskupa pomocniczego. Pracował jako wikariusz w parafiach: Buczynie (1960–1961), Ujsołach (1961–1963), Opatrzności Bożej w Bielsku-Białej (1963–1965) i św. Anny w Krakowie (1965–1970). W latach 1970–1977 pracował w Kurii Metropolitalnej w Krakowie, będąc odpowiedzialnym za Wydział Duszpasterstwa Rodzin oraz jako sekretarz II Archidiecezjalnego Synodu Duszpasterskiego, odpowiadając za zespoły synodalne. W 1977 roku został proboszczem parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Oświęcimiu i dziekanem dekanatu oświęcimskiego. Mimo sprzeciwu władz i wielu trudności wraz z bratem Stanisławem i wiernymi wybudował kościół na osiedlu i zorganizował parafię św. Maksymiliana, którą kierował jako proboszcz od

1983 roku. Jako dziekan oświęcimski przyczynił się do powstania czterech nowych parafii w Oświęcimiu i klasztoru sióstr karmelitanek bosych. Wielkim wydarzeniem tego okresu było przygotowanie i przeżycie wizyty ojca świętego Jana Pawła II na terenie byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau w 1979 roku, z udziałem ponad pół miliona wiernych. 26 października 1984 roku został mianowany biskupem pomocniczym archidiecezji krakowskiej. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa: „Omnia Tibi” („Wszystko Tobie”). Sakry biskupiej udzielił mu 6 stycznia 1985 roku papież Jan Paweł II w bazylice św. Piotra w Rzymie. W archidiecezji pełnił funkcję wikariusza generalnego i odpowiadał za południowy rejon diecezji. W tym czasie był także opiekunem Krajowego Duszpasterstwa Harcerzy (1986–1995), Ruchu Światło-Życie (1987–1990) oraz należał do Komisji ds. Duszpasterstwa Rodzin Episkopatu Polski (od 1985 roku). 25 marca 1992 roku został mianowany biskupem ordynariuszem nowo utworzonej diecezji rzeszowskiej. 11 kwietnia 1992 roku odbył uroczysty ingres do katedry rzeszowskiej. Zorganizował instytucje kościelne nowej diecezji: w 1992 roku utworzył kurię diecezjalną, Caritas, Instytut Teologiczno-Pastoralny im. bł. Józefa Sebastiana Pelczara w Rzeszowie, w 1993 roku Wyższe Seminarium Duchowne w Rzeszowie, w 1995 roku otworzył budynek kurii i dom biskupi, w 1997 roku sąd biskupi i muzeum diecezjalne w Rzeszowie, a w 2000 roku rzeszowską kapitułę katedralną, a w kolejnych latach kapituły kolegiackie w Bieczu, Strzyżowie, Kolbuszowej, Jaśle, w 2002 roku otworzył dom księży seniorów. Z gorliwością zabiegał o rozwój sieci parafialnej (liczba parafii wzrosła z 201 do 243) i dekanalnej (z 19 do 25 dekanatów), o budownictwo sakralne (zostało wybudowanych 74 nowych kościołów). Za jego staraniem powstawały nowe klasztory, w tym sióstr karmelitanek i dwa domy prowincjalne: sióstr sercanek i serafitek. Biskup zorganizował także media diecezjalne: Radio „Via”, redakcję katolicką Telewizji Rzeszów, oraz czasopisma: „Źródło Diecezji Rzeszowskiej”, „Niedziela Południowa” (dziś „Niedziela Rzeszowska”), „Droga Rzeszowska” i „Zwiastowanie”. Szerzył kult świętych. Dzięki jego staraniom

większość instytucji diecezjalnych nosi imię św. bpa Pelczara oraz św. Jana Pawła II. Jego autorytet sprawił, że Matka Boża jest patronką Rzeszowa i Gorlic, a św. Antoni – patronem Jasła. Dzięki jego zabiegom Uniwersytet Rzeszowski i największy Szpital Kliniczny w Rzeszowie noszą imię św. Jadwigi Królowej, a Centrum Rehabilitacji Dzieci i Młodzieży – imię Jana Pawła II; Jan Paweł II został honorowym obywatelem Rzeszowa i doktorem honoris causa Uniwersytetu Rzeszowskiego. Utworzył wiele nowych placówek charytatywnych, z Ośrodkiem Caritas dla dzieci i niepełnosprawnych w Myczkowcach, Centrum Rehabilitacji dla Dzieci i Młodzieży w Rzeszowie i Centrum Edukacyjnym i Rehabilitacyjnym „Natura 2000” w Budach Głogowskich. Powstały stacje Caritas, liczne warsztaty terapii zajęciowej dla niepełnosprawnych, kuchnie dla ubogich i wiele innych instytucji służących potrzebującym. Pierwszy biskup rzeszowski wiele serca wkładał we współpracę z wiernymi świeckimi, z grupami, stowarzyszeniami i organizacjami, z Akcją Katolicką na czele. Powstało ponad 100 różnych duszpasterstw, które gromadzą różne grupy zawodowe. Ważnym czasem współpracy ze świeckimi był II Polski Synod Plenarny w latach 1992–1999 oraz I Synod Diecezji Rzeszowskiej w latach 2001–2004. Podejmował wiele inicjatyw dla dobra Podkarpacia. W uznaniu zasług został ogłoszony honorowym obywatelem Oświęcimia (1995) i gminy Lubień (2000), Kolbuszowej (2010), Rzeszowa (2010), gminy Nowy Żmigród (2010) i Ropczyc (2012). W 1992 roku powołał do istnienia Instytut bł. Józefa Sebastiana Pelczara, w skład którego weszły m.in. Kolegium Teologiczne, Studium Organistowskie, Studium Teologii Rodziny, Instytut Akcji Katolickiej i Wyższe Seminarium Duchowne. Dla potrzeb Instytutu przygotowano w ramach projektu unijnego, potężny kompleks Instytutu św. Józefa Sebastiana Pelczara. Staraniem biskupa Wyższe Seminarium Duchowne zostało afiliowane do Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II). Dzięki współpracy z Krakowem, studenci Kolegium Katechetycznego odbywali studia uzupełniające i bronili magisteria, przez lata było prowadzone podyplomowe

studium rodzinne. Owocem współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim były studia licencjackie z liturgiki podjęte przez kilkudziesięciu kapłanów. Troszcząc się o podniesienie poziomu naukowego kapłanów i przygotowanie wykładowców dla seminarium i instytutu wysyłał regularnie księży na studia specjalistyczne w kraju i za granicą. Dzięki temu młoda diecezja miała dziewięciu profesorów i doktorów habilitowanych, 86 doktorów i 55 księży z tytułem licencjata teologicznego. Z jego błogosławieństwem kilkunastu księży owocnie podejmuje dalszą pracę dydaktyczną i naukową w różnych uczelniach kościelnych i świeckich. Z jego inicjatywy powstały także wydawnictwo i drukarnia Bonus Liber, które może się poszczycić wieloma cennymi wydawnictwami naukowymi. Biskup powołał także do istnienia rocznik naukowy „Resovia Sacra” oraz „Oikoumene Carpathia” – pismo Centrum Kultury Ekumenicznej w Myczkowcach. Aktywnie włączył się w prace nad utworzeniem Uniwersytetu Rzeszowskiego i jego rozwój, przez lata będąc prezesem Fundacji Rozwoju Ośrodka Akademickiego w Rzeszowie. Na podkreślenie zasługuje także jego inicjatywa powstania szkoły siostr prezentek – Gimnazjum i Liceum im. św. Jana Pawła II – najlepszej szkoły na Podkarpaciu oraz szkoły podstawowej i gimnazjum siostr pijarek. W dowód uznania za działalność na rzecz nauki otrzymał 13 października 2020 roku tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu Rzeszowskiego. Po zakończeniu posługi biskupa rzeszowskiego w połowie 2013 roku wspierał posługę następcy biskupa diecezjalnego Jana Wątroby. Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti* w 2016 roku.

- Por. *Ecclesiae, patriae et homini serviens. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu biskupowi Kazimierzowi Górnemu z okazji 70. rł. zniczy urodzin oraz piętnastolecia posługi pasterskiej w kościele rzeszowskim*, red. Edward Białogłowski et al., t. 1–2, Rzeszów 2007.

HÖSLINGER Norbert Wolfgang CRSA – augustianin, doktor teologii, dyrektor Austriackiego Katolickiego Dzieła Biblijnego (ÖKB). Urodził się 25 grudnia 1930 roku w Wiedniu.

Po ukończeniu szkoły średniej w 1948 roku wstąpił do Zakonu Kanoników Regularnych św. Augustyna (CRSA) w opactwie Klosterneuburg k. Wiednia. Świecenia kapłańskie przyjął 23 maja 1954 roku. W latach 1954–1965 pracował jako kapelan we Floridsdorfie, później w Klosterneuburgu. W latach 1968–1975 był proboszczem parafii św. Marcina w Klosterneuburgu. W 1957 roku objął kierownictwo Apostolatu Biblijnego w Klosterneuburgu. Redaktor czasopisma „Bibel und Liturgie”, a później także czasopisma „Perikopen”. Po założeniu przez kard. Franza Königa w 1966 roku Austriackiego Katolickiego Dzieła Biblijnego (*Österreichisches Katholisches Bibelwerk*) został jego dyrektorem. W tym charakterze utrzymywał wczesne kontakty z biblistami za żelazną kurtyną. Przez ponad 30 lat wspomagał polskich biblistów; wygłaszał w Polsce konferencje; założył sekcję środkowoeuropejską (*Region Mitteleuropa AMB*) Katolickiej Federacji Biblijnej. Po udarze mózgu zmarł 1 kwietnia 2011 roku w Klosterneuburgu. W 1992 roku otrzymał doktorat *honoris causa* Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Natomiast 5 września 1999 roku w pięknie położonym opactwie Neustift k. Brixen-Bressanone w Górnej Adydze (północne Włochy) podczas obrad sekcji środkowoeuropejskiej Katolickiej Federacji Biblijnej ks. Jerzy Chmiel wręczył mu medal Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. W wygłoszonej po niemiecku i po łacinie laudacji wyraził wdzięczność za wszystko, co zrobił dla Polski, a szczególnie dla środowiska krakowskiego. Na łamach „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” ks. Höslinger zamieścił artykuł *Drogi i środki służące przybliżeniu Biblii ludziom*, por. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” nr 1 (1987), s. 83–92. • Por. J. Chmiel, *Medal Polskiego Towarzystwa Teologicznego dla ks. Norberta Höslingera*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 52 (1999) nr 3, s. 287.

JANKOWSKI Augustyn Bogdan – benedyktyn, profesor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, biblista. Urodził się 14 września 1916 roku w miejscowości Złotoust, na Uralu, jako syn Franciszka i Modesty z domu Andrzejewska. Rodzice byli potomkami zesłańców. Dzięki postawie

patriotycznej ojca, który wstąpił do V Dywizji Syberyjskiej, rodzina Jankowskich na mocy traktatu w Rydze z 1921 roku na stałe osiedliła się w Toruniu. W latach 1923–1926 uczęszczał do Szkoły Ćwiczeń przy Państwowym Seminarium Żeńskim, a po jej ukończeniu do Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W okresie gimnazjalnym należał do Krucjaty Eucharystycznej, Sodalicji Mariańskiej i Straży Przedniej. W 1934 roku uzyskał świadectwo dojrzałości i wraz z całą rodziną przeprowadził się do Warszawy, gdzie rozpoczął studia specjalistyczne z zakresu historii filozofii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1935 roku równolegle podjął drugą specjalizację z filologii klasycznej. W 1938 roku zdobył magisterium z filozofii na podstawie pracy pt. *O poznaniu empirycznym u Arystotelesa ze szczególnym uwzględnieniem pojęcia faktu oraz zagadnienia, czy poznanie empiryczne zawiera pierwiastki nieempiryczne*, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Tatarkiewicza, a w 1939 roku obronił pracę magisterską z filologii klasycznej pisaną pod kierunkiem prof. Adama Krokiewicza pt. *Aristoteles quid de inductione senserit*. W okresie akademickim działał w Sodalicji Mariańskiej Akademików, której kuratorem był prof. Oskar Halecki, oraz w Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej i Kole Klasyków, w którym pracował jako bibliotekarz. Po studiach w 1939 roku wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie, które po zaliczeniu odbytych studiów rozpoczął od trzeciego roku z obowiązkiem zdania kilku egzaminów uzupełniających z dwóch pierwszych lat. Święcenia kapłańskie otrzymał 19 czerwca 1943 roku z rąk abpa Antoniego Szlagowskiego, po czym został skierowany do pracy duszpasterskiej w Kołbieli w dekanacie mińsko-mazowieckim w charakterze wikariusza. W 1945 roku przejął obowiązki wykładowcy języka łacińskiego w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Warszawie, które z powodu zniszczeń wojennych tymczasowo było ulokowane w Czubinie w parafii Rokitno, a wkrótce także prefekta studiów. Po koniecznym remoncie seminarium i ponownym jego ulokowaniu

w Warszawie wraz z pozostałymi alumnami został zapisany na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego, podejmując studia specjalistyczne z apologetyki. Za namową apologety ks. prof. Wincentego Kwiatkowskiego równolegle uczył na seminarium naukowe z dogmatyki. Magisterium z teologii uzyskał w 1946 roku na bazie pracy pisanej z pogranicza dogmatyki i patrologii pt. *De Eucharistia apud Ignatianum Antiochenum*. W 1946 roku podjął studia w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, które ukończył w 1948 roku, uzyskując tytuł licencjata na podstawie pracy pt. *Schola Historiae Formarum quid de resuscitationibus biblicis seriserit exponitur atque examinatur*. Po powrocie do Polski przejął wcześniej i obowiązki seminaryjne, a na wniosek Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, która wysoko oceniała jego pracę licencjacką, jeszcze w tym samym roku na jej podstawie otrzymał stopień doktora teologii. Następnie został asystentem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, przygotowując równocześnie pracę habilitacyjną. Przewód habilitacyjny przeprowadził w 1952 roku, otrzymując tytuł docenta studium biblijnego Nowego Testamentu. Ze względu na likwidację Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego i utworzenia nowej uczelni katolickiej w Warszawie w drodze sprzeciwu nie podjął pracy naukowo-dydaktycznej w Akademii Teologii Katolickiej. W związku ze śmiercią swoich rodziców, którzy byli przeciwni realizacji powołania kapłańskiego przez ich syna, i w końcu także matki chrestnej, postanowił zrealizować uroczysty ślub złożony Bogu w czasie bombardowania seminarium duchownego w 1939 roku, że w razie przeżycia wojny i przy stosownych warunkach wymaganych przez prawo wstąpi do zakonu o ślubach uroczystych. Mimo że zamiar ten przedstawił w 1953 roku ówczesnemu ordynariuszowi archidiecezji warszawskiej, kard. Stefanowi Wyszyńskiemu, który swoją decyzję odłożył w czasie, to został on zrealizowany dopiero dwa lata później. Po uzyskaniu oficjalnej zgody przeniósł się do Tyńca, gdzie u benedyktynów rozpoczął 7 listopada 1955 roku krótki postulat, a następnie został przyjęty do

nowicjatu, otrzymując imię zakonne Augustyn. Pierwsze śluby złożył 30 listopada 1956 roku, a trzy lata później złożył uroczystą profesję monastyczną, uzyskując tym samym ekskardynację z archidiecezji warszawskiej. W 1959 roku na zlecenie władz zakonnych podjął się zorganizowania zbiorowego przekładu Pisma Świętego z języków oryginalnych. Na wniosek Wydawnictwa Pallottinum w Poznaniu, które podjęło się wydania Biblii Tysiąclecia, został przewodniczącym Rady Naukowej tego przekładu. W latach 1965–2000 ukazało się pięć wydań Biblii Tysiąclecia (1965¹, 1971², 1980³, 1984⁴, 2000⁵). W 1963 roku wznowił działalność dydaktyczną, obejmując wykłady z egzegezy Nowego Testamentu i teologii biblijnej w pierw w seminarium duchownym w Krakowie, a od 1964 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, gdzie otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego, a od 1983 roku, już w utworzonej Papieskiej Akademii Teologicznej, otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Z aktywnością naukową łączył aktywność wydawniczą, redagując od 1972 roku serię wydawniczą *Attende Lectioni* Księgarni św. Jacka w Katowicach, która wydawała opracowania z zakresu teologii biblijnej. Należał także do zespołu redakcyjnego kwartalnika naukowego Papieskiej Akademii Teologicznej „*Analecta Cracoviensia*”. W latach 1978–1990 był członkiem Papieskiej Komisji Biblijnej Kongregacji Doktryny Wiary, które skupiało najwybitniejszych biblistów. Należał także do międzynarodowego i międzywyznaniowego stowarzyszenia biblistów *Studiorum Novi Testamenti Societas*. W ramach przygotowań do II Synodu Plenarnego Polski (1989–1991) kierował presynodalną sekcją II (Biblia). Przez jedną kadencję był też członkiem Rady Naukowej Episkopatu Polski. W ramach działalności na rzecz archidiecezji krakowskiej brał czynny udział w pracach przygotowujących synod archidiecezjalny, który rozpoczął się w 1972 roku z inicjatywy kard. Karola Wojtyły. W zakonie pełnił kolejno funkcje instruktora braci, mistrza nowicjatu, podprzeora i przeora, a w latach 1985–1993 opata benedyktynów w Tyńcu. Za jego kadencji opackiej benedyktyni tynieccy otworzyli w diecezji opolskiej domy

fialne w Bielicach i Biskupowie k. Nysy oraz utworzyli w 1991 roku własne Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec. Jako urzędujący opat dwukrotnie, w latach 1986 i 1992, brał udział w Kongresach Opatów w Rzymie, a jako delegat opactwa uczestniczył w kapitułach generalnych Kongregacji Zwiastowania, które odbywały się w Glenstal w Irlandii (1981), w Singeverga w Portugalii (1988) oraz w Trewirze w Niemczech (1992). W 1991 roku ze względu na wiek kanoniczny przeszedł na emeryturę, dalej prowadząc w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie wykłady zleczone oraz seminarium z egzegezy i teologii biblijnej. W 1996 roku Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie obdarzyła go doktoratem *honoris causa*. W 2003 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. W swojej szerokiej działalności naukowo-dydaktycznej o. Jankowski realizował swoje kapłaństwo poprzez posługę sakramentalną czy to przez konfesjonał, czy też konferencje ascetyczne. W opactwie tynieckim pozostawał spowiednikiem nowicjatu i rektorem studiów domowych, rozraczając opiekę nad studentami i prowadząc ciągłą formację młodszych ojców. Był cenionym kierownikiem duchowym wielu osób świeckich, którzy chętnie korzystali z jego posługi. Zmarł 6 listopada 2005 roku w Krakowie i został pochowany na cmentarzu w Tyńcu. • Por. J. Chmiel, *Dignus est accipere*. Laudacja wygłoszona w czasie promocji o. prof. dra hab. Augustyna Jankowskiego OSB, doktora *honoris causa* Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie dnia 7 grudnia 1996, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1 (1997), s. 51–56; *Duch i Oblubienica mówią: „Przyjdź”*. Księga pamiątkowa dla Ojca profesora Augustyna Jankowskiego OSB w 85. rocznicę urodzin, red. W. Chrostowski, Warszawa 2001; T. Dąbek, *Śp. o. prof. dr hab. Augustyn Jankowski OSB i Biblia Tysiąclecia*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (2006), s. 235–239; T. Błaszczuk, *Jankowski Augustyn Bogdan*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 10, s. 438–447.

Szkołę podstawową i średnią ukończył w rodzinnym mieście. W 1945 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lwowskiej i rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Z powodu likwidacji przez władze sowieckie instytucji katolickich w październiku tegoż roku przybył do Kalwarii Zebrzydowskiej, dokąd zostało przeniesione seminarium duchowne. Po formacji duchowej i studiach został wyświęcony na kapłana 25 czerwca 1950 roku. W tym samym roku otrzymał stopień magistra teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po roku pracy jako wikariusz w parafii w Baszni Dolnej został skierowany na dalsze studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1952 roku uzyskał tam stopień doktora teologii. W latach 1952–1953 ponownie objął posługę wikariusza w parafii w Poroninie. W 1953 roku rozpoczął studia filozoficzne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, stopień doktora uzyskał w 1955 roku. W latach 1956–1958 pełnił funkcję kapelana i osobistego sekretarza abpa Eugeniusza Baziaka. Prowadził wykłady w Studium Filozoficzno-Teologicznym oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, na Wydziale Teologicznym funkcjonującym przy Arcybiskupim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie, w Krakowskim Kolegium Filozoficzno-Teologicznym oo. Dominikanów, w Częstochowskim Wyższym Seminarium Duchownym, na Wydziale Filozoficznym Księży Jezuitów w Krakowie, na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL i na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Przewód habilitacyjny przeprowadził w 1966 roku na Akademii Teologii Katolickiej. Był tam kierownikiem Katedry Filozofii Religii (1967–1974) i prodziekanem Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej (1968–1970). Godnością kapelana honorowego Jego Świątobliwości został obdarzony w 1971 roku przez Pawła VI, a prałatem papieskim w 1976 roku. W 1974 roku przyjęty został w poczet kanoników lwowskiej kapituły archikatedralnej, wówczas z siedzibą w Lubaczowie. Tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w 1976 roku. W latach 1974–1982 pełnił obowiązki dziekana Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie.

Funkcję pierwszego rektora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie sprawował w latach 1982–1988. W 1983 roku został włączony do Kolegium Rektorów Szkół Wyższych w Krakowie. 24 maja 1984 roku Jan Paweł II mianował go biskupem tytularnym Lambesis i administratorem apostolskim w Lubaczowie. Uroczysta konsekracja odbyła się 23 maja 1984 roku w bazylice archikatedralnej na Wawelu w Krakowie. 16 stycznia 1991 roku został mianowany przez Jana Pawła II metropolitą lwowskim, a 18 maja 1991 roku odbył ingres do bazyliki archikatedralnej we Lwowie. W latach 1996–1998 pełnił także obowiązki administratora apostolskiego diecezji łuckiej. Godnością kardynalską został obdarzony (*in pectore*) 21 lutego 1998 roku. Purpuratem ogłosił go publicznie Jan Paweł II 28 stycznia 2001 roku. Kardynalski ingres do bazyliki archikatedralnej we Lwowie odbył się 3 marca 2001 roku. Posługę arcybiskupa i metropolity lwowskiego pełnił do 21 października 2008 roku, do czasu przejścia na emeryturę. Brał udział w licznych krajowych i międzynarodowych kongresach, sympozjach i sesjach naukowych, m.in. w Warszawie, Lublinie, Krakowie, Rzymie, Neapolu, Kirchbergu, Wiedniu, Grazu, Bochum, Monachium, Ratyzbonie, Passawie, Paryżu, Mediolanie. Przynależał do znaczących towarzystw, komisji i sekcji, m.in. od 1976 roku był członkiem Podkomisji Episkopatu Polski ds. Studiów, od 1970 roku sekretarzem Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki Katolickiej, w latach 1973–1979 sekretarzem Rady Naukowej Episkopatu Polski. Był członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego KUL, członkiem Sekcji Profesorów Filozofii w Polsce, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. Jego dorobek naukowy liczy ok. 400 pozycji. Pod jego kierunkiem powstały liczne prace magisterskie, licencjackie i doktorskie. Był też recenzentem wielu prac oraz przewodów habilitacyjnych i profesorskich. Wyrazem docenienia jego osiągnięć z zakresu teologii i filozofii przez świat nauki są doktoraty *honoris causa*: w Ruhr-Universität w Bochum (1985), w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (1996), w Papieskiej Akademii Teologicznej

w Krakowie (2002) i w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu (2009), a także odnowienie doktoratu z 1952 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim (2008) i na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie (2006). W 2009 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. W swej wieloletniej twórczości naukowej Jaworski podejmował zagadnienia szeroko rozumianego doświadczenia religijnego oraz związków między filozofią a teologią. Miał wielkie zasługi w tworzeniu nowych struktur administracyjnych Papieskiej Akademii Teologicznej. Jako administrator apostolski w Lubaczowie przeprowadził kongres eucharystyczny (1987), zorganizował synod (w latach 1987–1990) i przyjął Jana Pawła II na ziemi lubaczowskiej podczas IV pielgrzymki papieskiej do ojczyzny (2–3 czerwca 1991). Z woli papieża Jana Pawła II podjął obowiązki arcybiskupa metropolity obrządku łacińskiego (1991). Od 1992 roku przewodniczył Konferencji Episkopatu Rzymsko-Katolickiego Ukrainy. Ważną decyzją, którą podjął, było reaktywowanie Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Lwowie. W 1996 roku został konsultorem watykańskiej Kongregacji Wychowania Katolickiego. Brał udział w zgromadzeniu synodu biskupów w Rzymie. Przeprowadził synod archidiecezji lwowskiej i diecezji łuckiej w latach 1995–1997. W 1999 roku był w Watykanie z wizytą *ad limina apostolorum*. W dniach 25–27 czerwca 2001 roku gościł Jana Pawła II na ziemi lwowskiej, a następnie przewodniczył pielgrzymce dziękczynnej archidiecezji do Rzymu (19 listopada 2001), dziękując za dar błogosławionych: abpa Józefa Bilczewskiego i ks. Zygmunta Gorazdowskiego. Uczestniczył w ich kanonizacji dokonanej 23 października 2005 roku w Rzymie przez papieża Benedykta XVI. Szczególnie wymownym znakiem głębokiej przyjaźni z Janem Pawłem II była jego obecność przy ojcu świętym w dniu jego agonii, w sobotni wieczór 2 kwietnia 2005 roku. Otrzymał honorowe obywatelstwo gminy Lubaczów (1994), miasta Krakowa (2006), Puszczkowa (2013), a także odznaczenie *Zasłużony dla Województwa Podkarpackiego* (2013). Został też odznaczony przez prezydentów Ukrainy: Leonida Kucznię

Orderem Księcia Jarosława Mądrego V stopnia (2002) i Wiktora Juszczenkę Orderem Księcia Jarosława Mądrego IV stopnia (2006). Otrzymał też najwyższe odznaczenia polskie: Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Polonia Restituta (2008) i Order Orła Białego (2017). Zmarł 5 września 2020 roku w Krakowie. Pochowany został w bazylice Matki Bożej Anielskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej. • Por. *Scire Deum. Księga pamiątkowa wydana z okazji 25-lecia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, dedykowana jej pierwszemu rektorowi, Jego Ekscelencji. kard. Marianowi Jaworskiemu*, Kraków 2006; J. Bednarczyk, *Odważna droga głębokiej wiary, niezwyklej mądrości i ofiarnej miłości Bożej – Kardynał Marian Jaworski* [w:] *Złączeni węzłem apostołskiej sukcesji. Metropolici lwowscy Eugeniusz Baziak i Marian Jaworski (w rocznice ich święceń biskupich)*, red. K. R. Prokop, Kraków 2019, s. 53–67.

KUBIŚ Adam – kapłan archidiecezji krakowskiej, infułat, profesor doktor habilitowany nauk teologicznych, rektor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w latach 1992–1998. Urodził się 15 listopada 1928 roku w Bukowie, parafia Mogilany, w powiecie krakowskim. Szkołę podstawową ukończył w Skawinie w 1943 roku. Świadcstwo dojrzałości otrzymał w 1947 roku w Krakowie i rozpoczął studia matematyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po zaliczeniu trzech trymestrów podjął studia teologiczne, które odbył w latach 1948–1953 na Wydziale Teologicznym tegoż uniwersytetu. 28 czerwca 1953 roku otrzymał w katedrze na Wawelu święcenia kapłańskie z rąk bpa Franciszka Jopa. W roku 1963, po dziesięcioletnim okresie pracy duszpasterskiej w charakterze wikariusza parafialnego i katechety w Trzemeśni, Wadowicach i Oświęcimiu oraz rocznej pracy w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej w charakterze prefekta, został wysłany przez bpa Karola Wojtyłę, ówczesnego wikariusza kapitulnego, na studia do Rzymu, gdzie w latach Soboru Watykańskiego II na Uniwersytecie Gregoriańskim, pod kierunkiem ojca profesora René Latourelle’a, przygotował i obronił (1967) rozprawę doktorską pt. *La théologie du martyre au vingtième siècle*. Po

powrocie ze studiów w Rzymie, w latach 1968–1970, pełnił ponownie funkcję wychowawcy w krakowskim seminarium duchownym. Zatrudniony na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie w 1968 roku przeszedł wszystkie szczeble akademickiej kariery do profesury zwyczajnej. Habilitował się na podstawie rozprawy pt. *Kościół jako sakrament na II Soborze Watykańskim. Studium rozwoju doktryny* w 1978 roku. W Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie pełnił przez trzy kadencje funkcję prorektora (1982–1991), a następnie przez dwie kadencje (1992–1998) piastował stanowisko jej rektora, walcząc jednocześnie i zabiegając u władz państwowych i w gremiach kościelnych, by sama uczelnia, a także stopnie i tytuły nadawane przez Papieski Wydział Teologiczny, a potem Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie, były formalnie uznane, co trwało aż do roku 1999. Był inicjatorem powstania czasopisma „*Analecta Cracoviensia*”. Pełniąc obowiązki sekretarza, a następnie redaktora naczelnego, przygotował 24 tomy tego rocznika. Do 1992 roku wydawało je Polskie Towarzystwo Teologiczne. W trudnych latach, gdy samo wspomnianie nazwy Papieskiego Wydziału Teologicznego, czy – później – Papieskiej Akademii Teologicznej, było wykreślane przez cenzurę, gdy trzeba było ponawiać starania o zgodę na ukazanie się drukiem każdego kolejnego woluminu, potem o utrzymanie prawa wydawania czasopisma, zabiegał o ukazywanie się kolejnych tomów tego pisma. Prowadził procesy beatyfikacyjne św. Urszuli Ledóchowskiej i bł. Jana Beyzyma. W 1998 roku otrzymał doktorat *honoris causa* Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Ruhry w Bochum. Jego dorobek naukowy liczy ponad 300 tytułów. Przyczynił się do rozwoju materialnego i naukowego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 1979 roku został kanonikiem gremialnym Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, a w 1996 roku papież Jan Paweł II mianował go prałatem honorowym. W 2007 roku otrzymał godność infulata. W 2013 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*, a w listopadzie 2020 roku, w 92 rocznicę swoich urodzin, otrzymał złoty medal św. Jana Pawła II za zasługi dla archidiecezji krakowskiej.

KOPEREK Stefan CR – kapłan ze Zgromadzenia Zmartwychwstańców, historyk liturgii, dziekan Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w latach 2000–2006. Urodził się 16 kwietnia 1938 roku w Krakowie. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnych Mogilanach wstąpił do Małego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Zdał maturę w 1957 roku w Liceum Ogólnokształcącym im. Nowodworskiego w Krakowie. W 1957 roku wstąpił do nowicjatu Księży Zmartwychwstańców w Krakowie. W 1958 roku złożył pierwsze śluby zakonne. Studia teologiczne odbył w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie w latach 1958–1964. Świecenia kapłańskie przyjął w 1963 roku z rąk bpa Karola Wojtyły. Przez rok po ukończeniu studiów teologicznych pracował w Poznaniu na Wildzie. Później do 1968 roku pełnił posługę kapłańską w Drawsku Pomorskim. Następnie wrócił do Poznania i przez rok był duszpasterzem młodzieży i duszpasterzem akademickim w kościele zmartwychwstańców przy Rynku Wileckim. W 1969 roku przyjechał do Krakowa i podjął uczestnictwo w życiu wspólnoty zmartwychwstańców na Woli Duchackiej. Z tym domem zakonnym był związany aż do 1984 roku. W 1972 roku zdecydował się na pracę wśród Bułgarów. Zmartwychwstańcy prowadzili już misje w tym kraju w latach 1863–1945. Dwukrotnie pełnił funkcję kapelana siostr zmartwychwstank w Kętach. W 1984 roku rozpoczął prace w ośrodku rekolekcyjnym zmartwychwstańców w Prądniku Korzkiewskim, gdzie przebywał do 1994 roku. Studia specjalistyczne z liturgiki ks. Stefan Koperek rozpoczął w Instytucie Liturgicznym Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie w 1969 roku. W 1972 roku uzyskał stopień magistra teologii. Studia doktoranckie kontynuował także na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, gdzie w 1978 roku obronił pracę doktorską, pt. *Teologia roku liturgicznego w ujęciu Dom Prospera Guerangera*, napisaną pod kierunkiem ks. prof. Wacława Świerzawskiego. Habilitował się na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w 1987 roku w oparciu o pracę pt.

Polskie przekłady Mszału Trydenckiego i ich wpływ na kształtowanie udziału wiernych w liturgii mszalnej. W 1972 roku został asystentem w Instytucie Liturgicznym Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 1988 roku został mianowany docentem. Tytuł profesora nauk teologicznych i stanowisko profesora nadzwyczajnego uzyskał w grudniu 1998 roku. W 2006 roku mianowano go profesorem zwyczajnym Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W pracy naukowo-badawczej skupiał uwagę na historii liturgii. Prowadził też szeroko zakrojoną pracę dydaktyczną w Papieskiej Akademii Teologicznej, Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie i w seminariach duchownych diecezjalnych i zakonnych. Pełnił funkcje prorektora Papieskiej Akademii Teologicznej w latach 1991–1994. Przez dwie kadencje był dziekanem Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej (2000–2006). W latach 1992–1998 był zastępcą dyrektora Instytutu Liturgicznego, a w latach 1998–2001 dyrektorem tegoż Instytutu. Organizował liczne sympozja naukowe, uczestniczył nadto w różnych przedsięwzięciach wydawniczych podejmowanych przez uczelnie. Był redaktorem serii wydawniczej *Vetera et nova*, w ramach której publikowane są dzieła pionierów ruchu liturgicznego. Miał znaczący wkład w odrodzenie się uniwersyteckich studiów liturgicznych na Słowacji. W trudnych latach 90. XX wieku, kiedy nastąpiło uwolnienie rynku, szalała inflacja, a nagła pauperyzacja społeczeństwa spowodowała, że ludzie oszczędzali w pierwszej kolejności na oświacie, rezygnując z zakupu książek, pełnił funkcję dyrektora Wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Teologicznego UNUM. Wydał wiele publikacji związanych z jubileuszem 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i Papieskiej Akademii Teologicznej. W 2008 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. • Por. *Introibo ad altare Dei, księdzu profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Szczepaniec, J. Superson, J. Mieczkowski, Kraków 2008.

KOWALSKI Jan – kapłan archidiecezji częstochowskiej, profesor doktor habilitowany, infulat. Urodził się 4 czerwca 1930 roku we wsi Krępa k. Miechowa, w parafii Gołcza. Po ukończeniu szkoły średniej w Miechowie wstąpił do Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Jako alumn seminarium był zarazem studentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Formację teologiczną uwieńczył magisterium z teologii uzyskany na podstawie pracy pt. *Bp Teodor Kubina o kapitalizmie*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Władysława Wichra. Święcenia kapłańskie przyjął 27 czerwca 1954 roku z rąk bpa Zdzisława Golińskiego. Jako wikariusz pracował w Mierzycach (1954–56) i w Konopiskach (1956–57). W latach 1957–1959 odbył studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w zakresie teologii moralnej, uwieńczone najpierw licencjatem pt. *Główne problemy moralno-społeczne w pismach bp. Teodora Kubiny* (1959), napisanym pod kierunkiem ks. doc. dr hab. Władysława Poplatka, a następnie w 1967 roku doktoratem pt. *Nauka Mikołaja z Mościsk o modlitwie wewnętrznej*. Promotorem rozprawy był również ks. doc. dr hab. Władysław Poplatek, w tym czasie dziekan Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Recenzentami pracy byli: ks. prof. dr hab. Władysław Wicher oraz ks. prof. dr hab. Wincenty Granat, późniejszy rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W roku 1959 podjął wykłady z teologii moralnej i nauk pokrewnych w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie. Z czasem podjął także zajęcia w Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Paulinów (1961–1966), w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym (1966–1968), w Wyższym Seminarium Misyjnym Księża Sercanów w Stadnikach (1967–2008). W latach 1968–1971 przebywał na stypendium naukowym we Fryburgu Szwajcarskim, gdzie miał sposobność zapoznać się z ówczesnymi nurtami posoborowej teologii moralnej, a także pogłębić znajomość języka francuskiego i niemieckiego. We Fryburgu Szwajcarskim studiował również w Instytucie Dziennikarstwa. Po powrocie do kraju wznowił wykłady z teologii moralnej w Częstochowskim Seminarium Duchownym, zaś

w 1978 roku zaangażowano go z wykładami z teologii moralnej ogólnej na studium podstawowym w Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W roku 1984 uzyskał stopień doktora habilitowanego, zaś w 1997 tytuł profesora. Był zastępcą profesora na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie i we Wrocławiu (od 1971 roku). Pełnił wiele funkcji. Był ojcem duchownym (1962–1963), wicerektorem, prefektem studiów (1974–1978), rektorem Wyższego Częstochowskiego Seminarium Duchownego (1978), dyrektorem Archidiecezjalnego Wydawnictwa „Regina Poloniae” w Częstochowie, krajowym duszpasterzem nauczycieli i wychowawców (1985–2002) i przez ten czas co roku organizował pielgrzymkę tego środowiska na Jasną Górę. Był sekretarzem Polskiego Towarzystwa Teologicznego (1965–1977), zastępcą redaktora naczelnego „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” (od 1967 roku), cenzorem pism i programów katolickich w Archidiecezji Częstochowskiej, członkiem Archidiecezjalnej Rady Kapłańskiej i Kolegium Konsultorów. Wyrazem docenienia były przyznane mu godności: kapelan honorowy ojca świętego (1976), kanonik gremialny (teolog) Kapituły Bazyliki Archikatedry w Częstochowie (1995), kanonik honorowy Metropolitalnej Kapituły Wrocławskiej (1996), protonotariusz apostolski (2010). W 2001 roku otrzymał medal *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W 2002 roku Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu przyznał mu doktorat *honoris causa*, a w 2007 roku prezydent Lech Kaczyński odznaczył go Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi w kształtowaniu etyki, etosu pracy i doskonaleniu umiejętności warsztatu pracy nauczycieli oraz wychowawców. Przejawiał żywe zainteresowanie europejską myślą moralną, mając do niej jednak krytyczny stosunek. Najwięcej uwagi badawczej poświęcił współczesnym kwestiom etycznym, takim jak: problematyka wojny i zbrojeń, inżynieria genetyczna, kara śmierci, eutanazja, moralne aspekty kultury i mediów, choroby AIDS, zagrożenia ze strony sekt i gnozy. Był autorem ponad 300 publikacji teologicznych, w tym książek, m.in. *Wyzwania stawiane współczesnej teologii moralnej* (1996), *Źrenica oka*

diecezji. Siedemdziesięciopięciolecie Wyższego Seminarium Duchownego Kościoła Częstochowskiego (1926–2001) (2001). Zmarł 14 lutego 2018 roku w Częstochowie. Pogrzeb odbył się w Gołczy k. Miechowa. • Por. *Kapłan i teolog. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy dydaktycznej i wychowawczej ks. prof. Jana Kowalskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2009.

MACHARSKI Franciszek – kapłan archidiecezji krakowskiej, rektor Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w latach 1970–1978, arcybiskup metropolita krakowski w latach 1979–2005, kardynał prezbiter od 1979 roku, od 2005 roku arcybiskup senior archidiecezji krakowskiej. Urodził się 20 maja 1927 roku w Krakowie. Był spokrewniony z kard. Albinem Dunajewskim. W 1939 roku został przyjęty do Państwowego Gimnazjum im. Jana II Sobieskiego w Krakowie. W czasie okupacji pobierał nauki w Szkole Handlowej oraz na tajnych kompletach gimnazjalnych. Ponadto w latach 1943–1945 pracował fizycznie w Generalnej Dyrekcji Monopoli. Maturę zdał po zakończeniu drugiej wojny światowej. W latach 1945–1950 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej. Święcenia kapłańskie przyjął 2 kwietnia 1950 roku w bazylice św. Franciszka z Asyżu z rąk kard. Adama Stefana Sapiehy, arcybiskupa metropolity krakowskiego. Studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego ukończył w 1951 roku, uzyskując stopień magistra teologii. W latach 1950–1956 pracował jako wikariusz w parafii Świętych Szymona i Judy Tadeusza w Kozach k. Bielska-Białej. Na dalsze studia do szwajcarskiego Fryburga wyjechał w 1956 roku. Ukończył je w 1961 roku ze stopniem doktora teologii pastoralnej na podstawie pracy pt. *Duszpasterstwo we współczesnym Kościele*. Po powrocie do kraju w latach 1961–1962 pełnił funkcję ojca duchownego w krakowskim seminarium duchownym. W latach 1962–1978 był wykładowcą teologii pastoralnej i homiletyki na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie oraz w seminarium częstochowskim, które miało swoją siedzibę w Krakowie.

W latach 1963–1965 pełnił funkcję sekretarza zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego z siedzibą w Krakowie. W latach 1965–1970 zajmował stanowisko adiunkta teologii pastoralnej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. W latach 1970–1978 sprawował urząd rektora krakowskiego seminarium. W 1977 roku otrzymał godność kanonika Krakowskiej Kapituły Metropolitalnej. 30 grudnia 1978 roku papież Jan Paweł II zamianował go swoim następcą na urządzie arcybiskupa metropolity krakowskiego, a 6 stycznia 1979 roku udzielił mu święceń biskupich w bazylice św. Piotra w Rzymie. Ingres do katedry wawelskiej odbył 28 stycznia 1979 roku. Jako dewizę biskupią przyjął słowa: „Jesu, in Te confido” („Jezu, ufam Tobie”). Kardynałem prezbiterem został kreowany na konsystorzu 30 czerwca 1979 roku. 8 lipca 1979 roku odbył kardynalski ingres do katedry na Wawelu. W 1981 roku po ustanowieniu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie objął urząd wielkiego kanclerza tej uczelni. W 1981 roku, po zamachu na papieża Jana Pawła II, poparł organizację Białego Marszu w Krakowie wyrażającego solidarność z ciężko rannym papieżem. Wspierał „Solidarność”, w czasie stanu wojennego, w latach 1981–1983, w ramach Arcybiskupiego Komitetu Pomocy Więźniom i Internowanym zabiegał o prawa internowanych i ich rodzin. Po sierpniu 1980 roku został współprzewodniczącym reaktywowanej Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. W 2005 roku, po śmierci Jana Pawła II, wraz z wiernymi czuwał pod papieskim oknem domu biskupiego przy ul. Franciszkańskiej 3 w Krakowie. Przyczynił się do wybudowania sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach oraz powstania Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu. Reaktywował, a następnie rozbudował archidiecezjalną Caritas. W czasie posługi biskupiej powstawały domy samotnej matki, rodzinne domy dziecka, zakłady opiekuńczo-lecznicze, poradnie psychologiczne i schroniska dla bezdomnych. Wielokrotnie apelował do diecezjan o pomoc dla potrzebujących. Przyczynił się do transmitowania w każdy piątek mszy świętej dla chorych na antenie Telewizji Kraków. W 2002 roku w związku z ukończeniem 75 lat zgodnie

z przepisami oddał się do dyspozycji papieża, jednakże Jan Paweł II zlecił mu dalsze sprawowanie urzędu arcybiskupa krakowskiego. 3 czerwca 2005 roku papież Benedykt XVI przyjął jego rezygnację. Po ustąpieniu z urzędu zamieszkał w klasztorze sióstr albertynek w Krakowie. W ramach prac Konferencji Episkopatu Polski w latach 1979–1994 był zastępcą przewodniczącego, w 1981 roku po śmierci prymasa Stefana Wyszyńskiego pełnił obowiązki przewodniczącego. Należał do Rady Stałej Episkopatu. Pełnił funkcję przewodniczącego Komisji ds. Nauki Katolickiej, Komisji ds. Apostolstwa Świeckich, Zespołu ds. Stypendiów Naukowych i Językowych. W kwietniu 2005 roku brał udział w konklawe, na którym wybrano na papieża Benedykta XVI. Zmarł 2 sierpnia 2016 roku w Szpitalu Uniwersyteckim w Krakowie. Na kilka dni przed śmiercią (28 lipca) odwiedził go w szpitalu papież Franciszek, który w tym czasie uczestniczył w odbywających się w Polsce Światowych Dniach Młodzieży. 5 sierpnia 2016 roku został pochowany w katedrze na Wawelu, w krypcie biskupiej pod konfesją św. Stanisława. W 2014 roku otrzymał Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski, w roku 2000 – Wielki Krzyż Zasługi z Gwiazdą Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec, a w roku 2007 Order Oficera Legii Honorowej. Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti* w Jubileuszowym Roku 2000. • Por. *Jubileusz Księdza Kardynała Franciszka Macharskiego 1979–2004*, Kraków 2003; *Archidiecezja krakowska na przełomie tysiącleci. Księga jubileuszowa ku czci kard. Franciszka Macharskiego*, Kraków 2004.

MAŁACZYŃSKI Franciszek – benedyktyn, liturgista. Urodził się 18 sierpnia 1920 roku we Lwowie. Początkowo uczył się w Szkole Ćwiczeń przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim we Lwowie, a w latach 1931–1938 kontynuował dalszą naukę w IV Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie. Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości w 1938 roku wstąpił do Arcybiskupiego Seminarium Duchownego obrządku łańcińskiego we Lwowie, gdzie w latach 1938–1943 odbył studia filozoficzno-teologiczne na Wydziale Teologicznym

Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Święcenia kapłańskie otrzymał 6 czerwca 1943 roku i został skierowany do pracy duszpasterskiej w charakterze wikariusza do Glinian, a następnie od 1944 roku do Tarnopola. Po repatriacji do Polski w 1945 roku początkowo pracował duszpastersko na Śląsku a od 1946 roku związał się z ośrodkiem w Laskach, pełniąc obowiązki kapelana. Równocześnie podjął studia teologiczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1949 roku uzyskał licencjat na podstawie pracy pt. *De usu delectabilium według św. Tomasza z Akwinu i tomistów*. W 1950 roku inkardynował się do benedyktyńskiego klasztoru w Tyńcu, gdzie przeszedł nowicjat kanoniczny, złożył pierwsze śluby zakonne (1951) oraz uroczystą profesję monastyczną (1955). Równocześnie pracował duszpastersko jako katecheta i wikariusz w parafii tynieckiej. W 1953 roku został powołany do komisji liturgicznej nowego rytuału, gdzie od 1962 roku pełnił obowiązki sekretarza Komisji Episkopatu Polski ds. Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego. Po zatwierdzeniu w 1959 roku polskiego rytuału przez Kongregację Obrzędów podjął się procesu wydawniczego polskiego tłumaczenia *Rituale Romanum*. Równocześnie brał udział w kongresie tłumaczy ksiąg liturgicznych, który odbył się w Rzymie w 1965 roku, a także w sympozjach sekretarzy komisji liturgicznych Europy, które kolejno odbywały się w: Genewie (1973), Luksemburgu (1975), Salzburgu (1978), Rzymie (1982, 1984), Lizbonie (1986) i Budapeszcie (1988). Od 1957 roku, kiedy benedyktyni tynieccy otrzymali propozycję stałej współpracy w redagowaniu „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”, wszedł w skład redakcji czasopisma. W 1963 roku podjął studia w Papieskim Instytucie Liturgicznym w Rzymie, gdzie w 1965 roku uzyskał doktorat na podstawie pracy pt. *De consuetudinibus liturgicis Poloniae in Sacratissimo Triduo Christi crucifixi, sepulti et suscitati*. W 1966 roku na życzenie metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły podjął się organizacji Studium Liturgiczno-Duszpasterskiego w Krakowie, które później zostało przemianowane w Instytut Liturgiczny przy Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, gdzie prowadził zajęcia

z liturgiki. Był także wykładowcą liturgiki w Arcybiskupim Seminarium Duchownym Krakowie, Wyższym Seminarium Duchownym w Katowicach, Studium Teologicznym oo. Paulinów w Krakowie oraz Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie, gdzie prowadził seminarium naukowe. Jako ceniony liturgista wprowadzał posoborową odnowę liturgiczną, będąc równocześnie tłumaczem, redaktorem i wydawcą posoborowych ksiąg liturgicznych, które aktualnie używane są w polskim Kościele. W uznaniu zasług Polskie Towarzystwo Teologiczne odznaczyło go medalem *Bene Merenti* w 2008 roku. Zmarł 30 listopada 2009 roku w Krakowie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Tyńcu.

- Por. T. Błaszczyk, *Małaczyński Franciszek*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 10, s. 664–667; M. Kanior, *Życie i działalność św. o. Franciszka Małaczyńskiego OSB (1920–2009)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (2010), s. 263–273.

MICHALIK Józef – arcybiskup metropolita przemyski w latach 1993–2016, przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski w latach 2004–2014; od 2016 roku arcybiskup senior archidiecezji przemyskiej. Urodził się 20 kwietnia 1941 roku w Zambrowie. Kapłanem diecezji łomżyńskiej został w 1964 roku. Studia specjalistyczne odbył na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie oraz na Papieskim Uniwersytecie Świętego Tomasza z Akwinu w Rzymie, wiążąc je doktoratem w 1972 roku. Po powrocie do diecezji łomżyńskiej pełnił obowiązki wicekanclerza kurii biskupiej oraz wykładowcy teologii dogmatycznej i homiletyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży. Od 1978 pracował w Rzymie w Papieskiej Radzie ds. Świeckich; pełnił także funkcję rektora Papieskiego Kolegium Polskiego. 1 października 1986 roku papież Jan Paweł II mianował go biskupem diecezji gorzowskiej, a po reorganizacji struktur Kościoła w Polsce w 1992 roku pierwszym biskupem diecezji zielonogórsko-gorzowskim. 17 kwietnia 1993 roku biskup Michalik został mianowanym arcybiskupem metropolitą przemyskim. W latach 1999–2004 był wiceprzewodniczącym, a w latach

2004–2014 przewodniczącym Konferencji Episkopatu Polski. W 2016 roku przeszedł na emeryturę. Abp Józef Michalik jest także cenionym kaznodzieją. W swoich kazaniach dokonuje diagnozy wielu niepokojących zjawisk współczesnego życia. Większość z nich została wydana w siedmiotomowej edycji pt. *W nadziei na czyny z wiary* (Warszawa 2011–2014) w Wydawnictwie Sióstr Loretanek oraz w tomie *Kazania z lat 2010–2016* (Przemyśl 2018). W jego spuściźnie pisarskiej znajduje się wywiad-rzeka przeprowadzony z Tomaszem Krzyżakiem pt. *Nie mam nic do stracenia. Abp Józef Michalik. Biografia*, Kraków 2015. W 2012 roku Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego przyznał mu doktorat *honoris causa*, a Polskie Towarzystwo Teologiczne w 2020 roku medal *Bene Merenti*. • Por. *Numine Tuo Domine. Księga Pamiątkowa dedykowana Metropoliecie Przemyskiemu Księdzu Arcybiskupowi Józefowi Michalikowi w 20. rocznicę święceń biskupich*, red. A. Szala, Przemyśl 2006; W. Ostafiński, *Nadawca i odbiorca w komunikacyjnym modelu przepowiadania na przykładzie tekstów arcybiskupa Józefa Michalika*, „Collectanea Theologica” 1 (2008) s. 67–79; W. Ostafiński, *Colores verbi et spes. Uwagi o retorycznym aspekcie kazań abpa Józefa Michalika*, „Polonia Sacra” 15 (33) 2011 nr 29 (73), s. 267–275; *Z ludu wzięty, dla ludu postanowiony. Księga pamiątkowa dedykowana Metropoliecie Przemyskiemu Księdzu Arcybiskupowi Józefowi Michalikowi w 50. Rocznicę święceń kapłańskich*, Przemyśl 2014.

NOWAK Stanisław – arcybiskup, metropolita częstochowski. Urodził się 11 lipca 1935 roku w Jezioranach. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk abpa Eugeniusza Baziaka 22 czerwca 1958 roku. Posługę wikariusza pełnił w Choczni, w Ludźmierzu i Rogoźniku na Podhalu. W latach 1967–1971 odbył studia specjalistyczne w zakresie teologii życia wewnętrznego w Instytucie Katolickim w Paryżu, zwieńczone uzyskaniem stopnia doktora teologii na podstawie dysertacji pt. *La conception du sacerdoce dans l'École Française pendant la première moitié du XVIIe siècle* (*Koncepcja kapłaństwa we francuskiej szkole*

duchowości w pierwszej połowie XVII wieku), napisanej pod kierunkiem ks. prof. Michela Dupuy. W Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej ks. Stanisław Nowak pełnił obowiązki ojca duchownego, a w latach 1978–1984 sprawował urząd rektora tego seminarium. Od 1971 roku wykładał teologię ascetyczną na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie (od 1981 roku – Papieskiej Akademii Teologicznej), kierując katedrą teologii życia wewnętrznego. 8 września 1984 roku papież Jan Paweł II mianował go biskupem częstochowskim. Sakrę biskupią otrzymał 25 listopada 1984 roku w bazylice katedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. Święceń biskupich udzielił mu kard. Józef Glemp, prymas Polski, wraz z kard. Franciszkiem Macharskim i bp. Julianem Groblickim. Za motto swej posługi biskupiej przyjął słowa: „Iuxta crucem Tecum stare”. Po utworzeniu 25 marca 1992 roku metropolii częstochowskiej bp Stanisław Nowak został pierwszym arcybiskupem metropolitą częstochowskim. Doprowadził do końca prace II Synodu Częstochowskiego w latach 1985–1986, erygował 90 parafii, przeprowadzał reorganizacje struktur dekanalnych i diecezjalnych. Przez wiele lat stał na czele Komisji Maryjnej i Komisji Mieszanej „Biskupi – Zakony” przy Konferencji Episkopatu Polski. Był uczestnikiem rzymskich synodów biskupich na temat kapłaństwa (odbywających się w 1990 roku) i życia konsekrowanego (w 1994 roku). Autor wielu książek, m.in. *Chleb pielgrzymów* (Częstochowa 1994); *Padły na ziemię żywną* (Częstochowa 1996); *Wierście w Ewangelię* (Częstochowa 1996); *Na słowo Twoje* (Częstochowa 1997), *Nowina, którą usłyszeliśmy od Niego* (Częstochowa 1998), *Głosimy Chrystusa Ukrzyżowanego* (Częstochowa 1999) oraz ponad 400 artykułów drukowanych w pracach zbiorowych i czasopismach (m.in. „Ateneum Kapłańskie”, „Życie Duchowe”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”). Jego zainteresowania obejmowały literaturę, historię, hagiografię i sanktuaria maryjne. Jako biskup częstochowski czterokrotnie gościł w diecezji papieża Jana Pawła II (w latach: 1987, 1991 na VI Światowych Dniach Młodzieży, 1997 i 1999) i raz w 2006 roku papieża Benedykta XVI. 29 grudnia 2011 roku

papież Benedykt XVI przyjął jego rezygnację z obowiązków arcybiskupa metropolity częstochowskiego. Zmarł 12 grudnia 2021 roku. Jego pogrzeb odbył się w bazylice archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie 18 grudnia 2021 roku. Laureat medalu *Bene Merenti Polskiego Towarzystwa Teologicznego*, który otrzymał w 2005 roku.

POTOCKI Andrzej OP – dominikanin, doktor teologii, doktor habilitowany socjologii religii, wicerektor Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, kierownik Katedry Socjologii Edukacji i Wychowania, autor książek i artykułów naukowych. Urodził się 26 lipca 1947 roku w Warszawie i przez całe życie był związany z tym miastem. Studiował socjologię i teologię na Akademii Teologii Katolickiej, religioznawstwo na Uniwersytecie Warszawskim i kulturę włoską na uniwersytecie w Peruggi. W 1974 roku otrzymał stopień doktora na Akademii Teologii Katolickiej. W 1986 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego. W 2008 roku otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. W latach 70. XX wieku współpracował z Instytutem Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, w 1982 roku został zatrudniony w obecnej Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. W latach 2003–2008 pracował także na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, gdzie był kierownikiem Katedry Socjologii Edukacji i Wychowania w Instytucie Socjologii. Od lat 70. XX wieku prowadził badania socjologiczne w Polsce południowo-wschodniej. Zajmował się m.in. problematyką katechezy w szkole i parafii, wychowania seksualnego, szkolnictwa katolickiego, duszpasterstwa młodzieży, wychowania religijnego. Badał zagadnienia związane z socjologią parafii i diecezji, duszpasterstwa rodzin, laikatu jako podmiotu duszpasterstwa. Interesował się polskim kultem maryjnym i jego przemianami. Prowadził badania nad szeroko rozumianym stosunkiem Kościoła katolickiego w Polsce wobec różnych problemów społecznych. Czynny

w strukturach katolickiego laikatu, m.in. jako tercjarz franciszkański. Członek wielu towarzystw naukowych. Autor około 270 publikacji (w tym 10 książek) głównie z zakresu socjologii wychowania i socjologii religii. W 2018 roku został odznaczony medalem *Bene Merenti* przez Polskie Towarzystwo Teologiczne. W 1997 roku wstąpił do Zakonu Kaznodziejskiego, a w 2003 roku przyjął święcenia kapłańskie na Służewie. W latach 2000–2002 był dyrektorem Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego oo. Dominikanów w Krakowie, w latach 2002–2011 profesorem Kolegium, w latach 2002–2009 jego prorektorem kierującym domem studiów na Służewie. Od 2004 roku był postulatorem w procesie beatyfikacyjnym Sługi Bożego o. Jacka Woronieckiego OP. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w klasztorze w Lublinie. Zmarł po ciężkiej chorobie 19 grudnia 2018 roku w klasztorze na Służewie w Warszawie.

RAKOCZY Tadeusz – biskup diecezji bielsko-żywieckiej w latach 1992–2013; od 2013 roku biskup senior. Urodził się 30 marca 1938 roku w Gilowicach. Po ukończeniu szkoły podstawowej w rodzinnych Gilowicach i liceum ogólnokształcącego w Żywcu wstąpił w 1957 roku do Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie. 23 czerwca 1963 roku został wyświęcony na kapłana przez bpa Karola Wojtyłę, wikariusza kapitulnego w Krakowie. Po roku pracy wikariuszowskiej w parafii Ofiarowania Matki Bożej w Wadowicach podjął studia licencjackie, będąc jednocześnie prefektem w Seminarium Duchownym w Krakowie. Po uzyskaniu licencjatu został mianowany asystentem przy Katedrze Nowego Testamentu na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W tym czasie pełnił też funkcję sekretarza jednej z sekcji Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. Od 1970 roku studiował na Uniwersytecie Gregoriańskim i Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, gdzie uzyskał licencjat w dziedzinie nauk biblijnych. W październiku 1978 roku Jan Paweł II powołał go do pracy w Stolicy Apostolskiej. Wspólnie z ks. Józefem Kowalczykiem organizował Polską Sekcję Sekretariatu Stanu,

w której pracował do 1992 roku. Z tego okresu pochodzi wiele wydawnictw książkowych zawierających teksty Jana Pawła II. Redaktorami tych opracowań byli: ks. Stanisław Dziwisz, ks. Józef Kowalczyk i ks. Tomasz Rakoczy. W tym też czasie brał udział w wielu zagranicznych podróżach apostolskich Jana Pawła II. 25 marca 1992 roku Jan Paweł II mianował go biskupem nowo powstałej diecezji bielsko-żywieckiej. Sakrę biskupią otrzymał z rąk papieża w bazylice św. Piotra 26 kwietnia 1992 roku. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa z Listu do Efezjan: „In aedificationem Corporis Christi” („Ku budowaniu Ciała Chrystusowego”). Ingres do katedry św. Mikołaja w Bielsku-Białej odbył 9 maja 1992 roku, natomiast do konkatedry w Żywcu 30 maja 1992 roku. W krótkim czasie przygotował konieczne pomieszczenia dla nowych urzędów diecezjalnych, stworzył możliwości kształcenia kandydatów do kapłaństwa i zorganizował poszczególne referaty kurialne. W 1994 roku powołał Instytut Teologiczny im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej. W maju 1995 roku odbyła się pielgrzymka Jana Pawła II do Skoczowa, Bielska-Białej i Żywca. Z inicjatywy biskupa we wrześniu 2006 roku został założony Oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Bielsku-Białej. Prowadził dialog ekumeniczny z biskupem i wiernymi Kościoła ewangelicko-augsburskiego. W 2007 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. Po przekroczeniu wieku emerytalnego papież Franciszek przyjął jego rezygnację z funkcji biskupa diecezjalnego 16 listopada 2013 roku. Był współkonsekratorem biskupów bielsko-żywieckich: pomocniczego – Piotra Gregera, w 2011 roku i swego następcy – Romana Pindla, w 2014 roku.

SMOLEŃSKI Stanisław Antoni Maria – krakowski biskup pomocniczy, moralista, teolog życia wewnętrznego, wykładowca Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Urodził się 17 maja 1915 roku w Wiedniu jako syn Jerzego Józefa, profesora geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W Krakowie ukończył szkołę powszechną przy ul. Szujskiego i IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza, uzyskując w czerwcu

1933 roku świadectwo dojrzałości. W latach 1933–1937 zdobył formację kapłańską w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Krakowie, studiując równocześnie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Świecenia kapłańskie przyjął 24 października 1937 roku z rąk abpa Adama Stefana Sapiehy. Stopień magistra teologii uzyskał 21 października 1938 roku na podstawie pracy pt. *De vita et operibus Justini Miechoviensis OP*. Bezpośrednio po święceniach został wysłany do Rzymu, gdzie 2 marca 1939 roku, na Papieskim Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu, uzyskał licencjat. Wybuch drugiej wojny światowej zastał go na wakacjach w Polsce. W latach 1939–1940 pełnił obowiązki prefekta krakowskiego seminarium duchownego, następnie katechety w kilku średnich szkołach zawodowych (1940–1944) i nauczyciela języka łacińskiego na tajnych kompletach gimnazjalnych. Był rektorem kościoła św. Wojciecha na Rynku Głównym (1941–1949). W latach 1944–1961 pełnił obowiązki ojca duchownego w krakowskim seminarium duchownym, a jednym z pierwszych jego wychowanków był Karol Wojtyła. Po wojnie kontynuował studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, zdobywając 19 czerwca 1948 roku stopień doktora z zakresu teologii moralnej na podstawie dysertacji pt. *Rola momentów uczuciowych w rekolekcjach szkolnych. Przyczynek do psychologii skutecznego oddziaływania moralnego*. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadził wykłady z teologii życia wewnętrznego. W seminarium duchownym, a następnie na Papieskim Wydziale Teologicznym, wykładał teologię moralną (1946–1986) i teologię życia wewnętrznego (1948–1970). W latach 1961–1986 był zastępcą profesora teologii moralnej na Papieskim Wydziale Teologicznym, a następnie w Papieskiej Akademii Teologicznej. W 1959 roku został obdarzony godnością szambelana papieskiego. Prekonizowany 14 stycznia 1970 roku biskupem tytularnym Alava i sufraganem krakowskim. Sakrę biskupią przyjął 5 kwietnia 1970 roku z rąk kard. Karola Wojtyły w bazylice archikatedralnej na Wawelu. Z oddaniem i wiernością współpracował z kard. Wojtyłą, który darzył go przyjaźnią wyrosłą na gruncie

wspólnych spotkań, rozmów i narad. W latach 1976–1992 pełnił funkcję wikariusza generalnego. W latach 1972–1979 był przewodniczącym Komisji Głównej Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej. W Kurii Metropolitalnej miał powierzoną opiekę nad stałą formacją intelektualną i moralną kapłanów oraz nad duszpasterstwem rodzin, powołań i młodzieży. W Konferencji Episkopatu Polski był członkiem Komisji ds. Duszpasterstwa Rodzin (1970–1992), Komisji ds. Duchowieństwa oraz Komisji ds. Powołań Duchownych (1970–1992). Na emeryturę przeszedł 2 lutego 1992 roku. Zmarł w wyniku choroby 8 lipca 2006 roku w Krakowie. Został pochowany w kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Krakowie. • Por. S. L. Piech, *Smoleński Stanisław Antoni Maria*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 2004–2013*, red. T. Błaszczyk, W. Gliński, J. Mandziuk, Warszawa 2019, s. 1011–1015.

SOŁTYSIK Antoni – duszpasterz grup młodzieżowych, asystent generalny Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży. Urodził się 9 września 1933 roku w Stryszawie, w ubogiej rodzinie, jako jedno z ośmiorga dzieci. Po uzyskaniu matury w 1951 roku w Suchej Beskidzkiej wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej i 22 czerwca 1958 roku został wyświęcony na kapłana. Jako wikariusz pracował w parafii św. Michała Archanioła w Mszanie Dolnej, w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Targu, w Kętach i w Leszczynach w Bielsku-Białej. W 1969 roku został diecezjalnym duszpasterzem młodzieży. Funkcję tę pełnił do roku 2002. W latach 1969–1975 pracował jako wikariusz w parafii św. Mikołaja w Krakowie. Następnie został proboszczem parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Krakowie-Bieżanowie (1975–1981), doprowadzając do wybudowania nowego kościoła. Od 1975 roku był redaktorem naczelnym katolickiego pisma dla młodzieży „List do Przyjaciół”. W 1981 roku powrócił do parafii św. Mikołaja jako proboszcz i pozostał w niej po przejściu na emeryturę w 2008 roku. Należał do Komisji Episkopatu Polski

ds. Duszpasterstwa Młodzieży. W 1990 roku przyczynił się do reaktywacji w Polsce i archidiecezji krakowskiej Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, do którego przed wojną należał jego ojciec. W tym samym roku został jego pierwszym asystentem generalnym oraz diecezjalnym. W 1993 roku doprowadził do odzyskania ośrodka na zboczach Śnieżnicy. Jednocześnie w 1973 roku przyczynił się do powstania Grup Apostolskich Ruchu Apostolstwa Młodzieży w archidiecezji krakowskiej, których był duszpasterzem aż do 2001 roku. Był również prezesem zarządu Związku Księży Moderatorów Sodalicji Marińskich Uczniów Szkół Średnich Archidiecezji Krakowskiej i koordynatorem pielgrzymek na Światowe Dni Młodzieży. W 1998 roku został postulatorem procesu beatyfikacyjnego Hanny Chrzanowskiej na szczeblu diecezjalnym. W kwietniu 2018 roku uczestniczył w złożeniu jej szczątków w podziemiach kościoła św. Mikołaja. Ze względu na pogarszający się stan zdrowia na skutek udaru nie uczestniczył w jej beatyfikacji, która nastąpiła 28 kwietnia 2018 roku, niespełna miesiąc przed jego śmiercią. W 2008 roku odznaczono go medalem Świętego Brata Alberta za wspieranie niepełnosprawnych, a w 2011 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. Zmarł 26 maja 2018 roku po ciężkiej chorobie. Spoczywa w krypcie kościoła św. Mikołaja w Krakowie. W 2020 roku Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży rozpoczęło coroczne przyznawanie Orderu im. ks. Antoniego Sołtyśnika.

STANIEK Edward – kapłan archidiecezji krakowskiej, patolog, homileta, rekolekcjonista. Urodził się 13 czerwca 1941 roku w Wadowicach. Szkołę podstawową ukończył w rodzinnej Choczni. Maturę uzyskał w liceum ogólnokształcącym w Wadowicach w 1959 roku. Idąc za głosem powołania, rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej w Krakowie. Po przyjęciu święceń kapłańskich 11 kwietnia 1965 roku, z rąk abpa Karola Wojtyły, przez rok pracował jako wikariusz w parafii św. Jakuba w Szczyrku, po czym został skierowany na studia specjalistyczne. Pod kierunkiem

wybitnego patrologa, ks. prof. Mariana Michalskiego, napisał pracę licencjacką pt. *Angelologia „Pasterza” Hermasa* (1968) i rozprawę doktorską pt. *Eklezjologia Ambrojastra*, obronioną w 1974 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W 1984 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy pt. *Usprawiedliwiający charakter wiary. Studium porównawcze „Komentarzy do Listów św. Pawła” Ambrojastra i Pelagiusza*, a 8 maja 1985 roku nominację na stanowisko docenta w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 1972 roku prowadził niezwykle ciekawe wykłady z patrologii, starając się zainteresować słuchaczy wielkimi wartościami chrześcijaństwa pierwszych wieków. Stał się znanym i cenionym pedagogiem, najpierw w Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, a następnie w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i w wielu seminariach duchownych i instytutach teologicznych w Polsce. Oprócz Katedry Patrologii w latach 1986–1996 prowadził także na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie Katedrę Homiletyki, kształcąc kleryków w umiłowaniu piękna słowa i umiejętnej komunikacji z odbiorcą. Występował z ważnymi, programowymi referatami na zebraniach duchowieństwa. Posługi Słowa Bożego podejmował się w wielu świątyniach Krakowa, archidiecezji krakowskiej i całej Polski. Głosił z ogromnym zaangażowaniem liczne konferencje i rekolekcje do środowisk akademickich, lekarzy, prawników, kapłanów, sióstr zakonnych, instytutów świeckich i alumnów. W trosce o zaplecze dla studium nad tekstami ojców Kościoła stworzył w Krakowie, przy ul. Kanoniczej 20, pracownię z własną biblioteką liczącą ponad 8 tysięcy tomów, w której odbywały się seminaria z patrologii i historii dogmatu oraz spotkania naukowe profesorów prowadzących badania nad antykiem chrześcijańskim. Zabiegał o stworzenie w Krakowie środowiska ludzi zainteresowanych pismami ojców Kościoła i wydawaniem tekstów patrystycznych, zwłaszcza komentarzy do listów św. Pawła. W latach 1970–1972 pełnił obowiązki prefekta, a w latach 1993–2001 rektora Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Przeprowadził wtedy

reformę studiów seminaryjnych i odnowił główny budynek seminarium na jubileusz 400-lecia tej instytucji. Wypromował 16 doktorów. Pod jego kierownictwem napisano 39 prac licencjackich i 204 magisterskich. Pozostawił też po sobie imponującą liczbę publikacji, ponad 120 tytułów większych lub mniejszych książek oraz kilkaset rozważań religijnych, homilii i kazań drukowanych w różnych czasopismach. Specjalizuje się w historii Kościoła starożytnego i teologii ojców Kościoła. Jest autorem wielu materiałów homiletycznych, które wykorzystywane są podczas mszy świętych i adoracji Najświętszego Sakramentu. Książki te tłumaczono na języki: czeski, łotewski, ukraiński i białoruski. Oprócz tego swoją zdolność słuchania i rozumienia słów Bożych ks. Staniek zawarł w dwóch podręcznikach: *W skarbcu starożytnego Kościoła* (Kraków 1997) oraz *Z kaznodziejskiego warsztatu* (dwa wydania). W tym ostatnim podzielił się swymi bogatymi przemyśleniami na temat tworzenia i głoszenia kazania. Od 1980 roku współredagował periodyk kaznodziejski „Materiały Homiletyczne” i zamieszczał w nim wiele tekstów. Cenne są także artykuły naukowe z zakresu patrologii i historii kaznodziejstwa zamieszczane w „Vox Patrum”, „Studia Antiquitatis Christianae” i serii *Redemptoris Missio*. Jest to często pokłosie ważnych, wprowadzających w obrady, wystąpień na sympozjach. Wszystko to sprawia, że znakomita popularyzacja teologii ks. Stańka dociera do wielu odbiorców w całej Polsce, a jej autor cieszy się ogromnym szacunkiem. W 2003 roku został wybrany do grona członków Komitetu Nauk Teologicznych przy Polskiej Akademii Nauk. Jest autorem, który posiadał rzadki dar ciekawego i komunikatywnego przekazu treści. Pozwalają one odczytywać złożoność świata, zachwycają bogactwem wyobraźni. Lubi też być „znakiem sprzeciwu”, stawiać trudne pytania, formułować tezy na ostrzu noża, niekiedy źle zrozumiane przez audytorium, jak choćby ta, że w kazaniu wygłoszonym 25 lutego 2018 roku w kościele Sióstr Felicjanek w Krakowie, w którym był rektorem w latach 1983–1996, modlił się o śmierć dla papieża Franciszka. W 2004 roku zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego przyznał mu medal

Bene Merenti, wyrażając szczególne uznanie i wdzięczność za twórczy wkład w kształtowanie polskiej teologii i w rozwój Towarzystwa. • Por. K. Panuś, *W obliczu prawdziwej mądrości. Kaznodziejskie dzieło ks. prof. Edwarda Stańka*, [w:] *Wielcy kaznodzieje Krakowa. Studia in honorem Eduardi Staniek*, red. K. Panuś, Kraków 2006, s. 487–499; J. Żelazny, *Ksiądz profesor Edward Staniek*, „*Vox Patrum*” 30 (2010), t. 55, s. 17–19; tamże wykaz drukowanych prac księdza profesora i prac dyplomowych napisanych pod jego kierunkiem.

SZKODOŃ Jan Stefan – biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej, dr nauk teologicznych, od 2022 roku biskup pomocniczy senior archidiecezji krakowskiej. Urodził się 19 grudnia 1946 roku w Chyżnem. W latach 1960–1964 uczęszczał do liceum ogólnokształcącego w Jabłonce. Po uzyskaniu matury w latach 1964–1970 odbył studia filozoficzno-teologiczne na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, jednocześnie zdobywając formację kapłańską w miejscowym Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej. Święcenia kapłańskie przyjął 22 marca 1970 roku w kościele Przemienienia Pańskiego w Jabłonce z rąk kard. Karola Wojtyły, arcybiskupa metropolity krakowskiego. Magisterium-licencjat uzyskał w 1972 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W latach 1973–1976 odbył studia specjalistyczne w zakresie teologii i pedagogiki rodziny w Instytucie Pastoralnym na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zwieńczone doktoratem z teologii na podstawie rozprawy pt. *Nierozzerwalność małżeństwa jako problem duszpasterski Kościoła w Polsce w latach 1946–1970*. Jako wikariusz pracował w latach 1970–1972 w parafii Przemienienia Pańskiego w Makowie Podhalańskim, a następnie w latach 1972–1973 w parafii Matki Bożej Zwycięskiej w Krakowie. W latach 1977–1979 był sekretarzem II Synodu Duszpasterskiego Archidiecezji Krakowskiej. Prowadził rekolekcje w parafiach oraz dla Grup Apostolskich i Ruchu Światło-Życie. W seminarium krakowskim w latach 1979–1988 pełnił funkcję ojca duchownego. W 1977 roku został wykładowcą teologii pastoralnej,

a w 1984 roku teologii życia wewnętrznego na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie (od 1981 roku – Papieskiej Akademii Teologicznej), gdzie ponadto objął funkcję kierownika Studium Wikariuszowskiego. Wykłady z teologii pastoralnej podjął również w Sosnowieckim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie. 14 maja 1988 roku został prekonizowany biskupem pomocniczym archidiecezji krakowskiej. Święcenia biskupie otrzymał 4 czerwca 1988 roku w katedrze na Wawelu. Udzielił mu ich kard. Franciszek Macharski, arcybiskup metropolita krakowski, w asyście abpa Jerzego Ablewicza, biskupa diecezjalnego tarnowskiego i Stanisława Nowaka, biskupa diecezjalnego częstochowskiego. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa „Dominus ipse faciet” („Pan, On sam będzie działał”). W archidiecezji objął urząd wikariusza generalnego, został członkiem rady duszpasterskiej i kolegium konsultorów. W krakowskiej kapitule katedralnej pełnił funkcję dziekana. W 2006 roku został przewodniczącym komisji teologiczno-duszpasterskiej *Pamięć i troska*, zajmującej się lustracją księży archidiecezji krakowskiej. 10 marca 2022 roku papież Franciszek przyjął jego rezygnację z obowiązków biskupa pomocniczego krakowskiego. W ramach Konferencji Episkopatu Polski został członkiem Komisji Charytatywnej, Komisji ds. Duszpasterstwa Rodzin, Komisji ds. Misji, Komisji ds. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Komisji Duchowieństwa i Rady Rodziny. Zajmuje się również malarstwem. Polskie Towarzystwo Teologiczne wyróżniło go medalem *Bene Merenti* w 2014 roku.

WOJCIECHOWSKI Tadeusz Stanisław – profesor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, filozof, psycholog. Urodził się 22 grudnia 1917 roku w Polance-Karol k. Krosna w rodzinie Adama i Józefy z domu Janusz. W 1936 roku wstąpił do lwowskiego Seminarium Duchownego obrządku łacińskiego i studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Święcenia kapłańskie przyjął 1 marca 1942 roku z rąk abpa Eugeniusza Baziaka i został wikariuszem parafialnym w Ostapiu na Podolu. Magistrem teologii

Uniwersytetu Jana Kazimierza został 12 marca 1943 roku na podstawie pracy pt. *Zagadnienie czasu u św. Augustyna*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Jana Stepy. Od maja 1943 roku był wikariuszem i katechetą w Śniatyniu na Pokuciu, gdzie brał udział w tajnym nauczaniu. Tam przeżył powtórne wejście wojsk sowieckich i zamknięcie kościoła. W 1946 roku w nocy z grupą wiernych, zabierając ze sobą obraz Matki Bożej Szkaplerznej Śniatyńskiej, musiał uciekać z parafii. Po ponad dwudziestodniowej tułaczce dotarł do Brzegu Dolnego. W latach 1946–1947 był nauczycielem religii i propedeutyki filozofii w państwowym gimnazjum i liceum w Mielcu oraz dyrektorem bursy dla uczniów gimnazjalnych, a następnie wikariuszem parafialnym i katechetą w Bochni (1947–1948). 28 czerwca 1948 roku na podstawie rozprawy pt. *Scholastyczne teorie czasu a einsteinowska teoria czasu*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Kazimierza Kłósaka, uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim stopień doktora teologii. W latach 1948–1950 wykładał filozofię i psychologię w klasztorze bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, w przeniesionym tam ze Lwowa Arcybiskupim Seminarium Duchownym i Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza. Po zamknięciu seminarium przez władze komunistyczne w 1950 roku wraz z innymi profesorami lwowskimi, na zaproszenie ks. Bolesława Kominka współtworzył w Nysie Seminarium Duchowne Śląska Opolskiego. W latach 1950–1962 wykładał tam filozofię przyrody, logikę i psychologię. Równocześnie sam intensywnie doksztalał się w zakresie fizyki, matematyki i biologii, korzystając z pomocy profesorów Akademii Medycznej w Zabrze-Rokitnicy i Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Po zamieszkaniu w Krakowie w 1959 roku wykładał filozofię i psychologię na działającym w budynkach Arcybiskupiego Seminarium Duchownego Wydziale Teologicznym usuniętym z Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1954 roku. Głosił wykłady zleczone na Wydziałach Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (filozofia przyrody 1965–1967) i Akademii Teologii Katolickiej (psychologia 1965–1969). Habilitował się 11 maja 1966 roku na Wydziale

Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej na podstawie rozprawy *Teorie hylemorfizmu w ujęciu autorów neoscholastycznych*. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał 21 stycznia 1967 roku, zaś profesora zwyczajnego 8 maja 1976 roku. W latach 1963–1980 uczył psychologii w Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie. W latach 1968–1974 był prodziekanem Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie. Po utworzeniu Papieskiej Akademii Teologicznej był w latach 1985–1988 dziekanem Wydziału Filozoficznego. W latach 1988–1991 pełnił funkcję prorektora tej uczelni. W latach 1981–1992 był łącznikiem wymiany naukowej pomiędzy Papieską Akademią Teologiczną, a Uniwersyte-tem im. Jana Gutenberga w Moguncji. W latach 1992–1995 wykładał filozofię przyrody w Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Uczył także antropologii i filozofii przyrody ożywionej w Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów-Reformatów w Krakowie. Badania naukowe koncentrował wokół zagadnień czasu, ewolucji i duszy ludzkiej, poszukując pełnej harmonii pomiędzy nauką Kościoła a osiągnięciami współczesnej wiedzy. W 1998 roku otrzymał medal *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Zmarł nagle 7 marca 2000 roku i został pochowany na tamtejszym Cmentarzu Salwatorskim. • Por. S. Piech, *Wojciechowski Tadeusz Stanisław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, red. J. Mandziuk, t. 9, Warszawa 2006, s. 728–730.

ZAJĄC Jan – rektor Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej w latach 1984–1993, kustosz sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach w latach 2002–2014, biskup pomocniczy archidiecezji krakowskiej w latach 2004–2024, od 2014 roku biskup pomocniczy senior archidiecezji krakowskiej. Urodził się 20 czerwca 1939 roku w Libiążu. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Chrzanowie w 1957 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. 23 czerwca 1963 roku w katedrze na Wawelu przyjął święcenia prezbiteratu z rąk biskupa pomocniczego Karola

Wojtyły. Jako wikariusz pracował w parafiach: Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Międzybrodziu Żywieckim (1963–1967), Matki Bożej Królowej Polski w Chełmku (1967–1970) i Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny w Wadowicach (1970–1971). W latach 1977–1980 był duszpasterzem jednego z czterech rejonów parafii Matki Bożej Królowej Polski w Nowej Hucie, a od 1980 do 1984 roku pracował jako proboszcz w parafii św. Szczepana w Krakowie. Od 1971 do 1977 roku był zatrudniony na stanowisku ojca duchownego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej, a w latach 1984–1993 sprawował funkcję rektora tegoż seminarium. W 1993 roku został dyrektorem Wydziału Koordynacji Duszpasterstwa Archidiecezji Krakowskiej, a w czerwcu 1998 roku ojcem duchownym w ramach Studium Formacji Stałej Kapłanów Archidiecezji Krakowskiej. W 1999 roku został mianowany wikariuszem biskupim ds. duszpasterstwa. W 2002 roku objął funkcję kustosza sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach. Wszedł w skład rady kapłańskiej, rady duszpasterskiej i kolegium konsultorów. Został obdarzony godnościami kanonika Kapituły Metropolitalnej na Wawelu i protonotariusza apostolskiego. 14 sierpnia 2004 roku wraz z Józefem Guzdkiem został mianowany przez papieża Jana Pawła II biskupem pomocniczym archidiecezji krakowskiej. 15 września 2004 roku święceń biskupich udzielił mu w sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach kard. Franciszek Macharski, a współkonsekratorami byli abp Józef Kowalczyk, nuncjusz apostolski w Polsce, oraz abp Stanisław Dziwisz, prefekt pomocniczy Domu Papieskiego w Rzymie. Swoim zawołaniem biskupim uczynił słowa „Sur-gite, eamus!” („Wstańcie, chodźmy!”), pochodzące z Ewangelii św. Marka i będące jednocześnie tytułem jednej z ksiązek papieża Jan Pawła II. Pełnił funkcję wikariusza generalnego. 7 października 2014 roku papież Franciszek przyjął jego rezygnację z obowiązków biskupa pomocniczego archidiecezji krakowskiej. W tym samym roku przestał pełnić funkcję kustosza sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach, będąc odtąd kustoszem honorowym. W ramach

Konferencji Episkopatu Polski w marcu 2005 roku został przewodniczącym Zespołu ds. Sanktuariów. Objął też funkcję przewodniczącego Komisji Charytatywnej. Ponadto został przewodniczącym Komisji Nadzorczej Caritas Polska. Jest spokrewniony (brat dziadka) z Heleną Kmieć, polską misjonarką zamordowaną w 2017 roku w Boliwii. W 2004 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*. W 2007 roku został przyjęty w poczet członków Zakonu Rycerskiego Bożego Grobu w Jerozolimie w randze komandora. W 2009 roku nadano mu tytuł honorowego obywatela Libiąża.

ZIMONĀ Damian – biskup diecezjalny katowicki w latach w latach 1985–2011 (od 1992 roku arcybiskup metropolita katowicki), od 2011 roku arcybiskup senior archidiecezji katowicki, dr nauk teologicznych w zakresie liturgiki. Urodził się 25 października 1934 roku w Niedobczycach. Po ukończeniu liceum w Rybniku i uzyskaniu w 1952 roku świadectwa dojrzałości wstąpił do Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, gdzie w latach 1952–1957 odbył studia filozoficzno-teologiczne. Święceń prezbiteratu udzielił mu 21 grudnia 1957 roku w Katowicach biskup pomocniczy Juliusz Bieniek. W 1971 roku uzyskał magisterium na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Natomiast licencjat kanoniczny z teologii w zakresie liturgiki uzyskał w 1973 roku, a stopień naukowy doktora nauk teologicznych w 1977 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. Praca doktorska nosiła tytuł: *Uczestnictwo wiernych we Mszy św. na ziemiach polskich w XIX wieku w świetle modlitewników i podręczników liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*. Jako wikariusz pracował w parafiach: św. Marii Magdaleny w Tychach (1958–1962), Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Pszowie (1962–1966) i Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach (1966–1967). W latach 1967–1969 był wikariuszem adiutorem, a w latach 1975–1985 proboszczem w parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach. Równocześnie w latach 1975–1982 pełnił

funkcję dziekana dekanatu Katowice-Północ. W 1970 roku został powołany w skład diecezjalnej rady pastoralnej, a w 1975 roku diecezjalnej komisji *Pro Disciplina Seminarii*. W latach 1976–1985 był przewodniczącym diecezjalnej komisji liturgicznej. Pełnił funkcję sekretarza diecezjalnej rady kapłańskiej. Brał udział w pracach I Synodu Diecezji Katowickiej (1972–1975), w komisjach liturgicznej i doktrynalnej. Reprezentował diecezję katowicką na Synodzie Prowincjalnym Krakowskiej Prowincji Kościelnej. Został członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Środków Społecznego Przekazu i ds. Duchowieństwa. W 1974 roku wszedł w skład kolegium redakcyjnego „Gościa Niedzielnego”. W latach 1969–1975 pełnił funkcję wicerektora Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Podjął wykłady z liturgiki i środków społecznego przekazu w tym seminarium oraz w Diecezjalnym Studium Pastoralnym, Diecezjalnym Studium Teologicznym i Diecezjalnym Studium Katechetycznym. Został również wykładowcą na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. 3 czerwca 1985 roku został prekonizowany biskupem diecezjalnym diecezji katowickiej. 29 czerwca 1985 roku kard. Józef Glemp, prymas Polski, w asyście kard. Franciszka Macharskiego, arcybiskupa metropolity krakowskiego, Jerzego Stroby, arcybiskupa metropolity poznańskiego i Józefa Kurpasa, biskupa pomocniczego katowickiego, udzielił mu święceń biskupich w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach. 30 czerwca 1985 roku odbył ingres do kościoła katedralnego. Jako zawołanie biskupie przyjął słowa „Praedicamus Christum Crucifixum” („Głosimy Chrystusa Ukrzyżowanego”). 25 marca 1992 roku, w związku z reorganizacją podziału administracyjnego Kościoła katolickiego w Polsce, w wyniku której utworzona została metropolia katowicka, został ustanowiony jej metropolitą. Paliusz metropolitalny odebrał 29 czerwca 1992 roku w bazylice św. Piotra w Rzymie. W 1993 roku założył Studium Katolickiej Nauki Społecznej i Archidiecezjalne Kolegium Teologiczne. W 1989 roku reaktywował diecezjalny oddział Caritas. Utworzył Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i Radio Archidiecezji Katowickiej. Przyczynił się do

założenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego (został jego wielkim kanclerzem) oraz do przeniesienia seminarium duchownego z Krakowa do Katowic. Zaangażował się w wybudowanie Domu Świętego Józefa w Katowicach dla księży emerytów z archidiecezji katowickiej. Popierał ośrodki edukacji młodzieży Kana, a także utworzył system funduszu stypendialnego dla młodzieży. W 1994 roku ufundował doroczną nagrodę Lux ex Silesia. 29 października 2011 roku papież Benedykt XVI przyjął jego rezygnację z obowiązków arcybiskupa metropolity katowickiego. W Konferencji Episkopatu Polski był członkiem Rady Głównej (od 1996 roku – Rady Stałej). Pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Duszpasterstwa Ogólnego (1989–2006), a także podjął obowiązki opiekuna Duszpasterstwa Głuchych w Polsce. Wszedł w skład Komisji ds. Duszpasterstwa Ludzi Pracy, Komisji Duchowieństwa, Komisji ds. kontaktów z Episkopatem Niemiec i Rady ds. Ekumenizmu. W 1994 roku z nominacji papieża Jana Pawła II brał udział w IX Synodzie Biskupów w Rzymie, obradującego nad sprawami życia konsekrowanego i jego posłannictwa w Kościele i świecie. W 2002 roku odebrał Wielki Krzyż *Pro Piis Meritis* zakonu maltańskiego. W 2007 roku nadano mu tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu Śląskiego. W 2017 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti*.

ZIMOWSKI Zygmunt – biskup diecezjalny radomski w latach 2002–2009, arcybiskup *ad personam*, przewodniczący Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia w latach 2009–2016. Urodził się 7 kwietnia 1949 roku w Kupieninie. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Dąbrowie Tarnowskiej w 1967 roku odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie. Święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1973 roku w katedrze tarnowskiej z rąk bpa Jerzego Ablewicza. W 1975 roku rozpoczął studia specjalistyczne w zakresie teologii dogmatycznej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, które ukończył w 1978 roku z licencjatem z teologii. W latach 1978–1982

kontynuował studia na fakultecie teologicznym Uniwersytetu Leopolda Franciszka w Innsbrucku, gdzie uzyskał doktorat z teologii dogmatycznej na podstawie pracy *Einfluß der östlichen Bischöfen auf Theologie der „Lumen gentium“* (*Wpływ biskupów Kościołów wschodnich na teologię „Lumen gentium“*). W latach 1973–1975 był wikariuszem w parafii św. Elżbiety w Starym Sączu. Od 1983 roku pracował w Kongregacji Nauki Wiary w Watykanie. W tym czasie uczestniczył w pracach nad przygotowaniem *Katechizmu Kościoła katolickiego* (szczególnie polskiego wydania), pełnił funkcję postulatora w Kongregacji ds. Kanonizacyjnych, prowadząc procesy beatyfikacyjne Karoliny Kózki, ks. Romana Sitki i Marii Julitty Ritz; współpracował także z Radiem Watykańskim. W latach 1983–1990 pełnił posługę duszpasterską w parafii Matki Bożej Dobrej Rady w Rzymie, a od 1991 roku był kapelanem w Domu Macierzystym Sióstr Benedyktynek Wynagradzających Najświętszemu Obliczu Chrystusa Pana w Bassano Romano. Przyczynił się do powstania Domu Radosnej Starości im. Jana Pawła II i kaplicy Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Kupieninie. W 1988 roku otrzymał godność kapelana Jego Świątobliwości, a w 1999 roku prałata honorowego. 28 marca 2002 roku papież Jan Paweł II mianował go biskupem diecezjalnym diecezji radomskiej. 25 maja 2002 roku otrzymał święcenia biskupie i odbył ingres do katedry Opieki Najświętszej Maryi Panny w Radomiu. Konsekrował go kard. Joseph Ratzinger, prefekt Kongregacji Nauki Wiary (późniejszy papież Benedykt XVI), w asyście abpa Józefa Kowalczyka, nuncjusza apostolskiego w Polsce, i Edwarda Materskiego, emerytowanego biskupa diecezjalnego radomskiego. Na swoje zawołanie biskupie przyjął słowa: „Non ministrari sed ministrare” („Nie przyszedłem, aby mi służono, lecz aby służyć”). Jako ordynariusz radomski w 2005 roku przeprowadził I diecezjalny kongres eucharystyczny, a w 2008 roku rozpoczęła II synod diecezjalny. Przyczynił się do uzyskania tytułu bazyliki mniejszej dla kościoła św. Kazimierza w Radomiu w 2003 roku, a także koronacji obrazów Matki Bożej Ostrobramskiej w Skarżysku-Kamiennej w 2005 roku i Matki Bożej

Bolesnej w Kałkowie-Godowie w 2007 roku. Zorganizował, trwającą w latach 2006–2007, peregrynację kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji radomskiej. W 2005 roku ustanowił w diecezji instytucję nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. W 2003 roku założył fundację Dać Sercom Nadzieję, w ramach której powstało Centrum Psychoterapii Rodzin. Z jego inicjatywy wybudowano w 2007 roku Ośrodek Edukacyjno-Charytatywny Diecezji Radomskiej „Emaus” w Turnie, będący miejscem wypoczynku dla dzieci i młodzieży z rodzin wielodzietnych i ubogich. Był pomysłodawcą powstałego w 2004 roku Diecezjalnego Ośrodka Duszpasterstwa Akademickiego w Radomiu, a także założonego w 2008 roku przy Instytucie Teologicznym w Radomiu Centrum Myśli Benedykta XVI, zajmującego się oprócz prowadzenia działalności edukacyjnej gromadzeniem i promowaniem publikacji teologicznych Josepha Ratzingera. Podjął decyzje o włączeniu diecezjalnej rozgłośni radiowej do ogólnopolskiej sieci Radia Plus, a „Tygodnika Ave” do „Gościa Niedzielnego”. W ramach prac Konferencji Episkopatu Polski był przewodniczącym Komisji Nauki Wiary (2002–2009) i delegatem ds. Duszpasterstwa Emigracyjnego (2008–2009). W 2007 roku został członkiem Rady Stałej. Objął też funkcję przewodniczącego Komisji ds. Polonii i Polaków za granicą, a także wszedł w skład Zespołu ds. Kontaktów z Polską Radą Ekumeniczną, Zespołu Biskupów ds. Duszpasterskiej Troski o Radio Maryja i Rady ds. Ekumenizmu. Z ramienia Episkopatu Polski w 2005 roku uczestniczył w sesji Synodu Biskupów poświęconej Eucharystii i w 48 Międzynarodowym Kongresie Eucharystycznym w Guadalajarze w 2004 roku. Brał udział w Światowych Dniach Młodzieży w Toronto (2002) i w Kolonii (2005), w trakcie których wygłaszał katechezy. 18 kwietnia 2009 roku papież Benedykt XVI mianował go przewodniczącym Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia i wyniósł do godności arcybiskupa, jednocześnie zwalniając z posługi biskupiej w Radomiu. Nowy urząd w Watykanie objął 21 kwietnia 2009 roku, a do 30 czerwca 2009 roku kierował diecezją radomską jako administrator apostolski. 4 maja 2011 roku Benedykt XVI

ustanowił go członkiem Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, a 28 lipca 2012 roku Kongregacji ds. Biskupów. Prezydent RP Lech Kaczyński nadał mu w 2008 roku Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, natomiast w 2015 roku prezydent RP Andrzej Duda odznaczył go Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą tego samego orderu. W 2009 roku nadano mu honorowe obywatelstwo Radomia i gminy Odrzywół. W tym samym roku wyróżniono go medalem pamiątkowym *Pro Masovia*. W 2008 roku otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Polskie Towarzystwo Teologiczne przyznało mu medal *Bene Merenti* w 2012 roku. Zmarł 12 lipca 2016 roku w szpitalu w Dąbrowie Tarnowskiej. 19 lipca 2016 roku został pochowany w katedrze radomskiej.

WYBITNI CZŁONKOWIE
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO –
100 BIOGRAMÓW NA STULECIE
POLSKIEGO TOWARZYSTWA
TEOLOGICZNEGO

Biogramy zmarłych członków opracowali:

ks. Józef Kozyra, ks. Henryk Majkrzak SCJ, ks. Andrzej Nowicki,
ks. Kazimierz Panuś, o. Maciej Sadowski CSsR, s. Adelajda Sielepin CHR,
ks. Roman B. Sieroń, ks. Wacław Siwak, ks. Wacław Umiński CM.

BABIŃSKI Jarosław – kapłan diecezji pelplińskiej, profesor doktor habilitowany, wykładowca Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Urodził się 29 maja 1974 roku w Lipnicy. Ukończył studia magisterskie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1999); stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii uzyskał na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2004 roku, a stopień doktora nauk teologicznych w zakresie teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2006 roku, habilitację uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2013 roku; od 2014 roku – profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Święcenia kapłańskie otrzymał 23 maja 1999 roku w Pelplinie. Wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie od 2004 roku, pracownik naukowy Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego od 2007 roku, kierownik kierunku teologia oraz Zakładu Teologii Systematycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, członek zespołu redakcyjnego „Studiów Pelplińskich” oraz zastępca redaktora naczelnego „Studia Theologica Varsaviensia”, ekspert Państwowej Komisji Akredytacyjnej oraz ekspert do oceny wniosków o przyznanie stypendiów Ministra Edukacji i Nauki. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego – Oddział w Pelplinie (od 2014 roku), Towarzystwa Teologów Dogmatyków (od 2007 roku) oraz Sekcji Filozoficznej Wykładowców Uczelni Katolickich w Polsce. Autor blisko 100 artykułów naukowych oraz kilku publikacji książkowych (m.in. *Irreligia*, Pelplin 2010; *Teologia życia. Próba reinterpretacji dorobku ks. Franciszka*

Sawickiego, Pelplin 2013; *Ekoteologia*, Warszawa 2020), badacz i popularyzator idei ks. Franciszka Sawickiego. Odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej w 2017 roku.

BAFIA Stanisław CSsR – redemptorysta, filozof. Urodził się 12 listopada 1945 roku w Gliczarowie Dolnym k. Zakopanego, święcenia kapłańskie otrzymał 21 czerwca 1970 roku. Był socjuszem magistra nowicjatu (1970–1972), a następnie studiował w Instytucie Liturgicznym Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie (1972–1974). W latach 1976–1981 odbył studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (doktorat – 1986, habilitacja – 1999). Wykładał filozofię w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie (1981–1990) i Krakowie (1990–1998), pełnił urząd przełożonego w Krakowie (1990–1993) oraz redaktora naczelnego kwartalnika „Homo Dei” (1993–1997). Od 1999 roku pełnił funkcję kierownika Katedry Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej na Wydziale Filozoficznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a od 2001 roku także kierownika Zakładu Filozofii i Kultury Chrześcijańskiej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie, Międzynarodowego Towarzystwa św. Tomasza z Akwinu (Oddział Polski w Lublinie), Międzynarodowego Stowarzyszenia do Studiów nad Filozofią Średniowieczną w Brukseli oraz Towarzystwa Metafizycznego im. A. Whiteheada w Katowicach. Zmarł 9 kwietnia 2023 roku w Tuchowie. • Por. G. Polak, *Kto jest kim w Kościele katolickim?*, Warszawa 1996, s. 12–13; *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 7–8, 84–88, 188–193; O. Stanisław Bafia CSsR, *redaktor naczelny „Homo Dei” w latach 1993–1997*, „Homo Dei” 77 (2007) nr 3, s. 53–56.

BANASZAK Marian – profesor Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, archiwista, historyk Kościoła. Urodził się 6 grudnia 1926 roku w miejscowości Panienka k. Jarocina.

Jego młodość naznaczona była trudnymi czasami drugiej wojny światowej, kiedy to wraz z rodzicami przemieszczał się po obszarze Generalnej Guberni. Naukę z zakresu szkoły średniej rozpoczął na tajnych kompletach w Jędrzejowie, a po powrocie do rodzinnych stron, w lutym 1945 roku, kontynuował ją w Jarocinie, zdobywając świadectwo dojrzałości 28 stycznia 1946 roku. W tym samym roku rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Seminarium Duchownym w Gnieźnie i Poznaniu. Świecenia kapłańskie otrzymał 19 maja 1951 roku w Poznaniu. Po rocznej pracy w charakterze wikariusza w Środzie Wielkopolskiej kontynuował studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie w 1953 roku obronił pracę doktorską poświęconą biskupowi Łukaszowi Kościeleckiemu. Po uzyskaniu doktoratu, przez dwa lata prowadził dalsze badania historyczne. Od 1955 roku w rodzimej archidiecezji pełnił kolejno obowiązki wikariusza w Ostrorogu, poznańskiej farze oraz w parafii katedralnej. W tym samym czasie podjął pracę wykładowcy w Seminarium Duchownym i wychowawcy kleryków, zostając później prefektem studiów. W 1964 roku został wicerektorem Seminarium Duchownego i członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Seminariów Duchownych. Przez lata pełnił funkcje egzaminatora posynodalnego oraz brał udział w kursach naukowych dla duchowieństwa. W 1968 roku wyjechał na staże naukowe do Francji i Rzymu, gdzie prowadził badania w Archiwum Watykańskim. W 1972 roku został dyrektorem Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu, gdzie uporządkował zbiory i stworzył pracownię naukową oraz mikrofilmową. Równocześnie rozpoczął pracę na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie doszedł do stanowiska profesora zwyczajnego. Nadzorował tu wiele prac magisterskich i doktorskich. Był aktywnym działaczem społecznym, członkiem towarzystw naukowych (m.in. Polskiego Towarzystwa Teologicznego) i autorem licznych publikacji naukowych, w tym pięciotomowej *Historii Kościoła katolickiego*. Za swoją pracę naukową i organizacyjną otrzymał wiele nagród i wyróżnień. Pozostawiając po sobie znaczące dziedzictwo w polskiej historiografii

kościelnej i archiwistyce. Jego pasja do badań historycznych i oddanie pracy dydaktycznej wciąż inspirują kolejne pokolenia historyków i archiwistów. Zmarł 9 maja 1997 roku w Poznaniu. • Por. J. Mandziuk, *Bibliografia prac ks. prof. dra hab. Mariana Banaszaka*, „Saeculum Christianum” 1 (1994) nr 2, s. 13–31; J. Mandziuk, *Życie i działalność ks. prof. dra hab. Mariana Banaszaka (1926–1997)*, „Saeculum Christianum” 4 (1997) nr 2, s. 5–18; *Ecclesia Posnaniensis - opuscula Mariano Banaszak septuagenario dedicata*, red. F. Lenort, K. Lutyński, Poznań 1998; J. Mandziuk, *Banaszak Marian (1926–1997)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 45–54.

BARTOSZEK Jan – kapłan diecezji tarnowskiej, doktor habilitowany teologii pastoralnej, dyrektor Radia Diecezjalnego RDN Małopolska i RDN Nowy Sącz. Urodził się 9 czerwca 1979 roku. Pochodzi z parafii Bruśnik. Po maturze wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych uzyskał stopień magistra teologii na podstawie pracy pt. *Promocja godności osoby ludzkiej w życiu i działalności Matki Teresy z Kalkuty*, napisanej pod kierunkiem ks. dra Adama Kokozki. Święcenia kapłańskie przyjął 29 maja 2004 roku z rąk bpa Wiktora Skworca. W 2008 roku został skierowany na stacjonarne doktoranckie studia specjalistyczne z teologii pastoralnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W roku 2013 na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie Sekcja w Tarnowie uzyskał stopień naukowy doktora teologii na podstawie pracy pt. *Soborowa idea związku natury i misji prezbiteratu w świetle polskiej myśli teologicznej*, napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Henryka Szmulewicza. W 2020 roku uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej. Był wicedyrektorem Wydziału Duszpasterstwa Ogólnego Kurii Diecezjalnej w Tarnowie, redaktorem „Materiałów Homiletycznych”, członkiem Diecezjalnej Komisji Kaznodziejskiej oraz współredaktorem

ogólnopolskich materiałów formacyjnych dla Akcji Katolickiej. Podczas Jubileuszu Miłosierdzia papież Franciszek mianował go Misjonarzem Miłosierdzia. Od 2018 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W latach 2021–2023 prowadził walne zebrania Polskiego Towarzystwa Teologicznego jako przewodniczący. Przynależą także go Stowarzyszenia Pastoralistów Polskich i Komisji Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski. Od 2010 roku jest asystentem kościelnym Akcji Katolickiej Diecezji Tarnowskiej. Od 2020 roku pełni także obowiązki dyrektora Diecezjalnego Radia RDN Małopolska i RDN Nowy Sącz oraz diecezjalnego duszpasterza parlamentarzystów i samorządowców. Wraz z Akcją Katolicką prowadzi Uniwersytet Nauczania Społecznego Jana Pawła II. Wykładowca teologii pastoralnej i organizator wielu konferencji naukowych i sympozjów. Postulator procesu beatyfikacyjnego ks. Bernardyna Dziedziaka, byłego proboszcza z Ujanowic.

BAZIELICH Antoni CSsR – redemptorysta, wychowawca seminaryjny, bibliotekarz. Urodził się 13 czerwca 1925 roku w Jazowsku, pierwsza profesja 2 lutego 1942 roku, święcenia kapłańskie otrzymał 18 grudnia 1949 roku. Po święceniach rozpoczął studia z historii na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, które ukończył w 1952 roku, uzyskując stopień magistra teologii. Następnie był katechetą w Tuchowie (1952–1953). W 1959 roku rozpoczął studia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie w 1963 roku uzyskał stopień doktora teologii. Przez cztery lata był wykładowcą w małym seminarium (juwenacie), przez sześć lat magistrem nowicjatu, przez 20 lat profesorem Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów w Tuchowie, przez dziesięć lat socjuszem i przez osiem lat prefektem studentatu, przez pięć lat bibliotekarzem prowincjalnym. W 1973 roku został mianowany redaktorem wewnętrznego pisma prowincjalnego redemptorystów „Nasze Wiadomości”. W latach 1980–1985 pracował w Archiwum Generalnym w Rzymie. Od 1989 roku pełnił funkcję wicepostulatora w procesie beatyfikacyjnym

sługi Bożego o. Bernarda Łubieńskiego. Zmarł 28 września 2006 roku w Tuchowie. • Por. K. Plebanek, *O. Antoni Bazielich (1925–2006)*, [w:] *Kalendarz Tuchowski 2008*, Tuchów 2007, s. 25.

BEDNARCZYK Jan – kapłan archidiecezji krakowskiej, bibliotekoznawca. Urodził się 31 sierpnia 1947 roku w Toporzysku, syn Jana i Ludwiki. Tam ukończył szkołę podstawową, a w 1965 roku zdał maturę w liceum ogólnokształcącym w Jordanowie. Był alumnem Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, gdzie odbył studia filozoficzno-teologiczne na Papieskim Wydziale Teologicznym (1965–1971). Święcenia kapłańskie przyjął 4 kwietnia 1971 roku z rąk kard. Karola Wojtyły. W latach 1971–1984 był wikariuszem w Sieprawiu, Inwałdzie, Krakowie, Żywcu, Zielonkach i Krakowie. W 1976 roku ukończył w Studium Życia Wewnętrznego – Papieski Wydział Teologiczny, od 1977 roku studiował na Papieskim Wydziale Teologicznym i Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, od 1981 roku na Wydziale Filozoficznym Papieskiej Akademii Teologicznej oraz od 1984 roku w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1990 roku uzyskał stopień doktora filozofii, następnie mgra bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (1988), w 2008 roku uzyskał stopień dra hab. teologii, a w 2011 roku – tytuł bibliotekarza dyplomowanego. Podnosił swoje kwalifikacje (m.in. poprzez zagraniczne kursy językowe w latach 1983–1989, stypendium w Bibliotece Ruhr Universität w Bochum w 1991 roku). Zagadnienia jego działalności naukowej to metafizyka i filozofia religii, teologia fundamentalna i pastoralna oraz bibliotekoznawstwo i informacja naukowa. Jego bibliografia podmiotowa liczy 110 publikacji, a przedmiotowa 76 pozycji. Angażował się także duszpastersko: rekolekcje parafialne, homilie, kazania i posługa w konfesjonale. Miał zasługi w tworzeniu nowej parafii w jego rodzinnej miejscowości. W latach 1993–2003 był spowiednikiem alumnów Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Pracę w bibliotece Papieskiej

Akademii Teologicznej (od 2009 roku – Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) rozpoczął w 1984 roku, a od 1 października 1989 roku został jej dyrektorem (od 1990 roku także kustoszem). Był inicjatorem budowy nowego gmachu biblioteki. W latach 1994–2016 prowadził zajęcia dydaktyczne ze studentami w Instytucie Studiów Informacyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w okresie 2009–2021 w Podyplomowym Studium Archiwistyki i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Od 1985 roku członek zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego pełniący funkcję bibliotekarza, a od 2005 roku także Komisji Programowej Wydawnictwa tego towarzystwa. Był członkiem komisji, towarzystw naukowych, rad dyrektorów i fundacji oraz uczestnikiem wielu naukowych sympozjów, konferencji, spotkań w kraju i zagranicą (referaty i komunikaty). Jako dyrektor Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej od 1991 roku należał do grupy inicjatywnej tworzącej polską Federację Bibliotek Kościelnych FIDES (w latach 1994–2001 jako jej przewodniczący). Dzięki jego staraniom we wrześniu 1995 roku w Lille Federacja FIDES została zwyczajnym członkiem Conseil International des Associations de Bibliothèques de Théologie Brał czynny udział w posiedzeniach Assemblée Générale CIABT, a także w Congrès ABEF. W 1998 roku zorganizował w Krakowie Assemblée Générale CIABT. Był założycielem czasopisma „Biuletyn Bibliotek Kościelnych FIDES” (w latach 1995–2011 jako redaktor naczelny), jednym z sekretarzy zespołu „Analecta Cracoviensia” oraz redaktorem „Historia Vita Memoriae” (Kraków 2009, 2010). Był wiceprzewodniczącym (od 1991 roku), a od 2008 roku członkiem Senackiej Komisji Bibliotecznej i od 1995 roku przewodniczącym Senackiej Komisji ds. Komitetu Badań Naukowych. Od 1994 roku był odpowiedzialny za korzystanie z internetu przez pracowników uczelni. W 1989 roku został przyjęty do Kolegium Dyrektorów Bibliotek Naukowych Krakowa. Był członkiem Zarządu Fundacji św. Królowej Jadwigi dla Papieskiej Akademii Teologicznej od 1990 roku, Rady tej Fundacji (w latach 2010–2016), Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego – oddział

w Krakowie (od 1990 roku), Krakowskiej Rady Użytkowników Komputerów Dużej Mocy Obliczeniowej (KDMO) i Miejskiej Sieci Komputerowej (MAN) przy ACK Cyfronet AGH i Rady Dyrektorów Porozumienia o Współpracy Bibliotek Wdrażających i Użytkujących VTLS/Virtua (od 1993 roku); Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (od 1997); Rady Dyrektorów Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego (od 1994 roku); Komitetu Sterującego Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego (od 1998); Rady Fundacji „Powrót” (2002–2016); Rady Archiwum i Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie (od 2004 roku), a także Rady Fundacji Polska Biblioteka Internetowa. Od 1999 roku pełnił funkcję przewodniczącego Grupy Doradczej ds. Budowy Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej oraz był członkiem zespołu pracowników powołanego w związku z przystąpieniem do projektowania i budowy nowego gmachu biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej. W latach 1989–1991 organizował spotkania dla bibliotekarzy krakowskich nt. komputeryzacji. Od 1992 roku z prof. Marią Kocójową z Instytucie Bibliekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Jagiellońskiego współorganizował 21 corocznych „spotkań opłatkowych” dla pracowników książki, zwłaszcza bibliotekarzy. W okresie 1995–1997 starał się o połączenia światłowodowe dla uczelni. W czasie pełnienia przez niego funkcji dyrektora biblioteki zapewniono światłowodowy i bezprzewodowy dostęp do internetu dla pracowników i czytelników, wprowadzono komputeryzację (ok. 130 komputerów), rozwinęto udział w komputerowych sieciach bibliecznych KZB, NUKAT, Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES oraz w bibliotekach wirtualnych: PBI i MBC. Zwiększyła się liczba wysoko wykwalifikowanych pracowników biblioteki, powiększył się księgozbiór do 600 tysięcy woluminów, wzrosła także liczba czytelników do 10 tysięcy. Aktywnie uczestniczył w różnych pracach związanych z budową gmachu biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej, który ojciec święty Jan Paweł II poświęcił 17 sierpnia 2002 roku, pielgrzymując do ojczyzny. Po osiągnięciu 65 lat życia – 31 sierpnia 2012 roku – i po

28 latach pracy w bibliotece, w tym 23 latach sprawowania funkcji dyrektora, objął jako proboszcz parafię rzymskokatolicką w Filipowicach k. Krakowa. Po pięciu latach posługi duszpasterskiej (1 lipca 2012 – 30 czerwca 2017) przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Domu Księży przy ul. Św. Marka 10 w Krakowie. Odznaczony m.in. *Expositorio Canonicali* (1991), *Rochetto et Mantolletto* (1995), odznaką Zasłużony dla Papieskiej Akademii Teologicznej (2000), Złotym Krzyżem Zasługi (2008), a w 2012 roku obdarzony przez papieża Benedykta XVI godnością Kapelana Ojca Świętego. • Por. D. Gurdak, *Ksiądz dr hab. Jan Bednarczyk...*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2013 nr 100, s. 219–229; R. Żmuda, *Człowiek z pasją...*, Kraków 2021, s. 7–56; M. Wójtowicz-Kowalska, D. Rebech, *Niepoprawny marzyciel czy człowiek o otwartym umyśle...*, „FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2015 nr 1, s. 5–24.

BIELECKI Jerzy – kapłan archidiecezji częstochowskiej, wykładowca teologii dogmatycznej w Instytucie Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie, rektor Niższego Seminarium – Liceum Humanistycznego w Częstochowie, kapelan Jego Świątobliwości, kawaler Zakonu Rycerskiego Świętego Grobu Bożego w Jerozolimie, członek Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej. Urodził się 16 lipca 1960 roku w Miechowie. Ukończył studia filozoficzno-teologiczne podstawowe w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Częstochowskiej (1981–1987), magisterium z zakresu teologii dogmatycznej w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w roku 1987, studia licencjackie w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (1987–1989), licencjat ukończył w roku 1991, studia doktoranckie na Papieskim Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie (1991–1995), doktorat uzyskał w roku 1995. Święcenia kapłańskie uzyskał 17 maja 1987 roku. Wikariusz parafii św. Stanisława Kostki w Częstochowie w latach 1987–1990, wikariusz parafii Matki Bożej Królowej Polski w Zawierciu w latach 1990–1991, duszpasterz polonijny w parafii św. Ferdynanda w Chicago,

założyciel polskiej szkoły im. św. Ferdynanda w latach 1995–1996, twórca nowoczesnej infrastruktury materialnej oraz reformator formacji humanistycznej i religijnej w Niższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w latach 1996–2023, wykładowca teologii stworzenia i antropologii, pneumatologii, charytologii, mariologii, eschatologii i chrystologii w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie w latach 1996–2022. W latach 2006–2009 prowadził wykłady monograficzne z teologii stworzenia w częstochowskiej sekcji licencjackiej Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, był zastępca redaktora naczelnego Tygodnika Katolickiego „Niedziela” (2014–2018), został włączony do Zakonu Rycerskiego Świętego Grobu Bożego w Jerozolimie w 2008 roku, ceremoniarz kościelny i członek Rady Zwierzchnictwa tegoż zakonu w Polsce (2012–2015; inicjator i organizator rekolekcji na Jasnej Górze dla członków zakonu i ich rodzin w latach 2010–2015), współorganizator i moderator sesji i sympozjów naukowych podczas *Miechowskich Dni Jerozolimy* odbywających się co dwa lata (2010–2022), oraz okolicznościowych konferencji naukowych w ramach *Odpustu Jerozolimskiego* w Miechowie (2017–2023). Wydawca (wraz z ks. prof. Januszem Królikowskim) książek z serii Biblioteka Miechowska, dotyczących działalności Zakonu Kanoników Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego. W jej ramach ukazały się następujące pozycje: ks. Piotr Pękalski, *O początku, rozkrzewieniu i upadku Zakonu Kanoników Stróżów Świętego Grobu Jerozolimskiego*, Tarnów 2013; Zbigniew Pęcowski, *Życie wewnętrzne i działalność bożogrobców miechowskich*, Tarnów 2019; ks. Florian Bujdecki, *Żywoty świętych z Zakonu Kanoników Regularnych Świętego Kościoła Jerozolimskiego Stróżów Najświętszego Grobu*, Tarnów 2021 oraz materiały z sesji naukowej poświęconej dwusetnej rocznicy kasaty zakonu pt. *Dziedzictwo Bożogrobców*, Tarnów 2022. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1997 roku; w latach 2004–2017 kierownik Częstochowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie, regularnie organizował sympozja

naukowe, m.in. w 2006 roku poddano naukowej refleksji dominujący we współczesnej kulturze i przyjmujący różne formy relatywizm; w 2008 roku zorganizował symposium poświęcone encyklice *Spe salvi*; w 2010 roku, w odpowiedzi na ogłoszony przez Benedykta XVI *Rok kapłański*, odbyło się symposium pod hasłem: *Kapłan – świadek miłości*; a w 2012 roku, z okazji 50. Rocznicy otwarcia Vaticanum II i przeżywanego Roku Wiary, zorganizował symposium pod hasłem: *Studium dokumentów soborowych drogą do pogłębienia i ubogacenia wiary*. Redaktor książek dotyczących działalności Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie: *Prawo szkolne Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie* (2011); *Pielęgnować ziarno powołania kapłańskiego* (2013); *Niższe Seminarium Duchowne w misji Kościoła* (2017); *70 lat w służbie powołań kapłańskich* (2022), a także redaktor publikacji *Maciej z Miechowa (1457–1523). W pięćsetną rocznicę śmierci* (2023). Autor artykułów zamieszczonych na łamach „Częstochowskich Studiów Teologicznych” i „Kieleckiego Przeglądu Diecezjalnego” oraz artykułów prasowych, prelekcji i homilii, szczególnie na temat działalności bożogrobców miechowskich. Nagrody „za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej” otrzymał od Kuratora Oświaty w Katowicach (1999) i Ministra Edukacji Narodowej (2016), zdobył również takie odznaczenia, jak Medal Komisji Edukacji Narodowej (2021), medal *Mater Verbi* (2009), order *Gloria* Polskiego Zwierzchnictwa Zakonu Rycerskiego Świętego Grobu Bożego w Jerozolimie (2010). Odznaczony godnością kanonika honorowego Kolegiackiej Kapituły Zawierciańsko-Żareckiej (2004), kapelana Jego Świątobliwości (2005), kanonika gremialnego Kapituły Częstochowskiej Bazyliki Archikatedralnej (2014) i kanonika honorowego Kolegiackiej Kapituły Miechowskiej (2022).

BIERZYŃSKI Tomasz – kapłan diecezji rzeszowskiej, duszpasterz i kaznodzieja, mediolog, producent i realizator programów religijnych w TVJ i RTvG, doktor w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej

i mediach. Urodził się 13 stycznia 1985 roku w Mielcu. W latach 2004–2010 uczęszczał na studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie, w latach 2018–2021 na seminarium doktoranckie w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, w latach 2021–2022 na studia podyplomowe z Organizacji i Zarządzania Oświatą, w latach 2022–2023 na studia podyplomowe Master of Business Administration (MBA), a w latach 2023–2024 na studia podyplomowe Autoprezentacja, wystąpienia publiczne i przywództwo w biznesie. 22 maja 2010 w Rzeszowie uzyskał święcenia kapłańskie z rąk bpa Kazimierza Górniego. W latach 2010–2013 był wikariuszem w Lubeni, w latach 2013–2016 wikariuszem w Trzcianie k. Rzeszowa, w latach 2016–2018 wikariuszem w Jaśle w parafii pw. św. Stanisława, w latach 2018–2019 wikariuszem w Rzeszowie w parafii pw. św. J. S. Pelczara, w latach 2019–2023 wikariuszem w Gorlicach w parafii pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, a od 2023 roku jest wikariuszem w Rzeszowie w parafii bł. ks. Jerzego Popiełuszki, wizytatorem diecezjalnym ds. katechezy, delegatem biskupa ds. bierzmowania. W 2011 roku założył kanał religijny „ToBi” na YouTube, na którym opublikowano ponad 350 filmów, w latach 2017–2018 współpracował z Telewizją Jasło – TVJ, jako producent i realizator cotygodniowego programu *E-przykład na niedzielę*, od 2019 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Homiletycznego, od 2020 współpracuje z Regionalną Telewizją Gorlice – RTvG, jako producent i realizator cotygodniowego programu *#tylko_Słowo*. Od 2020 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego, a od 2020 roku także członkiem Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego. Od 2020 roku jest nauczycielem dyplomowanym, a od 2023 roku objął stanowisko kierownika oddziału rzeszowskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego, od 2023 jest również nauczycielem konsultantem w Podkarpackim Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie i w Wydziale Katechetycznym Kurii Diecezji Rzeszowskiej. Kierownik oddziału rzeszowskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Wśród opublikowanych prac warto wyróżnić:

Kompendium dokumentów Soboru Watykańskiego II, Tarnów 2012; *Powołanie i media*, Rzeszów 2018; *Katolicka edukacja medialna. Punkt wyjścia*, Tarnów 2023.

BOGACZ Roman – kapłan archidiecezji krakowskiej, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, biblista. Urodził się 3 sierpnia 1963 roku w Lubniu. Studiował w latach 1982–1988 na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie); w latach 1990–1993 uczęszczał na studia specjalizacyjne z zakresu biblistyki; w 1995 roku na studia biblijno-archeologiczne w Jerozolimie; a w 1996 roku uzyskał stopień doktora nauk teologicznych. W latach 2000–2001 przebywał w Jerozolimie na studiach badawczych na Faculty of Biblical Sciences and Archeology w Jerozolimie. W 2007 roku uzyskał habilitację na podstawie rozprawy pt. *Dzieło zbawienia w ludzkiej krwi Jezusa według Listu do Hebrajczyków*. Święcenia kapłańskie otrzymał 22 maja 1988 roku w katedrze na Wawelu z rąk kard. Franciszka Macharskiego. W latach 1988–1990 był wikariuszem w parafii św. Floriana w Żywcu, w latach 1990–1991 wikariuszem w parafii św. Szczepana w Krakowie, a w latach 1991–1994 pracownikiem administracyjnym w dziekanacie Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej. Od 1994 roku pracownik dydaktyczno-naukowy Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (Katedra Teologii i Informatyki Biblijnej). W latach 1997–2004 był organizatorem i dyrektorem Instytutu Jana Pawła II w Krakowie; od 2008 roku kierownik Katedry Teologii i Informatyki Biblijnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II; prodziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w latach 2012–2019; kierownik kierunku teologia w latach 2019–2020; od 2023 roku kierownik dyscypliny „nauki biblijne”. W 2023 roku został wybrany do Rady Doskonałości Naukowej w dyscyplinie nauki biblijne na kadencję 2024–2027. Od 1994 roku jest członkiem Stowarzyszenia Biblistów Polskich. W latach 2013–2023 był członkiem

zarządu Stowarzyszenia Biblistów Polskich. Od 2023 roku został zastępcą przewodniczącego Stowarzyszenia Biblistów Polskich. Członek Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademii Nauk. Od 1992 roku prowadzi regularne wyjazdy na Bliski Wschód (Izrael, Egipt, Jordania, Turcja, Grecja), organizuje wyjazdy studenckie, wyprawy badawcze (archeologia, bibliistyka) oraz pielgrzymki w celach religijnych, edukacyjnych i poznawczych; współpracuje z biurami podróży i turystyki (kościelnymi i świeckimi), ma licencja animatora pielgrzymek na Izrael. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 1992 roku, w latach 1997–2004 był kierownikiem Sekcji Wydawniczej Polskiego Towarzystwa Teologicznego Wydawnictwa UNUM; w latach 2003–2007 był członkiem Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego; od 28 listopada 2007 roku jest kierownikiem Sekcji Biblijnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego; a od 2023 roku redaktorem naczelnym „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”. Do ważniejszych publikacji należy zaliczyć takie tytuły, jak: *Rola hapax legomenów w przedstawieniu misji Chrystusa według Hbr 1, 1–5, 10*, Kraków 1997; *Medytacje różańcowe*, Kraków 2005; *Misja Chrystusa w świetle hapax legomenów*, Kraków 2006 (List do Hebrajczyków 2); *Dzieło zbawienia w ludzkiej Krwi Jezusa według Listu do Hebrajczyków*, Kraków 2007 (List do Hebrajczyków 3); *Cuda w Starym Testamencie*, Kraków 2013; *Chrystusowe wskazania na czas próby. Listy do siedmiu Kościołów Apokalipsy*, Kraków 2015; *Nowy Testament grecki i polski*, red. R. Bogacz, R. Mazur, Poznań 2017; R. Mazur, R. Bogacz, *Słownik analityczny do Biblii greckiej*, Kraków 2021 (Instrumenta Biblica 1); R. Mazur, R. Bogacz, *Pełna konkordancja do Biblii greckiej*, Kraków 2021 (Instrumenta Biblica 2); *Leksykon sydonologiczny. Polska perspektywa i wkład*, red. T. Graff, K. Pilarczyk, Z. Treppa, R. Bogacz i in., Kraków 2002; *Analytical Lexicon of the Greek Bible*, eds. R. Mazur, R. Bogacz, A. Gieniusz, Göttingen 2023 (Eastern and Central European Voices. Supplements. Tools in Theology and Religion 1); *A Complete Concordance to the Greek Bible*, eds. R. Mazur, R. Bogacz, A. Gieniusz, Göttingen 2023 (Eastern

and Central European Voices. Supplements. Tools in Theology and Religion 2); oraz wiele artykułów w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych. Kilkakrotnie nagradzany nagrodą rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II za wybitne osiągnięcia naukowe i organizacyjne; w lutym 2023 roku otrzymał także nagroda Ministra Edukacji i Nauki za znaczące osiągnięcia w zakresie działalności naukowej.

BORDA Michał – kapłan diecezji sosnowieckiej, doktor teologii w zakresie pedagogiki religijnej. Urodził się 20 sierpnia 1976 roku w Katowicach. Ukończył studia magisterskie w 2001 roku na kierunku teologia z przygotowaniem pedagogicznym (teologia biblijna) na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a w 2004 roku podyplomowe studia kwalifikacyjne w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej na kierunku Zarządzanie i Technologie Informacyjne w Oświęcimie. W 2005 roku ukończył podyplomowe studia kwalifikacyjne w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej Technologia informacyjna i informatyka w szkole; od 2006 roku jest doradcą zawodowym na podyplomowych studiach kwalifikacyjnych w Wyższej Szkole Biznesu w Dąbrowie Górniczej. W 2012 roku został doktorem teologii w zakresie pedagogiki religijnej na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał 2 czerwca 2001 roku z rąk bpa Adama Śmigielskiego. Dyrektor Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezjalnej w Sosnowcu; wykładowca w Wyższym Międzydiecezjalnym Seminarium Duchownym w Częstochowie, wykładowca w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; adiunkt w Katedrze Pedagogiki Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej; ekspert Ministerstwa Edukacji i Nauki ds. awansu zawodowego nauczycieli; członek Zespołu Pedagogiki Młodzieży działającego przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk; sekretarz Sosnowieckiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie; sekretarz-skarbnik Stowarzyszenia Katechetyków Polskich (2021–2025); Diecezjalny Koordynator Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”; członek Rady

Kapłańskiej Diecezji Sosnowieckiej; sekretarz Sekretariatu Stałego Rady Kapłańskiej Diecezji Sosnowieckiej; członek Rady Duszpasterskiej Diecezji Sosnowieckiej; moderator Diecezjalnej Rodziny Szkół im. Jana Pawła II; Diecezjalny Wizytator Katechizacji; członek Międzynarodowej Sieci Pedagogicznej PILGRIM; członek Komisji etycznej ds. badań naukowych w Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej; kapelan Światowego Związku Armii Krajowej, Okręg Śląski, Koło Sosnowiec; Członek Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego oddział Dąbrowa Górnicza. Publikacje: *Duchowość chrześcijańska w procesie wychowania*, Kraków 2018; *Biblijna koncepcja powołania w katechezie ponadgimnazjalnej i jej recepcja przez uczniów*, Sosnowiec–Kraków 2012; *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół encykliki „Laudato si”*, Kraków 2016; *Nawracajcie się i wiercie w Ewangelię*, Sosnowiec 2016; *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, Częstochowa 2016; autor ponad 70 prac i artykułów naukowych dotyczących edukacji ekologicznej, szkolnego i przedszkolnego nauczania religii, pedagogiki religijnej oraz środowisk wychowawczych. Został odznaczony medalem brązowym za długoletnią służbę przez prezydenta RP (2018) oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2018). Od 2017 roku jest kanonikiem honorowym Kapituły Kolegiackiej św. Wojciecha w Jaworznie, a od 16 listopada 2021 roku ambasadorem Międzynarodowej Sieci Pedagogicznej PILGRIM – certyfikacja Wiedeń. Od 2022 roku jest kanonikiem gremialnym Sosnowieckiej Kapituły Katedralnej.

BORTO Paweł – kapłan diecezji kieleckiej, teolog, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach oraz adiunkt w katedrze chrystologii i eklezjologii fundamentalnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, dyrektor Instytutu Teologicznego Diecezji Kieleckiej; doktor habilitowany teologii ze specjalizacją w zakresie teologii fundamentalnej. Urodził się 26 marca 1969 roku w Busku-Zdroju. Od 1988 roku uczęszczał na studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym

w Kielcach (przez trzy lata), a potem na Papieskim Uniwersytecie na Lateranie w Rzymie (kolejne trzy lata), które zakończyły się uzyskaniem licencjatu kościelnego w 1996 roku. W latach 1998–2003 uczęszczał na studia doktoranckie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego zakończone uzyskaniem stopnia doktora w zakresie teologii fundamentalnej na podstawie rozprawy pt. *Tradycja a Objawienie w teologii Yves'a Congara i Henri de Lubaca*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Mariana Ruseckiego. W 2021 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego (rozprawa habilitacyjna: *Magisterium Kościoła w sporze z modernizmem o fundamenty wiary. Analiza poglądów A. Loisy'ego, E. Le Roy i G. Tyrrella i ich ocena w świetle dokumentów antymodernistycznych oraz Vaticanum II*). Święcenia kapłańskie otrzymał 3 czerwca 1995 roku. Wikariusz w parafii katedralnej w Kielcach w latach 1996–1998, redaktor odpowiedzialny za edycję „Niedzieli Kieleckiej” w latach 2003–2008, od 2003 roku wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach; od 2009 roku zatrudniony w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, obrońca węzła małżeńskiego w Sądzie Biskupim w Kielcach w latach 2004–2019, referent ds. ekumenizmu w diecezji kieleckiej w latach 2006–2018. Od 2015 roku cenzor publikacji katolickich, prefekt studiów (2016–2021) i prorektor Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (2021–2022), od 2022 roku dyrektor Instytutu Teologicznego Diecezji Kieleckiej. Ważniejsze publikacje to m.in. *Tradycja a Objawienie w teologii Yves'a Congara i Henri de Lubaca*, Kielce 2007; *Magisterium Kościoła w sporze z modernizmem o fundamenty wiary. Analiza poglądów A. Loisy'ego, E. Le Roy i G. Tyrrella i ich ocena w świetle dokumentów antymodernistycznych oraz Vaticanum II*, Lublin 2020; *Pojęcie Tradycji w dialogu ekumenicznym*, [w:] *Matka Jezusa w dialogu ekumenicznym*, red. B. Kochaniewicz, Poznań 2012, s. 35–67; *Znaczenie „oczu wiary” według encykliki „Lumen fidei”*, [w:] *Kościół – komunია i dialog*, red. P. Kantyka, J. Czerkawski, T. Siemieniec, Kielce 2014, s. 177–186; *Oblicza Kościoła katolickiego w Polsce. 1050. rocznica Chrztu*, red. P. Borto, K. Kaucha, J. Mastej, Lublin

2016; *Specyfika duchowości księdza diecezjalnego – jej diecezjalny wymiar*, [w:] *Sługa kapłańskiego ludu. O diecezjalnej duchowości prezbitera*, red. T. Rusiecki, Kielce 2017, s. 65–96; *Symbolika i teologia Zmartwychwstania w „Homiliach na Księgę Ezechiela” Grzegorza Wielkiego*, [w:] św. Grzegorz Wielki, *Homilie na Księgę Ezechiela. Część druga*, tłum. A. Wilczyński, Tyniec 2019, s. 37–60; *Wiarygodność Kościoła według Josepha Ratzingera*, „Roczniki Teologiczne” 64 (2017) nr 9, s. 73–86; *Le sens spirituel et son actualité en perspective théologico-fondamentale selon Henri de Lubac*, „Studia Redemptorystowskie” 18 (2018) s. 187–201; *Renesans tradycjonalizmu w Polsce. Szansa czy zagrożenie?*, [w:] *Odcienie polskiego katolicyzmu*, red. P. Artemiuk, Płock 2022, s. 64–90; *Joseph Ratzinger’s Apologia for the Concept of the Soul*, „Verbum Vitae” 40 (2022) nr 3, s. 775–790. W 2017 roku otrzymał nagrodę zespołową Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego I stopnia za naukowe opracowanie i redakcyjne przygotowanie monografii naukowej *Oblicza Kościoła katolickiego w Polsce. 1050. rocznica Chrztu*, Lublin 2016; a w 2021 roku otrzymał nagrodę Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego II stopnia za wyróżniającą się rozprawę habilitacyjną.

BORUCKI Janusz – urodził się 19 sierpnia 1962 roku w Lisewie, gmina Skulsk, powiat Konin. W latach 1969–1977 uczęszczał do szkoły podstawowej w Skulsku, następnie w latach 1977–1981 kontynuował naukę w liceum ogólnokształcącym w Strzelnie. W 1981 roku zdał egzamin maturalny, a po nim egzamin wstępny na Wydział Rolniczy Akademii Techniczno-Rolniczej (obecnie Politechnika Bydgoska) im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy. Studia te ukończył w 1986 roku, uzyskując stopień magistra inżyniera rolnictwa. W tym samym roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Święcenia kapłańskie otrzymał z rąk bpa włocławskiego Bronisława Dembowskiego 30 maja 1992 roku. Pracował jako wikariusz w parafii św. Bartłomieja w Czernikowie na terenie diecezji włocławskiej od 1 lipca 1992 roku do 30 czerwca 1993 roku.

W 1992 roku uzyskał na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim stopień magistra teologii. W 1993 roku kontynuował studia na Wydziale Prawa Kanonicznego i Świeckiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Tam w 1996 roku uzyskał stopień magistra i licencjat z prawa kanonicznego. Następnie odbył kurs doktorancki na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Tam również przygotował rozprawę doktorską pt. *Wkład synodów biskupa Hieronima Rozrażewskiego w dzieło recepcji Soboru Trydenckiego*. Stopień doktora nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego uzyskał na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej 23 czerwca 1998 roku. W 1998 roku został mianowany przez biskupa włocławskiego Bronisława Dembowskiego sędzią w Sądzie Kościelnym Diecezji Włocławskiej, a w 2001 roku wiceoficjałem tegoż sądu. Urząd ten pełni do dziś. W latach 1998–2005 pełnił obowiązki kapelana Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (szarytki) oraz kapelana Uzdrowiska w Wieńcu Zdroju k. Włocławka. W 2005 roku został mianowany kapelanem domu generalnego Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi we Włocławku. W latach 1998–2003 wykładał encyklopedię prawa oraz wstęp do prawa cywilnego na Wydziałach Ekonomii oraz Administracji Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. W latach 1998–2015 wykładał prawo kanoniczne oraz prawo rodzinne w Studium Teologii we Włocławku, a następnie w latach 2015–2022 w Studium Teologii w Koninie oddział zamiejscowy Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie (obecnie Akademia Katolicka w Warszawie). W 2005 roku został mianowany przez biskupa włocławskiego Wiesława Meringa kierownikiem specjalności rodziny, a następnie w 2008 roku zastępcą dyrektora Studium Teologii we Włocławku. Funkcje te pełnił do zakończenia działalności Studium Teologii we Włocławku w 2015 roku. W 2012 roku uzyskał licencjat z teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Tam również, 11 grudnia 2013 roku, po przedstawieniu monografii pt. *Recepcja kościelnego prawa*

powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II oraz dorobku naukowego otrzymał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych. Od 1998 roku uczestniczy w pracach Towarzystwa Teologicznego Włocławskiego przy Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku. Od 2013 roku pełni funkcję sekretarza oraz recenzenta wspomagającego czasopisma „Studia Włocławskie”. Od 2010 roku jest członkiem Stowarzyszenia Kanonistów Polskich. W 2018 roku został mianowany Diecezjalnym Inspektorem Ochrony Danych Osobowych. Opublikował ponad 80 artykułów i recenzji, jest promotorem 50 prac magisterskich.

BORUTKA Tadeusz – kapłan diecezji bielsko-żywieckiej, duszpasterz, profesor doktor habilitowany, specjalista katolickiej nauki społecznej. Urodził się 22 stycznia 1953 roku w Bielsku-Białej. Podjął studia filozoficzno-teologiczne w Częstochowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie w latach 1974–1979, odbył zasadniczą służbę wojskową w jednostce kleryckiej w Bartoszycach w latach 1972–1974. W Papieskiej Akademii Teologicznej otrzymał następujące stopnie i tytuły: magister (1979), licencjat (1983), doktorat (1988), habilitację (1994), profesora nadzwyczajnego (2000), tytuł profesora nauk teologicznych (2002) i stanowisko profesora zwyczajnego (2007). Świecenia kapłańskie przyjął 27 maja 1979 roku w katedrze częstochowskiej. Pełnił posługę w parafii w Działoszynie (1979–1981), następnie w Sosnowcu-Maczki (1981–1984) oraz w duszpasterstwie akademickim Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu (1984–1992). W roku 1992 został pierwszym rektorem Sosnowieckiego Seminarium Duchownego w Krakowie, a w 1994 roku organizatorem i dyrektorem Instytutu Teologicznego im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej. Od 1993 roku pracuje w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a od 2009 roku wykłada na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Najpierw na Wydziale Teologicznym, a od 2008 roku na Wydziale Nauk Społecznych, gdzie jest kierownikiem Katedry Socjologii Rodziny. W latach

2010–2014 pełnił funkcję dyrektora Instytutu Nauk o Rodzinie. 1 października 2016 roku został powołany do Wydziałowej Komisji ds. przeprowadzania przewodów doktorskich nauk humanistycznych w dyscyplinie „nauk o rodzinie”. Ponadto 23 maja 2019 roku został mianowany kierownikiem dyscypliny „nauki socjologiczne” na okres od 1 września 2019 roku do 31 sierpnia 2024 roku. Został także członkiem Rady Szkoły Doktorskiej i Senatu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Prowadził zajęcia dydaktyczne w Seminarium Sosnowieckim (1992–1993), na Uniwersytecie Śląskim na Wydziale Nauk Społecznych (1989–1992), na Wydziale Nauk o Ziemi (1991–1998), na Wydziale Techniki (1991–1992), w filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie, w Studium Katolickiej Nauki Społecznej przy Kurii Archidiecezjalnej w Katowicach (1995–2000), w Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach (1990–1993), w Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Kapucynów w Krakowie (2003–2010) oraz Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej (2001–2006). Od 2020 roku jest członkiem Rady Programowej i wykładowcą Powszechnego Uniwersytetu Nauczania Chrześcijańsko-Społecznego w Warszawie. Prowadził zajęcia na uczelniach zagranicznych – m.in. w Słowacji (1992–1994), w Ukrainie w Wyższym Seminarium Duchownym w Gródzku Podolskim i Metropolitalnym Seminarium Duchownym we Lwowie (1991–1996) oraz wykłady dla księży diecezji odessko-symferopolskiej (2004–2010). Współorganizował specjalizację „edukacji religijnej” w filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie oraz uczestniczył w utworzeniu Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej. W 1996 roku został powołany do Prymasowskiego Komitetu ds. Organizacji Akcji Katolickiej w Polsce. W latach 2009–2023 był członkiem Fundacji im. Świętej Królowej Jadwigi dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Należał do jury XII i XIII edycji Konkursu Papieskiego wiedzy o życiu i nauczaniu Jana Pawła II organizowanego przez Instytut Tertio Millennio w Krakowie. Opublikował kilkadziesiąt książek, skryptów, haseł encyklopedycznych, artykułów naukowych

i popularnych. Jest promotorem kilkudziesięciu doktoratów, licencjatów oraz magisteriów. Recenzował wiele prac dyplomowych i naukowych. Udzielił kilkunastu wywiadów oraz uczestniczył w licznych kongresach i sesjach zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Prowadził gościnne wykłady na Uniwersytecie w Sofii w Bułgarii oraz na Ukrainie. Ponadto jest redaktorem pierwszego tomu „Sosnowieckich Studiów Teologicznych”, dziewięciu tomów „Bielsko-Żywieckich Studiów Teologicznych” oraz kilku biuletynów. Jest redaktorem materiałów formacyjnych dla Akcji Katolickiej w Polsce. Jest asystentem diecezjalnym Akcji Katolickiej, kapelanem Duszpasterstwa Prawników i Katolickiego Stowarzyszenia Oświatowego w Bielsku-Białej. Do 2015 roku był organizatorem i opiekunem Duszpasterstwa Samorządowców, a także opiekunem Diecezjalnego Zespołu ds. Duszpasterstwa Bezrobotnych. Był wiceprezesem Bielskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, a także członkiem Kapituły Nagrody Starosty Bielskiego im. ks. Józefa Londzina (trzy kadencje). Ponadto należał do Komitetu Założycielskiego Stowarzyszenia Instytutu Południowego w Bielsku-Białej. Od 2006 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w latach 2006–2015 był kierownikiem oddziału w Bielsku-Białej. Ponadto jest członkiem Towarzystwa *Evangelium Vitae* w Bielsku-Białej. Od 2018 roku należy do Rady Naukowo-Programowej Międzynarodowego Centrum Badań nad Fenomenem Solidarności działającego przy Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. 12 maja 2023 roku został powołany na członka VIII kadencji Komisji Bioetycznej przy Beskidzkiej Izbie Lekarskiej na lata 2023–2026. Wyróżniony godnością kanonika i Honorowego Kapelana Jego Świątobliwości Ojca Świętego. Otrzymał stopień oficera podporucznika. Prezydent RP przyznał mu złoty Krzyż Zasługi i złoty medal Prezydenta RP za długoletnią służbę, a minister Złoty Medal Komisji Edukacji Narodowej. Otrzymał także nagrodę uczelni macierzystej i Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej. Cenną nagrodą jest nagroda Zarządu Regionu Podbeskidzie NSZZ „Solidarność” oraz dyplom „Zasłużony

dla Podbeskidzkiej Solidarności” nadany przez uczestników XII Walnego Zebrania Delegatów NSZZ „Solidarność”, a także dyplom „Tytuł Strażnika Wielkiej Pieczęci Aptekarstwa Polskiego”. 24 maja 2007 roku otrzymał medal zasługi *Za dzieło apostołstwa* (Krajowy Instytut Akcji Katolickiej w Polsce), a w 2010 roku nagrodę im. Karola Miarki 2010 (Nagroda Marszałków Województwa Śląskiego i Opolskiego).

DĄBEK Tomasz Maria OSB – kapłan Opactwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tyńcu, teolog biblista, emerytowany profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, profesor doktor habilitowany teologii w zakresie biblistyki. Urodził się 28 kwietnia 1952 roku w Będzinie. Imię Maria przyjął podczas uroczystych ślubów zakonnych 6 stycznia 1976 roku. W latach 1973–1982 na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie podjął studia filozoficzno-teologiczne; mgr teologii (praca i kolejne pod kierunkiem o. prof. dra hab. Augustyna Jankowskiego OSB: *Aniołowie a Kościół w Apokalipsie św. Jana*, Kraków 1979); w 1981 roku obronił licencjat (praca pt. *Biblijna rzeczywistość ciała zmartwychwstałego*), a w 1982 roku doktorat (praca pt. *He-agape-tou-pneumatou. Związek miłości z Duchem Świętym w Piśmie Świętym NT*), uzyskał dyplom kursu wyższego Sekcji Muzyki Kościelnej Instytutu Liturgicznego Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie. W 1987 roku uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii biblijnej (rozprawa pt. *Eucharystia i Duch Święty. Więź teologiczno-biblijna*); w 2000 roku został profesorem nauk teologicznych (rozprawa pt. *„Nawracajcie się!” Metanoia w Nowym Testamencie*, Katowice 1996). Święcenia kapłańskie przyjął 29 kwietnia 1979 roku z rąk abpa Franciszka Macharskiego. W latach 1979–1981 był katechetą w Tyńcu; w latach 1981–1982 prowadził wykłady z liturgiki dla kierunku muzyka kościelna w Instytucie Liturgicznym Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie, a w latach 1984–1990 – wykłady z Nowego Testamentu w Wyższym Seminarium Duchownym Zakonu Paulinów. Od 1986 roku prowadził wykłady z Nowego Testamentu i teologii biblijnej

w różnych placówkach Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie oraz seminarium z teologii biblijnej, z chorału gregoriańskiego i harmonii modalnej w Instytucie Liturgicznym (1984–2004). Był administratorem parafialnym i proboszczem w Tyńcu w latach 1984–2003 i przeor Opactwa Tynieckiego w latach 1985–1999 i 2003–2005. Od 1979 roku redagował polski i łaćniński Antyfonarz Monastyczny (do 1990 roku). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 1987 roku, w zarządzie członek Sądu Koleżeńskiego. Opublikował ponad 400 pozycji naukowych i popularno-naukowych, w tym ponad 50 książek. Najważniejsze z nich to m.in. *Związek miłości z Duchem Świętym w Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, Biblia dla wszystkich, Kraków 1993 (popularne opracowanie części materiału z pracy doktorskiej); „*Nawracajcie się!*” *Metanoia w Nowym Testamencie*, Katowice 1996 (Attende Lectioni 18); *Mowa w Piśmie Świętym. Biblijna teologia słowa*, Kraków 2004. Publikował prace w serii *Biblijne Wezwania do Rozwijania Kultury*: „*Nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście jednym w Chrystusie Jezusie*” (Ga 3, 28). *Biblia o godności i powołaniu kobiety*, Kraków 2012; „*Pan jest sprawiedliwy, kocha sprawiedliwość*” (Ps 11, 7). *Sprawiedliwość – uczciwość – przyzwoitość w Piśmie Świętym*, Kraków 2014; „*Bądźcie więc naśladowcami Boga jako dzieci umiłowane*” (Ef 5, 1). *Naśladowanie Boga i Chrystusa w Piśmie Świętym*, Kraków 2015; „*Szukaj pokoju i dąż do niego*” (Ps 34, 15). *Biblia o pokoju*, Kraków 2017; „*Ciało [...] jest [...] dla Pana, a Pan dla ciała*” (1 Kor 6, 13). *Biblijne podstawy teologii ludzkiego ciała*, Kraków 2019. Otrzymał nagrody rektorskie Papieskiej Akademii Teologicznej i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (2005, 2011), a także Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu w związku z sympozjum o Duchu Świętym (2006), Srebrny Krzyż Zasługi (2007), Medal Komisji Edukacji Narodowej (2011), medal *Bene Merenti* Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (2022).

DŁUGOSZ Teofil – prałat papieski, docent Uniwersytetu Lwowskiego, zastępca profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego,

prof. nadzwyczajny Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, historyk Kościoła. Urodził się 2 grudnia 1887 roku w Świdówce, w parafii Niegowić, k. Bochni. Został wyświęcony na kapłana we Lwowie w 1912 roku. W 1915 roku podjął specjalistyczne studia z historii Kościoła w Wiedniu. 17 czerwca 1919 roku został promowany na doktora teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego przez znanego profesora historii kościelnej – ks. Jana Fijałka. Należał do grupy inicjatywnej powołania Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Brał udział w pracach komisji opracowującej projekt pierwszego statutu, który przedłożono władzom kościelnym i świeckim do zatwierdzenia. Założyciel „Przeglądu Teologicznego” i wielu innych czasopism. W latach 1931–1939 był zastępcą profesora przy katedrze historii Kościoła Powszechnego na lwowskim Wydziale, na którym się też habilitował w 1937 roku. Po drugiej wojnie światowej pracował w Kalwarii Zebrzydowskiej; był profesorem historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a po jego zamknięciu przez władze komunistyczne przeniósł się do Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie wykładał do 1958 roku jako profesor nadzwyczajny. W latach 1954–1968 wykładał nadto historię Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie. • Por. H. E. Wyczawski, *Długosz Teofil*, [w:] *Słownik polskich pisarzy katolickich*, t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 302–307.

DUK Andrzej OFM – franciszkanin, dr filozofii. Do Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Matki Bożej Anielskiej w Krakowie wstąpił 8 września 1988 roku. Profesję wieczystą złożył 3 października 1993 roku; święcenia diakonatu przyjął 14 maja 1994 roku, a święcenia kapłańskie – 13 maja 1995 roku. Był proboszczem parafii św. Anny w Bieczu. Po uzyskaniu stopnia doktora filozofii wykłada wstęp do filozofii, filozofię Boga i teoria poznania we franciszkańskich seminariach duchownych w Krakowie. Był rektorem Wyższego Seminarium Duchownego Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Matki Bożej Anielskiej pw. św. Bonawentury w Krakowie. W zarządzie

Polskiego Towarzystwa Teologicznego w kadencji 2020–2023 pełnił funkcję członka komisji kontrolującej.

DYMOWSKI Eligiusz OFM – franciszkanin, doktor teologii, poeta, krytyk literacki. Urodził się 4 lipca 1965 roku w Sannikach na Mazowszu, w zakonie franciszkanów od 1985 roku, święcenia kapłańskie przyjął w 1992 roku, wykładowca teologii pastoralnej, poeta i krytyk literacki. Studiował w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie oraz na Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie. W 2001 roku doktoryzował się w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 1994 roku przebywał na stypendium Ambasady Francuskiej przy Stolicy Apostolskiej w Rzymie w Uniwersytecie Katolickim w Lyonie. Pracował jako duszpasterz w Pińczowie i w Somma Vesuviana k. Neapolu. W latach 1999–2005 rektor Wyższego Seminarium Duchownego Prowincji w Krakowie-Bronowicach Wielkich. Obecnie jest przełożonym i proboszczem w Krakowie-Bronowicach Wielkich. Zajmuje się pracą dydaktyczną, naukową i literacką. Wykładowca Studium Franciszkańskiego (OFM, OFMConv i OFMCap.). Członek Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów, Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Krakowskiego Oddziału Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, Stowarzyszenia Kultury Europejskiej (SEC), Stowarzyszenia Academia Europaea Sarbieviana. Autor publikacji z zakresu teologii i literatury. W 2013 roku został wyróżniony w Kielcach nagrodą literacką *Świętokrzyskiego Gustawa* (w dziedzinie: krytyka literacka i poezja). W 2017 roku otrzymał odznakę honorową Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – *Zasłużony dla Kultury Polskiej* oraz Prix Littéraires Naji Naaman 2020 [*Prix de Créativité*] w Libanie i w 2021 roku Odznakę Prezydenta Krakowa – *Honoris Gratia*.

EWERTOWSKI Stefan Adam – kapłan diecezji elbląskiej, prof. nadzwyczajny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, prałat, kanonik gremialny Kapituły Katedralnej w Elblągu. Urodził się 16 grudnia 1951 roku w Malborku. W 1972 roku uzyskał maturę w Technikum Energetycznym

dla Pracujących Zakładu Energetycznego w Gdańsku. 26 lipca 1972 roku został przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych 23 marca 1978 roku otrzymał w konkatedrze św. Jakuba w Olsztynie święcenia kapłańskie z rąk biskupa warmińskiego Józefa Drzazgi. W latach 1978–1981 pracował jako wikariusz w parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Iławie. W 1981 roku został skierowany na studia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które ukończył w 1984 roku, uzyskując stopień magistra filozofii teoretycznej. Po powrocie ze studiów objął stanowiska prefekta i wykładowcy przedmiotów filozoficznych w Wyższym Seminarium Duchownym „Hosianum” w Olsztynie, diecezjalnego referenta ds. trzeźwości i dyrektora Ruchu Trzeźwości im. Maksymiliana Marii Kolbego. Filozofię wykładał też w Warmińskim Instytucie Teologicznym w Gietrzwałdzie i w Instytucie Kultury Chrześcijańskiej im. Jana Pawła II w Olsztynie (1984–1993). Ponadto sprawował funkcję członka Zarządu Oddziału Wojewódzkiego Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego (1987–1991), duszpasterza harcerzek i harcerzy miasta Olsztyna (1989–1992), diecezjalnego kapelana Policji (1991–1993) i sędziego Sądu Biskupiego w Olsztynie (1992). Po reformie administracyjnej Kościoła katolickiego w Polsce, jakiej dokonał 25 marca 1992 roku papież Jan Paweł II, został włączony do duchowieństwa diecezji elbląskiej. Pierwszy biskup elbląski Andrzej Śliwiński (1992–2003) powierzył mu obowiązki delegata biskupa elbląskiego ds. kleryków diecezji elbląskiej studiujących w Wyższym Seminarium Duchownym „Hosianum” w Olsztynie (1992–1993), a następnie organizatora i pierwszego rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Elblągu (1993–2004). Wykładał tam też teorię poznania, filozofię Boga, filozofię religii i wstęp do filozofii. Członek Kolegium Konsultorów Diecezji Elbląskiej (od 1992 roku), członek Rady ds. Ekonomicznych Kurii Diecezjalnej w Elblągu, członek i sekretarz Rady Kapłańskiej I i II kadencji (od 1997), przewodniczący Komisji Wzajemnej Pomocy Kapłańskiej (od

1996), sędzia Sądu Diecezjalnego i członek redakcji „Studiów Elbląskich” (od 1999). 24 września 2002 roku obronił rozprawę doktorską pt. *Recepcja nauczania Jana Pawła II o integracji europejskiej w piśmiennictwie polskim w latach 1978–2000 i jej uwarunkowania historyczne*, napisaną na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, pod kierunkiem ks. dra hab. Władysława Nowaka i uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii (historia najnowsza). Natomiast 30 czerwca 2011 roku na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego obronił pracę habilitacyjną pt. *Idea Antychrysta w kulturze współczesnej. Studium teologiczne w wymiarze interdyscyplinarnym* i uzyskał stopień doktora habilitowanego w zakresie teologii pastoralnej. Od 2002 roku był adiunktem w Zakładzie Filozofii i Kultury Chrześcijańskiej (później Katedrze Filozofii i Kultury Chrześcijańskiej), a od 2011 roku pełni funkcję profesora nadzwyczajnego Katedry Filozofii i Antropologii Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W latach 2012–2016 sprawował funkcję prodziekana ds. nauki Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Od 2022 roku pełni funkcję kierownika oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Elblągu. Autor licznych książek i artykułów naukowych.

FIJAŁEK Jan Nepomucen – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Lwowskiego, historyk Kościoła, kanonista, redaktor. Urodził się 8 maja 1864 roku w Pogwizdowie. Po maturze w Gimnazjum św. Anny w Krakowie (1883) rozpoczął studia w Seminarium Duchownym w Tarnowie, a później przeniósł się do Seminarium Krakowskiego. Po święceniach kapłańskich, które przyjął 10 lipca 1887 roku, został wikariuszem parafii św. Salwatora na Zwierzyńcu w Krakowie. Następnie wyjechał do Rzymu, gdzie studiował prawo kanoniczne na papieskim Athenaeum Lateranense (1887–1889) i uzyskał doktorat (1889). Równocześnie pracował w rzymskiej ekspedycji Polskiej Akademii Umiejętności

i uzupełniał wykształcenie w papieskiej Szkole Paleograficznej i zdobył dyplom paleografa-archiwisty. Po powrocie do Krakowa na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał doktorat z teologii (1891) i habilitację z historii Kościoła (1893). Został profesorem nadzwyczajnym (1896) i profesorem zwyczajnym (1899) na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (1896–1912), a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim (1912–1930), gdzie przyczynił się do utworzenia katedry historii Kościoła w Polsce. W czasie swojej kariery akademickiej pełnił wiele ważnych funkcji, m.in. dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego (1901–1902) i rektora tego uniwersytetu (1903–1904). Zyskał uznanie jako badacz polskiego prawodawstwa kanonicznego i dziejów Kościoła łacińskiego na Litwie. Był wydawcą i redaktorem wielu prac z tej dziedziny. Jego prace charakteryzowały się dokładnością i pedanterią, a także szerokim zakresem zainteresowań. Fijałek był także aktywnym członkiem wielu organizacji i towarzystw naukowych: Polskiej Akademii Umiejętności (od 1927 roku był dyrektorem Wydziału Historyczno-Filozoficznego), Towarzystwa im. Benedykta XV, Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Angażował się też w ratowanie zabytków archiwalnych, współpracując z konserwatorami i przyczyniając się do porządkowania archiwów wielu instytucji kościelnych. Zmarł 19 października 1936 roku w Krakowie. • Por. C. Falkowski, *Ksiądz rektor Jan Fijałek 1864–1969*, „Ateneum Wileńskie” 11 (1936), s. 945–960; T. Glemma, *Ksiądz profesor dr Jan Nepomucen Fijałek. Kapłan i uczony (1864–1936)*, „Ateneum Kapłańskie” 38 (1936), s. 480–487; A. Vetulani, *Ksiądz Jan Fijałek historyk Kościoła polskiego*, „Analecta Cracoviensia” 2 (1970), s. 427–446; A. Vetulani, *Ksiądz Jan Fijałek historyk Kościoła polskiego*, [w:] *Portrety uczonych polskich*, Kraków 1974, s. 167–181; G. Samek, *Prof. Jan Fijałek jako uczony i badacz oraz jego spuścizna rękopiśmienna w zbiorach biblioteki PAN w Krakowie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Bibliotekoznawcze” 4 (1987), s. 249–264; J. Sawicki, *Ks. Jan*

Nepomucen Fijałek (8 maja 1864 – 19 czerwca 1936), „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny” 15 (1972) nr 3–4, s. 267–292; J. Staszal, *Jan Fijałek – kapłan i uczony. Działalność w ekspedycji rzymskiej Polskiej Akademii Umiejętności*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 39 (1994), s. 101–179; J. Kracik, *Fijałek Jan Nepomucen (1864–1936)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, red. E. Grzebień, Warszawa 1983, s. 374–383; K. Kaczmarek, *Ks. Jan Nepomucen Fijałek (1864–1936)*, *Mediewiści III*, red. J. Strzelczyk, Poznań 2015; J. Urban, U. Perkowska, *Droga ks. prof. Jana Fijałka do uniwersyteckiej katedry*, „Nasza Przeszłość” 135 (2021), s. 115–148.

FYDA Andrzej – urodził się 11 czerwca 1972 roku w Chrzanowie. Po ukończeniu Technikum Budowlanego w Krzeszowicach i zdaniu matury w 1992 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Jako student Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie obronił pracę magisterską z pedagogiki pt. *Dialog edukacyjny na katechezie*, napisaną pod kierunkiem prof. dra hab. Mariana Śnieżyńskiego. Święcenia kapłańskie przyjął 6 czerwca 1998 roku w katedrze na Wawelu. Po święceniach pracował jako wikariusz w parafii pw. św. Łukasza Ewangelisty w Lipnicy Wielkiej, a po czterech latach rozpoczął pracę w Wydziale Katechetycznym Kurii Metropolitalnej w Krakowie jako wizytator katechetyczny dla rejonu VII (dekanaty: Chrzanów, Babice, Libiąż, Trzebiń), mieszkając jednocześnie przy parafii pw. św. Mikołaja w Chrzanowie. W 2004 roku ukończył dwuletnie studium podyplomowe z pedagogiki specjalnej na Akademii Pedagogicznej w Krakowie, o specjalności oligofrenopedagogika. Po trzynastu latach został skierowany do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej podejmując obowiązki prokuratora i prefekta. W 2017 roku został rektorem kościoła pw. św. Wojciecha BM na Rynku w Krakowie, a trzy lata później proboszczem parafii pw. św. Wojciecha BM w Osieczanach. Od lutego 2022 roku podejmuje duszpasterskie obowiązki w parafii pw. św. Barbary w Libiążu. Był członkiem Rady Duszpasterskiej i Rady Katechetycznej Archidiecezji Krakowskiej. W latach

2016–2023 pełnił funkcję skarbnika Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

GARBARZ Andrzej – kapłan diecezji rzeszowskiej, teolog moralista, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie oraz w Uniwersytecie Rzeszowskim. Urodził się 31 sierpnia 1953 roku w Jaśle. Studiował w latach 1972–1978 na kierunku filozoficzno-teologicznym w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu, a w latach 1985–1988 uczęszczał na studia z teologii moralnej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. W 1993 roku obronił doktorat z teologii moralnej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, w 2008 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego w zakresie katolickiej nauki społecznej, a w 2009 roku został profesorem Uniwersytetu Rzeszowskiego. Święcenia kapłańskie przyjął 4 czerwca 1978 roku z rąk bpa Ignacego Tokarczuka. Był wikariuszem w Kańczudzie (1978–1981), w parafii pw. św. Judy Tadeusza w Rzeszowie (1981–1984) i w parafii katedralnej w Przemyślu (1984–1985). W latach 1988–1989 pełnił posługę w domu rekolekcyjnym w Jarosławiu. Był dyrektorem administracyjnym Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (1990–1993), prefektem alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie (1993–1994), wicerektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie (1994–1998), wykładowcą katolickiej nauki społecznej w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie (1993–1996), cenzorem kościelnym z zakresu teologii moralnej (od 1993 roku), wykładowcą teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie (1993–2015), redaktorem naczelnym pisma seminaryjnego „Znak Łaski” (1994–1998), organizatorem i dyrektorem Instytutu Teologiczno-Pastoralnego w Rzeszowie (1998–2009), przewodniczącym Komisji ds. Nauczycielskiego Zadania Kościoła w I Synodzie Diecezji Rzeszowskiej (2001–2004), dyrektorem naukowym Instytutu Teologiczno-Pastoralnego w Rzeszowie (2009–2013), członkiem Rady ds. Formacji Stałej Kapłanów Diecezji Rzeszowskiej (2003–2015). Od 1996 roku jest asystentem kościelnym Katolickiego Stowarzyszenia

Lekarzy; od 1999 roku – członkiem Komisji Bioetycznej przy Okręgowej Izbie Lekarskiej w Rzeszowie. W latach 2000–2008 był wykładowcą Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz wykładowcą etyki, antropologii kulturowej, bioetyki, etyki pedagogicznej, aksjologii pracy socjalnej, pedagogiki rodziny na Uniwersytecie Rzeszowskim. Od 2006 roku członek Zarządu Rzeszowskiego Stowarzyszenia Dziedzictwo Jana Pawła II *Lumen et Spes*. W latach 2008–2010 był członkiem Rady Wydziału Pedagogiki, przewodniczącym Komisji Rekrutacyjnej na kierunek pedagogika, od 2020 roku asystent kościelny Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich – oddział w Rzeszowie. W latach 2011–2012 był przewodniczącym Komisji Rekrutacyjnej na kierunek Nauki o Rodzinie; w latach 2008–2011 członkiem Uczelnianej Komisji Wyborczej jako przedstawiciel Wydziału Pedagogiki. W 2008 roku został wiceprzewodniczącym Senackiej Komisji Dyscyplinarnej ds. Nauczycieli Akademickich, w latach 2011–2012 był kierownikiem Instytutu Pedagogiki; w latach 2011–2022 – kierownikiem Katedry Nauk o Rodzinie i przedstawiciel Uniwersytetu Rzeszowskiego w Senacie Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sanoku. Kierownik oddziału rzeszowskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Publikacje: *Kontemplacja miłości*, Rzeszów 2004; *Działalność duszpastersko-społeczna arcybiskupa Ignacego Tokarczuka*, Rzeszów 2006; *Twoja droga jest święta*, Rzeszów 2007; *Ecclesiae patriae et homini serviens*, Rzeszów 2007 (współautor); *Ku Tobie Matko idziemy*, Rzeszów 2010; *Świadectwo mocy miłości*, Rzeszów 2012. W ramach pracy naukowej prowadził działalność publicystyczną, której owocem były liczne artykuły. Był współorganizatorem i wygłaszał referaty na wielu sympozjach. Otrzymał wiele nagród, m.in. *Expositorium Canoniale* (1993), Rokieta i Mantolet (1995). W 2000 roku był kanonikiem gremialny Kapituły Katedralnej w Rzeszowie. Zmarł 12 grudnia 2022 roku w Rzeszowie.

GLEMMA Tadeusz – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, historyk

Kościola. Urodził się 28 października 1895 roku w Chełmży. Po maturze uzyskanej w klasycznym gimnazjum w Chełmnie (1914) studiował w Seminarium Duchownym w Pelplinie, gdzie 7 kwietnia 1918 roku przyjął święcenia kapłańskie. Następnie pełnił posługę wikariusza w Oliwie, Wrzeszczu i Barłóżnie. W 1921 roku rozpoczął studia biblijne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Spotkanie z wybitnym profesorem historii Kościoła, ks. Janem Nepomucenem Fijałkiem, zainspirowało go do zmiany kierunku i podjęcia studiów historycznych, które 1 lutego 1924 roku uwieńczył stopniem doktora teologii. Jednocześnie pracował jako katecheta w gimnazjum urszulanek w Krakowie. Powróciwszy do rodzimej diecezji został katechetą w gimnazjum w Kościerzynie. W 1926 roku otrzymał propozycję objęcia pracy na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego, jednak nie przyjął tej oferty. Podjął natomiast obowiązki wykładowcy historii Kościoła, patrologii i historii sztuki sakralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie. W 1929 roku uzyskał habilitację na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, a po przejściu na emeryturę ks. Fijałka w 1930 roku, objął stanowisko zastępcy profesora historii Kościoła na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1932 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1945 roku profesorem zwyczajnym. W latach 1939–1945 pełnił funkcję dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Był także aktywnym członkiem Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności i Komitetu Redakcyjnego Polskiego Słownika Biograficznego. Należał również do towarzystw naukowych w Poznaniu i Toruniu oraz do Polskiego Towarzystwa Teologicznego. 6 listopada 1939 roku w ramach *Sonderaktion Krakau* został aresztowany razem z innymi profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego i był przetrzymywany w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu do 6 lutego 1940 roku. Po powrocie, mimo znacznego osłabienia zdrowia, kontynuował tajne nauczanie na uczelni. Po likwidacji Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1954 roku został skierowany do Akademii

Teologii Katolickiej w Warszawie. Mimo złego stanu zdrowia nadal wykładał w Seminarium Duchownym w Krakowie. Ponadto pełnił funkcje kapelana w klasztorze urszulanek, kierownika Archiwum Kapitulnego i Konsystorskiego oraz sędziego w krakowskim Sądzie Metropolitalnym od lat 30. do lat 50. XX wieku. Wniósł trwałą wkład w badania historyczne Kościoła. Zmarł 7 maja 1958 roku w Krakowie.

- Por. J. Mitkowski, *Glemma Tadeusz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, s. 44–45; H. E. Wyczawski, *Działalność naukowa śp. ks. Tadeusza Glemmy*, „*Orędownik Diecezji Chełmińskiej*” 9 (1958), s. 371–382; H. E. Wyczawski, *Ostatni profesorowie historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 12 (1974), nr 1, s. 119–156; K. R. Prokop, *Ksiądz Tadeusz Glemma (1895–1958). Biografia kapłana i uczonego*, „*Studia Pelplińskie*” 28 (1999), s. 291–370; H. Wyczawski, *Glemma Tadeusz*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 443–447; K. R. Prokop, *Ksiądz Tadeusz Glemma (1895–1958) profesor i dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2008.

GODAWA Grzegorz – kapłan archidiecezji krakowskiej, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II i wykładowca na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Urodził się 5 marca 1975 roku w Myślenicach. Ukończył Papieską Akademię Teologiczną w 2001 roku, w tym samym roku przyjął święcenia kapłańskie. Obronił doktorat w 2008 roku na Papieskiej Akademii Teologicznej, a stopień doktora habilitowanego uzyskał w 2017 roku na Akademii Pedagogiki Specjalnej. Wśród 100 publikacji ma cztery pozycje książkowe. Wypromował dwóch doktorów. Był prodziekanem wydziału na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II (2016–2019), kierownikiem Katedry Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (2019), kierownikiem Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (2023). Otrzymał liczne wyróżnienia, m.in. nagrodę Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II

za osiągnięcia naukowe w latach 2013, 2019. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2011 roku, a od 2014 roku jest kierownikiem Sekcji Pedagogiczno-Społecznej i członkiem zarządu. Przynależy także do Polskiego Towarzystwa Opieki Duchowej w Medycynie od 2016 roku; Polskiego Towarzystwa Familiologicznego od 2018 roku i Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Rozwoju Człowieka od 2021 roku. Jeden z inicjatorów rozwoju tanatopedagogiki zaangażowany w opiekę hospicyjną. Najważniejsze publikacje: *Funkcjonowanie rodziny dziecka objętego domową opieką hospicyjną. Studium tanatopedagogiczne*, Kraków 2016; *Rodzina wobec nieuleczalnej choroby dziecka. Aspekty tanatopedagogiczne*, Kraków 2018.

HOJNOWSKI Jan Michał SCJ – kapłan ze Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego, doktor teologii. Urodził się 5 maja 1937 roku w Jadownikach Podgórnym, k. Brzeska, w diecezji tarnowskiej, jako syn Franciszka i Heleny z domu Książek. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Jadownikach we wrześniu 1951 roku zgłosił się do Niższego Seminarium Księży Sercanów w Krakowie Płaszowie. 27 sierpnia 1952 roku wstąpił do nowicjatu w Stadnikach, przybierając imię zakonne – Michał. W latach 1955–1957 przebywał z innymi klerykami w Tyńcu u ojców benedyktynów, gdyż władze państwowe zlikwidowały seminarium duchowne w Stadnikach. Od lutego 1962 roku kontynuował studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Stadnikach. 18 lutego 1962 roku przyjął święcenia kapłańskie w kościele w Stadnikach z rąk bpa Juliana Groblickiego. W latach 1962–1970 studiował teologię dogmatyczną na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Tam też napisał pracę magisterską na temat: *Nauka Tertuliana o stworzeniu i wartości świata materialnego*, a 11 czerwca 1970 roku uzyskał stopień doktora z teologii dogmatycznej na podstawie pracy pt. *Nauka o zmyśle wiary (sensus fidei) według teologów katolickich od encykliki „Pascendi” z 1907 roku do Soboru Watykańskiego II*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Wincentego Granata.

W lipcu 1970 roku został mianowany profesorem teologii dogmatycznej w Wyższym Seminarium Duchownym Księżąt Sercanów w Stadnikach. Wykłady prowadził przez 35 lat, a klerycy obdarzyli go zaszczytnym tytułem: Jan teolog. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. W 1958 roku przez sześć miesięcy pracował w biurze zakonnym w Krakowie-Płaszowie. Prowadził rekolekcje parafialne. W listopadzie 1966 roku złożył podanie o wyjazd na misje do Indonezji, lecz władze zakonne nie wyraziły na to zgody. W Wyższym Seminarium Duchownym Księżąt Sercanów w Stadnikach prowadził bibliotekę, w 1984 roku pełnił obowiązki prefekta studiów, a w latach 1984–1990 wicerektora. 1 lipca 1990 roku został przeniesiony do domu zakonnego w Krakowie-Bieżanowie, gdzie mieszkał aż do śmierci, dojeżdżając z wykładami do seminarium w Stadnikach. W 2012 roku obchodził 50-lecie kapłaństwa. Zmarł 9 sierpnia 2014 roku i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Stadnikach. Napisał 22 książki, m.in. *Przeciw zagrożeniu narodu*, *Aforyzmy biblijne*, *Kartki z życia sławnych ludzi*, *Teksty o Chrystusie*, *Słownik kultu Serca Jezusowego* oraz *Błogosławić mnie będą wszystkie pokolenia*. Był człowiekiem modlitwy i pracy, od czasu pobytu w Tyńcu przejął zawołanie benedyktyńskie: „ora et labora”.

HOŁDA Kazimierz CSsR – organizator życia zakonnego, rekolekcjonista, pisarz ascetyczny. Urodził się 22 lutego 1907 roku w Tuchowie. Święcenia kapłańskie przyjął 13 sierpnia 1933 roku. W latach 1934–1939 studiował matematykę i fizykę na Uniwersytecie Jagiellońskim, które ukończył jako magister matematyki. W czasie wojny pełnił funkcję prefekta kleryków kończących maturę w Tuchowie i brał czynny udział w tajnym nauczaniu. W latach 1945–1953 był dyrektorem gimnazjum działającego przy klasztorze redemptorystów w Krakowie, a później w Toruniu. Pełnił też obowiązki przełożonego w Toruniu (1947–1953) i Warszawie (1969–1972). W latach 1953–1965 sprawował urząd prowincjała. Dzięki jego staraniom założono nowe placówki w Szczecinku (1954),

Elblągu (1957), Gdyni (1958) i Skarżysku–Kamiennej (1958). W 1957 roku doprowadził do ponownego otwarcia małego seminarium w Toruniu, zamkniętego w 1952 roku przez władze komunistyczne. W 1960 roku przeniósł siedzibę prowincjalatu z Krakowa do nowo odzyskanego klasztoru św. Benona na warszawski Nowym Mieście. W okresie stalinowskim miał specjalne uprawnienia wikariusza generalnego. 29 lipca 1955 roku został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa i osadzony w więzieniu śledczym na Mokotowie, gdzie przebywał do 23 grudnia tegoż roku. W 1966 roku otrzymał nominację na wykładowcę Prymasowskiego Studium Życia Wewnętrzznego w Warszawie. W latach 1967–1975 należał do Komisji ds. Zakonnych przy Konferencji Episkopatu Polski. Z polecenia prymasa Stefana Wyszyńskiego, mimo że nie był prowincjałem, w latach 1966–1972 pełnił funkcję przewodniczącego Konsulty Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w Polsce oraz kuratora i wizytatora zgromadzeń zakonnych. Przeprowadził bardzo dużo rekolekcji dla osób zakonnych, księży i kleryków w kraju i za granicą. W 1953 roku głosił rekolekcje dla biskupów polskich. Zmarł 18 sierpnia 1987 roku podczas rekolekcji dla Sióstr Służebniczek w Dębicy.

- Por. M. de Meulemeester, *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, t. 3, Louvain 1939, s. 322; A. Bazieliuch, *Hołda Kazimierz CSsR (1907–1987)*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, s. 1160; E. Nocuń, *Hołda Kazimierz CSsR (1907–1987)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, 218–219; E. Nocuń, *Hołda Kazimierz CSsR (1907–1987)*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 89–90; M. Sadowski, *Redemptoryści polscy w latach 1939–1945*, Kraków 2005 (por. *Indeks osób*, s. 505).

JABŁOŃSKI Franciszek – kapłan archidiecezji gnieźnieńskiej, teolog, misjolog, animator misyjny, duszpasterz, wykładowca na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w Centrum Formacji Misyjnej w Warszawie, w Szkole Katechistów Archidiecezji

Poznańskiej, w Prymasowskim Studium Teologiczno-Pastoralnym w Gnieźnie, proboszcz parafii pw. św. Wawrzyńca oraz parafii pw. Matki Zbawiciela w Gnieźnie, konsultor Komisji Episkopatu Polski ds. Misji, członek Krajowej Rady Misyjnej oraz Krajowej Rady Papieskich Dzieł Misyjnych, dyrektor diecezjalny Papieskich Dzieł Misyjnych, Delegat Arcybiskupa Gnieźnieńskiego ds. Misjonarzy, doktor habilitowany teologii ze specjalizacją w zakresie misjologii. Redaktor czasopisma „Studia Misjologiczne”, członek Międzynarodowego Stowarzyszenia Misjologów Katolickich (IACM) oraz Stowarzyszenia Misjologów Polskich (SMP). Urodził się 21 grudnia 1964 roku w Żninie jako siódme dziecko w rodzinie Stanisława i Marii, został ochrzczony 10 stycznia 1965 roku w Rogowie, pochodzący z Czewujewa – małej miejscowości na Pałukach. Podjął studia filozoficzno-teologiczne w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie, na które uczęszczał w latach 1983–1989. W 1993 roku rozpoczął studia doktoranckie na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, kierunek: misjologia (1993–1997). 21 kwietnia 2001 roku obronił pracę doktorską pt. *Recepcja idei misyjnej w Polsce po Soborze Watykańskim II (1965–1995)* na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. 21 grudnia 2016 roku Rada Wydziału Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu nadała mu stopień doktora habilitowanego, który uzyskał na podstawie pracy habilitacyjnej pt. *Misyjna świadomość Kościoła domowego. Studium misjologiczno-pastoralne*. Święcenia kapłańskie przyjął 13 maja 1989 roku z rąk kard. Józefa Glempa, prymasa Polski. Po święceniach kapłańskich pracował jako wikariusz i katecheta w parafiach: w Złotnikach Kujawskich (1989–1990), w parafii bł. Bogumiła w Gnieźnie (1990–1996) oraz w parafii św. Wawrzyńca (1996–1998). W okresie pracy duszpasterskiej m.in. był moderatorem letnich młodzieżowych rekolekcji oazowych III stopnia, przewodnikiem jednej z diecezjalnych grup pielgrzymkowych na Jasną Górę (biało-czarna, 18 razy), twórcą międzyparafialnego festiwalu piosenki religijnej *Ciesz się chwilą*, redaktorem parafialnego tygodnika „Ku człowiekowi” (wraz z okolicznościowymi

dotatkami dla chorych i młodzieży). W latach 1998–2019 pełnił wiele funkcji w gnieźnieńskiej Kurii Metropolitarnej, będąc odpowiedzialnym m.in. za duszpasterstwo ogólne, specjalistyczne, misyjne i rodzin. Prowadził Diecezjalne Studium Życia Małżeńskiego i Rodzinnego, był Dyrektorem Archidiecezjalnego Domu Rekolekcyjnego w Rościnnie, który całkowicie zrewitalizował, moderator diecezjalny Stowarzyszenia „Żywy Różaniec”, opiekun Nadzwyczajnych Szafarzy Komunii Świętej, organizator corocznego kursu dla fotografów i operatorów kamer wideo. Kapelan Stowarzyszenia Rodzin Katolickich; redaktor dwóch biuletynów diecezjalnych: „Biuletyn Misyjny Archidiecezji Gnieźnieńskiej” oraz „Duszpasterstwo Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej”. Twórca Diecezjalnej Szkoły Animatora Misyjnego oraz stowarzyszenia „Świętowojechiechowa Rodzina Misyjna”, skupiająca misjonarzy i donatorów misji, organizator corocznych spotkań z rodzicami i krewnymi misjonarzy. Wydawca kalendarzy misyjnych, folderów i ulotek. Regularnie odwiedza misjonarzy pochodzących z archidiecezji gnieźnieńskiej, prowadzi także animację misyjną w Polsce i w swojej diecezji. Prowadząc badania terenowe, odwiedził ok. 70 krajów świata. Proboszcz parafii pw. św. Mikołaja w Witkowie (2019–2022). Stworzył pierwszą w diecezji grupę 30 mężczyzn należących do międzynarodowego zakonu Rycerzy Kolumba i był ich kapelanem, powołał grupę Stowarzyszenia Wspierania Powołań Kapłańskich oraz kilka diakonii w parafii: piękna Domu Bożego, plebanii i pogrzebową, redaktor gazetki parafialnej „Parafialne Wiadomości Witkowskie”. Od 27 lutego 2018 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz kierownikiem sekcji misjologicznej. Uczestnik sympozjów Polskiego Towarzystwa Teologicznego we Włocławku. Autor ponad 200 prac i artykułów, naukowych i popularnonaukowych, w większości tematycznie związanych z zagadnieniami z misjologii, misyjności w Kościele powszechnym, w Kościele diecezjalnym, w Kościele parafialnym oraz w „Kościele domowym”. Wśród opublikowanych prac warto wyróżnić m.in. *Recepcja idei misyjnej w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2003;

Błogosławione stopy. Świętowościechowscy misjonarze, Warszawa 2007; *Tradycja gnieźnieńskich krzyży misyjnych*, Gniezno 2010; *Terytoria misyjne w świetle Kongregacji Ewangelizowania Narodów*, Warszawa 2012; *Paulina Jaricot – odwaga głoszenia Chrystusa*, Gniezno 2012; *Nadzwyczajny szafarz Komunii św. i jego liturgiczna postęga w archidiecezji gnieźnieńskiej*, Gniezno 2012; *Stowarzyszenie Żywy Różaniec archidiecezji gnieźnieńskiej*, Gniezno 2013; *Mali odkrywcy misyjnego świata. Praktyczne zabawy dla dzieci w rodzinie*, Gniezno 2015; *Misyjna świadomość „Kościoła domowego”. Studium misjologiczno-pastoralne*, Warszawa 2016; *Konspekty do wykładów z misjologii*, Górna Grupa 2016. Kanonik honorowy Kapituły Kolegiackiej św. Jerzego w Gnieźnie.

JAGODZIŃSKI Marek – kapłan diecezji radomskiej, teolog, duszpasterz, wykładowca teologii dogmatycznej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu; profesor tytularny teologii ze specjalizacją w zakresie dogmatyki, członek Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Urodził się 29 stycznia 1956 roku w Klimontowie Sandomierskim. Kanonik honorowy Kapituły Katedralnej Świętego Kazimierza w Radomiu, odznaczony Medalem Błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki (wyróżnienie przez biskupa polowego Wojska Polskiego), podporucznik Wojska Polskiego. Podjął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu w latach 1975–1982 (przerwane dwuletnią służbą wojskową w latach 1975–1977), studia doktoranckie z teologii w latach 1998–2001 na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (początkowo Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie). Święcenia kapłańskie przyjął 22 maja 1982 roku w Sandomierzu z rąk bpa Edwarda Materskiego. W latach 1982–1985 był wikariuszem i katechetą w parafii św. Stanisława Biskupa w Wierzbicy, 1985–1988 – w parafii Świętej Trójcy w Starachowicach, 1988–1989 – w parafii św. Jana w Radomiu, 1989–1991 – w parafii MB Saletyńskiej w Ostrowcu Świętokrzyskim (Piaski), 1991–1998 – w parafii św. Mikołaja

w Końskich (duszpasterz młodzieży i służby liturgicznej, moderator Ruchu Światło-Życie i Ruchu Kościoła Domowego, moderator młodzieżowych zespołów muzycznych, autor tekstów, muzyki i śpiewników piosenek religijnych, duszpasterz nauczycieli, harcerzy, kapelan KIK). Od 2001 roku adiunkt w Katedrze Teologii Współczesnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Radomiu (później Instytutu Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Radomiu), od 2010 roku profesor nadzwyczajny na Wydziale Teologicznym – w Instytucie Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Radomiu, W latach 2012–2013 p.o. dyrektor Instytutu Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Radomiu, od 2013 roku adiunkt w Katedrze Pneumatologii i Eklezjologii na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, od 2014 roku profesor nadzwyczajny w Katedrze Teologii Prawosławnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Sekcja Ekumenizmu. W 2018 roku został wykładowcą Instytutu Teologicznego w Radomiu pod patronatem Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, Collegium Joanneum. Od 2016 roku jest profesorem tytularnym teologii. Od 2007 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie – obecnie pełni funkcję kierownika oddziału radomskiego. Poza tym jest członkiem Komisji Teologii Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Lublinie, European Society for Ecumenical Research „Societas Oecumenica”, Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a od 2021 roku członkiem watykańskiej Międzynarodowej Komisji Teologicznej. Redaktor naukowy serii wydawniczych: Radomska Biblioteka Teologiczna (początkowo w Wydawnictwie UKSW w Warszawie) i Theologia Radomiensis (obydwie serie obecnie w Wydawnictwie Diecezji Radomskiej „Ave”). Autor ponad 150 prac i artykułów naukowych zwłaszcza z zakresu teologii komunikacji i komunii, redaktor kilkunastu prac zbiorowych, tłumacz książek teologicznych. Wydano następujące monografie jego autorstwa: *Communio dzięki komunikacji*.

Teologiczny wymiar teorii komunikatywnego działania w eklezjologii Medarda Kehla SJ, Radom 2002; *Sakramenty w służbie communio. Studium teologiczno-komunikacyjne*, Warszawa 2008; *Komunijna wizja Kościoła według Medarda Kehla SJ*, Kraków 2009; *Eklezjalne kształty komunii*, Radom 2012; *Węzłowe zagadnienia chrystologii komunijnej*, Radom 2013; *Misje: teologia – historia – rzeczywistość*, Radom 2013; *Antropologia komunijna*, Lublin 2015; *Trynitarno-komunijna teologia stworzenia*, Lublin 2016; *Eschatologia dzisiaj*, Lublin 2018; *Zarys mariologii komunijnej*, Lublin 2019; *Eschatologia w perspektywie komunii*, Lublin 2020; *Trynitologia komunijna*, Lublin 2021; *Kościół komunii*, Kraków 2022. W druku jest obecnie jego anglojęzyczna publikacja: *The Holy Spirit of Communion. A Study in Pneumatology and Ecclesiology*, Vandenhoeck & Ruprecht.

JANUSZ Stanisław – kapłan archidiecezji przemyskiej, doktor teologii w zakresie ekumenizmu. Urodził się 3 kwietnia 1951 roku w Starej Dąbrowie k. Słupska. Studia filozoficzno-teologiczne w Instytucie Teologicznym w Przemyślu przy Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu odbył w latach 1971–1977. Święcenia kapłańskie przyjął 5 czerwca 1977 roku z rąk bpa Ignacego Tokarczuka. W 1978 roku uzyskał magisterium z teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na podstawie pracy pt. *Fenomen i geneza religii w ujęciu Zygmunta Poniatowskiego* napisanej pod kierunkiem ks. prof. Stanisława Nagyego. W latach 1981–1985 podjął studia z ekumenizmu na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, uzyskując 11 grudnia 1985 roku stopień doktora na podstawie pracy pt. *Tajemnica odkupienia w świetle antropologicznej interpretacji W. I. Niesmietowa* napisanej pod kierunkiem ks. prof. Wacława Hryniewicza OMI. W latach 1988–1990 pogłębiał swe studia w Rzymie. Posługę wikariuszowską pełnił w parafiach: Górnio k. Rzeszowa (1977–1979); Rzeszów, parafia pw. Matki Boskiej Różańcowej (1979–1980); Żołynia (1980–1981) i Rzeszów, parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (1985–1986). Posługę

proboszcza pełnił w parafiach: Cisna (1986–1988); Pawłowskiów (1993–1995); Dynów (1995–2021), gdzie był również dziekanem dekanatu dynowskiego. W latach 1990–2023 był wykładowcą zagadnień ekumenicznych oraz teologii Wschodu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Odpowiedzialny za duszpasterstwo ekumeniczne w Wydziale Duszpasterskim Kurii Metropolitalnej w Przemyślu. Dekanalny wizytator ds. religii dla przedszkoli, szkół podstawowych i ponadpodstawowych w Dekanacie Dynów. Wspólnie z Katolickim Stowarzyszeniem Wychowawców organizował w Dynowie w latach 1997–2003 „Dni Kultury Chrześcijańskiej. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 26 lutego 1994 roku. Publikacje: *Człowiek ocalony. Tajemnica odkupienia w antropologicznej interpretacji Wiktora Iwanowicza Niesmiełowa*, Lublin 1990 (Jeden Pan, Jedna Wiara. Studia i Rozprawy Instytutu Ekumenicznego KUL 3). Współpracował z redakcją miesięcznika lokalnego „Dynowinka”, zamieszczając artykuły o treści patriotyczno-religijnej. Aktywnie uczestniczył w przygotowaniu i wydaniu „Rocznika Historycznego Dynowiana” 3 (2016): *Dynowskie sacrum*, poświęconego historii dynowskiej parafii. Kanonik honorowy Przeworskiej Kapituły Kolegiackiej (2003–2012), kanonik gremialny (2012–2023). 24 czerwca 2021 roku otrzymał medal „Zasłużony Dla Powiatu Rzeszowskiego”. Zmarł 5 marca 2023 roku w Dynowie, tam też jest pochowany.

JĘDRZEJEWSKI Sylwester SDB – salezjanin, bibliista, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Urodził się 17 listopada 1959 roku w Pajęcznie (archidiecezja częstochowska). Studia magisterskie odbył w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie i w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim; studia i doktorat z biblistyki ukończył w Instytucie Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1996); habilitację uzyskał w 2014 roku; profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II od 2022 roku. Śluby wieczyste przyjął w 1988 roku w Turynie (Włochy), a święcenia kapłańskie w 1989 roku w Krakowie.

Działalność zawodowa, naukowa, społeczna i kościelna – wieloletni formator w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, przez 15 lat pełnił funkcję prorektora ds. studiów w tym uniwersytecie; cenzor kościelny Inspektorii Krakowskiej św. Jacka; dyrektor Salezjańskiego Centrum Edukacyjnego. Od 1992 roku prowadzi zajęcia z biblistyki w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, w Collegium Ressurectianum, Wyższym Seminarium Duchownym Paulinów na Skałce, w Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli, w Uniwersytecie Komenskigo w Bratysławie (Słowacja), filia w Żylinie. Od 2002 roku w Papieskiej Akademii Teologicznej – obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II – jest kierownikiem Katedry Hermeneutyki Biblijnej i Judaistyki. Przez kilka kadencji uczestniczył w pracach Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego, ostatnio jako jej przewodniczący. Autor monografii i artykułów naukowych z zakresu badań żydowskiej literatury peritestamentalnej i jej relacji do tekstów biblijnych.

KĘDZIERSKI Jacek – kapłan diecezji włocławskiej, doktor teologii, pedagog, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku oraz w Akademii Katolickiej w Warszawie Studium Teologii we Włocławku z siedzibą w Koninie, dyrektor Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku. Urodził się 22 marca 1965 roku w Sieradzu. Wykształcenie: Szkoła Podstawowa nr 1 w Turku (1973–1980); liceum ogólnokształcące w Turku (1980–1984); Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku (1984–1990); studia specjalistyczne z teologii fundamentalnej i religio-logii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie (1992–1994) oraz na Papieskim Uniwersytecie Św. Tomasa z Akwinu (Angelicum) w Rzymie (1994–1998); Kurs Kwalifikacyjny Organizacji i Zarządzania Oświatą (2003). W 1990 roku obronił pracę magisterską na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie z teologii biblijnej na

podstawie dysertacji *Znaczenie i charakter prorocstwa Natana z 2 Sm 7,10–16*, pisanej pod kierunkiem ks. dra Mariana Gołębińskiego. W 1998 roku obronił rozprawę doktorską, na Papieskim Uniwersytecie Św. Tomasza z Akwinu (Angelicum) w Rzymie, na podstawie pracy *Il problema della verità nell'insegnamento del Concilio Vaticano II. (Per una concezione integrale della verità nella prospettiva teologico-fondamentale, alla luce di alcuni documenti conciliari)*, Roma 1998, napisanej pod kierunkiem ks. prof. G. Phan Tan Thanh. Święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1990 roku we Włocławku z rąk bpa Henryka Muszyńskiego. Wikariusz i nauczyciel religii w parafii pw. Opieki Matki Bożej w Osiecinach (1990–1992) oraz w parafii pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Ciechocinku (1998–2001). Od roku 1998 wykładowca teologii fundamentalnej i religiologii w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku oraz w Studium Teologii we Włocławku oraz Koninie (filia Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie Sekcja św. Jana Chrzciciela), a następnie w Akademii Katolickiej w Warszawie. 1 października 2001 roku został pracownikiem nowo utworzonego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie w latach 2001–2009 był zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Teologii Fundamentalnej i Religiologii, a od 1 października 2009 roku prowadzi na tym wydziale zajęcia zlecone z teologii fundamentalnej, religiologii, misjologii i wprowadzenia w chrześcijaństwo – teologia dogmatyczna. Od 22 listopada 2000 roku jest dyrektorem Szkoły Długosza (najpierw od 1 września 2001 roku Publicznego Gimnazjum im. ks. Jana Długosza we Włocławku, od 1 września 2002 roku Publicznego Liceum, a następnie od 1 września 2003 jest dyrektorem Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku). Od roku 1998 roku jest członkiem Teologicznego Towarzystwa Naukowego przy Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku (a od 2013 roku jego skarbnikiem); od 2001 roku jest członkiem Rady Szkół Katolickich, w latach 2013–2016 był jej wiceprzewodniczącym, a w latach 2013–2019 reprezentował radę na

spotkaniach międzynarodowych „European Committee for Catholic Education” w Brukseli (Belgia). Od 2001 roku jest diecezjalnym koordynatorem Dnia Papieskiego i przewodniczącym diecezjalnej komisji stypendialnej Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”. Od 2004 roku jest członkiem zespołu redakcyjnego „Ateneum Kapłańskiego”, a od 2005 roku również członkiem Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce (od roku 2016 pełni funkcję skarbnika). Autor wielu artykułów naukowych i popularnonaukowych, haseł, recenzji, sprawozdań i homilii. Redaktor i współautor: *Wiara i świadectwo Apostołów Piotra i Pawła*, Ciechocinek 2000 oraz *Rocznik Publicznego Gimnazjum i Publicznego Liceum Ogólnokształcące im. ks. Jana Długosza we Włocławku*, t. 1, Włocławek 2002; *Rocznik Publicznego Gimnazjum i Publicznego Liceum Ogólnokształcące im. ks. Jana Długosza we Włocławku*, t. 2, Włocławek–Pelplin 2003; *Rocznik Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku*, t. 3–21, Włocławek 2004–2022. Ponadto redaktor i współautor: *Jan Paweł II – Apostoł jedności*, Pelplin 2003; *Jan Paweł II – Apostoł prawdy*, Włocławek 2005; *Jan Paweł II – Orędownik prawdy*, Włocławek 2005; *Jan Paweł II – Sługa miłosierdzia. (Pomoce katechetyczno-homiletyczne na Dzień Papieski)*, Włocławek 2006; *Jan Paweł II – obrońca godności człowieka*, Włocławek 2007. Awansował na nauczyciela mianowanego w 2000 roku, nauczycielem dyplomowanym został w 2003 roku. Otrzymał Medal Komisji Edukacji Narodowej przyznany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu (2003); medal za zasługi dla Zespołu Szkół Katolickich im. ks. Jana Długosza we Włocławku (2004). Kanonik honorowy Kapituły Uniejowskiej (2006–2013) oraz od 2013 roku prałat scholastyk Kapituły Bazyliki Katedralnej we Włocławku. Został wyróżniony w dziedzinie Edukacja w XVII edycji Nagród Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego (28 czerwca 2017). Otrzymał nagrodę Kujawsko-Pomorskiego Kuratora Oświaty za osiągnięcia w pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej (2020) oraz Medal Srebrny za Długoletnią Służbę (2020). • Por. P. Borto, *Kędziński Jacek*, [w:] *Leksykon teologii*

fundamentalnej, red. M. Rusecki, K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej, Lublin–Kraków 2002, s. 621; J. Kędzierski, *Wykładowcy teologii fundamentalnej*, [w:] *450 lat Almae Matris Vladislaviensis. Księga Jubileuszowa*, red. J. Szymański, Włocławek 2019, s. 91–105.

KLAWEK Aleksy – bibliista, filolog, orientalista, semitolog. Urodzony 11 maja 1890 roku w Rogoźnie k. Poznania. W 1909 roku wstąpił do seminarium duchownego w Poznaniu, a w 1913 roku przyjął święcenia kapłańskie w Gnieźnie. Po studiach teologicznych w Münster, Monachium, Berlinie i Wrocławiu uzyskał stopień doktora teologii w 1917 roku. Od 1918 wykładał Pismo Święte w Gnieźnie i w Poznaniu. W latach 1923–1939 był profesorem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Na początku drugiej wojny światowej został aresztowany i uwięziony w Poznaniu (do 1941 roku). W latach 1945–1954 kierował katedrą egzegezy Starego Testamentu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, którego w latach 1948–1952 był także dziekanem. Po jego likwidacji i przeniesieniu go w 1954 roku do Warszawy wykładał Stary Testament w krakowskim, śląskim i częstochowskim seminarium duchownym. Był także założycielem i redaktorem wielu czasopism teologicznych; w okresie lwowskim współpracował przy wydawaniu „Rocznika Orientalistycznego”, w 1923 roku objął redakcję „Przeglądu Teologicznego” (od 1931 roku – „Collectanea Theologica”); następnie w Krakowie wznowił czasopismo „Polonia Sacra” redagowane przez profesorów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1948 roku założył dwumiesięcznik „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, zostając jego redaktorem naczelnym do 1954 roku (później stale z nim współpracował), a także Wydawnictwo Mariackie. W okresie międzywojennym jako sekretarz generalny Polskiego Towarzystwa Teologicznego zakładał jego filie prawie we wszystkich diecezjach. Wychowawca wielu pokoleń egzegetów; jego prekursorskie idee biblijne, m.in. wskazywanie na nowe kierunki badań literackich nad Biblią, znalazły odbicie

w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w *Konstytucji o Objawieniu Bożym*. Był jednym z promotorów powstania *Biblii Tysiąclecia*. Zmarł 22 listopada 1969 roku w Katowicach.

- Por. W. Smereka, *Wybitny polski biblista – ksiądz Aleksy Klawek*, „*Analecta Cracoviensia*” 3 (1971), s. 7–19; J. Szczepaniak, *Aleksy Klawek (1890–1969)*, [w:] *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 489–495; B. Szier-Kramarek, *Klawek Aleksy*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lubin 2002, s. 88–89; A. Kordowisko, *Ks. prof. Aleksy Klawek (1890–1969) i jego wkład w rozwój biblistyki polskiej*, Kraków 2013.

KLIŚ Zdzisław – kapłan archidiecezji krakowskiej, historyk sztuki. Urodził się 9 listopada 1955 roku w Łodygowicach i tam spędził dzieciństwo. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Żywcu i zdaniu matury w 1974 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. 18 maja 1980 roku został wyświęcony na kapłana w katedrze na Wawelu. W latach 1983–1993 był katedralnym wikariuszem-podkustoszym, a następnie przez pięć lat proboszczem krakowskiej parafii św. Krzyża. Jako katedralny podkustosz podjął studia w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego pasją stała się nauka o sztuce, w szczególności – ikonografia. Jako teolog został historykiem sztuki i wniósł do teorii sztuki wiele uzasadnień wymagających teologicznego dopełnienia. Teologii przypomniał skarb bogatego materiału ikonograficznego – obrazów zapisanych na ścianach, witrażach i tryptykach. Wszystkie stopnie naukowe zdobywał na Uniwersytecie Jagiellońskim. W magisterium podjął temat *Zwiastowania Marii*, a w doktoracie *Bożego Narodzenia w polskiej sztuce średniowiecznej*. Kolejne dysertacje, habilitacyjna i profesorska, to *Ikonografia Pasji Chrystusa Pana w średniowiecznym malarstwie ściennym Europy Środkowej* oraz *Paruzja – przedstawienia Sądu Ostatecznego*. W roku śmierci ukazało się jego opracowanie cykliów paschalnych: *Wielkanoc w średniowiecznym malarstwie ściennym Europy środkowej*. W rezultacie Jego wytrwałych

starań uruchomiono w Papieskiej Akademii Teologicznej studia z historii sztuki. W Instytucie Historii Sztuki i Kultury Papieskiej Akademii Teologicznej (dziś Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) kierował Katedrą Historii Sztuki Starożytnej i Średniowiecznej. Kraków i Archidiecezja zawdzięczają mu cykl monografii o dziejach kościołów: św. Krzyża (trzy tomy!), św. Mikołaja, św. Marka, św. Floriana, św. Anny, bazyliki Ojców Franciszkanów, a także parafialnego kościoła w Niedzicy, wydawanych w Wydawnictwie UNUM Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Autorów dobierał rozważnie, sugerując im tematy zgodnie z założoną koncepcją. Potrafił zebrać razem i zainteresować tematem wielu wybitnych badaczy – teologów, historyków, architektów, konserwatorów, archeologów, historyków sztuki. Dlatego też każdy zredagowany przez niego tom zmieniał stan dotychczasowej wiedzy. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Mariologicznego oraz Polskiego Towarzystwa Teologicznego, gdzie do 2009 roku kierował Sekcją Sztuki Sakralnej. Z wyniszczającą chorobą nowotworową walczył przez wiele lat, wykazując nieprawdopodobny hart ducha. Zmarł 25 stycznia 2009 roku. Pozostawił znaczący dorobek naukowy. Liczne i ważne publikacje stawiają go obok takich księży historyków sztuki jak: Szczesny Dettloff, Janusz Stanisław Pasierb, Władysław Smoleń i Bolesław Przybyszewski. • Por. J. Urban, T. Węclawowicz, *Ksiądz profesor Zdzisław Kliś 9 listopada 1955–25 stycznia 2009*, „Rocznik Krakowski” 75 (2009), s. 215–216; *Limen expectationis. Księga pamiątkowa ku czci śp. ks. prof. dr. hab. Zdzisława Klisia*, red. J. Urban, A. Witko, Kraków 2012.

KOŃCZAK Adam Zygfryd – kapłan diecezji sandomierskiej, bibliista, dziekan kapituły katedralnej w Sandomierzu. Urodził się 11 maja 1941 roku w Mirocicach, w gminie Nowa Słupia. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu w latach 1959–1965. Święcenia kapłańskie przyjął 12 czerwca 1965 roku. Jako wikariusz posługiwał w parafii pw. św. Doroty w Zbelutce (1965–1966) oraz w parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

w Krynkach (1966–1970). Ukończył studia specjalistyczne z zakresu nauk biblijnych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, zwieńczone stopniem doktora teologii w 1974 roku. Następnie w latach 1976–1979 studiował na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, uzyskując tam stopień licencjata nauk biblijnych. Wieloletni wykładowca biblistyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu, w którym pełnił też funkcję prefekta (2005–2007) i wicerektora (2004–2005). Był członkiem oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. 1 września 2007 roku został mianowany wikariuszem biskupim ds. duszpasterstwa biblijnego oraz formacji biblijnej kapłanów diecezji sandomierskiej. W uznaniu zasług został odznaczony godnością kanonika honorowego (od 1983 roku), a następnie kanonika gremialnego (od 1994 roku) w kapitule katedralnej w Sandomierzu. Pełnił w niej funkcję: prałata scholastyka (od 2009 roku), prałata archidiakona (od 2010 roku) i dziekana (2011–2017). Zmarł 6 listopada 2021 roku.

KOŚLA Henryk Romuald OFM – kapłan w Zakonie Braci Mniejszych Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (ojców bernardynów), doktor habilitowany teologii dogmatycznej. Urodził się 25 marca 1959 roku w Radomiu. Do Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (ojców bernardynów) wstąpił 8 września 1981 roku. Profesję wieczystą złożył 4 października 1986 roku. W latach 1982–1988 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Bernardynów w Krakowie i Kalwarii Zebrzydowskiej, uzyskując stopień magistra teologii na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej. Świecenia kapłańskie otrzymał 11 czerwca 1988 roku z rąk administratora apostolskiego Benghazi i Tripolisu (Libia) bpa Giovanni Martinello OFM. W latach 1988–1994 odbył studia z teologii dogmatycznej na Pontificio Ateneo Antonianum w Rzymie, uzyskując stopień doktora na podstawie rozprawy zatytułowanej: *„Voluntas est pronicipium producendi amorem*

infinitum”. La „productio” e la „complacentia” nell’autocomunicazione divina secondo il B. Giovanni Duns Scoto. Po powrocie do kraju w latach 1994–1996 był wicemagistrem kleryków w Kalwarii Zebrzydowskiej i profesorem w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. W latach 1996–1999 był rektorem tegoż seminarium i gwardianem klasztoru seminaryjnego. W latach 1996–1999 oraz 2005–2014 był kierownikiem oddziału terenowego Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Kalwarii Zebrzydowskiej. W latach 1999–2005 pełnił urząd prowincjała Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny oo. Bernardynów w Polsce. Po ukończeniu kadencji prowincjała w 2005 roku został ponownie rektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Kalwarii Zebrzydowskiej. Urząd ten sprawował do 2014 roku. W latach 2008–2010 był przewodniczącym Konferencji Rektorów Seminariów Franciszkańskich afiliowanych do Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. W latach 2008–2010 oraz 2011–2014 był wiceprzewodniczącym Konferencji Rektorów Seminariów Diecezjalnych i Zakonnych w Polsce. 28 listopada 2011 roku Rada Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii dogmatycznej. W latach 2013–2018 był dyrektorem Ośrodka Studiów Franciszkańskich na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Od 2011 roku jest członkiem Towarzystwa Dogmatyków Polskich. W latach 2015–2020 pełnił funkcję sekretarza Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Jest wykładowcą teologii dogmatycznej na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II oraz w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej i Wyższym Seminarium Duchownym oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej.

KOZYRA Józef – kapłan archidiecezji katowickiej, biblista. Urodził się 8 września 1947 roku w Piekarach Śląskich. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył w 1972 roku w Wyższym

Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie i w tymże roku otrzymał święcenia kapłańskie. Do 1982 roku pracował jako wikariusz w Piekarach Śląskich, Jastrzębiu Zdroju i Bielsku-Białej. W latach 1982–1986 był katechetą, duszpasterzem i kapelanem Sióstr w Prywatnym Żeńskim Liceum Ogólnokształcącym Sióstr Urszulanek w Rybniku, a także kapelanem Klubu Inteligencji Katolickiej w Bielsku-Białej i w Rybniku, a od 1986 roku w Katowicach. W latach 1979–86 był duszpasterzem akademickim w Bielsku-Białej i w Rybniku. W latach 1980–2000 prowadził pracę naukowo-dydaktyczną w Diecezjalnym Studium Katechetycznym, a w latach 1980–1986 w Studium Pastoralnym Wydziału Teologicznego Akademii Teologii Katolickiej w Katowicach. W latach 1986–2000 pracował jako wykładowca w Eksternistycznym Studium Teologicznym Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Katowicach, w latach 1996–1998 w Eksternistycznym Studium Wydziału Społecznej Nauki Kościoła Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Katowicach, a w okresie 1992–2001 w Papieskim Instytucie Teologicznym w Bielsku-Białej. W 1972 roku w Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie uzyskał stopień licencjata kanonicznego z teologii biblijnej na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem o. prof. Augustyna Jankowskiego pt. *Aspekty teologiczne paruzji Chrystusa w 1 Kor 15*. W 1977 roku uzyskał stopień doktora teologii nauk biblijnych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie na podstawie dysertacji pisanej pod kierunkiem ks. prof. Kazimierza Romaniuka i o. prof. Hugolina Langkammera pt. *Kainotes. Idea nowości w NT*. W 1978 roku studiował na Papieskim Instytucie Biblijnym *Biblicum* w Rzymie, a w 1979 roku w *Studium Biblicum Franciscanum* w Jerozolimie. W roku 2002 na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku naukowego i dysertacji pt. *Jezus Chrystus jako Arche*. W latach 1986–2001 był wykładowcą nauk biblijnych w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach, agregowanym do Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 2001 roku pracował na Wydziale

Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w Zakładzie Teologii Biblijnej. W latach 2009–2015 zatrudniony był na stanowisku profesora nadzwyczajnego, a do 2012 roku był kierownikiem Zakładu Starego i Nowego Testamentu. Od początku swej pracy formacyjnej i pedagogicznej był związany z działalnością Polskiego Towarzystwa Teologicznego, które funkcjonowało jako oddział w Katowicach, z siedzibą w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach, pod przewodnictwem ks. dra Stefana Cichego, ówczesnego rektora. Oficjalnie na członka Polskiego Towarzystwa Teologicznego został przyjęty uchwałą zarządu w Krakowie 15 grudnia 1989 roku. Żywo uczestniczy w spotkaniach jego członków jako wykładowca i uczestnik otwartych wykładów naukowych. Cieszy się z pracy naukowo-dydaktycznej i z możliwości dzielenia się wiedzą. Organizuje liczne pielgrzymki śladami Chrystusa w Ziemi Świętej i śladami św. Pawła w Turcji, Grecji, Italii oraz pielgrzymki do sanktuariów, szczególnie maryjnych w Polsce, w Europie i poza Europą (Afryka, Azja, Australia, Ameryka Południowa i Północna). Uczestniczył w licznych spotkaniach biblijno-ekumenicznych. Autor książek: *Jak powstały Ewangelie?*, Kraków 1992; *Jezus Chrystus jako APXH. Protologia chrystologiczna pierwotnej tradycji apostoelskiej Nowego Testamentu w interpretacji rdzenia arch*, Katowice 2001; *Geneza Ewangelii*, Katowice 2005; a także licznych artykułów naukowych, artykułów popularno-naukowych publikowanych w tygodnikach katolickich, recenzji. Jest także współautorem artykułów w *Słowniku biblijnym* oraz w *Encyklopedii dla dzieci i młodzieży*. Ma swój udział w tłumaczeniu *Biblii Paulińskiej* i w przygotowaniu Nowego Komentarza Biblijnego (2010). W tej serii wydał *List św. Jakuba. Wstęp, przekład z oryginału i komentarz*, Częstochowa 2011.

KRASIŃSKI Józef – infulat, profesor zwyczajny, doktor habilitowany, dogmatyk. Urodził się 21 lutego 1930 roku w Kazimierówce należącej do parafii Skaryszew (diecezja raddomska). Studia filozoficzno-teologiczne w latach 1950–1955 odbył w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu.

Święcenia kapłańskie przyjął 29 maja 1955 roku w katedrze sandomierskiej z rąk bpa Jana Kantego Lorka. Został skierowany na studia specjalistyczne w zakresie teologii dogmatycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 1958 roku obronił pracę doktorską pt. *Nauka teologiczna Piotra z Goniądza*, napisaną pod kierunkiem ks. prof. Wincentego Granata. Po nadaniu stopnia doktora otrzymał roczny wikariat i prefekturę w parafii św. Jana w Radomiu. W 1959 roku został skierowany do pracy w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu, gdzie przez przeszło 50 lat wykładał teologię dogmatyczną, ekumeniczną, apologetykę i liturgikę. Od 1989 roku był związany z Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie, a następnie po zmianach z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Wykładał również w Instytucie Teologicznym im. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu. Był także prefektem sandomierskich szkół średnich. W 1987 roku odbyło się jego kolokwium habilitacyjne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie w oparciu o dorobek naukowy i rozprawę *Przez teologiczne cnoty wiary, nadziei i miłości ku cywilizacji miłości* nadano mu stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych. W listopadzie 1998 roku otrzymał od prezydenta RP tytuł naukowy profesora nauk teologicznych. Był członkiem oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Dorobek naukowy księdza profesora obejmuje kilkaset artykułów naukowych, kilkadziesiąt książek, redakcje „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” w latach 1982–2018, „Studiów Sandomierskich” oraz „Kalendarza Liturgicznego Diecezji Sandomierskiej” (1982–1992). Wypromował 40 doktorów, pełnił funkcję recenzenta w licznych postępowaniach awansowych. W latach 1977–1982 pełnił funkcję dyrektora Wydziału Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu oraz był Diecezjalnym Duszpasterzem Trzeźwości. Od 1963 roku przez wiele lat posługiwał również jako kapelan Domu Prowincjalnego Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny w Sandomierzu. Otrzymał nominacje na kanonika honorowego (1976), następnie gremialnego (1977), prałata (1989) i prałata dziekana (1994) Sandomierskiej Kapituły

Katedralnej. W 1995 roku został kapłanem honorowym Jego Świątobliwości, a w 2002 roku protonotariuszem apostolskim (infułatem). Odznaczony został Medalem Komisji Edukacji Narodowej i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 30 sierpnia 2022 roku w Sandomierzu.

KREMPA Bogdan – kapłan diecezji sandomierskiej, teolog, duszpasterz, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu oraz Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym we Lwowie i Instytucie Teologicznym im. św. abpa Józefa Bilczewskiego we Lwowie, proboszcz parafii pw. św. Mikołaja w Łoniowie, doktor teologii ze specjalizacją w zakresie historii Kościoła. Urodził się 25 kwietnia 1971 roku w Mielcu. Uczęszczał na studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu (1990–1992), studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu (1992–1996), studia licencjackie (*maîtrise*) w Institut Catholique de Paris (1997–2000), studia doktoranckie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (2000–2002). Święcenia kapłańskie przyjął 1 czerwca 1996 roku z rąk bpa Wacława Świerzawskiego. Był wikariuszem w parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski w Nowej Dębie (1996–1997), prefektem i wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu (2000–2004), duszpasterzem akademickim na Wydziale Zamiejscowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli (2004–2008), wykładowcą na Wydziale Zamiejscowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli (2004–2013), diecezjalnym wizytatorem katechetycznym (2008–2012), dyrektorem Wydziału Nauki i Wychowania Katolickiego Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (2012–2018), współorganizatorem Festiwalu Kultury Chrześcijańskiej EUTRAPELIA, wykładowcą w Instytucie Teologicznym im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu, od 2012 roku wykładowcą w Metropolitalnym Wyższym Seminarium Duchownym we Lwowie i Instytucie Teologicznym im. św. abpa Józefa Bilczewskiego we Lwowie (obecnie wykłada patrologię i teologię patrystyczną). Od 2018 jest proboszczem parafii

pw. św. Mikołaja w Łoniowie, od 2021 roku dziekanem dekanatu koprzywnickiego. Sekretarz oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Kanonik Kapituły Katedralnej w Sandomierzu. Publikacje: *Obraz człowieka Bożego w „Enarrationes in Psalmos” św. Augustyna*, Stalowa Wola 2007; *Pomoc jako zachowanie prospołeczne*, red. T. Zbyrad, B. Krempa, Lublin 2012, *La vocation à la prêtrise est-elle traditionnelle*, „Vox Patrum” 28 (2008) t. 52, s. 531–537; *Jan Paweł II – auctoritas moralis dla ludzi młodych XXI wieku*, [w:] *Przemiany wartości i stylów życia w ponowoczesności*, red. J. Daszykowska, M. Rewera, Warszawa 2010, s. 78–87; *L’Eucharistie chez Saint Irénée de Lyon*, [w:] *Fructus Spiritus est Caritas. Księga Jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 211–215; *Jan Paweł II – ostrzeżenie przed stosowaniem przemocy w życiu społecznym*, [w:] *Przemoc jako przedmiot rozważań i badań*, red. W. Sajdek, J. T. Mróz, Lublin 2013, s. 35–42; *Starość jako „czas pomyślny” w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Cierpienie, umiowanie, śmierć: wyzwania i dylematy ludzkiego losu w kontekście sytuacji granicznych*, red. P. Dancák, M. Rembierz, R. B. Sieroń, Sandomierz 2013, s. 254–263; *Autorytet katechety w procesie resocjalizacji nieletnich w ośrodkach szkolno-wychowawczych*, [w:] *Resocjalizacja nieletnich. Aktualne dylematy instytucji resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2018, s. 125–135.

KROCZEK Piotr – kapłan diecezji bielsko-żywieckiej, wiceprezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się w 1975 roku w Cieszynie. Święcenia kapłańskie przyjął w 2000 roku. Magister teologii (Papieska Akademia Teologiczna, 2000); licencjat prawa kanonicznego (Papieska Akademia Teologiczna, 2001), doktor prawa kanonicznego (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2003), doktor habilitowany nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2011), doktor nauk teologicznych (Uniwersytet Opolski, 2017), doktor filozofii (Uniwersytet

Śląski, 2021), profesor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne (2020); członek Rady Doskonałości Naukowej od 2019 roku. Był wikariuszem w Milówce (2000–2002), wikariuszem w Kętach (2002–2016); sędzią w Sądzie Metropolitalnym w Krakowie od 2004 roku; wykładowcą na Papieskiej Akademii Teologicznej i Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie od 2004 roku, Kościelnym Inspektorem Ochrony Danych od 2018 roku, wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2018 roku. Publikacje: monografie i artykuły naukowe z prawa kanonicznego i prawa, m.in. *Zasada „clara non sunt interpretanda” w prawie kanonicznym*, Kraków 2005; *The Art of Legislation. The Principles of Lawgiving in the Church*, Kraków 2012; *Parafia w optyce katolickiej i luterańskiej. Studium teologiczno-prawne*, Kraków 2017; *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017; *Przetwarzanie danych osobowych przez podmioty Kościoła katolickiego w Polsce: transfer pomiędzy państwami*, Kraków 2020.

KRÓL Lech Stanisław – kapłan diecezji włocławskiej, teolog, duszpasterz, doktor habilitowany w zakresie teologii duchowości chrześcijańskiej, dyrektor administracyjny Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym, Sekcja św. Jana Chrzciciela w Warszawie, Studium Teologii we Włocławku; Wydział Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku i Toruniu. Od 2013 roku prezes Teologicznego Towarzystwa Naukowego Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, od 2022 roku wiceprezes Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Urodził się 20 stycznia 1952 roku we Włocławku, pochodzi ze starej wsi kujawskiej Kłobia k. Włocławka. Studiował w latach 1970–1976 w Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku (studia filozoficzno-teologiczne); w latach 1978–1980 uczęszczał na Studium Teologiczno-Pastoralne przy Wyższym Seminarium Duchownym we Włocławku (magisterium w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim); w latach

1990–1995 uczęszczał na studia licencjacko-doktoranckie z zakresu teologii duchowości w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie – magisterium i doktorat; w 2013 roku obronił rozprawę habilitacyjną na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Świecenia kapłańskie przyjął 30 maja 1976 roku w bazylice katedralnej we Włocławku z rąk bpa Jana Zaręby. Był wikariuszem i dekanalnym duszpasterzem młodzieży: w parafii Russocice k. Turka (1976–1980), w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Radziejowie Kujawskim (1980–1984); w parafii Świętej Rodziny z Nazaretu w Kaliszu – tu pełnił również rolę moderatora Ruchu „Światło-Życie” dla miasta Kalisza (1984–1988). W latach 1988–1993 był dyrektorem administracyjnym Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. W latach 1993–1995 przebywał na urlopie naukowym. W latach 1995–2019 był dyrektorem Domu Księży Seniorów we Włocławku i diecezjalnym referentem ds. księży seniorów (pełnił tę funkcję do 2008 roku). Objął kierownictwo duchowe sióstr zakonnych; w latach 1995–1998 był diecezjalnym ojcem duchownym kapłanów. Od 2018 roku diecezjalny dyrektor Unii Apostolskiej Kleru, a od 2020 roku diecezjalny referent życia konsekrowanego. W latach 2006–2014 był członkiem redakcji „Studia Włocławskie”; od 2015 roku redaktor naczelny „Studia Włocławskie”; autor około 60 artykułów naukowych z zakresu duchowości kapłańskiej, życia konsekrowanego i wiernych świeckich chrześcijan oraz wielu artykułów popularnonaukowych i popularnych, w tym m.in. *Charyzmat Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego. Studium teologicznoduchowe*, Włocławek 2012. Promotor około 30 magisteriów, recenzent kilku doktoratów. Kapelan honorowy Jego Świątobliwości, kanonik honorowy, następnie kanonik gremialny kapituły katedralnej we Włocławku.

KRÓLIKOWSKI Janusz – kapłan diecezji tarnowskiej, prof. nauk teologicznych, kierownik Katedry Teologii Dogmatycznej oraz Katedry Teologii Fundamentalnej i Ekumenizmu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana

Pawła II Sekcja w Tarnowie. Urodził się w 1962 roku w Mielcu. Pochodzi z parafii Chorzelów. Po zdaniu matury w 1982 roku w Zespole Szkół Zawodowych w Mielcu studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie. 12 czerwca 1988 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk abpa Jerzego Ablewicza, a następnie w latach 1988–1991 pracował jako wikariusz w parafii pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Gorlicach-Gliniku Małopolskim. W latach 1991–1995 studiował teologię systematyczną w Papieskim Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat pod kierunkiem prof. Josè Manuela Yanguasa. W latach 1995–1996 studiował w Papieskim Instytucie Wschodnim w Rzymie, uzyskując licencjat z kościelnych nauk wschodnich. W latach 1993–1995 studiował w Instytucie św. Tomasza przy Uniwersytecie Angelicum w Rzymie, uzyskując specjalizację z teologii św. Tomasza z Akwiny. 20 czerwca 2003 roku habilitował w zakresie teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W latach 1996–2009 był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Papieskim Uniwersytecie Świętego Krzyża w Rzymie. W roku akademickim 2000–2001 jako *visiting profesor* prowadził wykłady na Wydziale Filozofii Papieskiego Uniwersytetu Urbaniana w Rzymie. W 1997 roku został zatrudniony na stanowisku adiunkta w Instytucie Teologicznym w Tarnowie, który w 2004 roku został przekształcony w Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, przekształconej w 2010 roku w Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Od 1 lutego 2008 roku jest zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Prowadzi tam wykłady z trynitologii, eklezjologii, sakramentologii i mariologii. W latach 2014–2020 pełnił obowiązki dziekana Wydziału Teologicznego Sekcja w Tarnowie. Od 2010 roku wykłada też mariologię w Instytucie Maryjno-Kolbiańskim „Kolbianum” w Niepokalanowie, należącym do Wydziału Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Od 2005 roku pełni obowiązki kierownika Polskiego Towarzystwa Teologicznego Oddział w Tarnowie. Jest także członkiem

Międzynarodowej Papieskiej Akademii Maryjnej w Rzymie, Polskiego Towarzystwa Mariologicznego oraz Towarzystwa Teologów Dogmatyków. Od 2007 roku pełni funkcję redaktora naczelnego „Studiów Regionalnych”, a od 1997 roku sekretarza redakcji „Tarnowskich Studiów Teologicznych”. Pełni także obowiązki cenzora do oceny ksiąg treści religijnej (od 2000 roku), diecezjalnego referenta ds. ekumenizmu (od 2001 roku), członka Diecezjalnej Komisji Kanonizacyjnej (od 2014 roku) i konsultora Rady Naukowej Konferencji Episkopatu Polski (od 2014 roku). W latach 2007–2010 był członkiem Rady Naukowej przy Rzeczniku Praw Dziecka. W 2016 roku został mianowany prepozytem Kapituły Kolegiackiej pw. Matki Bożej Różańcowej w Bochni. Autor licznych publikacji teologicznych.

KUKŁA Andrzej CSsR – redemptorysta, doktor prawa kanonicznego, sędzia Sądu Metropolitalnego w Krakowie, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Tuchowie oraz Università della Svizzera Italiana w Lugano (Szwajcaria), asystent prokuratora generalnego redemptorystów (Rzym). Urodził się 21 lutego 1963 roku w Głogowie. Po maturze w I Liceum Ogólnokształcącym w Głogowie (1982) podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie. Pierwsze śluby zakonne złożył w 1984 roku, śluby wieczyste w 1988 roku, a święcenia kapłańskie przyjął w 1989 roku w Tuchowie z rąk bpa Jerzego Ablewicza. Przez pierwsze dwa lata kapłaństwa pracował jako katecheta w Szczecinku. W 1991 roku rozpoczął studia z prawa kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie, które ukończył zdobywając stopień doktora prawa kanonicznego. Pracę doktorską pt. *Il capitolo provinciale dai Redentoristi*, napisał pod kierownictwem prof. Domingo Javiera Andresa CMF. W czasie studiów w Rzymie pełnił funkcję korespondenta Radia Maryja w Toruniu. W 1997 roku powołany na stanowisko ekonoma Warszawskiej Prowincji Redemptorystów. Funkcję tę pełnił do roku 2002. W 2001 roku ukończył Master of Business Administration w Wyższej Szkole

Biznesu – National Louis University w Nowym Sączu. Od 1997 roku wykłada prawo kanoniczne w Wyższej Szkole Biznesu w Tuchowie. Po zakończeniu kadencji ekonoma prowincji posługiwał przez cztery miesiące w Zamościu, po czym w 2002 roku został duszpasterzem akademickim we Wrocławiu. Posługiwał kolejno w Lugano w Szwajcarii, w Kopenhadze jako rektor Polskiej Misji Katolickiej, w Manville (NJ) w USA jako kapelan Somerset Medical Center w Somerville (NJ). W 2007 roku został przełożonym klasztoru redemptorystów w Krakowie i proboszczem Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Krakowie Podgórzu. O posłudze redemptorystów w Krakowie wiele napisano w publikacji pt. *Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Krakowie Podgórzu w dwudziestą rocznicę koronacji Cudownego Obrazu. Ludzie, miejsca, czasy, świadectwa, zdarzenia 1903–2014* (Kraków 2015), wydanej wraz z Dorotą Łukomską i Andrzejem Głucem. W 2008 roku został powołany na sędziego Sądu Metropolitalnego w Krakowie. Od 2009 roku wykłada prawo kanoniczne na Università della Svizzera Italiana w Lugano (Szwajcaria). W tym samym roku został kierownikiem Sekcji Prawa Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. W latach 2015–2023 posługiwał w Warszawie, gdzie zainicjował i prowadził comiesięczne duszpasterskie spotkania dla singli oraz był kapelanem Rady Rycerzy Kolumba. Nagrodzony medalem Najlepszego Kapelana Roku w Polsce w 2023 roku (m.in. za stworzenie w Warszawie w 2022 roku Centrum Miłosierdzia *Mercy Center of Knights of Columbus* dla dzieci i uchodźców z Ukrainy). Prowadzi misje i rekolekcje w Polsce i za granicą. Udziela się medialnie w radiu i telewizji. Od 2023 roku pełni funkcję asystenta prokuratora generalnego redemptorystów w Rzymie. W jego dorobku są m.in. takie publikacje, jak: *Il ruolo e le facoltà del Capitolo Provinciale dai Redentoristi* (Roma 2000); *The concept of the administrative act in CIC*, [w:] *La funzione amministrativa nell'ordinamento canonico*, red. J. Wroceński, Warszawa 2012, s. 1119–1130; *Un incubatore per la vita? I dilemmi della maternità surrogata*, „*Studia Redemptorystowskie*” 15 (2017), s. 283–304; „*Amoris*

laetitia”. *Accompagnare, discernere ed integrare la fragilità*, „*Studia Redemptorystowskie*” 16 (2018), s. 349–368; *La costituzione apostolica „Anglicanorum coetibus” e un nuovo modo di fare l’ecumenismo*, „*Studia Redemptorystowskie*” 17 (2019), s. 367–391; „*Talitha Kum*” jako zakonna awangarda w walce z *handlem ludźmi*, „*Studia Redemptorystowskie*” 19 (2021), s. 393–411.

KULIGOWSKI Roman – kapłan diecezji kieleckiej, doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Urodził się w 1948 roku w Sokołowcu. Absolwent Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach i Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie, adiunkt na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W 2005 roku uzyskał habilitację na Wydziale Teologicznym tejże uczelni. Autor artykułów z zakresu teologicznomoralnych aspektów dialogu z niewierzącymi oraz humanizmu chrześcijańskiego; wykładowca teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Duszpasterz Klubu Inteligencji Katolickiej w Kielcach od 16 marca 2016 roku. 15 lutego 2005 roku założył oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Kielcach i był jego pierwszym kierownikiem, wspierając miejscowe środowisko teologiczne we wszystkich aspektach związanych z jego aktywnością (organizacja konferencji, redakcja *Kieleckich Studiów Teologicznych*, publikacje). W latach 2008–2017 pełnił obowiązki wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego, opracowując programy badawcze realizowane następnie przez Towarzystwo.

KUMOR Bolesław Stanisław – urodził się 1 grudnia 1925 roku, zmarł 23 października 2002 roku; profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, historyk Kościoła. Po maturze w I Państwowym Gimnazjum i Liceum im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie (18 lipca 1947) odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie. Po święceniach kapłańskich (4 maja 1952) przez dwa miesiące

pełnił obowiązki wikariusza w Brzesku. Następnie skierowany został na studia specjalistyczne z zakresu teologii moralnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, wieńcząc je licencjatem. Dodatkowo z własnej inicjatywy podjął studia z historii Kościoła. W 1954 roku uzyskał doktorat na podstawie pracy poświęconej dziejom diecezji tarnowskiej, trzy lata później na Wydziale Nauk Humanistycznych zdobył stopień magistra nauk humanistycznych (1957). Po powrocie do Tarnowa pełnił obowiązki prefekta studiów w Seminarium Duchownym w Tarnowie, wykładowcy historii liturgii w Instytucie Teologicznym, opiekuna seminaryjnych zbiorów bibliotecznych oraz zastępcy dyrektora Archiwum Diecezjalnego (1955–1957). Mimo wielu obowiązków w rodzimej diecezji kontynuował pracę naukową, którą zaowocowała uzyskaniem stopnia doktora habilitowanego (1966). W 1969 roku został profesorem nadzwyczajnym, a w 1987 roku profesorem zwyczajnym. Przez wiele lat pełnił różne funkcje administracyjne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, w tym prodziekana Wydziału Teologii. Od 1967 roku związany był także z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Krakowie, a od 1983 roku z Papieską Akademią Teologiczną. Na obydwu uczelniach wypromował ponad 250 magistrów i 34 doktorów. Łącznie napisał 21 ocen profesorskich, 20 habilitacyjnych i 34 doktorskich. Należał do Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Naukowego w Sandomierzu, Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk, European Science Foundation. Był członkiem Rady Naukowej Polskiego Słownika Biograficznego oraz kierownikiem działu *Geografia i statystyka kościelna* w redakcji *Encyklopedii katolickiej*. Brał czynny udział w zjazdach historyków Kościoła, będąc dla nich wielkim autorytetem. Należał do redakcji wielu periodyków naukowych, m.in. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (1960), „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (1964), „Przeszość Demograficzna Polski” (1975), „Studia Polonijne” (1976), „Analecta Cracoviensia” (1980) i „Naszej Przeszłości” (1984). Angażował się również w pracę duszpasterską i był

kapłanem aktywnym w różnych parafiach zarówno w Polsce, jak i za granicą. Jego prace naukowe dotyczyły różnych okresów historii Kościoła od wczesnego średniowiecza aż po czasy współczesne. Za wkład w badanie historii Kościoła został uhonorowany różnymi nagrodami i tytułami, w tym Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1994).

- Por. S. Nabywaniec, *Ksiądz Bolesław Kumor – profesor Uniwersytetu, badacz dziejów, organizacji i ustroju Kościoła*, Kraków 1995; S. Nabywaniec, *Ksiądz Bolesław Stanisław Kumor jako profesor uniwersytetu i badacz dziejów organizacji i ustroju Kościoła – rys biograficzny*, „Roczniki Teologiczne” 43 (1996) z. 4, s. 9–12; S. Nabywaniec, M. Lignowski, *Bibliografia publikacji Księdza Profesora Bolesława Kumora i prac napisanych pod kierunkiem księdza profesora : (1956–1996)*, „Roczniki Teologiczne” 43 (1996) z. 4, s. 13–74; J. Mandziuk, *Kumor Bolesław*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, Warszawa 2006, s. 339–357; *Nobilissimo et bono magistro – księga pamiątkowa ku czci księdza infułata profesora Bolesława Kumora*, red. W. Bochnak, Legnica 2011; *Ksiądz profesor Bolesław Kumor 1925–2002 – historyk Kościoła i dydaktyk*, red. W. W. Żurek, Lublin 2018.

LIPIŃSKI Michał CM – kapłan Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, wicedyrektor Instytutu Teologicznego Księża Misjonarzy w Krakowie, wicedyrektor Wydawnictwa Instytutu Teologicznego Księża Misjonarzy, teolog (specjalizacja: teologia duchowości, obszar badań: historia duchowości, duchowość wincentyńska, duchowość maryjna, duchowość kapłańska, duchowość życia konsekrowanego), wykładowca teologii duchowości, katecheta w parafii pw. św. Wincentego à Paulo (2000–2001), redaktor naczelný tygodnika parafialnego „Dla Rodziny”; posługujący w Prowincji Węgierskiej Zgromadzenia Księża Misjonarzy (2001–2018); wychowawca w liceum i internacie prowadzonym przez Księża Misjonarzy w Szob (2001–2003), dyrektor seminarium wyższego i seminarium internum (nowicjatu) w Budapeszcie (2003–2006); duszpasterz parafii Najświętszego

Serca Pana Jezusa w Piliscsaba-Klotildliget, kapelan domu pomocy (2006–2007); proboszcz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Piliscsaba-Klotildliget (2007–2010). W latach 2007–2018 był moderatorem krajowego Rodziny Wincentyńskiej na Węgrzech. Dyrektor Kolegium św. Wincentego à Paulo w Piliscsacie w latach 2009–2018, dyrektor Seminarium Internum (nowicjatu) Zgromadzenia Księża Misjonarzy w latach 2018–2019 i 2021–2022, duszpasterz, rekolekcjonista, inspektor RODO Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy. Urodził się 31 marca 1974 roku w Pabianicach (województwo łódzkie); śluby wieczyste przyjął 8 grudnia 1998 roku w Krakowie, a święcenia prezbiteratu – 20 maja 2000 roku w Krakowie. Studiował w latach 1994–2000: studia magisterskie w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie afiliowanego do Papieskiej Akademii Teologicznej (praca pt. *Zagadnienie cierpienia u św. Teresy od Dzieciątka Jezus i Najświętszego Oblicza*); 2005–2009 – studia licencjacko-doktoranckie na Papieskiej Akademii Teologicznej (Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie); w lutym 2007 roku uczestniczył w kursie dla zajmujących się studiami wincentyńskimi w Paryżu. 19 grudnia 2008 roku uzyskał licencjat kanoniczny, a 29 listopada 2013 roku został doktorem teologii (tytuł dysertacji: *Mistagogiczna duchowość św. Wincentego à Paulo*). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2016 roku, przewodniczący sekcji teologii duchowości od 2020 roku. Publikacje: *Mistagogiczna duchowość św. Wincentego à Paulo*, Kraków 2014; *Remény a reménytelenségben. Főpásztorok a Kelet-Közép-Európai diktatúrákban. Stefan Wyszyński, Karol Wojtyła, Márton Áron, Mindszenty József*, [w:] *Boldog II. János Pál pápa – túl a remény határán*, red. K. Soós, I. Zombori, Budapest 2014; *A keresztény értelmiség fogalma és szerepe*, „Studia Vincentiana” 2016 nr 1–2; *Vincés lelkiiség legfőbb jellemzői*, „Studia Vincentiana” 2017 nr 1; *Szkaplerze Niepokalanego Serca Maryi i Męki Pańskiej. Cuda i łaski*, Kraków 2022; *Chwała bądź Bożemu Sercu. Rozważania na nabożeństwa czerwcowe*, Kraków 2023; *Nowenna o świętość kapłanów*, Kraków 2022; *Nowenna do św. Andrzej Boboli*,

Kraków 2023; *Nowenna do św. Idziego*, Kraków 2023; *Nowenna do błogosławionej rodziny Ulmów*, Kraków 2023; oraz książki z serii Twój patron: *Św. Anastazja*, Kraków 2022; *Św. Kamila*, Kraków 2022; *Bł. Piotr Jerzy Frassati*, Kraków 2022; *Bł. Carlo Acutis*, Kraków 2022; *Św. Adrian*, Kraków 2022; *Bł. Paulina Jaricot*, Kraków 2022; *Służebnica Boża Barbara Samulowska*, Kraków 2023; *Św. Judyta*, Kraków 2023; *Św. Oliwer*, Kraków 2023 i *Służebnica Boża Rozalia Celakówna*, Kraków 2023.

LISOWSKI Marian Piotr OFMConv. – franciszkanin konwentualny, teolog moralista. Urodził się 26 lipca 1919 roku w Strachocinie k. Sanoka. Po ukończeniu szkoły średniej w Niepokalanowie, w 1938 roku wstąpił do franciszkanów konwentualnych. Podczas okupacji odbył studia filozoficzne w Niepokalanowie (1940–1942), a teologiczne we Lwowie, Starej Wsi i Krakowie, gdzie 6 kwietnia 1946 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Przez rok pracował jako wikariusz w Jaworze, a następnie odbył studia specjalistyczne w zakresie teologii moralnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wieńcząc je w 1951 roku doktoratem teologii. W swoim zakonie pełnił funkcje magistra kleryków (1950–1956, 1959–1962) i rektora seminarium duchownego w Krakowie (1969–1971). Był członkiem rady prowincjalnej, sekretarzem prowincji (1962–1965) i prowincjałem (1965–1968). Uczestniczył w kapitule generalnej w Rzymie (1966 i 1969). Od 1950 roku wykładał teologię moralną w zakonnym seminarium w Krakowie; uczył też w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie (1964–1969), Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej (1969–1975) i w Seminarium Duchownym Ojców Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej (1973–1976). Ponadto w latach 1968–1973 prowadził wykłady zlecone z zakresu duszpasterstwa trzeźwości na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W latach 1957–1960 pełnił funkcję sekretarza Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Od 1968 roku był związany z Ośrodkiem Duszpasterstwa Trzeźwości w Zakroczymiu. W latach 1960–1965 był także

członkiem Komisji Episkopatu Polski. Zmarł 14 października 1991 roku w Krakowie. • Por. J. Mandziuk, *Lisowski Marian Piotr*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1995, s. 339; J. R. Bar, *Lisowski Marian*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 281.

MACIASZEK Paweł – kapłan archidiecezji częstochowskiej, doktor habilitowany nauk teologicznych. Urodził się 6 maja 1965 roku w Łodzi. Święcenia kapłańskie otrzymał 22 maja 1994 roku z rąk abpa Stanisława Nowaka. Studia i zdobyte stopnie: magister (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 1994) – nauki teologiczne w zakresie teologii moralnej; licencjat (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 1997) – nauki teologiczne w zakresie teologii moralnej; doktor nauk teologicznych (Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie, 2003) w zakresie teologii pastoralnej (liturgika); doktor habilitowany nauk teologicznych (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2014) – w dyscyplinie teologii pastoralnej, na podstawie osiągnięcia naukowego w postaci cyklu publikacji dotyczącego zagadnienia: *Media miejscem chrześcijańskiej formacji społeczeństwa*. Absolwent studiów podyplomowych w zakresie dziennikarstwa i komunikacji medialnej (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2011). Od roku akademickiego 2023–2024 adiunkt w Uniwersytecie Jana Długosza w Częstochowie; w latach 2017–2023 – adiunkt w Akademii Ignatianum w Krakowie (w latach 2019–2022 dyrektor Instytutu Dziennikarstwa); w latach 2012–2014 – wykładowca w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa); od roku akademickiego 2003–2004 do chwili obecnej – wykładowca liturgiki w Instytucie Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie; od lat związany pracą dydaktyczną z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2004 roku; kierownik oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Częstochowie w latach 2019–2021; w tym czasie

zorganizowane zostały: Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. *Aktualne wyzwania teologii* (9 maja 2019) i Ogólnopolskie Sympozjum Katechetyczne pt. *Eucharystia – tajemnica wyznawana* (30 listopada 2019). Ważniejsze publikacje to m.in. *Zbawienie człowieka w świecie kreowanym przez media. Głos pasterzy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2013; *W bliskości Boga. Jak żyć liturgią?*, Częstochowa 2012; *Poznać miłość i grzech z objawień Juliany z Norwich*, Częstochowa–Cambridge 2009; *Evangelization and Formation of Readers of the „Niedziela” Catholic Weekly in Its Local Edition. „Niedziela. Kościół nad Odrą i Bałtykiem”* (2016–2020), „Perspektywy Kultury” 41 (2023) nr 1, s. 289–306; *Wzorzec dziennikarza według przekazu tygodnika katolickiego „Niedziela”, „Perspektywy Kultury”* 38 (2022) nr 3, s. 425–441; *Repertuar muzyczny celebracji sakramentu małżeństwa. Aspekt medialny, kulturowy i liturgiczny*, „Collectanea Theologica” 90 (2020) nr 1, s. 119–146; *Description of culture in the media as a search for its true image*, „Perspektywy Kultury” 28 (2020) nr 1, s. 101–113; *Digital Communication in the Service of the Spiritual Life Development and Pastoral Activity of Local Communities of the Church of England*, „Media i Społeczeństwo” 9 (2018), s. 117–133.

MAJCHER Zdzisław – kapłan archidiecezji przemyskiej, prawnik, kanclerz kurii, oficjał sądu biskupiego, doktor prawa kanonicznego. Urodził się 15 stycznia 1929 roku w Bażanówce. W latach 1948–1953 studiował kierunek filozoficzno-teologiczny w Instytucie Teologicznym w Przemyślu przy Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu; w latach 1954–1958 uczęszczał na studia z prawa kanonicznego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1957 – magisterium i licencjat). W 1960 roku uzyskał stopień naukowy doktora prawa kanonicznego, rozprawą pt. *Powstanie i organizacja katedralnej kapituły przemyskiej obrządku łacińskiego od początku do soboru trydenckiego (1545–1563)*. Świecenia kapłańskie przyjął 21 czerwca 1953 roku z rąk bpa przemyskiego Franciszka Bardy. Był wikariuszem w parafii Szebnie k. Jasła

(1953–1954); w parafii Nehrybka k. Przemyśla (1968–1972). W latach 1958–2012 był pracownikiem kurii biskupiej na różnych stanowiskach: notariusz (1958–1970), obrońca węzła małżeńskiego (1964–2012), wicekanclerz (1970–1976), kanclerz (1977–1992), oficjał (1992–2005). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 26 lutego 1994 roku. Publikacje: *Wspomnienia związane z nominacją biskupa ordynariusza diecezji przemyskiej ks. dra Ignacego Tokarczuka*, „Nasz Przemyśl” 2018, wydanie specjalne 1 lutego 2008, s. 34–35. W 1970 roku był kanonikiem gremialnym kapituły katedralnej; w 1990 roku prałatem honorowym ojca świętego; w latach 2002–2004 dziekanem kapituły, a w latach 2004–2012 kanonikiem-emeryt. Zmarł 30 maja 2012 roku w Przemyślu.

- Por. T. Śliwa, *Sylwetki wybranych duchownych przemyskich. Słownik biograficzny*, Przemyśl 2021, s. 145–148.

MAJKRZAK Henryk SCJ – kapłan ze Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego, tomista. Urodził się 15 listopada 1955 roku w Łącku, k. Nowego Sącza. Po ukończeniu II Liceum Ogólnokształcącego w Nowym Sączu ukończył także Policealne Studium Hotelarsko-Turystyczne, a następnie pracował w Zakładzie Remontowo-Budowlanym oraz w Urzędzie Miejskim w Nowym Sączu. W lipcu 1979 roku rozpoczął postulat, pierwsze śluby zakonne złożył 21 września 1980 roku, a w 1985 roku przed święceniami diakonatu – śluby wieczyste. Święcenia kapłańskie przyjął 19 czerwca 1986 roku w kościele parafialnym w Stadnikach z rąk bpa Józefa Rozwadowskiego. W 1986 roku obronił pracę magisterską pt. *Nieszczęścia narodowe a Opatrzność Boża w „De civitate Dei” św. Augustyna*, której promotorem był ks. dr Jan Hojnowski SCJ. Studiował na Wydziale Filozoficznym Papieskiego Uniwersytetu św. Tomasza z Akwinu (*Angelicum*) w Rzymie. W 1990 roku miała miejsce obrona jego pracy doktorskiej z filozofii człowieka pt. *La dignità dell'uomo nel pensiero di san Tommaso d'Aquino (Godność człowieka w myśli św. Tomasza z Akwinu)*, promotorem był prof. Abelardo Lobato OP. 15 maja 1997 roku obronił pracę

licencjacką z teologii życia wewnętrznego pt. *Pokora chrześcijańska. Zarys historyczno-doktrynalny* w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, promotorem był prof. Dominik Wider OCD. 25 lutego 1999 roku obronił tamże pracę doktorską z teologii życia wewnętrznego pt. *Rola przyjaźni w życiu duchowym św. Augustyna*, promotorem był prof. Dominik Wider OCD. 28 kwietnia 2010 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego z teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego na podstawie rozprawy pt. *Antropologia integralna w „Sumie teologicznej” św. Tomasza z Akwinu*. Od roku 1991 prowadzi wykłady na Wydziale Filozoficznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignacjanum”, Karmelitańskim Instytucie Duchowości oraz w wyższych seminariach duchownych: księży sercanów, ojców reformatorów, ojców bernardynów, ojców kapucynów, franciszkanów konwentualnych i księży zmartwychwstańców. Prowadził lub prowadzi wykłady dla nauczycieli, polityków i innych grup społecznych w ramach Instytutu Edukacji Narodowej oraz Instytutu św. Jadwigi. Podejmuje także wykłady w ramach Naukowego Towarzystwa Tomistycznego (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) oraz Polskiego Towarzystwa św. Tomasza z Akwinu (Katolicki Uniwersytet Lubelski). Autor 142 publikacji, w tym 18 książek. Współpracował lub współpracuje m.in. z takimi czasopismami naukowymi: „Analecta Cracoviensia”, „Cywilizacja”, „Człowiek w Kulturze”, „Forum Philosophicum”, „Pietas et Studium”, „Quaestiones Selectae”, „Rocznik Tomistyczny”, „Studi Tomistici”, „Studia Spiritualitatis Marianorum”, „Studia Włocławskie”, „Symposium”, „Theofos” oraz „Zadania Współczesnej Metafizyki”. Opracował kilka haseł do *Powszechnej Encyklopedii Filozofii* i artykuły naukowe do książki pamiątkowej ku czci o. prof. dr hab. Stanisława Ziemiańskiego SJ i ks. prof. dr hab. Andrzeja Maryniarczyka. Publikował także artykuły popularyzujące zagadnienia z zakresu filozofii i teologii. Od 23 lutego 2011 roku jest kierownikiem Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Sekcja ta wydaje od roku 2015 rocznik naukowy „Theofos”.

który publikuje artykuły naukowe z zakresu filozofii, teologii oraz kultury. Od roku 1991 pracował jako Sekretarz Studiów w Wyższym Seminarium Duchownym w Stadnikach, dwa razy był przełożonym domu zakonnego i kilka razy zastępcą przełożonego oraz członkiem Rady Domowej. Pomagał w pracy duszpasterskiej na Białorusi, w Rosji i na Ukrainie, a w pracy misyjnej w Kazachstanie spędził ponad rok, głosząc tam rekolekcje dla sióstr zakonnych i pracując w różnych parafiach. W czasie studiów rzymskich i po ich ukończeniu chętnie podejmował zastępstwa duszpasterskie w USA, Anglii, Szkocji, Niemczech, Szwajcarii, Austrii i we Włoszech. W Polsce wygłosił dziesiątki rekolekcji parafialnych. Od 1 lipca 2017 roku pełni posługę duszpasterską w parafii księży sercanów w Sosnowcu.

MARECKI Józef – kapłan diecezji łuckiej, specjalista z zakresu historii najnowszej, represji Kościoła w XX wieku, wykładowca na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), kierownik kierunku archiwistyka, zarządzanie dokumentacją i infobrokerstwo, wykładowca w wyższych seminariach duchownych afiliowanych do Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła w Krakowie, członek kolegium Instytutu Pamięci Narodowej, członek Rady Archiwalnej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, profesor zwyczajny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Urodził się 31 stycznia 1957 roku w Krośnie, w rodzinie robotniczej. W latach 1980–1986 uczęszczał na studia filozoficzno-teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a w latach 1988–1992 na studia doktoranckie w Papieskiej Akademii Teologicznej. Święcenia kapłańskie przyjął 28 maja 1986 roku z rąk bpa Kazimierza Górnego. Był wikariuszem w parafii pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Stalowej Woli (1986–1988). Był wykładowcą historii Kościoła w: Wyższym Seminarium Duchownym Kapucynów w Krakowie (1992–2005), Wyższym Seminarium Duchownym Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej (1993–2005), Wyższym Seminarium Duchownym Paulinów

w Krakowie (2000–2006), Wyższym Seminarium Duchownym Zmartwychwstańców w Krakowie (2003–2006); Wyższym Instytucie Kultury Religijnej w Krakowie (1996–1997). Prowadził wykłady z teologii i życia ascetycznego: w junioracie zakonnym kapucynów w Stalowej Woli-Rozwadowie (1997–2000) oraz w junioracie zakonnym kapucynów w Krakowie (2003–2005). W latach 1994–1999 wykładał w Studium Apostolstwa Świeckich w Krakowie; a w latach 1990–1994 był wykładowcą, asystentem, a następnie adiunktem Katedry Historii Najnowszej Kościoła w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (1995–2001); od 2001 roku kierownik Katedry Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki na Wydziale Historii Kościoła (od 1 października 2008 roku: Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego) Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (od 1 października 2009 roku: Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II); obecnie Katedra Archiwistyki. Kierownik Studium Archiwistycznego na Wydziale Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w latach 2002–2008. Koordynator współpracy Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiej Akademii Teologicznej z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu w Preszowie – Słowacja (2007–2010); od 2007 roku kierownik Studium Archiwistyczno-Bibliotekoznawczego na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (od 1 października 2009 roku: Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II); od 2007 kierownik Podyplomowego Studium z Archiwistyki i Bibliotekoznawstwa na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (od 1 października 2009 roku: Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II); od 2007 roku kierownik specjalności „Archiwistyka” na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (od 1 października 2009 roku: Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II). W latach 1998–2004 wykładowca w Instytucie Franciszkańskim w Krakowie (obecnie jest to Ośrodek Studiów Franciszkańskich przy Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie). W latach 2004–2006 wykładowca w Podyplomowym Studium

Archiwistyki Kościelnej – Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. Kustoszu zabytków krakowskiego klasztoru kapucynów (1988–2000); sekretarz Towarzystwa Ratowania Kaplicy Loretańskiej (1988–2000); archiwariusz Krakowskiej Prowincji Kapucynów w Krakowie (1990–2006); *vicepostulator adiunctus* Sługi Bożego o. Serafina Kaszuby (1992–1996); sekretarz Wyższego Seminarium Duchownego Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie (1992–1995). Od 1992 roku członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w latach 1996–2008 wiceprezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego; kierownik Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego w latach 1992–1996, 2002–2017. Od 1995 roku kapelan Związku Sybiraków – oddział Kraków. Kierownik Zespołu Badawczego Heraldyki Kościelnej przy Polskim Towarzystwie Teologicznym (1998–2004, 2007); kapelan Związku Piłsudczyków – Kraków (1999–2002). Od 1998 roku jest członkiem Podkarpackiego Towarzystwa Historycznego, od 2001 roku – członkiem zarządu. W latach 1999–2002 założył „Głos Ojca Pio” i był jego redaktorem naczelnym. Od 2004 roku jest członkiem Komisji Historycznej Polskiej Akademii Nauk oddział w Katowicach, w latach 2006–2022 był zastępcą kierownika; w latach 2004–2010 był redaktorem serii wydawniczej *Textus et Studia. Series Nova*. Redaktor biuletynu Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych „*Archiva Ecclesiastica*” (2004–2008), od 2008 roku członek redakcji. Od 2004 roku członek Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych, wiceprezes w latach 2004–2008, prezes w latach 2008–2012; od 2004 roku członek Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział Kraków oraz Zespołu Specjalistów ds. Archiwaliów przy Kościelnej Komisji Konkordatowej. W latach 2004–2016 główny specjalista OBEP IPN Kraków – pracownik Instytutu Pamięi Narodowej; od 2006 roku kapelan 106 DP Inspektorat Maria. W latach 2008–2013 członek Rady Naukowej Muzeum w Nowym Sączu, pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego w latach 2008–2013. Członek Rady Archiwalnej przy Naczelnym Dyrektorze Archiwów Państwowych (nominacja w 2009 roku); członek Instytutu Badań Kościelnych (powołanie w 2009 roku),

zastępca dyrektora (nominacja w 2010 roku); członek Zespołu ds. Nagród przy Prezesie Rady Ministrów (2016); członek Rady Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (2016–2019, 2019–2022); członek Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej (2016); członek Rady Naukowej Muzeum w Miechowie od 2021 roku. Autor 62 publikacji książkowych (w tym 37 pod redakcją) oraz 420 artykułów naukowych i popularnonaukowych oraz haseł encyklopedycznych i biogramów tematycznie związanych z dziejami historii najnowszej i represji Kościoła katolickiego w XX wieku oraz naukami pomocniczymi historii: archiwistyką, źródłoznawstwem. Wśród wydanych publikacji są m.in. *Leksykon godeł zakonnych*, Łódź 1994 (współautor W. Kolak); *Zakony w Polsce*, Kraków 2000; *Zakony pod presją bezpieki. Aparat bezpieczeństwa wobec wspólnot zakonnych na terenie województwa krakowskiego 1944–1975*, Kraków 2009; *Jak czytać wizerunki świętych? Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009 (współautor Lucyna Rotter). Otrzymał odznaczenie krzyżem Sybiraków; Medal Komisji Edukacji Narodowej (2006), nagrodę Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej za działalność naukową (2007), odznakę 106 Dywizji Piechoty AK – Inspektorat Maria (2008), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2017), nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za całokształt dorobku (2019), odznakę 75. rocznicy utworzenia Zrzeszenia „WiN” (2020), nagrodę „Feniks Specjalny” za działalność naukową i publicystyczną od Stowarzyszenia Wydawców Katolickich (2020), medal złoty za długoletnią służbę (2022), medal *Pro Patria* (2023).

MIESZCZAK Stanisław – sercanin, doktor teologii, liturgista. Urodził się w 1953 roku. Swoją edukację szkolną rozpoczął w szkole podstawowej w Łodygowicach i kontynuował w Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika w Żywcu. Po zdaniu matury w 1972 roku wstąpił do Zgromadzenia Księża Najświętszego Serca Jezusowego. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył w Wyższym Seminarium Misyjnym Księża Sercanów w Stadnikach i tam w 1979 roku został wyświęcony na kapłana. Po dwóch latach pracy duszpasterskiej na parafii

podjął studia specjalistyczne w Pontificio Istituto Liturgico San Anselmo w Rzymie, które ukończył licencjatem z teologii w 1984 roku. Praca licencjacka i doktorska powstała na bazie badań nad hymnami liturgicznymi tradycji bizantyjskiej. Doktorat obronił w 2011 roku na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II. Od 1984 roku pracował jako wychowawca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Sercanów w Stadnikach oraz jako wykładowca liturgiki. Od 1999 roku prowadzi zajęcia także w Archidiecezjalnej Szkole Muzycznej w Krakowie, potem także na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II. Liturgikę wykładał także w seminariach duchownych Księży Zmartwychwstańców i Ojców Karmelitów Bosych, w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego i w Archidiecezjalnej Szkole Muzycznej im. ks. kard. Franciszka Macharskiego. Od wielu lat jest członkiem Komisji Liturgicznej Archidiecezji Krakowskiej, członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego i kierownikiem Sekcji Liturgicznej tegoż towarzystwa. W latach 2010–2017 był asystentem kościelnym Międzynarodowej Federacji Pueri Cantores, a wcześniej także asystentem kościelnym Polskiej Federacji Pueri Cantores. Był odpowiedzialny za zorganizowanie i przeprowadzenie wielu ważnych celebracji liturgicznych w archidiecezji krakowskiej, a przede wszystkim za część liturgiczną pielgrzymki Jana Pawła II do Polski w 2002 roku, pielgrzymki Benedykta XVI w Polski (szczególnie za jej część krakowską) w 2006 roku oraz za część liturgiczną Światowych Dni Młodych w Krakowie w 2016 roku. Jest zaangażowany w formację liturgiczną Nadzwyczajnych Szafarzy Komunii Świętej i animatorów liturgicznych w Ruchu Światło-Życie. Od 2000 roku był także moderatorem Archidiecezjalnej Diakonii Liturgicznej w Krakowie. W tym czasie pełnił kilka razy obowiązki przełożonego wspólnot sercańskich, spowiednika sióstr zakonnych oraz rekolekcjonisty. Przedmiotem jego badań naukowych są historyczne uwarunkowania rozwoju form liturgicznych, szczególnie w relacji między tradycją rzymską i bizantyjską. W 2018 roku został mianowany przez bpa Romana Pindla postulatorem do beatyfikacji

i kanonizacji księdza prałata Jana Marszałka i prowadzi prace przygotowujące do oficjalnego rozpoczęcia tego procesu. Niektóre publikacje: *Ksiądz Jan Marszałek – mądry duszpasterz czasu przemian*, [w:] *Ks. Jan Marszałek – człowiek mądrej wierności*, red. A. Świerczek, Kraków 2021, s. 91–140; *Odkrywając bogactwo Eucharystii*, „*Studia Włocławskie*” 23 (2021), s. 267–283; *Formy i treści teologiczne niektórych nabożeństw w Kościele katolickim*, [w:] *Nabożeństwo chrześcijańskie*, red. W. Przyczyna, A. Sieradzka-Mruk, Tarnów 2021, s. 31–52; *Piękno liturgii a miłość Chrystusa*, „*Symposium*” 22 (2018) nr 2 (35), s. 77–91; *The message of WYD liturgy Krakow 2016*, [w:] J. Stala, P. Guzik, *World Youth Day 2016 Krakow. The School of Faith and Humanity*, Kraków 2018, s. 213–230; *Czcząc świętych, wielbimy Boga. Przejawy kultu świętych w Kościele*, „*Msza Święta*” 2 (2019), s. 6–11; *Kult Przenajświętszej Trójcy, Najświętszej Maryi Panny i Świętych w rozwoju historycznym. Refleksja teologiczna*, [w:] *Zagadnienie kultu publicznego i kultu prywatnego w praktyce kanonizacyjnej*, red. S. Praškiewicz, Kraków 2017, s. 13–48.

MOJŻESZKO Andrzej – kapłan diecezji bielsko-żywieckiej, proboszcz parafii Opatrzności Bożej w Bielsku-Białej. Urodził się 10 grudnia 1964 roku. Pochodzi z parafii Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Dobczycach. Święcenia kapłańskie przyjął w katedrze wawelskiej z rąk kard. Franciszka Macharskiego w 1989 roku. W 2000 roku uzyskał stopień doktora nauk teologicznych w oparciu o pracę pt. *Idea miłosierdzia Bożego w Mszale Rzymskim Pawła VI*. Przez wiele lat pełnił obowiązki wicerektora Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Od 2011 roku jest proboszczem parafii Opatrzności Bożej w Bielsku-Białej. Autor m.in. *Zamienić słowo w czyn: misteria*, Kraków 2002; *Na polskim szlaku św. Jakuba*, Kraków 2009. W latach 1997–2015 pełnił obowiązki skarbnika w zarządzie Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

MORAWIEC Edmund CSsR – redemptorysta, filozof, profesor doktor habilitowany. Urodził się 29 października

1930 roku w Lgoczance (diecezja częstochowska), pierwsza profesja 4 października 1950 roku, święcenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1957 roku. Studiował na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, otrzymując w 1961 roku stopień magistra filozofii w zakresie metafizyki, na podstawie pracy pt. *Rola intuicji w uznawaniu zdań filozoficznych u Kartezjusza*. W 1964 roku uzyskał stopień naukowy doktora filozofii w zakresie metafizyki na podstawie rozprawy pt. *Przedmiot a metoda w filozofii Kartezjusza*. Jesienią 1964 roku został zatrudniony w charakterze asystenta na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej w Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie. W 1971 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt. *Rola intuicji w przyjmowaniu założeń w metafizyce ogólnej u J. Maritaina*. W listopadzie 1971 roku otrzymał nominację na kierownika katedry metafizyki na wspomnianym wydziale. Tytuł profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych Rada Państwa nadała mu uchwałą z 16 października 1985 roku na podstawie monografii *W kierunku metafizyki egzystencjalnej*. Stanowisko profesora zwyczajnego w Akademii Teologii Katolickiej otrzymał w sierpniu 1993 roku. Był kierownikiem Sekcji Filozofii Bytu, Boga i Religii. Pełnił też wiele ważnych funkcji administracyjnych: prodziekan na Wydziale Filozofii, pełnomocnik rektora ds. młodzieży, sekretarz redakcji półrocznika wydziałowego „*Studia Philosophiae Christianae*”, zastępca redaktora naczelnego tegoż półrocznika, prorektor Akademii Teologii Katolickiej w latach 1987–1993, rzecznik Komisji Dyscyplinarnej ds. Pracowników Naukowych. Był wieloletnim członkiem Senackiej Komisji Wydawniczej. Należał do wielu towarzystw filozoficznych polskich i zagranicznych: Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Komitetu Nauk Filozoficznych Polskiej Akademii Nauk, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, International Society For Metaphysics, Union Mondiale Des Societé Catholique, Societé International Thomas D’Aquin oraz Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu. Od 1962 roku wykładał filozofię także w Wyższym

Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie i Krakowie. Otrzymał następujące nagrody i odznaczenia: nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki za osiągnięcia w dziedzinie badań naukowych; Srebrny Krzyż Zasługi (1974); nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za monografię pt. *W kierunku metafizyki egzystencjalnej* (1985), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1989), Krzyż Kawalerski *Polonia Restituta* (2000). Zmarł 11 lutego 2019 roku w Tuchowie. • Por. G. Polak, *Kto jest kim w Kościele katolickim?*, Warszawa 1996, 243–244; G. Polak, *Kto jest kim w Kościele?*, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 243; P. Mazanka, *Ojciec Profesor Edmund Morawiec – życie i działalność naukowa*, [w:] *Studia z filozofii Boga, religii i człowieka*, t. 1: *Filozofia i teologia w życiu człowieka*, red. P. Mazanka, Warszawa 2001, 24–28; *W trosce o dobrą filozofię. Księga pamiątkowa w 50. rocznicę święceń kapłańskich Ojca Profesora Edmunda Morawca CSsR*, red. M. Pawliszyn, M. Urban, Kraków 2007.

MOSKAŁA Kazimierz – kapłan archidiecezji krakowskiej, wieloletni sekretarz Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się 13 stycznia 1952 roku w Stanisławiu Dolnym. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk kard. Karola Wojtyły 22 maja 1977 roku w katedrze na Wawelu. Był wikariuszem w parafii świętych Apostołów Piotra i Pawła w Trzebini oraz św. Katarzyny w Krakowie. W latach 1984–1989 pełnił funkcję prefekta Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. W 1989 roku został mianowany notariuszem Kurii Metropolitalnej w Krakowie, a w latach 2004–2021 roku był jej wicekanclerzem. Pełnił również funkcję sekretarza w Radzie Krakowskiej Fundacji Centrum Informacji, Spotkań, Dialogu, Wychowania i Modlitwy w Oświęcimiu oraz redaktora pisma urzędowego Archidiecezji Krakowskiej *Notificationes*. W 2001 roku został kanonikiem Kapituły Kolegiackiej świętego Floriana w Krakowie. W latach 1987–2015 pełnił niestrudzenie obowiązki sekretarza Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Od 2015 roku był sekretarzem honorowym tej organizacji. Zmarł 30 lipca 2021 roku

w Kalwarii Zebrzydowskiej. Pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

MRÓZ Mirosław – kapłan diecezji toruńskiej, teolog, filozof, wykładowca Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; profesor teologii ze specjalizacją w zakresie teologii moralnej. Urodził się 16 kwietnia 1958 roku w Grudziądzu. W 1977 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Po dwóch latach studiów został oddelegowany do seminarium w Rzymie. W 1984 roku ukończył teologię, a w 1987 roku filozofię na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie. W latach 1989–1991 odbył stypendium w Westfälische Wilhelms University w Münster. Tam uzyskał doktorat z teologii i filozofii. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w 2001 roku na podstawie pracy pt. *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*. Świecenia kapłańskie przyjął w 1983 roku z rąk papieża Jana Pawła II w bazylice św. Piotra w Watykanie. W latach 1992–2001 prowadził wykłady z filozofii średnio-wiecznej i tomistycznej w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego z zakresu teologii moralnej został zatrudniony na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W latach 2001–2005 pełnił funkcję prodziekana, kierował także Zakładem Teologii Moralnej i Katolickiej Nauki Społecznej. Jego zainteresowania badawcze skupiały się na teologii moralnej, etyce, aretologii i myśli św. Tomasza z Akwinu. Publikacje: *Być i miłować. Studia nad myślą św. Tomasza z Akwinu o miłości*, Toruń 1999; *Człowiek w dynamizmie cnoty. Aktualność aretologii św. Tomasza z Akwinu w świetle pytania o podstawy moralności chrześcijańskiej*, Toruń 2001; *Mądrość życia. W szkole cnót chrześcijańskich*, Toruń 2003; *Tajemnica ludzkiej nieprawości. Aktualność nauki św. Tomasza z Akwinu o złu moralnym i wadach głównych*, Toruń 2010. Kanonik Kapituły Katedralnej Toruńskiej. Odznaczony Medalem

Srebrnym za Długoletnią Służbę. Zmarł 19 lipca 2023 roku, został pochowany 22 lipca 2023 roku na cmentarzu farnym w Grudziądzu.

NAPIÓRKOWSKI Andrzej OSPPE – paulin, profesor doktor habilitowany, eklezjolog. Urodził się w 1962 roku w Szczecinie. W 1988 roku uzyskał dyplom magistra filozofii (specjalizacja: psychologia) w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie na podstawie pracy pt. *Koncepcja duszy ludzkiej w myśli św. Augustyna*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. T. Wojciechowskiego. W maju 1989 roku uzyskał stopień licencjata filozofii na tejże uczelni. W 1990 roku po przedłożeniu pracy pt. *Ujęcie nieomyślności Kościoła przez H. Friesa w świetle eklezjologii fundamentalnej A. Langa*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. A. Kubiś, przyznano mu stopień magistra teologii. Za rok później stopień licencjata teologii na podstawie pracy pt. *Ujęcie wiary przez Magisterium Kościoła i w «Istocie katolicyzmu» Karla Adama*. Studia specjalistyczne odbył w Niemczech (Tybinga, Ratyżbona) i uwieńczył je doktoratem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu w Ratyżbonie na podstawie pracy *Schrift-Tradition-Kirche. Glaubensquelle in M. J. Scheebens theologischer Erkenntnislehre* (Frankfurt a. M. 1996, ss. 295). W ramach przygotowań do rozprawy habilitacyjnej odbył sześciomiesięczny *recherche libre* zarówno na Papieskim Uniwersytecie *Gregorianum* w Rzymie (1994), jak i w Bossey oraz w Genewie (Szwajcaria) przy Światowej Radzie Kościołów (2000). Habilitował się na podstawie rozprawy pt. *Bogactwo łaski a nędza grzesznika. Zróżnicowany konsensus teologii katolickiej i luterńskiej o usprawiedliwieniu* (Kraków 2000, ss. 404). 1 października 2004 roku objął stanowisko profesora nadzwyczajnego na Wydziale Teologicznym w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a w 2006 roku otrzymał tytuł profesora. W 1983 roku wstąpił do Zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika; 22 września 1989 złożył profesję wieczystą na Jasnej Górze w Zakonie Paulinów, gdzie też 19 maja 1990 otrzymał święcenia kapłańskie. W latach

2002–2008 pełnił odpowiedzialną funkcję rektora Wyższego Seminarium Duchownego Ojców Paulinów w Krakowie oraz przeora klasztoru paulinów Na Skałce w latach 2002–2008. Od 1996 roku pracuje w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (od 2009 roku: Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II), gdzie na Wydziale Teologii od marca 2001 roku kieruje Katedrą Eklezjologii, a od 2020 roku jest dyrektorem Instytutu Teologii Fundamentalnej, Ekumenii i Dialogu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Jako teolog specjalizuje się zwłaszcza w eklezjologii integralnej (fundamentalnej i dogmatycznej). Jego badania naukowe można uszeregować w pięć kręgów tematycznych: (1) eklezjologia i chrystologia; (2) zagadnienia ekumeniczne w szerokim ujęciu; (3) mariologia; (4) dialog katolicko-luterański, problematyka wolności, łaski, usprawiedliwienia; (5) tematyka pastoralna i okolicznościowa. Do jego osiągnięć naukowych trzeba zaliczyć w obrębie eklezjologii wypracowanie całościowej eklezjogenezy, zwłaszcza z uwzględnieniem wykształcania się Kościoła w okresie starotestamentalnym. Pisał wielokrotnie o tzw. pięciu etapach Kościoła, ukazując Kościół jako misterium, które wciąż trwa i się rozwija. Do innych jego osiągnięć należy też opracowanie piątego znamienia Kościoła – maryjnego. W swoich monografiach postulował uzupełnienie czterech klasycznych znamion (jeden, święty, powszechny i apostołski) o znamię maryjności. *Maryja w Kościele i Kościół w Maryi*. Również jego przyczynkiem naukowym jest rozwinięcie pojęcia objawienia o aspekt antropologiczny. Analizując bardziej szczegółowo jego całościowy dorobek naukowy, można wyodrębnić następujące zagadnienia: myśl katolicka (Matthias Scheeben, Joseph Ratzinger) i ewangelicka (Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer) w zakresie eklezjologii i soteriologii; soteryjne aspekty eklezjologii; koncepcja Kościoła jako personalnej wspólnoty (*communio*); istota teologicznej refleksji w formule: uczłowieczyć Boga (Jezus Chrystus), aby przebóstwić człowieka (Maryja). Jego dorobek obejmuje ponad 200 publikacji, ponadto książki własne – 25, książki redagowane – 12 oraz książki współredagowane – 13. Wypromował 12 doktorów,

kilkudziesięciu magistrów i licencjatów. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie od 1998 roku, w latach 2002–2007 kierownik Sekcji Apologetyczno-Religioznawczej; członek Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk, Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej, *The European Society for Ecumenical Research* „Societas Oecumenica”, Europejskiego Stowarzyszenia Teologów Katolickich. Od 2012 roku w Międzynarodowej Akademii Bożego Miłosierdzia w Krakowie (promocja św. Jana Pawła II i św. Faustyny jako doktorów Kościoła). Jest członkiem Rycerstwa Jasnogórskiej Bogarodzicy, honorowym Bratem Krakowskiego Bractwa Kurkowego. Oprócz działalności naukowej udziela się również aktywnie na polu duszpasterskim, wygłaszając wiele homilii, okolicznościowych kazań i prelekcji. Prowadził rekolekcje dla kapłanów. Był wielokrotnym przewodnikiem grup w pielgrzymkach pieszych do maryjnych sanktuariów w Polsce i USA. Reaktywował skałeczne Bractwo Aniołów Stróżów i był jego pierwszym moderatorem (2005–2008). Posługiwał wspólnotom neokatechumenalnym (1998–2000). Będąc rektorem bazyliki Na Skałce – wraz ze swoimi podprzeorami o. Arnoldem Chrapkowskim i o. Robertem Jasiulewiczem – przeprowadził znaczące programy duszpasterskie – *Rok Stanisławowski*, *Rok Aniołów*, *Rok Wielkich Polaków*. W czasie swojego przeoratu zainicjował i uwieńczył budowę *Olta-rza Trzech Tysiącleci*, dzięki fundatorom państwu Lucynie i Piotrowi Skalskim. Jako kapłan sprawuje Eucharystię, głosi słowo Boże, posługuje w konfesjonale, jest kierownikiem duchowym wielu osób. Sprawuje coniedzielną Mszę Świętą o godz. 17.30 w krakowskim kościele Na Skałce. Został odznaczony medalem Towarzystwa Pamięci Narodowej im. Józefa Piłsudskiego (2003); srebrnym medalem *Labor Omnia Vincit* poznańskiego Towarzystwa im. Hipolita Cegielskiego za „krzewienie idei pracy organicznej” (2005), medalem św. Jadwigi Śląskiej (2006), złotym medalem 750-lecia lokacji Miasta Krakowa (2007) przyznany przez radę miasta Krakowa oraz srebrnym medalem Krakowskiego Bractwa

Kurkowego (2007); statuetką Hipolita Cegielskiego dla Lidera Pracy Organicznej (2008), „Guzem Oracewicza” przez króla kurkowego Tadeusza Rysia (2008); nagrodą specjalną „Anioł Ziemi Sądeckiej” Światowego Stowarzyszenia Kultury Chrześcijańskiej im. Jana Pawła II w Krynicy Zdroju (2010); nagrodą rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II za osiągnięcia w pracy naukowo-dydaktycznej i organizacyjnej (2013, 2017); nagrodą jubileuszową z okazji 25-lecia pracy zawodowej Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II (2015). Otrzymał Medal Komisji Edukacji Narodowej (2017), nagrodę „Feniks” w kategorii nauk kościelnych za książkę *Maryja jest piękna*. W 2018 roku został odznaczony przez prezydenta RP złotym krzyżem zasługi. W 2019 roku otrzymał medal królewski Towarzystwa Strzeleckiego od króla Bractwa Kurkowego Adama Rajpolda. Doradca Ministra Edukacji i Nauki w latach 2021–2023 jako ekspert w zakresie programu *Nauka dla Społeczeństwa*.

NOWICKI Andrzej – kapłan archidiecezji katowickiej, doktor habilitowany, kanonik honorowy. Urodził się 5 kwietnia 1961 roku w Bytomiu. Po ukończeniu szkoły średniej, rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach, które zakończył przyjęciem święceń prezbiteratu 31 stycznia 1987 roku z rąk ks. abpa Damiana Zimonia oraz stopniem magistra teologii. W 1996 roku został mianowany prefektem w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach, a w roku 2001 jego wicerektorem. Oprócz funkcji wicerektora, którą pełnił przez 16 lat, był także wykładowcą w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym, w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i w Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 2001 roku jest kierownikiem Oddziału Katowickiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. Pełni także funkcję sekretarza Walnego Zebrania Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Posługę w seminarium duchownym łączył z działalnością naukową. Wyrazem tego są studia doktoranckie, które odbył w Papieskiej

Akademii Teologicznej w Krakowie, uwieńczone w 2000 roku stopniem doktora nauk teologicznych w zakresie teologii fundamentalnej na podstawie rozprawy pt. *Problem dialogu międzyreligijnego w teologii Hansa Waldenfelsa* (Kraków 2001). W roku 2011 uzyskał stopień doktora habilitowanego na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, na postawie dorobku naukowego i rozprawy pt. *Symbolika serca. Studium teologiczno-fundamentalne* (Katowice 2011). Jest także autorem kilku innych książek: *Droga Krzyżowa*, Ruda Śląska 2005; *Różaniec*, Ruda Śląska 2006; *Miej miłosierdzie...*, Ruda Śląska 2008; *W cieniu Prawdy*, Katowice 2021; *Źródła ludzkich mocy i słabości*, Katowice 2022. Jest również autorem wielu artykułów z obszaru antropologii, eklezjologii, chrystologii, soteriologii i filozofii religii. Piastował też i nadal piastuje różne odpowiedzialne funkcje w ramach archidiecezji katowickiej: członek Rady Kapłańskiej i Rady Duszpasterskiej, ceremoniarz w archikatedrze, członek Archidiecezjalnej Komisji Ekumenicznej; od 2012 roku Archidiecezjalny Duszpasterz Środowisk Gospodarczych: Regionalnej Izby Gospodarczej w Katowicach, BCC Loża Katowicka oraz katowickiego Rzemiosła; dziekan dekanatu Katowice-Śródmieście i proboszcz prokatedry św. Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach.

OFFMAŃSKI Andrzej – kapłan archidiecezji szczecińskiej, doktor habilitowany teologii, wykładowca katechetyki, wikariusz biskupi ds. wychowania katolickiego, członek Komisji Katechetycznej Episkopatu Polski, konsultor i rzeczoznawca do oceny programów nauczania i podręczników katechetycznych Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, infułat. Urodził się 23 sierpnia 1942 roku w Krzywczach (archidiecezja lwowska). Jeszcze w trakcie działań wojennych przybył z rodziną na Ziemię Zachodnie. Szkołę podstawową ukończył w Zielonej Górze, po czym podjął naukę w Niższym Seminarium Duchownym w Gorzowie, gdzie w 1960 roku zdał egzamin maturalny. Po maturze podjął studia w Studium Nauczycielskim w Zielonej Górze i przez dwa lata pracował jako nauczyciel. W latach

1964–1970 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Gorzowie, kontynuując jednocześnie studia filologiczne na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1970 roku otrzymał święcenia kapłańskie, rok później uzyskał dyplom magistra z zakresu filologii polskiej. Po święceniach pracował najpierw jako wikariusz w Stargardzie Szczecińskim i w Szczecinie, następnie jako duszpasterz akademicki w Szczecinie, a od 1972 roku jako referent, wizytator i dyrektor Wydziału Nauki Katolickiej Kurii Biskupiej w Szczecinie. W latach 1980–1991 pełnił obowiązki proboszcza parafii w Pilchowie i w bazylice katedralnej w Szczecinie. W tym czasie odbył studia specjalistyczne z katechetyki w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, zwieńczone uzyskaniem w 1984 roku dyplomu doktora teologii w zakresie katechetyki na podstawie rozprawy pt. *Wychowanie młodzieży do życia w Kościele w ujęciu polskich programów i materiałów katechetycznych w latach 1971–1980*, której promotorem był ks. prof. dr hab. Jan Charytański. W 2001 roku habilitował się na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego na podstawie dorobku naukowego i monografii pt. *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945–2000*. W latach 1984–1996 był członkiem Komisji Katechetycznej Episkopatu Polski, od 2000 roku jest konsultorem Komisji Wychowania Katolickiego Episkopatu Polski oraz członkiem zespołu powołanego do opracowania *Podstawy programowej katechizacji*, a także rzeczoznawcą do oceny programów nauczania i podręczników katechetycznych. W 1996 roku został mianowany wikariuszem biskupim ds. wychowania katolickiego w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej. Jest w archidiecezji odpowiedzialny za kształcenie katechetów. Od 1976 roku wykłada katechetykę w Wyższym Seminarium Duchownym w Szczecinie, afiliowanym obecnie do Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, od 1993 roku prowadzi zajęcia z zakresu katechetyki w Kolegium Katechetycznym w Szczecinie, a także od tegoż roku kieruje studiami w Punkcie Konsultacyjnym Instytutu Studiów nad Rodziną

Akademii Teologii Katolickiej w Szczecinie, w którym wykłada andragogikę i katechezę rodzinną. W 1987 roku powołał do życia kwartalnik „Zeszyty Katechetyczne” i do dzisiaj jest nieprzerwanie jego głównym redaktorem. W latach 1990–1995 redagował „Głos Katechety” jako comiesięczny dodatek do dwutygodnika „Kościoł nad Odrą i Bałtykiem”, adresowany głównie do katechetów, przekształcony następnie w edukacyjny dodatek dla katechetów i rodziców pt. *Poszukiwanie Mistrza. Dziesięć słów o wychowaniu*. Współautor i współredaktor wielu podręczników katechetycznych. Od 1980 roku współpracował z zespołem redakcyjnym kierowanym przez ks. Jana Charytańskiego SJ, najpierw przy opracowywaniu materiałów do serii podręcznikowej dla młodzieży *Spotkania z Bogiem*, następnie przy tworzeniu *Katechizmu dla dorosłych*, a obecnie współpracuje z ks. J. Szpetem z Poznania przy opracowaniu serii podręczników dla klas gimnazjalnych: *Słowo Boga jest blisko Ciebie*. Stworzył także własne zespoły redakcyjne do opracowania katechez w oparciu o homilie Jana Pawła II wygłoszone podczas pielgrzymek w Polsce. Dotychczas opracowano cztery tomy katechez: *Dekalog na nowo odczytany*, *W drodze do Eucharystii*, *Błogosławieństwa na nowo odkryte*, *W promieniach Pięćdziesiątnicy*. Obszar zainteresowań badawczych ks. A. Offmańskiego obejmuje głównie: naturę i treść katechezy, realizowanej zwłaszcza na poziomie młodzieży i dorosłych; prekatechezę rodzinną jako jedno z fundamentalnych zagadnień procesu wychowania religijnego; percepcję przez katechezę nauczania papieskiego. Pełni funkcję kierownika Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Szczecinie od czasu powstania tego oddziału, tj. 8 grudnia 2011 roku. • Por. R. Murawski, *Offmański Andrzej*, [w:] *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. E. Czekański, Z. Marek, R. Murawski, Warszawa 2003, s. 180–182.

OKRZESIK Antoni – kapłan archidiecezji krakowskiej, sekretarz Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się w 1936 roku w Żywcu. Wyświęcony na kapłana w 1960 roku. Wieloletni notariusz Sądu Metropolitalnego Archidiecezji

Krakowskiej oraz wykładowca prawa kanonicznego na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie. W latach 1976–1987 pełnił funkcję sekretarza Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Rektor kościoła św. Wojciecha na Rynku Głównym w Krakowie. Zmarł 4 stycznia 2020 roku.

ORZESZYNA Jan – kapłan diecezji sosnowieckiej, profesor doktor habilitowany teologii (teologia moralna). Kierownik Katedry Teologii Moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Redaktor naczelny „Sosnowieckich Studiów Teologicznych”. Urodził się 27 marca 1954 roku w Wieluniu, jego ojciec był organistą. W latach 1973–1979 uczęszczał na studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie; w latach 1984–1988 podjął studia doktoranckie na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, a w latach 1989–1990 uczęszczał na studia podoktoranckie na Wydziale Teologicznym we Fryburgu Szwajcarskim. Święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1979 roku z rąk bpa Stefana Bareły. Był wikariuszem: w parafii Chruszczobród (1979–1982), w parafii pw. Chrystusa Króla w Dąbrowie Górniczej (1982–1984), w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radomsku (1984–1987), w parafii św. Jana Chrzciciela w Sosnowcu (1987–1989), w parafii św. Franciszka z Asyżu w Częstochowie (1990), prefekt w Wyższym Częstochowskim Seminarium Duchownym (1991). W związku z reorganizacją administracji Kościoła w Polsce inkardynowany do diecezji sosnowieckiej i powołany na stanowisko wicerektora w roku akademickim 1992–1993, później prefekta studiów (1993–1998), a od 1998 roku – kierownika biblioteki w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Sosnowieckiej w Krakowie. Od 1 października 1992 roku zatrudniony na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Aktualnie Kierownik Katedry Teologii Moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Ponadto był wykładowcą teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym Księży Zmartwychwstańców

w Krakowie, w Instytucie Teologicznym w Bielsku Białej i w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie – filia w Sosnowcu, w Wyższym Seminarium oo. Franciszkanów Konwentualnych w Krakowie oraz w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Aktualnie w Wyższym Seminarium Duchownym Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie oraz w Salezjańskim Instytucie Teologicznym w Krakowie. Kierownik Oddziału Sosnowieckiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego (od 2009). Autor 170 artykułów naukowych, 25 popularnonaukowych, 16 redakcji prac zbiorowych. Publikacje: *Sakrament pojednania i pokuty*, Częstochowa 1993; *Dlaczego i jak się spowiadać*, Kraków 1994; *Mówić umierającemu prawdę czy nie mówić*, Kraków 1995; *Jan Paweł II o kapłaństwie i życiu braterskim we wspólnocie zakonnej*, Bielsko Biała 1995 (współautor); *Spóeczno-eklezjalny wymiar sakramentu pokuty*, Kraków 1996; *Kościół wobec globalizacji*, Kraków 2003; *Teologiczno-moralny aspekt niepłodności w małżeństwie*, Kraków 2005; *Religijno-moralne przesłanie Jana Pawła II. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2021. Kanonik gremialny Kapituły św. Wojciecha i Katarzyny w Jaworznie, odznaczony Srebrnego Krzyża Zasługi (2007) i Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2011).

OSTAFIŃSKI Witold – kapłan archidiecezji przemyskiej, doktor habilitowany nauk teologicznych, profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, homileta, sekretarz Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2020 roku, redaktor naczelny czasopisma naukowego „Polonia Sacra”. Urodził się 6 lipca 1967 roku w Dynowie (województwo podkarpackie). Po ukończeniu szkoły podstawowej, a następnie liceum ogólnokształcącego (1982–1986) o profilu humanistycznym w Dynowie, po ukończeniu szkoły wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu. Dyplom magistra teologii uzyskał w 1992 roku na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego na podstawie

pracy pt. *Aktualizacja kerygmatu czytań biblijnych IX niedzieli zwykłej roku A w polskim kaznodziejstwie w latach 1972–1991*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Józefa Kudasiewicza. W latach 1992–1996 pracował jako wikariusz i katecheta w szkołach podstawowych i średnich. W 1996 roku rozpoczął studia specjalistyczne z homiletyki w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie w 1998 roku złożył egzamin i uzyskał stopień licencjata teologii w zakresie homiletyki. Studia doktoranckie kontynuował na seminarium doktoranckim pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Kazimierza Panusia. Na podstawie rozprawy pt. *Wstęp w teorii i praktyce kaznodziejskiej. Studium homiletyczno – retoryczne* uzyskał 21 czerwca 2002 roku stopień doktora nauk teologicznych w zakresie homiletyki. W latach 1996–1998 kształcił się w podyplomowym Studium Retoryki w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i otrzymał dyplom w zakresie retoryki. W 2016 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych. W latach 1998–2006 pełnił funkcję sekretarza metropolity przemyskiego abpa Józefa Michalika. W tym czasie pracował także jako rzecznik prasowy metropolity przemyskiego oraz korespondent Katolickiej Agencji Informacyjnej w Warszawie. W latach 2006–2008 przebywał na stypendium naukowym w Canterbury Christ Church University w Wielkiej Brytanii. Pobyt uwieńczył dyplomem studiów podyplomowych z zakresu zarządzania międzynarodowego. Od 1 października 2003 roku podjął wykłady z zakresu komunikacji społecznej i medialnej oraz retoryki i emisji głosu w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Jarosławiu (obecnie jest to Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu). Od 1 października 2008 roku jest zatrudniony jako asystent w Katedrze Homiletyki Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, od 1 października 2010 roku jako adiunkt w Katedrze Homiletyki i Komunikacji Religijnej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a od 2022 roku jako profesor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w którym od 2020 roku pełni

funkcję sekretarza. Należy do zarządu Stowarzyszenia Homiletów Polskich. Przez wiele lat był sekretarzem „Polonia Sacra”, czasopisma naukowego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a od 2023 roku jest jego redaktorem naczelnym. Bierze czynny udział w pracach międzynarodowego stowarzyszenia naukowego The University Network of the European Capitals of Culture (UNeECC). Prowadzi badania naukowe z zakresu retoryki, międzyludzkiej komunikacji, a w szczególności języka perswazji i sztuki wystąpień publicznych. Podstawowym obszarem badań udokumentowanym licznymi publikacjami jest także kaznodziejstwo abp. Józefa Michalika.

PAGIEWSKI Henryk CSsR – redemptorysta, homileta. Urodził się 9 stycznia 1930 roku w Zalasowej k. Tuchowa (diecezja tarnowska), pierwszą profesję podjął 5 sierpnia 1950 roku, święcenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1957 roku. W 1958 roku rozpoczął studia specjalistyczne w Belgii, w roku następnym otrzymał bakalaureat z teologii na Uniwersytecie w Louvain, a w 1960 roku dyplom na Międzynarodowym Instytucie Katechetyczno-Pastoralnym „Lumen vitae” w Brukseli. Następnie kontynuował studia na Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie oraz Akademii Alfonsjańskiej, uzyskując w 1962 roku doktorat na podstawie rozprawy *La prédication considérée comme un témoignage. Essai phénoménologique sur la communication du message*. Od 1962 roku był wykładowcą homiletyki, katechetyki, pedagogiki, dykcji oraz języka francuskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie, a w latach 1965–1967 pełnił także funkcję prefekta studentatu. Dwukrotnie (1973 i 1979) był delegatem Prowincji Warszawskiej na Kapitułę Generalną Zgromadzenia. W 1969 roku rozpoczął wykłady zleczone z zakresu homiletyki na Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie oraz w punkcie konsultacyjnym studiów zaocznych tejże uczelni w Katowicach. Pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Homiletów Polskich przy Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej (1973–1983) oraz radnego

provincialnego (1978–1981). Był współautorem pierwszego posoborowego podręcznika homiletyki fundamentalnej pt. *Teologia przepowiadania słowa Bożego* (1971). Oprócz działalności dydaktyczno-naukowej prowadził misje i rekolekcje parafialne oraz rekolekcje i konferencje dla osób konsekrowanych. Zmarł 12 marca 2000 roku w Tuchowie.

- Por. M. Chmielewski, *Pagiewski Henryk (1931–2000)*, [w:] *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Z. Marek, R. Murawski, Warszawa 2003, s. 186–188; M. Chmielewski, *Pagiewski Henryk (1930–2000)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, s. 464–466; *Pagiewski Henryk*, [w:] *Polska bibliografia homiletyczna 1945–2005*, red. W. Przyczyna, L. Szewczyk, Kraków 2007, s. 82, 169–170; M. Chmielewski, *Katechetyczno-homiletyczna działalność o. Henryka Pagiewskiego (1930–2000)*, Kraków 2008.

PANCERZ Roland Marcin OFM – kapłan w Zakonie Braci Mniejszych Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (ojców bernardynów); doktor literatury klasycznej i wczesnochrześcijańskiej, wykładowca w Studium Franciszkańskim w Krakowie. Urodził się 16 sierpnia 1974 roku w Rzeszowie, w rodzinie inteligenckiej. W latach 1995–2001 kształcił się podczas magisterskich studiów filozoficzno-teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym w Kalwarii Zebrzydowskiej; w latach 2001–2007 na studiach doktoranckich z literatury klasycznej i wczesnochrześcijańskiej na Papieskim Uniwersytecie „Salesianum” w Rzymie; a w latach 2003–2006 studiował na kursie licencjackim z teologii patrystycznej na Papieskim Instytucie „Augustinianum” w Rzymie. Śluby wieczyste złożył 4 października 1999 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 19 maja 2001 roku. W latach 2001–2007 był wikariuszem w parafii św. Antoniego z Padwy w Settebagni (RM); w latach 2007–2014 – duszpasterzem w sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz wykładowcą w tamtejszym Wyższym Seminarium Duchownym (patrologia i języki klasyczne). W latach 2014–2023 był rektorem i wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Kalwarii

Zebrzydowskiej, a od 2023 roku jest wicerektorem Wyższego Seminarium Duchownego oraz wykładowcą w Studium Franciszkańskim w Krakowie (języki klasyczne). Od 2008 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w latach 2014–2023 był kierownikiem oddziału kalwaryjskiego tego towarzystwa. Do ważniejszych publikacji należą m.in. *Christi anima apud Didymum Caecum*, Diss., Romae 2007; *Didimo il Cieco e gli antropomorfismi biblici*, [w:] S. Kaczmarek – H. Pietras (cur.), *Origeniana Decima. Origen as Writer*, BETL 244, Leuven 2011, s. 751–763; *Miejsce smutku w duchowości chrześcijańskiej. Świadczenia wielkich pisarzy monastycznych od Ewagriusza do Jana Klimaka*, „Polonia Sacra” 15 (2011) nr 29, s. 277–290; *Demon bluźnierstwa w ujęciu Jana Klimaka*, „Vox Patrum” 34 (2014) t. 62, s. 435–441; *Śladami Jezusa i Jego Matki. Rekolekcje w Ziemi Świętej*, Kalwaria Zebrzydowska 2016; *Obrona integralnego człowieczeństwa Chrystusa przeciw apolinaryzmowi w dziełach Epifaniusza z Salaminy*, „Vox Patrum” 37 (2017) t. 68, s. 253–269; *Z Jezusem i Maryją na Kalwarii. Rozważania i modlitwy na Dróżki*, Kalwaria Zebrzydowska 2019; D. Ślepy, *Komentarz do Księgi Psalmów (papyrus z Tura)*, cz. I: *Ps 20–30 (LXX)*, wstęp, oprac. i tłum. R. M. Pancierz, wyd. 2, popr. i uzupełnione, Kalwaria Zebrzydowska 2022; D. Ślepy, *Komentarz do Księgi Psalmów (papyrus z Tura)*, cz. II: *Ps 31–44 (LXX)*, oprac. i tłum. R. M. Pancierz, Kalwaria Zebrzydowska 2022.

PANUŚ Tadeusz – kapłan archidiecezji krakowskiej, profesor doktor habilitowany nauk teologicznych, długoletni dyrektor Wydziału Katechetycznego, wykładowca katechetyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, rzeczoznawca ds. oceny programów nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, proboszcz uniwersyteckiej parafii św. Anny w Krakowie, dziekan dekanatu Kraków-Centrum. Urodził się 17 marca 1960 roku w Myślenicach. Do szkoły podstawowej uczęszczał w rodzinnym Sieprawiu. Po ukończeniu V Liceum Ogólnokształcącego im. Augusta Witkowskiego w Krakowie w 1979 roku wstąpił do

Wyższego Seminarium Archidiecezji Krakowskiej. W latach 1979–1985 odbył studia filozoficzno-teologiczne na Papieskiej Akademii Teologicznej, uzyskując stopień magistra teologii. Święcenia kapłańskie w katedrze na Wawelu przyjął 19 maja 1985 roku z rąk kard. Franciszka Macharskiego. Przez dwa lata pracował jako wikariusz w parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Libiążu. W 1988 roku uzyskał licencjat z patrologii. Studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zwieńczył uzyskaniem stopnia doktora teologii na podstawie rozprawy pt. *Katecheza dorosłych w świetle dokumentów Synodu Archidiecezji Krakowskiej z lat 1972–1979*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. M. Majewskiego SDB. W latach 1993–2012 pracował w Wydziale Katechetycznym Kurii Metropolitalnej w Krakowie jako wizytator ds. nauki religii, a od 1997 roku jako dyrektor tegoż wydziału. Od 1993 roku wykłada katechetykę w Papieskiej Akademii Teologicznej, przemianowanej w 2009 roku w Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kierownik Katedry Katechetyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Jest ekspertem Ministerstwa Edukacji Narodowej ds. awansu zawodowego nauczycieli oraz rzeczoznawcą ds. oceny programów nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. W 2001 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej pt. *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji* (Kraków 2001). W 2011 roku otrzymał tytuł profesora nauk teologicznych w oparciu o dorobek naukowo-dydaktyczny i organizacyjny oraz rozprawę pt. *Zasada chrystocentryzmu i jej realizacja w polskiej katechizacji* (Kraków 2010). W 2012 roku został mianowany proboszczem uniwersyteckiej parafii św. Anny w Krakowie. Jest też prepozytem tamtejszej kapituły. W kolegiacie św. Anny wielokrotnie gościł Polskie Towarzystwo Teologiczne. W 2014 roku przy konfesji św. Jana z Kęt, patrona towarzystwa, sprawowano tu uroczystą Eucharystię z okazji 90-lecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego. 16 listopada 2023 roku odbyła się tu III debata poświęcona pt. *Sztuka w doświadczeniu wiary*.

Także uroczystości centralne z okazji jubileuszu 100-lecia 22 lutego 2024 roku zakończyły się mszą świętą w kolegiacie św. Anny w Krakowie. Ważniejsze publikacje (oprócz wyżej wymienionych) to m.in. *Główne kierunki katechetyczne XX wieku*, Kraków 2001; *Wyplłyn na głębię. Refleksje dla kandydatów da bierzmowania*, Kraków 2001; *W co Kościół wierzy i z czego żyje? W 10. rocznicę opublikowania Katechizmu Kościoła Katolickiego*, red. T. Panuś, Kraków 2004; *Parafia św. Anny w Krakowie w okresie międzywojennym*, Kraków 2020; A. Stodolska, K. Zawisza, T. Panuś, B. Tobiasz-Adamczyk, T. Grodzicki, *Is church attendance associated with quality of life of older adults? Findings from a cross-sectional study in Poland*, „Journal of Religion, Spirituality & Aging” 2023.

- Por. T. Nosek, *Panuś Tadeusz*, [w:] *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Z. Marek, R. Murawski, Warszawa 2003, s. 188–189.

PARCHEM Marek – kapłan diecezji pelplińskiej, biblista, profesor nauk teologicznych. Urodzony 3 stycznia 1966 roku w Gdyni. Kształcił się na studiach magisterskich w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie – Wydział Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (1991); doktorat ukończył na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej, obecnie: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2001); licencjat nauk biblijnych uzyskał na uniwersytecie Pontificio Istituto Biblico w Rzymie oraz The Hebrew University w Jerozolimie (2005). Stopień doktora habilitowanego uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2009); profesorem nauk teologicznych został w 2015 roku. Święcenia kapłańskie uzyskał 25 maja 1991 roku w Pelplinie. Kanonik honorowy Kapituły Katedralnej Pelplińskiej (2015). Profesor na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Kierownik Katedry Filologii, Historii Biblijnej i Literatury Międzytestamentalnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Wykładowca w Wyższym

Seminarium Duchownym w Pelplinie. Redaktor naukowy serii naukowej *Biblica et Judaica*. Przewodniczący Rady Naukowej rocznika „*Studia Pelplińskie*”. Członek komitetu redakcyjnego i recenzent „*The Biblical Annals*”. Recenzent periodyków naukowych: „*Scripta Biblica et Orientalia*”, „*Verbum Vitae*”, „*Studia Pelplińskie*”, „*Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie*”, „*Studia Gdańskie*”. Członek Stowarzyszenia Biblistów Polskich (od 2005 roku); Society of Biblical Literature, Atlanta, USA (od 2010 roku); The Catholic Biblical Association of America, Washington, USA (od 2010 roku), członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego Oddział w Pelplinie (od 2014 roku). Autor kilkunastu monografii oraz kilkadziesiątu artykułów naukowych dotyczących Biblii i literatury z okresu Drugiej Świątyni, w tym m.in. *Pojęcie królestwa Bożego w Księdze Daniela oraz jego recepcja w pismach qumrańskich i w apokaliptyce żydowskiej*, Warszawa 2002 (Rozprawy i Studia Biblijne 9); *Świątynia według zwoju z groty 11 w Qumran*, Warszawa 2006 (Rozprawy i Studia Biblijne 22); *Ostateczne zwycięstwo Boga w walce między dobrem a złem w świetle pism z Qumran*, Warszawa 2008 (Rozprawy i Studia Biblijne 30); *Księga Daniela. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2008 (Nowy Komentarz Biblijny. Stary Testament 26); *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu Drugiej Świątyni*, Bydgoszcz 2013 (*Biblica et Judaica* 1); *Biblijny język aramejski: gramatyka, kompletne preparacje, słownik*, Pelplin 2016 (*Biblica et Judaica* 5); *Interpretacja Biblii w Qumran i inne studia*, Pelplin 2020 (*Biblica et Judaica* 8); *Targum Neofiti 1. Księga Powtórzonego Prawa. Tekst aramejski, przekład, aparat krytyczny, przypisy*, Lublin 2021 (*Biblia Aramejska* 5); współautor (razem z A. Kuśmirem): *Targum Jonatana. Edycja tekstu aramejskiego, przekład na język polski z wprowadzeniem i notami*, t. I: *Prorocy wcześniejsi*, Warszawa 2022, t. II: *Prorocy późniejsi*, Warszawa 2023. Redaktor książki *Pisma apokaliptyczne i testamenty*, Kraków–Mogilany 2010 (Apokryfy Starego Testamentu 2); autor obszernego wprowadzenia do apokaliptyki żydowskiej oraz przekładu – po raz pierwszy na język polski – trzech apokryfów: *Apokalipsy Barucha greckiej*, *Testamentu Mojżesza*,

Apokalipsy Daniela. Otrzymał Edukacji Narodowej (2017); a także wyróżnienie Stowarzyszenia Wydawców Katolickich Feniks 2023 w kategorii „Tłumacz” za przekład publikacji *Targum Jonatana* (2023).

PIROŻYŃSKI Marian CSsR – redemptorysta, wydawca kwartalnika „Homo Dei”. Urodził się 17 października 1899 roku w Lublinie, pierwszą profesję podjął 19 marca 1922 roku, święcenia kapłańskie uzyskał 28 czerwca 1925 roku. W 1926 roku wznowił przerwane wybuchem pierwszej wojny światowej studia matematyczne na Uniwersytecie Jagiellońskiego w Krakowie. Od 1927 roku pracował w Warszawie, a od 1929 roku w Mościskach. W latach 1930–1932 był dyrektorem małego seminarium w Toruniu. W kolejnych latach pracował jako misjonarz w Warszawie (1932–1933), Krakowie (1933–1938), Mościskach (1938–1939), Tuchowie (1939–1940), Mościskach (1942–1943) i Krakowie (1943–1945). W latach drugiej wojny światowej zaangażował się w tajne nauczanie oraz działalność konspiracyjną Armii Krajowej. Organizował także pomoc dla Żydów i dla ludności Warszawy po upadku powstania warszawskiego. Po wojnie przebywał we Wrocławiu, gdzie oprócz odbudowy kościoła i pracy duszpasterskiej rozwinął szeroką działalność charytatywną, głównie wśród studentów. Zorganizował też „Caritas”, której został pierwszym dyrektorem. Pod koniec 1946 roku wznowił publikację kwartalnika „Homo Dei” i kierował nim do 1948 roku. Wydawał ulotki na temat spraw wiary oraz założył księgarnię katolicką w celu rozprowadzania książek religijnych. 28 września 1953 roku został aresztowany przez władze komunistyczne pod zarzutem nielegalnego zakupu papieru i nielegalnych druków i skazany na rok więzienia. Zwolniony 22 grudnia 1954 roku, przebywał najpierw w Gliwicach, a od stycznia 1957 roku w Warszawie, gdzie po raz drugi wznowił wydawanie kwartalnika „Homo Dei”. Ponownie aresztowany 30 maja 1958 roku, został skazany na dwa lata więzienia. Po wyjściu na wolność od lipca 1960 roku przebywał w Gliwicach, a od maja 1961 roku w Warszawie. Pracował jako misjonarz i rekolekcjonista, zajął się także przygotowaniem

procesu beatyfikacyjnego o. Bernarda Łubieńskiego. Zmarł 4 maja 1964 roku w Warszawie. • Por. M. De Meulemeester, *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, t. 2, Louvain 1935, s. 324–325; M. De Meulemeester, *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, t. 3, Louvain 1939, s. 367–369; J. Pietrzak, *Pirożyński Marian (1899–1964)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 26, s. 539–541; M. Brudzisz, *Pirożyński Marian CSsR (1899–1964)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, s. 683–690; F. Stopniak, *Pirożyński Marian*, [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. 2: K–P, red. R. Bender, Warszawa 1994, s. 190–191; D. Zamiatała, *Pirożyński Marian (1899–1964), redemptorysta*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 219–220.

PISAREK Stanisław – kapłan archidiecezji katowickiej, bibliista. Urodził się 24 marca 1929 roku w Pawłowicach Śląskich k. Pszczyny i tam też zmarł 18 września 2009 roku. Po święceniach kapłańskich w 1954 roku, które przyjął w sanktuarium MB Piekarskiej z rąk bpa Zdzisława Golińskiego z Częstochowy (biskupi śląscy byli wtedy na wygnaniu poza diecezją) uczył jako katecheta w Rojcy-Radzionkowie i w Brzozowicach-Kamieniu. Potem w Katowicach-Zawodziu i w Czechowicach-Dziedzicach. W 1966 roku po studiach biblijnych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie (obronił tam doktorat w 1967 roku) wykładał grekę, wstęp do Pisma Świętego, egzegezę Nowego Testamentu i teologię biblijną w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie, a w latach 1980–2001 w Katowicach. Wykładał także w seminariach duchownych: księży salwatorianów w Bagnie k. Wrocławia, ojców franciszkanów w Katowicach-Panewnikach oraz seminarium archidiecezjalnym we Wrocławiu. Od 1999 roku jego studentami byli także ludzie świeccy i siostry zakonne z Instytutu Teologicznego im. św. Jana Kantego w Bielsku Białej. Dla nich w ostatnim okresie życia, aż do czerwca 2009 roku prowadził zajęcia z języka hebrajskiego, greckiego i z teologii biblijnej. Żył studiowaniem Biblii

i prowadzeniem wykładów oraz seminariów naukowych. Jako członek zwyczajny Stowarzyszenia Biblistów Polskich oraz Międzynarodowego Stowarzyszenia Biblistów „Studiorum Novi Testamenti Societas” bardzo chętnie uczestniczył w spotkaniach biblistów na sympozjach krajowych i zagranicznych. Zaangażowany był do końca życia w sprawy dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Co roku brał udział w spotkaniach modlitewno-poznawczych z grupą żydowską w Katowicach w ramach obchodów Dnia judaizmu. Od początku swej pracy naukowej i pedagogicznej czynnie uczestniczył w spotkaniach Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Najpierw w Krakowie, a następnie w spotkaniach katowickiego oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego z siedzibą w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach. Jako wicerektor tego seminarium przygotowywał te spotkania, określając ich tematykę i zapraszając licznych gości prelegentów. Niejednokrotnie również sam wygłaszał wykłady z tematyki biblijnej. W 1985 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Na tejże uczelni został w 1988 roku mianowany docentem, a w 1995 roku – profesorem nadzwyczajnym. Jego drogę naukową przedstawił bardzo szczegółowo ks. prof. Waldemar Chrostowski w księdze pamiątkowej w 50. rocznicę święceń kapłańskich i w 75 rocznicę urodzin pt. *Miłość wytrwa do końca* (Warszawa 2004, s. 9–14). W tej samej publikacji naukowej znajdziemy też bibliografię prac ks. prof. S. Pisarka do roku 2003 opracowaną przez Barbarę Strzałkowską. Najbardziej szczylił się swoją książką habilitacyjną *Cierpliwa wytrwałość. Hypomone i hypomenein w NT* (Katowice 1992). Cenił bardzo popularyzowanie Biblii. Dlatego pisał wiele artykułów do „Gościa Niedzielnego”, organizował konkursy i wystawy biblijne, prowadził Klub Inicjatyw Biblijnych dla kleryków i studentów świeckich. Popierał każdą dobrą inicjatywę służącą lepszemu poznaniu i umiłowaniu Pisma Świętego.

PISZKALSKI Henryk CSsR – redemptorysta, doktor habilitowany psychologii. Urodził się 19 grudnia 1921 roku

w Grudziądzu, pierwszą profesję podjął 8 września 1940 roku, święcenia uzyskał 29 czerwca 1948 roku. Po ukończeniu tirocinium misyjno-pastoralnego w Krakowie pracował jako duszpasterz w Tuchowie, Zamościu, Gliwicach i Bardzie Śląskim. Od 1954 roku przebywał w Tuchowie, gdzie oprócz pracy duszpasterskiej i katechetycznej prowadził zajęcia z muzyki i homiletyki w Seminarium. W 1965 roku został przeniesiony do Gliwic, a następnie do Krakowa, gdzie rozpoczął studia z zakresu psychologii na Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) w Krakowie, uzyskując w 1973 roku stopień doktora na podstawie rozprawy pt. *Rola uwarunkowań wewnętrznych w kształtowaniu się przekonań religijnych u młodzieży w okresie dorastania. Studium psychologiczne*. Od 1974 roku prowadził wykłady z psychologii ogólnej i rozwojowej w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej, na studiach przywydziałowych w Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie oraz na Wydziale Filozofii Papieskiej Akademii Teologicznej. W roku akademickim 1979–1980 był stypendystą na Katolickim Uniwersytecie w Waszyngtonie, gdzie rozpoczął badania naukowe nad procesem adaptacji kapłanów do przejścia na emeryturę. W 1983 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego z zakresu filozofii na podstawie rozprawy pt. *Proces adaptacji do przejścia na emeryturę u starszych kapłanów. Studium psychologiczne*. W latach 1980–1981 prowadził na Papieskiej Akademii Teologicznej zajęcia zleczone, w latach 1981–1986 pełnił funkcję adiunkta, a od 1986 roku docenta i kierownika Zakładu Psychologii Rozwojowej Papieskiej Akademii Teologicznej. Wykładał ponadto u paulinów, franciszkanów, dominikanów w Krakowie oraz redemptorystów w Tuchowie. Zmarł 12 czerwca 1995 roku w Krakowie. • Por. E. Nocuń, *Piszkałski Henryk CSsR (1921–1995)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, s. 500–502; K. Plebanek, *Ukryty, cichy bohater (o Henryku Piszkałskim, 1921–1995)*, [w:] *Kalendarz Tuchowski 2008*, Tuchów 2007, s. 92–111; *Polska bibliografia homiletyczna 1945–2005*, red. W. Przyczyna, L. Szewczyk, Kraków 2007, s. 188–189.

PODHORECKI Norbert – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, wykładowca teologii i filozofii w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, doktor teologii w zakresie teologii dogmatycznej. Urodził się 14 stycznia 1966 roku w Lublinie w rodzinie inteligenckiej. Kształcił się w latach 1987–1993 na studiach filozoficzno-teologicznych w Instytucie Teologicznym w Przemyślu; magisterium ukończył na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie (1993) na podstawie pracy pt. *Bartymeusz wzorem ucznia Jezusa Chrystusa według Mk 10, 46–52. Studium egzegetyczno-teologiczne*, napisanej na seminarium z egzegezy Nowego Testamentu pod kierunkiem ks. dra Stanisława Haręzgi. W latach 1995–2000 kontynuował studia w zakresie teologii dogmatycznej i fundamentalnej na Teologicznym Fakultecie Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji, gdzie pod kierunkiem Theodora Schneidera uzyskał stopień doktora teologii dogmatycznej na podstawie pracy pt. *Offenbarung – Schrift – Tradition. Walter Kaspers Beitrag zum Problem der Dogmenhermeneutik* (2000). Świecenia kapłańskie otrzymał 19 czerwca 1993 roku z rąk abpa Józefa Michalika. Wikariusz i katecheta w Nowym Zagórzcu (1993–1995); katecheta w Przemyślu (2001–2002); wykładowca dogmatyki, teologii fundamentalnej, wstępu do filozofii, filozofii, religiologii w Instytucie Teologicznym w Przemyślu od 2001 roku; prefekt alumnów w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu (2002–2007); dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (2002–2006); redaktor naczelny periodyku „Premisla Christiana” (2008–2021); proboszcz parafii pw. św. Wawrzyńca w Dynowie od 2021 roku; dziekan dekanatu Dynów (2022). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2008 roku, sekretarz Oddziału Terenowego Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Przemyślu od 9 października 2009 roku. Redaktor naczelny siedmiu tomów periodyku „Premisla Christiana” (t. 13–19); autor kilkudziesięciu artykułów i takich publikacji, jak: *Offenbarung – Schrift – Tradition. Walter Kaspers Beitrag zum Problem der Dogmenhermeneutik*, Frankfurt am Main 2000; *The Dispute about the Truth in the Globalized*

World, Przemysł 2013; *Zagadnienie prawdy w perspektywie współczesności*, Dębogóra 2021. Tłumaczenia: P. J. Cordes, „Komunia duchowa” uwolniona od patyny wieków (tyt. oryg. *Geistige Kommunion: befreit vom Staub der Jahrhunderte*), Przemysł 2015; P. J. Cordes, *Szukam, o Panie, Twojego oblicza* [*Dein Angesicht, Gott, suche ich*], Dębogóra 2020. Kanonik honorowy Kapituły Katedralnej w Przemysłu (2017–2023); scholastyk Kapituły Kolegiackiej w Brzozowie od 2023 roku.

RADEJ Maciej – kapłan diecezji kieleckiej, doktor teologii zatrudniony na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie w Instytucie Dziennikarstwa Mediów i Komunikacji Społecznej. Urodził się 24 lutego 1977 roku w Busku-Zdroju. Kształcił się w latach 1996–2002 na Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, w latach 2003–2005 na podyplomowym Studium Katechetyczno-Pastoralnym na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w latach 2006–2007 na studiach doktoranckich w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Doktorat uzyskał w 2008 roku. Święcenia kapłańskie uzyskał 1 czerwca 2002 roku z rąk bpa Kazimierza Ryczana. Służył w Kościele w latach 2002–2022 pracą w diecezji kieleckiej; od 2020 roku zatrudniony na Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 28 lutego 2023 roku; skarbnik. Współredaktor trzech książek, autor ponad dwudziestu artykułów naukowych. Publikacje: *Kaznodziejstwo biskupa, arcybiskupa i kardynała Karola Wojtyły w katedrze na Wawelu*, Kraków 2008 (praca doktorska); *Istotne problemy kaznodziejskie*, Kraków 2013.

REGINEK Antoni – kapłan archidiecezji katowickiej, muzykolog, kanonik honorowy i kapelan Jego Świątobliwości. Urodził się w 1948 roku w Wilczy, w powiecie rybnickim. Studia magisterskie w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Po święceniach w 1972 roku posługiwał duszpastersko w parafii św. Katarzyny w Czechowicach-Dziedzicach. Następnie odbył studia specjalistyczne z muzykologii

kościelnej w Instytucie Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zwieńczone doktoratem z teologii w zakresie muzykologii kościelnej w 1985 roku. Wieloletni wychowawca – prefekt i wicerektor oraz wykładowca muzyki kościelnej w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach. Prowadził wykłady i ćwiczenia z muzyki także w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach, w Studium Teologicznym (Filia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego), w Studium Pastoralnym (Filia Akademii Teologii Katolickiej) w Kolegium Katechetycznym w Katowicach oraz w ramach kształcenia organistów w Instytucie Pedagogiki Muzycznej Uniwersytetu Śląskiego (Filia w Cieszynie) i w Akademii Muzycznej w Katowicach. W latach 2001–2018 związany pracą pedagogiczną i naukową w dziedzinie muzyki kościelnej z Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Habilitację uzyskał w 2005 roku, a tytuł naukowy profesora nauk teologicznych w 2014 roku. Prodziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego ds. studentów w latach 2005–2012. Piastował też różne odpowiedzialne funkcje w ramach archidiecezji katowickiej: jako przewodniczący Archidiecezjalnej Komisji ds. Muzyki Sakralnej (w latach 1985–2003) i archidiecezjalny duszpasterz organistów (1992–2003). Był członkiem Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej, Rady Programowej Radia Katowice, Rady Programowej Radia Archidiecezjalnego, Rady Kapłańskiej (od 2008 roku), pełni nadal funkcję cenzora książek. Kontynuuje też aktywną więź z ruchem muzycznym zwłaszcza z zespołami śpiewaczymi w ramach Śląskiego Związku Chórów i Orkiestr, którego jest kapelanem od 1992 roku i przewodniczącym Kapituły Międzynarodowej Nagrody im. Stanisława Moniuszki. Należy do Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych, pełnił funkcję prezesa w latach 2005–2013. Od 2012 roku konsultor Podkomisji ds. Muzyki Kościelnej, przy Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski. Jest członkiem komitetów redakcyjnych kilku czasopism liturgiczno-muzycznych, m.in. „Liturgia Sacra”, „Musica Ecclesiastica”, „Pro Musica Sacra”, „Studia Pastoralne”, „Viriditas

Musicae”. Autor monografii i licznych artykułów z dziedziny muzyki kościelnej oraz redaktor zbiorów muzycznych publikowanych w Wydawnictwie Księgarni św. Jacka w Katowicach. Opracował *Słownik biograficzny muzyków kościelnych i twórców religijnej kultury muzycznej na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku* (Katowice 2018) i *Śpiewnik kościelny* (Katowice 2020). Od początku swej pracy formacyjnej i pedagogicznej mocno związany jest z działalnością Polskiego Towarzystwa Teologicznego, które funkcjonowało jako oddział w Katowicach (od 1981 roku), z siedzibą w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach, pod przewodnictwem ks. dra Stefana Cichego, ówczesnego rektora. Najpierw była to postawa sympatyka i uczestnika otwartych wykładów naukowych. Oficjalnie na członka Polskiego Towarzystwa Teologicznego został przyjęty uchwałą Zarządu w Krakowie 15 grudnia 1989 roku. Na wniosek ks. dra Cichego mianowano go nowym kierownikiem Katowickiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Nominacja miała miejsce na zebraniu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie 6 marca 1990 roku. Kierował pracami oddziału w Katowicach w latach 1991–2001. Następnie przekazał tę funkcję w ręce ks. dra hab. Andrzeja Nowickiego.

SADOWSKI Maciej – kapłan Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela, historyk, rekolekcjonista, rektor i wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów im. św. Alfonsa M. Liguoriego w Tuchowie, wykładowca w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie oraz na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, członek Instytutu Historycznego Redemptorystów w Rzymie oraz Rady Programowej Muzeum św. Jana Pawła II „Pamięć i Tożsamość” w Toruniu; doktor historii ze specjalizacją w zakresie dziejów Kościoła XIX i XX wieku. Urodził się 22 września 1971 roku w Lubrańcu. Studiował w latach: 1990–1995 – studia historyczne na UMK w Toruniu, 1995–2001 – studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów

w Tuchowie, 1997–2001 – studia licencjacko-doktoranckie na Wydziale Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Święcenia kapłańskie uzyskał 26 maja 2001 roku z rąk bpa Wiktora Skworca. W latach 2001–2002 był wikariuszem w Parafii Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Krakowie-Podgórzu. Od 2003 jest wykładowcą historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów; w latach 2006–2008 był dyrektorem Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów Studium Filozofii w Krakowie, a w latach 2015–2023 rektorem Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów im. św. Alfonsa M. Liguoriego w Tuchowie. Od 2003 roku członek redakcji rocznika „Studia Redemptorystowskie”; od 2009 roku przewodniczący zespołu redakcyjnego serii Studia do Dziejów Redemptorystów Polskich; od 2014 roku członek Instytutu Historycznego Redemptorystów w Rzymie; od 2023 roku wykładowca historii Kościoła w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie. Autor blisko 70 opracowań naukowych oraz popularnonaukowych, m.in. *Redemptoryści polscy w latach 1939–1945*, Kraków 2005; „*Uczyńcie Ją znaną całemu światu*”. *Kult i symbolika ikony Matki Bożej Nieustającej Pomocy w zarysie*, red. M. Sadowski, Kraków 2011; *108 Męczenników drugiej wojny światowej*, „Folia Historica Cracoviensia” 15–16 (2009–2010), s. 477–489; *Proces i sowieckie represje wobec o. Marcina Karasia CSsR (1910–2003)*, [w:] *Wytrwać i przetrwać, jak Bóg daje. Świadkowie Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie Sowieckiej 1917–1991*, red. J. Wołczański, Kraków 2010, s. 307–328; *An aristocrat among missionaries – a missionary among aristocrats. Father Bernard Łubieński in the service to Abundant Redemption*, „Spicilegium Historicum Congregationis Ssmi Redemptoris” 61 (2013) fasc. 2, s. 385–406; *Szrant Karol Stanisław (1886–1975)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, cz. 1, red. Andrzej Romanowski, Warszawa–Kraków 2013, s. 55–56; *Mit powstańczej legendy kard. Albina Dunajewskiego*, „Analecta Cracoviensia” 46 (2014), s. 191–223; *Redemptoryści w Braniewie 1923–2023*, Kraków 2023. Reżyseria, scenariusz

i realizacja filmów dokumentalnych: *W służbie Odkupienia. Redemptoryści polscy w okowach dwóch totalitaryzmów*, scen. i reż. M. Sadowski, D. Walusiak, 45', DAW-Production przy współpracy TVP Kraków i IPN, Kraków 2009; *Misjonarz [Sługa Boży o. Bernard Łubieński 1846–1933]*, scen. i reż. M. Sadowski, D. Walusiak, 50', DAW-Production, Kraków 2013. Otrzymał tytuł Najlepszego Studenta Historii UMK z polsko-amerykańskiej Fundacji Nick'a Lewczyka (1993), tytuł Najlepszego Studenta UMK w roku akademickim 1993–1994, tytuł Najlepszego Absolwenta Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1995); nagrodę Rektora Papieskiej Akademii Teologicznej dla najlepszej pracy licencjackiej w roku akademickim 1998–1999: *Rola zakonu krzyżackiego w kształtowaniu nastrojów religijnych w Gdańsku na przełomie XIV i XV wieku*.

SIELEPIN Adelajda – członkini wspólnoty zakonnej sióstr św. Jadwigi Królowej Służebnic Chrystusa Obecnego; profesor doktor habilitowany; liturgistka. Urodzona 11 maja 1959 roku w Bochni. Po uzyskaniu w 1989 roku na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie stopnia magistra teologii na podstawie podjętych studiów i przedłożonej pracy z zakresu teologii biblijnej pt. *Pokój w Chrystusie w świetle Czwartej Ewangelii*, napisanej na seminarium naukowym pod kierunkiem o. prof. dra hab. Augustyna Jankowskiego OSB, uznanej później za licencjacką, podjęła studia doktoranckie, zakończone obroną pracy doktorskiej pt. *Chrystus pośród was – nadzieja chwały. Eschatologiczna chwała zbawionych w sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia*, napisanej na seminarium naukowym z teologii liturgii pod kierunkiem ks. bpa prof. dra hab. Wacława Świerzawskiego i uzyskaniem w 1996 roku stopnia doktora nauk teologicznych na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 1990 roku podjęła pracę naukowo-dydaktyczną w charakterze asystenta w Katedrze Teologii Liturgii w Instytucie Liturgicznym na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Prowadziła zajęcia z liturgiki

fundamentalnej oraz z teologii katechumenatu w powstałym w 1991 roku Studium Katechumenalnym przygotowującym do pracy formacyjnej z niewierzącymi i nieochrzczonymi. Od 1993 roku była moderatorem tego studium i autorką jego *ratio studiorum*. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych w 1996 roku otrzymała stanowisko adiunkta w tejże katedrze. 5 października 2009 roku uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w oparciu o dorobek naukowy i rozprawę pt. *Rola Ducha Świętego w kształtowaniu nowego człowieka. Studium liturgiczno-teologiczne wybranych tekstów Mszału Pawła VI*. W lutym 2010 roku została mianowana kierownikiem Katedry Teologii Liturgii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, natomiast 1 października 2013 roku otrzymała stanowisko profesora nadzwyczajnego w tym uniwersytecie, a w 2020 roku tytuł profesora nauk teologicznych. Autorka m.in. monografii pt. *Ku nowemu życiu. Teologia i znaczenie chrześcijańskiej inicjacji dla życia wiary*, Kraków 2014; współredaktor trzech serii wydawniczych: (1) *Misterium Christi – podręcznik liturgiki szczegółowej*, t. 1–8, wraz z bp. W. Świerzawskim (Sandomierz 2012–2013); (2) *Ad Dominum*, t. 1–4 wraz z ks. J. Supersonem SAC (Kraków 2011–obecnie) oraz (3) serii poświęconej teologii życia konsekrowanego Ewangelia – prorocstwo – nadzieja, wraz z ks. K. Wójtowiczem CR. Autor 38 artykułów naukowych zamieszczonych bądź w różnych pracach zbiorowych, bądź w znanych polskich redagowanych czasopismach specjalistycznych. Ważne miejsce w jej dorobku naukowym zajmują święci patroni jej zgromadzenia: św. Jadwiga Królowa (praca zbiorowa pt. *Czyń, co widzisz. W nurcie duchowości św. Jadwigi Andegaweńskiej*, Kraków 2012) i bł. Michał Giedroń (opracowała cześć teologiczną w: *Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis necnon cultu ab immemorabili tempore praestito. Beatificationis and canonizationis Servi Dei Michaelis Giedroń*, dotycząca aktualności i heroicznego cnót błogosławionego). Prowadziła rozległą działalność dydaktyczną i konferencyjną.

Należy do Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w którym kieruje Sekcją Teologii Życia Konsekwowanego. Jest także członkiem Societas Liturgica.

SIERONŃ Roman Bogusław – kapłan diecezji sandomierskiej, bibliista, teolog, pedagog, dziennikarz, wykładowca akademicki, duszpasterz; obecnie adiunkt z habilitacją Katedry Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu i Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym oraz Instytucie Teologicznym im. św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie (Ukraina). Magister patrologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; doktor nauk teologicznych z zakresu biblistyki (absolwent rzymskiego Angelicum); doktor habilitowany nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (2009–2018). Kierownik oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się 6 lutego 1972 roku w Staszowie w rodzinie nauczycielskiej. W latach 1991–1992 studiował w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Sandomiersko-Radomskiej w Radomiu, a w latach 1992–1997 w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu. W 1997 roku uzyskał stopień magistra teologii z zakresu patrologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z wyróżnieniem. W latach 1998–1999 był słuchaczem kursu propedeutycznego w Papieskim Instytucie Biblijnym „Biblicum” w Rzymie. Absolwent Papieskiego Uniwersytetu Świętego Tomasza z Akwiny „Angelicum” w Rzymie (1999–2003) – licencjusz i doktor nauk teologicznych z zakresu biblistyki. Absolwent Uniwersytetu Katolickiego w Rużomberku na Słowacji (2006–2008) – doktor i doktor habilitowany (docent) nauk pedagogicznych. Członek zwyczajny Stowarzyszenia Biblistów Polskich. Święcenia kapłańskie otrzymał 21 czerwca 1997 roku z rąk bpa Wacława Świerzawskiego. Po uzyskaniu święceń kapłańskich był wikariuszem w parafii pw. św. Floriana w Stalowej Woli oraz w parafii pw. św. Jana Chrzciciela i św. Barbary w Ulanowie (1997–1998). W czasie studiów

rzymskich 1998–2003 oraz 2015–2019 służył pomocą w parafiach regionu Lacjum – Latina, Passoscuro, Gaeta, Villa di San Lorenzo oraz w Sanktuarium św. Rity w Cascii (1998–2002). W latach 2002–2003 był zastępcą proboszcza w parafii pw. Najświętszego Imienia Maryi w Casercie, a w latach 2015–2019 pomagał w parafii św. Jerzego w Sassuolo (diecezja Reggio Emilia-Guastalla). W latach 2003–2007 pracownik Wydawnictwa Kurii Metropolitalnej w Katowicach, wydawcy „Gościa Niedzielnego” oraz dyrektor oddziału „Gościa Niedzielnego” w Sandomierzu. Prefekt Katolickiego Gimnazjum i Liceum św. Jadwigi Królowej w Sandomierzu (2003–2006). Delegat biskupa sandomierskiego do oceny treści książek religijnych (2004–2021). Wykładowca (2003–2022) i dyrektor (2010–2022) w Instytucie Teologicznym im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu. W latach 2004–2017 oraz od 2022 roku wykładowca biblistyki i katechetyki oraz pedagogiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Od 2005 roku delegat biskupa sandomierskiego ds. Dzieła Biblijnego im. św. Jana Pawła II. Członek Rady Kapłańskiej Diecezji Sandomierskiej (2010–2015) oraz Rady Duszpasterskiej Diecezji Sandomierskiej (2010–2017). Od 2020 roku proboszcz parafii pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Mściowie (dekanat zawichojski). W latach 2009–2018 profesor nadzwyczajny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W latach 2008–2010 oraz 2012–2014 członek Senatu tej uczelni. W latach 2008–2010 prodziekan ds. studenckich Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli, a w latach 2012–2014 prodziekan ds. studenckich Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli. W latach 2010–2019 kierownik Katedry Pedagogiki Pastoralnej i Teologii Wychowania Instytutu Pedagogiki Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli. W latach 2016–2019 ostatni dyrektor Instytutu Pedagogiki Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli. W latach 2007–2019 redaktor

naczelną kwartalnika „Społeczeństwo i Rodzina” wydawanego przez wydział w Stalowej Woli. Od 2009 roku wykładowca bibliistyki w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Lwowskiej we Lwowie-Brzuchowicach i w Instytucie Teologicznym im. św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie-Brzuchowicach. Członek zwyczajny Rzymskokatolickiego Towarzystwa Teologicznego w Ukrainie. Autor i współautor dziewięciu monografii naukowych m.in. *300 godzin w Ojczyźnie Jezusa*, Staszów 2000; *Chairein e i suoi derivati w Corpus Paulinum. Studio semantico-teologico*, Roma 2003; *Model wychowania chrześcijańskiego według św. Pawła Apostoła*, Rużomberok–Stalowa Wola 2007; *Model wychowania według Jezusa Chrystusa w ujęciu czterech Ewangelii kanonicznych*, Stalowa Wola 2008; *Sandomierskie spotkania z Biblią. Polskie Dzieło Biblijne im. Św. Jana Pawła II w Diecezji Sandomierskiej 2005–2016*, Sandomierz 2016; *Ekologiczne przesłanie Biblii*, Kraków 2019. Ponadto jest autorem 15 prac naukowych pod redakcją, 42 artykułów recenzowanych w pracach zbiorowych, 58 artykułów naukowych i popularnonaukowych. Autor ponad 400 artykułów prasowych i opracowań z dziedziny pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, pedagogiki biblijnej, teologii wychowania, teologii biblijnej i myśli społecznej Jana Pawła II. Członek zespołu redakcyjnego Biuletynu Dzieła Biblijnego im. św. Jana Pawła II „Przegląd Biblijny”. Recenzent polskich i zagranicznych czasopism teologicznych i pedagogicznych (m.in. „Tarnowskie Studia Historyczne”, „Wychowanie na co Dzień”, „Biblica et Patristica Thoruniensia”, „Studia Leopoliensia”). Promotor 262 prac magisterskich z pedagogiki, 17 prac licencjackich z pedagogiki oraz 16 prac magisterskich z teologii; recenzent 6 prac doktorskich oraz 98 prac magisterskich i licencjackich. Brał czynny udział w 27 sympozjach międzynarodowych (Polska, Słowacja, Ukraina) i w 29 sympozjach krajowych. Organizator 28 sympozjów zagranicznych i krajowych. Kanonik honorowy Kapituły Konkatedralnej w Stalowej Woli (2009). Odznaczony odznaką „Zasłużony dla Miasta Staszowa” (2008) oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2012).

SIUDY Teofil – kapłan archidiecezji częstochowskiej, mariolog, założyciel i pierwszy kierownik Częstochowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego, założyciel Polskiego Towarzystwa Mariologicznego. Urodził się 2 stycznia 1947 roku we Wróblewie. Święcenia kapłańskie przyjął 21 maja 1972 roku z rąk bpa Stefana Bareły. W latach 1972–1975 pracował jako wikariusz w Siewierzu, Starczy i Strzemieszycach, jednocześnie studiując na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie i uzyskując licencjat z teologii w 1975 roku. Następnie został skierowany na studia specjalistyczne z teologii dogmatycznej na Katolicki Uniwersytet Lubelski, gdzie w 1980 roku obronił doktorat pt. *Maryja jako członek Kościoła według współczesnej teologii katolickiej*. Wykładał teologię dogmatyczną w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie oraz w Instytucie Teologicznym w Częstochowie, a następnie w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie (do 2018 roku), w Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Kapucynów w Krakowie oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W latach 1986–2021 pełnił obowiązki redaktora naczelnego „Częstochowskich Studiów Teologicznych” i funkcję przewodniczącego komitetów ds. koronacji obrazów Matki Bożej w archidiecezji częstochowskiej. Od 1984 roku jest konsultorem Komisji Maryjnej Konferencji Episkopatu Polski. Był współorganizatorem XII Międzynarodowego Kongresu Mariologicznego i XIX Międzynarodowego Kongresu Maryjnego, które odbyły się w Częstochowie w dniach 18–26 sierpnia 1996 roku. W 1999 roku założył Polskie Towarzystwo Mariologiczne. Przez dwie kadencje pełnił funkcję przewodniczącego tej organizacji. Jest członkiem zwyczajnym Papieskiej Międzynarodowej Akademii Maryjnej w Rzymie oraz Stowarzyszenia Teologów Dogmatyków w Polsce. Pełni obowiązki krajowego duszpasterza Pomocników Matki Kościoła. Odznaczony został godnością kapelana honorowego Jego Świątobliwości i prepozyta kapituły archikatedralnej Świętej Rodziny w Częstochowie. Jest założycielem i pierwszym kierownikiem w latach 1997–2004 Częstochowskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Wybrane publikacje: *Refleksje*

maryjne, Częstochowa 1994; *Służebnica Pańska*, Niepokalanów 1995; *La Vergine Maria nel magistero di Giovanni Paolo II*, red. T. Siudy, Città del Vaticano 2007; *Z Maryją ku Miłosiernemu Bogu*, Kraków 2015; *Z Matką naszej wiary. 31 refleksji maryjnych*, Częstochowa 2015; *Kult maryjny w ujęciu XIX-wiecznych katechizmów polskich*, [w:] *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. B. Pylak, Cz. Krakowiak, Lublin 1988, s. 621–625; *La conception du culte marial dans les catechismes polonaise du XIXe et XXe siècles*, [w:] *De cultu mariano saeculis XIX-XX. Acta Congressus Mariologici-Mariani Internationalis in sanctuario mariano Kevelaer (Germania) anno 1987 celebrati*, vol. VI, Romae 1991, s. 307–321; *Oblicza polskiej pobożności maryjnej*, [w:] *Matka Jezusa pośród pielgrzymującego Kościoła*, red. J. S. Gajek, K. Pek, Warszawa 1993, s. 305–316; *Panagion i Panagia. Więź Maryi z Duchem Świętym według Pawła Ewdokimova*, [w:] *Duch Święty a Maryja. Materiały z Sympozjum zorganizowanego przez Katedrę Mariologii KUL i Oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Częstochowie*, Częstochowa 22–23 maja 1998, Częstochowa 1999, s. 123–134; *Święty Maksymilian Kolbe jako promotor kultu Niepokalanej*, [w:] *Niepokalana Matka Chrystusa. Materiały z sympozjum mariologicznego, Lublin 23–24 kwietnia 2004*, red. K. Kowalik, K. Pek, Częstochowa–Lublin 2004, s. 157–168; *Objawienia Maryjne w nauczaniu Jana Pawła II*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 37 (2009), s. 167–177; *Matka naszego zawierzenia. Maryja w nauczaniu błogosławionego Jana Pawła II*, Warszawa 2013; *Dwudziestolecie Polskiego Towarzystwa Mariologicznego*, [w:] *Maryjność w Kościele i mariologia w teologii. Ogólnopolskie sympozjum z okazji dwudziestolecia istnienia Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, Częstochowa 12–13 września 2019*, red. M. Chmielewski, K. Zadrożny, Częstochowa 2020, s. 16–20.

SIWAK Wacław – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, dyrektor Instytutu Teologicznego w Przemyślu i wykładowca teologii dogmatycznej w tym uniwersytecie; doktor habilitowany teologii w zakresie teologii dogmatycznej. Urodził się 2 listopada 1965 roku w Jarosławiu w rodzinie

rolniczo-robotniczej. Kształcił się w latach 1984–1990 na studiach filozoficzno-teologicznych w Instytucie Teologicznym w Przemyślu; ukończył studia magisterskie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie 22 czerwca 1990 roku, na podstawie pracy pt. *Teologia czytań mszalnych 7 niedziel zwykłej roku A*, napisanej na seminarium z egzegezy Starego Testamentu pod kierunkiem ks. dra hab. Stanisława Potockiego. W latach 1994–1998 uczęszczał na studia licencjacko-doktoranckie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (specjalizacja z teologii dogmatycznej), w 1996 roku obronił licencjat (10 czerwca 1996) – praca magisterska została uznana za licencjacką; w 1999 roku obronił także doktorat (22 stycznia 1999) na podstawie dysertacji pt. *Maryja w tajemnicy wcielenia według Jana Pawła II*, napisanej na seminarium z mariologii pod kier. o. prof. dra hab. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego. W latach 1998–1999 studiował w Szkole Formacji Wychowawców Seminaryjnych Seminarów Diecezjalnych i Zakonnych w Sulejówku; w 2012 roku uzyskał habilitację (13 listopada 2012) na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (osiągnięcie naukowe – cykl publikacji monotematycznych: *Teologia wybranych tytułów i formuł maryjnych*). Świecenia kapłańskie otrzymał 13 czerwca 1990 roku z rąk bpa Ignacego Tokarczuka. W latach 1990–1993 był wikariuszem w parafii Rymanów; a w latach 1993–1994 oraz 1998–2001 wikariuszem w parafii Strachocina i pomocnik Asystenta Diecezjalnego Akcji Katolickiej Archidiecezji Przemyskiej. Ojciec duchowny w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu w latach 2001–2007; od 2001 roku wykładowca teologii dogmatycznej w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, a w latach 2002–2003 oraz 2004–2005 wykładowca mariologii w Wyższym Seminarium Duchownym w Gródku Podolskim (Ukraina). Od 2010 roku redaktor periodyku „Premislia Christiana” (od 2022 roku jest redaktorem naczelnym). Od roku akademickiego 2017–2018 kierownik studiów licencjackich z teologii dla prezbiterów ze specjalizacją z teologii pastoralnej w Przemyślu, Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego

Jana Pawła II w Krakowie; od 2021–2022 wykładowca mariologii w Instytucie Teologicznym Archidiecezji Lwowskiej we Lwowie-Brzuchowicach (Ukraina). Od 2022 roku jest dyrektorem Instytutu Teologicznego w Przemyślu. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 25 listopada 2008 roku, kierownik oddziału terenowego w Przemyślu od 9 października 2009 roku. Redaktor lub współredaktor 20 dzieł zbiorowych, siedmiu numerów periodyków, autor dziewięciu haseł leksykograficznych, 93 artykułów naukowych, 136 popularnych. Wydał m.in. *„Fiat mihi secundum verbum”. Maryja w tajemnicy wcielenia według Jana Pawła II*, Lublin 2001; *Sto lat w służbie Bogu i ludziom. Krótka historia Sióstr Służebniczek w Muninie*, Przemyśl–Munina 2010; *Matka Boża Śnieżna – Królowa Rodzin z jarosławskiej kolegiaty*, Jarosław–Przemyśl 2011; *Z katechizmem na drogach wiary. Rozważania o wierze, Kościele i sakramentach*, Licheń 2013; *Zgromadzeni na Świętej Wieczerzy. Czytanki majowe o sakramentach wiary*, Przemyśl 2021. Członek Pontificia Academia Mariana Internationalis w Rzymie (od 5 maja 2002 roku korespondent; od 8 grudnia 2012 roku – zwyczajny). Otrzymał statuetkę Akcji Katolickiej (11 maja 2013); kanonik honorowy Kapituły Katedralnej w Przemyślu (od 13 kwietnia 2017 roku).

SIWEK Gerard CSsR – redemptorysta, doktor habilitowany homiletyki. Urodził się 31 grudnia 1938 roku w miejscowości Joniny k. Ryglis (diecezja tarnowska). Pierwszą profesję podjął 15 sierpnia 1955 roku, święcenia kapłańskie uzyskał 1 lipca 1962 roku. Po odbyciu tirocinium misyjno-pastoralnego w Toruniu (1963–1964) pracował jako misjonarz i rekolekcyjista we Wrocławiu (1964–1965), Szczecinku (1965–1967), Krakowie (1967–1969) i Toruniu (1969–1970). W 1970 roku rozpoczął studia teologiczne z zakresu homiletyki w Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie, uzyskując w 1982 roku stopień doktora teologii na podstawie rozprawy *Założenia teologiczne misji parafialnych Ojców Redemptorystów w Polsce*. Habilitował się w 2000 roku na Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) w Krakowie na podstawie rozprawy *Misje ludowe w teorii i praktyce Kościoła*. W latach 1973–1988 kierował tirocinium misyjno-pastoralnym przygotowującym redemptorystów do prowadzenia rekolekcji i misji parafialnych oraz prowadził kursy z tej dziedziny dla członków innych zgromadzeń zakonnych. Był współzałożycielem, a w latach 1988–1990 kierownikiem Studium Homiletycznego w Instytucie Liturgicznym Papieskiej Akademii Teologicznej oraz współtwórcą i redaktorem naczelnym serii wydawniczej *Redemptoris Missio* (1991–2001), a także członkiem redakcji „Przeglądu Pastoralno-Homiletycznego” (1999–2001). Od 1987 roku wykładał homiletykę na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 1990 roku aż do emerytury był wykładowcą homiletyki w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie, a od 2001 roku adiunktem w Katedrze Komunikacji Religijnej Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 2003 roku był członkiem Rady Programowej kwartalnika „Homo Dei” oraz pełnił funkcję eksperta homiletycznego serii pomocy homiletycznych *Homilie i kazania na każdy dzień*. „*Duc in altum*”. Od 2005 roku był członkiem Rady Naukowej „Studiów Pastoralnych” (Roczniki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach). Zmarł 28 kwietnia 2015 roku w Krakowie, został pochowany na cmentarzu w Tuchowie. • Por. K. Panuś, *Homiletyczne i kaznodziejskie poszukiwania Ojca Gerarda Siwka CSsR*, [w:] *Słuchacz Słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1998, s. 33–43; W. Przyczyna, *Życie i działalność Ojca Doktora Gerarda Siwka CSsR*, [w:] *Słuchacz Słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1998, s. 15–20; W. Przyczyna, *Bibliografia publikacji Ojca Doktora Gerarda Siwka CSsR*, [w:] *Słuchacz Słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1998, s. 21–30; *Siwek Gerard*, [w:] *Polska bibliografia homiletyczna 1945–2005*, red. W. Przyczyna, L. Szewczyk, Kraków 2007, s. 214–224, 274, 282, 338.

SKRZYP Benita Lucyna – siostra ze Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (CSFN), teolog biblijny. Urodziła się 7 marca 1957 roku w Żywcu. Do Zgromadzenia

Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu wstąpiła 12 listopada 1978 roku w Krakowie. Profesję zakonną wieczystą rozpoczęła 20 lipca 1986 roku na Jasnej Górze w Częstochowie. Studia teologiczne w Instytucie Teologicznym w Częstochowie przy Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie zwieńczone stopniem magistra teologii ukończyła 22 czerwca 1988 roku; licencjat kanoniczny uzyskała 26 czerwca 1996 roku; stopień doktora nauk teologicznych na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie obroniła 16 lutego 2001 roku. W latach 1981–1988 pracowała w Krajowym Dziele Duchowej Pomocy Powołaniom, głosiła rekolekcje powołaniowe w różnych diecezjach; w latach 1988–1990 pracowała w sekretariacie i była wychowawcą w Wydziale Duszpasterstwa Młodzieży – Kuria Metropolitalna Kraków. W latach 1990–1998 była nauczycielem katechetą w VI Liceum Ogólnokształcącym w Kielcach; w latach 1998–2005 była nauczycielem doradcą metodycznym w Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach. W latach 2001–2011 była ekspertem w komisjach kwalifikacyjnych o nadanie stopni zawodowych nauczycieli, w latach 2002–2005 wicedyrektorem, a w latach 2005–2008 dyrektorem Zespołu Szkół Sióstr Nazaretanek w Kielcach. Doradca metodyczny ZSSN w Kielcach (2008–2009); stypendystka na Uniwersytecie św. Rodziny w Filadelfii (2008–2010); katecheta w POSM im. F. Chopina w Krakowie (2010–2018); referent ds. administracyjnych w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie (2018–2021). Obecnie zaangażowana w Duszpasterstwie Ludzi Pracujących w Krakowie, a także od 2012 roku w promocję Teologii Życia Konsekrowanego w Polskim Towarzystwie Teologicznym w Krakowie. Publikacje: *Elementy kerygmatu Jezusa Chrystusa w Ewangeliach Synoptycznych*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 36 (2000) 6, s. 636–648; *Misja Ducha Świętego w Królestwie Bożym Nowego Przymierza*, Kraków 2001; współautorka przewodnika metodycznego i katechizmu dla ucznia do III klasy gimnazjum: *W życiu i w prawdzie*, Kielce 2008; *Tworzymy wspólnie katechezę*, Zeszyty 2002–2005, Kielce 2005; *Znaczenie wartości etyczno-moralnych w profilaktyce pedagogicznej*,

[w:] *Miejsce rodziny i szkoły w profilaktyce uzależnień*, red. T. Sakowicz, A. Kieszkowska, Kielce 2003, s. 162–171; *Ideał wychowawczy rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Jan Paweł II stróżem ludzkiej rodziny*, red. ks. J. Śledzianowski, T. Sakowicz, Kielce 2006, s. 99–105; A. Kieszkowska, B. Skrzyp, *Talent pedagogiczny w pracy wychowawczej nauczyciela szkoły nazaretańskiej*, Kielce 2007; B. Skrzyp, S. Radziszewski, *Wychowanie integralne w szkole nazaretańskiej*, Kielce 2008; *Powołany jako świadek Chrystusa*, [w:] *Konsekracja i świat*, red. A. Sielepin, K. Wójtowicz, Kraków 2021, s. 35–48. Została wyróżniona medalem św. Jadwigi Królowej – Nagrodą Organu Prowadzącego – Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu, prowincja krakowska, w jubileuszowym roku 10-lecia reaktywacji działalności kieleckiego „Nazaretu” (Kielce, 4 czerwca 2011); medalem srebrny za zasługi dla Archidiecezji Krakowskiej w dziedzinie katechizacji, nauczania religii w szkole (25 września 2015); medalem złoty za długoletnią służbę od prezydenta RP (22 czerwca 2016). Honorowy Profesor Oświaty, Minister Edukacji Narodowej (październik 2018). Otrzymała złoty medal Zasłużony dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

STANIEK Krzysztof – teolog, mariolog, katecheta, przewodnik turystyczny po województwie świętokrzyskim i pilot wycieczek; doktor teologii w zakresie teologii dogmatycznej; absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Urodził się 6 marca 1973 roku w Sandomierzu. Studiował w latach 1994–1996 w Instytucie Teologicznym w Sandomierzu, w latach 1996–1999 na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a w latach 1999–2003 w Instytucie Teologii Dogmatycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Katecheta w szkołach podstawowych i średnich w diecezji sandomierskiej. Skarbnik oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

STANULA Emil CSsR – redemptorysta, patrolog. Urodził się 9 lipca 1935 roku w Szerzyniech (diecezja tarnowska). Pierwszą

profesję podjął 2 sierpnia 1953 roku, święcenia kapłańskie otrzymał 7 czerwca 1959 roku. W latach 1959–1965 studiował filologię klasyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, zdobywając stopień magistra filologii klasycznej na podstawie pracy pt. *Wychowawcza funkcja państwa w ujęciu Platona i Arystotelesa*. W 1965 roku rozpoczął studia patrystyczne na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej (obecnie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w Warszawie, gdzie w 1972 roku uzyskał doktorat z teologii w zakresie patrologii na podstawie rozprawy pt. *Nauka Ambrożyjska o stanie pierwotnym człowieka*. Równoległe ze studiami pracował jako duszpasterz akademicki w Krakowie (1959–1965) oraz duszpasterz młodzieży w Warszawie przy ul. Karolkowej (1965–1968). W 1968 roku rozpoczął działalność dydaktyczno-naukową na Akademii Teologii Katolickiej jako asystent przy Katedrze Patrologii na Wydziale Teologicznym, gdzie w 1973 roku został mianowany adiunktem. Od 1968 roku prowadził także wykłady z patrologii w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie. W 1982 roku przeprowadził przewód habilitacyjny na podstawie dysertacji pt. *Czynniki kształtujące sens biblijny w ujęciu św. Hilarego z Poitiers*. W 1983 roku został mianowany docentem i kierownikiem Katedry Historii Literatury i Teologii Patrystycznej Zachodu na Akademii Teologii Katolickiej, w 1989 roku profesorem nadzwyczajnym, w 1993 roku profesorem zwyczajnym nauk humanistycznych w zakresie historii (historia literatury i teologii patrystycznej). W latach 1988–1990 był prodziekanem, a w latach 1993–1996 dziekanem Wydziału Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych tejże uczelni. Był twórcą serii wydawniczych „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy” i „Studia Antiquitatis Christianae”. W 1978 roku zainicjował wydawanie małego „Biuletynu Patrystycznego”, będącego dodatkiem do „Collectanea Theologica”. Zmarł 16 grudnia 1999 roku w Warszawie. • Por. G. Polak, *Kto jest kim w Kościele katolickim?*, Warszawa 1996, s. 344–345; S. Longosz, *Wykaz drukowanych prac ks. prof. E. Stanuli*, „Vox Patrum” 17 (1997) z. 32–33, s. 15–26; G. Polak, *Kto jest kim*

w *Kościele katolickim?*, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 342–243; T. Kołosowski, [*Wspomnienie*], [w:] *Ocalić od zapomnienia. Profesorowie Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie we wspomnieniach wychowanków*, red. J. M. Dołęga, J. Mandziuk, Warszawa 2002, s. 178–179; J. Mandziuk, *Ks. prof. dr hab. Emil Stanula (1935–1999), patrolog*, [w:] *Ocalić od zapomnienia. Profesorowie Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie we wspomnieniach wychowanków*, red. J. M. Dołęga, J. Mandziuk, Warszawa 2002, s. 177; J. Mandziuk, *Stanula Emil CSsR (1935–1999)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 9, warszawa 2006, s. 609–615.

SWEND Daniel – kapłan diecezji radomskiej, teolog, religiolog, duszpasterz, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu oraz w Instytucie Teologicznym w Radomiu. Urodził się w 1960 roku w Radomiu. Studiował w latach 1980–1986 na studiach filozoficzno-teologicznych w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu; w 1986 roku uzyskał święcenia kapłańskie w Radomiu z rąk bpa Edwarda Materskiego; w latach 1987–1991 kontynuował kształcenie na studiach specjalistycznych w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w zakresie teologii fundamentalnej. W 1989 roku obronił licencjat na podstawie pracy pt. *Pojęcie i rodzaje ateizmu w pismach Andrzeja Nowickiego*; w latach 1997–1998 był stypendystą na Uniwersytecie w Bonn u prof. Hansa Waldenfelsa SJ. W 2003 roku uzyskał promocję doktorską na podstawie rozprawy pt. *Hansa Waldenfelsa koncepcja teologii fundamentalnej stosowanej*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Mariana Ruseckiego (Katolicki Uniwersytet Lubelski). Wykładowca teologii fundamentalnej, religiologii, filozofii Boga i metodyki pracy naukowej w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu (od 1990 roku); dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu i członek Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (od 2003 roku), członek Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Uczestnik grupy inicjatywnej powstania radomskiego oddziału Polskiego

Towarzystwa Teologicznego, a od 2007 roku członek zarządu tego oddziału, sekretarz i skarbnik. Od 2008 roku członek Komitetu Naukowego serii wydawniczych: Radomska Biblioteka Teologiczna oraz Teologia Radomiensis (od 2012 roku); od 2022 roku członek i sekretarz rady kapłańskiej Diecezji Radomskiej. Autor ponad 30 tekstów w czasopismach naukowych i opracowaniach zbiorowych. Współredaktor książek: *Słowo Boże w Kościele*, Warszawa 2009 (Radomska Biblioteka Teologiczna 2); *Teologiczne refleksje po lekturze książki Josepha Ratzingera – Benedykta XVI Jezus z Nazaretu*, Kraków 2009; *Chrześcijańskie świadectwo dzisiaj*, Radom 2012.

SZOŁDRSKI Władysław – redemptorysta, historyk Kościoła. Urodził się 22 kwietnia 1884 roku w Kliczkowie Wielkim k. Sieradza. Pierwsza profesja 2 lutego 1909 roku, święcenia kapłańskie 28 października 1906 roku. Był najpierw kapłanem diecezji włocławskiej. Po krótkim kursie misyjnym w Maksymówce i pobycie w Krakowie w sierpniu 1909 roku wyjechał do Warszawy. W 1910 roku powrócił do Krakowa, gdzie pracował jako misjonarz. W 1921 roku podjął wykłady z historii Kościoła w Seminarium w Tuchowie. Jego wielką zasługą było zorganizowanie biblioteki seminaryjnej, do której sprowadził wiele cennych pozycji, zwłaszcza z historii. Od 1925 roku wykładał historię w małym seminarium w Stawkach k. Torunia, a od 1928 roku w Toruniu, gdzie także zorganizował bardzo dobrą bibliotekę. Po zajęciu miasta przez Niemców 7 września 1939 roku został aresztowany wraz z kilkoma innymi współbraćmi i osadzony w toruńskim więzieniu, tzw. „Okraślaku”. Po uwolnieniu pod koniec 1939 roku udał się do Krakowa. Od kwietnia 1942 roku pracował w Tuchowie, angażując się m.in. w tajne nauczanie. Pod koniec maja 1945 roku wyjechał do Torunia w celu odzyskania zdewastowanej biblioteki. W sierpniu 1946 roku rozpoczął pracę we Wrocławiu jako duszpasterz i kapelan w szpitalach klinicznych. Zajmował się także działalnością pisarską. Wydał m.in. 15 tomów dzieła Monumenta Hofbaueriana, w których zebrał dokumenty dotyczące życia i działalności św. Klemensa Hofbauera. Zmarł

7 kwietnia 1971 roku we Wrocławiu. • Por. M. de Meulemeester, *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, t. 2, Louvain 1935, s. 415–416; M. de Meulemeester, *Bibliographie générale des écrivains rédemptoristes*, t. 3, Louvain 1939, s. 394; M. Brudzisz, *Szoldrski Władysław Wojciech CSsR (1884–1971)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 7, s. 229–233; S. J. Boland, *A Dictionary of the Redemptorists*, Romae 1987, s. 379–380; M. Sadowski, *Redemptoryści polscy w latach 1939–1945*, Kraków 2005 (por. *Indeks osób*, s. 509); M. Brudzisz, *Piśmiennictwo historyczne redemptorystów polskich do 1939 roku*, [w:] *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 6, Lublin 2007, s. 118–122.

SZULIST Janusz – kapłan diecezji pelplińskiej, ksiądz profesor doktor habilitowany; specjalista w zakresie katolickiej nauki społecznej. Urodził się 26 września 1973 roku w Kartuzach. Ukończył studia magisterskie na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (1999); doktorat ukończył na Fakultecie Teologicznym Uniwersytetu w Innsbrucku (2006); habilitację uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (2011); profesor nauk teologicznych (2018). Święcenia kapłańskie otrzymał 23 maja 1999 roku w Pelplin. Kanonik honorowy Kapituły Katedralnej Pelplińskiej (2016); profesor na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu; profesor w Wyższej Szkole Komunikacji Społecznej w Gdyni; wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie; prodziekan ds. Studenckich i Kształcenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; dyrektor Centrum Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika „Ratzingerianum”; redaktor naczelny „Studiów Pelplińskich”; kierownik Studiów Podyplomowych z teologii realizowanych w Pelplinie; inicjator Areopagu Pelplińskiego – konferencji organizowanej przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Kurię Diecezjalną Pelplińską i Pelpliński Oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego (od

2014 roku). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego, kierownik oddziału w Pelplinie (od 2014 roku). Autor blisko 100 artykułów naukowych oraz 18 publikacji książkowych, m.in. *Człowiek jest drogą Kościoła (RH 14)*, Pelplin 2012; *Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2012; *Absolutna dominacja konfliktu. Współczesna rodzina polska w kontekście teorii konfliktów Ralfa Dahrendorfa*, Pelplin 2013; *W Bogu początek. Reinterpretacja koncepcji pokoju bł. Jana XXIII w nauczaniu społecznym Benedykta XVI*, Pelplin 2013; *Wzrastanie w miłosierdziu. Uczynki miłosierdzia względem duszy w nauczaniu społecznym Kościoła*, t. 1, Pelplin 2015; *Słowo Boże w społeczeństwie. Profetyczny aspekt katolickiej nauki społecznej*, Pelplin 2015; *Wzrastanie w miłosierdziu. Uczynki miłosierdzia względem ciała w nauczaniu społecznym Kościoła*, t. 2, Pelplin 2016; *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, Toruń 2016; *Pedagogia miłości w małżeństwie i rodzinie. Komentarz do adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” papieża Franciszka*, Pelplin 2018; *Prawo naturalne w nauczaniu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*. Został wyróżniony Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2017); otrzymał nagrody Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w latach 2013, 2014, 2016, 2017, 2021, 2022.

ŚWIERZAWSKI Wacław Józef – kapłan archidiecezji lwowskiej, biskup ordynariusz sandomierski, organizator i wieloletni dyrektor Instytutu Liturgicznego, wykładowca i rektor Papieskiej Akademii Teologicznej, pisarz, spowiednik, rekolekcjonista, założyciel wspólnot życia konsekrowanego; profesor teologii ze specjalizacją w zakresie liturgiki. Urodził się 14 maja 1927 roku w Złoczowie, w archidiecezji lwowskiej. W latach 1944–1949 podjął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym we Lwowie (od 1945 roku przeniesione do Kalwarii Zebrzydowskiej), w 1950 roku ukończył magisterium z teologii na Uniwersytecie Jagiellońskim; w latach 1952–1954 uczęszczał na studia na Uniwersytecie Warszawskim i ukończył magisterium z prawa kanonicznego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie;

w latach 1965–1968 podjął studia w benedyktyńskim Instytucie Liturgicznym św. Anzelma w Rzymie i doktorat z teologii na Anzelmianum (1968). W 1975 roku uzyskał habilitację w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie; w 1981 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym; w 1989 roku – profesorem zwyczajnym. Święcenia kapłańskie przyjął 11 grudnia 1949 roku w Kalwarii Zebrzydowskiej z rąk metropolity lwowskiego abpa Eugeniusza Baziaka. Konsekracja biskupia nastąpiła 28 kwietnia 1992 roku w Sandomierzu z rąk nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka. W 1949 roku był wikariuszem w katedrze św. Jakuba Apostoła w Nysie; w latach 1950–1952 był wikariuszem w Cieszanowie. W latach 1952–1957, podczas studiów prawniczych, był kapelanem u sióstr dominikanek-misjonarek w Zielonce k. Warszawy. Duszpasterz akademicki w kolegiacie św. Anny w Krakowie (1957–1965); rektor kościoła św. Marka Ewangelisty w Krakowie (1968–1992); organizator i dyrektor Instytutu Liturgicznego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (1968–1998); organizator Studium Liturgicznego w Rzeszowie w 1969 roku; inicjator i założyciel katechumenatu przy kościele św. Marka w Krakowie w 1989 roku; założyciel Studium Katechumenalnego w Krakowie w 1990 roku. W 1975 roku został powołany na członka Komisji Episkopatu Polski ds. Uchwał Soboru Watykańskiego II. Od 1983 roku należał do zespołu redakcyjnego „Communio”. Rektor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (1988–1992); biskup sandomierski (od 1992 roku); członek Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski od 1994 roku, przewodniczący Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, członek Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów; członek Rady Naukowej Episkopatu Polski od 1997 roku. Zainicjował wówczas i był pierwszym redaktorem pisma liturgicznego „Anamnesis”. Ważniejsze dokonania: w Sandomierzu erygowanie Instytutu Teologicznego im. bł. Wincentego Kadłubka (1992), Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży (1993), Stowarzyszenia Rodzin Katolickich (1993), Ośrodka Katechumenalnego (1993), ośrodka Caritas

i Domu Samotnej Matki (1994), Akcji Katolickiej (1995), Katolickiego Domu Kultury „Arka” w Raławicach (1996), Liceum Katolickiego im. św. Jadwigi Królowej (1997). Zorganizował diecezjalny Kongres Eucharystyczny (1995), przeprowadził II Synod Diecezji Sandomierskiej (1996–1999), gościł w Sandomierzu papieża Jana Pawła II (1999). W Krakowie odnowił kult i otworzył proces kanonizacyjny bł. Michała Giedroycia zwieńczony beatyfikacją, a w Sandomierzu rozpoczął proces kanonizacyjny ks. prof. Wincentego Granata (1995). Ponadto reaktywował średniowieczne bractwo św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie i powołał sodalicję św. Jadwigi Królowej. Założył wspólnoty życia konsekrowanego: trzy instytuty świeckie – dwa żeńskie: Przenajświętszej Trójcy oraz Chrystusa Kapłana, Proroka i Króla, jeden kapłański Chrystusa Paschalnego, a także Zgromadzenie Sióstr św. Jadwigi Królowej Służebnic Chrystusa Obecnego (1997). Był członkiem towarzystw naukowych m.in. Societas Liturgica i Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Był autorem i redaktorem serii naukowej *Misterium Christi*, która obejmuje osiem tomów podręcznika z zakresu nauk liturgicznych, wydanej w wydawnictwie UNUM Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Dorobek pisarski Świerzawskiego obejmuje ponad 1600 opublikowanych pozycji: 83 książki, redakcję ośmiotomowej serii *Misterium Christi*, 27 książek wydanych w małej poligrafii, 278 artykułów naukowych, 95 artykułów popularnonaukowych, 12 recenzji, 53 mowy rektorskie, 288 homilii i kazań, 113 przemówień pasterskich, 71 listów pasterskich, 30 tekstów do alumnów w „Powołaniu”, 604 teksty *Słowa na niedzielę* w „Gościu Niedzielnym” i inne. Do najważniejszych należą monografie z teologii liturgii: *Chrystus obecny w liturgii i życie chrześcijańskie*, Kraków 1975; *Dynamiczna „Pamiętka” Pana. Eucharystyczna anamneza Misterium Paschalnego i jego egzystencjalna dynamika*, Kraków 1980; *Eucharystia Chrystusa i Kościoła. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, Kraków 1982 (Spotkanie Boga i ludzi w słowie i czynie 1); *Różne rodzaje posługiwania, ale jeden Pan. Sakrament kapłaństwa i małżeństwa. Profesja zakonna. Sakrament namaszczenia*

chorych i pogrzeb chrześcijański, Kraków 1985 (Spotkanie Boga i ludzi w słowie i czynie 2); z duchowości liturgicznej: *Panie, pokaż nam Ojca*, Kraków 1988 (Misterium Chrystusa i Kościoła. Mistyka zakorzeniona w liturgii 1); *Panie, naucz nas się modlić*, Kraków 1984 (Misterium Chrystusa i Kościoła. Mistyka zakorzeniona w liturgii 2); *Naucz nas czynić wolę Twoją*, Kraków 1990 (Misterium Chrystusa i Kościoła. Mistyka zakorzeniona w liturgii 3); *Mistrzu, gdzie mieszkasz? Człowiek istota mistyczna*, Sandomierz 1994; z teologii życia konsekrowanego w relacji do liturgii; hagiologii, zwłaszcza dotyczących św. Jadwigi Królowej i bł. Michała Giedroycia oraz życia duchowego, studiów teologicznych i roli uniwersytetu; komentarze do ksiąg biblijnych: *Pierwszy umiłował. Komentarz do Ewangelii Jezusa Chrystusa według świętego Jana*, Wrocław 1982, „Pieśń nad Pieśniami” *modlitwą kapłana*, Sandomierz 2000; i *Amen Hioba. Próba niezawinionej cierpienia*, Sandomierz 2005; homilie i literatura poświęcona chrześcijańskiej inicjacji, w tym trzy tomy katechez mystagogicznych: *Wiara co ci daje? Nowa ewangelizacja (1)*, Sandomierz 1992; *Nadzieję złożyliśmy w Chrystusie. Katechezy katechumenalne i mystagogiczne (2)*, Sandomierz 2005; *Nadzieję złożyliśmy w Chrystusie. Katechezy katechumenalne i mystagogiczne (2)*, Sandomierz 2005; oraz opracowania poszczególnych sakramentów i niektórych sakramentaliów w osobnych tomikach.

TYRAŁA Robert – kapłan archidiecezji krakowskiej, kanonik Kapituły Metropolitalnej, konsultor Rady Naukowej KEP, od 2020 rektor Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Urodził się w Krakowie w 1965 roku. W latach 1984–1990 studiował teologię na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, uzyskując stopień mgra teologii. W 1990 roku wyświęcony na kapłana w katedrze na Wawelu. W latach 1992–1997 studiował na Akademii Muzycznej w Krakowie, na Wydziale Wychowania Muzycznego. W 1997 roku uzyskał stopień magistra sztuki. W latach 1998 oraz 2003 przebywał na stypendiach naukowych z zakresu chorału gregoriańskiego w opactwie ojców benedyktynów w Solesmes we Francji.

W roku akademickim 2003–2004 przebywał na stypendium naukowym w Papieskim Instytucie Muzyki Kościelnej w Rzymie (fundacja Renovabis). W 2000 roku uzyskał doktorat z liturgiki na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 2010 roku habilitował się z nauk humanistycznych na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Tytuł profesora uzyskał 1 grudnia 2020 roku. W latach 1997–2005 był wykładowcą w Archidiecezjalnej Szkole Organistowskiej w Krakowie; od 1997 roku pracuje na Akademii Muzycznej w Krakowie (od 2005 roku jest kierownikiem Katedry Muzyki Religijnej); od 2000 roku pracuje na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie, pełniąc funkcję prodziekana Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego (2006–2009, 2016–2018). Od 2005 roku jest przewodniczącym Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Kościelnej w Krakowie. W latach 2006–2021 jest członkiem Zespołu s. transmisyj telewizyjnych Konferencji Episkopatu Polski. Od 2012 roku jest konsultorem Podkomisjs.ds. Muzyki Kościelnej Konferencji Episkopatu Polski. W latach 2004–2009 był prezydentem Polskiej Federacji Pueri Cantores oraz asystentem Federacji Międzynarodowej. W latach 2009–2017 był prezydentem Międzynarodowej Federacji Pueri Cantores; od 2017 roku jest prezydentem honorowym Międzynarodowej Federacji Pueri Cantores. Od 2011 roku jest kanonikiem gremialnym Kapituły Metropolitalnej w Krakowie na Wawelu. Zasiada w Radzie Programowej Festiwalu Gaude Mater w Częstochowie oraz Festival Zelioli w Lecco we Włoszech. Jest organizatorem koncertów i sympozjów muzyki kościelnej, kongresów w Polsce i za granicą; pomysłodawcą i organizatorem Dni Muzyki Kościelnej Archidiecezji Krakowskiej organizowanych od 2005 roku. W 2009 roku odznaczony przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego brązowym medalem *Gloria Artis*. W 2015 roku otrzymał nagrodę Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski *Srebrna Piszczątka*, za zasługi dla rozwoju muzyki kościelnej w Polsce. W 2016 roku otrzymał tytuł *Fellow of Royal School of Church Music* od Kościoła anglikańskiego za

zasługi w dziedzinie muzyki kościelnej na forum międzynarodowym. W 2018 roku otrzymał Złotą Odznakę Honorową Województwa Małopolskiego – Krzyż Małopolski. W latach 2018–2020 był prorektorem ds. studenckich i dydaktyki. Od 1 września 2020 roku pełni funkcję rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Z ogromnym zaangażowaniem buduje Kampus Jana Pawła II. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 19 lutego 2002 roku. Z wielką życzliwością wspiera prace podejmowane przez Towarzystwo. Podczas przemowy na walnym zebraniu inaugurującym jubileusz stulecia powstania Polskiego Towarzystwa Teologicznego 28 lutego 2023 roku podkreślał, że „jest to wielkie, wspaniałe dzieło Boże, a dokonania rąk i umysłów wielu członków, ich ofiarna praca i zaangażowanie, przyniosło wiele szlachetnych owoców na większą chwałę Bożą”.

TWARDY Jan – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, wykładowca homiletyki w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, profesor doktor habilitowany teologii w zakresie teologii pastoralnej. Urodził się 6 czerwca 1941 roku w Białce, w powiecie rzeszowskim, w rodzinie rolniczej. W latach 1959–1965 podjął studia filozoficzno-teologiczne w Instytucie Teologicznym w Przemyślu; w latach 1969–1971 uczęszczał na Studium Pastoralne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; w 1973 roku został magistrem teologii (praca pt. *Kazania i przemowy pasterskie bpa Karola Józefa Fischera. Studium homiletyczne*, Lublin 1973); w 1979 roku ukończył licencjat w Instytucie Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; w 1983 roku obronił doktorat (praca pt. *Cuda Jezusa w przepowiadaniu według współczesnej homiletyki niemieckiej*); w 1999 roku uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej (rozprawa pt. *Koncepcja pracy twórczej nad kazaniem. Inspiracje psychologiczne w niemieckojęzycznych publikacjach homiletycznych 1970–1996*); w 2011 roku został profesorem nauk teologicznych (rozprawa pt. *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie. Święcenia kapłańskie* uzyskał 20 czerwca

1965 roku z rąk bpa Stanisława Jakiela. W latach 1965–1980 był wikariuszem w siedmiu parafiach diecezji przemyskiej; a w latach 1980–1983 – duszpasterzem akademickim w Rzeszowie-Zalesiu. Od 1982 roku prowadził wykłady (w 1983 roku prowadził także ćwiczenia i seminarium naukowe) z homiletyki w Instytucie Teologicznym w Przemyślu; w latach 1983–1996 był prefektem wychowawcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu; a w latach 2004–2011 adiunktem w Zakładzie Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (tam w latach 2002–2004 prowadził zajęcia zleczone z homiletyki). W latach 1998–2003 był przewodniczącym Sekcji Homiletów Polskich (od 2010 roku: Stowarzyszenie Homiletów Polskich), a w latach 1993–1998 i 2003–2014 – wiceprzewodniczącym. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 1982 roku, od 2000 roku zastępca kierownika oddziału terenowego w Przemyślu. Autor takich publikacji, jak: *Cuda Jezusa w przepowiadaniu według współczesnej homiletyki niemieckiej*, Lublin 1982; *Koncepcja pracy twórczej nad kazaniem. Inspiracje psychologiczne w niemieckojęzycznych publikacjach homiletycznych 1970–1996*, Rzeszów 1998; *Głoszenie cudów Jezusa dzisiaj*, Kielce 2001; *Aby słowo wydało plon. O modlitwie głosiciela i słuchacza słowa Bożego*, Żąbki–Katowice 2005; *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009; *Głoszenie kazań pasyjnych*, Kraków 2022. Redaguje serię pt. Biblioteka Pomocy Kaznodziejskich, t. 1–21, Przemyśl 1991–2021 (zawiera kazania pasyjne pisane przez diakonów i artykuły homiletyczne). Autor ok. 360 publikacji (homiletycznych, homilii i innych). Redaktor wydań zbiorowych, m.in. *Książdz infułat Walenty Bal 1920–2002. Duszpasterz w Rzeszowie*, Rzeszów 2009; *Dydaktyka homiletyki*, Katowice 2001; *Mowa żywa. Wybrane aspekty komunikacji kaznodziejskiej*, Kielce 2005; *Kościół w Białce*, Białka–Błazowa 2018. W 1983 roku uzyskał przywilej noszenia rakiety i mantoletu. Członek Zrzeszenia Homiletów Niemieckiego Obszaru Językowego z siedzibą w Würzburgu *Arbeitsgemeinschaft für Homiletik* (1999). Prepozyt Jarosławskiej Kapituły Kolegiackiej

(1999–2017). W 2010 roku otrzymał Medal Komisji Edukacji Narodowej, a w 2015 roku medal „Zasłużonemu dla Homiletyki Polskiej”.

UMIŃSKI Waław – kapłan Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, wykładowca historii Kościoła w Instytucie Teologicznym Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, wykładowca archiwistyki w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie; doktor teologii (historia Kościoła). Urodził się 25 lipca 1967 roku w Brodnicy, w rodzinie inteligenckiej. W latach 1987–1993 podjął studia filozoficzno-teologiczne w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie, kontynuował edukację w latach 1995–1998 na studiach doktoranckich na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Wstąpił do zgromadzenia 8 grudnia 1986 roku. Śluby święte złożył 8 grudnia 1991 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 29 maja 1993 roku w Krakowie z rąk abpa Tadeusza Gocłowskiego. W latach 1993–1995 był wikariuszem w parafii pw. św. Wawrzyńca w Gozdnicy, od 1998 roku dyrektorem biblioteki Zgromadzenia Księża Misjonarzy, w latach 1998–2011 i ponownie od 2019 roku dyrektorem Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy. Od 1998 roku jest kustoszem Muzeum Historyczno-Misyjnego Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, od 2012 roku redaktorem naczelnym czasopisma „Nasza Przeszłość” oraz dyrektorem Instytutu Wydawniczego Nasza Przeszłość. Członek Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES od 1998 roku, w latach 2001–2004 był członkiem zarządu FIDES, a w latach 2004–2007 zastępcą przewodniczącego zarządu FIDES. W latach 2007–2013 pełnił funkcję sekretarza zarządu FIDES, a w latach 2013–2019 – skarbnika. Od 2004 roku jest członkiem Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych, a od 2005 roku członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego (od 2017 roku pełni funkcję kierownika Sekcji Historycznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego), opiekun praktyk zawodowych z archiwistyki i bibliotekoznawstwa dla studentów Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II

w Krakowie, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Autor ok. 100 prac, artykułów naukowych i popularnonaukowych oraz haseł encyklopedycznych i biogramów tematycznie związanych z dziejami Kościoła w Polsce w XX wieku, historią Zgromadzenia Księży Misjonarzy oraz naukami pomocniczymi historii: archiwistyką, bibliotekoznawstwem i muzealnictwem. Autor takich publikacji, jak: *Zbiory chińskie w Muzeum Historyczno-Misyjnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie*, Kraków 2005; *Polska Prowincja Zgromadzenia Księży Misjonarzy w latach 1918–1939*, Kraków 2009; *Wybór źródeł do historii Towarzystwa św. Wincentego à Paulo na ziemiach polskich*, Kraków 2014; *Konwikt Teologiczny Świętego Krzyża w Warszawie w latach 1918–1939*, Kraków 2017. W 2010 roku otrzymał nagrodę JM Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie za wybitne i twórcze osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjnej w uczelni, a w 2019 roku został honorowym członkiem Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES.

URBAN Jacek – kapłan archidiecezji krakowskiej, prepozyt krakowskiej kapituły katedralnej, profesor nauk humanistycznych, specjalista w zakresie historii Kościoła, znawca dziejów Krakowa i katedry wawelskiej. Urodził się 12 sierpnia 1953 roku w Nisku. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Rudniku nad Sanem wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej, otrzymując w katedrze na Wawelu święcenia kapłańskie w 1978 roku z rąk kard. Karola Wojtyły. W 1996 roku obronił pracę doktorską pt. *Krakowska Kapituła Katedralna w latach 1795–1945*, napisaną pod kierunkiem ks. prof. Bolesława Kumora. W 2001 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku naukowego oraz rozprawy pt. *Katedra na Wawelu 1795–1918*. Od 2009 roku jest kanonikiem gremialnym, a od 2019 roku dziekanem kapituły katedralnej na Wawelu. W 2009 roku wydał kolejne dzieło dotyczące krakowskiej katedry *Katedra na Wawelu 1918–2008*. Od września 2007 roku kieruje Archiwum i Biblioteką Krakowskiej Kapituły

Katedralnej, a od października 2010 roku – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Od 1982 roku związany jest z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie, a następnie z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II jako wykładowca. Wypromował 13 doktorów, 72 magistrów i 25 licencjatów. Opublikował blisko 200 książek i artykułów. Od września 2016 roku pełni funkcję dziekana Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2008 roku. Przez dwie kadencje (2011–2014 i 2014–2017) należał do zarządu, pełniąc funkcję przewodniczącego sądu koleżeńskiego. Jest także członkiem Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa oraz Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Odznaczony Srebrnym (2007) i Złotym (2021) Krzyżem Zasługi.

WAJZNER Zdzisław Mateusz – kapłan diecezji częstochowskiej, sekretarz Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się 21 października 1925 roku w Sosnowcu. Tam też uczęszczał do szkoły podstawowej. W podjęciu nauki w szkole średniej przeszkodziła mu wojna. Pracował w Stalowni Woźniak w Sosnowcu. W roku 1941 zetknął się z ruchem konspiracyjnym; ściśle i aktywnie współpracował z Armią Krajową aż do zakończenia drugiej wojny światowej. Podczas okupacji działał także w harcerstwie. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1947 roku wstąpił do Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie i jako seminarzysta rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Ukończył je w 1952 roku, uzyskując stopień magistra teologii z zakresu filozofii chrześcijańskiej na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem ks. doc. dra hab. Aleksandra Usowicza. Święcenia kapłańskie otrzymał 29 czerwca 1952 roku w katedrze częstochowskiej z rąk bpa Zdzisława Golińskiego. Wkrótce też został skierowany do pracy duszpasterskiej w parafii Bogdanów. 8 lipca 1953 roku został skierowany na studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Katolickiego

Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Ukończył je 26 czerwca 1956 roku, otrzymując stopień magistra prawa kanonicznego. Jeszcze jako student Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego został pomocniczym duszpasterzem akademickim przy kościele Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie, a od 1959 roku duszpasterzem akademickim. Był organizatorem słynnej pielgrzymki akademickiej w październiku 1956 roku (na dwa tygodnie przed uwolnieniem prymasa Stefana Wyszyńskiego). W roku szkolnym 1958–1959 był też nauczycielem nauki religii w liceum im. H. Sienkiewicza w Częstochowie. 28 czerwca 1962 roku uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego na podstawie rozprawy *Organizacja i uprawnienia Kościoła w Królestwie Kongresowym 1815–1830* i złożonego egzaminu ustnego. 1 września 1962 roku został mianowany sędzią audytorem sądu biskupiego z równoczesnym pełnieniem obowiązków notariusza tegoż sądu. 11 września 1965 roku otrzymał podwójną nominację: na wykładowcę prawa kanonicznego w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie oraz rektora kościoła pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie. Odtąd był on zobowiązany dojeżdżać każdego tygodnia do Krakowa, przygotować wykłady i seminaria naukowe. W 1968 roku został mianowany wicerektorem Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. W latach 1968–1971 powierzono mu obowiązki sekretarza Polskiego Towarzystwa Teologicznego. 25 stycznia 1973 roku Konferencja Plenarna Episkopatu Polski mianowała go członkiem Komisji Episkopatu ds. powołań duchownych. W związku ze zwołaniem przez metropolitę krakowskiego kard. Karola Wojtyłę synodu plenarnego metropolii krakowskiej na wniosek bpa Stefana Bareły został mianowany członkiem Zespołu Konsultacyjnego tegoż Synodu w podzespole „Młodzież”. W 1973 roku otrzymał godność kapelana honorowego Jego Świątobliwości. Po upływie pięcioletniej kadencji na stanowisku wicerektora seminarium duchownego bp Stefan Bareła zlecił mu 8 lipca 1974 roku duszpasterstwo w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Sosnowcu, najpierw w charakterze wikariusza

adiutora, a od 2 listopada 1978 roku proboszcza parafii. Jednocześnie w prowadził wykłady z prawa kanonicznego w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie. Od 27 marca 1975 roku przez 10 lat był wizytatorem urzędów i parafii dziekańskich Okręgu Krzepickiego (dekanaty Krzepice, Brzeźnica, Działoszyn, Kłobuck, Truskolasy, Pajęczno). Jego administrowanie i proboszczowanie przypadło na trudne czasy robotniczego zrywu wolnościowego i stanu wojennego. „Solidarność” Zagłębia Dąbrowskiego uważała go za swego kapelana. Wielokrotnie występował w obronie ludzi pracy, internowanych, pomagał im i ich rodzinom oraz potrzebującym, za co otrzymał od prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego specjalne podziękowanie. Brał także udział w pracach II Synodu Diecezji Częstochowskiej (od stycznia 1976 do grudnia 1986). W Komisji Głównej Synodu pełnił on funkcję sekretarza. Stał na czele Komisji ds. struktur diecezjalnych. 14 września 1986 roku został mianowany oficjałem Sądu Biskupiego, którą to funkcję sprawował do śmierci. Był członkiem Rady Kapłańskiej i kanonikiem gremialnym Kapituły Katedralnej w Częstochowie (7 stycznia 1987). 20 kwietnia 1994 roku wybrano go jej prepozytem. Zamieszkał w domu zakonnym Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu przy ul. 7 Kamienic 23 w Częstochowie, gdzie był także kapelanem. Zmarł 4 listopada 1994 roku. Pogrzeb prowadzony przez kard. Franciszka Macharskiego odbył się na częstochowskim cmentarzu Kule. • Por. J. Kowalski, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 12 (1994), s. 42–44.

WĘCŁAWOWICZ Tomasz – profesor doktor habilitowany, kierownik Sekcji Sztuki Sakralnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się w Krakowie w 1952 roku. Absolwent Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej i Instytutu Historii Sztuk Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kierownik Katedry Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Członek British Archaeological Association, Narodowego Komitetu Historii Sztuki (CIHA),

Komisji Historii Sztuki PAU oraz Sekcji Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Komitetu Architektury i Urbanistyki Polskiej Akademii Nauk. Wieloletni Rzecznik ds. opieki nad zabytkami i członek Głównej Komisji Konserwatorskiej przy Generalnym Konserwatorze Zabytków, a także Główny Konserwator zabytkowych obiektów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wykładał w Instytutach Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, a gościnnie także na Uniwersytecie Karola i w Architectural Institute w Pradze. Stały współpracownik Studium Konserwacji Zabytków przy Politechnice Krakowskiej. Członek Prezydium Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 2009 roku, kierownik Sekcji Sztuki Sakralnej od 2009 roku. Publikacje: *Gotyckie bazyliki Krakowa*, Kraków 1993; *Początki chrześcijaństwa w Polsce. Ostrów Lednicki*, t. 1–2, Kraków–Lednica 1993–1994 [współautorstwo z Klementyną Żurowską, Teresą Rodzińską-Chorąży, Adamem Biedroniem, Mateuszem Łastowieckim i Jackiem Wrzesińskim]; *Polska legenda Świętego Wojciecha*, Kraków 1997 [współautorstwo z Różą Godulą-Węclawowicz]; *Architektura wzruszeniowa Włodzimierza Gruszczyńskiego*, Kraków 1999 [współautorstwo z Agnieszką Jankowską-Marzec]; *Krakowski kościół katedralny w wiekach średnich. Funkcje i możliwości interpretacji*, Kraków 2005; *Cocto latere nobilitavit. Ceglane mury średniowiecznych kościołów Krakowa*, Kraków 2013; *Królewski kościół katedralny na Wawelu. W rocznicę konsekracji 1364–2014. Royal Cathedral Church in Krakow. Jubilee of Consecration 1364–2014*, Kraków 2014; *Architectural transformation on the Market Square in Krakow. A Systematic Visual Catalogue*, Kraków 2016 [współautorstwo z Jean-Yves Blaise, Iwoną Dudek i Waldemarem Komorowskim]; *Chronotopos monasticus*, Kraków 2016 [współautorstwo z Michaeliem J. Czajkowskim]; *Włodzimierza Gruszczyńskiego kreacje, projekcje, utopie*, Kraków 2017 [współautorstwo z Wojciechem Kosińskim]; *Opactwo Cystersów w Mogile. W rocznicę fundacji 1222–2022. The Cistercian*

Abbey in Mogiła. Jubilee of the Foundation 1222–2022, Kraków 2022; oraz około 50 artykułów w monografiach i czasopiśmie naukowych polskich i zagranicznych. Laureat nagród i wyróżnień w konkursach SARP, TUP (1973, 1974 – jako współpracownik zespołu projektantów) i I Biennale Architektury w Krakowie (1985); odznaczony przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego honorową odznaką Zasłużony dla Kultury Polskiej (2006); odznaczony przez Prezydenta Miasta Krakowa odznaką *Honoris Gratia* (2010).

WITCZAK Henryk – kapłan diecezji wrocławskiej, historyk, duszpasterz, wykładowca historii Kościoła w Akademii Katolickiej w Warszawie Studium Teologii w Koninie, proboszcz parafii św. Wojciecha w Koninie; doktor teologii (historia Kościoła). Urodził się 28 lutego 1964 roku w Koninie w rodzinie robotniczej. Studiował w latach 1984–1990 na Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku, w roku 2000 na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, sekcja św. Jana Chrzciciela, uzyskał magisterium z teologii, w latach 2001–2006 studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (2003 – licencjat z historii Kościoła starożytnego i średniowiecznego, 2006 – doktorat z teologii). Świecenia kapłańskie uzyskał 27 maja 1990 roku z rąk bpa Henryka Muszyńskiego. Był wikariuszem w: parafii Dobra (1990–1992); parafii bł. bpa Michała Kozala w Lipnie (1992–1994); parafii św. Józefa we Wrocławku i jednocześnie diecezjalnym duszpasterzem harcerek i harcerzy (1994–2000); parafii św. Wojciecha w Koninie i jednocześnie duszpasterzem studentów w Koninie (2000–2007). Prowadził wykłady historii Kościoła na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie, sekcja św. Jana Chrzciciela, oddział we Wrocławku, Studium Teologii w Koninie (2006); był proboszczem parafii pw. św. Macieja w Głuchowie (2007–2008), parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej w Janiszewie (2008–2011) oraz parafii pw. św. Jana we Wrocławku (2011–2021). Był wicedyrektorem Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, sekcja św. Jana Chrzciciela, oddział we Wrocławku, Studium Teologii

w Koninie (2009–2015); prowadził ćwiczenia z historii Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym w Bydgoszczy (2010–2011). Od 2013 roku jest wiceprezesem Teologicznego Towarzystwa Naukowego we Włocławku; był dyrektorem Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie sekcja św. Jana Chrzciciela, Studium Teologii we Włocławku z siedzibą w Koninie, w latach 2015–2016, od 2021 roku jest zastępcą redaktora naczelnego „Studiów Włocławskich” (rocznik), od 2021 roku jest proboszczem parafii pw. św. Wojciecha w Koninie. Pośród opublikowanych prac są m.in. *Z życia religijnego w Królewskim mieście Koninie*, Włocławek 2006; *Dziedzictwo wieków – z dziejów Gminy Kawęczyn*, Kawęczyn-Konin 2010; *Z dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Dobrej*, Dobra 2014; *Z życia religijnego w parafii Wola-Trutowo*, Włocławek 2020; *Duchowieństwo parafialne na terenie Gminy Kawęczyn 1521–2021*, Włocławek–Kawęczyn 2021. Ponadto jest autorem 12 artykułów w pracach zbiorowych, 17 artykułów w „Studiach Włocławskich”, jednego artykułu w „Zapiskach Kujawsko-Dobrzyńskich”, 12 biogramów we „Włocławskim Słowniku Biograficznym”, siedmiu recenzji i sprawozdań, jedno kazanie, 25 artykułów popularno-naukowych.

WOJNOWSKI Sebastian – urodził się w 1975 roku w Krakowie, w 2001 roku ukończył Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie. Od 1999 roku był pracownikiem, a od 2002 roku jest dyrektorem Wydawnictwa UNUM. Od 2005 roku kieruje Sekcją Wydawniczą Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W latach 2011–2016 i od 2021 roku jest dyrektorem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, od 2022 roku również pełni obowiązki dyrektora Biblioteki Głównej oraz Archiwum. Jest wydawcą monografii i czasopism naukowych, zajmuje się współczesną komunikacją naukową i promocją publikowania wyników badań w otwartym dostępie, a także pozyskiwaniem i rozliczaniem środków na działalność wydawniczą oraz na projekty naukowe (kilkadziesiąt projektów finansowanych m.in. ze środków ministra nauki). Od 2014 roku prowadzi zajęcia dla studentów

kierunku edytorstwo na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. W Polskim Towarzystwie Teologicznym wykonał m.in. digitalizację i publikację online całej zawartości kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, digitalizację 24 tomów i publikację online rocznika „Analecta Cracoviensia” 1–24 (1969–1992) oraz wdrożył Repozytorium Instytucjonalne Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

WOJTKUN Jarosław – kapłan diecezji radomskiej, teolog, duszpasterz, kapłan honorowy Jego Świątobliwości, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu oraz w Instytucie Teologicznym w Radomiu przy Akademii Katolickiej w Warszawie, proboszcz parafii Bazyliki Mniejszej św. Kazimierza w Radomiu, delegat biskupa radomskiego ds. ochrony dzieci i młodzieży, doktor teologii moralnej, członek Stowarzyszenia Teologów Moralistów i Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Urodził się 18 marca 1964 roku w Skarżysku-Kamiennej. Studiował w latach 1984–1990 w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu – Radomiu; w latach 1991–1998 uczęszczał na studia specjalistyczne w zakresie teologii moralnej Pontificia Università San Tommaso d’Aquino w Rzymie. Święcenia kapłańskie otrzymał 26 maja 1990 roku w Radomiu. W latach 1990–1991 był wikariuszem w parafii Wszystkich Świętych w Starachowicach; w latach 1998–2000 – duszpasterzem akademickim; w latach 2000–2013 – adiunktem na Wydziale Teologicznym, a następnie w Instytucie Teologicznym w Radomiu przy Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Od 2013 roku jest adiunktem na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie; od 1998 roku wykładowcą teologii moralnej w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu. W latach 1999–2001 pracował w Wydziale Duszpasterskim Kurii Diecezji Radomskiej, w latach 2000–2006 wicerektorem, a następnie rektorem Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu w latach 2006–2021; od 2021 roku jest proboszczem parafii Bazyliki Mniejszej św. Kazimierza w Radomiu. Najważniejsze

publikacje to m.in. *Il valore dottrinale della Veritatis splendor e dell'Evangelium vitae* (Rzym 1998); *Pokuta dzisiaj* (redakcja, Kraków 2010); *Rodzina w służbie życiu i miłości* (Radom 2020).

WOLANIN Mieczysław – kapłan diecezji sandomierskiej, doktor teologii. Urodził się 2 stycznia 1948 roku w Izdebkach (archidiecezja przemyska). Po ukończeniu Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu przyjął święcenia kapłańskie 17 czerwca 1972 roku z rąk bpa Stanisława Jakiela. Jako wikariusz posługiwał w Tyczynie (1972–1975) i Chmielowie (1975–1978). Następnie został duszpasterzem akademickim przy parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Rzeszowie (1978–1985), pełniąc równocześnie obowiązki wikariusza w latach 1978–1982. W latach 1982–1985 pełnił urząd proboszcza w parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski w Rzeszowie (Matysówka), a następnie od 1985 roku aż do przejścia na emeryturę w 2018 roku w parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski w Nowej Dębie. Doktor teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z zakresu teologii pastoralnej. Członek oddziału sandomierskiego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Odznaczony godnością kanonika honorowego Kapituły Konkatedralnej w Stalowej Woli w 1993 roku oraz kapelana honorowego Jego Świątobliwości w 2002 roku. Zmarł 6 grudnia 2021 roku.

WOLICKI Marian – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, filozof, psycholog, terapeuta; profesor doktor habilitowany teologii. Urodził się 19 grudnia 1941 roku w Nisku. W latach 1963–1969 podjął studia filozoficzno-teologiczne w Instytucie Teologicznym w Przemyślu przy Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu; w latach 1969–1971 studia teologiczne (specjalność liturgika) na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie – Sekcja zaoczna w Rzeszowie, tamże ukończył magisterium, praca pt. *O duchu liturgii Romano Guardiniego*, promotor ks. W. Świerzawski; 1971–1975 – studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie; tam ukończył magisterium: *Znaczenie ojca*

w procesie społecznego rozwoju dziecka (1974), promotor pracy była Teresa Kukołowicz; tam w 1980 roku uzyskał stopień naukowy doktora filozofii na podstawie dysertacji pt. *Problem swoistości psychologii filozoficznej. Aspekt historyczno-metodologiczny*, promotorem był Mieczysław Albert Krąpiec; w 1998 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, na podstawie dorobku naukowego oraz rozprawy pt. *Egzystencjalno-analityczna koncepcja autotranscendencji i jej teologiczno-pastoralne aplikacje*. W 2002 roku został profesorem tytularnym nauk teologicznych na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, na podstawie książki *Relacje osoby a jej samorealizacja*. Święcenia kapłańskie uzyskał 24 czerwca 1969 roku z rąk bpa Ignacego Tokarczuka. Był wikariuszem w: parafii Przybyszówka (1969–1971), parafii Łañcut Fara (1975–1976). W latach 1976–2017 wykładał filozofię i psychologię w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, był prefektem w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu (1976–1991); wicerektorem w Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu (1991–1996); wykładowcą psychologii na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, tam był kierownikiem Katedry Psychologii (1994–2011); wykładowcą w Filii Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli (2002–2004). Był dziekanem Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli (2004–2012); kierownikiem Katedry Psychopedagogiki i Pedagogiki Rodziny w Instytucie Pedagogiki na WZNoS KUL w Stalowej Woli (2004–2014); był wykładowcą w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Przemyślu (2001–2006), w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Jarosławiu (2001–2006), w Państwowej Wyższej Szkole Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, wcześniej Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa (2014–2017). Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 26 lutego 1994 roku do 22 października 2017 roku; kierownik oddziału terenowego w Przemyślu od

14 kwietnia 1994 roku do 9 października 2009 roku. Autor ponad 400 publikacji z zakresu psychologii, teologii i pedagogiki, m.in. *Człowiek w analizie egzystencjalnej i logoterapii Viktora Emila Frankla*, Przemyśl 1986; *Egzystencjalno-analityczna koncepcja autotranscendencji i jej teologiczno-pastoralne aplikacje*, Przemyśl 1993; *Relacje osoby a jej samorealizacja*, Wrocław 1999; *Medytacje o istnieniu*, Wrocław 1999; *Wychowanie do wartości*, Wrocław 1999; *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, Wrocław 2000; *Filozoficzne podstawy analizy egzystencjalnej i logoterapii*, Wrocław 2001; *Wpływy filozoficzne w analizie egzystencjalnej i logoterapii*, Wrocław 2002; *Logoterapia w praktyce pastoralnej*, Wrocław 2003; *Otwartość osoby ludzkiej*, Wrocław 2005; *Logoterapeutyczna koncepcja wychowania*, Stalowa Wola 2007; *Wybrane problemy współczesnej psychologii*, Stalowa Wola 2008; *Relacje osobowe*, Sandomierz 2008; *Elementy psychologii społecznej*, Stalowa Wola 2009; *Podstawy psychoterapii*, Przemyśl–Sandomierz 2015. W latach 1998–2012 prepozyt Brzozowskiej Kapituły Kolegiackiej; Gremialny Kanonik Przemyskiej Kapituły Metropolitalnej w latach 2012–2017. W 2007 roku otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi; w 2009 roku – Honorowe Obywatelstwo Niska; w 2010 roku – Medal Komisji Edukacji Narodowej; a w 2013 roku – Złoty Medal za Długoletnią Służbę. Członek licznych polskich i zagranicznych gremiów naukowych i społecznych, m.in. Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwa Logoterapeutycznego „Gesellschaft Für Logotherapie und Existenzanalyse w Wiedniu. Zmarł 22 października 2017 roku w Przemyślu i został pochowany w Nisku. • Por. P. T. Nowakowski, *Wolicki Marian Stefan*, [w:] *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, s. 558–559.

WRONKA Stanisław – kapłan archidiecezji krakowskiej, biblista, doktor habilitowany, redaktor naczelny „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”. Urodził się 1 sierpnia 1953 roku w Osielcu w rodzinie robotniczo-rolniczej. Po uzyskaniu matury studiował w Wyższym Seminarium Duchownym

Archidiecezji Krakowskiej w latach 1972–1979. Jako kleryk został także powołany do służby wojskowej w Bartoszycach w latach 1972–1974. Święcenia kapłańskie przyjął 29 kwietnia 1979 roku w katedrze na Wawelu z rąk kard. Franciszka Macharskiego. Na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie uzyskał magisterium z teologii w 1979 roku, a na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie licencjat z teologii biblijnej w 1982 roku. W tym czasie także pomagał w duszpasterstwie w kościele św. Marka w Krakowie. Studia specjalistyczne z bibliistyki w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, w latach 1982–1987 ukończył, uzyskując licencjat nauk biblijnych. Po studiach w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie uzyskał stopień doktora z teologii biblijnej. Promotorami jego pracy byli: Albert Vanhoye SJ i Augustyn Jankowski OSB. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w 2014 roku. Jako kapłan pełnił obowiązki wikariusza w parafii św. Mikołaja w Chrzanowie w latach 1979–1980. W latach 1985–1993 w Rzymie, a w latach 1996–1998 w Krakowie pełnił posługę we wspólnotach neokatechumenalnych. W latach 1993–1996 był kierownikiem biura w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie. W latach 1996–2021 wykładał bibliistykę na Papieskiej Akademii Teologicznej, Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie i w Wyższym Seminarium Duchownym Zakonu Paulinów w Krakowie (od 2017 roku). W latach 2009–2021 brał udział w zgromadzeniu plenarnym i spotkaniach Regionu Europy Środkowej Katolickiej Federacji Biblijnej jako reprezentant Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie – członka stowarzyszonego Federacji. Od 2020 roku jest sekretarzem Rady Krakowskiej Fundacji Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu. Brał czynny udział (z referatem, głosem w dyskusji) w sympozjach biblijnych krajowych i zagranicznych, prowadził rekolekcję, dni skupienia, *lectio divina* Biblii i wykłady, głosił konferencje i homilie w różnych środowiskach. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 1997 roku. Włożył wielki wkład

w prowadzenie kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny” jako sekretarz redakcji w latach 2004–2007 i redaktor naczelny tego kwartalnika w latach 2007–2023. Jest członkiem zwyczajnym Stowarzyszenia Biblistów Polskich od 2002 roku i Associazione Ex-Alunnie del Pontificio Istituto Biblico od 1999 roku. Autor książek: *La vittoria di Dio e dell'uomo in Paolo. Studio esegetico-teologico su vıkáw*, Kraków 2002; *Jak drzewo zasadzone nad płynącą wodą (Ps 1, 3). Antropologiczny wymiar metafory drzewa w Biblii*, Kraków 2013; oraz wielu artykułów o tematyce biblijnej opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych. Opracował ok. 160 homilii opublikowanych głównie w Materiałach Homiletycznych. Wyróżniony tytułem kanonika RM (2008); nagrodą Rektora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie za osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne (2008), nagrodą Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie za osiągnięcia naukowe, dydaktyczne i organizacyjne w Uczelni (2009, 2011, 2016, 2019); medalem srebrnym za długoletnią służbę nadany przez prezydenta RP Andrzeja Dudę (2015); medalem „Błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki” nadany przez Biskupa Polowego (2016); złoty medal Zasłużony dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie nadany przez Senat (2021) i srebrną honorową odznakę Przyjaciół Harcerstwa przyznaną przez komendanta Związku Harcerstwa Polskiego Chorągwi Krakowskiej (2022).

ZADROŻNY Kamil – kapłan archidiecezji częstochowskiej, doktor nauk teologicznych. Urodził się 3 maja 1985 roku w Świdnicy. Święcenia kapłańskie uzyskał 21 maja 2010 roku z rąk abpa Stanisława Nowaka. W latach 2004–2010 podjął jednolite studia magisterskie z teologii (specjalność kapłańska) w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie); w latach 2013–2015 – studia licencjackie na Papieskim Wydziale Teologicznym „Marianum” w Rzymie; w latach 2015–2018 – studia doktoranckie na Papieskim Wydziale Teologicznym „Marianum” w Rzymie; a w latach

2016–2018 był słuchaczem na Wydziale Teologicznym Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Wikariusz w parafii pw. św. Marcina w Kłomnicach (2010–2013); podjął studia specjalistyczne na Papieskim Wydziale Teologicznym „Marianum” w Rzymie w latach 2013–2018; dyrektor Biblioteki Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie; od stycznia 2021 roku jest redaktorem naczelnym „Częstochowskich Studiów Teologicznych”; prefekt alumnów w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie (2018–2022). Od 1 września 2022 roku jest koordynatorem ludzkiego wymiaru formacji w Wyższym Międzydiecezjalnym Seminarium Duchownym w Częstochowie; od września 2022 roku jest dyrektorem Instytutu Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie; od września 2022 roku jest redaktorem naczelnym „Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych”. Członek zwyczajny Polskiego Towarzystwa Mariologicznego (od 2013 roku); członek zarządu Polskiego Towarzystwa Mariologicznego na kadencję 2021–2025 (pełniona funkcja: skarbnik); członek *Associazione Mariologica Interdisciplinare Italiana* (od 2016 roku); członek European Society For Catholic Theology (od 2021 roku); członek zwyczajny Papieskiej Międzynarodowej Akademii Maryjnej (od marca 2022 roku); członek Rady Kapłańskiej Archidiecezji Częstochowskiej. Od 2015 roku jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie; od grudnia 2020 roku kierownik Częstochowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie. W roku św. Józefa zorganizował sympozjum naukowe w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie pt. *Idźcie do Józefa...* (23 października 2021). Ważniejsze publikacje: *La Madre di Gesù e la Parola di Dio nella „Verbum Domini” di Benedetto XVI. Contenuti e prospettive teologiche*, Roma 2019; *Udaj się do Maryi! Rozważania maryjne ze św. Bernardem z Clairvaux*, Częstochowa 2023; *Moje Niepokalane Serce zatryumfuje! Aktualność kultu Niepokalanego Serca Maryi*”, red. K. Zadrozny, Częstochowa–Skarżysko Kamienna 2023; *Przepowiadanie a zasady*

pobożności maryjnej, [w:] *Maryja w Kościele i mariologia w teologii*, red. M. Chmielewski, K. Zadrozny, Częstochowa 2020, s. 21–30; *Obecność Jezusa w Eucharystii źródłem życia Kościoła*, [w:] *Teologiczne refleksje wokół tajemnic wiary*, red. R. Ceglarek, P. Maciaszek, Częstochowa 2020, s. 199–209; *Maria e la Parola di Dio. A dieci anni dall'esortazione apostolica postsinodale „Verbum Domini” di Benedetto XVI (2010–2020)*, „Marianum” 83 (2020) nr 197–198, s. 227–271; *Dedykacje i wpisy w księgozbiorze Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 28 (2022) nr 1, s. 29–62; *Zawierzenie Maryi w nauczaniu Arcybiskupa Wacława Depo w nurcie zawierzeń Kościoła w Polsce*, [w:] *Ku Chrystusowi Odkupicielowi człowieka. Okiem teologów i medioznawców. Księga pamiątkowa z okazji 10-lecia posługi pasterskiej Abp. Wacława Tomasza Depo w Archidiecezji Częstochowskiej 2012–2022*, red. A. Przybylski, M. R. Trojanowski, Częstochowa 2022, s. 349–365.

ZAGÓRSKI Dariusz – kapłan diecezji toruńskiej, teolog, historyk Kościoła, wykładowca Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, duszpasterz służby zdrowia diecezji toruńskiej, dyrektor Wydawnictwa Tuba Dei; profesor teologii ze specjalizacją w zakresie patrologii i historii Kościoła. Urodził się 23 kwietnia 1972 roku w Iławie. Studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie i Toruniu (1991–1997; magisterium z teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie); licencjat kościelny z nauk teologicznych na kierunku historia Kościoła – patrologia na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie (1998–2000). Tamże rok doktorancki 2000–2001 i doktorat z teologii 2002; na kierunku teologia i patrystyka w Instytucie Patrystycznym „Augustinianum” w Rzymie (2001–2005, stopień „Diploma in teologia e scienze patristiche”). Święcenia kapłańskie uzyskał 14 czerwca 1997 roku z rąk bpa Andrzeja Suskiego. W latach 1997–1998 był wikariuszem w parafii św. Antoniego w Toruniu; w 2007 roku został zatrudniony na Uniwersytecie

Mikołaja Kopernika w Toruniu jako adiunkt w Zakładzie Historii Kościoła (starożytnej i średniowiecznej). W latach 2011–2019 pracował na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika na stanowisku profesora nadzwyczajnego. W 2019 roku został zatrudniony na stanowisku profesora (tytuł profesora uzyskał w 2014 roku). Pełnił funkcję kierownika Zakładu Historii Kościoła Starożytnej i Średniowiecznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, następnie zaś kierownika Katedry Historii Kościoła i Patrologii. Obecnie jest kierownikiem Katedry Teologii Historycznej. W latach 2008–2009 prowadził wykłady z patrologii w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej. W latach 2011–2019 pełnił funkcję rektora w Wyższym Seminarium Duchownym w Toruniu. Był i jest członkiem Senatu Uniwersytecie Mikołaja Kopernika na kadencje 2008–2012 i 2020–2024. W latach 2008–2012 był członkiem Uniwersyteckiej Komisji Dyscyplinarnej Uniwersytecie Mikołaja Kopernika dla Doktorantów; w latach 2012–2016 był członkiem Uniwersyteckiej Komisji Dyscyplinarnej ds. Nauczycieli Akademickich, w latach 2008–2012 członkiem Komisji Wyborczej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; a w latach 2008–2012 przewodniczącym Wydziałowej Komisji Wydawniczej. W roku 2021 został mianowany dyrektorem toruńskiego wydawnictwa Tuba Dei. Pełnił rolę biegłego cenzora teologa w trzech procesach beatyfikacyjnych. W 2012 roku uczestniczył w założeniu oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Toruniu, którego jest kierownikiem. Jest zastępcą redaktora naczelnego kwartalnika „Biblica et Patristica Thoruniensia”, redaktorem tematycznym półrocznika „Teologia i Człowiek”, założycielem i moderatorem serii wydawniczej w ramach Wyższego Seminarium Duchownego w Toruniu: „Pomoce do teologii” (od 2016 roku), członkiem międzynarodowego składu redakcyjnego serii *Scrutari Fontes* (od 2016 roku). W grudniu 2019 roku został mianowany przez biskupa toruńskiego diecezjalnym duszpasterzem służby zdrowia. Czynnie włączał się w niesienie pomocy medykom podczas ich walki z COVID-19. Wraz

z K-POIL przeprowadził zbiórkę pieniędzy na zakup sprzętu medycznego (środków ochrony osobistej). Podobne działania podejmował we współpracy z Krajowym Duszpasterstwem Służby Zdrowia. Jako wolontariusz posługiwał chorym na COVID-19 w czasie pandemii w oddziale zakaźnym Szpitala Wojewódzkiego w Toruniu. Już wcześniej – będąc rektorem seminarium – działał na zasadzie wolontariatu w jednostkach Caritas, w DPS-ach i w hospicjach. Przygotowywał do pracy z chorymi kleryków. Również obecnie odwiedza chorych w placówkach medycznych, prowadzi stałe duszpasterstwo medyków, organizując dla nich opiekę duchową, przygotowuje konkursy plastyczne dla dzieci promujące tematykę związaną ze służbą zdrowia. Jest członkiem Komisji Bioetycznej K-POIL w Toruniu. Wypromował kilkudziesięciu magistrów i sześciu doktorów; recenzent w licznych przewodach doktorskich, habilitacyjnych i przewodach do tytułu profesora. Brał udział w konferencjach naukowych, wygłaszając na nich wykłady. Był także organizatorem konferencji naukowych o charakterze ogólnopolskim i międzynarodowym. Jest autorem licznych monografii naukowych, redaktorem wydawniczym książek i autorem kilkudziesięciu artykułów i recenzji naukowych, opublikowanych w renomowanych czasopismach polskich i zagranicznych. Wybrane publikacje książkowe: *Ai soterias odoi. Model doskonalenia chrześcijańskiego w świetle ekshortacji pastoralnych Grzegorza z Nazjanzu*, Toruń 2007; *Commendavit nobis Dominus oves suas. Pasterska troska o wiernych w świetle Sermones św. Augustyna*, Toruń–Pelplin 2013; *25 lat Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej (1993–2018)*, Bydgoszcz 2018; *Biskup Adolf Piotr Szelązek. Niezatarty ślad*, Pelplin–Toruń 2021. Kanonik Kapituły Katedralnej Toruńskiej. Za osiągnięcia na polu naukowo-badawczym w 2007 roku otrzymał indywidualną nagrodę II stopnia od Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. W 2011 roku zdobył także grant dla młodych pracowników nauki na wyjazd naukowy do Hiszpanii od Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (2011). Jest członkiem wielu towarzystw naukowych – krajowych i zagranicznych.

ZBROJA Bogdan – kapłan archidiecezji krakowskiej, doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, biblista. Urodził się 14 grudnia 1968 roku w Krakowie. Po maturze wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył, zyskując stopień magistra teologii na podstawie pracy pt. *Zagrożenia katolicyzmu polskiego i sposoby ich przezwyciężania w kazaniach Józefa Sebastiana Pelczara*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Kazimierz Panusia. Wyświęcony na kapłana w 1994 roku. Doktorat i habilitacja z biblistyki. Autor dziesięciu monografii związanych z biblistyką oraz ponad 60 artykułów. Opublikował ponad 400 homilii w Materiałach Homiletycznych. Obszar jego badań to szeroko zakrojona teologia biblijna oraz społeczne odniesienia tekstów natchnionych. Przewodnik po Ziemi Świętej (ponad 70 odbytych pielgrzymek: Izrael, Jordania i Egipt). Promotor 26 prac magisterskich, czterech licencjackich z teologii biblijnej oraz dwóch doktoratów z biblistyki. Członek Stowarzyszenia Biblistów Polskich oraz Polskiego Towarzystwa Teologicznego, w którym pełnił różne funkcje w Sekcji Biblijnej i w Komisji Kontrolującej. Zaangażowany we współpracę międzynarodową z Republiką Słowacką i Ukrainą. Kierownik krakowskiej sekcji Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II w Polsce. Profesor nadzwyczajny UPJPII w Krakowie. Nagrodzony godnością kanonika RM. Pracuje przy sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach.

ZIEMIAŃSKI Stanisław – jezuita, prof. nadzwyczajny, filozof. Urodził się 7 września 1931 roku w Besku k. Krosna. Do Towarzystwa Jezusowego wstąpił 31 lipca 1949 roku w Starej Wsi. Został wyświęcony na kapłana 29 czerwca 1959 roku w Warszawie. Filozofię studiował na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie w latach 1953–1956; teologię na Wydziale Teologicznym Bobolanum w latach 1956–1960. Studia specjalistyczne z filozofii odbył w latach 1960–1963 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie

w 1978 roku uzyskał doktorat na podstawie rozprawy pt. *Ontologiczne podstawy teorii definicji w systemie Arystotelesa*. Od 1963 roku wykłada na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, głównie teologię naturalną; przez wiele lat wykładał także metafizykę i kosmologię, a od 1988 roku – historię filozofii średniowiecznej. Nadto od 1974 roku wykładał metafizykę i teologię naturalną na Wyższym Instytucie Katechetycznym i w Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Paulinów w Krakowie. W 1984–1985 wykładał filozofię Boga w Le Moyne College w Syracuse (NY). W latach 1982–1988 był przewodniczącym Towarzystwa Naukowego Księży Jezuitów w Krakowie, a od 1988 roku jest wiceprzewodniczącym Sekcji Filozoficznej Wykładowców Uczelni Katolickich w Polsce. Od 1988 roku jest sekretarzem Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. W 1990 roku habilitował się na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie na podstawie książki *Teologia naturalna. Filozoficzna problematyka Boga*. Od 1991 roku jest profesorem nadzwyczajnym na Wydziale Filozoficznym Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, a od 1994 roku – prodziekanem tegoż wydziału. W 1993 roku został zatrudniony także na Wydziale Filozoficznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od 1965 roku pełni obowiązki kapelana kilku klinik Akademii Medycznej. Jest autorem ponad 600 oryginalnych i ponad 100 tłumaczeń tekstów pieśni oraz kompozytorem ponad 600 melodii do nich. Opublikował *Teologię naturalną* (Kraków 1995) oraz około 30 artykułów z filozofii w duchu neotomizmu nawiązującego do nauk przyrodniczych. Nadto wydał książki: *Bóg nas kocha*, Kraków 1984; *Pan pieśnią moją*, Kraków 1978; *Wystawiajmy Pana*, Kraków 1978 (wraz z J. Łasiem); *Chcę śpiewać Panu*, Kraków 1982; *Pieśnią moją sławię Pana*, Kraków 1986; *Śpiewam i gram Bogu*, Kraków 1989; *Poradnik dla kapelanów lecznictwa zamkniętego*, Kraków 1991 (wraz z S. Kałużą). Z zakresu duszpasterstwa ogłosił ponad 30 artykułów. Tłumaczył z języka łacińskiego, włoskiego i francuskiego. Brał czynny udział w pracach zarządu Polskiego Towarzystwa

Teologicznego. • Por. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 2004, s. 792.

ZYGAROWICZ Stanisław – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, wykładowca, ojciec duchowny, rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu, wikariusz generalny, dyrektor Wydziału ds. Kanonizacyjnych w Kurii Metropolitalnej w Przemyślu; infułat, doktor teologii w zakresie teologii moralnej. Urodził się 6 czerwca 1925 roku w Pustynach (parafia Krościenko Wyżne). Podjął studia filozoficzno-teologiczne Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu w latach 1945–1950; w latach 1952–1955 studiował teologię moralną na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie, gdzie 15 października 1955 roku obronił pracę doktorską, pt. *Duszpasterstwo wobec zjawiska skrupułów i hysterii*, stopień doktora nadano mu dopiero 2 maja 1957 roku. Świecenia kapłańskie uzyskał 25 czerwca 1950 roku z rąk bpa przemyskiego Franciszka Bardy. Był wikariuszem w: Słocinie k. Rzeszowa (1950–1951); rzeszowskiej Farze (1951–1952); w Dukli (1956). Od 1956 roku związany z Wyższym Seminarium Duchownym w Przemyślu, w którym piastował różne funkcje: bibliotekarza i dyrektora administracyjnego (1956–1967); ojca duchownego (1967–1986); rektora (1986–1991); wykładowcy teologii moralnej (1959–2001). W Kurii pełnił funkcje: notariusza (1957–1959); referenta Wydziału ds. Osób Życia Konsekwentnego (od 1991); dyrektora Wydziału ds. Procesów Beatyfikacyjnych i Kanonizacyjnych (1991–2010) – przeprowadził kilkanaście procesów na poziomie diecezjalnym, z których dwa zostały uwieńczone aktem beatyfikacji: ks. Jana Balickiego (18 sierpnia 2002) i ks. Bronisława Markiewicza (19 czerwca 2005); wikariusza generalnego (1992–2003). W latach 1982–1986 był przewodniczącym Sekcji Ojców Duchownych Seminarium Duchownych diecezjalnych i zakonnych w Polsce (opracował wraz z innymi *Instrukcję dla ojców duchownych i spowiedników w przedmiocie dopuszczania kandydatów do*

diakonu i kapłaństwa z obowiązkiem celibatu). Przez wiele lat gorliwie i z wielkim poświęceniem pełnił funkcje kapelana i ojca duchownego osób konsekrowanych, zwłaszcza ze Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej i Sióstr Karmelitanek. W 2005 roku został mianowany asystentem kościelnym Katolickiego Stowarzyszenia „Civitas Christiana” w Przemyślu. Członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego od 26 lutego 1994 roku. Bibliografia podmiotowa wylicza 139 pozycji: artykułów, kazań, wystąpień, poświęconych zagadnieniom teologii moralnej, hagiografii i duchowości. Wśród wydanych prac są m.in. *Teologia moralna. Sakrament Eucharystii*, Przemyśl 1967; *Teologia moralna. Pokuta*, cz. 1, Przemyśl 1969; *Teologia moralna. Przykazanie I–III*, cz. 1–2, Przemyśl 1971; *Teologia moralna. Przykazanie IV–V*, Przemyśl 1971; *Teologia moralna. Przykazania Boskie*, cz. I–IV, Przemyśl 1972; *Teologia moralna. Przykazania VII i X*, Przemyśl 1972; *Teologia moralna. Przykazanie VIII*, Przemyśl 1972; *Teologia moralna. Pokuta*, cz. 1–2, Przemyśl 1972. Nagrody, odznaczenia, tytuły: 1964 EC; 1964 RM; 1970–1979 – honorowy kanonik kapituły katedralnej w Przemyślu; 1979–2007 – kanonik gremialny kapituły katedralnej; 1987–2007 – dziekan kapituły katedralnej; W latach 2007–201 kanonik emeryt; 1990 – protonotariusz apostolski – infułat. Zmarł 14 grudnia 2012 roku w Przemyślu. • Por. T. Śliwa, *Sylwetki wybranych duchownych przemyskich. Słownik biograficzny*, Przemyśl 2021, s. 317–331.

ŻELAZNY Jan – kapłan archidiecezji krakowskiej, patrolog, doktor habilitowany teologii, magister fizyki. Urodził się 8 sierpnia 1965 roku w Katowicach. Wyświęcony na kapłana w 1991 roku. Doktorat uzyskał w 1995 roku, habilitację – w 2006. Od 1996 roku pracownik Papieskiej Akademii Teologicznej, później Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Autor *Zarysu literatury patrystycznej kręgu języka syryjskiego*. Interesuje go naukowo zapomniany wkład chrześcijan orientalnych nie tylko w teologię, lecz także w rozwój nauki powszechnej poprzez transmisję kultury greckiej w świat

arabski (tłumaczenie *Listów* Tymoteusza I, patriarchy Bagdadu oraz *Hymnów* św. Efrema). Autor artykułów dotyczących chrześcijaństwa orientalnego publikowanych w Polsce („Vox Patrum”, „Verbum Vitae”), na Zachodzie („Orientalia Christiana Analecta” w Rzymie) i na Bliskim Wschodzie („Parole d’Orient”). Zaangażowany w pomoc chrześcijanom na Bliskim i Środkowym Wschodzie, naszym zapomnianym często przez nas braciom w wierze. Prowadzi szeroko zakrojoną współpracę z *L’Œuvre d’Orient*.

WYKŁADY
I ARTYKUŁY

HIOB, CZYLI TEODYCEA WOJTYŁY

BP MICHAŁ JANOCHA
Uniwersytet Warszawski

 <https://orcid.org/0000-0002-4983-1767>

 <https://ror.org/039bjqg32>

„Ja sam napisałem dramat nowy. Grecki formą, chrześcijański duchem, odwieczny treścią [...]. Dramat o cierpieniu: *Hiob*” – napisał na Wielkanoc 1940 roku student pierwszego roku polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek grupy teatralnej Studio '39, Karol Wojtyła, w liście do swojego mistrza i przyjaciela, reżysera Mieczysława Kotlarczyka¹. Autor *Hioba* od początku twórczości sięga po wielkie tematy i po wielkie dzieła. Jak orzeł krąży wokół szczytów, świadom prawdy zawartej w wierszu Norwida *Język – ojczysty*:

Nie miecz, nie tarcz
Bronią Języka,
Lecz – arcydzieła!².

Dramat *Hiob*, wraz z wcześniejszym zaginionym *Dawidem* i powstałym w tym samym roku *Jeremiaszem*, tworzą młodzińczy, być może nie zamierzony, dramaturgiczny tryptyk, napisany u progu niemieckiej okupacji³. Znamienny jest dobór bohaterów tych pierwszych trzech dramatów: Dawid jest królem, Jeremiasz – prorokiem, a Hiob – kapłanem („ja, Hijob, pan – ja, ksiądz”). Każda z tytułowych postaci biblijnego tryptyku wskazuje na jedną z trzech funkcji w społeczności starożytnego Izraela, w których Ojcowie Kościoła dostrzegają profetyczną zapowiedź posłannictwa Chrystusa – Najwyższego

¹ K. Wojtyła, *Hiob. Drama ze Starego Testamentu*, [w:] Karol Wojtyła – Jan Paweł II, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 1: *Juwenalia*, red. J. Popiel, Kraków 2019, s. 113–175.

² C. K. Norwid, *Język-ojczysty*, [w:] C. K. Norwid, *Pisma wybrane*, red. J. Gomułicki, t. 1, Warszawa 1968, s. 276.

³ S. Sawicki, *Trylogia dramatyczna Karola Wojtyły*, „Przegląd Powszechny” 103 (1986) z. 3, s. 357–358.

Kapłana, Proroka i Króla. Osoba Boga-człowieka jest hermeneutycznym kluczem, którym On sam, a za Nim autorzy Nowego Testamentu otwierają zakrytą treść ksiąg Starego Prawa. Ich śladami idą Ojcowie Kościoła⁴. Na tę samą ścieżkę wstępuje młody Karol Wojtyła, pisząc *Hioba*.

Chrystologiczna interpretacja tekstów starotestamentalnych, oglądana z punktu widzenia historyczno-literackiego, może być określona słowami Roberta Escarpit jako „twórcza zdrada” (*creative trahison*)⁵. W ten twórczy sposób Augustyn „zdradził” Psalmy Dawidowe, a Tomasz z Akwinu „zdradził” Arystotelesa. Obaj święci odnaleźli w pismach starożytnych autorów treści, których owi autorzy nie znali. Pytanie istotne: odnaleźli czy wynaleźli?

Dla przybliżenia istoty tego zjawiska cenna może okazać się perspektywa historyczno-kulturowa. Mam tu na myśli stworzoną przez Michaiła Bachtina koncepcję „wielkiego czasu” przeciwstawioną „czasowi małemu”⁶. Wyniki badań archeologów, biblistów, literaturoznawców, prowadzonych w historycznym „małym czasie”, sytuują powstanie Księgi Hioba w okresie po niewoli babilońskiej, pomiędzy V a III wiekiem przed Chrystusem. Być może współcześnie z autorem Księgi Hioba tworzyli wielcy tragicy greccy: Ajschylos, Sofokles i Eurypides. Być może na unikalną w Biblii dialogową postać Księgi Hioba wpłynęły dialogi Platona. Wszystkie te hipotezy sytuują się w obrębie bachtinowskiego „małego czasu”. Natomiast w „czasie wielkim”, ponad granicami czasów, kultur i epok, sytuuje się dialog najwyższych dzieł ludzkości. To w czasie wielkim wybrzmiewa wciąż powracające, odwieczne pytanie o sens cierpienia. To w czasie wielkim dokonują się nieustające interpretacje i reinterpretacje odwiecznych tematów. To w czasie wielkim Hiob rozmawia z Gilgameszem

⁴ J. Sadzik ks., *Przesłanie Hioba, wstęp do „Księgi Hioba”*, tłum. C. Miłosz, Paryż 1981, s. 6–24.

⁵ R. Escarpit, *De la littérature comparée aux problèmes de la littérature de masse*, „Études françaises. Les Presses de l’Université de Montréal” 2 (3) 1966, s. 349–358.

⁶ М. М. Бахтин, *К методологии гуманитарных наук*, [w:] М. М. Бахтин, *Эстетика словесного творчества*, Москва 1986, s. 390.

i z Sokratesem, i z bohaterem egipskiego poematu *Rozmowa strapionego ze swoją duszą*, i ze św. Teresą od Dzieciątka Jezus. Jest to rozmowa o cierpieniu.

Kategorie „twórczej zdrady” i „wielkiego czasu” nie wyjaśniają do końca fenomenu chrystocentrycznej interpretacji Starego Testamentu. Dla przybliżenia jego istoty niezbędna okaże się perspektywa teologiczna sytuująca się niejako „wewnątrz” Nowego Testamentu, w jego sercu – Ewangelii. Jest to perspektywa odkrywająca alegoryczny sens interpretacji Pisma Świętego: „przez alegorie do prawdy, przez rzeczy doczesne do wiecznych, przez alegorie do duchowych”⁷. Wzajemne zależności pomiędzy księgami obu Przymierzy ujął św. Augustyn w słynnym sformułowaniu: „Nowy Testament jest ukryty w Starym, zaś Stary w Nowym znajduje wyjaśnienie”. Hermeneutyka patrystyczna odczytuje osoby, rzeczy, miejsca i wydarzenia Starego Przymierza jako typy, figury osób, rzeczy, miejsc, wydarzeń odnoszących się do Chrystusa i Kościoła.

Udręczony Hiob woła z dna swojej nędzy: „Lecz ja wiem: wybawca mój żyje, na ziemi wystąpi jako ostatni. Potem me szczątki skórą odzieję i ciałem swym Boga zobaczę” (Hi 19, 25–26). W tych komentowanych przez wieki tajemniczych słowach, przekraczających horyzont doświadczenia Hioba, pokolenia myślicieli chrześcijańskich dostrzegały proroczą zapowiedź odnoszącą się do Zbawiciela i do Jego zmarłychwstania. Hiob jest figurą Chrystusa⁸. Tajemnicę tę rozważali greccy i łacińscy Ojcowie Kościoła, wśród nich papież św. Grzegorz Wielki. Tą drogą podążali przez wieki starożytni i średniowieczni komentatorzy Księgi Hioba, a za nimi artyści, poeci, muzycy, malarze⁹.

⁷ Św. Ireneusz, *Adversus haereses* 4.15.1.

⁸ G. von der Osten, *Job and Christ. The Development of the Devotional Image*, „Journal of the Warburg and Courtauld Institutes” 16 (1953), s. 153–158.

⁹ Z bogatej literatury przedmiotu wymieńmy dwa artykuły odnoszące się do polskiej plastyki i literatury: Z. Kruszelnicki, *Ze studiów nad ikonografią Chrystusa Frasobliwego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 21 (1959), s. 307–328; M. Ołdakowska-Kuflowa, *Postać Hioba w literaturze polskiej*, „Przegląd Powszechny” 103 (1986) z. 6, s. 380–388

Idąc ich śladem, młody Karol Wojtyła uczynił ze starożytnej księgi dramat „grecki formą, chrześcijański duchem, odwieczny treścią”. Hebrajski dialog biblijny przełożył na dialog greckiego dramatu – stąd *prologos* i *epilogos*, stąd Choreuty i Chór. Dramat Wojtyły sięga po Pismo Święte i antyk, dwa fundamenty europejskiej kultury, aby budować na nich dom prawd najbardziej aktualnych, bo odwiecznych, dom prawd rodzimych, bo uniwersalnych – stąd Pastuch, Juhas, Koniuch i Sługa. W tym domu słowa, niczym w dramatach Wyspiańskiego i obrazach Malczewskiego, rozmawiają ze sobą Biblia, starożytność i ludowa swojskość. Patronuje im duch polskiego romantyzmu, wielki *Król-Duch*. To właśnie od wystawienia tego dzieła Juliusza Słowackiego, rok po napisaniu *Hioba*, rozpoczął swoją działalność konspiracyjny Teatr Rapsodyczny Kotlarczyka, w którym szlifowały się talenty młodego Karola Wojtyły.

Wojtyła projektuje historię Hioba sprzed dwóch i pół tysiąca lat na ekran „wielkiego czasu”, co zapowiada już we wstępie:

Rzecz dzieła się w Starym Testamencie – Przed przyjściem Chrystusa – Rzecz dzieje się za dni dzisiejszych czasu hiobowego – Polski i świata – Rzecz dzieje się czasu oczekiwania, błagania o sąd, czasu tęsknoty za testamentem Chrystusowym w cierpieniach Polski i świata wypracowanym.

A więc *de te fabula narratur* – zdaje się mówić autor czytelnikom „dni dzisiejszych czasu hiobowego”, swoim rodakom w okupowanej Polsce.

– Patrzaj – narodzie mój –
– Patrzaj – narodzie mój –
a słuchaj Słowa Pańskiego –
wy, coście stopą deptani,
wy, coście biczowani,
w katorgach coście – wy –
Hijoby – Hijoby –.

Sielankowy opis wystawionej przez Hioba ucztę burzą czernej kolejno przybywający posłańcy, Pastuch, Juhas, Koniuch

i Sługa, przynoszący – nomen omen – wieści hiobowe. „Czy nie musiały one brzmieć dziwnie znajomo dla pokolenia 1940 roku?” – zapytała Maria Zboralska w artykule na temat *Hioba* Wojtyły. „Mowa jest bowiem o napaści wrogów, o stracie w ułamku sekundy całego dobytku, o spalonym domu i o nagłej śmierci wszystkich dzieci (por. Hi 1, 13–19)”¹⁰. Historia Hioba, sprawiedliwego przed Bogiem i całkowicie bezbronnego, była pisana w 1940 roku „ku pokrzepieniu serc”, ale nie tylko.

Po przejmującym monologu Hioba, który przyjmuje swoje cierpienie ze stoickim spokojem, w ślad za narracją biblijną pojawiają się trzej przyjaciele: Elifaz z Teman, Baldad z Suah i Sofar z Naama. Są oni wyrazicielami rozpowszechnionej, nie tylko w czasach Hioba, *opinio communis* na temat przyczyn cierpienia. Można ją streścić w słowach Seneki: „punitur quia peccatum est” – „cierpi, albowiem zgrzeszył”. Mowy przyjaciół Hioba – i te biblijne, i te Wojtyłowe – są przykładami świetnie skonstruowanych kazań, napisanych ku przestrodze kaznodziejów wszystkich epok. Zrecenzował je sam Bóg, zwracając się do pewnych siebie oratotów: „nie mówiliście o mnie prawdy, jak mój sługa Hiob” (Hi 42, 7b). Być może w postawie reprezentowanej przez pobożnych przyjaciół Hioba tkwi istota dewocji, którą bezlitośnie piętnował Norwid:

...Dewocja tylko tego nie postrzegła,
Że za kościołem człowiek o ratunek woła
Że kona – że ażeby krew go nie ubiegła
To ornat drze się w pasy i związuje rany...¹¹.

Pojawienie się płaczków-choreutów i niewiasty Hiobowej jeszcze bardziej potęguje tragiczną samotność Hioba wobec ludzi i wobec milczącego Boga. W tym momencie Wojtyła wprowadza na scenę Elihu. Jednak nie jest on, jak w Biblii, kolejnym młodym mówcą, którego długie tyrady okazały się jeszcze jednym

¹⁰ M. Zboralska, „Bacz, byś nie zabył Miłosierdzia”. Przesłanie dramatu pt. „Hiob” Karola Wojtyły, [w:] *Odłony miłosierdzia*, red. Z. Zarębianka, K. Dybeł, Kraków 2017, s. 89–101.

¹¹ C. K. Norwid, *Fraszka (!) II*, [w:] C. K. Norwid, *Pisma wybrane*, t. 1, dz. cyt., s. 355.

atakiem wymierzonym w niewinność Hioba. Elihu Wojtyły jest prorokiem Bożym, który gani swoich przedmówców i prorokuje Mękę Chrystusa, rozpisaną szczegółowo na kolejne etapy:

Oto Go – widzę – wiedzie tłuszcza
– Czemuś Go odarł z szaty jasnej?
– Czemuś poniżył – Ojciec Wieczny?
Oto posełasz Mesyjasza,
Oto Onego, co rozsądzi. –
– Kędy go wiodą? – – Jak baranka,
jako owieczkę na ofiarę – –
I ofiarowan jest z Twojej Woli.

W mowach Elihu dźwięczą biblijne wersety proroków, szczególnie Izajasza i jego pieśni o cierpiącym Słudze Jahwe. Hiob przeżywający „ciemną noc wiary”, prawdą słów Elihu zostaje wyprowadzony ku światłu. Jest to światło Zmartwychwstania.

Chrystus nie tłumaczy cierpienia. On je dobrowolnie przyjmuje i sam cierpi, a przez swoją Paschę nadaje mu sens zbawczy. Cierpienia nie da się zrozumieć i wyjaśnić, jak wydaje się przyjacielom Hioba. Cierpienie nie jest zagadką, lecz tajemnicą. Można je przyjąć lub odrzucić. Oto teodycea Ewangelii. Oto teodycea Karola Wojtyły.

Elihu kończy swoją modlitwę błaganiem, w którym zamyka się przesłanie utworu. Jest to błaganie o Boże miłosierdzie:

– Prawicę Łaski Twojej okaż
nad powalonym i świtami
zejdź ku onemu ścieżką jasną
i zmiłowanie miej nad nami. –

W całym dramacie, w przeciwieństwie do biblijnej Księgi Hioba, Bóg milczy. Epilog poprzedza scena opisana w finałowych didaskaliach:

Wśród jaśni świtania, na górze, na wzniesieniu
K R Z Y Ź

Historycy literatury przywołują w tym miejscu analogię do ostatniej sceny *Nie-Boskiej Komedii* i cały repertuar *imaginarium* romantycznego teatru. Zwracają uwagę na zmagania młodego autora z formą, o jego oscylowaniu pomiędzy klasycznym dramatem greckim, antyczną rapsodią, średniowiecznym moralitetem i dramatem romantycznym. I to wszystko racja.

Ja jednak pragnę spojrzeć na *Hioba* w perspektywie tego wszystkiego, co wydarzyło się później w życiu jego autora. Trudno zresztą patrzeć inaczej, trudno oddzielić ten utwór od wyboru Karola Wojtyły na stolicę Piotrową, od jego homilii, encyklik, listów, profetycznych podróży po wszystkich kontynentach, od jego cierpienia i śmierci, a wreszcie od jego świętości. Nietrudno znaleźć w tym wczesnym dramacie Wojtyły myśli i intuicje na temat cierpienia i miłosierdzia, które później będzie wyrażał wielokrotnie i na różne sposoby, szczególnie w encyklice *Dives in misericordia* i w liście apostoelskim *Salvifici doloris*. Fragmenty tego ostatniego listu, jak zauważyła Maria Zboralska, mogłyby pełnić rolę didaskaliów w dramacie młodego Wojtyły.

„Sztukę można zrozumieć tylko przez sztukę, podobne przez podobne”. Spróbujmy pokusić się o trawestację tej znanej Wojtyły myśli Bierdiajewa: cierpienie można zrozumieć tylko przez cierpienie, wiarę przez wiarę.

Historia *Hioba* opisana przez nieznanego autora na kartach natchnionej Księgi wpisuje się w wielki dialog o cierpieniu. Czyny to językiem wielkiej sztuki. Z medytacji nad Księgą *Hioba* rodziły się przez wieki i rodzą do dziś niezliczone utwory muzyczne, teatralne i plastyczne, dzieła literackie – poematy, powieści, wiersze, dramaty. Dramat Wojtyły jest jednym z nich. Można rozważyć fakt, że autor *Hioba* w przyszłości wyniesie na ołtarze siostrę Faustynę Kowalską, a przez to przyczyni się do rozszerzenia na całym świecie zapisanego w jej „Dzienniczku” orędzia o Bożym Miłosierdziu, do rozpowszechnienia kultu wizerunku Jezusa Miłosiernego.

Sto lat od urodzin autora *Hioba*, pod warszawską kopułą Bożej Opatrzności, odbyła się premiera opery pod tym samym tytułem, autorstwa Krzesimira Dębskiego, oparta na dramacie napisanym 60 lat temu. Wpisała się w wielki dialog o człowieczej sztuce cierpienia i o Bożej sztuce miłosierdzia.

CZŁOWIEK WSPÓŁCZESNY WOBEC TRANSCENDENCJI

FRANCISZEK ADAMSKI

Wykład wygłoszony podczas walnego zebrania
Polskiego Towarzystwa Teologicznego w dniu 26 lutego 2013 roku
w auli Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie.

Franciszek Adamski – prof. dr hab., socjolog rodziny; kierownik Katedry
Socjologii Rodziny KUL (1972–1981), kierownik Zakładu Pedagogiki
Społecznej UJ (1990–2000); prof. zwyczaj. od 1994;
dyr. Instytutu Pedagogiki UJ (1996–2000).

Naukowa interpretacja faktu religijnego, podjęta na gruncie filozoficzno-teologicznym, pozwala na sformułowanie tezy głoszącej, że człowiek z natury jest otwarty na transcendencję. Z osobistego, egzystencjalnego doświadczenia wie, że nie jest bytem samowystarczalnym, niezależnym w swym istnieniu i w pełni zrealizowanym. Doświadcza własnej ograniczoności i przygodności.

[...] doświadczenie własnej niepełności i niedoskonałości bytowo-egzystencjalnej powoduje – przy jednoczesnym transcendowaniu świata i siebie samego – jego otwarcie się na rzeczywistość przewyższającą go pod każdym względem, czyli transcendentną. Co więcej, owa rzeczywistość jawi się mu jako ostateczna racja i podstawa jego istnienia, gdyż nie znajduje on jej ani w sobie, ani też w żadnych innych bytach względnych. Ludzkie istnienie ukierunkowane jest ku tej rzeczywistości z tego względu, że w niej znajdzie swą rację bytu, a przede wszystkim swoje ontyczne i egzystencjalne wypełnienie się i spełnienie. To otwarcie i ukierunkowanie bytu ludzkiego ku transcendencji wyraża się w pragnieniu życia wiecznego i pełni szczęścia. Przejawia się w tym coś z istoty ludzkiego bytu, gdyż jest powszechne i sięga najstarszych znanych nam ludów, czy śladów istnienia człowieka¹.

Swoje otwarcie na transcendencję wyraża na zewnątrz postawą religijną, co oznacza, że uznaje istnienie pierwiastka

¹ M. Rusecki, *Geneza religii*, [w:] *Religia w świecie współczesnym*, red. H. Ziemoń, Lublin 2000, s. 82.

religijnego, boskiego sacrum, oddaje mu cześć i podporządkowuje swe życie określonym normom. W ten sposób człowiek żyje w określonej relacji z transcendencją (bóstwem), nawiązując osobowy kontakt, wyraża swe otwarcie na transcendencję.

Ta relacja z transcendencją, ujawniająca się zewnątrz jako fakt religijny, ma nie tylko w wymiar osobisty. Człowiek jako byt społeczny przeżywa ją również w ramach grupy swej przynależności – czemu daje wyraz od zarania dziejów. Wzbudza zainteresowanie psychologii, filozofii, socjologii i przede wszystkim antropologii kulturowej. Historycy kultury jednomyślnie stwierdzają, że wszędzie, gdzie pojawiał się człowiek, ujawniał swą aktywność religijną i pozostawiał jej rozmaite ślady, które świadczą o jego transcendentnym odniesieniu nie tylko w życiu prywatnym, lecz także w organizacji życia społecznego i kultury. Wyraził to dobitnie Erich Fromm w znanym powszechnie stwierdzeniu głoszącym, że „nie było takiej kultury w przeszłości – i jak się zdaje – nie może być takiej kultury w przyszłości, która by nie miała religii”.

Jeszcze dobitniej to skierowanie człowieka ku transcendencji oddaje Christopher Dawson w książce *Religia i kultura*, gdzie czytamy, że:

Poprzez większą część dziejów ludzkości, we wszystkich wiekach i na wszystkich stopniach rozwoju społeczeństw, religia stanowiła w kulturze wielką, centralną siłę jednoczącą. Była strażnikiem tradycji, chroniła prawa moralne, wychowywała i uczyła mądrości... Od samego początku człowiek uważał swoje życie i życie społeczne za ściśle uzależnione od sił, które znajdują się poza jego władzą – uzależnione od potęg poza i ponadludzkich, rządzących światem i życiem człowieka... We wszystkich stuleciach pierwsze twórcze dzieła danej kultury to rezultat natchnienia religijnego i dążenia ku celom transcendentnym (religijnym). Religia jest punktem wyjścia wszystkich wielkich literatur świata, a filozofia jest odgałęzieniem religii

i jej dzieckiem... Świątynie bogów to najstarsze dzieła rąk ludzkich².

Celowo nawiązałem w tym wprowadzeniu do wiedzy z zakresu antropologii filozoficznej i kulturowej oraz historii kultury, by konsekwentnie postawić pytanie o współczesne odniesienie człowieka do transcendencji – szczególnie w kręgu kultury i cywilizacji chrześcijańskiej.

Tak sformułowany temat można też wyrazić w formie pytania o możliwość i perspektywy wiary w dzisiejszym świecie, sposoby jej przeżywania i wyrażania zarówno w różnych religiach, jak i denominacjach w przypadku chrześcijaństwa. Pytanie może też sięgać samej potrzeby wiary religijnej współczesnego człowieka zafascynowanego swymi osiągnięciami w poznawaniu świata, stanowieniu prawa wyznaczającego określony porządek społeczno-moralny i możliwościami podporządkowania całej rzeczywistości ludzkiego życia – dawniej podporządkowanego prawu Bożemu – własnej woli i wyobraźni w zakresie i stopniu do niedawna niewyobrażalnym.

Jak wiadomo, w odpowiedzi na te pytania krzyżują się w zasadzie dwa stanowiska: jedni mówią o niejako naturalnym zaniku potrzeby religijnej, czującego się panem świata i samego siebie człowieka, któremu religia jest zbędna lub wręcz przeszkadza w tak urządzanym świecie. Zewnętrznym wyrazem tego jest sekularyzacja jego świadomości, a następnie instytucji społecznego życia – głównie kultury, opustoszałe świątynie w krajach do niedawna znamionujących się wysoką kulturą religijno-moralną. Jak to określił J. Mathes, „chrześcijaństwo tu już się przeżyło”, w konsekwencji czego „Kościół wyemigrował ze społeczeństwa”.

Niejako naprzeciw tym twierdzeniom, coraz pewniej wyrażane jest stanowisko głoszące optymistyczną przyszłość religii w ogóle, a szczególnie chrześcijaństwa. Przywołuje

² C. Dawson, *Religia i kultura*, Warszawa 1958, s. 57–58

się m.in. słynne studium Daniela Bella, opublikowane pod koniec ubiegłego wieku pod znamienym tytułem *Powrót sacrum*. Zwraca się też uwagę na mnogość różnych ruchów religijnych, utrzymującą się tendencję pielgrzymowania, nawet w krajach zsekularyzowanych, a także pozachrześcijańskich. Ukazuje się wreszcie odrodzenie religijne krajów dawnego tzw. obozu socjalistycznego – łącznie z Federacją Rosyjską, nie wspominając o Albanii – konstytucyjnie pod rządami E. Hodży określającej się mianem kraju ateistycznego.

Na rzecz tego drugiego stanowiska przemawia też – twierdzą socjologowie religii i badacze kultur pierwotnych, wspierający się statystykami odnoszącymi się do krajów mitycznych – niemające do niedawna miejsca szerokie otwarcie się na religijne treści i chrześcijańskie wartości kontynentu afrykańskiego i azjatyckiego.

Faktem o niemałym znaczeniu dla współczesnego i przyszłego kształtu kultury i cywilizacji świata pozostaje zdecydowane odcięcie się jego części, określanej mianem Zachodu, który przecież poprzez wieki nadawał im chrześcijański wyraz – od czegokolwiek, co ma związek z religią i ukształtowanymi na jej podłożu wartościami. Uosabiająca dzisiaj ów Zachód Unia Europejska – wbrew założeniom ideowym tych, którzy kładli pod ten organizm prawno-moralny i polityczny, wyrastający z ducha Ewangelii fundament – zmierza jednoznacznie ku „nowemu światu” rządzącemu się obcymi chrześcijaństwu prawami i wartościami. Wartościami, chciałoby się powiedzieć, błędnie określanymi mianem europejskich. W konsekwencji moralność, jaką się buduje, na pozbawionych religijnego podłoża podstawach, ma to do siebie, że – jak to trafnie określił Jan Paweł II „godzi w same podstawy ludzkiej moralności”³.

Przechodząc po tym przedłużonym wstępie do pogłębionej refleksji nad zagadnieniem ujętym w tytule, warto przywołać

³ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 55.

nieobojętny dla mentalności współczesnego człowieka fakt, że osiemnastowieczny nurt negacji Boga i religii w ogóle, obejmując nawet społeczeństwa i kultury ukształtowane niemal wyłącznie na podłożu religijnym, w sposób szczególny wtargnął w zachodni świat kultury chrześcijańskiej, by w XX wieku stać się zjawiskiem powszechnym na skalę światową.

Znany socjolog religii, austriacki badacz zjawiska niewiary w świecie współczesnym – Augustinus Karl Wucherer-Huldenfeld, napisał, że „ateizm i agnostycyzm, niejako zatruty wówczas owoc, kiełkuje do obecnej pory w duszy niemal co czwartego mieszkańca kuli ziemskiej”⁴. Statystycznie jest trudniej uchwytyny aniżeli autodeklaracje religijnej przynależności, czysto wiążące się z przynależnością do określonego kręgu kulturowego, a nie wyznawania danej religii. Jego zasięg określają mniej czy bardziej wiarygodne sondaże realizowane w poszczególnych krajach, czy też na międzynarodową skalę, np. przez Instytut Gallupa, New Research Center oraz raporty określonych agend ONZ. Wskazują one na fakt utrzymywania się tej postawy na przestrzeni minionego i początków obecnego stulecia w granicach ponad 20 proc. – co wyznacza jej drugie miejsce po chrześcijaństwie w strukturze wyznaniowej ludności świata⁵.

Gdy jednak pytamy o wiarę i afiliację religijną w ramach struktury wyznaniowej świata w ciągu ostatniego stulecia, to dostępne w specjalistycznych wydawnictwach dane nie wskazują na tendencje malejącego udziału w niej poszczególnych religii. Wyjątek stanowi judaizm, którego udział w tej strukturze zmniejszył się ponad trzykrotnie. Wynika to zapewne z faktu wojennej zagłady (bardziej religijnej) społeczności żydowskiej Europy, ale prawdopodobnie jest też wyrazem jej laicyzacji-ateizacji – i to zarówno ludności żydowskiej osiadłej w laickim państwie Izrael, jak i pozostałej w dawnych krajach osiedlenia.

⁴ A. K. Wucherer-Huldenfeld, *Weltphänomen Atheismus*, Wien 1955, s. 42.

⁵ D. K. Szelestow, *Istoriczesskaja demografija*, Moskwa 1987, s. 119.

Natomiast niemal dwukrotnie wzrósł udział wyznawców islamu w strukturze wyznaniowej świata interesującego nas okresu: z 12,1 proc. w 1900 roku do 21,2 proc. w 2010 roku. Jest to niewątpliwie związane przede wszystkim z najwyższym w tej populacji przyrostem naturalnym, w mniejszym natomiast zakresie z „nawracaniem” na islam podbijanych w ramach dżihadu mieszkańców niektórych krajów Afryki i Bliskiego Wschodu.

Pozostałe dwie wielkie historyczne religie utrzymują w zasadzie niezmienny stan ilościowy. Niezależnie od wzrostu liczby ludności kręgu kulturowego hinduizmu i buddyzmu, udział tych religii w strukturze wyznaniowej świata utrzymuje się na niemal stałym poziomie: dla hinduizmu waha się w granicach 12–13 proc. i 6 proc. dla buddyzmu. Zmniejsza się natomiast w tej strukturze udział religii plemiennych – od 6,4 proc. w 1900 roku do 3,9 proc. w 2010 roku. Nowe religie, mało znane przed stu laty (0,4 proc.) powiększyły czterokrotnie swój udział w strukturze wyznaniowej świata na przestrzeni minionego stulecia (1,7 proc.), by go następnie obniżyć o połowę w ciągu pierwszej dekady XXI wieku. Prawdopodobnie systematycznie się „zużywają”, głównie ze względu na charakter treści, które je wypełniają.

W odniesieniu do interesującego nas tu przede wszystkim chrześcijaństwa, którego udział w strukturze wyznaniowej świata nieznacznie się zmniejsza na przestrzeni ubiegłego i obecnego wieku, należy zauważyć, że jest to – poza awansującymi się procesami sekularyzacji i ateizacji – spowodowane także zahamowaniem w tym kręgu kulturowym wzrostu potencjału demograficznego. Z historii chrześcijaństwa wiadomo bowiem, że na jego proces rozwojowy wpływ miało nie tylko nawracanie ludów pogańskich, lecz także wysoki przyrost naturalny, jaki dawała chrześcijańska rodzina.

Trzeba przy tym podkreślić, że w okresie ostatniego stulecia liczba ludności świata wzrosła ponad czterokrotnie – z 1656 milionów w 1900 roku do ponad 6900 milionów obecnie, a udział chrześcijaństwa w strukturze wyznaniowej

utrzymuje się w zasadzie na stałym poziomie, obejmując każdego trzeciego mieszkańca kuli ziemskiej. Podczas gdy religie niechrześcijańskie umacniały swą pozycję demograficznie, to chrześcijaństwo ujawniło tendencję umocnienia i zakorzenienia we wszystkich krajach dwudziestowiecznego, a zwłaszcza XXI-wiecznego świata. Dodajmy, że 18 proc. ludności świata (dane z 2015 roku) należy do Kościoła katolickiego, którego liczba członków rośnie szybciej niż populacja świata. Od 2005 do 2015 roku wzrosła o 14,1 proc. wobec 10,8 proc. wzrostu liczby ludności świata⁶.

Ale to zakorzenienie ma nie tylko statystyczny wymiar; jeśli można obronić tezę głoszącą utrzymywanie się, a także narastanie potrzeby religijnej wypełniającej duchowy wymiar człowieka przełomu tysiącleci, to trzeba jeszcze uwypuklić wątek wskazujący na zmieniający się charakter tej potrzeby – i to zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Sprawa dotyczy mianowicie przemiany wewnętrznego stosunku współczesnego człowieka do religii, osadzonych na niej norm moralnych i w ogóle instytucji religijnych.

Pogłębione badania socjoreligijne dowodzą jednoznacznego kierunku dokonujących się w tym zakresie zmian typu religijności. Prowadzą one od religijności konformistycznej do świadomego wyboru i od religijności „kościelnej” do religijności „pozakościelnej”. Świadomość religijnej przynależności zmienia się bowiem wraz z dokonującą się na szeroką skalę zmianą świadomości społecznej. Ogólne przemiany cywilizacyjne, dokonujące się w każdym społeczeństwie – aczkolwiek z różnym przyśpieszeniem – stanowią tu kontekst zasadniczy. I w tym kontekście należy patrzeć na interesujące nas tu zagadnienie przeżywania przez współczesnego człowieka potrzeby religijnej i form jej zaspokajania.

⁶ Dane za *Annuario Pontificio 2015*.

Musimy być świadomi faktu, że człowiek współczesny ustawicznie stawiany jest w sytuacji wyboru; wyboru spośród wielu możliwych postaw życiowych oferowanych mu na bogatym rynku nie tylko dóbr materialnych, lecz także wartości – w tym także różnych religii względnie pseudoreligii. Jest niejako atakowany tzw. rynkiem wartości – gamą ofert, w tym także religijno-moralnych. Ofert kontestujących wiarę i osadzoną na niej moralność, która wyznaczała przez wieki formy zachowań w poszczególnych sferach jednostkowego i społecznego życia. Ofert wysuwanych niejako w formie recept „zapewniających” sukces i szczęście tu i teraz. Nie trzeba dodawać, że ów „rynek wartości” obejmuje także różne nurty negacji transcendencji i wyparcie z świadomości, w pełni sytego człowieka, potrzeby religijnego przeżycia: usiłuje wykorzenić z świadomości ludzkiej, szczególnie młodych pokoleń, samą potrzebę religii. Nurt ten, w zasadzie słaby w poprzednich stuleciach, stał się w XX, a szczególnie w XXI wieku nurtem powszechnym: wtargnął w świat tradycyjnych wierzeń i praktyk religijnych, siejąc irracjonalizm i relatywizm moralny, odrzucając pojęcie prawdy absolutnej. Szczególną rolę w jego promocji odegrały, poza niektórymi środowiskami akademickimi, środki masowego przekazu, nie tyle przez samo upowszechnianie rodzących się tam myśli i stanowisk, co przez manipulowanie masami odbiorców nieprzygotowanych do krytycznego myślenia.

W rezultacie tych oddziaływań i upowszechnionej w świecie dobrobytu postawy konsumpcyjnej, obserwuje się w licznych środowiskach podważanie autorytetu religijnego, zanik praktyk religijnych, a nade wszystko odrzucanie wszystkiego „co z góry”, a nie z własnego wyboru. Natomiast ów osobisty wybór bardzo często równa się konformizmowi i relatywizmowi. Dokonuje się bowiem w cywilizacji, która – jak ją określił Jan Paweł II:

Jeśli nie jest programowo ateistyczna, to jest na pewno pozytywistyczna i agnostyczna. Kieruje się zasadą myślenia i działania „jakby Bóg nie istniał”. A to w praktyce oznacza

ustawiać się poza współzrędnymi dobra i zła, poza kontekstem wartości, których sam Bóg jest źródłem. Wysuwa się roszczenie, ażeby człowiek sam stanowił o tym, co jest dobre a co złe⁷.

Dlatego też należy mówić o indywidualnym kryzysie wiary i moralności we współczesnym świecie, który połączony z kryzysem instytucji religijnych prowadzi prostą drogą do podważenia jednostkowej, a także narodowej tożsamości religijno-moralnej. Jak to trafnie na pisał Rafał Smoczyński (*Konserwatysta fatalista*, „Życie”, 27–28 czerwca 1998), problem tym bardziej nabiera wagi, że dotknięci tym kryzysem ludzie skłonni są wierzyć w rozmaite utopie, jak rasa, klasa, pieniądz, seks i przyjemność. Odchodząc od wiary w Boga i odcinając się od Jego przykazań, wkraczają w nowy „politeizm” znamionujący się tym, że nie jest, jak ten pierwotny, w pełni zrytualizowany, często nieuświadomiony, podany w świeckiej opowieści⁸.

I na tej podstawie głosi się tezę, że chrześcijaństwo się wyczerpało, że nieuchronne jest narastanie tendencji sekularystycznych, że materializm pewnie wchłonie duchowość, że nadchodzi „nowa epoka ducha”, nowa religia kosmiczna, i że trzeba dostosować prawdy wiary i moralności do ducha nowoczesnego świata. A twierdzi się tak, dlatego że dopiero po przyjęciu takiego założenia można swobodnie głosić, że misja Kościoła znalazła się w stadium kryzysu nie do przewyciężenia, a perspektywy może mieć – co najwyżej – chrześcijaństwo unowocześnione, odpowiadające psychicznym potrzebom współczesnego, oświeconego przecięź, człowieka.

W odpowiedzi na tak postawione pytanie warto przywołać kilka krytycznych uwag, sformułowanych pod adresem praktyki duszpasterskiej Kościoła przez niezujących już dwóch wybitnych teologów. W książce pt. *Kościół i świat* kard. Franz

⁷ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, dz. cyt., s. 55.

⁸ R. Smoczyński, *Konserwatysta fatalista*, „Życie” z 27–28 czerwca 1998.

König, wykorzystując socjologiczną i psychologiczną wiedzę na temat religijności współczesnego człowieka, usiłuje wypuklić podstawowe błędy popełniane przez duszpasterstwo na przestrzeni wieków, co się ujawniło w „nijakości” chrześcijaństwa szerokich rzesz ludzi ochrzczonych. Natomiast Karl Rahner w swym teologiczno-mistycznym studium *O możliwości wiary dzisiaj* – niejako wysnuwając wnioski z krytycznej analizy form i treści duszpasterstwa – wprowadza czytelnika w wewnętrzną, głęboki świat duchowych wartości, którymi dojrzałe uprawiane duszpasterstwo jest w stanie nadać temuż chrześcijaństwu, nieporównywalny z żadną inną religią, przebogaty duchowo i doskonalący moralnie, ujawniający się w codzienności kształt życia i myślenia.

Charakteryzując kształt wiary współczesnych (i nie tylko współczesnych) chrześcijan, König wypuklił m.in. aspekt jej powierzchowności. Napisał, że są oni z nią obcy, ale nie znają jej głębi. Niby wierzą w Chrystusa, ale nie wiedzą, kim On jest. Jako tako znają naukę Chrystusa, ale nie zaznali jej smaku; przyznają się do przynależności do Kościoła, ale nie rozumieją jego misji zbawczej, nie biorą na siebie odpowiedzialności za Kościół; jeśli doświadczyli, to najczęściej nieskuteczności chrześcijaństwa w ich życiu osobistym – wyzbywania się wad, i w życiu społecznym – tworzeniu sprawiedliwego ładu społecznego. To doprowadziło do tzw. uodpornienia się na chrześcijaństwo: na religię zinstytucjonalizowaną i sformalizowane duszpasterstwo.

Autor ten na swój sposób „oskarża” duszpasterstwo za to, że oferowało chrześcijaństwo autorytatywne – domagające się ślepego posłuszeństwa temu autorytetowi; że nie przejmowano się zbyt tym, że niektóre treści religijne były dla wielu wierzących mało lub wcale zrozumiałe; że nie troszczono się o rezonans, jaki treści nauczania religijnego wywoływały w duszy ludzkiej; że liczyła się głównie obecność na nabożeństwach, przyjmowanie sakramentów i udział w religijnych uroczystościach – często zdominowanych zewnętrzną oprawą. Taki typ religijności jest dla

współczesnego człowieka wewnątrznie obcy a psychicznie niemożliwy: nie odpowiada bowiem na autentycznie religijne potrzeby człowieka. Pozostawmy na boku pytanie, na ile odpowiadał na te potrzeby człowieka minionych wieków.

Odnoszę wrażenie, że niejako dokończeniem i podsumowaniem refleksji Königa jest, podana niemalże w formie medytacji, wizja chrześcijaństwa typu personalistycznego wypełniająca zawartość książki Rahnera. Można ją streścić w zdaniu orzekającym, że człowiek współczesny będzie wierzył, gdy uda mu się przeżyć własne doświadczenie religijne; jeśli przeżyje smak spotkania z Bogiem. Jeśli duszpasterstwo nie będzie do tego prowadzić, to coraz częściej będzie się rozmijał z chrześcijaństwem, poszukując innych form, tkwiącej w jego świadomości i psychice, potrzeby przeżycia religijnego. Obserwacja codziennej rzeczywistości wydaje się wskazywać, że najczęściej zastępuje je formami quasi-religijnymi; skierowując się w stronę kultu pieniądza, dążenia do dobrobytu za wszelką cenę, nastawienia na doznania seksualne, chęci dominowania nad innymi, żądzy władzy i czynienia sobie życia łatwym i przyjemnym.

Najprostsze sondaże socjologiczne, a przede wszystkim zwykła obserwacja tego, co w socjologii nazywa się zachowaniami konsumpcyjnymi, wydają się niewątpliwie za tym przemawiać.

Nasuwa się także chęć przywołania innej jeszcze, bardziej filozoficznej refleksji, z innej pozycji ujmującej interesujące nas zagadnienie. Jej autorem jest Hélène Carrère d'Encausse, a podzieliła się nią, wygłaszając laudację pod adresem kard. Jean-Marie Lustigera z okazji nadania mu 14 marca 1996 roku zaszczytnego członkostwa w Akademii Francuskiej:

Bezprecedensowy rozwój nauki zasiał w ludziach wiele wątpliwości odnośnie do tez uważanych do niedawna za niepodważalne. Jesteśmy dzisiaj np. w stanie sterować dziełctwem genetycznym ludzi mających się narodzić. Zdobyliśmy możliwości spowodowania zagłady życia na naszej planecie, czy innych kosmicznych katastrof. Te możliwości

stawiają człowieka i ludzkość wobec nowych zadań i problemów etycznych.

Rodzi się pytanie, wokół jakich wartości należy dziś skupiać siły ludzkie; co należy akcentować w przekazie treści młodemu i dorosłemu człowiekowi, aby go napełnić nadzieją, miłością i wiarą w Boga i człowieka. Najprostsza i jedyna odpowiedź głosi, że człowiek musi odnaleźć swoją świadomość moralno-religijną. Winien organizować swe życie wokół PRAWDY, której sens wzmacnia Objawienie. Gwarantem wolności i godności człowieka jest Stwórca, gdyż to On zawsze przypomina człowiekowi prawo wewnętrzne wpisane w jego sumienie zgodne z naturą stworzenia.

Spółczesność może jedynie określać zasady życia codziennego, które zawsze podlegają zmieniającym się modom i naciskom opinii. Ponad tymi normami i przepisami – i na tym polega ostatecznie wolność ludzkiej istoty – odwołanie się do Bożej Mądrości pozwala człowiekowi na wierność swemu przeznaczeniu. A moralnością jest ta moralność, która oddziela dobro od zła. Nie trzeba podpowiadać, że to właśnie chrześcijaństwo i osadzona na nim cywilizacja z całą tradycją biblijną są niepodważalnymi nośnikami tej umiejętności odróżniania dobra od zła. Fundamentem każdej cywilizacji – w tym zwłaszcza zachodniej – jest religia. Nieznana jest w dziejach cywilizacja, która opierałaby się na ateizmie – chyba cywilizacja śmierci.

Jesteśmy dziś świadkami tego, jak nurt negacji Boga i religii w ogóle, który wciska się w świat kultury Zachodu, wypierając z niej treści i wartości stanowiące przez dwa tysiące lat o jej tożsamości, ujawnił swe oblicze twórcy cywilizacji śmierci. Żywą nadzieją dla tej kultury pozostaje tkwiąca w świadomości i duszy, tęsknota za tym, co nie jest z tego świata i ma swój wymiar transcendentny.

KAPŁAN I KAPŁAŃSTWO W KRĘGU TEMATÓW LITERACKICH

ANDRZEJ BOROWSKI

Wykład wygłoszony w czasie walnego zebrania
Polskiego Towarzystwa Teologicznego 23 lutego 2010 roku.

Prof. dr hab. Andrzej Stanisław Borowski – emerytowany profesor
zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego, były kierownik Katedry Historii
Literatury Staropolskiej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego,
literaturoznawca, teoretyk i historyk literatury, wiceprezes Polskiej
Akademii Umiejętności w latach 2012–2018, profesor zwyczajny
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie.

Literatura – gdybyśmy rozumieli to pojęcie jako zbiór tekstów pisanych wedle zasad sztuki obowiązującej w obszarze danej kultury i w określonym czasie – odzwierciedla wszystkie tematy, które zajmowały i zajmują nadal świadomość człowieka. Nikogo zatem nie powinna zdziwić konstatacja, że kapłan jako postać oraz kapłaństwo jako temat występują od najdawniejszych czasów w tekstach literackich na tych samych zasadach, co inne postaci i tematy podstawowe, powiązane z tak pierwotnymi rolami społecznymi, jak np. ojcostwo i macierzyństwo, sprawowanie władzy, miłość czy waleczność. Samo zresztą pojęcie „występowania” trzeba by tutaj na początku uściślić. Po pierwsze mamy na myśli bardzo rozmaite pod względem gatunkowym teksty: dzieła liryczne, fabularno-narracyjne, czyli epickie oraz dramatyczne, a także wszelkiego rodzaju wypowiedzi napisane prozą artystyczną, czyli „retoryczną”. Po drugie teksty owe mogą pełnić też rozmaite funkcje: mogą zwyczajnie – jak się to mówi w retoryce od czasów hellenistycznych – „pouczać, bawić i wzruszać”, a co Horacy sparafrazował słowami *Listu do Pizonów*: „aut prodesse volunt aut delectare poetae” (w. 333)¹. Teksty literackie mogą też jednak oddziaływać jako pisma „święte” w tym sensie, że w określonej kulturze traktowane są jako „słowo Boże” albo że dotyczą „historii świętej” – dziejów stworzenia, upadku, zbawienia i tematów podobnych. Przystępując do rozważań nad wskazanym tematem, musimy spojrzeć na interesujący

¹ Quinti Horatii Flacci *Opera omnia*, vol. I: *Carmina et epodon librum continens*. Imprimendum curavit, variorum interpretum translationes vernaculas elegit, praefatione, vita poetae, arte metrica annotationibus instruxit Octavius Jurewicz, Wrocław 1968, s. 454. Przekład polski Jana Sękowskiego: „to pouczać chcą czasem, to bawić wieszczowie”.

nas materiał możliwie szeroko i bez uprzedzeń, unikając zarazem ewentualnych nieporozumień, które wynikałyby z nieuporządkowania pojęć do owego namysłu stosowanych, a także z nie dość ostrego sformułowania pytań, których ów materiał byłby przedmiotem. Mówiąc zatem o „występowaniu” w literaturze postaci kapłana i tematów oraz motywów związanych z kapłaństwem, mamy na myśli nie tylko stwierdzenie samej ich zwerbalizowanej obecności w tekście, lecz przede wszystkim także określenie ich oddziaływania w konkretnej strukturze danego tekstu.

Rozważania trzeba by zacząć od skomentowania faktu tak rozumianej obecności postaci kapłana u podstaw, początków europejskiej tradycji literackiej. Pomińmy tutaj okoliczności tematu mojej prelekcji. Chodzi mianowicie o fakt bezpośredniego współoddziaływania na siebie kultury literackiej i religijnej, którego skutkiem było to, że kapłan w rozmaitych czasach i różnych systemach kulturowych był również intelektualistą i pisarzem, niekiedy jedynym i niemającym konkurencji. Bywało bowiem, jak choćby we wczesnym średniowieczu, czy znacznie dłużej utrzymującej ten stan rzeczy kulturze Kościoła prawosławnego, że nikt poza klerem nie zajmował się wykształceniem podstawowym (niezbędnym do sprawowania liturgii), a tym bardziej wykształceniem wybitnie już literacko-artystycznym i twórczością literacką. Przeciwnie, tego rodzaju czynności uważano za sprzeczne z wychowaniem rycerskim i pozostawiano je stanowi duchownemu. W związku z tym nie może więc kogokolwiek dziwić fakt, że aż do tzw. „wysokiego średniowiecza” (XII–XIII wiek) na Zachodzie, do oświecenia praktycznie na Rusi Moskiewskiej i w kontynuującym jego istnienie Carstwie Moskiewskim, praktycznie tylko duchowni, w tym przede wszystkim kapłani, produkowali teksty literackie, które w oczywisty sposób tematycznie również wiązały się z ich problemami, tematami i projektami kulturowymi. Okoliczność ta, choć nie jest tutaj tematem głównym, musi jednak być wzięta pod uwagę, gdy mamy skomentować dominującą niekiedy w pewnych nurtach europejskiej twórczości literackiej i w pewnych jej okresach

obecność tematyki nie tylko religijnej, lecz także klerykalnej. Można bowiem z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że ukazywanie postaci księdza oraz takiego czy innego rodzaju charakteryzowanie instytucji kapłaństwa inaczej się przedstawia, a w każdym razie może się przedstawiać gdy autorem tekstu jest kapłan, a inne zaś, gdy dzieło wychodzi spod pióra osoby świeckiej, skądinąd może nawet bardziej pobożnej niż konkretny twórca-kapłan. Zachowując tę dodatkową okoliczność w pamięci, zajmiemy się próbą zbudowania modelu, który może posłużyć do opisanja obecności i zrozumienia oddziaływania postaci kapłana w literaturze europejskiej od najdawniejszych jej początków.

Otóż – idąc za przykładem Ericha Auerbacha – wskażać bym tu chciał dla przykładu dwa teksty fundamentalne dla europejskiej kultury, choć wywodzące się z zupełnie różnych kultur, a mianowicie na biblijną Księgę wyjścia (Szemot, Exodus) oraz na *Iliadę*, gdzie kapłan pojawia się jako postać pełniąca te same funkcje kulturowe. Podkreślić trzeba, że nie mówię w tej chwili o funkcji religijnej, sakralnej, mamy bowiem do czynienia z dwoma tekstami reprezentatywnymi dla dwóch zupełnie odmiennych kultur. Jeśli chodzi o oddziaływanie w kulturze księgi Tory, pierwszorzędną jest w jej przypadku wspomniana wyżej funkcja sakralna. Co do *Iliady*, to niezależnie od pierwotnej sakralności mitów, z których akcja tego eposu oraz poszczególne jej epizody zostały zbudowane, jej funkcją podstawową była *Homerkie paideia*, czyli wychowanie rycerskie i kształcenie etosu rycerskiego w odniesieniu do kategorii cnoty (*areté*).

Chryzes, kapłan Apollina i zarazem nieszczęśliwy ojciec zniewolonej dziewczyny, występuje na początku pierwszej księgi *Iliady* jako rodzaj medium w przyczynowo-skutkowym szeregu wydarzeń, który rozciąga się pomiędzy nieuświadomionym przez winowajcę (w tym wypadku Agamemnona) przewinieniem (*hamartia*) a sprawiedliwą pomstą bogów (*dike*) i stanowi oś fabularną homeryckiego eposu. Sam natomiast fakt bycia kapłanem nie ma tu znaczenia porównywalnego z kapłaństwem biblijnym, bowiem sprawujące

rozmaite funkcje kultowe kapłanki czy składający ofiary bóstwom greckim kapłani nie tworzyli tak wyodrębnionej grupy społecznej.

Z tych dwóch wybranych przykładów – biblijnego i home-ryckiego – nie wynika oczywiście jakiegokolwiek uzasadnienie czy uprawnienie do tego, abyśmy odnosili je jako wzorce absolutne albo nawet tylko wyznaczniki uniwersalnego dla kultury globalnej paradygmatu funkcji „występowania” postaci kapłana w literaturze. Należałoby bowiem w tym celu, by nie narazić się na słuszny skądinąd zarzut europocentryzmu, pole naszej obserwacji poszerzyć o inne także, nie powiązane genetycznie z tymi wzorcami, modele obecności i oddziaływania kapłana i kapłaństwa w tekstach reprezentatywnych dla innych jeszcze kultur literackich, zarówno starożytnych i dawniejszych, jak i współczesnych. Mamy więc w literaturze celtyckich *druoidów* czy słowiańskich *żerców* albo rzymskich *augurów* i *flaminów*, pojawia się też egipski „sługa bogów” (*hem-net-jer*). Istotny byłby jednak dla naszych rozważań w przypadku „występowania” takich czy im podobnych postaci kapłana w literaturze, stopień dokładności historycznej rekonstrukcji tych postaci, ściśle powiązany z aktualną autorską wiedzą na temat danej religii, mniej lub bardziej archaicznej czy wobec wzorca europejskiego egzotycznej. Przede wszystkim zaś istotna jest rola, którą autor przypisał danej postaci w akcji utworu. W związku z tym zastrzeżeniem można by wskazać na takie dzieła literackie (przede wszystkim są to teksty narracyjne i dramatyczne albo scenariusze filmowe czy libretta operowe), w których postaci kapłanów i kapłanek rozmaitych kultów pogańskich występują, co prawda, nieraz jako postaci ważne i pierwszoplanowe, ale zbudowane na zasadzie personifikacji ilustrujących współczesne autorom problemy polityczne, moralne czy także religijne. Mam tu na myśli np. wszystkim dobrze znany przykład *Faraona* Bolesława Prusa, gdzie postaci kapłanów, zwłaszcza tak wyeksponowanych jak Herhor, Pentuer czy Lamentu, są faktycznie figurami pewnych postaw moralnych, funkcji społecznych i politycznych, chociaż zarazem całkowicie spełniają warunki historycznej rekonstrukcji

fabularnej określonych przez instytucję kapłaństwa charakterów. Podobne można by zakwalifikować postaci i opisać ich funkcje w wielu innych powieściach historycznych, jak *Egipcjanin Sinhue* Miki Waltariego, najsłynniejszej bodajże z tego rodzaju popularnych produkcji literackich. Jeszcze inne, choć podobne funkcje pełnią postaci kapłanek i kapłanów w utworach romantycznych (jak choćby w *Irydionie* Zygmunta Krasińskiego), gdzie tzw. „starożytność” była przedmiotem fascynacji jako obszar na nowo przywróconych kulturze europejskich (od czasów Winckelmanna) dóbr kultury. Z kolei romantyczne urzeczenie północną mitologią, a także mitologią słowiańską (o religii tych ludów miano wtedy jeszcze dość słabe pojęcie) sprawiło, że w rozmaitych tekstach pojawiły się postaci kapłanów i kapłanek z obszaru północnoeuropejskiego, jak w *Normie* Vincenza Belliniego, do której libretto ułożył Felice Romani na podstawie tekstu tragedii *Norma*, autorstwa Louisa Alexandre’a Soumeta czy też jak w przypadku *Lilli Wenedy* Juliusza Słowackiego. Przy omawianiu przykładów podobnych do tutaj przytoczonych należy przede wszystkim zachować daleko idącą powściągliwość w uogólnianiu i w stosowaniu do postaci działających w konkretnych fabułach określeń takich jak „kapłan”, często przecież mylonych z „wieszczkiem”, wróżbitą, magiem, szamanem, pustelnikiem itd. Istotne jest bowiem nie sprowadzanie rozmaitych, wysoce swoistych zjawisk do jednego modelu, lecz wręcz przeciwnie, uwydatnianie swoistości właściwych dla danego systemu religijnego i kulturowego postaci, które czasem anachronicznie bywały nazywane kapłanami.

Przy wszystkich zastrzeżeniach uprzedzających ewentualny zarzut nadmiernego skupiania uwagi na europejskich wzorcach literackich, trudno nie skonstatować, że nawet wykraczające poza ściśle literaturoznawczy profesjonalizm refleksje specjalistyczne o charakterze antropologiczno-kulturoznawczym i religioznawczym, poświęcone sakralnym i świeckim funkcjom kapłana, odwołują się jednak do pojęć uformowanych i upowszechnianych przez literaturę i jej pierwotne, uniwersalne źródła. To bowiem literatura – poezja

i proza artystyczna (retoryczna) – kształtowały i nadal kształtują społecznie funkcjonalne formy dyskursu, którymi każdy, również filozof i teolog, się posługuje.

Stwierdzenie pierwotnej, najdawniejszych utworów sięgającej obecności postaci kapłana w literaturze powszechnej, od którego rozpocząłem moją prelekcję, choć mógłby ją ktoś uznać za figurę egzordialną mającą schlebiać obecnemu tu audytorium, w najmniejszym stopniu nie zawiera przesady. Przeciwnie, jest niezbędna, jak sądzę, do tego, abyśmy w naszym namyśle nad zaproponowanym tematem, nie popadli w ciasną pedanterię. Owszem, wyobrażam to sobie jako ewentualność całkiem prawdopodobną, że mógłby ktoś powziąć zamiar szalony i przystąpić do układania katalogu utworów literackich, w których postać kapłana (księdza) występuje, albo – nawet już zamiar tego rodzaju radykalnie ograniczając – do sporządzenia bibliografii dzieł z księdzem jako postacią główną, czyli tzw. „bohaterem literackim”. Przywołując na wstępie te dwa fundamentalne przykłady, chciałem więc uprzedzić zamiar tego rodzaju wykazaniem absurdalności takiego rozumowania, bowiem nic pouczającego ze zgromadzenia setek tysięcy tytułów dzieł z postacią księdza w środku by nie wyniknęło. Trzeba by zatem obrać inny kierunek refleksji, a mianowicie podjąć próbę usystematyzowania problemu i zbudowania paradygmatu, który cały dostępny nam materiał uczyniłby rzeczywiście zrozumiałym.

Dwa przywołane tutaj wzorce – biblijny i mitologiczny – służyć nam mogą jako ilustracja dwóch istotnych dla europejskiej tradycji literackiej konstatacji. Po pierwsze, jak zauważali to już niektórzy Ojcowie Kościoła, w literaturze i w całej antycznej tradycji „pogańskiej” dostrzec można było pewne idee przypominające elementy biblijnego Objawienia (tzw. *prisca teologia*). W tym wypadku ideą tą byłaby właśnie owa pośrednicząca między bóstwem a człowiekiem funkcja kapłana. Konstatacja ta była o tyle istotna dla dalszego biegu dziejów kultury europejskiej, że powracano do niej w epoce wczesnonowżytnej (przykładem może być dzieło jezuita ks. Macieja Kazimierza Sarbiewskiego *Dii gentium*, oparte

zresztą na licznych znanych autorowi pośrednio i bezpośrednio autorytetach kościelnych) i że uformowała ona w istotny sposób myślenie o ciągłości i jedności tradycji kulturowej. Po drugie natomiast, przywołane tu wzorce funkcjonowania w kulturze instytucji kapłana prowadzą do innej jeszcze konstatacji, tę pierwszą istotnie uzupełniającej i modyfikującej: otóż mianowicie kapłan biblijny pośredniczy pomiędzy Bogiem jedynym a człowiekiem w akcie sakralnym ofiary. Posiada zatem również całkowicie swoisty dla swej instytucji status sakralny i społeczny, ściśle związany z kultem i ze świątynią, nie funkcjonuje natomiast w tekście jako postać magicznie przez bóstwo wspierana czy protegowana. Dlatego w późniejszym przebiegu dziejów oddziaływania postaci w literaturze kapłan Pierwszego Przymierza nie odgrywał na ogół ról tak barwnych i charakterystycznych, jak prorok czy nawet rabin, o heroicznym, kobiecym i męskim postaciach wodzów, królów czy sędziów już nawet nie wspominając. One to bowiem skupiły na sobie przede wszystkim uwagę różnego rodzaju twórców dzieł literackich, plastycznych i muzycznych². Od tej zaś drugiej konstatacji rozpoczyna się też jeden z kolejnych, istotnych dla naszych rozważań tropów refleksji, prowadzący nasze rozważania ku literaturze reprezentatywnej dla kultury chrześcijańskiej.

Otóż chrystianizm zmodyfikował zasadniczo ów model biblijny, starotestamentowy, w ten sposób, że kapłaństwo ukazywane w tekstach literackich nie implikuje już jako pierwszorzędnego, specjalnego statusu sakralnego i społecznego człowieka sprawującego ten urząd. Eksponuje natomiast soteryczną funkcję paradygmatu „nowego arcykapłaństwa” Jezusa Chrystusa, który w ostatniej i najważniejszej ofercie złożył sam siebie jako Bóg-człowiek. Odtąd kapłan, rozpatrywany jako postać literacka, oddziaływać będzie w tekstach

² Por. M. Bocian, *Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1995, wyd. 2, Kraków 1998.

jako sprawujący tę ofiarę niejako w „zastępstwie” Chrystusa, i to nie tylko w sensie sakramentalnym, tj. w liturgii. Jedną z konsekwencji owej *imitatio Christi*, praktykowanej właśnie przez kapłana (nie tylko przez osobę świecką, co też przecież powinno być brane pod uwagę) jest bowiem taka konstrukcja postaci kapłana, która uwydatnia jego funkcję służebną – „sługi sług Bożych”. Mamy wobec tego dwa warianty konstrukcji tej postaci. Pierwszy nazwałbym heroicznym. Postać kapłana będzie tutaj łączona, aż po dziś dzień zresztą, z różnego rodzaju kontekstami martyrologicznymi, z dawaniem świadectwa *usque ad effusionem sanguinis*. Postaci tego rodzaju zaludniają od pierwszych wieków chrześcijaństwa, od *martyrologiów* poczynając, ogromną literaturę hagiograficzną, z której wyłonić się miał gatunek o zdecydowanie już dominującej funkcji beletrystycznej, jak legenda. Zatem kapłan (biskup, zakonnik) – męczennik, świadek Chrystusa, ale zarazem świadek godności człowieka, to pierwsza odmiana tej postaci obecna w rozmaitych wcieleniach aż po literaturę nowszą i współczesną. W związku z taką konstrukcją przychodzi na myśl cały szereg postaci: od najbardziej jednoznacznie ukazanych (jak np. św. Maksymilian Maria Kolbe czy ks. Jerzy Popiełuszko) aż po konstrukcje postaci fikcyjnych, które po to zostały wymyślone i zbudowane, aby ukazać przypadki złożonych i dramatycznie powikłanych losów bohatera. Spośród wielu możliwych wybrałbym dla naszych rozważań przykład powieści Grahama Greene’a *Moc i chwala* (*The Power and the Glory*) wydanej w 1940 roku (przekład polski ukazał się w 1967 roku), której postać główna w sposób wyjątkowo paradoksalny, ale – jak dobrze wiemy – wyjątkowo też życiowy, łączy w sobie heroizm kapłańskiej świętości ze skrajnie upokarzającymi go słabościami, wśród których alkoholizm i zarzucenie celibatu wydają się być najmniej drastycznymi rysami tego katolickiego bezimiennego księdza, znanego jako „whisky priest”. Greene, jak w kilku innych swoich powieściach, także i tego bohatera przedstawił w sytuacji granicznej, która ze szczególną jaskrawością oświetla tutaj istotę cnoty kapłańskiej. Cnotę tego rodzaju określiłbym najchętniej analogicznie do

„cnoty wojskowej” nagradzanej wiadomym orderem jako *virtus sacerdotalis*, polega bowiem tutaj na bezwzględnie spolegliwym, aż do „rozlania własnej krwi” wypełnianiem obowiązków kapłańskich przy całkowitym równocześnie uświadamianiu sobie beznadziejności położenia, własnych ograniczeń, niejednoznaczności sytuacji itd. Przywołany tu przykład może służyć za paradygmat przedstawienia postaci kapłana i tematu kapłaństwa w kontekście nowoczesnej „psychomachii”, której bohaterowi nie zostaje oszczędzone żadne z możliwych upokorzeń, ale który tym bardziej przekonująco na miano „athleta Christi” sobie zasłużył. W zestawieniu z tym modelem znacznie mniej dramatycznie i heroicznie przedstawia się zarysowana w powieści Jerzego Andrzejewskiego *Ład serca* (1937) postać księdza Siechenia, także przedmiotu swoistej „psychomachii”. Jej konstrukcja przypomina walkę duchową innego jeszcze kapłana, bohatera powieści Georges Bernanos *Pamiętnik wiejskiego proboszcza* (1936). Te trzy przykłady reprezentatywne są dla nurtu dwudziestowiecznego „humanizmu katolickiego”. Można by zapytać, dlaczego kapłan katolicki właśnie stał się tak wyrazistym bohaterem powieści dwudziestowiecznej, skoro przecież i inne wyznania uczestniczyły tak oczywiście w historii najnowszej. Odpowiedzi, jak sądzę, można by szukać w kontekście zdynamizowanej wyraźnie w drugiej połowie XX wieku refleksji nad katolicyzmem w ogóle, nad kapłaństwem, jego miejscem w ówczesnych strukturach społecznych i jego roli wobec konfliktów społecznych w szczególności. Najbardziej przejmującym, by nie rzec tragicznym, przykładem tego rodzaju literackiej refleksji nad kapłanem i kapłaństwem jest – jak sądzę – powieść czeskiego księdza katolickiego Jakuba Demla (1878–1963) *Zapomanuté světlo* (1934; przekład polski: *Zapomniane światło*, 2000) ukazująca kapłana (postać bliźniaczo podobną do trudnej i powikłanej osobowości autora) w całym dramatyzmie wątpliwości, pokus rozpaczy, a zarazem jednak osobliwie wytrwałej wiary.

Inny wariant postaci „sługi Bożego i sługi bliźnich”, który nazwać by można „praktycznym”, ukazuje kapłana w rozmaitych sytuacjach życiowych jako przyjaciela i dobrodzieja

indywidualnych postaci literackich albo też (względnie oraz) całych grup społecznych bez kontekstu martyrologicznego czy heroicznego. Oczywiście jest, że te dwa warianty mogą się w rozmaitych strukturach fabularnych krzyżować czy też funkcjonować paralelnie. Najbardziej chyba udanym artystycznie i dlatego najlepiej znanym przykładem jest postać „księdza Robaka” łącząca w sobie rysy bajronicznego bohatera zamaskowanego, napiętnowanego dawnymi namiętnościami (także erotycznymi) i pragnieniem zemsty, a zarazem nawróconego zawadiaki, patrioty i gotowego do poświęcenia własnego życia wojownika, znakomicie wpisana w rodzimą, „sarmacką” tradycję szlacheckich gatunków literackich, takich jak gawęda i дума rycerska.

Na odrębną uwagę zasługuje z kolei spora liczba takich tekstów, w których kapłan (konkretnie już „zwykły” ksiądz katolicki, czasem też zakonnik czy pastor protestancki) funkcjonuje jako autorytet moralny, intelektualny lub polityczny bez dodatkowych rysów heroiczych i martyrologicznych. Niekiedy postać tego rodzaju ubarwia, czy też przydaje jej cech jeszcze bardziej „ludzkich” swoista jowialność, dobroduszne poczucie humoru, czasami wręcz nieoczekiwana, budząca sympatię przebiegłość. Można by tu przywoływać przykłady rozmaite, jak choćby wywodzącą się z tradycji wspomnianej gawędy staropolskiej postać kwestarza, z *Obrazów litewskich* (seria III, *Pamiętniki kwestarza*) Ignacego Chodźki (1844). Paradoksalnie bliski tej postaci jest detektyw w sutannie, ks. Brown z cyklu powieściowego Gilberta Keitha Chestertona. Charakterystyczne dla tego rodzaju konstrukcji jest uwydatnienie zewnętrznej przeciętności bohatera, nawet jego popospolitości w wyrazie twarzy czy niezgrabnie prezentującej się sylwetki przy równocześnie oczywistej bystrości umysłu, intuicji, poczuciu humoru itd. Wydaje się, że tak zaplanowana konstrukcja postaci, daleka przecież od funkcji satyrycznej, o czym będzie jeszcze mowa w osobnym miejscu, ma dowartościować rolę kapłana katolickiego w sposób budzący sympatię, a nie kontrowersję społeczną. Atrakcyjność fizyczna mogłaby bowiem uczynić tę postać potencjalnie dwuznaczną.

Wydawać by się mogło, że opisany wyżej model prezentacji postaci kapłana w stylu wysokim (*gravis*) oraz model drugi w stylu średnim (*mediocris*) wykluczać by mógł, czy nawet powinien, jakiegokolwiek zabarwienia jaśniejszymi barwami radości czy wesołości. Tak jednak na szczęście dla wybitnych dzieł literackich być nie musi. Zaznaczmy tu od razu istotną różnicę pomiędzy pojęciami bardzo często mylonymi. Wesołość (*hilaritas*), czy ściślej mówiąc, rozweselenie audytorium, bywa jednym ze środków stosowanych w retoryce dla różnych celów: od zjednania sobie życzliwości czytelnika lub słuchacza (*captatio benevolentiae*) po zwyczajne sprawienie przyjemności, która jest jednym z celów samej wypowiedzi (*delectare*), wspomnianych już poprzednio w kontekście antycznej teorii literatury przejętej przez literaturę europejską. Konkretnie figury retoryczne służące realizacji tego celu mają przeważnie wiele wspólnego z kategorią uroku (czy dosłownie „słodczy”) wypowiedzi – *suavitas*. Ta zaś niejednokrotnie tożsama bywa z tzw. „dowcipem” lub – mówiąc bardziej zawodowo – konceptem (albo pomysłowością) służącą m.in. rozbawieniu, czyli właśnie rozweseleniu audytorium. Całkowicie czymś innym natomiast jest estetyczna kategoria komizmu, czyli śmieszności, która czasami też rozbawia (ale nie wszystkich, na pewno nie ośmieszonych!), zasadniczo jednak ze słodyczą nie ma nic wspólnego. Powiedziano nawet kiedyś słusznie (Werner Jaeger), że komizm i tragizm to zazwyczaj dwie strony tego samego przedmiotu, tyle tylko że dostrzegane z dwóch różnych punktów widzenia. Komizm, czyli śmieszność, jest kategorią dominująca w satyrze i w komedii, o czym za chwilę też będzie mowa. Tu jednak chciałbym wskazać tylko na wesołość jako jeden z wariantów konstruowania postaci kapłana w tekstach literackich. Przykładów na to jest bardzo wiele, także i tych już wcześniej wymienionych (jak np. postać księdza Browna w utworze Chestertona). Na szczególną uwagę zasługuje, jak sądzę, jeszcze jedna powieść Graham Greene’a *Monsignor Quijote* (1982), której bohater, prowincjonalny księżyna, zasługiwałby zaledwie na lekceważące określenie „pocziwy” czy „zwykły”, gdyby nie fakt, że jako

porządny człowiek miał naturę spontanicznego naśladowcy Chrystusa, pomógł bowiem odruchowo dwóm nieznanym podróżnikom zmartwionym awarią ich samochodu. Fakt, że byli to podróżujący incognito dwaj dostojnicy watykańscy, uruchomił łańcuch przyczyn i skutków, od amarantowego pasa i prałatury mu nadanej poczynając, a na powtórzeniu przygód jego literackiego imiennika (ksiądz przypadkowo też się nazywał Quijote!) kończąc. Fabuła tej powieści osnuta na poczynaniach jej bohatera, kapłana – indywidualisty mieszczącego swe zachowanie w ścisłych granicach lojalności wobec własnego biskupa, Kościoła i swego powołania, nikogo nie ośmiesza, z pewnością zaś rozwesela. Paradoksalnie mieści się w tym samym paradygmacie katolickiego humanizmu i służy konstruktywnej refleksji nad istotą kapłaństwa w całkiem współczesnych nam okolicznościach.

Pozostaje nam jeszcze trzeci wariant rozważanego tu paradygmatu prezentacji kapłana w tekstach literackich oraz funkcji, którą te przedstawienia pełniły. Myślę tu mianowicie o funkcji satyrycznej urzeczywistnianej za pomocą figur retorycznych związanych formalnie z kategorią komizmu. Satyra klerykalna (bo nie zawsze antyklerykalna!) jest jednym z najstarszych gatunków literackich uprawianych przez księży właśnie. Przykładem z obszaru polskiej tradycji literackiej może być bezimienna co prawda, ale przez osobę wykształconą, więc zapewne duchowną, napisana dialogowana satyra *De morte prologus*, znana też jako *Rozmowa mistrza Polikarpa ze śmiercią* z XV wieku. Opisani w tym tekście m.in. „plebani z mięszką szyją, jiz [którzy] barzo piwo piją, podgardłki na pirsiach wieszają” to protoplaści niesławnych bohaterów *Monachomachii* wyszydzonych przez księdza biskupa warmińskiego i arcybiskupa gnieźnieńskiego. Satyra tego rodzaju miała zazwyczaj na celu nie wyśmianie czy ośmieszenia instytucji kapłaństwa, lecz wręcz przeciwnie, przywrócenie tej instytucji godności za pomocą figur retorycznych, takich jak ironia, sarkazm itp., skierowanych przeciwko konkretnym tej instytucji wynaturzeniom albo wręcz osobom winnym tego rodzaju wynaturzeń. Na podobną uwagę w tym przypadku

zasługuje satyra z czasów Reformacji, kiedy wszystkie strony uczestniczące w konflikcie międzywyznaniowym posługiwały się tym gatunkiem i jego szerokim asortymentem środków napaści, inwektywy, polemiki, obrony, refutacji itd. w walce z przeciwnikiem. Satyra ta ośmieszała z jednej strony księży katolickich, zwłaszcza hierarchów, a z drugiej duchownych protestanckich rozmaitych wyznań. Satyra tego typu była zwalczana w środowiskach atakowanych czy ośmieszanych przez rozmaitego rodzaju polemiki, kontrsatyry, a także przez cenzurę prewencyjną, kary kościelne i inne środki administracyjne. Ten stan rzeczy stwarzał system zamknięty, który także musiał się do zaniku tego rodzaju satyry w klasycznym rozumieniu przyczynić.

Ta sama praktycznie topika, właściwa dla stylu niskiego (*humilis*), powracała w kolejnych nawrotach antyklerykalizmu w XVIII i XIX wieku w bardzo nieraz jaskrawych, by nie powiedzieć drastycznych (np. libertyńskich), odmianach. Sądzę, że ten proces przyczynił się paradoksalnie do wyjałowienia tej tematyki i obsługującej ją topiki, kojarzona była ona bowiem zbyt jednoznacznie i w uproszczeniu z danym, przeważnie jednostronnie określonym środowiskiem antagonistów, i zazwyczaj słusznie posądzać ją można było o tendencyjność i ideologizację. Satyra ma to do siebie, że naśladowując rzeczywistość (jako gatunek epicki), deformuje jej obraz poprzez hiperbolizację niektórych jej cech (przeważnie negatywnych). Jej zatem wartość poznawcza bywa problematyczna, może rozbudzać emocje zarówno negatywne, jak i pozytywne. Przykładem bodajże najbardziej reprezentatywnym może być postać kapelana polowego, czyli „feldkurat Otto Katz”, z powieści Jaroslava Haska *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921–1923). Figura to przejmująco tragiczna, choć skonstruowana – jak cały zresztą obraz świata przedstawionego w tej powieści – według najlepiej pojętych zasad satyry, która jednak nie tyle śmieszy, co skłania do głębokiej zadumy nad „tajemnicą podłości” (*mysterium iniquitatis*).

Obecnie tradycyjna satyra antyklerykalna (czy może właśnie jednak też i klerykalna) w sensie gatunku literackiego

(nie myślę tu o antyklerykalnej publicystyce) praktycznie chyba nie istnieje, wyparta – jak sądzę – z obiegu społecznego przez rozmaite bardziej przyciągające uwagę tematy i zjawiska, które stały się domeną publicystyki albo poważnej skądinąd, „książkowej” debaty filozoficzno-teologicznej. Jeśli jest to *si-gnum temporis*, to bądźmy dobrej myśli. Sprawy księżowskie to sprawy poważne i nie do twarzy im z rechetem. Natomiast z uśmiechem, który jest znakiem wesołości albo też – jak pisali starożytni – znakiem człowieczeństwa, owszem, księdzu jest do twarzy, na co dzień i od święta. Oby takich właśnie postaci było w literaturze, ale przede wszystkim jednak na świecie, więcej.

PRAWDA, TEOLOGIA, BÓG

KS. JERZY SZYMIK

Wykład wygłoszony podczas Walnego Zebrania
Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie, 28 lutego 2017 roku
w ramach uroczystości wręczenia medalu *Bene Merenti* Polskiego
Towarzystwa Teologicznego ks. abp. dr. Damianowi Zimoniowi.

Ks. prof. dr hab. Jerzy Szymik – profesor zwyczajny w Katedrze
Teologii Dogmatycznej i Duchowości Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Śląskiego, członek Międzynarodowej Komisji Teologicznej
w latach 2004–2014; adres do korespondencji: jerszym@gmail.com

Jak pisał Georges Bernanos, „nie gra się o własny los kostkami hipotezy”¹. Wątpliwości (ostrożne hipotezy, niepewne przekonania itd.) są, co oczywiste, arcyłudzkie, bywają (z)wiązane dotkliwie z kondycją ludzką i człowieczym losem (właśnie o ten los toczy się gra – na śmierć i życie), ale nie da się na nich skonstruować „niczego pewnego”; przede wszystkim nie da się na nich zbudować domu życia, bo są jedynie piaskiem, nie skałą; sceptycyzm nie jest fundamentem życia i nie może być. Jedynie w prawdzie da się zakorzenić życie i ugruntować sens.

Dlatego nadzieja chrześcijańska sprowadza się ostatecznie do tego, że mówi ona prawdę.

Jeśli komuś szczególnie wiele zawdzięczam w wywodzie, który przedstawię, to jest nim Joseph Ratzinger – Benedykt XVI. Pojęcie prawdy znalazło się w samym jego zawołaniu biskupim i od 1977 roku współtworzy motto jego życia i pasterskiej posługi: „Współpracownik prawdy” – zwrot z Trzeciego Listu św. Jana (3 J 8).

Tak też rozumiem zadanie Kościoła i jego teologii: „współpracownik prawdy”. I nie chodzi o prawdę „naszą” przeciwko „ich” prawdzie. Nie, chodzi o prawdę jedyną, która jest niewygodna zarówno „dla nich”, jak i „dla nas”, bo wymaga nawrócenia. A to jest zawsze bojowaniem, co warto podkreślić w przededniu Wielkiego Postu, w wigilię Środy Popielcowej.

¹ Cyt. za: *Obrazy nadziei. Wędrowki przez rok kościelny*, tłum. K. Wójtowicz, Poznań 1998, s. 33. Jeśli nie podano inaczej, publikacje podane w przypisach są autorstwa J. Ratzingera – Benedykta XVI.

Pytania

Czym właściwie jest „chrześcijańska aspiracja do prawdy”? Wyższościową uzurpacją, brakiem szacunku i pokory wobec innych, arogancją z ignorancji (dyletanctwem, brakiem elementarnej wiedzy na temat nieusuwalnych komplikacji i trudności w docieraniu do prawdy – jeśli ta w ogóle istnieje; trudności, które czynią „docieranie do prawdy” praktycznie niemożliwym, a na pewno niemożliwym do udowodnienia), a może ciemnogrodzkim zamachem na tolerancję i pluralizm. Czy prawda jest dostępna człowiekowi? Czy opłaca się jej szukać? Czy poszukiwanie jej i poznawanie jako jedynej mistrzyni ludzkości nie jest jedynym naszym ratunkiem? Czy też odwrotnie: pożegnanie się z pytaniem o prawdę jest prawdziwym wyzwoleniem człowieka otrząsającego się ze spekulatywnych mrzonek i biorącego w końcu sprawę w swoje ręce?

Dominujące w tej sprawie stanowisko nowożytnej filozofii, wprawdzie nigdy nie całej, ale jej najgłośniejszego i najbardziej wpływowego nurtu, można określić najładniej jako sceptycyzm wobec istnienia i poznania prawdy. Jest tak od nominalizmu przynajmniej, poprzez kartezjanizm, kantyzm, wiele *mainstreamowych* filozofii oświecenia, XIX i XX wieku po czołowych postmodernistów. Obecną sytuację dałoby się opisać następująco: w sferze nauki i etyki (moralności publicznej) koncepcja prawdy (a stąd i wolności) XVIII-wiecznego oświecenia stanowi nadal podstawę dominujących kultur filozoficznych i politycznych Zachodu, pytanie o prawdę, niegdyś fundujące uniwersytety, zostaje na nich marginalizowane albo wręcz z nich usuwane jako „nienaukowe”, a roszczenie do poznania i wyrażania prawdy jako wspólnej i stąd wiążącej wielkości ukazuje się jako anachronizm i sprzyjająca fundamentalizmowi wszelkiej maści tendencja, jako „dziwaczna średniowieczna arogancja”².

Zastanawia gwałtowność i zawziętość, z jaką stanowisko to jest głoszone, a zwłaszcza bronione przez zwalczanie przeciwnego (co dzieje się zarówno w przestrzeni akademickiej, jak i medialnej), misyjna, wręcz neoficka nieraz żarliwość, z jaką jest propagowane i uznawane za bezdyskusyjne. Ratzinger twierdził, że dzieje się tak prawdopodobnie dlatego, że w grę wchodzi „głębsze warstwy duchowe”, a mianowicie:

podejrzanie, że prawda istnieje rzeczywiście jako rozpoznawalna wielkość, a przez to jako wymaganie w stosunku do mnie działa jak obelga, wręcz jako niebezpieczny atak na opanowaną już formę życia. Przeciwno temu należy się bronić z pasją, która powstaje tam, gdzie się jest dotkniętym w najgłębszej części egzystencji³.

To w *Imieniu róży* Umberto Eco spotkałem słowa, które wyrażają rzecz bez ogródek i z prawdziwie leninowską prostotą: „Jedyna prawda to uczyć się, jak uwolnić się od chorej namiętności do prawdy”⁴. *Voilà* – oświecony absolutyzm raz jeszcze. Oto fundament, zarys starego despotyzmu w szatach nowej total(itar)ności – dyktatury relatywizmu.

Tymczasem potrzebujemy obecności Prawdy w centrum budowanego przez nas świata. Świat bez prawdy w centrum zamienia się w nieobliczalną (bo prędzej czy później opartą na fałszu – on wejdzie w puste miejsce po prawdzie) i okrutną w swym interesownym panegotyzmie (tym bardziej podstępny, im bardziej zakamuflowany) władzę relatywizmu, gdzie granice między dobrem a złem będzie ustalała opinia przypadkowej większości⁵. Nawet chrześcijańska miłość bez prawdy stanie się jedynie magazynem dobrych intencji i uczuć,

³ Benedykt XVI, *Prawda w teologii*, dz. cyt., s. 89.

⁴ U. Eco, *Der Name der Rose*, München 1982, s. 624 (wyd. polskie: U. Eco, *Imię róży*, tłum. A. Szymanowski, Warszawa 1980).

⁵ Benedykt XVI, P. Seewald, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, tłum. P. Napiwodzki, Kraków 2011, s. 61.

pożytecznych, ale marginalnych, nieprzekraczających tego, co jedynie sentymentalne i emocjonalne⁶.

Dlatego wszyscy potrzebujemy powrotu do tego, co prowokacyjnie nazwijmy „naiwnością chrześcijańską” polegającą na tym, że dla niej problem prawdy jest nadal aktualny oraz że wiedza odnosi się do prawdy. Także na tym, że medialna informacja i publicystyka odnoszą się do prawdy. Potrzebujemy starego chrześcijańskiego przekonania, że prawdę można poznać, a nie wytworzyć, zawłaszczyć, zagarnąć, użyć przeciw innym, manipulować nią – lecz poznać, z całą pokorą i poczuciem ułomności tego poznania, jak wszystkiego, co ludzkie, z wiarą w Stworzyciela i z całą dumą z człowieczeństwa. Prawda jest dosiężna.

Największym błędem i fałszem relatywizmu jest to, że ślepotę człowieka wobec prawdy uznaje on apriorycznie za rzecz nieprzezwyciężalną. Dlatego jego dyktatura jest w gruncie rzeczy przemocą nieusuwalnej (rzekomo) ślepoty. Ratzinger napisał:

Dzisiaj dyskwalifikowanie jako zarazem naiwnych i aroganckich tych ludzi, którym można przypisać przekonanie o «posiadaniu» prawdy, stało się swego rodzaju sloganem. Twierdzi się, że tacy ludzie są niezdolni do dialogu, a zatem nie można ich ostatecznie traktować poważnie. Prawdy nikt bowiem nie «posiada». Wszyscy mogą jej tylko poszukiwać. Trzeba jednak zapytać: cóż to za poszukiwanie, któremu nigdy nie wolno dojść do celu? [...] Wydaje mi się, że zarzut arogancji należy raczej odwrócić: czy twierdzenie, że Bóg nie może nam dać daru prawdy, że nie może nam otworzyć oczu, nie jest wyrazem arogancji? Czy powiedzenie, że urodziliśmy się ślepi i prawda nie jest naszą sprawą, nie jest wyrazem pogardy dla Boga? Czy uznanie nas za skazanych na błędzenie w ciemności nie jest degradacją człowieka i jego tęsknoty

za Bogiem? Wszystko to prowadzi do rzeczywistej arogancji, która polega na tym, że to my chcemy zająć miejsce Boga i określać, kim jesteśmy, co mamy robić, co chcemy uczynić z siebie i ze świata. Poznanie i poszukiwanie nie wykluczają się nawzajem⁷.

Powtórzmy: cóż to za poszukiwanie, któremu nie wolno dojść do celu? I kto ustala, że tak jest i ma być? Właśnie ostatnie zdanie powyższego cytatu zawiera spuentowaną syntezę katolickiego stanowiska w tej sprawie: poznanie i poszukiwanie nie wykluczają się nawzajem. Tak zwane katolickie „i” raz jeszcze okazuje się wyrazicielem i stróżem równowagi mądrości.

Jak zatem można wyrazić prawdę? Czym lub kim jest prawda? Co lub kto jest prawdą? Powtórzmy i najsłynniejsze z tej serii pytań, jakie ktokolwiek komukolwiek kiedykolwiek zadał: „Cóż to jest prawda?” (J 18, 38).

Nie otrzymawszy odpowiedzi od Jezusa, po kolejnych utarczkach słownych z Żydami, po ubiczowaniu i ukoronowaniu cierniem skazańca, Piłat wyprowadził „króla żydowskiego” odzianego w purpurowy płaszcz i powiedział: „Idou ho anthropos” – „Oto człowiek” (J 19, 5b). Sądzę, że (poza własną świadomością) wyrażając proroctwo i tym samym streszczając Dobrą Nowinę... Oto bowiem niepojęta, sięgająca prawdy samego Boga logika wydarzeń paschalnych połączyła w blasku Objawienia Piłatowe zdanie w pytanie i odpowiedź: „Cóż to jest prawda?” – „Oto człowiek”, oto ten skrwawiony strzęp człowieka jest prawdą, o którą z mieszaniną pychy, rezygnacji i cynizmu, bez większej wiary w istnienie odpowiedzi, pytasz... On jest prawdą o Bogu i o tobie, o życiu i śmierci, o wszystkim, co jest. A że klamra łącząca te Piłatowe zdania nie jest tylko wytworem pobożnej fantazji chrześcijańskiego lektora, świadczy choćby to, że odpowiedź jest zgodna z zapisaną

⁷ Benedykt XVI, *W drodze do Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kraków 2004, s. 74–75.

w Janowej Ewangelii, wcześniejszą o pięć rozdziałów definicją prawdy podaną przez Jezusa Tomaszowi, najsłynniejszą, jaką ktokolwiek komukolwiek kiedykolwiek podał: „Ja jestem prawdą” (J 14,6).

To zdanie jest nie tylko wszystkim, co na temat prawdy ma do powiedzenia chrześcijaństwo, lecz także jest kamieniem węgielnym chrześcijańskiej wiary: nie jest ona pięknym, choć nieostrym konturem ukrytym za woalką mitu ani magazynem dobrych uczuć, niepewnym samego siebie poprawianiem niedoskonałego świata, pozytywną ideą „jak inne”, „wyjaśnieniem nicości” (z zachowaniem dobrej miny do złej gry: wszystko jest właściwie do kitu, ale to i owo zrobić jednak możemy; rozpacz, nicość da się nieco rozjaśnić). Nie, wiara chrześcijańska ma rzeczywistą podstawę, jej siła dająca nadzieję bierze się z prawdy. Bo to On, Wcielony Boży Logos (każde z tych trzech słów jest tu istotne) – podstawa logiki chrześcijańskiej wiary – jest prawdą. Oto fundament wszystkiego, co chrześcijańskie i w ogóle wszystkiego. To jeden i ten sam fundament. Już pierwsze wspólnoty chrześcijańskie to czuły, a z biegiem czasu odczucie to, pogłębiane przez doświadczenie i wiedzę, zamieniło się w przekonanie i pewność, że mianowicie „ich wiara nie jest częścią szczególnego obyczaju kulturowego, innego w każdym narodzie, ale należy do sfery prawdy dotyczącej w równym stopniu wszystkich ludzi”⁸.

Wiara chrześcijańska tym właśnie się różni od wszelkiego typu gnozy (starożytnej i współczesnej), że ma dostęp do najgłębszej, ostatecznej rzeczywistości – do prawdy o tym, jak się rzeczy mają, czyli do odpowiedzi na pytanie, jak to rzeczywiście jest ze mną, z nami, ze światem? Bo nie milczenie – jak chciałoby wielu gnostyków – lecz słowo (Logos) jest „ostateczną rzeczą” daną nam przez Boga.

Mówiąc Czwartą Ewangelią: „łaska i prawda przyszły przez Jezusa Chrystusa” (1, 17), który „mówi nam prawdę” (16, 7), bo w swej najgłębszej istocie On nią jest (14, 6). Taki też jest

sens Jego Wcielenia i Paschy: „Ja się na to narodziłem i na to przyszedłem na świat, aby dać świadectwo prawdzie (18, 37). I to też będzie przyczyną Jego śmierci: „usiłujecie Mnie zabić, człowieka, który wam powiedział prawdę usłyszaną u Boga” (8, 40). To jest przyczyna Jego śmierci: Jezus umiera, ponieważ przypuszczono atak na prawdę. Jego posłuszeństwo jest trwaniem przy prawdzie przeciw spiskowi kłamstwa. Nie zniesie bowiem prawdy nigdy żadne kłamstwo: musi się albo nawrócić, albo uciszyć głos prawdy, choćby miało to oznaczać zamordowanie głosiciela. Ale też tu rodzi się zbawcze i zarazem wolnościowe zadanie wiary, cel istnienia Kościoła: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (8, 32).

Tylko prawda wyzwala... To słowo Pana na temat związku prawdy i wolności słyszymy, widzimy i rozumiemy dzisiaj, po hekatombach XX wieku, w całym jego przepastnym wyzwaniu i całej jego wielkości. Tylko wolność prawdy jest prawdziwą wolnością. To bardzo ważna lekcja dla współczesnego świata, w którym pragnie się wolności, lecz traktuje się też prawdę jako roszczenie i przeciwieństwo wolności. Tymczasem prawdy i wolności oddzielić się od siebie nie da i nie wolno, pod groźbą utraty obydwu.

Jezus: „[...] «aby dać świadectwo prawdzie. Każdy, kto jest z prawdy, słucha mojego głosu». Rzekł do Niego Piłat: «Cóż to jest prawda?» To powiedziawszy, wyszedł powtórnie do Żydów”, Przerwał więc rozmowę, uciął ją, a pytanie okazało się pozorne – nie czekało na odpowiedź. Znaczyło m.in. „Przestań już, skończ teoretyzować. Lepiej zajmijmy się konkretnymi, przecież za chwilę umrzesz”. Bo pytanie o prawdę było dla wykształconego Piłata już samo w sobie pytaniem celowo źle postawionym, demaskującym naiwność (w najlepszym przypadku) samego problemu. Już samo postawienie takiego pytania równa się odrzuceniu go (dzisiaj to powszechne stanowisko). Ostatecznie Piłat zarówno Jezusowi, jak i prawdzie – Temu, który jest prawdą – rzucił w twarz „Precz! Precz!” (J 19, 15). Jeśli nie dosłownie, to jednak w istocie swego czynu: zaakceptował ów krzyk Żydów, dołączył doń własną decyzję – „wydał Go im, aby Go ukrzyżowano” (J 19, 16).

Ale „precz” wobec prawdy źle się kończy dla tych, którzy tak wołają. Jest ona niezastępowalna niczym. *À propos* „lepiej zajmijmy się konkretnymi”. Carl Friedrich von Weizsäcker ma-
wiał: „Sądzę, że na dłuższą metę rozwijać się może jedynie społeczeństwo zorientowane nie na szczęście, lecz na prawdę”⁹.

Przekłeta wolność bez prawdy okazuje się zawsze, prędzej czy później, pseudowolnością. I ląduje przy świńskich korytach, żywiąc się strąkami przeznaczonymi dla świń, zazdroszcząc im, bo wieprze nie podlegają przekleństwu wolności. W najbardziej wysuniętych do przodu miejscach współczesnego rozwoju ten etap został już dawno osiągnięty, czego dowodem jest ekologiczny krzyk przeciw człowiekowi postrzeganemu jako niszczyciel bytu.

Lecz podkreślmy w tym momencie coś bardzo pocieszającego. Ponieważ prawdą jest Jezus Chrystus, więc jakkolwiek byłaby trudna, jak ciężkim brzemieniem byłoby obchodzenie się z nią i niesienie jej, cierpliwa wierność jej szukania, trzeba nam wiedzieć, że w sensie istotniejszym i dającym niegasnącą nadzieję, bardziej to prawda nas niesie niż my ją, albowiem nie jest ona czymś bezosobowym, lecz spotyka nas w Tym, który wziął na siebie cały nasz ciężar. A Ten, który jest wyzwalającą prawdą, jest zarazem ochraniającą nas miłością.

„Dlaczego stawanie się prawdziwym oznacza stawanie się dobrym? Dlaczego prawda jest dobra – sama w sobie jest dobrem? Dlaczego obowiązuje sama przez się, bez konieczności wykazania się jakąkolwiek celowością?”¹⁰. Dlaczego samo pozbawione sceptycyzmu postawienie pytania o prawdę budzi taki opór, taką furję, a z drugiej strony – takie poświęcenie jej obrońców? Dlaczego najbardziej bezbożne i nieludzkie imperia w dziejach świata były nieodmiennie oparte na gigantycznym kłamstwie? Co jest takiego w prawdzie, że aż tak pociąga człowieczy umysł i serce? Kto tam (w niej) jest?

⁹ Benedykt XVI, *Prawda w teologii*, dz. cyt., s. 42; Benedykt XVI, *Wykłady bawarskie...*, dz. cyt., s. 204.

¹⁰ Benedykt XVI, *Wykłady bawarskie...*, dz. cyt., s. 205.

Przekonany jestem, że odpowiedź leży w prostym zdaniu jednego z bawarskich wykładów Ratzingera: „Zagłębiwszy się w istotę prawdy, docieramy do pojęcia Boga”¹¹. On w niej jest. I dlatego – powtórzmy – na dłuższą metę rozwijać się mogą jedynie ludzie i społeczeństwa nakierowane nie na szczęście, lecz na prawdę. Temu właśnie służy Kościół i jego teologia.

¹¹ Benedykt XVI, *Wykłady bawarskie...*, dz. cyt., s. 206.

MODEL ŚWIĘTOŚCI KAPŁAŃSKIEJ I ZAKONNEJ

KS. MARIAN WOLICKI

Wykład wygłoszony w czasie konferencji *Dziedzictwo polskich świętych przełomu XIX i XX wieku. Modele świętości wyniesionych na ołtarze przez Jana Pawła II polskich świętych i błogosławionych*, zorganizowanej 10 listopada 2005 roku przez Polskie Towarzystwo Teologiczne.

Ks. Marian Wolicki – kapłan archidiecezji przemyskiej, teolog, filozof, psycholog, terapeuta; prof. dr hab. teologii. W latach 2004–2012 – dziekan Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli.

W modelu świętości kapłańskiej i zakonnej możemy wyróżnić elementy zarówno stałe, aktualne w każdym czasie i w każdych okolicznościach, jak i zmienne, zależne od aktualnej sytuacji, warunków czasowych i przestrzennych.

Elementy stałe świętości kapłańskiej

Umiłowanie Jezusa Eucharystycznego

Elementy stałe świętości kapłańskiej to przede wszystkim wewnętrzny głęboki związek z Chrystusem przez miłość i łaskę, czyli życie w stanie łaski uświęcającej. Ten związek obrazuje nam najlepiej ewangeliczna przypowieść o winnym krzewie i latorośli, przypowieść, którą najczęściej odnosimy do naszych wiernych, ale przede wszystkim każdy kapłan musi ją odnosić do samego siebie. Na ten element zwrócił szczególnie uwagę Leon Knabit OSB, zapytany w wywiadzie udzielonym pismu „Powołanie” przez seminaryjnego redaktora: „Jakimi przymiotami powinien odznaczać się według Ojca dzisiejszy alumn, kapłan? – o. Leon Knabit odpowiedział: „Najważniejszy jest stan łaski. Jeśli go braknie, a do tego dochodzi świętokradzkie przyjmowanie komunii świętej, to wtedy jest służba szatanowi, a nie Jezusowi”¹. Ta więź kapłana z Jezusem powinna dotyczyć szczególnie Jezusa obecnego w Eucharystii, w tabernakulum, a także w sprawowanej mszy świętej. Kard. Jan Henryk Newman napisał kiedyś, że jeśli w życiu kapłana

¹ L. Knabit, K. Cisek, *Z ojcem Leonem Knabitem słów kilka... rozmawia Krzysztof Cisek*, „Powołanie” 2005 nr 43, s. 29.

nie zostanie przegrana msza święta, to właściwie nic nie zostanie przegrane. A jeśli zostanie przegrana, to wszystko może być przegrane.

Kapłan jest bowiem przede wszystkim dla Eucharystii i jej godne sprawowanie jest największym i najświętszym obowiązkiem każdego księdza. I gdyby kapłan nie robił w życiu nic więcej, niż to, że godnie, uważnie i święcie sprawuje Eucharystię, jak dawniej uczono, „digne, attente et devote”, to już jego życie miałoby nieocenioną wartość. Zapytano kiedyś słynnego filozofa i myśliciela współczesnego Jacques’a Maritain’a, co uważa za najważniejsze w kapłaństwie Chrystusowym w świecie obecnym? Słynny filozof odpowiedział, że najważniejsze jest szafarstwo Krwi Chrystusowej, a więc sprawowanie Eucharystii.

Dłatego miłość i cześć do Jezusa Eucharystycznego to ważne elementy świętości kapłańskiej czy zakonnej i są one widoczne w życiu osób kanonizowanych czy beatyfikowanych. Ten element stały świętości jest obecny także w życiu ostatnio kanonizowanych i beatyfikowanych kapłanów i zakonników. W życiu bł. ks. Jana Balickiego możemy zaobserwować wyjątkową cześć i miłość do Chrystusa Eucharystycznego. Przez wiele godzin dziennie na chóрку kaplicy seminaryjnej adorował Jezusa utajonego w Najświętszym Sakramencie, a po każdej mszy świętej odprawiał długie dziękczynienie. Bł. Stefan Wincenty Frelichowski, jako wielki miłośnik Eucharystii, znajdując się w obozie koncentracyjnym, z narażeniem własnego życia niósł Eucharystię współwięźniom aż do zarażenia się tyfusem, który zakończył jego życie.

Wielkim miłośnikiem i żarliwym czcicielem Eucharystii był bł. ks. Bronisław Markiewicz. Przywiązywał do Niej ogromną wagę w życiu osobistym oraz w pracach: duszpasterskiej i wychowawczej, o czym napisał ks. Walenty Michułka:

Miłość i cześć najgłębsza dla Pana Jezusa w Najświętszym Sakramencie przebijała się w całej postaci, w każdym ruchu i słowie ks. Markiewicza przy odprawianiu Najświętszej Ofiary. [...]. Patrząc na jego oblicze, jego oczy, wsłuchując się w słowa jego modlitwy, prefacji, konsekracji, zaczynało

się rozumieć, z jakim przejęciem i miłością sprawuje Najświętszą Tajemnicę.

Podobne umiłowanie Jezusa Eucharystycznego można obserwować w życiu innych świętych czy błogosławionych, wyniesionych na ołtarze przez ojca świętego Jana Pawła II.

Miłość i cześć do Matki Najświętszej

Do elementów stałych należy też zaliczyć cześć i miłość do Matki Najświętszej. Ten rys świętości kapłańskiej i zakonnej może najmocniej uwidacznia się w życiu św. Maksymiliana Marii Kolbego, którego nazwano „szaleńcem Niepokalanej”, gdyż pragnął on zdobyć dla Niej cały świat. Również w życiu innych, ostatnio beatyfikowanych czy kanonizowanych osób, ten rys pobożności maryjnej jest bardzo wyraźny.

Kult Matki Najświętszej zaznacza się silnie w życiu kapłana bł. Jana Balickiego, co często poruszał w swoich rozważaniach. Zwróćmy uwagę na jego tekst z 7 sierpnia 1945 roku, w którym napisał:

Czcic w sposób szczególniejszy N. M. Pannę ponad wszystkich świętych mamy obowiązek z powodu Jej godności Matki Boga i ze względu na potrzeby naszego życia wewnętrznego, Bożego, dla którego rozwoju jest pomoc Jej nieodzowna. Jest bowiem po P. Jezusie wzorem świętości (bez grzechu a cnoty w najwyższym stopniu) a w pośrednictwie najpotężniejsza (Matka Boga Matką naszą)².

Kilka dni później, w kolejnym rozważaniu, dodał:

Cześć dla Jezusa, cześć Boska łączy się ściśle ze czcią Niepokalanej Jego Matki, gdyż boskim jest Jej macierzyństwo,

² Rozważanie z 7 sierpnia 1945, *Wybór pism ks. Jana Balickiego*, red. J. Bar, Warszawa 1981, s. 482, 483; Por. W. Siwak, *O czci Maryi według bł. Jan Balickiego*, [w:] *Kościół czci Matkę Swego Pana*, red. Wacław Siwak, Przemysł 2003, s. 96.

a cześć Jej należna ponad wszystkich świętych. Dla dusz pragnących wieść życie doskonałe potrzebne jest dla ich postępu czcić Matkę Boską w szczególniejszy sposób, gdyż mają w Matce Bożej wzór po P. Jezusie najdoskonalszy i pośrednictwo najskuteczniejsze³.

Duch modlitwy

Inny stały element to duch modlitwy, która jest podstawą skutecznej działalności apostołskiej. Znaczenie tego elementu ukazuje nam szczególnie życie bł. ks. Jana Balickiego, który wiele godzin dziennie spędzał na modlitwie adoracyjnej przed tabernakulum. Takim duchem modlitwy odznaczał się również bł. ks. Bronisław Markiewicz. Przeżywając różne trudności związane z tworzonym przez niego zakładem opiekuńczo-wychowawczym i zgromadzeniem zakonnym, udawał się na długą modlitwę przed tabernakulum, a po tej modlitwie wracał do swoich wychowanków spokojny i przemieniony, z rozpromienioną twarzą i głębokim wewnętrznym przekonaniem, że wszystkie trudności ustąpią i zamierzone przez niego dzieło będzie zrealizowane⁴. Obserwując głębokie rozmodlenie bł. ks. Bronisława Markiewicza, można by stwierdzić, że osiągnął on wysoki stopień kontemplacji mistycznej, której towarzyszyły prorocze wizje dotyczące losów Kościoła i Polski.

Duch głębokiej pokory

Inny stały element duchowości kapłańskiej to duch głębokiej pokory, którym również odznaczał się bł. ks. Jan Balicki, kapłan, który każdy dzień zaczynał rozmyślaniami zaczynającym się od tego zdania z Psalmów: „Dobrze Panie, żeś mnie upokorzył, dobrze”. Ten duch pokory dawał mu zarówno

³ J. Balicki, *13 sierpnia 1945*, [w:] *Wybór...*, dz. cyt., s. 483–484.

⁴ C. Niezgodna, *Wierny posłannictwu*, Kraków 1998, s. 145–147.

głębokie poznanie samego siebie, jak i realistyczną ocenę rzeczywistości, w której przyszło mu działać jako duszpaste-rzowi. Tego ducha głębokiej pokory podziwiamy także w życiu innego błogosławionego kapłana – Bronisława Markiewicza.

Pokora nie była dla niego cnotą teoretyczną, ale jak najbardziej praktyczną, była sposobem podejmowania inicjatyw duszpasterskich, zwłaszcza tej, która będzie stanowić jego szczególne zadanie przez całe życie. Świadczy o tym jego postanowienie z 21 września 1869 roku, sformułowane po łacinie: Przyjmę dzieci – poświęcę im czas – nie pójdzie na marne, ponieważ przebywanie z nimi to przebywanie z aniołami ziemskimi. Będę się uczył od nich niewinności, prostoty i pokory. Obym był cichy i pokorny!⁵.

Specyfika modelu świętości zakonnej

Sam model duchowości zakonnej zawiera z pewnością te elementy, które zawarte są w modelu duchowości kapłańskiej, zwłaszcza gdy chodzi o elementy stałe, chociaż z pewnością z odmiennym postawieniem akcentów na poszczególne z nich. Duchowość i świętość zakonna będą się tym odróżniać od duchowości kapłańskiej, że będą w niej zawarte, jako istotny składnik, elementy ślubów zakonnych: ślubu ubóstwa, czystości i posłuszeństwa, całkowite oddanie się Chrystusowi oraz realizacja charyzmatu danego zgromadzenia zakonnego. Widzimy to choćby na przykładzie bł. Augusta Czartoryskiego, który będąc zakonnikiem, nie mógł wiele zdziałać w świecie zewnętrznym, ale cała jego doskonałość polegała na jak naj-wierniejszym wypełnianiu reguły zakonnej.

Duchowość zakonna jest stale nastawiona na zdolność do całkowitej ofiary dla Chrystusa, aż do śmierci męczeńskiej włącznie, jak to widzimy w życiu wielu zakonników

⁵ C. Niezgodą, *Wierny posłannictwu*, dz. cyt., s. 178.

i zakonnicy – męczenników – jak choćby w życiu 11 nazaretanek z Nowogródka, w życiu św. Maksymiliana Marii Kolbego oraz zakonników męczenników z okresu drugiej wojny światowej, jak np. franciszkanin bł. Achilles Puchała.

Elementy zmienne w modelu świętości kapłańskiej i zakonnej

Do elementów zmiennych modelu świętości kapłańskiej i zakonnej należy zaliczyć szczególne wyczulenie kapłana i osób zakonnych na znaki czasu oraz aktywne odpowiadanie na zapotrzebowania płynące z tych znaków. Samo to wyczulenie jest cechą wszystkich kapłanów świętych i błogosławionych, natomiast warunki życia każdego kapłana czy osoby zakonnej są nieco inne, i właściwie każdy ksiądz czy zakonnik musi odczytywać w swojej konkretnej sytuacji życiowej, jakie wyzwania przed nim stoją, a które są przeznaczone wyłącznie dla niego. Umiejętność odczytania tych „znaków czasu” i realizacja wezwań, które są z nimi związane, jest już oznaką świętości kapłańskiej czy zakonnej i szczególnym jej wyróżnikiem.

W życiorysach ostatnio błogosławionych czy kanonizowanych kapłanów i zakonników możemy napotkać obok elementów stałych duchowości i świętości kapłańskiej czy zakonnej, także i te zmienne związane z odczytywaniem znaków czasu.

W życiu bł. ks. Jana Balickiego obok elementów stałych jego świętości, takich jak duch modlitwy, głęboka pokora, miłość do Chrystusa Eucharystycznego i do Matki Bożej, możemy wyraźnie zaobserwować umiejętne odczytywanie znaków czasu, a także realizowanie zadań wynikających z tych znaków. Bł. ks. Jan Balicki – kontemplatyk, zatopiony wiele godzin dziennie na modlitwie przed Najświętszym Sakramentem jako pierwszy w Przemyślu zauważył nędzę moralną upadłych dziewcząt z ulicy i stworzył dla nich zakład opiekuńczo-wychowawczy na Kruhelu, gdzie te biedne, upadłe istoty otoczył

wszehstronną opieką duchową, pozwalając im wrócić do życia godnego człowieka i chrześcijanina. Takie były wówczas znaki czasu w tym mieście garnizonowym i tak je odczytał ten błogosławiony kapłan oraz odpowiednio na nie zareagował.

Inny błogosławiony kapłan, ks. Bronisław Markiewicz, zauważył nędzę fizyczną i intelektualną wiejskich dzieci na Podkarpaciu, brak możliwości kształcenia i odpowiedniego wychowania, dlatego pod natchnieniem Bożym stworzył dla nich zakład wychowawczy w Miejscu Piastowym, gdzie tym wiejskim chłopcom zapewniał prawdziwie chrześcijańskie wychowanie i zdobycie odpowiedniego zawodu.

W życiu św. Maksymiliana Marii Kolbego to odczytanie znaków czasu kazało mu szukać najbardziej nowoczesnych środków ewangelizacji, szerzenia czci Chrystusa i chwały Maryi Niepokalanej. W tym celu założył najpierw Niepokalanów polski, a potem Niepokalanów japoński. Pragnął szerzyć królestwo Chrystusa i Maryi z wykorzystaniem wszystkich nowoczesnych środków przekazywania myśli, przede wszystkim przez prasę katolicką, wydając pismo „Rycerz Niepokalanej” w wersji dla dorosłych i dla dzieci. Marzył o stworzeniu najnowocześniejszej radiostacji dla jeszcze efektywniejszego przekazywania Dobrej Nowiny. Snuł plany wykorzystania w służbie ewangelii najnowocześniejszych środków i zdobyczy techniki, jak samochód czy samolot. W podobny sposób odczytał znaki czasu ks. Zygmunt Gorazdowski, apostołując bardzo skutecznie za pośrednictwem prasy katolickiej.

Natomiast bł. Honoraty Koźmiński, nie mając możliwości zewnętrznego oddziaływania apostołowskiego w czasach zaborów, pod wpływem Ducha Świętego wpadł na pomysł oddziaływania apostołowskiego poprzez konfesjonał. Oddziałując w ten sposób, stworzył wiele rodzin zakonnych bezhabitowych, z których 18 zachowało się do dziś.

Szczegółowe modele świętości kapłańskiej i zakonnej

Charakteryzując ogólnie model świętości kapłańskiej czy zakonnej, wyróżniając w nim elementy stałe i zmienne, nie możemy też przeoczyć faktu, że można by ponadto wyróżnić kilka szczegółowych modeli tej świętości. Za podstawę wyróżnienia tych szczegółowych modeli należy wziąć mocne zaznaczanie się jakiegoś jednego elementu, charyzmatu czy cnoty w życiu osób błogosławionych czy świętych, który to element stanowi niejako dominantę życia i działalności danego świętego, charakteryzuje najkrócej i najmocniej jego osobowość kapłańską czy zakonną.

Oczywiście, należy też pamiętać, że te kryteria podziału na poszczególne modele świętości nie są całkowicie rozłączne, gdyż nieraz współwystępują w osobowości jakiegoś świętego czy błogosławionego.

Model świętości oparty na heroicznym praktykowaniu cnót

Pierwszy z tych modeli oparty jest na heroicznym praktykowaniu cnót, zwłaszcza cnoty miłości Boga i bliźniego, a także i innych cnót chrześcijańskich.

Heroiczna miłość bliźniego u św. brata Alberta Chmielowskiego polegała na posłudze najuboższym i najbardziej pokrzywdzonym przez los. W twarzach biedaków krakowskich zobaczył twarz cierpiącego Chrystusa. Odtąd przestał uprawiać umiłowane malarstwo, by malować obraz Boga w duszach tych ludzi. Dlatego stał się dla drugich „dobrym jak chleb”.

W życiu bł. ks. Jana Balickiego zaznacza się w sposób zdecydowany cnota pokory, która nadaje zasadniczy ton jego nie tylko codziennym rozmyślaniom („dobrze Panie, żeś mnie upokorzył, dobrze”), ale także i w obcowaniu z Bogiem i z bliźnimi.

Model świętości oparty na charyzmatach

W modelu świętości, szczególnie zakonnej, występuje równie często odkrycie i realizowanie otrzymanych od Boga charyzmatów, np. charyzmat posługi najuboższym czy nieuleczalnie chorym, tak było w życiu bł. Jana Beyzyma, jezuitę, który całe swoje życie poświęcił na posługę trędowatym na Madagaskarze. W życiu bł. Rafała Chylińskiego, zakonnika, widoczny jest szczególnie charyzmat miłosierdzia względem ubogich. Cnota miłosierdzia występowała w życiu tego zakonnika w stopniu heroicznym, zyskał sobie przydomek „dziadowskiego biskupa”.

Model świętości o. Rafała Kalinowskiego to wykorzystanie do perfekcji charyzmatu rozumienia ludzkich sumień i spieszenia im z pomocą w konfesjonale. Ta tak bardzo kapłańska i miłosierna posługa, jaką o. Rafał spełniał w sakramencie pokuty, zbliżyła wielu ludzi do Boga. O. Rafał przez tę posługę staje w rzędzie wielkich charyzmatycznych spowiedników, takich jak św. Jan Vianney czy o. Pio. O. Rafał, przeszedłszy sam burzliwe koleje życia, zarówno w wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym, mógł tym lepiej wczytywać się w ludzkie sumienia i skutecznie nieść im pomoc. Realizowanie otrzymanych charyzmatów u wspomnianych wyżej świętych i błogosławionych ukazał Jerzy A. Górski w swojej książce: *Miłuj i czyń, co chcesz* (Warszawa 1976).

W życiu św. Urszuli Ledóchowskiej uwidacznia się niewątpliwie charyzmat wychowania młodzieży, ogromny talent i takt pedagogiczny, szczególnie w podejściu do młodych dziewcząt. Podobny talent i charyzmat możemy obserwować, gdy chodzi o wychowanie chłopców u bł. ks. Bronisława Markiewicza.

W życiu bł. ks. Ignacego Kłopotowskiego widoczny jest w szczególności sposób charyzmat opieki nad ubogimi i sierotami, a także apostołstwa poprzez słowo drukowane. Ze względu na ten ostatni sposób oddziaływania apostołskiego otrzymał miano „apostoła słowa drukowanego”.

Model świętości oparty na męczeństwie

Inny model świętości kapłańskiej czy zakonnej to model oparty na zasadzie męczeństwa. Śmierć męczeńska danego kapłana czy zakonnika była podstawą jego świętości. Oczywiście, aby jakiś człowiek był zdolny do poniesienia męczeństwa, to ta jego ofiara musi być przygotowywana dużo wcześniej przez składanie mniejszych ofiar, które uzdolnią go do tej ostatecznej ofiary. Widzimy to na przykładzie życia św. Maksymiliana Marii Kolbego, św. Melchiora Grodzieckiego, bł. Bolesławy Lament i błogosławionych 108 męczenników z czasów drugiej wojny światowej.

Model świętości fundatorów nowych rodzin zakonnych

Odczytywanie znaków czasu i wychodzenie naprzeciw aktualnym potrzebom środowiska przybierało w życiu niektórych błogosławionych czy świętych postać zakładania nowych rodzin zakonnych, które miały się poświęcić realizacji szczególnie ważnych zadań, jakie nasuwały okoliczności czasu i miejsca. Takie rodziny zakładali: bł. Honorat Koźmiński (siostry bezhabitowe), bł. Franciszka Siedliska (nazaretanki), św. Albert Chmielowski (albertyni i albertynki), bł. Maria Angela Truszkowska (felicjanki), bł. Bolesława Lament (Misjonarki św. Rodziny), bł. Kolumba Janina Matylda Gabriel (benedyktynki miłości), bł. Marcelina Darowska (niepokalanki), bł. Maria Karłowska (pasterki), bł. Bernardyna Jabłońska (albertynki).

Wymienieni święci i błogosławieni nie ograniczali się tylko do praktykowania osobistej świętości i zaangażowania w sprawę Boże, lecz także uważali, że dla skutecznego rozwoju Królestwa Bożego na ziemi potrzebne są jeszcze wspólnoty zakonne, habitowe czy bezhabitowe, które będą kontynuować dzieło swego założyciela i będą prowadzić je w sposób jeszcze skuteczniejszy niż dotąd. Fundatorzy tych rodzin zakonnych odznaczeni się więc wybitnym duchem społecznym i wspólnotowym, dostrzegali zadania do zrealizowania przetrastające znacznie siły jednego tylko człowieka.

Wyróżniając te różne modele świętości kapłańskiej czy zakonnej, lub też próbując uchwycić charakterystyczne cechy modelu świętości kapłańskiej czy zakonnej w ogóle, nie możemy zapominać, że każdy święty czy błogosławiony jest niepowtarzalną osobowością. Rozwinął on bowiem do perfekcji własne cechy, zdolności i właściwości osobowościowe. Im bardziej jest rozwinięta osobowość jakiegoś człowieka, tym bardziej jest niepowtarzalna. Święci czy błogosławieni są ludźmi, którzy najpełniej rozwinęli swoją osobowość, najpełniej zrealizowali siebie, przynajmniej w wymiarze najistotniejszym dla człowieka, czyli w wymiarze duchowym. Dlatego każdy święty jako człowiek zrealizowany w wymiarze duchowym w sposób najpełniejszy, jest zarazem jednostką jedyną i niepowtarzalną. Każdy też miał swoją jedyną i niepowtarzalną drogę do świętości. Natomiast wspólną cechą wszystkich świętych czy błogosławionych jest to, że osiągnęli oni świętość przez ścisłą współpracę z łaską Bożą.

Świętych, ponieważ są jedynymi i niepowtarzalnymi osobowościami, możemy naśladować tylko w sensie modelowania, czyli odczytywania ich wzorców życia i odnoszenia ich do własnej osobowości. Natomiast niemożliwe jest tu ślepe naśladowanie ze względu na odmienność nie tylko osobowości świętego, lecz także człowieka, który chce go naśladować.

PERSPEKTYWY ROZWOJU POLSKIEGO TOWARZYSTWA TEOLOGICZNEGO

Założone przed stu laty Polskie Towarzystwo Teologiczne postawiło sobie za cel pracę nad podniesieniem poziomu myślenia religijnego, by prawdę Chrystusową zawartą w Ewangelię głębiej poznać, lepiej zrozumieć i przekazywać ją współczesnym, komunikatywnym językiem. Zamyśl ten skupiał się w zawołaniu: *Aeternae Veritati Poloniae Clerus*¹. Jubileusz stulecia stwarza doskonałą okazję do podziękowania Panu Bogu za ten wspaniały zastęp teologów, którzy z odwagą promowali refleksję na temat obecności Boga Stwórcy świata i Zbawiciela w codzienności człowieka. Myśliciele ci – jak napisał abp Józef Michalik – „to często ludzie heroicznej wiary, mistycy, którzy w najtrudniejszych sytuacjach potrafili bronić prawd objawionych i wskazywać, że wiara ubogaca rozum

¹ A. Klawek, *Pogląd na prace teologów polskich w XX wieku*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2 (1966), s. 131.

człowieka”². Sylwetki wielu z nich przedstawiono w biogramach zamieszczonych na kartach tej książki pamiątkowej.

Stuletnia działalność Polskiego Towarzystwa Teologicznego naznaczona jest trudem redagowania i wydawania czasopism teologicznych, takich jak „Przegląd Teologiczny”, nazwany później „Collectanea Theologica”, wiele roczników „Analecta Cracoviensia” oraz „Ruch Biblijny i Liturgiczny”. Interesujące są serie wydawnicze wydawane staraniem Wydawnictwa UNUM Polskiego Towarzystwa Teologicznego, takie jak *Vetera et Nova*, *Misterium Christi* oraz seria o kościołach krakowskich redagowana przez ks. prof. Zdzisława Klisia. W latach 2012–2019 w ramach dwóch konkursów finansowanych z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki wydano siedem tematycznych tomów kazań. To „monumentalne dzieło” – jak je nazwała prof. Alina Nowicka-Jeżowa z Uniwersytetu Warszawskiego – mieści na ponad czterech tysiącach stron teksty znanych i docenionych kaznodziejów oraz mówców *minorum gentium*, komentarz naukowy do nich oraz aparat krytyczny. Seria, której wspólny tytuł brzmi: *Kazania w Kulturze Polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*, „wyrasta powoli na jedną z najważniejszych w polskiej humanistyce XXI wieku” – stwierdził prof. Roman Mazurkiewicz z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie³. Jej ranga wzrośnie jeszcze bardziej, gdy ukaże się kolejne pięć tomów kazań o Duchu Świętym, eucharystycznych, ślubnych, pogrzebowych i eschatologicznych, będących w opracowaniu w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki na lata 2022–2027. Nie sposób nie wspomnieć o wyjątkowych dziełach, które ukazały się staraniem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Takimi są chociażby *Księga sapieżyńska* (t. 1: *Archidiecezja Krakowska za pasterzowania Adama Stefana*

² List abpa Józefa Michalika do prezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego z 28 lutego 2023 roku.

³ Por. K. Panuś, *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych*, „Polonia Sacra” 25 (2021) nr 4 (66), s. 171–190.

Sapiehy, red. J. Wolny, Kraków 1982; t. 2: *Działalność kościelna i narodowa Adama Stefana Sapiehy*, red. J. Wolny, Kraków 1986) oraz dwie książki Karola Wojtyły *Osoba i czyn* (Kraków 1969) i *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II* (Kraków 1972).

Jubileusz stulecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego każe także z nadzieją spojrzeć w przyszłość. Patrząc z perspektywy przebytych 40 lat, jeden ze współzałożycieli Towarzystwa – ks. prof. Aleksy Klawek – przyznawał, że podjęto się wtedy wielkiego zamiaru, z trudem osiągalnego. Za rzymskim poetą Owidiuszem powtarzał: „Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas”⁴ – chociaż brak sił, jednak uznania godna jest dobra wola. Tej zaś nigdy nam nie brakowało⁵.

Niewątpliwie dzisiaj też problemów nie brakuje. Jak zauważył prof. Krzysztof Koseła, socjolog z Uniwersytetu Warszawskiego, „Kościół jest na zakręcie; chyba stracił kontakt z młodymi z pokolenia Z, to jest urodzonymi po 1997 roku, i z młodszymi milenialsami. Stare sposoby docierania do młodych zawodzą, bo ci są gdzie indziej i patrzą w inną stronę niż księża”⁶. Dziś na religię uczęszcza trzy miliony dzieci, ale z roku na rok ta liczba spada. Trzeba się zastanowić nad przyczynami odchodzenia młodych z tych zajęć i nad sposobami ich przyciągnięcia. Zaczyna brakować także katechetów⁷.

Rzutuje to także na działalność Polskiego Towarzystwa Teologicznego w najbliższej przyszłości. Stojąc naprzeciw kultury nasyconej materialistyczną i ateistyczną wizją, która proponuje prowadzenie życia, jakby Boga nie było, trzeba wyjść naprzeciw, przedstawiając piękno Ewangelii. Odpowiadając na trudności, przed którymi staje wyznawanie Jezusa

⁴ Owidiusz, *Epistulae Ex Ponto*, III 4, 79.

⁵ A. Klawek, *Pogląd na prace teologów polskich w XX wieku*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2 (1966), s. 131.

⁶ K. Koseła, *Synodalne nadzieje*, „Idziemy” 2023 nr 41 (wyd. 8 października 2023), s. 12.

⁷ M. Odrobińska, *Niechciane lekcje religii*, „Idziemy” 2024 nr 1 (wyd. 7 stycznia 2024), s. 19.

Chrystusa w XXI wieku, należy wzbogacić przekaz wiary o *drogę piękną*. W czasach, kiedy wielu uczestników katechezy nie ma już takiego oparcia w kulturze religijnej jak wcześniej, pomocną może okazać się *via pulchritudinis*, która pozwala łączyć jej przesłanie z kerygmatem i odkrywać piękno wiary chrześcijańskiej. Polskie Towarzystwo Teologiczne może to czynić poprzez wykłady otwarte, które prowadzone są w wielu oddziałach, a także poprzez konferencje naukowe i publikacje. Znaczny spadek liczby wierzących nie oznacza, że chrześcijaństwo zatraciło moc przyciągania. Trzeba tylko szukać nowych metod umożliwiających przeżywanie wiary w sercu kultury neopogańskiej.

W poszukiwaniu nowych możliwości oddziaływania warto jeszcze bardziej otworzyć się na współpracę z osobami świeckimi. Prace nad zmianą statutu Polskiego Towarzystwa Teologicznego, podjęte po przemianach społeczno-politycznych w Polsce w 1989 roku, sprawiły, że w statucie Towarzystwa, zatwierdzonym 1 maja 2004 roku przez Konferencję Episkopatu Polski, uznano osoby świeckie za pełnoprawnych członków. Dotychczas mogły one uczestniczyć w pracach Towarzystwa tylko jako członkowie wspierający. Zapis ten znalazł się także w aktualnie obowiązującym, znowelizowanym statucie zatwierdzonym 12 marca 2019 roku przez Konferencję Episkopatu Polski.

Współpraca z osobami świeckimi w celu poszerzenia działalności Towarzystwa jest także konieczna i z tego powodu, że gwałtownie spada liczba nowych powołań kapłańskich i zakonnych. Seminaria duchowne są zamykane lub łączone z innymi w dużych ośrodkach akademickich. Ma to ścisły związek z rozwojem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. Niektóre bowiem oddziały (np. w Kalwarii Zebrzydowskiej, Tuchowie) działały przy seminariach duchownych w oparciu o kadre i zaplecze tych instytucji. Będą one musiały odnaleźć się w nowych realiach.

Jeśli chodzi o działalność wydawniczą, członkowie Polskiego Towarzystwa Teologicznego winni włączyć się we wszystkie konkursy ogłaszane przez Narodowy Program Rozwoju

Humanistyki, Narodowe Centrum Nauki i inne instytucje. Mają bowiem ogromny potencjał intelektualny. Wielu z nich jest świetnie wykształconych i z powodzeniem dorównuje kroku swoim kolegom na różnych uniwersytetach państwowych. Zdobywane w ten sposób granty nie tylko wspomogą finansowo Wydawnictwo UNUM, lecz przede wszystkim ukazą także ogromne, nieodkryte dotąd lub słabo zbadane obszary naszego piśmiennictwa teologicznego, które stanowią cenny materiał źródłowy do poznania dziejów języka, literatury, kultury religijnej, duchowości i obyczajów.

Cele postawione przez założycieli Polskiego Towarzystwa Teologicznego w 1924 roku są aktualne. Mamy służyć Wiekuistej Prawdzie, troszcząc się o podniesienie poziomu myślenia religijnego. Prawdę Chrystusową zawartą w Ewangelii winniśmy głębiej poznać, lepiej zrozumieć i przekazywać ją współczesnym, komunikatywnym językiem. Warto sobie stale przywoływać pytanie, a zarazem odpowiedź św. Augustyna: „*Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem?*” („Czegoż dusza pragnie na sposób bardziej żarliwy niż prawdy?”). Bije od niej – jak podkreślał św. Jan Paweł II już w prologu encykliki *Veritatis splendor* – szczególny blask, który „jaśniej w wszystkich dziełach Stwórcy, w szczególny zaś sposób w człowieku stworzonym na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1, 26): „prawda oświeca rozum i kształtuje wolność człowieka, który w ten sposób prowadzony jest ku poznaniu i umiłowaniu Pana”.

ONE HUNDRED YEARS OF THE POLISH THEOLOGICAL SOCIETY

REV. KAZIMIERZ PANUŚ

 <https://orcid.org/0000-0002-9604-2920>

The Pontifical University
of John Paul II in Krakow

 <https://ror.org/0583g9182>

The Polish Theological Society is one of the oldest scientific societies operating in Poland. It was established by professors of the Faculty of Theology of the Jan Kazimierz University in Lviv on February 23, 1924. The patron of the Society is the saint and professor, Jan Kanty. The first president was Fr. Prof. Kazimierz Wais (1865–1934), who was a prominent representative of the Lviv University community. The first general secretary of the Society was Fr. Dr. Aleksy Klawek (1890–1969). After the organization had been approved by the Polish Episcopate, regional chapters of the society were established throughout the country, namely in Poznań, Tarnów, and Przemyśl in 1924; Kielce in 1925; Lublin and Warsaw in 1926; Vilnius, Pelplin, and Płock in 1927; Włocławek in 1928; Kraków, Częstochowa, Kielce, Łuck, and Sandomierz between 1931 and 1932; and Łódź and Pinsk after 1933.

The main aim of the Society was to revive the scientific movement that had died out during the partitions, to nurture the development of theological sciences in Poland, and to develop an interest in theological disciplines among the clergy. To achieve this aim, members of the Society gave cyclical lectures and published works, and a library also emerged. In addition, the professors of the theological faculties of the following universities established strong cooperation: the Jan Kazimierz University in Lviv, the Jagiellonian University in Krakow, the Stefan Batory University in Vilnius, the University of Warsaw, and the newly-established Catholic University of Lublin.

The scientific journal of the Polish Theological Society was the quarterly *Theology Review*; in 1931, it was renamed *Collectanea Theologica*. It published dissertations in English, French, German, and Italian, and foreign-language summaries were added to the Polish articles. The editor-in-chief of the

quarterly at that time was Fr. Teofil Długosz. An information bulletin, *Theology Movement*, was added to each issue of *Theology Review* and later *Collectanea Theologica*. *Theology Movement* contained information on the state of theology at that time, and by 1939, twenty volumes of the periodical had been published. The publication of the series, *Our Theological Thought*, also began; this was to contain materials from the congresses of the Polish Theological Society. Two volumes were published in Lviv in 1930 and in Warsaw in 1935. In 1935, the Society organized a scientific expedition to the Holy Land for fifty-four of its members. From 1927 until the outbreak of World War II, the presidents of the Polish Theological Society were the professors Fr. Kazimierz Wais and Fr. Szczepan Szydelski. The office of general secretary was held by Fr. Alexis Klawek.

The Polish Theological Society played an important role, as it organized the nationwide scientific congresses of Polish theologians. The first of these congresses took place in Lviv on April 11 and 12, 1928, under the honorary patronage of the Metropolitan Archbishop of Lviv of the Latin rite, Bolesław Twardowski. Andrzej Szeptycki, the Archbishop of Lviv of the Greek Catholic rite, and Józef Teodorowicz, of the Armenian rite, also participated in the congress, which also hosted around seventy priests from all over Poland. The inaugural lecture on Augustinism and Thomism in Christian Thought was delivered by Fr. Prof. Konstanty Michalski (1879–1947), who was Rector of the Jagiellonian University. Further sessions were held in five areas: philosophical, dogmatic, biblical, historical, and liturgical. On the second day of the conference, an introductory lecture, entitled *The Task of Theology in Poland*, was delivered by Fr. Prof. Henryk Likowski (1876–1932), a historian from the University of Warsaw. The congress decided to publish a Polish Catholic encyclopedia covering all theological sciences, to conduct a wide exchange of books and teaching aids between universities, and to inform foreign theological centers about the works of Polish theologians.

In the interwar period, the main board of the Polish Theological Society organized another three such meetings

of its members: April 11–12, 1928 in Lviv; August 18–20, 1933 in Warsaw; and August 31–September 1, 1938 in Kraków (the latter jointly with the Association of Theological Institutes in Poland). The post-war congress of the Polish Theological Society coincided with the 550th anniversary of the Jagiellonian University's Faculty of Theology and the 25th anniversary of the Polish Theological Society also played an important role. It took place in Krakow from 6 to 8 April, 1948. The Seventh Congress of Polish Theologians, which took place on September 12–15, 2004 in Lublin, was also strongly connected to these congresses. It was entitled: *The Church in Public Life. Polish and European Theology Towards New Challenges*.

During the terrible years of the war, 1939–1945, many members of the Polish Theological Society died. After the war, during the time of the Polish People's Republic (1945–1989), the Church suffered further persecution, which also affected the Polish Theological Society. In 1946, the general secretary, Fr. Aleksy Klawek, and the president of the Krakow branch, Fr. Prof. Władysław Wicher (1888–1969), organized a nationwide convention of the Polish Theological Society in Lublin, during which a merger with the Association of Polish Theological Institutions took place. This is how the organization was established and it adopted the name of the Society of Polish Theologians named after St. Jan Kanty. The organization was based in Warsaw. Fr. Ignacy Grabowski, professor at the University of Warsaw, and his deputy, Fr. Alexy Klawek, were elected Chairmen of the Board. Despite many efforts, the Society of Polish Theologians was not approved by the state authorities, with only Krakow receiving recognition. On November 12, 1946, it was registered as the Polish Theological Society in Krakow and so began the Krakow period in the history of the Society.

In the second half of the 20th century, the presidents of the Polish Theological Society were professors: Władysław Wicher (1946–1956), Eugeniusz Florkowski (1956–1957), Kazimierz Kłósak (1957–1958), Hieronim Wyczawski (1959–1960), Władysław Smereka (1960–1962 and 1966–1973), Stanisław Grzybek (1962–1966), Bolesław Przybyszewski (1973–1978),

Jerzy Chmiel (1978–1987), Kazimierz Hoła (1987–1988), Jan Wal (1988–1990, 1991–1996) and Tomasz Jelonek (1990–1991). Since 1996, Fr. Prof. Kazimierz Panuś has held this post. On February 28, 2023, he was re-elected president for a further three-year term (2023–2026).

The following people became well known for their active scientific activity in the Polish Theological Society at that time: Fr. Card. Karol Wojtyła, who in 1974 (in line with the pre-war tradition), was awarded the title of honorary member. Others who distinguished themselves were Fr. Ignacy Różycki, Andrzej Bober SJ, Kazimierz Drzymała SJ, Cyprian Jan Wichrowicz OP, Fr. Tadeusz Wojciechowski, Fr. Jan Kowalski, and Fr. Bolesław Przybyszewski. A source of pride is the fact that the Polish Theological Society published two important books about the future Pope: *Person and Deed* (Kraków 1969) and *At the Foundation of Renewal. A Study on the Implementation of Vatican II* (Kraków 1972). These teachings took place mainly at monthly meetings of members and at meetings of specialist sections, which were attended on equal terms by ordinary, supporting, and honorary members of the Society.

Publishing activities have not been forgotten either. In 1949, the magazine *Collectanea Theologica* resumed publication. After the liquidation of the Faculty of Theology at the Jagiellonian University in 1954, the periodical was taken over by Warsaw. As a result, in Krakow in 1948, Fr. Aleksy Klawek founded the bimonthly *Biblical and Liturgical Movement* and ran it with great commitment until 1954. This journal, now published as a quarterly, is the official journal of the Polish Theological Society. It also publishes the President's annual reports on the Society's activities. Between 1969–1993, the Polish Theological Society also published the annual *Analecta Cracoviensia*, which in 1993, was transferred to the Pontifical Academy of Theology in Krakow.

After the socio-political changes in Poland in 1989, work started on changing the statute of the Polish Theological Society from the previous one of 1946, which had been imposed by the communist authorities and had significantly

limited the activities of the Society. Finally, on April 7, 2004, the chairman of the Polish Bishops' Conference, Archbishop Józef Michalik, issued a decree stating that, in accordance with the applicable Code of Canon Law, the Polish Theological Society in Krakow was now a public association of the faithful, that is, a legal Church entity. The current statute of the Society, which was approved by the Polish Bishops' Conference on May 1, 2004, was adapted to this canonical situation. Furthermore, the Society was granted legal status in the Republic of Poland by the Minister of Internal Affairs and Administration. The new statute extends the activities of the Society throughout the country and recognizes secular persons as full members. Before this, they could only participate in the work of the Society as supporting members. The authorities of the Society are elected by the General Meeting for a period of three years. Currently, the Polish Theological Society uses the amended statute which was approved by the Polish Bishops' Conference on March 12, 2019 and, as of June 30, 2023, has 956 members. Within its framework, there are 16 specialist sections in Krakow and 17 branches throughout Poland: in Katowice, Przemyśl, Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Tarnów, Tuchów, Rzeszów, Kielce, Sandomierz, Bielsko-Biała, Radom, Sosnowiec, Szczecin, Toruń, Włocławek, Pelplin, and Elbląg.

In carrying out its statutory objectives, the Polish Theological Society has conducted several research programs. The first of them was to proliferate the knowledge of Polish saints and blessed. The program entitled *Felix Saeculum Cracoviae* – Krakow's Saints of the 15th Century, showed that in the history of Poland, there was a time called The Blessed Century (*felix saeculum*). This referred to Krakow and the six saintly men living at that time between 1390 and 1490. They were: Jan Kanty, Szymon from Lipnica, Stanisław from Kazimierz, Izajasz Boner, Michał Giedroyc, and Świętosław the Silent. The continuation of this program was the presentation of the saints and blessed associated with Krakow at the turn of the 19th and 20th centuries. Brother Albert and Sister Bernardyna Jabłońska, mother Angela Truszkowska, Aniela Salawa, and

Sister Faustyna Kowalska were active in the town near Wawel at that time, and have since been beatified. The subsequent programs concerned the issues of the holiness of the laity, sacral art, forgiveness and reconciliation, and *Via Pulchritudinis* – biblical themes in Polish literature and culture. In recent years, research issues have focused on the topic: Christians of Tomorrow. Hopes and fears. This is closely related to the civilizational and cultural changes currently taking place in Europe, the war in Ukraine, and the crisis in the Church. The fruits of these programs are presented in scientific conferences and publications published by the UNUM Press of the Polish Theological Society. This itself is included in the list of publishing houses of the Ministry of Education and Science, as publishing reviewed scientific monographs both printed and online, through open access via the Institutional Repository of the Polish Theological Society. The UNUM Press, run for many years by director Sebastian Wojnowski, publishes among others, *Sermons in Polish Culture*. Editions of *Thematic Collections*, one of the most important series in the Polish humanities of the 21st century, financed by the National Program for the Development of Humanities. It is also worth emphasizing that the Polish Theological Society in Krakow was one of the main initiators of establishing the Committee of Theological Sciences at the Polish Academy of Sciences in December 2002.

As we can see, it is clear that the Polish Theological Society, the heir to the great traditions of several generations of scholars, undertakes new initiatives and tries to serve the Eternal Truth and pass this on to people today.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
Debaty jubileuszowe	11
Pierwsza debata jubileuszowa Teologia wobec doświadczeń współczesnych przemian kulturowych Kraków, 28 lutego 2023	12
Druga debata jubileuszowa Pandemia COVID-19. Wiara, Kościół, teologia Włocławek, 24 maja 2023	40
Trzecia debata jubileuszowa Sztuka w doświadczeniu wiary Kraków, 16 listopada 2023	84
Biogramy	141
Prezisi Polskiego Towarzystwa Teologicznego	142
Osoby wyróżnione medalem <i>Bene Merenti</i> Polskiego Towarzystwa Teologicznego	194
Wybitni członkowie Polskiego Towarzystwa Teologicznego – 100 biogramów na stulecie Polskiego Towarzystwa Teologicznego	252

Wykłady i artykuły	403
Hiob, czyli teodycea Wojtyły	404
bp Michał Janocha	
Człowiek współczesny wobec transcendencji	412
Franciszek Adamski	
Kapłan i kapłaństwo w kręgu tematów literackich	426
Andrzej Borowski	
Prawda, teologia, Bóg	442
ks. Jerzy Szymik	
Model świętości kapłańskiej i zakonnej	452
ks. Marian Wolicki	
 Perspektywy rozwoju Polskiego Towarzystwa Teologicznego	 465
 One Hundred Years of the Polish Theological Society	 470
Rev. Kazimierz Panuś	

Polskie Towarzystwo Teologiczne

Polskie Towarzystwo Teologiczne, powołane do życia 23 lutego 1924 roku przez profesorów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie, starało się – jak zapisano w statucie – „służyć Wiekuistej Prawdzie”. Czas jubileuszu stulecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego skłania do wyśpiewania Panu Bogu dziękczynnego *Te Deum*. Chcemy w nim zawrzeć wdzięczność wszystkim, którzy należeli do tej organizacji i przyczyniali się w różny sposób do jej rozwoju. Na program obchodów składają się trzy debaty, które z różnych punktów widzenia przybliżają współczesną rzeczywistość Kościoła i teologii w Polsce. Materiały z nich są zamieszczone na stronach tej książki jubileuszowej. Drugą część publikacji wypełniają biogramy prezesów, osób nagrodzonych medalem *Bene Merenti* Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz wybitnych członków tej organizacji. Przypominając ich sylwetki, Polskie Towarzystwo Teologiczne chce nie tylko utrwalić ich pamięć, lecz także podziękować za bezinteresowną pracę na rzecz jednego z najstarszych polskich towarzystw naukowych. Księgę jubileuszową zamyka artykuł bpa prof. Michała Janochy pt. *Hiob, czyli teodycea Wojtyły*, który powstał z okazji 100-lecia Polskiego Towarzystwa Teologicznego, oraz najciekawsze wykłady wybitnych profesorów: Franciszka Adamskiego i Andrzeja Borowskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, ks. Jerzego Szymika z Uniwersytetu Śląskiego oraz ks. prof. Mariana Wolickiego, wykładowcy na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, wygłoszone podczas walnych zebrań i konferencji Polskiego Towarzystwa Teologicznego.